

Poona Oriental Series No. 54

भासनाटकचक्रम् ।

PLAYS ASCRIBED TO BHĀSA

Original Thirteen Texts in Devanāgarī

Critically Edited By

C. R. DEVADHAR, M A.

FERGUSON COLLEGE, POONA

ORIENTAL BOOK AGENCY
15, SHUKRAWAR, POONA 2 (INDIA)

(All rights reserved by the Publisher.)

भासनाटकचक्रे

CONTENTS

Preface	i-iii
Introduction	iv-x
१ स्वप्नवाचनदत्तम्	१-५६
२ प्रतिजायौगन्धरायणम्	५७-१०८
३ अविमारकम्	१०९-१९०
४ घातदत्तम्	१९१-२४८
५ प्रतिमा	२४९-३२०
६ अग्निपेरुनाटकम्	३२१-३७२
७ पञ्चरात्रम्	३७३-४२०
८ मध्यमव्यायोगः	४२१-४४०
९ दूतवाच्यम्	४४१-४५८
१० दूतघटोत्कचम्	४५९-४७६
११ कर्णभारम्	४७७-४८८
१२ ऊरुमहम्	४८९-५१०
१३ बालचरितम्	५११-५६०
Appendices					
A. Metrical Analysis	561-567
B. List of irregular constructions etc.	568-573
C. References to Bhāsa or his works	573-577
D. Stanzas attributed to Bhāsa /	578-580
E. Select Glossary	580-583

and conjectural readings of the Trivandrum text have been replaced by reliable readings.

In the appendices at the end, I have given a consolidated metrical Index, together with a table giving at a glance the number of verses in a particular metre in the various plays; a collection of all anomalous forms and constructions; a list of citations from rhetorical and other works wherein reference is made to Bhāsa or his works; and lastly, a glossary of rare and out-of-the-way expressions employed in these plays. I am considerably indebted to the work of the late Mm. Gaṇapati Śāstri, and also to the articles on Bhāsa by Dr. V. S. Sukhtankar in preparing these appendices—especially the first two; I have also made use of all the editions of individual plays of the group so far published, and I make my grateful acknowledgments to these. As for the introduction, I have given merely a summary of my views on the Bhāsa problem, leaving the readers to refer to my essay on 'Plays ascribed to Bhāsa, their authenticity and merits' for a further and detailed discussion of the problem. I feel happy to add that two of the most eminent scholars of the West, the late Professor Dr. Sylvain Lévi, and the late Professor Dr. M. Winternitz have unequivocally given it as their opinion that the plays in question cannot be the works of the great poet Bhāsa—thus confirming the view that I have expressed in my thesis. In the article referred to at the outset, Professor Winternitz writes, "I believe that most scholars are now inclined to give up the idea that we are in the happy possession of the principal works of the great Bhāsa who was famous already at the time of Kālidāsa." In a letter addressed to Mr. P. Anujan Achan,

and published in the same Bulletin, Dr. Winternitz writes, "I am no longer a believer in Bhāsa's authorship of these plays."

A companion volume, giving a critical introduction, a full translation and explanatory notes for each of the plays is under preparation and will be published as early as practicable. I cannot sufficiently express my gratitude to Dr. N. G. Sardesai, the enthusiastic proprietor of the Oriental Book Agency, for his readiness to undertake the publication of the present volume. My student and friend, Mr. J. V. Vaidya, B.A., deserves my best thanks for the invaluable help he has rendered in transcribing and copying the manuscript and in reading the proof-sheets; and lastly, my thanks are due to Mr S. R. Sardesai, B.A., LL.B., the Manager of the Samarth Bharat Press, for the very nice printing and getup of the work.

Prabhakara Niketana, }
Deccan Gymkhana, }
Poona. }

C. R. DEVADHAR.

PREFACE TO THE SECOND EDITION

This is a mere reprint of the 1937 edition. The Companion Volume promised could not be published so far owing to difficulties beyond our control, and the idea is postponed for the present.

C. R. DEVADHAR

INTRODUCTION.

The Bhāsa Problem.

Bhāsa, the worthy predecessor of Kālidāsa, was to us a mere name until in the year 1912 the late Mahāmahopādhyāya Gaṅgapatī Śāstri claimed to have discovered a number of plays written by Bhāsa which were published by him in the Trivandrum series. The number of these plays ultimately came to thirteen. These fall into two broad division: the Epic-Pauranic and the legendary; the former includes plays which are based upon the Mahābhārata, the Rāmāyaṇa and the Viṣṇupurāṇa; while the latter comprises plays that derive their plots from the Bṛhatkathā and other popular legends.

The following are the names of the plays thus classified:—

I. Probably from the Bṛhatkathā—

- 1 Svapnavāsavadatta (Sv.)
- 2 Pratijñāyangandharāyaṇa (Pry.)
- 3 Avimāraka (Avi.)
- 4 Cārudatta (Cār.)

II. Rāmāyaṇa—

- 5 Pratimā (Prat.)
- 6 Abhiṣekā (abhi.)

III. Mahābhārata—

- 7 Pañcarātra (Pañā.)
- 8 Dūtavākya (Dūta.)
- 9 Madhyamavyāyoga (Madhya.)
- 10 Dūtagaṣṭotkaca (Dgh.)
- 11 Karṇabhāra (Karṇa.)
- 12 Ūrubhanga (Ū.)

IV. Kṛṣṇa legend—

- 13 Bālacarita (B.)

The history of Sanskrit drama offers nowhere such fertile ground for romantic speculations as in this group of thirteen anonymous dramas which the late Pandit Ganapati Śāstri of Trivandrum attributed to the great poet Bhāsa on the strength of certain facts which, however, are fast failing him. It was in the nature of things, that in the first sensation of this discovery, so fraught with the most wide reaching results for the history of the drama, it should have been hailed by a chorus of applause to which both East and West joined their voices. If, however, there was an unreasoned and uncritical haste in propounding and supporting the theory, there was also not lacking the nerve and the animus of a hot controversy in the arguments urged against the theory by those who declared these dramas to be the work of the later play-wrights of Kerala. This if the supporters of the hypothesis could not advance a single argument that may be regarded as conclusive, the evidence on the other side too is mainly negative in character and fails equally to produce conviction. The problem, even after many years of heated controversy, appears to be much more complex than was generally supposed and is as far from a satisfactory solution as ever.

The views expressed on the problem fall into three distinct schools (i) those that have lent their whole-hearted support to the hypothesis, (ii) those that have opposed the hypothesis (iii) and those that have found a *via media* and have held that the contention of the opposing sides is based upon partial truths, and that in a sense these plays are Bhāsa plays and in a sense they are not. Here is a brief resume of the principal

arguments advanced in support of their thesis by these different schools of opinion upon the subject.

Although the name of Bhāsa is nowhere mentioned in the manuscripts, neither in the body of the texts nor in the colophons, Mm. Gaṅapati Śāstri comes to the conclusion that all these dramas are to be ascribed to Bhāsa principally on the following important grounds:— (1) All these dramas begin with the stage-direction नान्द्यन्ते ततः प्रविशति etc, whereas in the classical dramas we are accustomed to have the Nāndī first and then the stage direction नान्द्यन्ते etc. This technical peculiarity of the Bhāsa plays seems to be alluded to in the famous stanza of the Harsacarita.

सूत्रधारकृत्तारम्भैर्नाटकैर्बहुभूमिकैः।

सप्तकैर्यशो लेभे भासा देवकुलैरिव ॥

Where Bāṇa tells us that the dramas of Bhāsa begin with the appearance of the Sūtradhāra and are rich in persons and episodes. (2) The prologue is called Sthāpanā everywhere in place of Prastāvanā (3) Unlike the classical dramas the title of the work and the name of the author are not mentioned in the Sthāpanās of these plays, which fact argues that the plays belong to pre classical times when details such as these were possibly left to the preliminaries. (4) The Bharatavākya ends everywhere with the prayer "May our mighty King rule the whole earth." (5) The dramas further present a structural similarity, and the opening verses of many of the plays string together the principal characters by what is technically called the Mudrālaṅkāra. (6) One of the plays is mentioned by Rājaśekhara with the name of the author; it, therefore, stands to reason that the rest of the group which show numerous affinities with it as regards style, stage-technique, ideas and vocabulary should be ascribed to the same poet—the poet of the Svapnavāsavadatta. (7) Many rhetoricians bring in

their works citations from different works of Bhāsa e. g. Vāmana gives us citations from the Sv. Pṛy. and Cār; Bhāmaha seems to criticise his Pṛy. and actually quotes the very words from the Pṛy; Daṇḍin cites that famous stanza लिम्पतीव etc. which is found in the B, and the Cār. of our poet. So 'Abhinavagupta refers to the Sv. in his Nāṭya-vedavivṛti although in his Dhvanyālokālocana he gives us a stanza from the Sv. which, however, is not to be met with in the newly discovered play. The most important reference, however, is the one made by Rājaśekhara who not only mentions a play by name but also definitely associates it with the name of Bhāsa.

In support of this thesis, there is further the evidence of the metres, especially the preponderance of the Epic Śloka, while the deviations from Pāṇini's grammar and the peculiarities of the Prākṛta unmistakably prove that the plays are pre-classical. Dr. Max Lindenan emphasises the deviations of these plays from the Nāṭya śāstra of Bharata as a further indication of their high antiquity. 'Against the teaching of the text-books on dramaturgy which the classical dramas follow, the author of these plays does not hesitate to describe death, and even frightful death on the stage; this is only one of the several infringements of the rules of Bharata.

On the other hand, the opponents of the theory have brought forward their arguments which seek to negative these contentions, and they have succeeded in showing that the plays in question are of doubtful authenticity and of uncertain date. They explain the omission of the title of the work and the name of the author on the ground that the play-wrights who were mere plagiarists or adapters had certainly very obvious reasons to remain anonymous. As to the verse from the Harṣacarita which

states that the dramas of Bhāsa were begun by the Sūtradhāra, it is urged that it would be the perversion of all probabilities to find in this innocuous statement any distinguishing feature of the dramas of Bhāsa; in fact the poet is merely trying to avail himself of an ingenious equivoque to find semblance between objects which have obviously nothing common between them. As a matter of fact even the classical plays can very well be described as सूत्रधारकृतम् 'begun by the Sūtradhāra'; the position of the first stage direction नान्यन्ते ततः etc. before the opening verse is a peculiarity of South Indian manuscripts, and not a characteristic of pre-classical plays.

As to the peculiar dramatic technique of these plays it is no-wise peculiar to these dramas as in fact it is shared by almost all South Indian plays. And in regard to the deviations from the rules of Bharata, which have been utilised by the supporters of the hypothesis to prove that the plays belong to the pre-classical epoch, it has been proved that such innovations have been introduced in later classical plays also with a view to secure a more arresting stage-effect. As regards the argument which sought to prove the antiquity of the plays on linguistic grounds--on the strength of the Un-Pāṇinian forms and Prākṛta archaism--Prof. Winternitz¹ has pointed out in connection with the former, that 'too much importance cannot be attached to this argument, because such deviations occur also in the epic-legendary literature and even in very later texts,' while as regards the latter--the Prākṛta archaisms--it has now been shown that the so-called archaisms are used in the Malayalam manuscripts of dramas of even Kālidāsa and Harṣa; so that it will have to be unequivocally admit-

1. *Orientalische Zeitschrift* Ig. II.

ted that "The Prākṛta of the drama is a factor depending more on the provenance and the age of manuscripts than on the provenance and the age of the dramatist."

About the verses in these plays which are cited or criticised in different treatises on rhetoric, it is important to bear in mind that the rhetoricians themselves have nowhere associated these citations with either the name of Bhāsa, or with any one of the plays attributed to him. There is on the other hand a large number of verses which are specially mentioned as Bhāsa's in anthologies of Sanskrit verses, but are not found in the present plays

From the foregoing summary of arguments on both sides, it will be seen that none of the arguments advanced is absolutely convincing and, therefore there have been from the very first cautious critics who were sceptical about the authenticity of the plays and held that these plays—at least some of them—bear the evident marks of being abridged versions of probably the original dramas of Bhāsa.

And vitally important considerations were recently revealed in this connection by K Rama Piṣharoti (BS OS. 3. 112f. 3 641) who has shown that 'these plays form a part of the repertoire of the Cakyārs'—the traditional actors of Kerala. He, further, adverts to the peculiar practice of the Cakyārs viz that they never act a drama in full, but only selected scenes now from one drama, and now from another and that for every act they stage, they have their set introduction. It is, therefore, possible that the 'prologues' of the plays are later accretions, while the main scenes preserve to us the original plays abridged or modelled in parts to suit the exigencies of the local theatre, so that it is possible that much of the relative uniformity of style, dramatic method and formal

technique may be the result of this local 'editing;' the plays may, therefore, be the product of a class of playwrights who belonged to one common school and worked under its conventions. Secondly, it is not at all clear that the Tss. Svapnavāsavadattam is the famous Svapnavāsavadattam attributed to Bhāsa by Rājaśekhara. There are in the first place two citations from Sv.¹ given in works on rhetoric which are not found in the extant play. Secondly, the Bhāvaprakāśa of Śāradātanaya gives us a passage in which the Sv. is classed as a play of the Prasānta type; in this passage the author gives us a sort of a synopsis of the play which reveals that the Sv. known to Śāradātanaya had much in common with the Tss. Svapnavāsavadatta but was not identical with it, as one important incident mentioned in the passage is not found in the Tss. play². Further in his Nāṭakalakṣaṇaratnakośa, Sāgaranandin gives up an extract from the Sv. which in substance but not in actual words, is found in the Tss. play.

Thus it will be clear that the Sv. of this group is merely a version—a stage version—of the original play.

From all the foregoing discussion, it will be clear that in the first place the Sv. is not the genuine work of Bhāsa, and secondly that it is by no means certain that these plays claim to be the production of one writer; they are a heterogeneous group, and, therefore, cannot be regarded as the work of the poet of the Sv. and therefore of Bhāsa.

1. सञ्चितपद्मकपाटं नयनद्वारं स्वरूपतडनेन ? ।

उद्धात्य सा प्रविश हृदयग्रहं मे नृपतनूजा ॥

Abhinavagupta on Dhvanyāloka ;

पादाक्रान्तानि पुष्पाणि सौम्य चेदं शिलातलम् ।

नूनं काचिदिहासीना मां दृष्ट्वा सहसा नता (गता ?)

Nāṭyadarpaṇa.

2. Vide Svapnavāsavadattam intro, viii.

स्वमयासवदत्तस्य कथावस्तु ।

‘ मगधराजपुत्री पद्मावती वत्सराजस्योदयनस्य महिषी भविष्यति ’

इति सिद्धादेशप्रत्ययाद् वत्सराजमन्त्री यौगन्धरायणे रमण्वदाद्यमात्यैः सह समन्वय वासवदत्ता नामास्य परिणीतपूर्वा महिषी महासेनदुहितर लावाङ्क-
ग्रामदाहे दग्धामात्मानं चैनामम्यवपत्तुकाम तस्मिन्नेवामौ पतितमपदिश्य
परिधानकृत्वेप आनन्तिकविषघारिणीं वासवदत्तामादाय “ इय मे स्वस्य,
प्रेषितभर्तृकामिमामनभयन्या कचित्काल परिपाल्यमानामिच्छामि ” इति
संप्रार्थना पद्मावत्या हस्ते न्यासीकृत्यापन्नन्त । अथ वासवदत्ताविरहात्तो
वत्सराजोऽन्वयप्रयोजनेन मगधेश्वरस्य पद्मावतीभ्रातुर्दशंकस्य राजधानीं राजग्रहं
प्राप्त. सन् तेन राजाभिजनविज्ञानयोरूप दृष्ट्वा स्वयमेव दत्ता पद्मावतीं
महिषीत्वेन प्रतिब्रूयात् ।

अथान्येतु शिरोवेदनया दुःखिता पद्मावतीमाश्वासयितु समुद्रग्रहके गतो
वत्सराजस्ताननागता दृष्ट्वा तत्रैव शय्याया ता प्रतिपालयन् निद्रानिवेयोऽभूत् ।
अस्मिन्तर तपस्विता तत्र वासवदत्ता । सा च पद्मावती स्वपितीति बुद्ध्या
तस्या शय्याया वत्सराजस्य पार्श्वे सविष्टा सर्ती वत्सराजमुत्स्वप्रायमानं
श्रुत्वा सहस्रोत्थाय स्वप्रयचनानुरूप किमप्येनममिमाप्य शय्याप्रलम्बिन चास्य
हस्त शयनीय आरोप्य शठिति निश्चक्राम । वत्सराजोऽपि प्रतुष्य सभ्रमेणा-
नुधावनेना द्वारपथेण ताडितो रुद्रगतिरभूत् । ततः किमयं मृतायो वा
मनोरथो वेति नाज्ञासीत् । एतदनन्तर दर्शनस्य साहाय्येन द्विपदमावगि
मनस्कन्ध स्वविषयान् वत्सान् प्राप्त उदयनो रणरणकस्त्रिघो वासवदत्ताजनन्या
जामातृवात्सल्यात् प्रहितामात्मनो वासवदत्तायाश्च चित्रफले लिखिता
प्रतिकृतिं पद्मावत्या सह यावत् पश्यति तावत्तयामिहितम् “ आर्यपुत्र ।
अस्या प्रतिकृत्या. सदृशीहैव प्रविशति; सा हि मम कन्याभावे केनापि
ब्राह्मणेन मम भगिनिङ्केति न्यासो निश्चितः ” इति । ततस्तया सहागता
वासवदत्ता प्रत्यभिज्ञाय यौगन्धरायणस्य सदैव स्वामिहितनिरतस्य नीतिवि-
जृम्भितं बुद्ध्या परमप्रीतम्रान्या पत्नीभ्या सह सुखमन्वभूत् ।

भासनाटकचक्रेऽपि च्छेकैः क्षिप्ते परीक्षितुम् ।

स्वमयासवदत्तस्य पावयोऽभूत् पावक ॥

When the group of Bhasa plays too was flung into flames by art-critics to test them, the Svapna-vasavadatta was spared by fire.

सूत्रधारकृतारमैर्नाटकैर्वहुभूमिकैः ।

सप्तकैर्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥

Bhasa won fame by his plays, begun by the stage-director, containing numerous characters, and episodes, just as an architect wins fame by building temples with many floors and (adorned) with flags.

पात्राणि ।

पुरुषाः—

राजा—वत्सराज उदयनः ।

विदूषकः—वसन्तकः, उदयनस्य नर्मसुहृद् ।

यौगन्धरायणः—वत्सराजमन्त्री ।

ब्रह्मचारी—लावागकेऽधीती ।

काञ्चुकीयः

रैभ्यः—महासेनकाञ्चुकीयः ।

संभषकः }

भटः } पद्मावतीभृत्यौ

स्त्रियः—

वासवदत्ता—उदयनस्य प्रथममहिषी । इयमावन्तिका च ।

पद्मावती—मगधराजस्य दर्शकनाम्नो भगिनी ।

तापसी

चेटी—पद्मावत्याः किङ्करी ।

मधुकरिका }

पद्मिनिका } —पद्मावत्याश्चेटव्यौ ।

धानी—पद्मावत्या उपमाता ।

त्रिजथा—वत्सराजशब्दे प्रतिहारी ।

धानी—वासवदत्ताया उपमाता ।

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

स्वप्नवासवदत्तम्

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः—

उदयनवेन्दुसवर्णावासवदत्ताग्रलौ बलस्य त्वाम् ।

पद्मावतीर्णपूर्णौ वसन्तरुश्रौ भुजौ पाताम् ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये ! किं नु खलु मयि विज्ञापन-
व्यप्रे शब्द इव श्रूयते । अङ्ग ! पश्यामि ।

३ (नेपथ्ये)

उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह ॥ [उत्सरतोत्सरतार्याः ।
उत्सरत ।]

६ सूत्रधारः— भवतु, विज्ञातम् ।

भृत्यैर्मगधराजस्य सिन्धुवैः कन्यानुगामिमिः ।

धृष्टमुत्सार्यते सर्वस्तपोवनगतो जनः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः)

स्थापना ।

३ (प्रविश्य)

भट्टी—उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह ॥ [उत्सरतोत्सरतार्याः ।
उत्सरत ।]

६ (ततः प्रविशति परिनाजकवेपों यौगन्धरायग आवन्तिक्वावेपधारिणो
वासवदत्ता च)

यौगन्धरायणः—(वग्नं दत्त्वा) कथमिहाप्युत्सार्यते । कुतः,

धीरस्याश्रमसंश्रितस्य वसतस्तुष्टस्य वन्यैः फलै-

मानार्हस्य जनस्य बल्कलयतद्वासः समुत्पाद्यते ।

उत्सिक्तो विनयादपेतपुरुषो भाग्यैश्चलैर्विस्मितः

कोऽयं भो निभृतं तपोवनमिदं ग्रामीकरोत्याज्ञया ॥ ३ ॥

वासवदत्ता—अय्य ! को एसो उस्सारेदि ॥ [आर्य ! क एष
उत्तारयति ।]

३ यौगन्धरायणः—भवति ! यो घर्माद्वात्मानमुत्सारयति ।

वासवदत्ता—अय्य ! ण हि एव्यं वत्तुकामा, अहं वि णाम उस्सार-
इदव्या होमि त्ति ॥ [आर्य ! न ह्येवं वक्तुकामा, अहमपि नामो-

६ स्सारयित्त्वा भवामीति ।]

यौगन्धरायणः—भवति ! एवमनिर्ज्ञातानि दैवतान्यवधूयन्ते ।

वासवदत्ता—अय्य ! तह परिस्समो परिखेदं ण उप्पादेदि, जह

९ अअं परिभवो ॥ [आर्य ! तथा परिश्रमः परिखेदं नोत्पादयति,
यथायं परिभवः ।]

यौगन्धरायणः—भुक्तोऽज्ञित एष विपयोऽत्रभवत्या । नात्र चिन्ता

१२ कार्या । कुतः,

पूर्वं त्वयाप्यभिमतं गतमेवमासी-

च्छ्लार्घ्यं गमिष्यसि पुनर्विजयेन भर्तुः ।

कालक्रमेण जगतः परिवर्तमाना

चक्रारपंक्तिरिव गच्छति भाग्यपंक्तिः ॥ ४ ॥

भयौ—उस्सरह अय्या ! उस्सरह ॥ [उत्तरतार्याः ! उत्तरत ।]

(ततः प्रविशति काञ्चुकीयः)

१ काञ्चुकीयः—सम्भषक ! न खलु न खलुत्सारणा कार्या । पश्य,

परिहरतु भवान् नृपापवादं
 न परुषमाश्रमवासिषु प्रयोज्यम् ।
 नगरपरिभवान् विमोक्तुमेते
 वनमभिगम्य मनस्विनो वसन्ति ॥ ५ ॥

उमौ—अप्य ! तद् ॥ [आर्य ! तथा ।]

(निष्क्रान्ती)

३ यौगन्धरायणः—हन्त सविज्ञानमस्य दर्शनम् । वत्से ! उपसर्पा-
 वस्तावदेनम् ।

वासवदत्ता—अप्य ! तद् ॥ [आर्य ! तथा ।]

६ यौगन्धरायणः—(उपसृत्य) भोः ! किञ्चिदेयमुत्सारणा ।

काञ्चुकीयः—भोस्तपस्विन् ! ।

यौगन्धरायणः—(आत्मगतम्) तपस्विन्निति गुणवान् खल्वच-

९ मातापः । अपरिचयान्तु न क्षिप्र्यते मे मनसि ।

काञ्चुकीयः— भोः ! श्रूयताम् । एषा खलु गुरुगिरमिहितनामधेय-
 स्धारमाकं महाराजदर्शकस्य भगिनी पद्मावती नाम । सैषा नो

१२ महाराजमातरं महादेवीमाश्रमस्थामभिगम्यानुज्ञाता तत्रभवत्या
 राजगृहमेव यास्यति । तदद्यास्मिन्नाश्रमपदे वासोऽभिप्रेतोऽस्याः ।

तद् भवन्तः

तीर्थोदकानि समिधः कुसुमानि दर्भान्

स्त्रैरं वनादुपनयन्तु तपोवनानि ।

धर्मप्रिया नृपसुता न हि धर्मपीडा-

मिच्छेत् तपस्विषु कुलव्रतमेतदस्याः ॥ ६ ॥

यौगन्धरायणः—(स्वगतम्) एवम् । एषा सा मगधराजपुत्री पद्मा-
 वती नाम, या पुष्पकभद्रादिभिरादेशिकैरादिष्टा स्वामिनो देवी

भविष्यति । ततः,

प्रद्वेषो बहुमानो वा संकल्पपादुपजायते ।

भर्तृदाराभिलषापित्वादस्यां मे महती स्वता ॥ ७ ॥

वासवदत्ता—(स्वगतम्) राजदारिद्र्यं सुणिअ भइणिआसि-
णोहो वि मे एत्थ सम्पज्जइ ॥ [राजदारिकेति श्रुत्वा भगिनिकास्नेहो-
३ ऽपि मेऽत्र संपद्यते ।]

(ततः प्रविशति पद्मावती सपरिवारं चेटी च)

चेटी—एदु एदु भट्टिदारिआ, इदं अस्समपदं, पविसदु ॥ [एत्वेव
६ भर्तृदारिका, इदमाश्रमपदम्, प्रविशतु ।]

(ततः प्रविशत्युपविष्टा तापसी -)

तापसी—साअदं राजदारिआए ॥ [स्वागतं राजदारिकायाः ।]

१ वासवदत्ता—(स्वगतम्) इअं सा राजदारिआ । अभिजणाणुरूपं
खु से रूपं ॥ [इयं सा राजदारिका । अभिजनानुरूपं खल्वस्या रूपम् ।]
पद्मावती—अद्ये ! वन्दामि ॥ [आर्ये ! वन्दे ।]

१२ तापसी—चिरं जीव । पविस जादे ! पविस । तपोवणाणि णाम
अदिहिजणस्स सअगेहं ॥ [चिरं जीव । प्रविश जाते ! प्रविश ।
तपोवनानि नामातिथिजनस्य स्वगेहम् ।]

१५ पद्मावती—भोदु भोदु ! अद्ये ! विरस्तथम्हि । इमिणा बहुमाणव-
अणेण अणुग्गहिदम्हि ॥ [भवतु, भवतु । आर्ये ! विश्वस्तास्मि ।
अनेन बहुमानवचनेनानुग्रहीतास्मि ।]

१८ वासवदत्ता—(स्वगतम्) ण हि रूपं एव्व, याथा वि खु से
महुरा ॥ [न हि रूपमेव, यागपि खल्वस्या मधुरा ।]

तापसी—भदे ! इमं दाव भइसुहस्स भइणिअं कोच्चि राआ ण

२१ वरेदि ॥ [भदे ! इमा तावद् भद्रमुखस्य भगिनिकां कश्चिद् राजा
न वरयति ।]

चेदी-अस्थि राआ पज्जोदो णाम उज्जहणीए । सो दारअस्स
२४ कारणादो दूदसम्पादं करेदि ॥ [अस्ति राजा प्रयोतो नामोज्जयिन्याः ।
स दारकस्य कारणाद् दूतसंपातं करोति ।]

वासवदत्ता- (आत्मगतम्) भोदु भोदु । एसा अ अत्तणीआ
२७ दाणिं संवुत्ता ॥ [भरतु भवतु । एसा चात्मीयेदानीं सवृत्ता ।]

तापसी-अहाँ खु इअं आइदी इमस्स बहुमाणस्स । उभआणि
राजउव्याणि महत्तराणि त्ति सुणीअदि । [अहाँ एत्खियमाकृतिरस्य
३० बहुमानस्य । उभे राजकुले महत्तरे इति श्रूयते ।]

पद्मावती-अय्य ! किं दिट्ठो मुणिज्जणो अत्ताणं अणुग्गहीहुं ।
अभिप्पेदप्पदाणेण तवस्सिजणो उवणिमन्तीअदु दाव को किं एत्थ

३३ इच्छदि त्ति ॥ [आर्य ! किं दृष्टो मुनिजन आत्मानमनुग्रहीतुम् ।
अभिप्रेतप्रदानेन तपस्विजन उपनिमन्यता तावत् कः किमनेच्छतीति ।]

काञ्चुकीयः-यदभिप्रेतं भवत्या । भो भो आश्रमवासिनस्तपस्विनः ।
३६ शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः । इहात्रभवती गगधराजपुत्री अनेन
विस्त्रम्भेणोत्पादितविस्त्रम्भा धर्मार्थमर्थेनोपनिमन्त्रयते ।

कस्यार्थः कलशेन को मृगयते वासो यथानिश्चितं

दीक्षां पारितवान् किमिच्छति पुनर्देयं गुरोर्यद् भवेत् ।

आत्मानुग्रहमिच्छतीह नृपजा धर्माभिरामप्रिया

यद् यस्यास्ति समीप्सितं यदतु तत् कस्याच्च किं दीयताम् ॥ ८ ॥

योगन्धरायणः-हन्त दृष्ट उपायः । (मकाशम्) भोः ! अहमर्थी ।

पद्मावती-दिट्ठिआ सहलं मे तवोवणाभिगमणं ॥ [दिष्टया सफल

३ मे तवोवनाभिगमनम् ।]

तापसी-संतुष्टतपस्सिजणं इदं अस्समपदं । आअन्तुएण इमिणा

होदब्बं ॥ [सन्तुष्टतपस्विजनमिदमाश्रमपदम् । आगन्तुकैनानेन

६ भवित्तयम् ।]

काञ्चुकीयः—भोः ! किं क्रियताम् ।

यौगन्धरायणः—इयं मे स्वसा । प्रोषितभर्तृकामिनामिच्छाम्यत्र-

१ भवत्या कञ्चित् कालं परिपाल्यमानाम् । कुतः,

कार्यं नैवाथैर्नापि भोगैर्न वञ्चै-

र्नाहं कापायं वृत्तिहेतोः प्रपन्नः ।

धीरा कन्येयं दृष्टधर्मप्रचारा

शक्ता चारित्रं रक्षितुं मे भगिन्याः ॥ ९ ॥

वासवदत्ता— (आत्मगतम्) हं । इह मं णिस्विखिविदुकामो अय्य-
जोअन्धराजणो । होदु, अविआरिअ क्रमं ण करिस्सदि ॥ [हम् ।

३ इह मां निक्षेप्तुकाम आर्ययौगन्धरायणः । भवतु, अत्रिचार्यं क्रमं न
करिष्यति ।]

काञ्चुकीयः—भवति ! महती स्वत्वस्य व्यपाश्रयणा । कथं प्रति-

६ जानीमः । कुतः,

सुखमर्थो भवेद् दातुं सुखं प्राणाः सुखं तपः ।

सुखमन्यद् भवेत् सर्वं दुःखं न्यासस्थ रक्षणम् ॥ १० ॥

पद्मावती—अय्य ! पढमं उग्घोसिअ को किं इच्छदित्ति अजुत्तं
दाणिं विआरिदुं । जं एसो भणादि, तं अणुचिद्वदु अय्यो ॥

३ [आर्य ! प्रथममुदोष्य कः किमिच्छतीत्युक्तमिदानीं विचारयितुम् ।
यदेष भवति तदनुतिष्ठस्वार्थः ।]

काञ्चुकीयः—अनुरूपमेतद्भवत्याभिहितम् ।

६ वेदी—चिरं जीवदु भट्टिदारिआ एवं सञ्चवादिणी ॥ [चिरं जीवतु
मर्तृदारिकैवं सत्यवादिनी ।]

तापसी—चिरं जीवदु भदे ! ॥ [चिरं जीवतु भदे !]

९ काञ्चुकीयः—भवति ! तथा । (उपगत्य) भोः ! अभ्युपगतमत्रभवतो
भगिन्याः परिपालनमत्रभवत्या ।

योगन्धरायणः— अनुगृहीतोऽस्मि तत्रभवत्या । वत्से ! उपसर्पात्र-
१२ भवतीम् ।

वासवदत्ता— (आत्मगतम्) का गई । एसा गच्छामि मन्दभाजा ।
[का गतिः । एसा गच्छामि मन्दभागा ।]

१५ पद्मावती— भोदु, भोदु । अत्तणोआ दाणि संवुत्ता ॥ [भवतु, भवतु ।
आत्मीयेदानीं संवुत्ता ।]

तापसी— जा ईदिसी से आइदी, इयं वि राअदारिअत्ति वक्केमि ॥

१८ [यदिदृश्यस्या आकृतिः, इयमपि राजदारिकेति तर्क्यामि ।]

चेटी— सुट्टु अय्या भणादि । अहं वि अणुहूदसुहत्ति पेक्कामि ॥
[सुट्टु आर्या भगति । अहमप्यनुभूतमुखेति पश्यामि ।]

२१ योगन्धरायणः— (आत्मगतम्) हन्त भोः ! अर्धभवसितं भारस्य ।
यथा मन्त्रिमिः सह समर्थितं, तथा परिणमति । ततः प्रतिष्ठिते
स्वामिनि तत्रभवतीमुपनयतो मे इहात्रभवती मगधराजपुत्री

२४ विश्वासस्थानं भविष्यति । कुतः,

पद्मावती नरपतेर्महिषी भवित्री

दृष्टा विपत्तिरथ यैः प्रथमं प्रदिष्टा ।

तत्प्रत्ययात् कृतमिदं न हि सिद्धयाक्या-

न्युत्क्रम्य गच्छति विधिः सुपरीक्षितानि ॥ ११ ॥

(ततः प्रविशति ब्रह्मचारी)

ब्रह्मचारी—(ऊर्ध्वमवलोक्य) स्थितो मध्याह्नः । दृढमस्मि परिश्रान्तः ।

३ अथ करिमन् प्रदेशे विश्रमयिष्ये । (परिक्रम्य) भवतु, दृष्टम् ।
अमितस्तपोवनेन भवितव्यम् । तथाहि—

विस्मयं हरिणाश्चरन्त्यचकित्वा देशगतप्रत्ययाः ;

वृक्षाः पुष्पफलेः समृद्धविटपाः सर्वे दयारक्षिताः ।

भूयिष्ठं कपिलानि गोकुलधनान्यक्षेत्रवत्यो दिशो

तिःसंदिग्धमिदं तपोवनमग्रं धूमो हि बह्वाश्रयः ॥ १२ ॥

यावत् प्रविशामि । (प्रविश्य) अये आश्रमविरुद्धः खल्वेप जनः ।
(अन्यतो विलोक्य) अथवा तपस्विजनोऽप्यत्र । निर्दोषमुपसर्पणम् ।

३ अये स्त्रीजनः ।

काञ्चुकीयः— स्वैरं स्वैरं प्रविशतु भवान् । सर्वजनसाधारणमाश्रम-
पदं नाम ।

६ वासवदत्ता— हं । [हम् ।]

पयावती—अम्मो परपुरुसदंसगं परिहरदि अय्या । भोटु, सुपरि-
वाळणीओ खु मण्णासो ॥ [अम्मो परपुरुषदर्शनं परिहरत्यायां ।

९ भवतु, सुपरिपालनीयः खलु मन्यासः ।]

काञ्चुकीयः— भोः ! पूर्वं प्रविष्टाः स्मः । प्रतिगृह्यतामतिथिसत्कारः ।

ब्रह्मचारी— (आचम्य) भवतु, भवतु । निवृत्तपरिश्रमोऽस्मि ।

१२ यौगन्धरायणः— भोः ! कुत आगम्यते, क्व गन्तव्यं काधिष्ठानमार्यस्य ।

ब्रह्मचारी— भोः ! श्रूयताम् । राजगृहतोऽस्मि । श्रुतिविशेषणार्थं
यत्सभूमौ लवाणकं नाम ग्रामस्तत्रोपित्तवानस्मि ।

१५ वासवदत्ता— (आत्मगतम्) हा लवाणकं नाम । लवाणकसं-
कित्तणेण पुणो णवीकिदो विअ मे सन्दावो । [हा लवाणकं नाम ।
लवाणकसंकीर्तनेन पुनर्नवीकृत इव मे संतापः ।]

१८ यौगन्धरायणः— अथ परिसमाप्ता विद्या ।

ब्रह्मचारी— न खलु तावत् ।

यौगन्धरायणः— यद्यनवसिता विद्या, किमागमनप्रयोजनम् ।

२१ ब्रह्मचारी— तत्र खल्वतिदारुणं व्यसतं संवृत्तम् ।

यौगन्धरायणः— कथमिव ।

ब्रह्मचारी— तत्रोदयनो नाम राजा प्रतिपसति ।

२४ यौगन्धरायणः—श्रूयते तत्रभवानुदयनः । किं सः ।

ब्रह्मचारी—तस्यावन्तिराजपुत्री वासवदत्ता नाम पत्नी हृदमभिप्रेता किल ।

२७ यौगन्धरायणः—भद्रितव्यम् । ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी—ततस्तस्मिन् मृगयानिष्क्रान्ते राजनि ग्रामदाहेन सा दग्धा ।

३० वासवदत्ता—(आत्मगतम्) अळिअं अळिअं तु एदं । जीवामि मन्दभाजा ॥ [अलीकमलीकं रत्नैतत् । जीवामि मन्दभाजा ।]
यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

३३ ब्रह्मचारी—ततस्तामभ्यनपत्तुकामो यौगन्धरायणो नाम सचिवस्तस्मिन्नेवाम्नौ पतितः ।

यौगन्धरायणः—सत्यं पतित इति । ततस्ततः ।

३६ ब्रह्मचारी—ततः प्रतिनिवृत्तो राजा तद्वृत्तान्तं श्रुत्वा तयोर्वियोगजनितसंतापस्तस्मिन्नेवाम्नौ प्राणान् परित्यक्तुकामोऽमालैर्महता यत्नेन वारितः ।

३९ वासवदत्ता—(आत्मगतम्) जाणामि जाणामि अय्यउत्तस्स मइ साणुक्कोसत्तणं ॥ [जानामि जानाम्याथपुत्रस्य मयि शत्रुकोशरम् ।]
यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

४२ ब्रह्मचारी—ततस्तस्याः शरीरोपभुक्तानि दग्धशेषाण्याभरणानि परिप्यज्य राजा मोहमुपगतः ।
सर्वे—हा ।

४५ वासवदत्ता—(स्वगतम्) सकामो दाणि अय्यजोअन्धराअणो होहु ॥ [सनाम इदानीमार्ययौगन्धरायणो मरुत्तु ।]

चेटी—भट्टिदारिण ! रोदिदि नु इअं अय्या ॥ [मर्तृदारिके ! रोदिति

४८ रत्नियमार्वा ।]

पद्मावती-साणुक्कोसाए होद्व्यं [सानुक्रोशया मवितन्वम् ।]
 यौगन्धरायणः-अथ किमथ किम् । प्रकृत्या सानुक्रोशा मे भगिनी ।

५१ ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी-ततः शनैः शनैः प्रतिलब्धसंज्ञः संवृत्तः ।

पद्मावती-दिट्टिआ धरइ । मोहं गदो त्ति सुणिअ सुण्णं विअ मे
 ५४ हिअअं ॥ [दिष्टया प्रियते । मोहं गत इति श्रुत्वा शून्यमिव मे हृदयम् ।]
 यौगन्धरायणः-ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी-ततः स राजा महीतलपरिसर्पणपांसुपाटलशरीरः सह-
 ५७ सोत्थाय 'हा वासवदत्ते ! हा अगन्तिराजपुत्रि ! हा प्रिये हा प्रिय-
 शिष्ये !' इति किमपि किमपि बहु प्रलपितवान् । किं बहुना,

नैवेदानीं तादृशाश्चक्रवाका

नैवाप्यन्ये स्त्रीविशेषैर्वियुक्ताः ।

धन्या सा स्त्री यां तथा वेत्ति भर्ता

भर्तृनेहान् सा हि दग्धाप्यदग्धा ॥ १३ ॥

यौगन्धरायणः-अथ भोः ! तं तु पर्यवस्थापयितुं न कश्चिद्यत्न-
 यानमात्यः ।

३ ब्रह्मचारी-अस्ति रूमण्वान्नामामात्यो दृढं प्रयत्नवांस्तत्रभवन्तं
 पर्यवस्थापयितुम् । स हि

अनाहारे तुल्यः प्रततरुदितक्षामवदनः

शरीरे संस्कारं नृपतिसमदुःखं परिवहन् ।

दिवा वा रात्रौ वा परिचरति यत्नैर्नरपतिं

नृपः प्राणान् सद्यस्त्यजति यदि तस्याप्युपरमः ॥ १४ ॥

वासवदत्ता-(स्वगतम्) दिट्टिआ सुणिक्खित्तो दाणिं अय्य-
 उत्तो ॥ [दिष्टया मुनिक्षित इदानींमार्गपुत्रः ।]

३ योगन्धरायणः—(आत्मगतम्) अहो महद्भारसुद्वहति रुमण्वान् ।
कुतः,

सविश्रमो ह्ययं भारः प्रसक्तस्तस्य तु श्रमः ।

तस्मिन् सर्वमधीनं हि यत्राधीनो नराधिपः ॥ १५ ॥

(प्रकाशम्) अथ भोः ! पर्यवस्थापित इदानीं स राजा ।

ब्रह्मचारी—तदिदानीं न जाने । ' इह तया सह हासितम्, इह तया

३ सह कथितम्, इह तया सह पर्युपितम्, इह तया सह कुपितम्,
इह तया सह शयितम्, ' इत्येवं तं विलपन्तं राजानममात्यैर्महता

६ यत्नेन तस्माद् भ्रामाद् गृहीत्वापक्रान्तम् । ततो निष्क्रान्ते राजनि
श्रोपितनक्षत्रचन्द्रमिव नमोऽरमणीयः संवृत्तः स भ्रामः । ततोऽह-
मपि निर्गतोऽरिम ।

तापसी—सो खु गुणवन्तो णाम राआ, जो आअन्तुएण वि इमिणा

९ एवंपसंसीअदि ॥ [स खलु गुणवान् नाम राजा, य आगन्तुकेना-
प्यनेनैत्रं प्रशस्यते ।]

चेटी—भट्टिदारिए ! किं णु खु अवरा इत्थिआ तस्स हस्त्थं गमि-

१२ स्मदि ॥ [भर्तृदारिके ! किं नु खल्वपरा स्त्री तस्य हस्तं गमिष्यति ।]

पद्मावती—(आत्मगतम्) मम हिअएण एव्य सह मन्तिदं ॥

[मम हृदयेनैव सह मन्त्रितम् ।]

१५ ब्रह्मचारी—आपृच्छामि भवन्तौ । गच्छामस्तावत् ।

उभौ—गम्यतामर्थसिद्धये ।

ब्रह्मचारी—तथास्तु । (निष्क्रान्तः)

१८ योगन्धरायणः—साधु, अहमपि तत्रभवत्याभ्यनुज्ञातो गन्तुमिच्छामि ।

कान्त्युकीयः—तत्रभवत्याभ्यनुज्ञातो गन्तुमिच्छति किल ।

पद्मावती—अप्यस्स भइणिआ अप्येण विना उक्कण्ठिसिदि ॥

२१ [आर्यस्व भगिनीकार्येण विनोत्कण्ठिष्यते ।] . . .

- यौगन्धरायणः—साधुजनहस्तगतैषा नोत्कण्ठिष्यति । (काञ्चुकीयम-
बलोक्य) गच्छामस्तावत् ।
- २४ काञ्चुकीयः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।
यौगन्धरायणः—तथास्तु । (निष्क्रान्तः)
काञ्चुकीयः—समय इदानीमभ्यन्तरं प्रवेष्टुम् ।
- २७ पद्मावती—अद्ये ! वन्दामि ॥ [आवें ! वन्दे ।]
तापसी—जादे ! तव सदिसं भत्तारं लभेहि ॥ [जाते ! तव
सदसं भर्तारं लभस्व ।]
- ३० वासवदत्ता—अद्ये ! वन्दामि दाव अहं ॥ [आवें ! वन्दे तावदहम् ।]
तापसी—तुवं पि अहरेण भत्तारं समासादेहि ॥ [त्वमप्यचिरेण
भर्तारं समासादय ।]
- ३३ वासवदत्ता—अणुग्माहीदम्हि ॥ [अनुग्रहीतास्मि ।]
काञ्चुकीयः—तदागम्यताम् । इत इतो भवति ! । संप्रति हि
खगा वासोपेताः सलिलमवगाढो मुनिजनः
प्रदीप्तोऽग्निर्भाति प्रविचरति धूमो मुनिवनम् ।
परिभ्रष्टो दूराद्रविरपि च संक्षिप्तकिरणो
रथं व्यावर्त्यासौ प्रविशति शनैरस्तशिखरम् ॥ १६ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चेटी)

- चेटी—कुञ्जरिण ! कुञ्जरिण ! कर्हि कर्हि भट्टिदारिआ पट्टुमावदी ।
३ किं भणासि ' एसा भट्टिदारिआ माह्वीळदामण्डवस्स पस्सदो
कन्दुएण कीळदि' त्ति । जाव भट्टिदारिअं उवसप्पामि । (परि-

- श्रम्यावलोचय) अम्मो इअं भट्टिदारिआ चक्करिदक्कणचूळिएण
 ६ वाआमसञ्जादसेद्विन्दुविइत्तिदेण परिस्सन्तरमणीअदंसणेण मुहेण
 कन्दुएण कीळ्दी इदो एव्व आजच्छदि । जाव चवसप्पिस्सं ॥
 [कुञ्जरिके ! कुञ्जरिके ! कुत्र कुत्र भर्तृदारिका पद्मावती । किं भणसि ?
 ९ एसा भर्तृदारिका माघवीलतामण्डपस्य पार्श्वतः कन्दुकेन श्रीङ्गतीति ।
 यावद् भर्तृदारिकामुपसर्षामि । अम्मो इयं भर्तृदारिका उल्लतर्ण-
 चूळिकेन व्यायामसजातस्वेदनिन्दुविचित्रितेन परिभ्रान्तरमणीयदर्शनेन
 १२ मुखेन कन्दुकेन श्रीङ्गन्तीति एवागच्छति, यावदुपसर्षामि ।]

(निष्प्रान्ता)

प्रवेशकः ।

- १५ (ततःप्रविशति कन्दुकेन श्रीङ्गन्ती पद्मावती सपरिवारा वासनदत्तया सह)
 वासवदत्ता-हृत्वा ! एसो दे कन्दुओ ॥ [हल्य ! एय ते कन्दुकः ।]
 पद्मावती-अर्य्ये ! भोटु दाणि एत्तअं ॥ [आर्य्ये ! भवत्विदानीमेतावत् ।]
 १८ वासवदत्ता-हृत्वा ! अदिचिरं कन्दुएण कीळ्ळिअ अहिअसञ्जादराआ
 परकेरआ विअ दे हत्था संवुत्ता ॥ [हल्य ! अतिचिरं कन्दुकेन
 श्रीङ्गिआधिकसंजातरागो परकीयाविच ते हस्तौ संवृत्तौ ।]
 १९ चेदी-कीळ्ळु कीळ्ळु दाव भट्टिदारिआ । णिव्वत्तीअहु दाव अअं
 कण्णाभावरमणीओ काओ ॥ [श्रीङ्गत्तु श्रीङ्गत्तु तावद् भर्तृदारिका ।
 निर्वर्त्यता तावदयं कन्यामावरमणीयः कालः ।]
 ४ पद्मावती-अर्य्ये ! किं दाणि मं ओहसिदुं विअ णिज्जाअसि ॥
 [आर्य्ये ! किमिदानीं मामपहसितुमिद्य निध्यायसि ।]
 वासनदत्ता-णहि णहि । हृत्वा ! अधिअं अज्ज सोहदि । अभिदो
 ७ विअ दे अज्ज वरमुहं पेक्कामि ॥ [नहि नहि । हल्य ! अधिकमद्य
 शोभते । अभित इत्त तेऽद्य वरमुत्त पत्त्यामि ।]
 पद्मावती-अवेहि । मा दाणि म ओहस ॥ [अपेहि । ' गेदानीं
 मामपहस ।]

- ३० वासवदत्ता—एसम्हि तुहिआ भविस्सम्महासेणवहू ! ॥ [एपास्मि
तूणीका भविष्यन्महासेनवधु !]
पद्माश्रती—को एसो महासेणो णाम ॥ [क एष महासेनो नाम ।]
- ३३ वासवदत्ता—अत्थि उज्जइणीओ राआ पज्जोदो णाम । तस्स वट्ठ-
परिमाणणिव्वुत्तं णामवेअं महासेणो त्ति ॥ [अस्त्युज्जयिनीयो
राजा प्रयोतो नाम । तस्य वट्ठपरिमाणनिर्वृत्तं नामधेयं महासेन इति ।]
- ३६ चेटी—भट्टिदारिआ तेण रञ्जा सह सम्बंधं णेच्छदि ॥ [भर्तृ-
दारिका तेन राजा सह सम्बंधं नेच्छति ।]
वासवदत्ता—अह केण सु दाणिं अभिञ्जसदि ॥ [अथ केन खल्वि-
३९ दानीमभिलपति ।]
चेटी—अत्थि वच्छराओ उदअणो णाम । तस्स गुणाणि भट्टिदा-
रिआ अभिञ्जसदि ॥ [अस्ति वत्सराज उदयनो नाम । तस्य गुणाञ्च
४२ भर्तृदारिकाभिलपति ।]
वासवदत्ता—(आत्मगतम्) अय्यउत्तं भत्तारं अभिञ्जसदि । (प्रका-
शम्) केण कारणेण ॥ [आर्यपुत्रं भर्तारमभिलपति । केन कारणेन ।]
- ४५ चेटी—साणुक्कोसो त्ति ॥ [सानुक्कोश इति ।]
वासवदत्ता—(आत्मगतम्) जाणामि जाणामि । अअं वि जणो
एव्वं उम्मादिदो ॥ [जानामि जानामि । अयमपि जन एव-
४८ मुन्मादितः ।]
चेटी—भट्टिदारिण ! जदि सो राआ विरूयो भवे ॥ [भर्तृदारिके ।
यदि स राजा विरूपो भवेत् ।]
- ५१ वासवदत्ता—णहि णहि । दंसणीओ एव्व ॥ [नहि नहि ।
दर्शनीय एव ।]
पद्माश्रती—अय्ये ! कहं तुवं जाणासि ॥ [आर्ये ! कथं त्वं जानासि ।]
- ५४ वासवदत्ता—(आत्मगतम्) अय्यउत्तपक्खवादेण अत्ति न्णे

- समुदाचारो । किं दारिणं करिस्सं । होदु, विट्ठं । (प्रकाशम्) दृष्ट्वा !
 एयं उज्जइणीओ जणो मन्तेदि ॥ [आर्यपुनपक्षपातेनातिरुद्रन्तः
 ५७ समुदाचारः । किमिदानीं करिष्यामि । भवतु, दृष्टम् । हला ! एव-
 मुञ्चयिनीयो जनो मन्त्रयते ।]
 पद्मावती— जुज्जइ । ण सु एसो उज्जइणीदुल्लब्धो । सब्वजण-
 ६० मणोभिरामं सु सोभगं णाम ॥ [युज्यते । न एत्वेप उञ्चयिनी-
 दुर्लभम् । सर्वजनमनोभिरामं राज्ञु सौभाग्यं नाम ।]

(ततः प्रविशति धानी)

- ६३ धानी—जेदु भट्टिदारिआ । भट्टिदारिम् ! दिण्णासि ॥ [जयतु
 भर्तृदारिका । भर्तृदारिके ! दत्तासि ।]
 वासवदत्ता— अद्ये ! कस्स ॥ [आर्ये ! कस्मै ।]
 ६६ धानी—वच्छराअस्स उदअणस्स [वत्सराजायोधयनाय ।]
 वासवदत्ता—अह कुसली सो राआ ॥ [अय कुशली स राजा ।]
 धानी—कुसली सो आअदो । तस्स भट्टिदारिआ पडिच्छिदा अ ॥
 ६९ [कुशली स आगतः । तस्य भर्तृदारिका प्रतीष्टा च]
 वासवदत्ता—अद्याहिदं ॥ [अत्याहितम् ।]
 धानी— कि एत्य अद्याहिदं ॥ [किमत्याहितम् ।]
 ७२ वासवदत्ता— ण ह्नु किञ्चि । तह णाम सन्तप्पिअ उदासीणो होदि
 त्ति ॥ [न एतद् किञ्चित् । तथा नाम संतप्योदासीनो भवतीति ।]
 धानी—अद्ये ! आअमप्पहाणाणि मुच्छहपय्यवत्याणाणि महापुरु-
 ७५ सहिअआणि होन्ति ॥ [आर्ये ! आगमप्रधानानि सुलभपर्यवस्थानानि
 महापुरुषद्वयानि भवन्ति ।]
 वासवदत्ता— अद्ये ! सअं एच्च तेण वरिदा ॥ [आर्ये ! स्वयमेव
 ७८ तेन वृता ।]
 धानी— णहि णहि । अण्णप्पओअणेण इह आअदस्स अभिजणयि-

ञ्जाणवओरुवं पेक्खिअ सअं एव्व महाराएण दिण्णा ॥ [नहि
८१ नहि अन्यप्रयोजनेनेहागतस्याभिजनविज्ञानवयोरूपं दृष्ट्वा स्वयमेव महा-
राजेन दत्ता ।]

वासवदत्ता— (आत्मगतम्) एव्वं । अणवरद्धो दाणिं एत्थ अय्य
८४ उत्तो ॥ [एवम् । अनपराद्ध इदानीमत्रार्यपुत्रः ।]

(प्रविश्यापरा)

चेटी— तुवरदु तुवरदु दाव अय्या । अज्ज एव्व किळ सोभणं
८७ णक्खत्तं । अज्ज एव्व कोदुअमङ्गळं कादव्वं त्ति अम्हाणं भट्टिणी
भणादि ॥ [त्वरता त्वरतां तावदार्या । अथैव किल शोभनं नक्षत्रम् ।
अथैव कौतुकमङ्गलं कर्तव्यमित्यस्माकं भट्टिनी भणति ।]

९० वासवदत्ता— (आत्मगतम्) जह जह तुवरदि, तह तह अन्धीक-
रेदि मे हिअअं ॥ [यथा यथा त्वरते, तथा तथान्धीकरोति मे
हृदयम् ।]

९३ धात्री— एदु एदु भट्टिदारिआ ॥ [एत्वेतु भर्तृदारिका ।]

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति विचिन्तयन्ती वासवदत्ता)

वासवदत्ता— विधाहामोदसङ्कुळे अन्तेउरचउरसाळे परित्तजिअ पदु-
३ मायदिं इह आअदम्हि पमदवणं । जाव दाणिं भाअघेअणिव्वुत्तं दुःखं
विणोदेमि । (परिक्रम्य) अहो अच्चाहिदं । अय्यउत्तो वि णाम पर-
केरओ संवुत्तो । जाव उवविसामि । (उपविश्य) धञ्ज्या खु चक्खा-
६ अयहू, जा अण्णोण्णाविरहिदा ण जीवइ । ण खु अहं पाणाणि
परित्तजामि । अय्यउत्तं पेक्खामि त्ति एदिणा मणोरहेण जीवामि

मन्दभागा ॥ [विवाहामोदसङ्कुले अन्तःपुरन्तुःशाले परित्यज्य पद्मा-
 ९ वतीमिहागतास्मि प्रमदवनम् । यावदिदानीं मागधेयनिर्वृत्तं दुःखं
 विनोदयामि । अहो अत्याहितम् । आर्यपुत्रोऽपि नाम परकीयः संवृत्तः ।
 यावदुपविशामि । धन्या एतद् चक्रवाकवधूः यान्योन्यविरहिता न
 १२ जीवति । न एतद्वहं प्राणान् परित्यजामि । आर्यपुत्रं पदयामीत्यनेन
 मनोरथेन जीवामि मन्दभागा ।]

(ततः प्रविशति पुष्पाणि गृहीत्वा चेटी)

१५ चेटी- कर्हि णु खु गदा अय्या आवन्तिआ । (परिक्रम्यावलोक्य)
 अम्मो इअं चिन्तासुञ्जअहिअआ णीहारपडिहदचन्दळेहा विअ
 अमण्डिदभद्रअं वेसं धारअन्दी पिअङ्गुसिळ्ळापट्टए उवविट्ठा । जाव
 १८ उवसप्पामि । (उपसृत्य) अय्ये ! आवन्तिए । को काळो, तुमं
 अण्णेसामि ॥ [क नु एतद् गता आर्यावन्तिका । अम्मो इयं चिन्ता-
 शून्यहृदया गीहारप्रतिहतचन्द्रलेखेवामण्डितभद्रक वेपं धारयन्ती प्रियङ्गु-
 २१ शिल्पापट्टके उपविष्टा । यावदुपसर्पामि । आर्ये ! आवन्तिके ! कः कालः,
 स्वामन्विष्यामि ।]

वासवदत्ता-किण्णिमित्तं ॥ [किंनिमित्तम् ।]

२४ चेटी- अम्हाअं भट्टिणी भणदि ' महाकुळ्ळप्पसूदा सिणिद्धा णिउणा '
 त्ति । इमं दाव कोट्टुअमाळिअं गुन्हवु अय्या ॥ [अस्माकं भट्टिणी
 भणति महाकुलप्रसूता स्तिग्धा निपुणेति । इमा तावत् कौतुकमालिका
 २७ गुम्फत्वार्या ।]

वासवदत्ता-अहं कस्स किळ गुम्हिदव्वं ॥ [अथ कस्मै किं गुम्फि-
 तयम् ।]

३० चेटी-अम्हाअं भट्टिद्वारिआए ॥ [अस्माकं भर्तृदारिकायै ।]

- वासवदत्ता- (आत्मगतम्) एदं पि मए कत्तञ्चं आसी । अहो
अकरुणा खु इस्सरा ॥ [एतदपि मया कर्तव्यमासीत् । अहो
३३ अकरुणाः खल्वीश्वराः ।]
- चेटी- अय्ये ! मा दाणिं अञ्चं चिन्तिअ । एसो जामादुओ मणि
भूमीए ण्हाअदि । सिग्घं दाय गुम्हदु अय्या ॥ [आयें ! मेदानीम-
३६ न्यच्चिन्तयित्वा । एष जामाता मणिभूम्या स्नाति । शीघ्रं तावद् गुम्फ-
त्वार्था ।]
- वासवदत्ता- (आत्मगतम्) ण सक्कुणोमि अण्णं चिन्तेदुं ।
३९ (प्रकाशम्) ह्य्या । किं दिट्ठो जामादुओ ॥ [न शक्नोम्यन्यच्चि-
न्तयितुम् । ह्य्य किं दृष्टो जामाता ।]
- चेटी- आम दिट्ठो भट्टिदारिआए सिणेहेण अम्हाअं कोदूहलेण अ ॥
४२ [आम, दृष्टो भर्तृदारिकायाः स्नेहेनास्माकं कौतूहलेन च ।]
- वासवदत्ता- कीदिसो जामादुओ ॥ [कीदृशो जामाता ।]
- चेटी- अय्ये ! भणामि दाय, ण ईरिसो दिट्ठपुरुवो ॥ [आयें !
४५ मणामि तावद्, नेदमो दृष्टपूर्वः ।]
- वासवदत्ता- ह्य्या ! भणाहि भणाहि, किं दंसणीओ ॥ [ह्य्या !
मण भण, किं दर्शनीयः ।]
- ४८ चेटी-सक्कं भणिदुं सरचावहीणो कामदेवो त्ति ॥ [शक्यं भणितुं
शरचापहीनः कामदेव इति ।]
- वासवदत्ता- होदु एत्तअं ॥ [भयत्वेतायत् ।]
- ५१ चेटी-किण्णिमित्तं वारैसि ॥ [किंनिमित्तं वारयसि ।]
- वासवदत्ता- अजुत्तं परपुरुससङ्कित्तणं सोदुं ॥ [अयुक्तं परपुरुष-
सकीर्तनं श्रोतुम् ।]
- ५४ चेटी-तेण हि गुम्हदु अय्या सिग्घं ॥ [तेन हि गुम्फत्वार्थां शीघ्रम् ।]

वासवदत्ता-इअं गुम्हामि । आणेहि दाव ॥ [इयं गुम्फामि । आनय तावत् ।]

५७ चेटी-गण्हदु अय्या ॥ [गृह्णात्वार्या ।]

वासवदत्ता- (वर्जयित्वा विलोक्य) इमं दाव ओसहं किं णाम ॥ [इदं तावदौषधं किं नाम ।]

६० चेटी-अविहवाकरणं णाम ॥ [अविधवाकरणं नाम ।]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) इदं बहुसो गुम्हिदब्बं मम अ पटुमा-
बदीए अ । (प्रकाशम्) इदं दाव ओसहं किं णाम ॥ [इदं

६३ बहुसो गुम्फितब्बं मम च पद्मावत्याश्च । इदं तावदौषधं किं नाम ।]

चेटी-सवत्तिमइणं णाम ॥ [सपत्नीमर्दनं नाम ।]

वासवदत्ता-इदं ण गुम्हिदब्बं ॥ [इदं न गुम्फितन्वम् ।]

६६ चेटी-कीस ॥ [कस्मात् ।]

वासवदत्ता-उवरदा तरस भय्या, सं णिप्पओअणं त्ति ॥ [उपरता तस्य भार्या, तत्रिप्रयोजनमिति ।]

६९

(प्रविश्यापरा)

चेटी-तुवरदु तुवरदु अय्या । एसो जामादुओ अविहवाहि अब्भ-
न्तरचउरसाळं पवेसीअदि ॥ [त्वरता त्वरतामार्या । एव जामाता

७२ अविधवाभिरभ्यन्तरचतुःशालं प्रवेदयते ।]

वासवदत्ता-अइ ! वदामि, गण्ह एदं ॥ [अयि ! वदामि गृह्णातेत् ।]

७५ चेटी-सोहणं । अय्ये ! गच्छामि दान अहं ॥ [शोभनम् । आर्ये ! गच्छामि तावदहम् ।]

(उमे निष्क्रान्ते)

७८ वासवदत्ता—भाद्रा एसा । अहो अच्चाहिदं । अय्यउत्तो वि णाम
परकेरओ संबुत्तो । अवि^१ दाव सय्याए मम दुक्खं विणोदेमि,
जदि णिदं ळभामि ॥ [गतैया । अहो अन्याहितम् । आर्वपुत्रोऽपि
८१-नाम परकीयः संबुत्तः । अपि तावद् शय्यायां मम दुःखं विनोदयामि,
यदि निद्रां लभे ।]

(निष्क्रान्ता)

इति तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति विदूषकः)

विदूषकः—(सहपंम्) भो ! दिट्ठिआ तत्तहोदो वच्छराअस्स अमि
१ षेदधिवाहमङ्गळरमणिउज्जो काओ दिट्ठो । भो ! को णाम एदं
जाणादि तादिसे^१ वयं अणत्थसळ्ळिआवत्ते पक्खित्ता ढण उन्मज्जि
स्सामो त्ति । इदाणि पासादेसु वसीअदि, अन्देउरदिग्घिआसु
६ ण्हाईअदि पक्खिदिमउरसुउमाराणि मोदअखज्जाणि खज्जीअन्वि
त्ति अणच्छरसंवासो उत्तरकुसुवासो मए अणुभवीअदि । एक्को खु
महन्तो दोसो, मम आहारो सुहु ण परिणमदि । सुप्पच्छदणाए
९ सय्याए णिदं ण ळभामि, जह चाइसोणिदं अमिदो विअ यत्तदि
त्ति पेक्खामि । भो ! सुहं णामअपरिभूदं अकळ्ळवत्तं च ॥
[भोः ! दिष्टया तनमवतो वत्सराजस्यामिप्रेतविवाहमङ्गळरनणीमः
१२ कालो दृष्टः । भोः ! को नामैतज्जानाति तादृशो वयमनर्थसल्लिलावर्षे
प्रक्षिताः पुनरुन्मद्स्याम इति । इदानीं प्रासादेपूष्यते, अन्तःपुरदीर्घि-

१. अविदा सय्याए ।

कातु स्नायते, प्रकृतिमधुरमुकुमाराणि मोदकग्याद्यानि साद्यन्त इत्यनपस-
 १५ रस्स्वास उत्तरकुन्वातो मथानुभूयते । एकः एल्ल महान् दोषः,
 ममाहारः सुष्टु न परिणमति, सुप्रच्छदनाया शय्याया निद्रा न लभे,
 यथा वातशोणितमभित इव वर्तत इति पर्यामि । भोः ! सुप्तं, नाम-
 १८ यपरिभूतमकल्पवर्तं च ।]

(ततः प्रविशति चेटी)

चेटी-कहिं णु सु गदो अय्यवसन्तओ । (परिक्रम्यावलोक्य)
 २१ अन्हो एसो अय्यवसन्तओ । (उपगम्य) अय्य वसन्तअ ! को
 काळो तुमं अण्णेसामि ॥ [कुन तु एल्ल गत्त आर्यवसन्तकः ।
 अहो एए आर्यवसन्तकः । आर्यं वसन्तक ! कः कालस्त्वामन्विष्यामि ।]
 २४ विदूषकः- (दृष्ट्वा) किंणिमित्तं भदे ! मं अण्णेससि ॥ [किंनिमित्तं
 भद्रे ! मामन्विष्यसि ।]

चेटी-अम्हाणं भट्टिणी भणादि अवि ण्हादो जामादुओ त्ति ॥
 २७ [अस्माकं भट्टिनी भणति अपि स्नातो जामातेति ।]

विदूषकः-किंणिमित्तं भोदि ! पुच्छदि ॥ [किंनिमित्तं भवति !
 पृच्छति ।]

३० चेटी-किमण्णं । सुमणावण्णअं आणेसि त्ति ॥ [किमन्यत् ।
 तुमनोवर्णकमानयामीति ।]

विदूषकः-ण्हादो तत्तभयं । सच्चयं आणेदु भोदी यज्जिअ भोअणं ॥

३३ [स्नातस्तत्रभवान् । सर्वमानयतु भगती वर्जयित्वा भोजनम् ।]

चेटी-किंणिमित्तं वारेसि भोअणं ॥ [किंनिमित्तं वारयसि भोजनम् ।]

विदूषकः-अघण्णस्स मम कोद्व्याणं अक्खिपरिवट्टो विअ कुक्खिर

३६ परिवट्टो संवुत्तो ॥ [अघन्यस्स मम कोकिलानामक्षिपरिवर्त इव
 बुक्षिपरिवर्तः संवृत्तः ।]

चेटी-ईदिसो एव्व होहि ॥ [ईदश एव भव ।]

३९ विदूषकः-गच्छदु भोदी । जाव अहं वि तत्तहोदो सआसं
गच्छामि ॥ [गच्छतु भवती । यावदहमपि तत्रभवतः सकाशं
गच्छामि ।]

४२

(निष्क्रान्तौ)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति सपरिवारा पद्मावती, आवन्तिकावेषधारिणी वासव-

४५ दत्ता च)

चेटी-किंनिमित्तं भट्टिदारिआ पमदवणं आअदा ॥ [किंनिमित्तं
भर्तृदारिका प्रमदवन्तमागता ।]

४८ पद्मावती-हळ्य ! ताणि दाव सेहाळिआगुम्हआणि पेक्खामि
कुसुमिदाणि वा ण वेत्ति ॥ [हल्य ! ते तावच्छेफालिकागुल्मकाः
पश्यामि कुसुमिता वा न वेत्ति ।]

५१ चेटी-भट्टिदारिए । ताणि कुसुमिदाणि णाम, पयाळन्तरिदेहिं विअ
मोत्तिआलम्बएहिं आइदाणि कुसुमेहिं ॥ [भर्तृदारिके ! ते कुसु-
मिता नाम, प्रवालान्तरितैरिव मौक्तिकलम्बकैराचिताः कुसुमैः ।]

५४ पद्मावती-हळ्य ! जदि एव्वं, किं दाणिं विळम्बेस्सि ॥ [हल्य !
यद्येवं, किमिदानीं विलम्बसे ।]

चेटी-तेण हि इमस्सि सिळ्वावट्टए मुहुत्तअं उपविसदु भट्टिदारिआ
५७ जाव अहं वि कुसुमावचअं करेमि ॥ [तेन ह्यस्मिन् शिलापट्टके
मुहूर्तकमुपविशतु भर्तृदारिका । यावदहमपि कुसुमावचयं करोमि ।]
पद्मावती-अट्टे ! किं एत्थ उपविसामो ॥ [आर्ये ! किमत्रोप-

६० विशावः ।]

वासवदत्ता-एवं होदु ॥ [एवं भवतु ।]

(उभे उपविशतः)

६३ चेटी-(तथा कृत्वा) पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ अट्टमणसिब्बा-
वट्टएहिं विअ सेहालिआकुसुमेहिं पूरिअं मे अज्जळि ॥ [परस्यतु
परस्यतु मर्तृदारिका अर्धमनःशिलापट्टकैरिव शोफालिकाकुसुमैः पूरितं

६६ मेऽञ्जलिम् ।]

पद्मावती-(दृष्ट्वा) अहो विइत्तदा कुसुमाणं । पेक्खदु पेक्खदु अय्या ॥
[अहो विचित्रता कुसुमानाम् । परस्यतु परस्यत्वार्या ।]

६९ वासवदत्ता-अहो दंस्सणीअदा कुसुमाणं ॥ [अहो दर्शनीयता कुसु-
मानाम् ।]

चेटी-भट्टिदारिए ! किं भूयो अवइणुत्सं ॥ [मर्तृदारिके !

७२ किं भूयोऽवचेप्यामि ।]

पद्मावती-हळा ! मा मा भूयो अवइणिए ॥ [हला मा मा भूयोऽ-
वचित्य ।]

७५ वासवदत्ता-हळा ! किंणिमित्तं वारेसि ॥ [हला ! किंनिमित्तं
वारयसि ।]

पद्मावती-अय्यउत्तो इह आअच्छिअ इमं कुसुमसभिद्धि पेक्खिअ

७८ सम्माणिदा भवेअं ॥ [आर्यपुत्र इहागत्येमा कुसुमसमृद्धिं दृष्ट्वा
संमानिता भवेयम् ।]

वासवदत्ता-हळा ! पिओ दे भत्ता ॥ [हला प्रियस्ते मतां ।]

८१ पद्मावती-अय्ये ! ण आणामि, अय्यउत्तेण विरहिदा उक्कण्ठिदा
होमि ॥ [आर्ये ! न जानामि, आर्यपुत्रेण विरहितोत्कण्ठिता भवामि ।]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) दुक्खरं खु अहं करेमि, इअं वि णाम

८४ एव्वं मन्तेदि ॥ [दुष्करं खल्वहं करोमि, इयमपि नामैवं म्रिययते ।]

चेदी-अमिजादं खु भट्टिदारिआए मन्तिदं 'पिओ मे भत्त' ति ॥

[अभिजातं खलु भर्तृदारिकया मन्त्रितं प्रियो मे भर्तेति ।]

८७ पद्मावती-एक्को खु मे सन्देहो ॥ [एकः खलु मे सन्देहः ।]

वासवदत्ता-किं किं ॥ [किं किम् ।]

पद्मावती-जह मम अय्यउत्तो, तह एव्व अय्याए वासवदत्ताए-
९० त्ति ॥ [यथा ममार्यपुत्रस्तथैव नार्याया वासवदत्ताया इति ।]

वासवदत्ता-अदो वि अहिअं ॥ [अतोऽप्यधिकम् ।]

पद्मावती-कहं तुयं जाणासि ॥ [कथं त्वं जानासि ।]

९३ वासवदत्ता-(आत्मगतम्) हं, अय्यउत्तपक्खवादेण अदिक्कन्दो
समुदाआरो । एव्वं दाव भणिस्सं । (प्रकाशम्) जइ अप्पो
सिणेहो, सा सजणं ण परित्तजदि ॥ [हम्, श्रार्यपुत्रपक्षपातेनाति-

९६ क्रान्तः समुदानारः । एवं तावद् भणिष्यामि । यद्यल्पः स्नेहः, सा
स्वजनं न परित्यजति ।]

पद्मावती-होदव्वं ॥ [मवितव्यम् ।]

९९ चेदी-भट्टिदारिए ! साहु भट्टारं भणाहि 'अहं पि वीणं सिक्खि-
स्सामि' ति ॥ [भर्तृदारिके । साधु भर्तारं भण, अहमपि वीणां
विधिष्य इति ।]

१०२ पद्मावती-उत्तो मए अय्यउत्तो ॥ [उत्तो ममार्यपुत्रः ।]

वासवदत्ता-तदो किं भणिदं ॥ [ततः किं भणितम् ।]

पद्मावती-अमिणिअ किञ्चि दिग्घं णिरससिअ तुण्हीओ संबुत्तो ॥

१०५ [अमणित्वा किञ्चिद् दीर्घं निःश्वस्य तूष्णीकः संवृतः ।]

वासवदत्ता-तदो तुयं किं विअ तक्केसि ॥ [तत्तस्यं किमिय तर्कयंसि ।]

पद्मावती-तक्केमि अय्याए वासवदत्ताए गुणाणि सुमरिअ दक्खि-

१०८ ण्णादाए मम अग्गदो ण रोदिदि ति ॥ [तर्कयाम्यार्याया वासव-
दत्ताया गुणान् स्मृत्या दक्षिणतया ममाप्तो न रोदित्वाति ।]

वासुदेवता—(आत्मगतम्) घञ्वा खुन्धि, जदि एव्यं सच्चं भवे ॥

१११ [घञ्वा खल्वस्मि, यनेत्रं सत्यं भवेत् ।]

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च)

विदूषकः— ही ही ! पचिअपटिअचन्धुजीवकुसुमविरलघादरमणिज्जं

११४ पमदघणं । इदो दाव भवं ॥ [ही ही प्रचितपतितान्धुजीवकुसुम-
विरलघातरमणीयं पमदघनम् । इत्सावद् भवान् ।]

राजा—ययस्य घसन्तक ! अयमयमागच्छामि ।

कामेनोज्जयिनीं गते मयि तदा कामप्यवस्थां गते

दृष्ट्वा स्थैरमयन्तिराजतनयां पञ्चेपवः पातिताः ।

तैरहापि सगल्यमेव हृदयं भूयश्च विद्वा ययं

पञ्चेपुर्मदनो यदा कथमयं पष्टः शरः पातितः ॥ १ ॥

विदूषकः—कहिं णु खु गदा तत्तहोदी पदुमायदी, छदामण्डयं गदा

भवे, उदाहो असणकुसुमसख्खिदं धग्घचन्मावगुण्ठिदं धिअ पव्व-

३ दत्तिअणं णाम सिअापट्टं गदा भवे, आट्टु अधिअकहुअगन्ध-

सत्तच्छदघणं पविट्टा भवे, अह्व आळिहिदमिअपक्खितसड्दुळं

दारुपव्वदं गदा भवे । (ऊर्ध्वमरलेख्य) ही ही सरअकाळणि-

६ म्मळे अन्तरिक्खे पसादिअवळदेववाहुदंसणीअं सारसपन्ति जाव

समाहिदं गच्छन्ति पेक्खट्टु दाय भवं ॥ [कुत्र नु रळ गता तन-

भयति पद्मावनी, लतामण्डप गता भवेद्, उताहो असननुमुमसंचितं

९ ध्यामचर्माणगुण्ठितमिअ पर्वततिलक नाम शिलापट्टक गता भवेत्,

अथवा अधिककट्टकगन्धसत्तच्छदघणं प्रविष्टा भवेद्, अथपालिखित-

मृगपक्षिसकुल दारुपर्वतक गता भवेत् । ही ही शल्कालनिर्मलेऽ-

१. विरलघातरमणीयम् ।

१२ न्तरिक्षे प्रसादितवलदेवबाहुदर्शनीयां सारसपङ्क्तिं यावत् समाहितं गच्छन्तीं प्रेक्षतां तावद् भवान् ।]

राजा-वयस्य ! पद्याम्येनाम्

ऋज्वायतां च विरलां च नमोन्नतां च

सप्तर्षिवंशकुटिलां च निवर्तनेषु ।

निर्मुच्यमानमुजगोदरनिर्मलस्य

सीमामिवाम्बरतलस्य विभज्यमानाम् ॥ २ ॥

चेटी-पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ एदं कोकणदमालापण्डुररमणीअं सारसपन्तिं जाव समाहिदं गच्छन्ति । अम्मो भट्टा ॥ [प्रेक्षतां प्रेक्षतां भर्तृदारिका एतां कोकनदमालापण्डुररमणीयां सारसपङ्क्तिं यावत् समाहितं गच्छन्तीम् । अहो भर्ता ।]

पद्मावती-हं अय्यउत्तो । अय्ये ! तव कारणादो अय्यउत्तदंसणं परिहरामि । ता इमं दाय माहर्वाळदामण्डवं पविसामो ॥ [हम्, आर्यपुत्रः । भार्ये ! तव कारणादार्यपुत्रदर्शनं परिहरामि । तदिमं तावन्माघवीलतामण्डपं प्रविशामः ।]

९ वासवदत्ता-एव्वं होदु । [एवं भवतु ।]

(तथा कुर्वन्ति)

विदूषकः-तत्तहोवी पदुमावदी इह आअच्छिअ णिग्गदा भवे ॥

१२ [तत्रभवती पद्मावतीहागत्य निर्गता भवेत् ।]

राजा-कथं भवान् जानाति ।

विदूषकः-इमाणि अचइदकुमुमाणि सेकाळिआगुच्छआणि पेक्खदु

१५ दाय भवं ॥ [इमानवचित्तुमुमान् दोषवत्कामुच्छन्तान् प्रेक्षतां तावद् भवान् ।]

राजा-अहो विचित्रता कुमुमस्य, वसन्तक ।

१८ वसन्तदत्ता—(आत्मगतम्) वसन्तअसङ्घित्तणेण अहं पुण जाणामि
उज्जटणीए वत्तामि त्ति ॥ [वसन्तकमकीर्तनेनाह पुनर्वाणामि उज्ज-
टिन्या वर्त इति ।]

१९ राजा—वसन्तक ! अस्मिन्नेवासीनौ शिलातले पद्मावतीं प्रती-
क्षिष्यामहे ।

विदूषकः—भो ! तह । (उपविश्योत्थाय) ही ही सरअकाळतिक्करो

२४ दुस्महो आदवो । ता इमं दाव माहवीमण्डपं पविसामो ॥ [भोस्तथा ।
ही ही शरत्कालतीक्ष्णो दुःसह आतपः । तदिम तावन्माघवीमण्डपं
प्रविशामः ।]

२७ राजा—वाढम् । गच्छामतः ।

विदूषकः—एव्वं होदु ॥ [एवं भवतु ।]

(लभौ परिश्रामतः)

३० पद्मावती—सव्वं आदळं कत्तुकामो अव्यवसन्तओ । किं दाणिं
करेम्ह ॥ [सर्वमातुल कर्तुकाम आर्यवसन्तकः । किमिदानीं कुर्मः ।]

चेदी—भट्टिदारिए । एदं महुरपरिणिळीणं ओळंनळदं ओधूय

३३ भट्टारं वारइस्सं ॥ [भर्तृदारिके । एता मधुरपरिनिलीनामवलम्बलता-
मनधूय मत्तारं वारयिष्यामि ।]

पद्मावती—एव्व करेहि ॥ [एव कुरु ।]

३६ (चेदी तथा करोति)

विदूषकः—अविहा अविहा, चिट्टदु चिट्टदु दाव भवं ॥ [अविधा
अविधा, तिष्ठतु तावद् भवान् ।]

३९ राजा—किमर्थम् ।

विदूषकः—दासीएपुत्तेहि महुरेहि पीडिदो म्हि ॥ [दास्याः
कैः पीडितोऽस्मि ।]

४२ राजा-मा मा भवानेवम् । मधुकरसंचासः परिहार्यः । पदय,
मधुमदकला मधुकरा मदनार्ताभिः प्रियाभिरुपगृहाः ।
पादन्यासत्रियण्णा वयमिव कान्तावियुक्ताः स्युः ॥ ३ ॥

तस्मादिहैवासिष्यावहे ।

विदूषकः-एव्यं होडु ॥ [एवं मवतु ।]

३

(उमावुपविशतः)

चेटी-भट्टिदारिए ! रुद्रा सु म्ह वयं ॥ [भर्तृदारिके ! रुद्राः खलु
स्यो वयम् ।]

६ पद्मावती-दिष्टिआ उषविष्टो अय्यउत्तो ॥ [दिष्टोपविष्ट आर्यपुत्रः ।]
वासवदत्ता-(आत्मगतम्) दिष्टिआ पकिदित्यसरीरो अय्यउत्तो ॥
[इष्टया प्रकृतिस्यशरीर आर्यपुत्रः ।]

९ चेटी-भट्टिदारिए ! ससुपादा सु अय्याए दिष्टि ॥ [भर्तृदारिके !
सामुपादा ग्ल्यार्याया इष्टिः ।]

वासवदत्ता-एसा सु महुअराणं अविणआदो कासकुसुमरेणुणा

१२ पदिदेण सोदआ मे दिष्टी ॥ [एषा खलु मधुकराणामविनशत्
कासकुसुमरेणुना पतितेन सोदका मे इष्टिः ।]

पद्मावती-जुअइ ॥ [जुग्यते ।]

१५ विदूषकः-भो ! सुणं सु इदं पमदवणं । पुच्छिद्वं किञ्चि अत्थि ।
पुच्छामि भयन्तं ॥ [भोः ! शून्यं खल्विदं प्रमदवनम् । प्रश्यं
किञ्चिदस्मि । पुच्छामि भयन्तम् ।]

१८ राजा-छन्दतः ।

विदूषकः-का भवदी पिआ, तदाणि तत्तद्दीदी वासवदत्ता इदाणि
पद्मावती या ॥ [का मन्तः मिया, तदानी तदभवती वासवदत्ता

२१ इदानी पद्मावती या ।]

- राजा - किमिदानीं भवान् महति बहुमानसङ्कटे मां न्यस्यति ।
 पद्मावती- ह्ला ! जादिसे सङ्कटे निक्किरत्तो अय्यउत्तो । [ह्ला ।
 २४ यादशे सङ्कटे निक्षिप्त आर्यपुनः ।]
 वासवदत्ता- (आत्मगतम्) अह् अ मन्दभाजा ॥ [अह - च
 मन्दभाजा ।]
 २७ विदूषक.- सेरं सेरं भणादु भयं । एका उवरदा, अवरा असण्णि-
 हिदा ॥ [खैरं खैर भणतु भगन् । एकोपरता, अपरासनिहिता ।]
 राजा-वयस्य ! न खलु न खलु द्रूयाम् । भवांस्तु सुखरः ।
 ३० पद्मावती- एत्तएण भणिदं अय्यउत्तेण ॥ [एतावता भणितमार्य-
 पुणेण ।]
 विदूषक.- भो ! सच्चेण सवामि, कसस वि ण आचक्किरस्सं ।
 ३३ एसा सन्दद्धा मे जीहा ॥ [भो. ! सत्येन शपामि, कस्मा अपि
 नाख्यास्यामि ! एसा सदष्टा मे जिहा ।]
 राजा-नोत्सहे, सखे ! वक्तुम् ।
 ३६ पद्मावती-अहो इमस्स पुरोभाइदा । एत्तएण हिअअं ण जाणादि ॥
 [अहो अस्य पुरोभागिता । एतावता हृदय न जानाति ।]
 विदूषक - कि ण भणादि मम । अणाचक्किअ इमादो सिञ्जानट्ट-
 ३९ आदो ण सखं एक्कपदं वि गमिदुं । एसो रुद्धो अत्तभयं ॥ [किं
 न भणति मम । अनाख्यायास्माच्छिञ्जणपट्टकात्त शक्यमेक्कपदमपि
 गन्तुम् । एय रुद्धोऽत्रभवान् ।]
 ४२ राजा- किं बलात्कारेण ।
 विदूषक.- आम, बलात्कारेण ॥ [आम बलात्कारेण ।] . .
 राजा-तेन हि पद्यामस्तावत् ।

४५ विदूषकः पसीददु पसीददु भयं । वयस्सभावेण साविदो सि, जइ
सर्धं ण भणासि ॥ [प्रसीदतु प्रसीदतु भवान् । वयस्सभावेण
शापितोऽसि, यदि सत्यं न भगवति ।]

४८ राजा-का गतिः । श्रूयताम् ।

पद्मावती बहुमता मम यद्यपि रूपशीलमाधुर्यैः ।

वासवदत्तावद्वं न तु तावन्मे मनो हरति ॥ ४ ॥

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) भोदु, भोदु । दिण्णं वेदणं इमस्स
परिखेदस्स । अहो अञ्जावदवासं पि एत्थ बहुगुणं सम्पज्जइ ॥

३ [भवतु भवतु । दत्तं वेतनमस्य परिखेदस्य । अहो अज्ञातवासोऽप्यत्र
बहुगुणः संपद्यते ।]

चेटी-भट्टिदारिए ! अदक्खिञ्जो नु भट्टा ॥ [मर्तृदारिके ! अदा-
६ क्षिण्यः खलु मर्ता ।]

पद्मावती-ह्य्या ! मा मा एव्यं । सदक्खिञ्जो एव्व अव्यउतो,
जो इदाणि वि अव्याए वासवदत्ताए गुणाणि सुमरदि ॥ [हल !

९ मा मैवम् । सदाक्षिण्य एवार्यपुञ्जः, य इदानीमप्यार्याया वासवदत्तायाः
गुगान् स्मरति ।]

वासवदत्ता-महे ! अभिजणस्स सद्विस्सं मन्तिदं । [महे ! अनि-

१२ वनस्य सदृशं मन्त्रितम् ।]

राजा-उक्तं मया । भवानिदानीं कथयतु । का भवतः प्रिया, तदा
वासवदत्ता, इदानीं पद्मावती वा ।

१५ पद्मावती-अव्यउत्तो पि वसन्तओ संबुत्तो ॥ [आर्यपुञ्जोऽपि
वसन्तः संवृत्तः ।]

विदूषकः- किं मे विप्पञ्जविदेण । उभओ नि तत्तहोदीओ मे बहु-

१८ सदाओ ॥ [किं मे विप्रत्यनितेन । उभे अति वनमचन्यौ मे बहुमते ।]
राजा-र्येधेय ! मामेयं थलाच्छ्रुत्वा किमिदानीं नाभिभापसे ।

विदूषकः—किं मं पि वलत्कारेण ॥ [किं मामपि वलत्कारेण ।]

२१ राजा—अथ किं, वलत्कारेण ।

विदूषकः—तेण हि ण सक्कं सोढुं ॥ [तेन हि न शक्य श्रोतुम् ।]

राजा—प्रसीदतु प्रसीदतु महाब्राह्मणः । स्वैरं स्वैरमभिधीयताम् ।

२२ विदूषकः—इदाणि सुणादु भवं । तत्तहोदी वासवदत्ता मे बहुमदा ।

तत्तहोदी पदुमावदी तरुणी दंमणीआ अकोवणा अणहङ्कारा

महुरवाआ सदक्खिअञ्जा । अअं च अवरो महन्तो गुणो, सिणि-

२७ द्वेण भोजणेण मं पन्चुगच्छइं 'कहिं णु खु गदो अय्यवसन्तओ'

त्ति ॥ [इदानीं शृणोतु भवान् । तत्रभवती वासवदत्ता मे बहुमदा ।

तत्रभवती पद्मावती तरुणी दर्शनीया अकोपना अनहकारा मधुरवाक्

३० सदाशिक्षा । अयं चापरो महान् गुणः, स्निग्धेन भोजनेन मा प्रत्यु-

द्गच्छति कुत्र न रल्लु गत वार्य वसन्तक इति ।]

वासवदत्ता—भोदु भोदु, वसन्तअ ! सुमरेदि दाणि एदं ॥ [भवतु

३३ भवतु, वसन्तक ! स्मरेदानीमेतत् ।]

राजा—भवतु भवतु, वसन्तक ! सर्वमेतत् कथयिष्ये देव्यै वासव-

दत्तायै ।

३६ विदूषकः—अविहा वासवदत्ता । कहिं वासवदत्ता । चिरा खु

उवरदा वासवदत्ता ॥ [अविधा वासवदत्ता । कुत्र वासवदत्ता ।

चिरात् पल्लवरता वासवदत्ता ।]

३९ राजा— (सविपादम्) एवम् । उपरता वासवदत्ता ।

अनेन परिहासेन व्याक्षिप्तं मे मनस्त्वया ।

ततो वाणी तथैवेयं पूर्वाभ्यासेन निस्सृता ॥ ५ ॥

१. दसणीआ ।

२. म पन्चुगच्छइ वासवदत्ता 'कहिं णु etc.'

पद्मावती-रमणीओ खु कहाजोओ 'णिसंसेण विसंवादिओ ।
[रमणीयः खलु कथायोगो नृशंसेन विसंवादितः ।]

३ वासवदत्ता- (आत्मगतम्) भोदु भोदु, विस्तत्यम्हि । अहो. पित्रं
गाम, ईदिसं वअणं अपबक्खं सुणीअदि ॥ [भवतु भवतु,
विश्वस्तास्मि । अहो प्रियं नाम, ईदृशं वचनमप्रत्यक्षं श्रूयते ।]

६ विदूषकः-धारेदु धारेदु भवं । अणदिकमणीओ हि विही । ईदिसं
दाणि एदं ॥ [धारयतु धारयतु भवान् । अनतिक्रमणीयो हि विधिः ।
ईदृशमिदानीमेतत् ।]

९ राजा- वयस्य ! न जानाति भवानवस्थाम् । कुतः,
दुःखं त्यक्तं वद्धमूलोऽनुरागः
स्मृत्वा स्मृत्वा याति दुःखं नवत्यम् ।

यात्रा त्वेषा यद् विमुच्येह चाप्यं

प्राप्तानृण्या याति बुद्धिः प्रसादम् ॥ ६ ॥

विदूषकः-अस्सुपादकिळिण्णं खु तत्तहोदो मुहं । जाव मुहोदअं
आणेमि । (निष्क्रान्तः) ॥ [अश्रुपातविलसं खलु तत्रभवतो मुग्धम् ।

३ यावन्मुनोदकमानयामि ।]

पद्मावती-अद्ये ! घण्फाउळपडन्तरिदं अद्यउत्तस्स मुहं । जाव
णिक्कमम्ह ॥ [आये ! बाष्पाकुलपट्टान्तरितमार्घ्यपुत्रस्य मुग्धम् । याव-

६ त्रिष्यमामः ।]

वासवदत्ता-एव्वं होदु । अहय चिट्ठ तुवं । उक्कण्ठिदं भत्तारं
उज्झिअ अजुत्तं णिग्गामणं । अहं एव्व गमिस्सं ॥ [एवं भवतु ।

९ अथरा तिठ स्वम् । उक्कण्ठितं भर्तारमुज्झित्वायुक्तं निर्गमनम् । अह-
मेव गमिष्यामि ।]

शेटी-मुट्ठु अय्या भणादि । उवसप्पदु दाव भट्टिदारिया ॥ [मुट्ठ्वावी

१२ भगति । उवसंनु तावद् भनूदारिका ।]

पद्मावती—किं पुं खु पविसामि ॥ [किं नु गल्ल प्रविशामि ।]

वासवदत्ता—हल्ला । पविस । (इत्युक्त्वा निष्क्रान्ता) ॥ [हला !

१५ प्रविश ।]

(प्रविश्य)

विदूषकः—(नलिनीपत्रेण जलं गृहीत्वा) एसा तत्तहोदी पदुमावदी ॥

१८ [एषा तत्रभवती पद्मावती ।]

पद्मावती—अय्य वसन्तअ ! किं एदं ॥ [आर्यं वसन्तक ! रिमेतत् ।]

विदूषकः—एदं इदं । इदं एदं ॥ [एतदिदम् । इदमेतत् ।]

२१ पद्मावती—भणादु भणादु अय्यो भणादु ॥ [मण्डु मणत्वार्थो मण्डु ।]

विदूषकः—भोदि ! वादणीदेण कासकुसुमरेणुणा अकिरणिपडिदेण

२४ सस्सुपादं खु तत्तहोदो मुहं । ता गण्हदु होदी इदं मुहोदअं ॥

[भवति । वातनीतेन काशकुसुमरेणुनाक्षिनिपतितेन साश्रुपातं गतुं तत्र-
भवतो मुरगम् । तद् गृह्णातु भवतीदं मुरोदकम् ।]

२७ पद्मावती—(आत्मगतम्) अहो सदकिरञ्चस्स जणस्स परिजणो

। वि सदकिरञ्चो एव्व होदि । (उपेत) जेदु अय्यदत्तो । इदं
मुहोदअं ॥ [अहो सदाक्षिण्यस्स जनस्स परिवनोऽपि गदाक्षिण्य एव

३० भवति । नयत्वार्यपुम. । इदं मुरोदकम् ।]

राजा—अये पद्मावती । (अपवार्यं) वसन्तक किमिदम् ।

विदूषकः—(कर्णे) एव्वं विअ ॥ [एवमित्य ।]

३३ राजा—साधु वसन्तक साधु ! । (आचम्य) पद्मावति ! श्लाघ्यत्वान् ।

पद्मावती—जं अय्यउत्तो आणवेदि । (श्लाघित्वानि) [वसन्तक
आशोपयति ।]

३६ राजा—पद्मावति !

स्वप्न...३

शरच्छशाङ्कगौरेण वाताविद्धेन भामिनि ।

काशपुष्पलवनेनदं साश्रुपातं मुखं मम ॥ ७ ॥

(आत्मगतम्)

इयं वाटा नयोद्वाहा सत्यं भ्रुत्वा व्यथां ब्रजेत् ।

कामं धीरस्वभावेयं स्त्रीस्वभावस्तु क्वातरः ॥ ८ ॥

विदूषकः- उइदं तत्तहोदो मअधराअस्स अवरण्हकाले भवन्तं
अग्गदो करिअ सुहिज्जणदंसणं । सक्कारो हि णाम सक्कारेण पडि-
३ च्छिदो पीदि उप्पादेदि । ता उट्ठेदु दाव भव ॥ [उचितं तत्रभवतो
मगधराजस्वापराहकाले भवन्तमग्रतः कृत्वा मुह्यन्तदर्शनम् । सक्कारो
दि नाम सक्कारेण प्रतीष्टः प्रीतिमुत्पादयति । तदुत्तिष्ठतु तावद् भवान् ।]
राजा-वाढम् । प्रथमः कल्पः । (उत्थाय)

गुणानां वा विशालानां सत्काराणां च नित्यशः ।

कर्तारः सुलभा लोके विज्ञातारस्तु दुर्लभाः ॥ ९ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति पद्मिनिका)

पद्मिनिका-महुअरिए ! महुअरिए ! आअच्छ दाव सिग्घं ॥

३ [मधुकरिके ! मधुकरिके ! आगच्छ तावच्छीघ्रम् ।]

(प्रविश्य)

मधुकरिका-हया ! इअम्हि । किं करीअदु ॥ [हया ! इयमस्मि ।

६ किं कियताम् ।]

पद्मिनिका-हया किं ण जानासि तुवं भट्टिदारिआ पदुमावदी
सीसवेदणाए दुक्खाविदेत्ति ॥ [हया किं न जानासि त्वं भर्तृ-

- ९ दारिका पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखितेति ।]
 मधुकरिका-हृद्धि ॥ [हा धिक् ।]
 पद्मिनिका-हृद्व्य ! गच्छ सिग्धं, अय्यं आवन्तिअं सदावेहि ।
- १२ केवळं भट्टिदारिआए सीसवेदणं एव्व णिवेदेहि । तपो सअं एव्व
 आगमिस्सदि ॥ [हला ! गच्छ शीघ्रम्, आर्यामावन्तिका शब्दापय ।
 केवल भर्तृदारिकायाः शीर्षवेदनामेव निवेद्य । ततः स्वयमेवाग-
- १५ मिष्यति ।]
 मधुकरिका-हृद्व्य ! किं सा करिस्सदि ॥ [हला किं सा करिष्यति ।]
 पद्मिनिका-सा हु दाणिं महुराहि महुराहि भट्टिदारिआए सीसवेदणं
- १८ विणोदेदि ॥ [सा खल्विदानीं मधुराभिः कथाभिर्भर्तृदारिकायाः
 शीर्षवेदना विनोदयति ।]
 मधुकरिका-जुञ्जइ । कहिं सअणीयं रइदं भट्टिदारिआए ॥ [युज्यते ।
- २१ कुत्र शयनीय रचितं भर्तृदारिकायाः ।]
 पद्मिनिका-समुद्दिग्दिहके किल्ल सेज्जात्थिण्णा । गच्छ दाणिं तुवं ।
 अहं वि भट्टिणो णिवेदणत्थं अय्यवसन्तअं अण्णेसामि ॥ [समुद्र-
- २४ यद्दके किल्ल शय्यास्तीर्णा । गच्छेदानीं त्वम् । अहमपि भर्ते निवेदनार्थ-
 मार्यवसन्तकमन्विष्यामि ।]
 मधुकरिका-एव्वं होहु । (निष्क्रान्ता) [एवं भगवतु ।]
- २७ पद्मिनिका-कहिं दाणिं अय्यवसन्तअं पेक्खामि । [बुनेदानीमार्य-
 वसन्तकं पश्यामि ।]
 (ततः प्रविशति विदूषकः)
- ३० विदूषकः-अज्ज सु देवीनिओअविहुरहिअअस्स तत्तहोदो वच्छ-
 राअस्स पदुमावदीपाणिग्गहणसमीरिअमौणो अचन्तसुहावद्दे
 मङ्गलोसणे मवणग्गिदाहो अद्धिअदरं वड्डइ । (पद्मिनिका विलोक्य)

- ३३ अयि पदुमिणिआ । पदुमिणिए ! किं इह यत्तदि ॥ [अथ खडु
देवीविद्योगविधुरहृदयस्य तत्रभवतो वत्सराजस्य पद्मावतीपाणिग्रहण-
समीप्यमाणोऽत्यन्तसुखावहे मंगलीत्ववे मदनाग्निदाहोऽधिकतरं वर्तते ।
- ३६ अयि पद्मिनिका ! पद्मिनिके ! किमिह वर्तते ।]
पद्मिनिका-अय्य वसन्तअ ! किं ण जाणासि तुवं भट्टिदारिजा
पदुमावदी सीसवेदणाए दुक्खाविदेत्ति ॥ [आर्यं वसन्तक ! किं
- ३९ न जानासि त्वं भर्तृदारिका पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखितेति ।]
विदूषकः-भोदि ! सच्चं, ण जाणामि ॥ [भवति ! सर्यं, न
जानामि ।]
- ४२ पद्मिनिका-तेण हि भट्टिणो णिवेदेहि णं । जाव अहं वि सीसा-
णुळ्ळेवणं तुवारेमि ॥ [तेन हि भर्त्रे निवेदयैनाम् । यावदहमपि
शीर्षानुलेपनं त्वरयामि ।]
- ४५ विदूषकः-कहिं सजणीअं रइदं पदुमावदीए ॥ [कुत्र शयनार्थं रचितं
पद्मावरयाः ।]
पद्मिनिका-समुद्दिगिहके किळ सेज्जात्थिण्णा ॥ [समुद्रगृहके किल
- ४८ शय्यास्तीर्णा ।]
विदूषकः-गच्छतु भोदी । जाव अहं वि तत्तहोदो णिवेदइरसं ॥
[गच्छतु भवती । यावदहमपि तत्रभवतो निवेदयिष्यामि ।]
- ५१ (निष्क्रान्तौ)
प्रवेशकः ।

(सतः प्रविशति राजा)

राजा-

.सुगंध्यामवन्तिनृपतेः सदृशीं सनूजां
फालक्रेमेण पुनरागतदारभारः ।

लावाणके हुतवहेन हृताङ्गयष्टिं

तां पद्मिनीं हिमहतामिव चिन्तयामि ॥ १ ॥

(प्रविश्य)

विदूषकः—तुवरदु तुवरदु दाव भवं ॥ [त्वरतां त्वरतां तावद्
३ भवान् ।]

राजा—किमर्थम् ।

विदूषकः—तत्तहोदी पदुमावदी सीसवेदणाए दुक्तायिदा ॥ [तन-
६ भवती पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखिता ।]

राजा—कैमवाह ।

विदूषकः—पदुमिणिआए कहिदं ॥ [पद्मिनिकया वधितम् ।]

९ राजा—भोः ! कष्टं

रूपश्रिया समुदितां गुणतश्च युक्तां

लब्ध्वा प्रियां मम तु मन्द इवाद्य शोकः ।

पूर्वाभिघातसरुजोऽप्यनुभूतदुःखः

पद्मावतीमपि तथैव समर्थयामि ॥ २ ॥

अथ करिमन् प्रदेशे वर्तते पद्मावती ।

विदूषकः—समुद्रगिहके किळ सेजात्थिण्णा ॥ [समुद्रगृहके किल
३ धय्यास्तीर्णा ।]

राजा—तेन हि तस्य मार्गमादेशय ।

विदूषकः—एदु एदु भवं । [एत्वेतु भवान् ।] (उभौ परिक्रामतः)

६ विदूषकः—इदं समुद्रगिहकं । पयिसदु भवं ॥ [इदं समुद्रगृहकम् ।
प्रविशतु भवान् ।]

राजा—पूर्वं प्रविश ।

९ विदूषकः—भो ! तह । (प्रविश्य) अविहा, चिदुदु, चिदुदुं दाव
भवं । [भो ! तथा अविघा, तिष्ठतु, तिष्ठतु तावद् भवान् ।]

राजा-किमर्थम् ।

१२ विदूषकः-एसो खु दीवप्पभावसूइदरुवो वसुधातळे परिवत्तमाणो अअं काओदरो । [एष खलु दीपप्रभावसूचितरूपो वसुधातळे परिवर्तमानोऽयं काकोदरः ।]

१५ राजा-(प्रविश्यावलोक्य सस्मितम्) अहो सर्पव्यक्तिर्वैधेयस्य ।

ऋज्वायतां हि मुखतोरणलोलमालां

भ्रष्टां क्षितौ त्वमयगच्छसि मूर्खं सर्पम् ।

मन्दानिलेन निशि या परिवर्तमाना

किञ्चित् करोति भुजगस्य विचेष्टितानि ॥ ३ ॥

विदूषकः-(निरुप्य) सुदृढु भवं भणादि । ण हु अअं काओदरो ।

(प्रविश्यावलोक्य) तत्तहोदी पदुभावदी इह आअच्छिअ णिग्गदा

३ भवे । [सुष्टु भवान् भगति । न खल्वयं काकोदरः । तत्रभवती पद्मावतीहागत्य निर्गता भवेत् ।]

राजा-वयस्य ! अनागतया भवितव्यम् ।

६ विदूषकः-कहं भवं जाणादि । [कयं भवान् जानाति ।]

राजा-किमत्र ज्ञेयम् । पश्य,

शय्या नायनता तथास्तृतसमा न व्याकुलप्रच्छन्दा

न द्विष्टं हि शिरोपघानममलं शीर्षामिघातौपधैः ।

रोगे दृष्टिविलोभनं जनयितुं शोभा न काचिन् कृता

प्राणी प्राप्य रुजा पुनर्न शयनं शीघ्रं स्वयं मुञ्चति ॥ ४ ॥

विदूषकः-तेण हि इमरिस सय्याए महुत्तअं उवविसिअ तत्तहोदि पधियाळेदु भयं ॥ [तेन शय्यायां शय्यायां मुहूर्तं मुपविश्य तत्रभवती]

३ प्रतिपालयतु भवान् ।]

राजा-वाढम् । (उपविश्य) वयस्य ! निद्रा मां वाधते । कथ्यतां
काचित् कथा ।

६ विदूषकः-अहं कहइस्सं । होत्ति करेदु अत्तभवं ॥ [अहं कथ-
यिष्यामि । हो इति करोत्वत्रभवान् ।]

राजा-वाढम् ।

९ विदूषकः-अत्थि णअरी उज्जइणी णाम । तर्हि अहिअरमणीआणि
उदअह्णाणाणि वत्तन्ति किळ ॥ [अस्ति नगर्युज्जयिनी नाम । तत्राधि-
करमणीयान्युदकस्नानानि वर्तन्ते किल ।]

१२ राजा-कथमुज्जयिनी नाम ।

विदूषकः-जइ अणभिप्पेदा एसा कहा, अण्णं कहइस्सं ॥ [यद्यन-
भिप्रेतैषा कथा अन्या कथयिष्यामि ।]

१५ राजा-वयस्य ! न खलु नामिप्रेतैषा कथा । किं तु,

स्मरान्यवन्त्याधिपतेः सुतायाः

प्रस्थानकाले स्वजनं स्मरन्त्याः ।

वाप्यं प्रवृत्तं नयनान्तलम्

स्नेहान्ममैवोरसि पातयन्त्याः ॥ ५ ॥

अपि च,

बहुशोऽप्युपदेशेषु यया मामीक्षमाणया ।

हस्तेन स्वस्तकोणेन कृतमाकाशवादितम् ॥ ६ ॥

विदूषकः-भोदु, अण्णं कहइस्सं । अत्थि णअरं बम्हदत्तं णाम ।
तर्हि किळ राजा कंप्पिळ्ळो णाम ॥ [भवतु, अन्या कथयिष्यामि ।

३ अस्ति नगर ब्रह्मदत्त नाम । तत्र किल राजा काम्पिल्यो नाम ।]

राजा-किमिति किमिति ।

विदूषकः- (पुनस्तदेव पठति)

- ६ राजा-मूर्ख ! राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पिल्यमित्यभिधीयताम् ।
विदूषकः-किं राआ ब्रह्मदत्तो, णअरं कं पिळ्ळं ॥ [किं राजा ब्रह्म-
दत्तः, नगरं काम्पिल्यम् ।]
- ९ राजा-एवमेतत् ।
विदूषकः-तेण हि मुहुत्तअं पडिवाळेदु भवं, जाव ओट्टुगअं करिस्सं ।
राआ ब्रह्मदत्तो, णअरं कं पिळ्ळं । (इति बहुशस्त्रदेव पठित्वा)
- १२ इदाणि सुणादु भवं । अयि सुत्तो अत्तभवं । अदिसीदळा इअं
वेळ्ळा । अत्तणो पावरअं गण्हअ आअमिस्सं । (निष्क्रान्तः)
[तेन हि मुहूर्तकं प्रतिपालयतु भवान्, यावदोष्ठगतं करिष्यामि ।]
- १५ राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पिल्यम् । इदानीं श्रूणोतु भवान् । अयि सुनोऽ-
त्रभवान् । अतिशीतलेयं वेला । आत्मनः प्रावारकं गृहीत्वा-
गमिष्यामि ।]
- १८ (ततः प्रविशति वासवदत्ता आवन्तिऋषेण चेटी च)
चेटी-एदु एदु अय्या । दिढं खु भट्टिदारिआ सीसवेदणाए दुक्खा-
चिदा ॥ [एत्वेत्वार्या । दढं खलु भर्तृदारिका शीपवेदनया दुःखिता ।]
- २१ वासवदत्ता-हद्धि, कहिं सअणीअं रइदं पदुमावदीए ॥ [हा धिक्,
कुअ शयनीयं रचितं पद्मावत्याः ।]
चेटी-समुद्दगिहके किल्ल सेज्जात्थिण्णा ॥ [समुद्रगहके किल्ल शय्या-
- २४ सीर्णा ।]
वासवदत्ता-तेण हि अग्गदो याहि ॥ [तेन ह्यग्रतो याहि ।]
(उभे परिक्रामतः)
- २७ चेटी-इदं समुद्दगिहकं । पविसदु अय्या । जाव अहं धि सीसा-
णुळेयणं तुघारेमि । (निष्क्रान्ता) ॥ [इदं समुद्रगहकम् । प्रवि-
शत्वार्या । यावद्दहमपि शीर्षानुलेपनं त्वरयामि ।]

- ३० वासवदत्ता- अहो अकरुणा खु इस्सरा मे । विरहपर्युस्सुअस्स
अय्यउत्तस्स विस्समत्थाणभूदा इअं पि णाम पट्टुमावदी अस्सत्था
जादा । जाव पयिसामि । (प्रविश्यालोक्य) अहो परिजनस्स
- ३३ पमादो । अस्सत्थं पट्टुमावदिं केवलं दीवसहाअं करिअ परित्तजदि ।
इअं पट्टुमावदी ओसुत्ता । जाव उवयिसामि । अहव अञ्जासण-
परिग्गहेण अप्पो विअ सिणेहो पडिभादि । ता इमरिंस सय्याए
- ३६ उवयिसामि । (उपविश्य) किं णु खु एदाए सह उवयिसन्तीए
अञ्ज पह्यादिदं विअ मे हिअअं । दिट्ठिआ अविच्छिण्ण-
सुहणिरसासा । णिव्वुत्तरोआए होदच्चं । अहव एअदेससंविभा-
- ३९ अदाए सअणीअस्स सूएदि मं आळिङ्गेहि त्ति । जाव सइस्सं ।
(शयनं नाटयति) ॥ [अहो अकरुणाः खलीश्वरा मे । विरहपर्युस्सु-
कर्स्यायपुत्रस्य विश्रमस्थानभूतेयमपि नाम पञ्चावत्यस्वस्था जाता ।
- ४२ यावत् प्रविशामि । अहो परिजनस्य प्रमादः । अस्वस्था पञ्चावती
केवलं दीपसहाया कृत्वा परित्यजति । इयं पञ्चावत्यवसुता । यावदुप-
विशामि । अथवान्यासनपरिग्रहेणात्य इव स्नेहः प्रतिभाति । तदस्या
- ४५ शय्यायामुपविशामि । किं नु एत्वेतथा सहोपविशन्त्या अद्य प्रह्लादित-
मिव मे हृदयम् । दिष्ट्याविच्छिन्नसुखनिःश्वासा । निवृत्तरोमया
भबित्तयम् । अथवैकदेशसंविभागतया शयनीयस्य सूचयति मामालिङ्गेति ।
- ४८ यावच्छयिष्ये ।]
- राजा- (स्वप्नायते) हा वासववत्ते ।
वासवदत्ता- (सहस्रोत्थाय) हं अय्यउत्तो, ण हु पट्टुमावदी । किं णु
- ५१ खु दिट्ठाम्हि । महन्तो खु अय्यजोअन्धराअणस्स पडिण्णाहारो मम
दंसणेण णिप्फळो संवुत्तो ॥ [हम् आर्यपुत्रः, न खलु पञ्चावती । किं
उ खलु दृष्टास्मि । महान् खल्वार्ययौगन्धरायणस्य प्रतिशमारो मम
- ५४ दर्शनेन निष्फलः संवृत्तः ।]

राजा- हा अवन्तिराजपुत्रि ।

वासवदत्ता- दिट्टिआ सिविणाअदि खु अय्यउत्तो । ण एत्य
५७ कोचि जणो । जाव सुहुत्तअं चिट्ठिअ दिट्ठि हिअअं च तोसेमि ॥
[दिष्टया स्वप्नायते खल्वार्यपुत्रः । नाम कश्चिन्ननः । यावन्मुहूर्तकं
स्थित्वा दृष्टिं हृदयं च तोपयामि ।]

६० राजा- हा प्रिये ! हा प्रियशिष्ये ! देहि मे प्रतिषचनम् ।

वासवदत्ता- आळवामि भट्टा ! आळवामि ॥ [आलपामि मर्तः !
आलपामि ।]

६३ राजा- किं कुपितासि ।

वासवदत्ता- ण हि ण हि, दुक्खिदम्मि ॥ [न हि न हि, दुःखितास्मि ।]

राजा- यद्यकुपिता, किमर्थं नालंकृतासि ।

६६ वासवदत्ता- इदो वरं किं ॥ [इतः परं किम् ।]

राजा- किं विरचिकां स्मरसि ।

वासवदत्ता- (सरोपम्) आ अपेहि, इहाचि विरचिका ॥ [आ

६९ अपेहि, इहाचि विरचिका ।]

राजा- तेन हि विरचिकार्थं भवतीं प्रसादयामि । (हस्तौ प्रसारयति)

वासवदत्ता- चिरं ठिदम्मि । को वि मं पेक्खे । ता गमिस्सं ।

७२ अहव, सय्यापळम्विअं अय्यउत्तस्स हत्थं सअणीए आतोविअ

गमिस्सं । (तथा कृत्वा निष्क्रान्ता) ॥ [चिरं स्थितास्मि । कोऽपि मां

परयेत् । तद् गमिष्यामि । अथवा, शय्याप्रलम्बितप्रार्थपुत्रस्य हस्तं

७५ शयनीय आरोप्य गमिष्यामि ।]

राजा- (सहभोरषाय) वासवदत्ते ! तिष्ठ तिष्ठ । हा धिक् ।

निष्क्रामन् संभ्रमेणाहं द्वारपक्षेण ताडितः ।

• ततो व्यक्तं न जानामि भूतार्थोऽयं मनोरथः ॥ ७ ॥

(मविश्य)

विदूषकः-अइ पडिबुद्धो अत्तभवं ॥ [अयि प्रतिबुद्धोऽनभयान् ।]

राजा-वयस्य ! प्रियमावेदये, धरते खलु वामवदत्ता ।

३ विदूषकः-अविहा वासवदत्ता । कहिं वामवदत्ता । चिरा तु उबरदा वासवदत्ता ॥ [अविधा वासवदत्ता । कुत्र वासवदत्ता । निरात् पल्लपरता वासवदत्ता ।]

६ राजा-वयस्य मा मैवं,

शय्यायामवसुत्रं मां दोषयित्वा सखे गता ।

• दग्धेति ब्रुयता पूर्वं वञ्चितोऽस्मि रुमण्वता ॥ ८ ॥

विदूषकः-अविहा अम्मभावणीअं एदं । आ ! उदअण्हाणसङ्कित्त-
णेण तत्तहोदिं चिन्तअन्तेण सा सिविणे दिट्ठा भवे ॥ [अविधा

३ असम्भावनीयमेतद् । आः ! उदकस्नानसक्तीर्त्तनेन तत्रभवतीं चिन्तयता सा म्वप्पे दृष्टा भवेत् ।]

राजा-यदि तावदयं स्वप्नो धन्यमप्रतिबोधनम् ।

अथायं विभ्रमो या स्वाद् विभ्रमो ह्यस्तु मे चिरम् ॥ ९ ॥

विदूषकः-भो ! वअस्स ! एदस्सि णअरे अवन्तिउसुन्दरी णाम
जकिरण्णी पडिवसदि । सा तुए दिट्ठा भवे ॥ [भोः ! वयस्य !

३ एतस्मिन् नगरेऽवन्तिगुन्दरी नाम यक्षिणी प्रतिवसति । सा त्वया दृष्टा भवेत् ।]

राजा-न न,

स्वप्नस्यान्ते विबुद्धेन नेत्रविप्रोपिताक्षनम् ।

चारित्रमपि रश्नन्त्या दृष्टं दीर्घालकं मुत्तम् ॥ १० ॥

अपि च वयस्य ! पश्य पश्य,

योऽयं संत्रस्तया देव्या तया बाहुर्निपीडितः ।

स्वप्नेऽप्युत्पन्नसंस्पर्शो रोमहर्षं न मुञ्चति ॥ ११ ॥ . .

- विदूषकः—मा दाणि भवं अणत्थं चिन्तिअ । एदु एदु भवं । चउ-
स्ताअं पविसामो ॥ [मेदानीं भवाननर्थं चिन्तयिन्वा । एत्वेव
३ भवान् । चतुःशालं प्रविशावः ।]

(प्रविश्य)

- कान्बुकीयः—जयत्वार्यपुत्रः । अस्माकं महाराजो दर्शको भवन्-
६ माह 'एष खलु भवतोऽभात्यो रुमण्वान् महता वलसमुदयेतो-
पयातः खल्वारुणिमभिघातयितुम् । तथा हस्त्यश्चरथपदातीनि
मामकानि विज्रयाङ्गानि संनद्धानि । तदुत्तिष्ठतु भवान् । अपि च,
भिन्नास्ते रिपवो भवद्गुणरताः पौराः समाश्वासिताः
पाष्णीं यापि भवत्प्रयाणसमये तस्या विधानं कृतम् ।
यद्यन् साध्यमरिप्रमाद्यजननं तत्तन्मयानुष्ठितं
तीर्णां चापि वलैर्नदी त्रिपथगा वत्साश्च हस्ते तव ॥ १२ ॥'

- राजा—(उवाच) वाढम् । अयमिदानीम्,
एषेण नागेन्द्रतुरंगतीर्णे तमारुणि दारुणकर्मदक्षम् ।
विकीर्णशणोप्रतरङ्गभङ्गे महार्णवाभे युधि नाशयामि ॥ १३ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कान्बुकीयः)

- कान्बुकीयः—क इह भोः ! काञ्चनतोरणद्वारमग्न्यं कुस्ते ।

(प्रविश्य)

- प्रतीहारी—अव्य ! अहं विजया । किं कतीअदु ॥ [आर्य ! अहं
विजया । किं क्रियताम् ।]

प्रतीहारी-अथ्य ! इअं णिवेदेमि । एसो भट्टा सुयामुनप्पासादादां
ओदरइ । ता इह एव्य णिवेदइस्सं ॥ [आर्य ! इयं निवेदयानि
३३ एष भर्ता सुयामुनप्पासादादवतरति । तदिहैव निवेदयिष्यामि ।]
कान्चुकीयः-भवति ! तथा ।

(तमो निष्क्रान्तौ)

मिश्रविष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च)

राजा-

श्रुतिमुखनिनदे ! कथं नु देव्याः

स्तनयुगले जघनस्थले च सुप्ता ।

विहगगगरजोविकीर्णदण्डा

प्रतिभयमध्युपितास्वरण्यवासम् ॥ १ ॥

अपि च, अस्मिन्घासि घोषयति ! या तपरिचिन्या न स्मरसि,

श्रोणीसमुद्ग्रहनपार्श्वनिपीडितानि

खेदस्तनान्तरसुखान्बुपगूढितानि ।

उदिदय मां च विरहे परिदेवितानि

वाद्यान्तरेषु कथितानि च सस्मितानि ॥ २ ॥

विदूषकः-अष्टं द्राणि भयं अद्रिमत्तं सन्तप्पिअ ॥ [अलनिदानीं
मयानतिमात्रं संतप्य ।]

३ राजा-थयस्स ! मा मैवं,

चिरप्रमुत्तः कामो मे धीणया प्रतियोधितः ।

तां नु देवी न पदयामि यस्या घोषयती प्रिया ॥ ३ ॥

यसन्तुक्त ! शिल्पजनसफाजान्नययोगां घोषयती कृत्वा शीघ्रमानय ।

विदूषकः-जे भयं आणवेदि । (धीणां गहीरा निष्क्रान्तः)

३ [यद् मवानाज्ञापयति ।]

(प्रविश्य)

प्रतीहारी-जेटु भट्टा । एतो सु महासेणस्स सआसादो रद्धमसगोत्तो

६ कञ्चुर्देओ देवीए अङ्गारवदीए पेसिदा अय्या वसुन्धरा णाम
वासवदत्ताधत्ती अ पडिहारं उवट्टिदा ॥ [जयतु भर्ता । एष उल्ल
महासेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोनः कान्त्रुकीयो देव्याङ्गारवत्या प्रेषितार्या

९ वसुन्धरा नाम वासवदत्ताधानी च प्रतिहारमुपस्थितौ ।]

राजा-तेन हि पद्मावती तावदाहूयताम् ।

प्रतीहारी-जं भट्टा आणवेदि । (निष्क्रान्ता) [यद् मर्ताज्ञापयति ।]

१२ राजा-किं नु खलु शीघ्रमिदानीमयं वृत्तान्तो महासेनेन विदितः ।

(ततः प्रविशति पद्मावती प्रतीहारी च)

प्रतीहारी-एदु एदु भट्टिदारिआ ॥ [एत्वेतु भर्तृदारिका ।]

१५ पद्मावती-जेटु अय्यउत्तो ॥ [जयत्वार्यपुत्रः ।]

राजा-पद्मावति ! किं श्रुतं महासेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोत्रः
काञ्चुकीयः प्राप्तः, तत्रभवत्या चाङ्गारवत्या प्रेषितार्या वसुन्धरा

१८ नाम वासवदत्ताधानी च, प्रतिहारमुपस्थिताविति ।

पद्मावती-अय्यउत्त ! पिअं मे वादिकुळस्स कुसळवुत्तन्तं सोढुं ॥

[आर्यपुत्र । मियं मे शतिकुळस्य कुशलवृत्तान्तं श्रोतुम् ।]

२१ राजा-अनुरूपमेतद् भवत्यामिहितं ' वासवदत्तास्वजनो मे स्वजन ' इति । पद्मावति ! आस्यताम् । किमिदानीं नास्यते ।

पद्मावती-अय्यउत्त ! किं मए सह उवविट्ठो एदं जणं पेक्खिस्सदि ।

२४ [आर्यपुत्र ! किं मया सहोपविष्ट एतं जन द्रश्यति ।]

राजा-कोऽत्र दोषः ।

पद्मावती-अय्यउत्तस्स अवरो परिग्गहो त्ति उदासीणं विज्जहोदि ॥

२७ [आर्यपुत्रस्वापरं परिग्रह इत्युदासीनमिव भवति ।]

राजा-कलत्रदर्शनाहं जने कलत्रदर्शनान् परिहरतीति बहुदोषमुत्पा-
दयति । तस्मादास्यताम् ।

३० पद्मावती-जं अप्यउत्तो आणवेदि । (उपविश्य) अप्यउत्त !
तादो वा अम्ना वा किं पु सु भणिस्सदि त्ति आविग्गा विज
संबुत्ता ॥ [यदार्थपुत्र आज्ञापयति । आर्षपुत्र ! तातो वाम्ना वा

३३ किं तु तल्ल भणिष्णतीत्याविग्गेव संवृत्ता ।]

राजा-पद्मावति ! एवमेतत् ।

किं यश्न्यतीति हृदयं परिशङ्कितं मे

कन्या मयाप्यपहृता न च रक्षिता सा ।

भाग्यैश्चलैर्महद्वाप्यै गुणोपघातं

पुत्रः पितुर्जनितरोप इवास्मि भीतः ॥ ४ ॥

पद्मावती-णं किं सकं रक्खिजहुं पत्तकाळे ॥ [ननु किं शक्यं रक्षितं
प्रातकाले ।]

३ प्रतीहारी-एसो कञ्चुईओ घत्ती अ पढिहारं उवट्टिदा ॥ [एष
कान्चुकीयो घात्री च प्रतिहारमुपरिषती ।]

राजा-शीघ्रं प्रवेदयताम् ।

६ प्रतीहारी-जं भट्टा आणवेदि । (निष्कान्ता) [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

(ततः प्रविशति कान्चुकीयो घात्री प्रतिहारी च)

कान्चुकीयः-भोः !

संबन्धिराज्यमिदमेत्य महान् ग्रहपैः

स्मृत्वा पुनर्नृपमुतानिघनं विपादः ।

किं नाम देव ! भवता न शृतं यदि स्वाद्

राज्यं परंपहृतं कुशलं च देव्याः ॥ ५ ॥

१.. महद्वातगुणोपघातः ।

२. ण किं शकं etc.

प्रतीहारी-एसो भट्टा, उवसप्पदु अच्यो ॥ [एष भर्ता, उपसर्पत्वार्यः ।]

कान्चुकीय.- (उपेत्य) जयत्वार्यपुत्रः ।

३ धारी-जेदु भट्टा ॥ [जयतु भर्ता ।]

राजा- (सनहुमानम्) आर्य !

पृथिव्यां राजवंश्यानामुदयास्तमयप्रभुः ।

अपि राजा स कुशली मया काङ्क्षितवान्धवः ॥ ६ ॥

कान्चुकीयः-अथ किम् । कुशली महासेनः । इहापि सर्वगतं कुशलं पृच्छति ।

३ राजा-(आसनादुत्थाय) किमाज्ञापयति महासेनः ।

कान्चुकीयः-सदृशमेतद् वैदेहीपुत्रस्य । नन्वासनस्थेनैव भवता श्रोतव्यो महासेनस्य संदेशः ।

६ राजा-यदाज्ञापयति महासेनः । (उषविशति)

कान्चुकीय.-दिष्ट्या परैरपहृतं राज्यं पुनः प्रत्यानीतमिति । कुतः,

कातरा येऽप्यशक्ता वा नोत्साहस्तेषु जायते ।

प्रायेण हि नरेन्द्रश्री. सोत्साहैरेव भुज्यते ॥ ७ ॥

राजा-आर्य ! सर्वमेतन्महासेनस्य प्रभावः । कुतः,

अहमयजितः पूषं तावत् सुतेः सह लालितो

दृढमपहृता कन्या भूयो मया न च रक्षिता ।

निधनमपि च श्रुत्या तस्यास्तथैव मयि स्वता

ननु यदुचितान् यत्सान् प्राप्तुं नृपोऽत्र हि कारणम् ॥ ८ ॥

कान्चुकीयः-एष महासेनस्य संदेशः । देव्याः संदेशमिहात्रभवती कथयिष्यति ।

३ राजा-हा अन्व ।

पोहशान्तःपुरव्येष्टा पुण्या नगरदेवता ।

मम प्रवासदुःखार्ता माता कुशलिनी ननु ॥ ९ ॥

धात्री-अरोआ भट्टिणी भट्टारं सन्वगदं कुशलं पुच्छदि ॥

[अरोगा भट्टिनी भट्टारं सर्वगतं कुशलं पृच्छति ।]

३ राजा-सर्वगतं कुशलमिति । अन्व ! ईदृशं कुशलम् ।

धात्री-मा दाणिं भट्टा अदिमत्तं सन्तप्पिदुं ॥ [मेदानीं भट्टाति-
मात्रं संतप्नुम् ।]

६ कान्चुकीयः-धारयत्वार्थपुत्रः । उपरताप्यनुपरता महासेनपुत्री एव-
मनुकल्प्यमानार्थपुत्रेण । अथवा,

कः कं शक्तो रक्षितुं मृत्युकाले रज्जुच्छेदे के घटं धारयन्ति ।

एवं लोकरतुल्यधर्मो वनानां काले काले छिद्यते रूढते च ॥ १० ॥

राजा-आर्य ! मा मैवं,

महासेनस्य दुहिता शिष्या देवी च मे मिया ।

कथं सा न मया शक्या रमन्तुं देहान्तरेष्वपि ॥ ११ ॥

धात्री-आह भट्टिणी 'उपरदा वासवदत्ता । मम वा महासेनस्य वा

जादिसा गोवालअपाळा, तादिसो एव्व तुमं पुटमं एव्व अभि-

३ प्पेदो जामादुअत्ति । एदण्णिमित्तं उज्जईणि आणीदो । अण्णिगस-

क्खिअं वीणावददेसेण दिण्णा अत्तणो चवळ्दाए अणिव्वुत्त-

वियाहमङ्गलो एव्व गदो । अह अ अम्हेहिं तय अ वासवदत्ताए अ

६ पट्टिकिदिं चित्तफळआए आच्छिद्विअ विवाहो णिव्वुत्तो । एसा

चित्तफळआ तय सआसं पेसिदा । एदं पेक्खिअ णिव्वुदो होहि' ॥

[आह भट्टिनी 'उपरता वासवदत्ता । मम वा महासेनस्य वा यादशी

९ गोवालदालमी, तादस्य एव एव प्रथमनेवामिप्रेनी जामातेति ।

एतन्निमित्तनुष्णिनीमानीतः । अनमिशाधिकं वीणाप्यवदेशेन दत्ता ।

आत्मनश्चपलतयानिर्वृत्तविवाहमङ्गल एव गतः । अथ चानाम्या तव च
 १२ वासुदत्तायाश्च प्रतिकृतिं चित्रफलकायामालिख्य विवाहो निर्वृत्त ।
 एषा चित्रफलका तत्र सकाशा प्रेषिता । ता दृष्ट्वा निर्वृतो भव']
 राजा—अहो अतिस्निग्धमनुरूपं चामिहितं तत्रभवत्या ।

वाक्यमेतत् प्रियतरं राज्यलाभशतादपि ।

अपराद्वेष्यपि स्नेहो यदस्मासु न विरमृतः ॥ १२ ॥

पद्मावती—अप्यउत्त । चित्तगदं गुरुअणं पेक्खिअ अभिवादेदुं
 इच्छामि ॥ [आर्यपुत्र । चित्रगतं गुरुजनं दृष्ट्वाभिवादयितुमिच्छामि]

३ धात्री—पेक्खणदु पेक्खणदु भट्टिदारिआ । (चित्रफलका दर्शयति)
 [पश्यतु पश्यतु भर्तृदारिका ।]

पद्मावती—(दृष्ट्वा आत्मगतम्) हं अदिसदिसी खु इअं अय्याए
 ६ आरन्तिआए । (प्रकाशम्) अप्यउत्त ! सदिसी खु इअं
 अय्याए ॥ [हम् अतिसदृशी तत्त्वियमार्याया आवन्तिकायाः ।
 आर्यपुत्र । सदृशी तत्त्वियमार्यायाः ।]

९ राजा—न सदृशी । सैवेति मन्ये । भोः ! कष्टम्,

अस्य स्निग्धस्य वर्णस्य विपत्तिदोरुणा कथम् ।

इदं च मुरमाधुर्यं कथं दूषितमग्निना ॥ १३ ॥

पद्मावती—अप्यउत्तस्स पड्डिकिदि पेक्खिअ जाणामि इअं अय्याए
 सदिसी ण वेत्ति ॥ [आर्यपुत्रस्य प्रतिकृतिं दृष्ट्वा जानामीयमार्याया
 ३ सदृशी न वेत्ति ।]

धात्री—पेक्खणदु पेक्खणदु भट्टिदारिआ ॥ [पश्यतु पश्यतु भर्तृदारिका ।]
 पद्मावती—(दृष्ट्वा) अप्यउत्तस्स पड्डिकिदीए सदिसदाए जाणामि
 ६ इअं अय्याए सदिसि त्ति ॥ [आर्यपुत्रस्य प्रतिकृत्याः सदृशतया
 जानामीयमार्याया सदृशीति ।]

राजा-देवि ! चित्रदर्शनात् प्रभृति प्रहृष्टोद्विगमामिव त्वां पश्यामि ।

१ किमिदम् ।

पद्मावती-अथ्यउत्त ! इमाए पडिकिदीए सदीसी इह एव्य पडिव-
सदि ॥ [आर्यपुत्र ! अस्याः प्रतिवृत्त्याः सदृशीहैव प्रतिवर्तति ।]

१२ राजा-किं वासवदत्तायाः ।

पद्मावती- आम् ॥ [आम् ।]

राजा-त्तेन हि शीघ्रमातीयताम् ।

१५ पद्मावती-अथ्यउत्त ! मम कण्णाभावे केनापि बम्हणेण मम भइणि-
अत्ति ण्णासो णिक्खित्तो । पोसिदभत्तुआ परपुरुसदंसणं परिहरदि ।
ता अथ्यं माए सह आअदं पेक्खिअ जाणादु अथ्यउत्तो ॥ [आर्य-

१८ पुत्र ! मम कन्याभावे केनापि ब्राह्मणेन मम भगिनिकेति न्यायो
निश्चितः । प्रेषितमर्तुका परपुरुषदर्शनं परिहरति । तदार्यो मया सहागता
दृष्ट्वा जानात्आर्यपुत्रः ।]

राजा-

यदि विप्रस्य भगिनी व्यक्तमन्या भविष्यति ।

परत्परगता लोके दृश्यते रूपतुल्यता ॥ १४ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी-जेदु भट्टा । एसो उज्जइणीओ बम्हणो, भट्टिणीए हल्ये
३ मम भइणिअत्ति ण्णासो णिक्खित्तो, तं पडिग्गाहिदुं पडिहारं
उयट्टिदो ॥ [जयतु भर्ता । एए उज्जयिनीयो ब्राह्मणः, भट्टिन्या हस्ते
मम भगिनिकेति न्यायो निश्चितः, तं प्रतिप्रहीनुं प्रतीहारमुपस्थितः ।]

६ राजा-पद्मावति ! किं नु स ब्राह्मणः ।

पद्मावती-होदुव्वं ॥ [भवितव्यम् ।]

राजा-श्रीं प्रवेदयतामभ्यन्तरसमुदाचारेण स ब्राह्मणः ।

१ प्रतीहारी-जं भट्टा आणवेदि । (निप्रान्ता) ॥ [यद् मतांशपयति ।]

राजा-पद्मावति ! स्वमपि तामानय ।

पद्मावती-जं अय्यउत्तो आणवेदि । (निष्प्रान्ता) ॥ [यदार्यपुत्र

१२ आशापयति ।]

(ततः प्रविशति यौगन्धरायणः प्रतीहारी च)

यौगन्धरायण.- भो. । (आत्मगतम्)

प्रच्छाद्य राजमहिषीं नृपतेर्हितार्थं

कामं मया कृतमिदं हितमित्यवेक्ष्य ।

सिद्धेऽपि नाम मम कर्मणि पार्थिवोऽसौ

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशङ्कितं मे ॥ १५ ॥

प्रतीहारी-एसो भट्टा । उपसत्पट्टु अय्यो ॥ [एव भर्ता । उप-

सर्पत्वार्यः ।]

३ यौगन्धरायण - (उपसृत्य) जयतु भवान्, जयतु ।

राजा-श्रुतपूर्वं इव स्वरः । भो ब्राह्मण ! किं भवतः स्वसा

पद्मावत्या हस्ते न्यास इति निश्चिता ।

६ यौगन्धरायणः-अथ किम् ।

राजा-तेन हि त्वर्यतां त्वर्यतामस्य भगिनिका ।

प्रतीहारी-जं भट्टा आणवेदि । (निष्प्रान्ता) ॥ [यद् भर्ताशापयति ।]

९ (ततः प्रविशति पद्मावती आवन्तिका प्रतीहारी च)

पद्मावती-एदु एदु अय्या । पिअं दे णिवेदेमि ॥ [एत्वैत्वार्या ।

प्रिय ते निवेदयामि ।]

१२ आवन्तिका- किम् ॥ [किं किम् ।]

पद्मावती-भादा दे आअदो ॥ [भ्राता ते आगतः ।]

आवन्तिका-दिट्ठिआ इदाणि पि सुमरदि ॥ [दिष्टयेदानीमपि

१५ स्मरति ।]

पद्मावती-(उपसृत्य) जेदु अय्यउत्तो । एसो णासो ॥ [जय-

स्वार्थपुत्रः । एष न्यातः ।]

१८ राजा-निर्यातय पद्मावति ! अथवा साक्षिमन्यासो निर्यातयि-
तव्यः । इहात्रभवान् रैभ्यः, अत्रभवती चाधिकरणं भविष्यतः ।
पद्मावती-अव्य ! णीअदां दाणिं अट्ठ्या ॥ [आर्य ! नीपतानि-

२१ दानःमार्या ।]

धानी- (आवन्तिकां निर्वर्ण्य) अम्मो ! भट्टिदारिआ वासवदत्ता ॥
[अम्मो ! भट्टिदारिका वासवदत्ता ।]

२४ राजा- कथं महासेनपुत्री । देवि ! प्रविश त्वमभ्यन्तरं पद्मावत्या
सह ।

यौगन्धरायणः- न खलु न खलु प्रवेष्टव्यम् । मम भगिनी खल्वेषा ।

२७ राजा-किं भवानाह । महासेनपुत्री खल्वेषा ।

यौगन्धरायणः-भो राजन् ।

भारवानां कुले जातो विनीतो ज्ञानवाञ्छुचिः ।

तन्नाहंसि वलादतुं राजधर्मस्य देशिकः ॥ १६ ॥

राजा-भवतु, पदयामस्वायद् रूपसादृश्यम् । संक्षिप्यतां यवनिका ।

यौगन्धरायणः-जयतु स्वामी ।

३ वासवदत्ता-जेट्टु अप्यउत्तो ॥ [जपत्स्वार्थपुत्रः ।]

राजा-अये ! असौ यौगन्धरायणः, इयं महासेनपुत्री ।

किं नु सत्त्वमिदं स्वप्नः सा भूयो दृश्यते मया ।

धनयाप्येषमेवाहं दृष्टया धञ्चितस्तदा ॥ १७ ॥

यौगन्धरायणः-स्वामिन् ! देव्यपनयेन कृतापराधः स्वल्पहम् ।

तन् क्षन्तुमर्हति स्वामी । (इति पादयोः पतति)

३ राजा- (उःपात्त्वं) यौगन्धरायणो भवान् गतु ।

मिष्योन्मादंश्च मुद्वैश्च शास्त्रदृष्टंश्च मन्त्रितैः ।

भवत्यन्तैः तन्तु वयं मञ्जमानाः समुदृताः ॥ १८ ॥

१ अपवा is dropped in some Mss.

योगन्धरायणः- स्वामिभाग्यानामनुगन्तारो वयम् ।

पद्मावती- अम्महे अय्या खु इअं । अय्ये ! सहीजनसमुदाआरेण

३ अजाणन्तीए अदिक्खन्धो समुदाआरो । ता सीसेण पसादेमि ।

[अहो आर्या एखियम् । आर्ये ! सहीजनसमुदाआरेणाजानन्त्या-
तिक्रान्तः समुदाचारः, तच्छीर्षेण प्रसादयामि ।]

६ यासवदत्ता- (पद्मावतीमुत्थाप्य) उट्ठेहि उट्ठेहि अविह्वे ! उट्ठेहि !

अत्थिसअं णाम सरीरं अवरद्धइ ॥ [उत्तिष्ठोत्तिष्ठविधवे ! उत्तिष्ठ ।
अर्थिस्त्वं नाम शरीरमपराध्यति ।]

९ पद्मावती- अनुगगहिदम्मि ॥ [अनुगहंतास्मि ।]

राजा-चयस्य योगन्धरायण ! देव्यपनये का कृता ते बुद्धिः ।

योगन्धरायणः-कौशान्त्रीमात्रं परिपालयामीति ।

१२ राजा-अथ पद्मावत्या हरते किं न्यासकारणम् ।

योगन्धरायण-पुष्पकभद्रादिभिरादेशिकैरादिष्टा स्वामिनो देवी
भविष्यतीति ।

१५ राजा-इदमपि रुमण्वता ज्ञातम् ।

योगन्धरायणः- स्वामिन् ! सर्वैरेव ज्ञातम् ।

राजा-अहो शठः एलु रुमण्वान् । ।

१८ योगन्धरायणः-स्वामिन् ! देव्याः कुशलनिवेदनार्थमद्यैव प्रति-

निवेतैतामत्रभवान् रैभ्योऽन्नभवती च ।

राजा-न, न । सर्व एव वयं यास्यामो देव्या पद्मावत्या सह ।

२१ योगन्धरायण- यदाज्ञापयति स्वामी ।

(भरतवाक्यम्)

इमां सागरपर्यन्तां हिमवद्विन्ध्यकुण्डलाम् ।

महीमेकातपत्राङ्गां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ १९ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

षष्ठोऽङ्कः ।

इति स्वप्नवासवदत्तमवसितम् ।

पद्यानां सूचिः ।

सनाहारे सुख्यः	I. 14.	पृथिव्यां राज०	VI. 6.
अनेन परिहा०	IV. 6.	प्रच्छाद्य राजम०	VI. 15.
अस्य स्निग्धस्य	VI. 13.	प्रद्वेषो बहुमानो	I. 7.
अहमवजितः	VI. 8.	बहुसोऽप्युपदे०	V. 6.
इमां सागर०	VI. 19.	भारतानां कुले	VI. 16.
इयं बाला नयो०	IV. 9.	भिद्यास्ते	V. 12.
उदयनवेन्दु०	I. 1.	भृशैर्मंगध०	I. 2.
उपेत्य नागेन्द्रतुरङ्ग०	V. 13.	मधुमदकला	IV. 3.
भ्रज्वायतां च वि०	IV. 2.	महासेनस्य दुहिता	VI. 11.
भ्रज्वायतां हि	V. 3.	मिथ्योन्मादैश्च	VI. 18.
कस्यार्थः कलशेन	I. 8.	यदि तावदयं	V. 9.
कः कं शक्तो	VI. 10.	यदि विप्रस्य	VI. 14.
कातरा येऽप्यशक्ता	VI. 7.	योऽयं संघ्रस्तया	V. 11.
कामेनोऽज्जयिनीं	IV. 1.	रूपश्रिया समु०	V. 2.
कार्यं नैवार्थैः	I. 9.	वाक्यमेतत् प्रियतरं	VI. 12.
किं वक्ष्यतीति हृदयं	VI. 4.	विस्तरधं	I. 12.
किं नु सत्यमिदं	VI. 17.	शय्या नावनता	V. 4.
खगा वासोपेताः	I. 16.	शय्यायामवसुप्तं	V. 8.
गुणानां वा वि०	IV. 10.	शरच्छशाङ्कगौरिण	IV. 8.
चिरप्रसुप्तः कामो	VI. 3.	धुनिमुत्पन्नितदे	VI. 1.
तीर्थोदकानि	I. 6.	श्रोणीसमुद्बह०	VI. 2.
दुःखं त्यक्तुं	IV. 7.	श्लाघ्यामवन्तितृपतेः	V. 1.
धीरस्याश्रमसं०	I. 3.	पोडशान्तःपुर०	VI. 9.
निष्कामन् संभ्र०	V. 7.	संबन्धिराज्यं	VI. 5.
नैवेदानीं तादृशा	I. 13.	सविभ्रमो ह्ययं	I. 15.
पद्मावती नर०	I. 11.	सुखमर्थो भवेद्	I. 10.
पद्मावती बहु०	IV. 5.	स्मराम्यवन्त्याधि०	V. 5.
परिहरतु भवान्	I. 5.	स्वप्नस्यान्ते	V. 10.
पूर्वं स्वयांश्चभि०	I. 4.		

प्रतिज्ञायौगन्धरायणस्य कथावस्तु ।

अथ कदाचिन्मृगयान्पसनी वत्सराजो वेणुवन्नागवनं प्रयातः सन् प्रयोतेन तत्रोपन्यस्तां वनगजप्रच्छादितशरीरं कपटहस्तिनं परमार्थैर्गजं मखा वीणयैर्न वशीकर्तुं यावदारमते तावत् सहसा कपटहस्त्यधिष्ठातृभिः प्रयोतस्य योधैः स परिशर्य बहुमहारनिपातिताश्वस्तुलालं मोहं गतः कर्कशामिर्लताभिः प्राकृत इव शरीरयन्त्रणात् प्रषर्पितः । ततो वत्सराजेन प्रथमं कुन्तप्रहार-जनितमोहः सालंकायनो नाम प्रयोतस्यामात्यः शरीरयन्त्रणादुन्मुच्येनं स्कन्ध-दायनमारोप्यौघयिर्नी नीत्वा प्रयोताय समर्पितवान् । प्रयोतश्च स्वकन्धां वासवदत्ता गान्धर्वासक्तां ज्ञात्वा वत्सराजादग्रहीतं घोषवती नाम वीणागलं तस्यै दत्त्वा तमन्तःपुरेऽवहरोध । तत्र चान्योन्यदर्शनेन समुत्पन्नाभिलषौ वासवदत्तायत्सराजो प्रच्छन्नं गान्धर्वेण विधिना निर्वृत्तविज्ञाहौ सुरमनुभवन्तौ स्थितौ । अथ यौगन्धरायणः स्वस्वामिनः परकृतच्छलनं चारमुत्पाच्छ्रुत्वा तत्र च बन्धनेऽपि स्वामिनमवन्तिराजतनयाविवशीकृतहृदयं ज्ञात्वा विपण्यः स्वस्वामिनो घोषवत्याश्च वासवदत्तया सह प्रत्यानयनं प्रतिबन्धे । ततः स उन्मत्तसदृशं वेपं धृत्वा गुद्गाकारैः स्वपुरुषैः सान्तःपुरां सर्वाभुज्जयिर्नी ग्यापयाभ्वभूत् । अथ च काले सर्वान् स्वपुरुषान् युद्धाय सन्नाद्य दत्तसमया-नुशेधेन स्वामिनि वासवदत्ताद्वितीये करेणुं भद्रवतीमधिरक्षोर्ज्जयिन्वा निष्क्रान्ते शत्रुभिर्युध्यमान एव गृहीतो यौगन्धरायणः । गुणानुरागिणा प्रयोतेन तु पूर्वामिप्रेतजामातुल्यमप्रीतेन सत्कृत्य कोशान्नीं प्रेषितः ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

यौगन्धरायणः—उदयनस्य मन्त्री । उन्मत्तकश्चायमेव ।

अमणकः—तद्वेष उदयनस्य मन्त्री कनष्पान् ।

विदूषकः—उदयनस्य नर्ममुहद् वसन्तकः ।

ब्राह्मणः—प्रच्छन्नो यौगन्धरायणस्य पुरुषः ।

हंसकः—उदयनसमीपवर्ती कश्चिदुपाध्यायः ।

रात्रसेवकः—योगन्धरायणस्य पुरुषो वासवदत्तागृहे प्रच्छन्नो हस्तिपकः ।

सालकः—योगन्धरायणस्य पुरुषः ।

निमुण्डकः—योगन्धरायणगृहे प्रतीहारः ।

महासेनः—अनन्तरालो वासवदत्ताजनकः प्रद्योतो नाम ।

भरतरोहकः—महासेनमन्त्री ।

वादरायणः—महासेनस्य कान्चुकीयः ।

भटः—वासवदत्ताया भृत्यः ।

साधारणौ—भरतरोहकस्य पुरुषौ ।

स्त्रियः—

देवी—अङ्गारवती नाम महासेनस्य महिषी ।

विजया—योगन्धरायणगृहे प्रतीहारी ।

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

प्र ति ज्ञा यौ ग न्ध रा य ण म्

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधार ।)

सूत्रधारः-पातु यासवदत्तायो महासेनोऽतिवीर्यवान् ।

यत्सराजस्तु नान्ता सशक्तियौगन्धरायणः ॥ १ ॥

(परिक्रम्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य) आर्ये ! इतस्त्वावत् ।

(प्रविश्य)

३ नटी-अव्य ! इअम्हि । [आर्य ! इयमस्मि ।]

सूत्रधार-आर्ये ! गीयतां तावत् किञ्चिद् वस्तु । ततस्तव गीत-
प्रसादिते रङ्गे वयमपि प्रकरणमारभामहे । आर्ये ! किमिदं

६ चिन्त्यते । ननु गीयते ।

नटी-अत्र मय् सिविणे व्वादिबुद्धस अस्मत्थं विअ दिट्ठं । ता
इच्छामि अद्येण फुसब्बविञ्ज्याणमिच्चं कच्चि पुरुसं पेसिटुं ।

१ [अथ मया हस्ते शक्तिदुःखाहाराण्यमिव दृष्टम् । तदिच्छाम्यार्येण
बुधविविज्ञाननिमित्तं कश्चित् पुरुषं प्रेषयितुम् ।]

सूत्रधारः-पाठम् ।

पुरुषं प्रेषयिष्यामि व्यक्तनात्महिते क्षमम् ।

(नेपथ्ये)

साठक ! मज्जस्यम् ।

सूत्रधारः-पुरुषं प्रेषयत्येष यथा यौगन्धरायणः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्ती ।)

स्थापना ।

१ पेसिटुं.

- ३ (ततः प्रविशति यौगन्धरायणः खालकेन सह ।)
 यौगन्धरायणः—खालक ! सज्जस्त्वम् ।
 खालकः—अय्य ! अह इं । [आर्य अय किम् ।]
- ४ यौगन्धरायणः—महान् खल्वध्वा गन्तव्यः ।
 खालकः—महत्तरेण सिणेहेण अय्यं उवचिद्दामि । [महत्तरेण स्नेहेनार्यमुपतिष्ठे ।]
- ५ यौगन्धरायणः—हन्त यांस्यति बलवान्, यस्य सौहार्दम् । कुतः
 स्निग्धेष्व्वासर्ज्यं कर्म यद् दुष्करं स्याद्
 यो वा विज्ञाता सत्कृतानां गुणानाम् ।
 श्रीतं सामर्थ्यं यस्य तस्य क्रमेण
 वैवप्रामाण्याद् भ्रश्यते वर्धते वा ॥ ३ ॥
 अथ वेणुवनात् त्रिषु नागवर्नं श्वः प्रयाता स्वानी प्रागेव
 सम्भावयितव्यः ।
- ६ खालकः—अय्य ! जेहो खु मं ओवज्जाइ, जहिं आअत्तं कट्ठयसरीरं ।
 [आर्य ! लेतः सज्ज मामववहति, पस्सिन्त्त आअत्तं कर्पयसरीरम् ।]
 यौगन्धरायणः—विलये !
- ७ (प्रविश्य)
 विजया—अय्य इअग्धि । [वार्त ! इयमस्मि ।]
 यौगन्धरायणः—विजये ! त्वर्थतां लेखः प्रतिसद्य च ।
- ८ विजया—अय्य ! तद्द । (निष्क्रान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]
 यौगन्धरायणः—अथ दृष्टपूर्वस्त्वयिष पन्थाः ।
 खालकः—णहि, सुदपुरुषो । [नहि, भुत्तपूर्वः ।]
- ९ यौगन्धरायणः—एतदपि मेधाविलक्षणम् । भोः ! वनगजप्रच्छादित-
 शरीरं नीलहस्तिनभुपन्यस्य प्रद्योतः स्वामिनं छलयितुकाम इति

१ अतीतं. २ वेणुवनाश्रितेषु गहनेषु. ३ ओवज्जाइ.

प्रवृत्तिरूपगता नः । अपीदानीं स्वामिनो बुद्धयतिक्रमो न स्यात् ।
११ अहो तु खलु वत्सराजमीस्त्वं प्रद्योतरथ । व्यक्तीकृतमसामर्थ्यमशौ-
हिण्याः । कुतः,

व्यक्तं बलं बहु च तस्य न चैककार्यं ॥

संस्यातवीरपुरुषं च न चानुरक्तम् ।

व्याजं ततः समभिनन्दति युद्धकाले

सर्वं हि सैन्यमनुरागमृते कलत्रम् ॥ ४ ॥

(प्रविश्य)

विजया-लेहो खु अमं । पदिसरा सव्यवहूजनहत्यादो तुयारी-
१ अदिचि भट्टिमादा आह । [लेसः एत्वपुम् । प्रतिसरा सर्ववधू-
जनहस्तात् तयत इति भर्तृमाता आह ।]

योगन्धरायणः-विजये ! विज्ञाप्यतां तत्रभयत्यै-सर्ववधूजनहस्त-

६ प्रयुक्ता वा एका वा प्रतिसरा दीयतामिति ।

विजया-अय्य ! तह । (निष्क्रान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]

(प्रविश्य)

९ निर्मुण्डकः-सुहं अय्यरस । [मुत्तमार्यस्य ।]

योगन्धरायणः-कथं निर्मुण्डकः ।

निर्मुण्डकः-अय्य ! एसो भट्टिपादमूल्यादो ओवट्टिइओ हंसओ

१२ आओ । [आर्य । एष भर्तृपादमूल्यादौपस्थितिको हंसकः आगतः ।]

योगन्धरायणः-कथं हंसक एकः प्राप्त इति । सालक ! विश्रम्य-
तामिदानीं सुहूर्तम् । त्वरिततरं वा चास्वसि सविश्रमो वा ।

१५ सालकः-अय्य ! तह । (निष्क्रान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]

योगन्धरायणः-निर्मुण्डक ! प्रवेश्यतां हंसकः ।

निर्मुण्डकः-अय्य ! तह । (निष्क्रान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]

१ अनुरागमृते. २. त्वरितं.

१८ यौगन्धरायणः—स्वामिनाविरहितपूर्वो हंसक एकः प्राप्त इति
साविन्नमिव मे मनः । कुतः,

यथा नरस्याकुलवान्धवस्य गत्वान्प्रदेशं गृहमागतस्य ।

तथा हि मे सम्प्रति युद्धिशङ्का श्रोष्यामि किन्तु प्रियमप्रियं वा ॥५॥

(ततः प्रविशति हंसको निर्मुण्डकश्च ।)

निर्मुण्डकः—एदु एदु अय्यो । [एत्वेत्वार्यः ।]

३ हंसकः—कहिं कहिं अय्यो । [कुत्र कुत्रार्यः ।]

निर्मुण्डकः—एसो अय्यो चिट्टइ, चवसप्पदु णं । (निष्प्रान्तः ।)

[एष आर्यस्तिष्ठति उपसर्पत्वेनम् ।]

६ हंसकः—(उपसृत्य) सुहं अय्यस्स । [मुखमार्यस्य ।]

यौगन्धरायणः—हंसक ! न खलु गतः स्वामी नागवनम् ।

हंसकः—अय्य ! हिज्जो एव्य गदो भट्टा । [आर्य ! ह्य एव गतो

९ मर्ता ।]

यौगन्धरायणः—हन्त निष्फलमनुप्रेषणम् । छलिताः स्मः । अयासि
प्रत्याशा, अथवा अथैव प्राणा मोक्तव्याः ।

१२ हंसकः—घरदि लु दाव भट्टा । [घरते खलु वावद् मर्ता ।]

यौगन्धरायणः—घरते तावदित्थनूर्जिता विपत्तिरभिहिता । गृहीतेन
स्वामिना भवितव्यं ननु ।

१५ हंसकः—सुद्धु अय्येण विञ्जादं । गहीदो भट्टा । [सुधु आर्येण
विज्ञातम् । गृहीतो मर्ता ।]

यौगन्धरायणः—कथं गृहीतः स्वामी । हन्त भोः ! महान् खलु भारः

१८ प्रद्योतस्य भाग्यैर्निस्तीर्णः । अद्यप्रभृति वत्सराजसचिवानां
प्रतिष्ठितमसामर्ध्यमयशश्च । इदानीमनुत्पन्नकार्यपण्डितो रमणवान्
क गतः । इदानीमन्धारोहणीयं क गतम् । कुतः,

१ (उगम्य ।)

स्निग्धं च सौहृदहृतं च कुलोद्भूतं च
 व्यायामयोग्यपुरुषं च गुणार्जितं च ।
 क्रीतं परैर्गहनदुर्गतया प्रनष्टं

युद्धे समस्तमतिभारतया विपन्नम् ॥ ६ ॥

हसक-जह समगजोहवळपरिवारो भवे भट्टा, ण एसो दोसो भवे । [यदि समग्रयोधवलपरिवारो भवेद् भर्ता, नैप दोषो भवेत् ।]

३ यौगन्धरायण-कथमसमग्रयोधवलपरिवारो नाम स्वामी ।

हंसकः-सुणादु अय्यो । [शृणोत्वार्थः ।]

यौगन्धरायणः-अध्यश्रान्तो भवान् । आस्यताम् ।

६ हसक-अय्य ! तह । (उपविश्य) सुणादु अय्यो । सावसेसप-
 च्चूसाप रअणीए वाहणसुहाए वेळाए वाळुआतित्येण णइं णम्मदं
 तरिअ वेणुवणे कळत्तं आवासिअ छत्तमत्तपरिच्छदेण गजजूहविम-

७ इजोग्गेण वळेण मग्गमदअणीए वीहीए णाअवणं पआदो भट्टा ।
 [वार्य ! तथा । शृणोत्वार्थः । सावसेसप्रत्युपाया रत्न्या वाहनसुहाया
 वेलाया वाळुकातीयेन नदीं नर्मदा तीर्त्या वेणुवने कलत्रमावाप्त्य छन-

१२ मावपरिच्छदेन गजयूथविमर्दयोग्येन बलेन मार्गमदन्या वीथ्या नागबन्
 प्रयातो भर्ता ।]

यौगन्धरायण-ततस्ततः ।

१५ हंसक-तदो इसुम्भेवमत्तोत्थिदे सुय्ये एत्तिअमत्ताणि विअ ज्जो
 अणाणि गच्छिअ कोसमत्तेण विअ मदअंधीरपव्वदं अणासादिअ
 तडाअपहकुकिरत्तं अद्धणिम्मिदसिळाकम्मं विअ विसमदंसणं दिट्ठं

१८ णो णाअजूहं । [तत इयुक्तेपमात्रोत्थिते सूर्ये एतावन्मात्राणीव योजनानि
 गरता श्रोशमात्रेणैव मदगन्धीरपर्वतमनासाद्य तटाकपद्भोक्षितमर्षनिमित्त-
 शिलाकर्मैव विपमदर्शनं दृष्टं नो नागधूर्षम् ।]

१ मिअमदकण्ठीए मग्गमदगन्धिए.

२१ यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

हंसकः—तदो णिञ्जाअन्तीसु सेणासु समुप्पण्णसङ्कापिण्डिदे तस्सि जूहे इमस्स अणत्थस्स उप्पादओ कोच्चि पदादी भट्टारं एव्व एव

२४ ट्ठिदो । [ततो निष्पायन्तीषु सेनासु समुत्पन्नशङ्कापिण्डिते तस्मिन् यूयेऽस्यानर्थस्योत्पादकः कश्चित् पदातिः भर्तारमेवोपस्थितः ।]

यौगन्धरायणः—तिष्ठ । इतः क्रोशमात्रे मल्लिकासालप्रच्छादितशरीरो

२७ नखदन्तवर्जमेकनीलो हस्ती मया दृश्यत इत्युक्तवान् ननु ।

हंसकः—कहं परिण्णादं खु एदं अच्येण । जागत्ति खु समुप्पणो अअं दोसो । [कथं-परिज्ञातं खल्वेतदार्येण । जागति खलु समुत्प-

३० न्नोऽयं दोषः ।]

यौगन्धरायणः—हंसक ! जाग्रतोऽपि धल्वत्तरः कृतान्तः । ततस्ततः ।

हंसकः—तदो सुवण्णसदप्पदाणेण तं णिसंसं पडिपूजिअ भाट्टिणा

३३ उच्चं—अत्थि एसो चक्रवट्टी हत्थी णीळकुवळअतणू णाम हत्थिसि-
क्खाए पठिदो । ता अप्पमत्ता होह तुम्हे इमस्सि जूहे । गअं तं

अहं वीणादुदीओ आणेमि त्ति । [ततः सुवर्णसतप्रदानेन तं नृसंघं

३६ प्रतिपूज्य भर्त्रोक्तम्—अस्त्येष चक्रवर्ती हस्ती नीलकुवलयतनुर्नाम हस्ति-
शिक्षाया पठितः । तद् अप्रमत्ता भवत यूयमस्मिन् यूये । गअं तमहं
वीणाद्वितीय आनयामीति ।]

३९ यौगन्धरायणः—अथ कथमुपेक्षितस्तदानीं स्वामी रुमण्वता ।

हंसकः—णहि णहि । पसादिअ भट्टा अमच्च्वेण विण्णाविदो—णहु
दे एळावणादीणं वि दिसागआणं गहणं ण सम्भावणीअं । अविदु

४२ दुरारक्खदाए आसण्णदोसाणि विसअन्तराणि । तहिं णिळ्ळज्जो
णिरमिजणो पञ्चन्तवासी जणो । ता पदादिमत्ताहिट्ठिदं इमं जूहं
करिअ सच्च एव्व गच्छामो, ण एकाइणा सामिणा गन्तव्वं त्ति ।

- ४५ [नहि नहि । प्रसाद्य भर्तामात्येन विशापितः- न एतद् ते ऐरावणादी-
नामपि दिग्गजाना ग्रहणं न सम्भाषनीयम् । अपितु दुरारक्षतयासन्नदोषाणि
विप्रयान्तराणि । तत्र निर्लेज्जो निरभिजनः प्रयन्तप्रासी जनः ।
४८ तत् पदातिमात्राधिष्ठितमिदं यूयं कृत्वा सर्वं एव गच्छामः, नैकाकिना
स्वामिना गन्तयमीति ।]

योगन्धरायणः-अपि महाजनसमक्षमेवमुक्तः स्वामी रुमप्यता ।

- ५१ एवमप्यवक्तव्यां स्वामिभक्तिमिच्छामि । ततस्ततः ।

हंसकः-तदो अन्तर्जीविद्विष्टेण सप्रहेण णिवारिअ अमधं
णीळवळाह्वादो हस्तिणो ओदरिअ सुन्दरपाटळं णाम अस्सं

- ५४ आळुहिअ अणद्धाण सुप्ये विसदिमत्तेहि पदादिहि सह
पआदो मट्टा । [तत आत्मजीवितनिर्दिष्टेन शपथेन निवार्यामात्य
नीलपलाहवाद् हस्तिनोऽवतीर्य सुन्दरपाटळं नामाश्वमारुहानर्धागते
५७ सूर्ये विशतिमात्रैः पदातिभिः सह प्रयागे भर्ता ।]

योगन्धरायणः-विजयाय । हा धिक्, स्नेहान् पूर्ववृत्तान्तो नावे-
क्षितः । ततस्ततः ।

- ६० हसकः-तदो दिडणं विअ अद्धाणं गच्छिअ साळुवरच्छाआए
सवणणणट्टणीळ्हाए परुम्भासिदेहि असरीरणिणिक्रिपत्तेहि विअ
दन्तजुअळेहि सूडदो धणुसदमत्तेण विअ दिट्ठो सो दिव्ववारणप-
६३ टिच्छन्दो । [ततो द्विगुणमिवाध्वानं गत्वा साल्वृक्षच्छायाया सावर्ण्य-
नष्टनीलतया प्रोद्धासिताभ्यामशरीरविनिक्षिप्तान्यामिव दन्तयुगलाम्बा सूक्षितो
धनुःशतमानेणेन दृष्टः स दिव्यवारणप्रतिच्छन्दः ।]

- ६६ योगन्धरायणः-हंसक ! अस्मत्परिताप इत्युच्यताम् । ततस्ततः ।
हसकः-तदो भट्टिणा ओदरिअ अस्सादो आअमिअ देयदाणं
पणामं फरिअ गहीदा वीणा । तदो पिट्टदो एककिदणिअओ विअ
६९ महन्तो कण्ठीरवो समुप्पण्णो । [ततो भर्तावतीर्याश्वादागम्य देवताना

प्रणामं कृत्वा गृहीता वीणा । ततः पृथत एककृतनिश्चय इव महान्
कण्ठीरवः समुत्सवः ।]

७२ यौगन्धरायणः—कण्ठीरव इति । ततस्ततः ।

हंसकः—तदो कण्ठीरवपरिञ्चाणणिमित्तं परिवृत्ता अ वञ्जं ।
महामत्तोत्तराउहीआहिद्विदो पच्चुग्गदो सो किदअहत्थी [ततः

७५ कण्ठीरवपरिज्ञाननिमित्तं परिवृत्ताश्च वयम् । महामात्रोत्तरायुधीयाधिष्ठितः
प्रन्युद्गतः स कृतकहस्ती ।]

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

७८ हंसकः—तदो णामगोत्तग्गहणेण समस्तासिअ कुळवुत्तजणं सब्वहा
पञ्जोदप्पओओ एसो, अणुगच्छह मं, अहं दाणिं परस्स उवण्णासं
विसमारम्भं परक्कमेण समीकरोमि त्ति भणिअ भट्टा पविट्ठो एव्व तं

८१ परवळं । [ततो नामगोत्रग्रहणेन समाश्वास्य कुलपुत्रजनं सर्वथा प्रद्योत-
प्रयोग एषः, अनुगच्छत माम्, अहमिदानीं विपमारम्भं परस्योपन्यासं
पराक्रमेण समीकरोमीति भणित्वा भर्ता प्रविष्ट एव तत् परबलम् ।]

८४ यौगन्धरायणः—प्रविष्ट इति । अथवा ननु स्थाने,

व्रीहितो वञ्चनां प्राप्य मानी सत्त्वमुपाश्रितः ।

शूरश्रैकायनस्यश्च किमन्यत् प्रतिपद्यते ॥ ७ ॥

ततस्ततः ।

हंसकः—तदो कीळाअमाणो विअ अत्तच्छन्दाणुवत्तिणा सुन्दर-
३ पाटलेण अस्सेण अत्ताभिप्पाआदो वि अहिअं पहरन्तो अदिवहु-
कदाए परवळरस अदिप्पड्जमाणयाआमो विसण्णणट्टसव्वपरि-
जणो भए एक्काइणा, णहि णहि, भट्टिणा एव्व रक्खिअमाणो

६ अणुवद्धदिवसजुद्धपरिस्तन्तो बहुप्पहारणिपडिअतुरओ तम्माअ-
माणसुउय्यदारुणाए वेव्वाए मोहं गदो भट्टा । [ततः क्रीडन्निवारम्-
च्छन्दानुवर्तिना सुन्दरपाटलेनाश्वेनारमाभिप्रायादप्यधिकं प्रहरन् अति-

- ९ बहुकृतया परवलस्यातिप्रयुज्यमानन्यायामो विपग्गनष्टसर्वपरिजनो
मयैकाकिना, नहि नहि, मनेव रक्षमाणोऽनुवृद्धदिवसयुद्धपरिभ्रान्तो
बहुप्रहारनिपतिततुरगस्त्राम्यत्सूर्यदाह्यायां वेलायां मोहं गतो मर्ता ।]
- १२ योगन्धरायणः- कथं मोहमुपगतः स्वामी । ततस्ततः ।
- हंसकः-तदो जह्नासत्ति सण्णिहिदगहणुष्पाडिदाहि अविण्णाअमाण-
जादीहि कक्कसाहि छदाहि पाकिदो विअ सरीरअन्तणादो पहरि-
- १५ सिदो भट्टा । [ततो यथाशक्ति सन्निहितगहनोत्पाटिताभिरविज्ञायमान-
जात्रिभिः कर्कशाभिर्लताभिः प्राकृत इव शरीरयन्त्रणात् प्रघर्षितो मर्ता ।]
- योगन्धरायणः-कथं प्रघर्षितः स्वामी ।

पीनांसस्य विद्वष्टपर्वमहतो नागेन्द्रहस्ताकृते-

श्चापास्फालिकरस्य दूरभरणाद् धाणाधिकारोपिणः ।

विप्राभ्यर्चयितुः ध्रमेषु सुहृदां सत्कर्तुरालिङ्गनै-

र्यस्तं तस्य मुजद्वयस्य बलयस्थानान्तरे धन्वनम् ॥ ८ ॥

अथ कस्यां वेलायां प्रत्यागतप्राणः स्वामी ।

हंसकः-अय्य ! अवसिदावळेवेसु पावेसु । [आर्य ! अवसिताव-

३ टेपेषु पापेषु ।]

योगन्धरायणः- दिष्टया शरीरं घर्षितं, न तेजः । ततस्ततः ।

हंसकः-ततो पञ्चाअदृष्पाणं दाणि मट्टारं पेक्खिअ अणेण मम

६ भादा हृदो अणेण मम पिदा अणेण मम सुदो मम वअस्सो त्ति

अब्बहा भट्टिणो परक्कमं वण्णअन्ता सब्बदो अभिदुद्धा दे पावा ।

[ततः प्ररथागतप्राणमिदानीं भर्तारं प्रेक्ष्यानेन मम भ्राता हतोऽनेन

९ मम पितानेन मम सुतो मम धयस्य इति अन्यथा मर्तुः पराक्रमं

वर्णयन्तः सर्वतोऽभिदृतास्ते पापाः ।]

योगन्धरायणः-ततस्ततः ।

- १२ हंसकः—अण्णं च दाणि अच्चरिअं । अच्चोच्चानुणणण तर्हि एक्को ववसिदो अकट्ठयं कत्तुं । सो दक्खिणाहिमुहं परिवत्तिअ भट्टारं समरवाआमसंखोहिदाणि निरुवआरं संखिविअ केसाणि
- १५ पीडिअ करेण करवाळं पहारवेगं षप्पादइट्टुकामो आधावन्तो-
[अन्यच्चेदानीमाश्चर्यम् । अन्योन्यानुनयेन तत्रैको व्यवसितोऽकार्यं कर्तुम् । स दक्षिणामिमुखं परिवर्त्य भर्तारं समरव्यायामसंक्षोभिताद्
- १८ निरुवचारं संखिप्य केसान् पीडयित्वा करेण करवाळं प्रहारवेगमुत्पा-
दयितुकाम आधावन्-]

यौगन्धरायणः—हंसक ! वृत्तान्तं तावदाधारय, यावदहमुच्छ्वसामि

- २१ हंसकः—तदो लुहिळपडळपिच्छिळ्ळाए भूमिए सो णिसंसओ सएण वेएण ओघट्टिदचळणो पडिहदारम्मो हदो पडिदो ।
[ततो रुधिरपटलपिच्छिलयावा भूमौ स नृशंसः स्वेन वेगेनावघट्टितवरणः
- २४ प्रतिहतारम्मो हतः पतितः ।]

यौगन्धरायणः—पतितः पाप एपः । भोः !

परचक्रैरनाक्रान्ता धर्मसङ्करवर्जिता ।

भूमिर्भर्तारमापन्नं रक्षिता परिरक्षति ॥ ९ ॥

- हंसकः—तदो भट्टिणा पुढमं कुन्तप्पहारजणिदमोहो साळ्ळाअणो णाम पज्जोदरस अमच्चो ' मा खु मा खु साहसं'त्ति भणिअ तं
- ३ देसं उवट्टिदो । [ततो भर्ता प्रथमं कुन्तप्रहारजनितमोहः शालङ्कापनो नाम प्रद्योतस्यामात्यो ' मा खलु मा खलु साहसमि'ति भणित्वा तं देशमुपरिषतः ।]

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

- ६ हंसकः—तदो तकाळदुळ्ळहं पणामं करिअ सरीरअन्तणादो तेण मोइदो भट्टा [ततस्तत्कालदुर्लभं प्रणामं कृत्वा शरीरयन्त्रणात् तेन भोषितो भर्ता ।]

१ अच्चाहिदं, २ तावदवधारय,

- १ यौगन्धरायणः—विमुक्तः स्वामी । साधु भोः शालङ्कायन ! साधु ।
 अवस्था रज्जु नाम शत्रुमपि सुहृत्त्वे कल्पयति । हंसक ! व्यसनात्
 किञ्चिदुच्छ्रंसितमिव मे मनः । अथ किं प्रतिपन्नं तेन साधुना ।
 १२ हंसकः—तदो तेण अय्येण अणेअं सोयआरं सन्तिवअणं भणिअ
 गाढवहुप्पहारदाए असमत्थो वाहणासणात्ति रान्धसअणं आरोविअ
 उज्जइणि एव्व पीढो भट्टा । [ततस्वेनावेणानेकं सोपचारं शान्तिउचनं
 १५ भणित्वा गाढवहुप्पहारतयासमर्थो वाहनासन इति स्कन्धशयनमारोप्पो-
 ष्जयिनीमेव नीतो मर्ता ।]

यौगन्धरायणः—नीतः स्वामी । एष सोऽनर्थः ,

एतत् तन्न्यङ्गमस्माकमेव सोऽतिमनोरथः ।

प्रद्योत्तस्य मनखित्वात् स्वामी दुःखेषु वर्तते ॥ १० ॥

अथ,

कथमगणितपूर्वं द्रक्ष्यते तं नरेन्द्रः

कथमपुरुषपाक्यं श्रोष्यते सिद्धवाच्यः ।

कथमविषयवन्ध्यं धारयिष्यत्यमर्षं

प्रणिपतति निरुद्धः सत्कृतो धरिषितो वा ॥ ११ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी— अय्य ! एसा पढिसरा । [आर्य ! इयं प्रतिशय ।]

३ यौगन्धरायणः—

एनानि तान्यपतितानि काळे भाग्यश्यान्निष्फलमुद्यतानि ।

तुरङ्गमस्येव रणे निवृत्ते नीराजनाकौतुकमङ्गलानि ॥ १२ ॥

प्रतीहारी— अय्य ! इमा पढिसरा । [आर्य ! एया प्रतिशय ।]

यौगन्धरायणः— विजये ! स्थाप्यताम् ।

३ प्रतीहारी— किं त्ति भट्टिमादरं णिवेदेमि । [किमिति मर्तृमातर निवे-
 दयामि ।]

१ अन्धसअण.

- यौगन्धरायणः—विजये ! एवमेतत् ।
- ६ प्रतीहारी—किं एदं । [किमेतत् ।]
- ७ यौगन्धरायणः—इदम् ।
- प्रतीहारी—भणादु भणादु अद्यो भणादु । [भणतु भणत्वार्यो भणतु ।]
- ९ यौगन्धरायणः—अथवा नैतच्छक्यं परिहर्तुम् । निवेदयिष्याम्यत्र-
भवत्यै । विजये ! स्थिरीक्रियतामात्मा । (कर्णे) एवमिव ।
प्रतीहारी—हं ।
- १२ यौगन्धरायणः—विजया खल्वसि ।
- प्रतीहारी—एसा गच्छामि मन्दभाआ । [एया गच्छामि मन्दभागा ।]
- यौगन्धरायणः—विजये ! न खलु त्वयात्रभवत्यै गृहीतः स्वामीति
- १५ सहसा निवेदयितव्यम् । स्नेहदुर्वलं मातृहृदयं रक्ष्यम्
प्रतीहारी—कहं दाणि णिवेदेमि । [कथमिदानीं निवेदयामि ।]
यौगन्धरायणः—श्रृणु ।
पूर्वं तावद् युद्धसम्बद्धदोषाः प्रस्तोतव्या भावनाः संशयानाम् ।
सन्दिग्धेषु चिन्त्यमाने विनाशे रूढे शोके कार्यतत्त्वं निवेद्यम् ॥ १३ ॥
प्रतीहारी—घत्तिस्सं । (निष्क्रान्ता ।) [ग्रहीष्यामि ।]
यौगन्धरायणः—हंसक ! त्वमिदानीं स्वामिना किं न गतः ।
- ३ हंसकः—अय्य ! ववसिदो सु अहं अत्ताणं अणुग्गहिहुं साळङ्काअ-
णेण णिडत्तो-गच्छ इमं वुत्तन्तं कोसम्बीए णिवेदेहि त्ति । [आर्य !
व्यवसितः खल्वहमात्मानमनुग्रहीतुं सालङ्कायनेन नियुक्तः—गच्छेमं
- ६ वृत्तान्तं कौशाम्या निवेदयेति ।]
यौगन्धरायणः—किन्तु खल्विदानीं निराशमनुसारं कर्तुकामः, उताहो
स्निग्धपुरुषसन्निकर्षं परिहरति ।
- ९ हंसकः—अह इं । [अय किम् ।]

योगन्धरायणः—स स्वर्कं विस्मयादात्मानमाधिष्करोति, उत सर्वात्म-
सिद्धौ रमणीयं भवति । अथ मामन्तरेण स्वामी न किञ्चिदाह ।

- १२ हंसकः—अप्य ! अत्थि, पदविखणीकरअन्तो भट्टारं अन्तज्जव्याव-
गाढाए विट्ठीए बहुकं सददुक्कामेण विअ म्हि भट्टिणा उत्तो—गच्छ
जोअन्ध—(इत्यर्थोक्ते तिष्ठति ।) [आर्य ! अस्ति, प्रदक्षिणीकुर्वन्
१५ भर्तारमन्तज्जलावगाढया दृष्टया बहुक सन्देष्टुकामेनेवास्मि भर्तोक्तः—
गच्छ योगन्ध—]

योगन्धरायणः—स्वैरमभिधीयतां, स्वामिवाक्यमेतत् ।

- १८ हंसकः—जोअन्धराअणं पेक्खेहि त्ति । [योगन्धरायण प्रेशस्वेति ।]
योगन्धरायणः—मा तावत् । सर्वसच्चिदमण्डलमतिक्रम्यैको योगन्ध-
रायणो द्रष्टव्य इत्याह ।

- २१ हंसकः—अहं इं । [अयं किम् ।]

योगन्धरायणः—तेन हि अनर्हप्रतिक्रियमनिर्विष्टभर्तृपिण्डमनुपकृत-
राजसत्कारं यदि खलु मां द्रष्टव्यं मन्यते स्वामी ।

- २४ हंसकः—घाहं । [वाढम् ।]

योगन्धरायणः—पुरुषान्तरितं मां द्रक्ष्यति स्वामी,

रिपुनृपनगरे वा वन्धने वा वने वा

समुपगतविनाशः प्रेत्य वा तुल्यनिष्ठम् ।

जितमिति कृतबुद्धिं वञ्चयित्वा नृपं तं

पुनरधिगतराज्यः पार्श्वतः श्लाघनीयम् ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये)

हा हा भट्टा ! [हा हा भर्तः !]

- ३ योगन्धरायणः—

एष शोकप्रतीकारो यथाशक्ति निवेद्यते ।
एतत् स्त्रीभिरसामर्थ्यं मन्त्रिणामनुवर्ष्यते ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

- प्रतीहारी-अय्य ! भट्टिमादा । [आर्य ! भर्तृमाता ।]
- ३ यौगन्धरायणः-किं किम् ।
प्रतीहारी-आह ।
यौगन्धरायणः- किमिति ।
- ६ प्रतीहारी-एवंविहस्स सुहिज्जणेण परिगहीदस्स वच्छराअस्स अअं
बुत्तन्तो । किं सकं कत्तुं अन्तरेण विहाणं । ता सम्माणिअ सुहिज्जणं
समत्थिअदु । जो खु दाणि सङ्कटेसु वा ण विसीददि, विसमगदो
९ वा ण पय्यवचिट्ठदि, वञ्चिदो वा ण णिव्वेदं गच्छदि, पडिघादेसु
का पाणा ण समुज्झदि, सो खु बुद्धिमन्तो पुच्छिज्जइ पढमं एव्व मे
वच्छस्स वअस्सो पच्चा अमच्चो आणेदु मे पुत्तअं पुत्तओ त्ति ।
- १२ [एवविधस्स सुहज्जनेन परिगहीतस्स वत्तराजस्यायं वृत्तान्तः । किं
शक्यं कर्तुमन्तरेण विधानम् । तत् सम्मान्य सुहज्जनं समर्थताम् । यः
खल्विदानीं सङ्कटेषु वा न विपीदति, विषमगतो वा न पर्यवतिष्ठते,
१५ वञ्चितो वा न निर्वेदं गच्छति, प्रतिघातेषु वा प्राणान् न समुज्झति, स
खलु बुद्धिमान् पृच्छयते । प्रथममेव मे वत्सस्य वयस्यः पश्चादमात्य
आनयतु मे पुत्रकं पुत्रक इति ।]
- १८ यौगन्धरायणः-अहो तु खल्वन्नभवत्या राजवंशाश्रितं धीरवाक्यमभि-
हितम् । अन्नभवत्याः सम्भावनां पूजयामि । विजये ! आपस्तावन् ।
प्रतीहारी-अय्य ! तह । (निष्क्रम्य प्रविश्य) इमा आवो । [आर्य !
२१ तथा । इमा आपः ।]
यौगन्धरायणः-आनय । (आचम्य) विजये ! किमाह तन्नभवती ।
प्रतीहारी-आणेदु मे पुत्तअं पुत्तओ त्ति । [आनयतु मे पुत्रकं
२४ पुत्रक इति]

यौगन्धरायणः-हंसक ! किमाह स्वामी !

हसकः-जौगन्धरायणं पेक्खेहि त्ति । [यौगन्धरायण प्रेक्षस्वेति ।]

२७ यौगन्धरायणः-विजये !

येदि शत्रुबलमस्तो राहुणा चन्द्रमा इव ।

मोचयामि न राजानं नारिम यौगन्धरायणः ॥ १६ ॥

प्रतीहारी-अय्य ! तह । (निष्क्रान्ता ।) [आर्यं ! तथा ।]

(प्रविश्य)

३ निर्मुण्डक -अय्य ! अच्छरिअं णिवुत्तं । भट्टिणो सन्तिणिसित्तं उवट्टिअभोजणं वम्हणजणं पेक्खिअ केण वि किळ उम्मत्तवेसधारिणा वम्हणेण उंथं हसिअ उत्तं--सेरं सेरं अण्हन्तु भवन्तो,

४ अउभुदअं सु इमस्स राअउळस्स भदिस्सदि त्ति । तदो वअणसमआळं एव्व अदंसणं गदो । [आर्यं ! आश्चर्यं निर्वृत्तम् । मर्तुः शान्तिनिमित्तमुपस्थितभोजनं ब्राह्मणजनं प्रेक्ष्य केनापि किलोन्मत्तवेसधारिणा ब्राह्मणेनोच्च हसित्वोक्त-स्वैर स्वैरमश्रन्तु भवन्तः, अन्युदयः पल्वस्य राजकुलस्य भविष्यतीति । ततो वचनसमकालमेवादर्शनं गतः ।]

५ धारिणा ब्राह्मणेनोच्च हसित्वोक्त-स्वैर स्वैरमश्रन्तु भवन्तः, अन्युदयः पल्वस्य राजकुलस्य भविष्यतीति । ततो वचनसमकालमेवादर्शनं गतः ।]
यौगन्धरायणः-अपि सत्यम् ।

१२ (ततः प्रविशति ब्राह्मणः ।)

ब्राह्मणः-इमेऽत्रभवता परिगृहीता आत्मप्रयोजनोत्सृष्टाः परिच्छद-विशेषाः । एभिः प्रच्छादितशरीरो भगवान् द्वैपायनः प्राप्तः ।

१५ यौगन्धरायणः-एवं, द्वैपायनः प्राप्तः ।

ब्राह्मणः-वाहम् ।

यौगन्धरायणः-तेन हि पश्यामस्तावत् ।

१८ ब्राह्मणः-पश्यतु भवान् ।

१ यदि शत्रुबलमस्त राहुणा चन्द्रमिव । which should be यदि शत्रुबलमस्त त चन्द्रमिव राहुणा ॥ २ उवहसिअ.

यौगन्धरायणः—कथमन्यद् रूपमिव मे संवृत्तम् । हन्त भोः !
गतोऽस्मि स्वामिसन्निकर्षमेव । इदानीं ममोपदेशार्थमिवोत्सृष्टः ।

उन्मत्तसदृशो वेधो धारितस्तेन साधुना ।

मोचयिष्यति राजानं मां च प्रच्छादयिष्यति ॥ १७ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी—अय्य ! भट्टिमादा आह—इच्छामि पुत्तञं पेक्खिदुं
३ त्ति । [आर्य ! भर्तृमाताह—इच्छामि मे पुत्रकं प्रेक्षितुमिति ।]

यौगन्धरायणः—अयमयमागच्छामि । आर्य ! शान्तिगृहे मां
प्रतीक्ष्स्व ।

६ ब्राह्मणः—घाढम् । (निष्क्रान्तः ।)

यौगन्धरायणः—हंसक ! विश्रम्यतामिदानीम् ।

हंसकः—अय्य ! तह । (निष्क्रान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]

यौगन्धरायणः—विजये ! गच्छामतः ।

प्रतीहारी—अय्य ! तह । [आर्य ! तथा ।]

यौगन्धरायणः—भोः !

काष्ठादग्निर्जायते मध्यमानाद्

भूमिस्तोयं सन्यमाना ददाति ।

सोत्माह्वानां नास्त्यसाध्यं नराणां

मार्गारब्धाः सर्वयत्नाः फलन्ति ॥ १८ ॥

(निष्क्रान्ताः ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

- ३ कान्चुकीयः—आभीरक ! आभीरक ! गच्छ महासेनपचनात्
प्रतीहाररक्षकं ब्रूहि—एष काशिराजोपाध्याय आर्यजैवन्तिरथ
दौत्येन प्राप्तः । अस्य सामान्यदूतसत्कारं पृष्ठतः कृत्वा सुप्रमिव
६ निवेदयताम् । यथा चातिथिसत्कारं जानीयात् तथा प्रयतितव्यम्
इति । भोः ! एवं नामाहन्यहनि गोत्रानुकूलेभ्यो राजकुलेभ्यः
कन्याप्रदानं प्रति दूतसम्प्रेषणा वर्तते । न खलु महासेनः
९ कञ्चिदपि प्रत्याचष्टे, न चाप्यनुगृहीते ! किन्तु रत्नवदम् । अथवा
वैभवं कन्याप्रदानेऽधिकृतम् । कुतः,
व्यक्तं न तावत् समुपैति तस्य दूतो यधूत्वे विहिता हि यस्य ।
ततो नरेन्द्रेषु गुणान् नरेन्द्रो न वेत्ति जानन्नपि तत्प्रतीक्षः ॥१॥
अये संलीयमानान्तःपुरचरः सनाथीभवत्ययं देशः । अये अयं
महासेनः य एषः,

दूर्वाङ्कुरस्तिमितनीलमणिप्ररोहैः

पीताङ्गदैः परिगतैः परिणीवितोसः ।

अस्माद् घनात् कनकतालवनैकदेशा-

न्निर्धावितैः शरवणादिव कार्तिकेयः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

विष्कम्भकः ।

- ३ (ततः प्रविशति राजा सपरिवारः ।)

राजा—

मम हयखुरभिन्नं मार्गरेणुं नरेन्द्रा

मुकुटतटविलस भृत्यभूता पहन्वि ।

१ अन्यसामान्यदूतः । २ परिणीवितोसः,

न च मम परितोपो यन्न मां वत्सराजः

प्रणमति गुणशाली कुअरज्ञानदृप्तः ॥ ३ ॥

वादरायण !

(प्रविश्य) कान्बुकीयः—जयतु महासेनः ।

३ राजा-निवेशितो जैवन्तिः ।

कान्बुकीयः—निवेशितोऽनुरुपतश्च सत्कृतः ।

राजा-न्याय्यं कृतं राजवंश्यगुणाभिलाषिणा । समागतानां युक्तः

६ पूजया प्रतिग्रहः । अथ सर्वोऽपि कन्याप्रदानं प्रतिपृष्ठश्चेत्
परच्छन्देन तिष्ठति । (कान्बुकीयमवलोक्य) वादरायण !
वक्तुकाममिव त्वां लक्ष्ये ।

९ कान्बुकीयः—न खलु किञ्चित् । कन्याप्रदानं प्रति समुत्पन्नोऽभिमर्शः ।
राजा-अलमलं परिहृत्य । सर्वसाधारणो ह्येव विधिः । अभिधीयताम् ।
कान्बुकीयः—महासेन ! एषा मे विचक्षा--एवं नामाहन्यहनि

१२ गोत्रानुकूलेभ्यो राजकुलेभ्यः कन्याप्रदानं प्रति दूतसम्प्रेषणा
वर्तते । न च महासेनः कश्चिदपि प्रत्याचष्टे, न चाप्यनुगृहीते ।
किन्तु खल्विदमिति ।

१५ राजा-वादरायण ! एवमेतत् । अतिलोभाद् वरगुणानामति-
स्नेहाच्च वासवदत्तायां न शक्नोमि निश्चर्यं गन्तुम् ।

कुलं तावच्छ्लाघ्यं प्रथममभिकाङ्क्षे हि मनसा

ततः सानुक्रोशं मृदुरपि गुणो ह्येव वलयान् ।

ततो रूपे कान्ति न खलु गुणतः स्त्रीजनभयात्

ततो धीर्योद्वेगं न हि न परिपाल्या युवतयः ॥ ४ ॥

कान्बुकीयः—महासेनं वर्जयित्वा न हीदानीमेते गुणा कचिदेकथा
दृश्यन्ते ।

३ राजा-अतः खलु चिन्त्यते ।

कन्याया वरसम्पत्तिः पितुः (प्रायः) प्रयत्नतः ।

भाग्येषु शेषमायत्तं दृष्टपूर्वं न चान्यथा ॥ ५ ॥

दुहितुः प्रदानकाले दुःखशीला हि मातरः । तस्माद् देवी तावदा-
हूयताम् ।

३ काञ्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रान्तः ।)

राजा-भोः । काशिराजदूतसम्प्रेषणेन वत्सराजप्रहणार्थं गतं
शालङ्कायनं प्रति गता मे बुद्धिः । किन्तु खल्वद्यापि वृत्तान्तं न

६ प्रेषयति स ब्राह्मणः ।

कामं या तस्य सा लीला तत्रैवानुगतं मनः ।

ये त्वस्य सचिवाः सर्वे यत्नमास्थाय ते स्थिताः ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति देवी सपरिवारः ।)

देवी-जेदु महासेणो । [जयतु महासेनः ।]

३ राजा-आस्यताम् ।

देवी-जं महासेणो आणवेदि । (उपविशति ।) [यन्महासेन
आज्ञापयति ।]

६ राजा-वासवदत्ता क ।

देवी-उत्तराए वेदाळिआए सआसे वीणं सिक्खिरदुं णारदीअं
गथा आसी । [उत्तराया वेतालिक्याः सकारो वीणां शिक्षितु

९ नारदीया गतासीत् ।]

राजा-कथमुत्पन्नोऽस्या गान्धर्वोऽभिलाषः ।

देवी-केण वि किञ्च उग्घादेण कञ्चणमाळं वीणाजोगं करअन्ति

१२ पेक्खिरअ सिक्खिरदुकामा आसी । [केनापि किलोद्धातेन काञ्चनमाला
वीणायोग्या कुर्वती प्रेक्ष्य शिक्षितुकामासीत् ।]

राजा-सदृशं ब्राह्मणस्य ।

१५ देवी-महासेणं वि किं वि विष्णुविदुषामा म्हि । [महासेनमपि
किमपि विशापयितुकामास्मि ।]

राजा-किमिति ।

१८ देवी-आअप्यं इच्छामि स्ति । [आचार्यमिच्छामीति ।]

राजा-उपस्थितविवाहकालायाः किमिदानीमाचार्येण । पतिरेवैतं
शिक्षयिष्यति ।

२१ देवी-हं एसो दाणि मे दारिवाए काळो । [हम् एष इदानीं मे
दारिकायाः कालः ।]

राजा-भोः ! नित्यं प्रदीयतामित्यस्मानुपरुध्य किमिदानीं सन्तप्यसे ।

२४ देवी-अभिप्येदं मे पदाणं । यिओओ मं सन्तावेदि । अह कस्स
उण दिष्णा । [अभिप्रेतं मे प्रदानम् । वियोगो मां सन्तापयति । अय
कस्मै पुनर्दत्ता ।]

२७ राजा-न तावन्निश्चयो गम्यते ।

देवी-इदाणि पि ण दाव । [इदानीमपि न तावत् ।]

राजा-

अदत्तेत्यागता लज्जा दत्तेति व्यथितं मनः ।

धर्मस्नेहान्तरे न्यस्ता दुःखिताः खलु मातरः ॥ ७ ॥

सर्वथा श्वशुरपरिचरणसमर्थे वयसि वर्तते घासवदत्ता । एष चापरः
काशिराजोपाध्याय आर्यजैवन्तिरस्य दौत्येन प्राप्तो विलोभयति मां
३ चारित्र्येण । (आत्मगतम्) न किञ्चिदाह । अभुपूर्वा व्याकुला कथं
निश्चयं गमिष्यति । भवतु, निवेदयाम्यस्यै । (प्रकाशम्) श्रूयन्तेऽस्म-
त्सम्बन्धप्रयोजनायागता राजानः ।

६ देवी-किं दाणि वित्थरेण । जहि दइअ ण सन्तप्पामो, तहि दीअदु ।
[किमिदानीं विधरेण । यत्र दत्त्वा न सन्तप्यामहे, तत्र दीयताम् ।]

राजा-अहो महान् खलु लीलामिहितो दुःखविस्तर इदानीं पश्चाद्-

९ पालम्भनं श्रोतुम् । तस्माद् देवी तावन्निश्चयं गच्छतु । श्रूयताम्,
अस्मत्सन्धद्वो मागधः काशिराजो वाङ्गः सौराष्ट्रो मैथिल शूत्सेन ।
एते नानार्थैर्लोभयन्ते गुणैर्मां कस्ते वैतेषां पात्रनां याति राजा ॥८॥

(प्रविश्य)

काञ्चुकीयः—वत्सराजः ।

३ राजा—किं वत्सराजः ।

काञ्चुकीयः—प्रसीदतु प्रसीदतु महासेनः । प्रियवचननिवेदनत्वरया
क्रमविशेषो नावेक्षितः ।

६ राजा—प्रियवचनमिति ।

देवी—(उत्थाय) जेदु महासेनो । [जपतु महासेनः ।]

राजा—(सहर्षम्) प्रियवचनपरिहार्यां हि देवी । आस्यताम् ।

९ देवी—जं महासेनो आणवेदि । (उपविशति ।) [यद् महासेन
आज्ञापयति ।]

राजा—उत्तिष्ठोत्तिष्ठ, स्वैरमभिधीयताम् ।

१२ काञ्चुकीयः—(उत्थाय) तत्रभवतामात्येन शालङ्कायनेन गृहीतो
वत्सराजः ।

राजा—(सहर्षम्) किमाह भवान् ।

१५ काञ्चुकीयः—तत्रभवतामात्येन शालङ्कायनेन गृहीतो वत्सराजः ।

राजा—उदयनः ।

काञ्चुकीयः—अथ किम् ।

१८ राजा—शतानीकस्य पुत्रः ।

काञ्चुकीयः—दृढम् ।

राजा—सहस्रानीकस्य नप्ता ।

२१ काञ्चुकीयः—स एव ।

राजा—कौशाम्बीशः ।

काञ्चुकीयः—सुख्यत्तम् ।

२४ राजा—गान्धर्ववित्तकः ।

काञ्चुकीयः—एवं ब्रुवन्ति ।

राजा—वत्सराजो ननु ।

२७ काञ्चुकीयः—अथ किं, वत्सराजः ।

राजा—अथ किमुपरतो यौगन्धरायणः ।

काञ्चुकीयः—न खलु कौशाम्ब्यां किल ।

३० राजा—यद्येवं, न गृहीतो वत्सराजः ।

काञ्चुकीयः—श्रद्धत्तां महासेनः ।

राजा—

न श्रद्धाम्युदयनमहणं त्वयोक्तं

व्यावर्तने करतलैरिव मन्दरस्य ।

यस्याहवेषु रिपवः कथयन्ति शौर्यं

यौगन्धरायणमतानि च नः स्वतन्ति ॥ ९ ॥

काञ्चुकीयः—प्रसीदतु महासेनः । वृद्धोऽस्मि ब्राह्मणः खल्वहम् ।

न महासेनसमीपेऽनृतमभिहितपूर्वम् ।

३ राजा—आ अस्त्येतन् । अथ कः प्रियदूतः शालङ्कायनेन प्रेषितः ।

काञ्चुकीयः—न पुरुषः । जघातिशययुक्तेन वररथेन वत्सराजमप्रतः

कृत्या स्वयमेवामात्यः प्राप्तः ।

६ राजा—एवं प्राप्तः । हन्त भोः ! अथ विमुक्तसन्नाहा मुखं विधाम्य-

त्वक्षौहिणी । अद्यप्रभृति प्रच्छन्नकृतदूतसम्प्रेषणा अशङ्कितः

स्थास्यन्ति राजानः । एष समासः—अचारिम महासेनः ।

९ देवी—किं अमरणेण आर्णादो । [किममात्येनानीतः ।]

राजा—अथ किम् ।

देवी—एदृणिमिच्छं कस्य वि ण दिस्सामो यासयदत्तं । [एतन्निमित्तं

१२ कस्मा अति न रिस्सामो यासयदत्तान् ।]

राजा-युद्धावजितशत्रुः सत्त्वेप मम । वादरायण ! शालङ्कायनः क ।
कान्चुकीयः-आहितो भद्रद्वारे ।

१५ राजा-गच्छ । भरतरोहकं ब्रूहि—कुमारविधिविशिष्टेन सत्कारेण
वत्सराजमप्रतः कृत्वा प्रवेश्यताममात्य इति ।

कान्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः ।

१६ राजा-एहि तावत् ।

कान्चुकीयः-अयमस्मि ।

राजा-वत्सराजदर्शने कश्चिनोत्सारयितव्यः ।

शत्रुं पश्यन्तु मे पौराः श्रुतपूर्वं स्वकर्मभिः ।

सिंहमन्तर्गतामर्षं यद्द्वार्यमिव संयतम् ॥ १० ॥

कान्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निम्नान्तः ।)

देवी-बहूणि अक्षुभुदआणि इमस्मि राअउळे अणुभूदाणि । ण सु

३ अहं ईदिसं पीदिजोगं महासेणस्त सुमरामि । [बहूणेऽभ्युदया अस्मिन्
राजकुलेऽनुभूताः । न सत्त्वहमीदम प्रीतियोग्य महासेनस्य स्मरामि ।]

राजा-अहमप्येतादृशं प्रीतिविशेषं न श्रुतपूर्वं स्मरामि, यथा गृहीतो

६ वत्सराज इति ।

देवी-वच्छराओ णं । वत्सराजो ननु ।]

राजा-अथ किम् ।

९ देवी-बहूणि सम्बन्धप्पओअणागदाणि राअउळणि सुदाणि ।

एदिणा ण पेसिदपुरुवो पुरुसो । [बहूनि सम्बन्धप्रयोननागतानि
राजकुलानि श्रुतानि । एतेन न प्रेषितपूर्वं, पुरुषः ।]

१२ राजा-देवि ! महासेनशब्दमपि न गणयति, किं सम्बन्धमभिलपति ।

देवी-ण गणेदि । किं वाळो अपण्हदो वा । [न गणयति । किं बालः
अपण्हतो वा ।]

१५ राजा-बालः, न त्वपण्डितः ।

देवी-किण्णु हु एणं उत्सेअअदि । [किन्नु खल्वेनमुत्तेकयति ।]

राजा-उत्सेकयत्येनं प्रकाशराजर्षिनामधेयो वेदाक्षरसमवायप्रविष्टो

१८ भारतो वंशः । दर्पयत्येनं दायाद्यागतो गान्धर्वो वेदः । विभ्रमयत्येनं

ययस्सहजं रूपम् । विस्त्रम्भयत्येनं कथमप्युत्पन्नोऽस्य पौरानुगणः ।

देवी-अभिळसणीआ वरगुणा । कस्स वामदाए दोसो संबुत्तो ।

२१ [अभिलषणीशा वरगुणाः । कस्य वामतया दोषः संबुत्तः ।]

राजा-देवि ! किमिदानीमस्थाने विस्मितासि । पश्य,

अग्निः कक्षः श्योत्सृष्टो दहत् कात्स्न्येन मेदिनीम् ।

अस्य मे शासनं दीप्तं विपथान्तेऽवसीदति ॥ ११ ॥

(प्रविश्य)

कान्बुकीवः- जयतु महासेनः । यथाज्ञाप्रयुक्तस्तत्कारं प्रविष्टः

३ शालङ्काधनः । स तु विज्ञापयति-इदं भरतकुलोपमुक्तं वत्सराजकुले

द्रष्टव्यं घोषवती नाम वीणारत्नम् । महासेनः प्रतिप्राहयितव्य

इति । (वीणां दर्शयति ।)

६ राजा-प्रतिगृहीतं जयमङ्गलम् । (वीणां गृहीत्वा) इयं सा घोषवती

नाम । यैषा,

श्रुतिमुस्रमधुरा स्वभावरक्ता करजमुखोद्दिग्निवामघृष्टवन्त्री ।

ऋषियचनगतेव मन्त्रविद्या राजहृदयानि बलाद्बन्धीकरोति ॥१२॥

भोः ! समरावजितानां रत्नानामिष्टसम्भोगः प्रीतिमुत्पादयति ।

अयंशास्त्रगुणप्राही ज्येष्ठो गोपालकः सुतः ।

गान्धर्वद्वेषी व्यायामशाली चाप्यनुपालकः ॥ १३ ॥

क तु खल्वियं मुन्यस्ता भवेन् । देवि ! वासवदत्ता वीणामुपक्रान्ता

ननु ।

१ प्रतिष्ठितः, देवान्यपसमवायप्रविष्टो.

३ देवी-आम ।

राजा-तेन हि इयमस्यै प्रदीयताम् ।

देवी-वीणाप्पदाणेण भूओ वि उम्मान्ता विअ चिट्ठदि । [वीणा-

६ प्रदानेन भूयोऽप्युन्मत्तेव विद्यति ।]

राजा-क्रीडतु क्रीडतु । नैतत् सुलभं श्वशुरकुले । वादरायण ! क्व सा ।

कान्बुकीयः-अमात्येन सहोपविष्टा ।

९ राजा-अथ वत्सेप्पधिकृतः ।

कान्बुकीयः-अहितविनयत्वात् पादयोरङ्गे तस्य बहुप्रहारत्वाच्च स्तब्धवाहेन शयनीयेन मध्यमगृहे प्रवेशितः ।

१२ राजा-हा धिग्, बहुप्रहारः । एष इदानीं निरुपस्कृतस्य तेजसो दोषः । नृशंसः सख्यस्मिन् काल उपेक्षितवान् । वादरायण ! गच्छ । भरतरोहणं ब्रूहि-क्रियतामस्य व्रणप्रतिकर्मेति ।

१५ कान्बुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः ।

राजा-अथवा एहि तावत् ।

कान्बुकीयः-अयमस्मि ।

१८ राजा-अस्य सर्वदर्शनमग्निमुक्तसत्कारमवगन्तव्यम् । आकारसूचिता अस्य प्रीतयो विज्ञेयाः । अतिक्रान्तविमहाश्रिताः कथा न कथयितव्याः । क्षुतादिप्रयोगेऽग्निशिपोऽभिधेयाः । कालसंवादिना स्तवेनार्च्यः ।

२१ कान्बुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महासेनः । पथ्येव कृतव्रणप्रतिकर्मा वत्सरराजः । अकालस्त्रावदिदानीं द्वितीयस्य प्रतिकर्मण इति । मध्याह्नमारोहति दिवाकरः ।

२४ राजा-अथ कस्मिन् प्रदेशे वीरमानी ।

कान्बुकीयः-मयूरयष्टिमुसे ।

राजा-हा धिग्, अनाश्रयणीयः सख्यं देशः । आतपप्राति-

२७ कूल्यार्थं मणिभूमिकायां प्रवेशयेत्याज्ञापय ।

वाञ्जुकीयः—यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) यदाज्ञप्तं
महासेनेन, सर्वमनुष्ठितम् । अमात्यस्तु भरतरोहको महासेनं

३० द्रष्टुमिच्छति ।

राजा—व्यक्तं न रोचते तस्मै वत्सराजसत्क्रिया । अस्यैष नीतेः

परिश्रमः । अहमेवैनमनुनयामि ।

३३ देवी—किं सम्बन्धो णिच्चिदो । [किं सम्बन्धो निश्चितः ।]

राजा—न तावन्निश्चयो गम्यते ।

देवी—अळं दाणि तुवरिअ । वाळा मे दारिआ । [अलनिदानं

३६ त्वरित्वा । वाळा मे दारिका ।]

राजा—यदभिरुचितं भवत्यै । प्रविशत्वभ्यन्तरम् ।

देवी—जं महासेणो आणवेदि । (निष्क्रान्ता सपरिवारा ।)

३९ [यन्महासेन आज्ञापयति ।]

राजा— (विचिन्त्य)

पूर्वं तावद् वैरमास्यावलेपादानीतेस्मिन् स्यात् तु मध्यस्थता मे
युद्धद्विष्टं संशयस्थं विपन्नं धुत्वा त्वेनं संशयं चिन्तयामि ॥ १४ ॥

(निष्क्रान्ता ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति डिण्डिक्केपो विदूषकः ।)

३ विदूषकः—(निरूप्य) भो । देवउळपीठिआए मम मोदअमळ्ळअं
णिक्किरयिअ दक्किरणामासआणि गणिअ चन्दिअ पडिणिवुत्तो
दाणि मोदअमळ्ळअं ण पेक्खामि । (विचिन्त्य) आ एकमोद-

६ अपरितोसिदो ण दाय ओळ्ळगो मं अणुसरदि । उणदाए पाआरस्स
अगई कुम्भुराणं । अस्सदभत्तदाए अओदणीअं पडिआणं । आडु

- अपि ण खाआमि । भोदु ओग्गारस्स दाव अह । ही ही बुद्धो
 ९ विअ सूअरवत्थी सुद्धवाद एअ उग्गरामि । अहव ओहिदक्का-
 अणीए केरअ मम केरअ त्ति करिअ सिवेण पडिहत्थीविद् भवे ।
 (निरुप्य) जदि वि एसो बम्हआरी बहुकेहि रूवेहि अविणअ
 १२ करेदि । भोदु पेक्किस्स दाव अह । भो । एद खु मम मोदअम-
 ळ्ळअ सिवस्स पादमूले चिट्ठइ । जाण ण गह्णामि । देहि भट्टा !
 देहि मे मोदअमऴ्ळअ । भट्टा ! तुव वि मम चोरो सि । अपिहा
 १५ अल्लिहिद सुमम मोदअमऴ्ळअ सदापतिमिरेण सुट्ठु ण पेस्सामि ।
 भोदु पमज्जिस्स दाव अह । ही ही साहु ळे चित्तअर । भाव !
 साहु । जुत्तळेहदाए षण्णाण जह जह पमज्जामि, तह तह उज्जळ
 १८ दर होइ । भोदु, उदएण पमज्जिस्स । कर्हि णु हु उदअ । इद सोहण
 सुद्धतडाअ । अह विअ सिरो पि दाव एदस्सि मोदअमऴ्ळए
 गिरासो होदु । [भो । देवकुलपीठिकाया मम मोदकमळक निऴिप्य
 २१ दक्षिणाभापकान् गणयित्वा नदप्पा प्रतिनिष्ठं इदानीं मोदकमळक न
 प्रेक्षे । आ एकमोदकपरितोपितो न तावदवलयो मामनुसरति । उचतया
 प्राकारस्यागति बुक्कुराणाम् । अशतभक्ततयालोभनीय पयिकानाम् ।
 २४ अथवा अप्येन सादामि । भवतु उदरिष्यामि तावदहम् ही ही वृद्ध
 इव सूकरसि सुद्धवातमेवोदिरामि । अथवा लोहितशत्यायन्या
 सम्बन्धि मम सम्प्रधीति कृत्वा शिवेन प्रतिहस्तीकृत भवेत् । यद्यप्येप
 २७ नक्षत्राणि बहुकै रूपैरविशय करोति । भवतु प्रेक्षिष्ये तावदहम् । भो ।
 एष खलु मम मोदकमळक शिवस्त्र पादमूले तिष्ठति । यावद् एत
 य्हामि । देहि भर्त । देहि मे मोदकमळकम् । भर्त । त्वमपि मम
 ३० चोरोऽसि । अविधा आलिखित एतु मम मोदकमळक सन्तापतिमिरेण
 सुट्ठु न प्रेक्षे । भवतु प्रमाजिष्यामि तावदहम् । ही ही साधु रे चित्रर ।
 भाव ! साधु । युक्तलेखतया वर्णाना यथा यथा प्रमाजि, तथा तपो-

३३ ऋज्वलतरं भवति । भवतु, उदकेन प्रमार्जिष्यामि । कुत्र नु खलूदकम् ।
इदं शोभनं शुद्धतटाकम् । अहमिव शिवोऽपि तावद् एतस्मिन् मोदक-
मण्डके निराशो भवतु ।]

३६

(नेपथ्ये)

मोदआ ! मोदआ ! हहह । [मोदकाः ! मोदकाः ! हहह ।]

विदूषकः—अविहा एसो उम्मत्तओ मम मोदअमच्छअं गहणिअ

३९ हसमाणो फेणायमाणमळिणवरिसारच्छोदअं विअ इदो एव्वा-
हावइ । चिट्ठ चिट्ठ उम्मत्तअ ! चिट्ठ । इमिणा दण्हअट्टेण सीसं दे

भिन्दामि । [अविषा एए उम्मत्तको मम मोदकमण्डकं गृहीत्वा हसन्तः

४२ फेनायमाणमलिनवर्षारथ्योदकमिवेत एवाधावति । तिष्ठ तिष्ठोम्मत्तक ! तिष्ठ ।
अनेन दण्डकायेन शीघ्रे ते भिनत्थि ।]

(ततः प्रविशत्युम्मत्तकः ।)

४५ उम्मत्तकः—मोदआ ! मोदआ ! हहह । [मोदकाः ! मोदकाः ! हहह ।]

विदूषकः—भो उम्मत्तअ ! आणेहि मम मोदअमच्छअं । [भो
उम्मत्तक ! आनय मम मोदकमण्डकम् ।]

४८ उम्मत्तकः—किं मोदआ । कहिं मोदआ । कइय मोदआ । किं इमे

मोदआ उज्झन्ति, आटु पिणज्झन्ति, उदाहो खवजन्ति । [किं
मोदकाः । कुत्र मोदकाः । कस्य मोदकाः । किमिमे मोदका उज्झन्ते,

५१ अथवा पिनद्यन्ते उताहो ताद्यन्ते ।]

विदूषकः—ण खवजन्ति ण खवजन्ति ण उज्झन्ति अ । [न ताद्यन्ते
न ताद्यन्ते नोज्झन्ते च ।]

५४ उम्मत्तकः—एसा खु मम रसणा खाइदुकामा लिङ्गाणि करोदि । [एसा
एतु मम रसना ग्यादितुकामा लिङ्गानि करोति ।]

विदूषकः—भो उम्मत्तअ । आणेहि मम मोदअमच्छअं । मा परकेरए

५७ सिणेहं करिअ ओयग्गेहि । [भो उम्मत्तक ! आनय मम मोदक-
मण्डकम् । मा परकीये स्नेहं कृत्वा अववप्यस्य ।]

उमत्तक -के के म वञ्जन्ति । मोदका सु मं रक्षन्ति ।
 णेवच्छविसेसमण्डिता पीदि उवदेदु उवट्टिआ ।
 ञ्जअगिहे विण्णमुळ्ळिआ काळवसेण मुहुत्तदुच्चळा ॥ १ ॥
 [के के मा वञ्जन्ति । मोदका ललु मा रक्षन्ति ।

नेपथ्यविशेषमण्डिता प्रीतिमुपदातमुपस्थिता ।

राजगृहे दत्तमूल्या कालशेन मुहूर्तदुर्वला ॥]

विदूषक -भो उम्मत्तअ । आपणेहि मम मोदअमळ्ळअ । इमिणा ।
 पच्चएण उवञ्जाअडळ गन्तव्व । [भो उमत्तक । आनय मम

३ मोदअमळ्ळकम् । अनेन प्रत्ययेनोपाध्यायकुल गन्तव्यम् ।]

उमत्तक -मए वि इमिणा पच्चएण जोअणसद् गन्तव्वं ।
 [मयाप्यनेन प्रत्ययेन योजनशत गन्तव्यम् ।]

६ विदूषक -किं एळावणे तुय । [किमैरावणस्त्वम् ।]

उमत्तक -आम एळावणे अह । ण हु दाव देवळाजो म आशण
 आलुहदि । शुद च मया पादपाशिएहि इन्दे वञ्जन्ति । धाराणि

९ अळेहि विञ्जुम्मईहि कशाहि ताळिअ वाउळ्ळामेण परिउभमन्तेण
 भिन्दीअदि मेहवन्धण । [आम ऐरावणोऽहम् । न एतु तावद्

देवराजो मामासनमारोहति । श्रुत च मया पादपाशिकैरिन्द्रो बद्ध

१२ इति । धारानिगलै विद्युमयीभि कशाभिस्ताडयित्वा वातोद्भ्रामेण
 परिभ्रमता भिद्यते मेघवन्धनम् ।]

विदूषक -भो उम्मत्तअ । ण तुय मम दइस्सिसि, विळ्विसि दाव
 १५ अह । [भो उम्मत्तक । न त्व मम दास्वसि, विलपिप्यामि तावदहम् ।]

उमत्तक -विळ्ळय विळ्ळय विळ्ळोस वा विळ्ळव । [विलप विलप
 विक्कोश वा विलप ।]

१८ विदूषक -अव्वम्मण्ण भो । अव्वम्मण्ण । [अब्रह्मण्य भो ।
 अब्रह्मण्यम् ।]

उन्मत्तकः—अहं पि विळविस्सं । इन्दे वज्जे भो । इन्दे वज्जे भो ॥

२१ [अहमपि विळपिप्पामि । इन्द्रो वदो भोः ! इन्द्रो वदो भोः !]

विदूषकः—अब्बम्मणं भो ! अब्बम्मणं । [अब्बहण्यं भोः !
अब्रह्मण्यम् ।]

२४

(नेपथ्ये)

मा भाआहि मा भाआहि वम्हणाउस । मा भाआहि । [मा
विभीहि मा विभीहि ब्राह्मणोपासक ! मा विभीहि ।]

२७ विदूषकः—(सहपंम्) आअदे चन्दे समाअदाणि सव्वणक्खत्ताणि ।

अघं वम्हणभाघं । ईहामत्तएण समणएण अभअं दीअदि ।

[आगते चन्द्रे समागतानि सर्वन्क्षत्राणि । अघं ब्राह्मणभावः । ईहा-

३० मानकेण श्रमणकेनाभयं दीयते ।]

(ततः प्रविशति श्रमणकः ।)

श्रमणकः—मा भाआहि मा भाआहि वम्हणाउस । मा भाआहि ।

३३ के के इह, कि कय्यं, विळवन्दि । [मा विभीहि मा विभीहि

ब्राह्मणोपासक ! मा विभीहि । के के इह, कि कायं, विलपन्ति ।]

विदूषकः—अविहा पडिहारक्खअउत्ति खु समणओ अणुहोदि ।

३६ भो समणअ ! भअवं । एसो उम्मत्तओ मम मोदअमत्तअं

गह्णिअ ण देदि [अविधा प्रतिहाररक्षकवृत्तिं खलु श्रमणकोऽनु-

भवति । भोः श्रमणक ! भगवन् ! एष उन्मत्तको मम मोदकमलकं

३९ गृहीत्वा न ददाति ।]

श्रमणकः—मोदअं पेक्खामि दाय । [मोदकं प्रेषे तावत् ।]

उन्मत्तकः—पेक्खदु पेक्खदु शमणअ ! भवं । [प्रेषतां प्रेषतां

४२ श्रमणक ! भवान् ।]

श्रमणकः—थु थु । [थु थु ।]

विदूषकः—हृदि उम्मत्तअस हत्ये ईहामत्तएण समणएण धुधुकिदा

४५ अधण्णरस मम मोदआ दिट्ठपुरखा एव्व संवुत्ता । [हा धिग्

उन्मत्तकस्य हस्ते ईहामात्रकेण श्रमणकेन शुयूकता अधन्वस्य मम मोदका दृष्टपूर्वा एव संवृत्ताः ।]

४८ श्रमणकः—भो उन्मत्तआउस ! णीआदेहि णीआदेहि एदाणि मोदआणि कत्थूलिआफेणपण्डराणि बहुपिट्टसमिद्धकोमळ्याणि णिट्ठाणिआ सुरा विअ महुराणि । मा दे स्वाइदाणि खअं

५१ दृप्पादन्ति । [भो उन्मत्तकोपासक ! निर्यातय निर्यातय एतानि मोदकानि कत्थूलिकाफेणपाण्डराणि बहुपिट्टसमिद्धकोमळ्यानि निष्पानिताः सुरा इव महुराणि । मा ते पादितानि क्षयमुत्पादयन्तु ।]

५४ विद्रूपकः—अविहा मोदआणि न्ति करिअ कण्डिलळइड्डुआ मे पट्टिच्छिदा । [अविधा मोदका इति वृत्त्वा कण्डिलळइड्डुका मे प्रतीक्षाः ।]

श्रमणकः—उन्मत्तआउस ! णीआदेहि णीआदेहि । यदि ण

५७ णीआदेसि, तुवं सवेमि । [उन्मत्तकोपासक ! निर्यातय निर्यातय । यदि न निर्यातयसि, त्वां शपामि ।]

उन्मत्तकः—पशीददु पशीददु श्रमणअ ! भअयं । मा खु मा खु मं

६० शविदुं गहण गहण । [प्रसीदतु प्रसीदतु श्रमणक ! भगवन् ! माखल माखल मा शण्टुम् । ग्रहण ग्रहण ।]

श्रमणकः—अन्हणाउस ! पेक्ख पेक्ख मन एपभायं । [ब्राह्मणो-

६३ पासक । प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व मम प्रभावम् ।]

विद्रूपकः—एसो उन्मत्तओ एदेण ईहामत्तएण समणएण उज्झिदं

सारं पेक्खअ मोदअमळ्ळअं भीदमीदं अग्गइगुळिआए पसारि-

६६ दाए ठाविअ चिट्ठइ । भो उन्मत्तअ ! आणेहि मम मोदअमळ्ळअं । [एष उन्मत्तक एतेनेहामात्रकेण श्रमणकेन उज्झितं शापं प्रेष्य मोदकमल्लकं भीतभीतमग्गइगुत्थयां प्रसारितायां स्वापयित्वा तिष्ठति । भो

६९ उन्मत्तक ! आनय मम मोदकमल्लकम् ।]

श्रमगकः-एदु एदु भवं । एदेहि मोदएहि मं सोत्थि वाअइस्सति ।
[एतु एतु भवान् । एतैमोदकैमो स्वस्ति वाचयिष्वासि ।]

७२ विदूपकः-ही ही ममकेरएहिं सोत्थि वाएमि । मए वि कोडुम्बिअत्त
हत्थादो पडिग्गहगहीदाणि । ताणि भवदो वि उवाअणं भविस्सदि ।
सो वि समिद्धो होदु । एसो उम्मत्तओ अग्गिगिहं अहिमुहो

७५ गच्छइ । द्विदो मज्झहणो । पुब्बहणे वि दाव अअं देसो सुज्जो
भविस्सदि । जाय अहं वि इमाणि दक्खिणामासआणि मग्गगेहो
णिक्खिअ गच्छामि । एकरस शाडिआए कय्यं अवरस्स मुज्जेग ।

७८ [ही ही मदीयैः स्वस्ति वाचयामि । मयापि कौटुम्बिकस्य हस्तात् प्री-
ग्रहगृहीतानि । तानि भवतोऽप्युपायनं भविष्यति । सोऽपि समृद्धो
भवतु । एष उन्मत्ततोऽग्निगृहमभिमुखो गच्छति । स्थितो मन्दाहः ।

८१ पूर्वाह्नेऽपि तावदयं देशः शून्यो भविष्यति । नावदहमपीनान्
दक्षिणामापकान् मार्गगेहे निक्षिप्य गच्छामि । एकस्य शार्दूल्य
कार्यमपरस्य मूल्येन ।]

८४ (सर्वे अग्निगृहं प्रविशन्ति ।)

यौगन्धरायणः-वसन्तक ! शून्यमिदमग्निगृहम् ।

विदूपकः-आम भो ! सुज्जं सु इदं । [आम भोः ! शून्यं खल्विदम् ।]

८७ यौगन्धरायणः-तेन हि परिष्वजेतां भवन्तौ ।

उभौ-ब्राह्मम् । (परिष्वजेते)

यौगन्धरायणः-भवतु भवतु । तुल्यपरिश्रमौ भवन्तौ । आस्तां

९० भवान् भवानप्यास्ताम् ।

उभौ-ब्राह्मम् ।

(सर्वे उपविष्टाः ।)

९३ यौगन्धरायणः-वसन्तक ! अपि दृष्टस्त्वया स्वामी ।

विदूपकः-आम भो ! दिद्वो तत्तमयं । [आम भोः ! दृष्टप्रभवान् ।]

योगन्धरायणः—हन्त भोः अतिक्रान्तयोगक्षेमा रात्रिः । दिवस इदानीं प्रतिपाल्यते ।

अहः समुत्तीर्य निशा प्रतीक्ष्यते शुभे प्रभाते दिवसोऽनुचिन्त्यते । अनागतार्थान्यशुभानि पश्यतां गतं गतं कालमवेक्ष्य निर्वृतिः ॥२॥

रुमण्वान्-सम्यग् भवतान् । तुल्येऽपि कालविशेषे त्रिदश बहु-
दोषा वन्द्यनेषु । कुतः,

व्यवहारेष्वसाध्यानां लोके वा प्रतिरज्यताम् ।

प्रभाते दृष्टदोषाणां वैरिणां रजनी भयम् ॥ ३ ॥

योगन्धरायणः—वसन्तक ! स्वामिना सह कथितं ननु ।

विदूषकः—आम भो ! चिरं एष्व अ म्निह तत्तद्दोषा ओवज्ज्ञो । अज्ज

३ चउदसीं ण्हाअमाणो पडिवाळिदो अ । [आम भोः ! चिरमेव चास्मि तत्रभवतावबद्धः । अय चतुर्दसीं स्नायमानः प्रतिपालितश्च ।]

योगन्धरायणः—स्नातः स्वामी ।

६ विदूषकः— ण्हादो अत्तभवं । [स्नातोऽग्रभवान् ।]

योगन्धरायणः—कृतं देवकार्यम् ।

विदूषकः— आ भो ! पणाममत्तेण पूइदा देवदा । [आम भोः !

९ पणाममात्रेण पूजिता देवताः ।]

योगन्धरायणः—एतामपि बहुमतामवस्थां प्राप्तः स्वामी । कुतः,

स्नातस्य यस्य समुपस्थितदेवतस्य

पुण्याहघोषविरमे पटहा नदन्ति ।

तस्यैव कालविभवात् तिथिपूजनेषु

दैवप्रणामचलिता निगलाः स्वनन्ति ॥ ४ ॥

रुमण्वान्-भवत इदानीं प्रयत्न उचितं तिथिसत्कारमानेष्वपि स्वामिनः ।

- ३ यौगन्धरायणः-वसन्तक ! गच्छ भूयः स्वामिनं पश्य । विज्ञाप्यतां च स्वामी—या सा प्रयाणं प्रतीह प्रस्तुता कथा, तस्याः श्वः प्रयोगकाल इति । कुतः, स्थानावगाहयवसशय्याभागेष्वश्रयेषूप-
 ६ न्यस्तौपधिष्याजो नलागिरिर्मन्त्रौपधिनिषयमसंभृतः पुराणकर्म-
 व्यामोहितः । अनुकूलमास्तमोक्तव्यः सञ्जितो धूपः । रोपप्रति-
 कूलोऽस्य सञ्जितः प्रतिगजमदः । शालासन्निहृष्टमल्पसाधनं
 ९ गृहमादीपयितुमभिजासित्वाद् धारणानाम् । गजपतिचित्तोद्भ्रमणार्थं
 देवकुलेषु स्थापिताः शङ्खदुन्दुभयः । तेन नादेन सर्वसाधनपरि-
 गतशरीरेणावश्यं श्वः प्रद्योतेन स्वामी शरणमुपगन्तव्यः । ततः
 १२ स्वामिना शत्रोरनुमतेनैव बन्धनात्त्रिष्कम्य सहव्यापत्रां घोषवर्ती
 हस्तगतां कृत्वा नलागिरिः स्वाधीनः कर्तव्यः । ततो व्यवस्थिता-
 सनस्तदानीं स्वामी नलागिरौ,

सेनामिर्मनसानुबद्धजघनं कृत्वा जवे धारणं

सिद्धानामसमाप्त एव विरुते त्यक्त्वा सविन्ध्यं वनम् ।

एकाहे व्यसने धने स्वनगरे गत्वा त्रिवर्णां दशां

येनैव द्विरदच्छलेन नियतस्तेनैव निर्याह्यते ॥ ५ ॥

इति !

रुमश्वान्-वसन्तक ! किमिदानीं चिन्त्यते ।

- ३ विदूषकः-एष्वं चिन्तेमि महन्तो खु भवदो पयत्तो विवज्जिसिदि
 त्ति । [एष्वं चिन्तयामि महान् एतद्भवतः प्रयत्नो विपत्स्वव इति ।]

उभौ-न खलु वयं विज्ञातारः ।

- ६ विदूषकः-अहं पुढमं पशा भवन्तो । [अहं प्रथमं पश्चाद् मरन्तो ।]

यौगन्धरायणः-अथ किं कृता कार्यविपत्तिः ।

विदूषकः-यच्छराअरस अण्णकप्यदाए । [यन्तराजस्यान्यकार्यतया ।]

९ यौगन्धरायणः—कथमिव ।

विदूषकः—सुणह भवन्तो । [शृणुतां भवन्तो]

उभौ—अवहितौ स्वः ।

१२ विदूषकः—जा सा काळदृमी अदिक्कन्दा, तर्हि तत्तद्दोदी वासवदत्ता
णाम राअदारिआ घत्तीदुदीआ कण्णआदंसणं णिदोसं त्ति करिअ
अवणीदकञ्चुआए सिविआए ओघट्टिदपणाळीपस्सुदसत्तिळ-

१५ विसमं राअमगं परिहरिअ जं तं वन्धणदुवारस्स अग्गो
भअवदीए जक्खिणीए द्ढाणं, तस्सि देवकय्यं कत्तुं गआ आसी ।

[या सा कालाष्टमी अतिक्रान्ता, तस्यां तत्रभवती वासवदत्ता नाम राजदारिका

१८ घानीद्वितीया कन्यकादर्शनं निर्दोषमिति कृत्वापनीतकञ्चुकायां शिविकायामव-
घटितप्रणालीप्रस्तुतसलिलविषमं राजमार्गं परिहृत्य यत्तद् बन्धनद्वारस्थाप्रतो
भगवत्या यक्षिण्याः स्थानं, तस्मिन् देवकार्यं कर्तुं गतासीत् ।]

२१ यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

विदूषकः—तदो तत्तभवं तं दिअसं अअभन्तरवन्धणपरिक्खलं
सिखेअं णाम राअदासं अणुमाणिअ वन्धणदुवारे णिक्कन्तो ।

२४ [ततस्तत्रभवान् तं दिवसमभ्यन्तरवन्धनपरिरक्षकं शिवकं नाम राज-
दासमनुमान्य बन्धनद्वारे निष्क्रान्तः ।]

उभौ—ततस्ततः ।

२७ विदूषकः—तदो पुरुसक्खन्धपरिवट्टणट्टिदाए सिविआए पकामं दिट्ठा
सा राअदारिआ । [ततः पुरुषस्कन्धपरिवर्तनक्षितायां शिविकायां
प्रकामं दृष्टा सा राजदारिका ।]

३० यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

विदूषकः—किं तदो तदो त्ति । वन्धणं द्ढाणिं पमदवणं सम्भायिअ
पउत्तो राअळीळं कत्तुं । [किं ततस्तत इति । वन्धननिदानं प्रमदवनं

३३ संभाव्य प्रवृत्तो रागलीलां कर्तुम् ।]

१ भअवदीए अवन्तिमुन्दरीए.

यौगन्धरायणः—न खलु तां प्रति समुत्पन्नामिलापः स्वामी ।

विदूषकः—भो ! सङ्घआरिणो अणत्थ त्ति ईदिसं एव्व । [भोः !

३६ सङ्घचारिणोऽनर्था इतीदृशमेव ।]

यौगन्धरायणः—सखे ! रुमण्वन् ! स्थिरीक्रियतामात्मा । अनेनैव
वेपेण जरा गन्तव्या ।

३९ विदूषकः—भो ! अहं च एदेण उत्तो—भणेहि जोअन्धराअणस्स
जहसमत्थिदा समत्थणा ण रोअदे मे । समाणे गमणे पब्जोदस्स
अवमाणविसेसो चिन्तीअदि । मा कामप्पधाण त्ति मे अवमण्णेहि ।

४२ अवमाणस्स अवज्जिदि अण्णेसामि त्ति । [भोः ! अहं चैतेनोक्तः—
भण यौगन्धरायणाय यथासमर्थिता समर्थना न रोचते मे । समाने
गमने प्रयोतस्वावमानविशेषश्चिन्त्यते । मा कामप्रधान इति मामवम-

४५ न्यस्व । अवमानस्यापचितिमन्विष्यामीति ।]

यौगन्धरायणः—अहो शत्रुजनापहास्यमभिधानम् । अहो निरपत्रपता
खलु बुद्धेः । अहो सुहृज्जनसन्तापकारणम् । अदेशकाले ललितं

४८ कामयते स्वामी । कुतः,

शक्ता दर्पयितुं स्वहस्तरचिता भूमिः कटप्रचलदा

पर्याप्ती निगलस्वनश्चरणयोः कन्दर्पमालम्बितुम् ।

कः श्रुत्वा न भवेद्धि मन्मथपटुः प्रत्यक्षतो वन्धने

रक्षार्थं परिगण्यमानपुरुषै राजेति शब्दापनम् ॥ ६ ॥

विदूषकः—भो ! दंसिदो सिणेहो । णिव्विदुं पुरुसआरं । साहु
उज्झिअ णं गच्छामो । [भोः ! दर्शितः स्नेहः । निर्विष्टः पुरुरकारः ।

३ साधून्मिस्त्रैर्न गच्छामः ।]

यौगन्धरायणः—यसन्तको भवान् ननु । यसन्तक ! मा मैवम् ।

परित्यजाम सन्तप्तं दुःखेन मदनेन च ।

सुहृज्जनमुपाश्रित्य यः कालं नावबुध्यते ॥ ७ ॥

- विदूषकः-एव्यं एव्यं जरं गमिस्तामो । [एवमेव जरा गमिष्याम ।]
 यौगन्धरायणः-तन्ननु श्राव्यम् ।
- ३ विदूषकः-सिद्धाघणीओ भवे, जदि ओओ जाणादि । [श्रावणीय भवेद्, यदि लोभो जानाति ।]
 यौगन्धरायणः-न नः कार्यं लोकेन, स्वामिप्रियार्थोऽयमारम्भः ।
- ६ विदूषकः-सो वि दाघ ण जाणादि । [सोऽपि तावन्न जानाति ।]
 यौगन्धरायणः-काले ज्ञास्यति ।
 विदूषकः-कद्दमो दाणि सो काओ । [क्वम इदानीं स काट ।]
- ९ यौगन्धरायणः-यदेयमारम्भसिद्धिः ।
 विदूषकः-तदो तादिसो भवं बन्धणादो राआणं अन्तेउरादो राअ-
 दारिअं उभे णिप्यादेहु । [तत्सारादशो भवान् बन्धनाद्राजानमन्तः-
- १२ पुण्णान्-इह भजता द्रष्टव्यम् ।
 यौगन्धरायणः-उभयमिति । वाढम् । इयं द्वितीया प्रतिज्ञा--
 सुमद्रामिव गाण्डीवी नागः पद्मलतामिव ।
 यदि तां न हरेद् राजा नास्मि यौगन्धरायणः ॥ ८ ॥
 अपि च,
 यदि तां चैव सं चैव तां चैवायतलोचनाम् ।
 नाहरामि नृपं चैव नास्मि यौगन्धरायणः ॥ ९ ॥
 (कणं दत्त्वा) अये शब्द इव । ज्ञायतां शब्दः ।
 विदूषकः-भो ! तद् । (निःश्रम्य प्रविश्य) भो ! पण्डित्तदिवस-
 ३ विस्सम्भेण अविरलं सञ्चरन्तो जणो दीमइ । किं दाणि करम्ह ।
 [भोस्तथा । भो, ! परिवृत्तदिवसविस्सम्भेणाविरलं सञ्चरन् जणो
 दस्यते । किमिदानीं कुर्मः ।]
- ६ दमण्वान्-तेन हि चतुर्दशभिर्गृहं, भिद्यतां न सहघातः ।

यौगन्धरायणः--न न । अमिन्नो नः सङ्घातः । भिद्यतामरि-
सङ्घातः । स्वकार्यमनुष्ठीयताम् ।

९ उभौ--तह । [तथा] (निष्क्रन्तौ ।)

उन्मत्तकः--ही ही चन्द्रं गिळदि व्याहू । मुञ्च मुञ्च चन्द्रं । यदि प
मुञ्चेशि, मुहं दे पाडिअ मुञ्चावइस्सं । एशे एशे दुट्टअरशे परिब्भट्टे

१२ आअच्छदि । एशे एशे चउप्पहवीहिआअं । जाव णं आलुहिअ
वट्ठि भक्खिस्सं । एशे एशे दाळअभट्टा ! मं ताळेह । मा सु मा सु
मं ताळेह । किं भणासि-अन्हाणं किं पि णचेहि त्ति । दक्खह

१५ दक्खह दाळअभट्टा ! एशे दाळअभट्टा ! पुणो वि मं ताळेह इट्ठि-
अहि । मा सु मा सु ताळेह । तेण हि अहं पि तुम्हे ताळेमि ।

[ही ही चन्द्रं गिरति राहुः । मुञ्च मुञ्च चन्द्रम् । यदि न मुञ्चसि, मुञ्चं
१८ ते पाटयित्वा मोक्षयिष्यामि । एष एष दुष्टाश्वः परिभ्रष्ट आगच्छति ।
एष एष चतुष्पथीयिकायाम् । यावदेनमाद्यन्न वलि मञ्चयिष्यामि ।

एते एते दारकभर्तारः ! मा ताडयथ । मा खलु मा खलु मां ताडयत ।
२१ किं भगव-अस्माकं किमपि नृत्येति । पश्यत पश्यत दारकभर्तारः !
एते दारकभर्तारः ! पुनरपि मा ताडयथ यष्टिभिः । मा खलु मा खलु
ताडयत । तेन द्यहमपि दुष्मान् ताडयामि ।]

(निष्क्रन्तः ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति भटः ।)

३ भटः--सो काओ अहं भट्टिदारिआए वासवदत्ताए उदए कीळिदुका-
माए भद्वदीपरिचारअं गत्तसेवअं ण पेक्कामि । भाव पुप्फदन्तअ !
गत्तसेवअं ण पेक्कामि । किं भणासि- एसो गत्तसेवओ कण्ठिळमु-
६ ण्ठिगिणीए गेहं पविसिअ सुरं पियदि त्ति । गच्छहु भावो । (परिष्म)

[क इदानीमेयोऽत्र राजमार्गे गात्रसेवक ! गात्रसेवक ! इति मा
शब्दापयति । पानागाराभिष्क्रान्तो दृष्टोऽस्मि मम श्वशुरेण मुस्त्रेन ।
६ अमृतमल्लकेन घृतमरिचलवणरूपितो मांसखण्डो मुखे प्रक्षितश्च । सुपा
रज्यति पीता यदि । श्वश्रून्नु दण्डोद्यता भवति ।

घन्याः सुराभिर्मत्ता घन्याः सुराभिरनुलिताः ।

घन्याः सुराभिः स्नाता घन्याः सुराभिः संज्ञापिताः ॥ १ ॥

अघन्या आमन, पुत्रदाराणां वष्टं पिष्टं श्रूष्वन्तो ये मदा नरः
सुसमृद्धाः सुरातटाकं न योजयन्ति । ततो जाने यमलोके वा नरकोऽ
३ स्ति नास्ति च ।]

मटः— (उपसृत्य) भो गत्तसेवक ! को काळो तुमं अण्णोसामि ।
भट्टिदारिआए वासवदत्ताए उदए किळिट्टुकामाए भद्रवदी ण
६ दिस्सदि । तुमं दाव मत्तो एत्थ आहिण्डसि ।

[भो गात्रसेवक ! कः कालस्वामन्विष्यामि । भर्तृदारिकाया वासव-
दत्ताया उदके ब्रीडितुकामाया भद्रवती न दृश्यते । त्वं तावन्मत्तोऽ-
त्राहिण्डसे ।]

९ गात्रसेवकः—जुञ्जइ । सा अ णं मत्ता, सो पुरुस्तो वि मत्तो,
अहं वि मत्तो, तुमं वि मत्तो, सच्चं मत्तसमं होइ ।

[युज्यते । सा च ननु मत्ता, स पुरुषोऽपि मत्तोऽहमपि मत्तः, त्वमपि
१२ मत्तः, सर्वं मत्तसमं भवति ।]

मटः—सच्चं दाव चिट्ठदु । राअउल्ले भद्रपीठिअं णणिकवमिअ कुदो
अअं आहिण्डादि त्ति ।

१५ [सर्वे तावन् तिष्ठन् । राजकुले मद्रपीठिकां ननिष्क्रम्य कुतोऽयमा-
हिण्डव इति ।]

गात्रसेवकः—इदो आहिण्डामि, एत्थ पिणामि, एदेण पिणामि, मा

१८ संरम्भेण । किं करीअदु ।

१ मद्रपीठिआ ण मिद्धमदि । कुदो अर्थं विचरित्ति,

[इत आहिण्डे, अन पित्रानि, एतेन पित्रानि, मा संरम्भेण । किं कियताम् ।]

२१ मट.-हिज्जउ असम्बन्धप्पत्तायो । सिग्घं भद्दवदि पवेसेहि ।

[मन्त्रसम्बन्धप्रलापः । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गानसेवकः- पविसट्टु पविसट्टु भद्दवदी । अंपो मए भद्दवदीए

२४ अह्कुसं आढत्तं । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अह्पो मया भद्रवत्या अह्कुसमाहितम् ।]

मटः-सभाविणीदाए भद्दवदीए अह्कुसेण किं कय्यं । गच्छ,

२७ सिग्घं भद्दवदि पवेसेहि । [स्वभावविनीताया भद्रवत्या अह्कुसेण किं कार्यम् । गच्छ, शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गानसेवकः-पविसट्टु पविसट्टु भद्दवदी । अंपो मए भद्दवदीए

३० सुरप्पमाळा आढत्ता । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अह्पो मया भद्रवत्याः सुरप्पमालाहिता ।]

मट.- पुप्फयन्धिआए भद्दवदीए सुरप्पमाळाए किं कय्यं । सिग्घं

३३ भद्दवदि पवेसेहि । [पुष्पवन्ध्याया भद्रवत्याः सुरप्पमाळ्या किं कार्यम् । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गानसेवक-पविसट्टु पविसट्टु भद्दवदी । अंपो मए भद्दवदीए

३६ घण्टा आढत्ता ! [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अह्पो मया भद्रवत्या घण्टाहिता ।]

मट.-उदए कीळिट्टुकामाए भद्दवदीए घण्टाए किं कय्यं । सिग्घं

३९ भद्दवदि पवेसेहि । [उदके कीळिट्टुकामाया भद्रवत्या घण्ट्या किं कार्यम् । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गानसेवक.-पविसट्टु पविसट्टु भद्दवदी । अंपो मए भद्दवदीए

४२ कसिअं आढत्तं । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अह्पो मया भद्रवत्याः कशिका आहिता ।]

- मटः—कसिएण किं कट्यं । सिग्घं भद्ददि पवेसेहि । [कसिएण
 ४५ किं कार्यम् । दीघं भद्रवतीं प्रवेशय ।]
 गात्रसेवकः—पविसदु पविसदु भद्ददी । अंघो । [प्रविशतु प्रविशतु
 भद्रवती । अट्घो ।]
 ४८ मटः—किं अंघो । [किम् अट्घो ।]
 गात्रसेवकः—अंघो मए । [अट्घो मया ।]
 मटः—किं तुए । [किं त्वया ।]
 ५१ गात्रसेवकः—अंघो भद्द । [अट्घो भद्र ।]
 मटः—किं भद्दत्ति । [किं भद्रेति ।]
 गात्रसेवकः—अंघो भद्ददी । [अट्घो भद्रवती ।]
 ५४ मटः—किं भद्ददी । [किं भद्रवती ।]
 गात्रसेवकः—भद्ददी पि आढत्ता । [भद्रवत्यप्याहिता ।]
 मटः—ण तुवं एत्थ अवरज्झो । कण्हिडळमुण्हिडकिणी खु अवरज्झा,
 ५७ जा राजवाहणं गण्हिअ सुरं देदि । [न त्वमजापरद्धः कण्हिल-
 शौण्डिकी खल्यपरद्धा, या राजवाहनं गृहीत्वा सुरां ददाति ।]
 गात्रसेवकः—अंघो मए उत्तं-मा मूळविद्धि विणासेहि त्ति ।
 ६० [अट्घो मयोक्तम्-मा मूलवृद्धिं विनाशयेति ।]
 मटः—हं सद्दो विअ । [हं शब्द इव ।]
 गात्रसेवकः—अंघो जाणामि जाणामि, कण्हिडळमुण्हिडकिणीए गेहं
 ६३ भिन्दिअ भद्ददी पट्टाअदि । [अट्घो जानामि जानामि, कण्हिल-
 शौण्डिक्या गेहं भित्त्वा भद्रवतीं पलायते ।]
 मटः— किं भणासि (आकारो) एसो भट्टा यच्छराओ वासवदत्तं
 ६६ गण्हिअ जिग्गदो त्ति । [किं भणसि-एष मर्ता वत्सराओ वासव-
 दत्तां गृहीत्वा निर्गत इति ।]
 गात्रसेवकः— (सहर्षम्) अविद्यमन्तु स्वामिनः ।

६९ मट. - पिब पिब । अज्ज वि तुमं मत्तो आहिण्डेहि । [पिब पिब ।
अत्रापि त्वं मत्त आहिण्डस्व ।]

गात्रसेवकः--आः को मत्तः, कस्य वा मदः, वयं सत्त्वार्थयौगन्ध-

७२ रायणेन स्वेपु स्वेपु स्थानेषु स्थापिताश्चारपुरुपा. । यावद्दहमपि
सुहृज्जनस्य संज्ञां करोमि । एते ते सुहृदो निरोधमुक्ता इव कृष्ण-
सर्पा इतस्ततो निर्धाषन्ति । भो भोः सुहृदः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु

७५ भवन्तः-

नवं शरायं सलिलैः सुपूर्णं सुसंस्कृतं दर्भकृतोत्तरीयम् ।

तत्तस्य मा भून्नरकं स गच्छेद् यो भर्तृपिण्डस्य कृते न युष्येत् ॥२॥

क्व नु सत्त्वार्थयौगन्धरायण. । (विलोक्य) अये अयमत्रभवान्
आर्थयौगन्धरायणः । य एषः,

निशितविमलप्रहृगः संहृतोन्मत्तवेषः

कनकरचितचर्मव्यमवामाप्रहस्तः ।

धिरचितत्रहुचीरः पाण्डराचक्षुषट्टः

सतडिदिव पयोदः किञ्चिदुद्गीर्णचन्द्रः ॥ ३ ॥

अहो महत् प्रवृत्तं युद्धम् ।

हत्या गजान् सगजिनः सहयांश्च यौधा-

नक्षौहिणीमतिविगाह्य वलान्मुहूर्तम् ।

नागेन्द्रदन्तमुसलाहतमप्रवाहु-

भ्रंष्टायुधोऽपि ननिवृत्तपदोऽभियातः ॥ ४ ॥

हा धिग्, प्रहणमुपगतः सत्त्वार्थयौगन्धरायणः । यावद्दहमप्यार्थ-
यौगन्धरायणस्य प्रत्यन्तरीभविष्यामि । (निष्क्रान्तः ।)

१ अहो प्रतिभयमिदं युद्धम् । अहो महद्यतिभयं प्रवृत्तमिदं युद्धम्.

३ भटः— किं णु खु एदं । पाआरतोरणवज्जं सव्वं कोसम्बी खु इदं ।
होदु, इमं वुत्तन्तं अमरुचरस णिवेदेमि । [किन्नु एल्लेवत् । प्राक्का-
रतोरणवर्जे सर्वं कौशम्बी खल्विदम् । भवत्विमं वृत्तान्तममात्या
६ निवेदयामि ।]

(निष्क्रान्तः ।)

प्रवेशकः ।

९ (ततः प्रविशतः साधारणौ ।)

उभो— उस्सरह उस्सरह अय्या ! उस्सरह । [उत्तरतोत्तरतापी !
उत्तरत ।]

१२ प्रथमः—अंघो कण्ठस्स दीअमाणस्स ण उच्चं विरमदि । [अह्णे
कण्ठस्य दीर्यमाणस्य नोबं विरमति ।]

द्वितीयः—अंघो भट्टिदारिआए वासवदत्ताए अबणअणविचममदाए

१५ विरुयन्तरस मे वअणं कोच्चि ण सुणादि । अंघो किं भणह—किण्णि-
मित्तं उस्साराणा वत्तदि त्ति । गहीदो अय्यजोअन्धराअणो । किं
भणह—कहं गहीदु त्ति । सुणन्तु अय्या । अय्यजोअन्धराअणेण

१८ असिदुदीएण अक्खोहिणीए अग्गवेगो मुहुत्तअं धारिदो । विजय-
सुन्दरस्स हत्थिणो दन्तन्तचोदिदो असी विवण्णो । असिदोसेण
गहीदो, ण पुरुसदोसेण । [अह्णे भर्तृदारिकाया वासवदत्तान

२१ अपनयनविभ्रमतया विरुवतो मे वचनं कश्चिन्न शृणोति । अह्णे किं
भणय—किन्निमित्तमुत्साराणा वर्तत इति । गृहीत आर्ययौगन्धरायणः । किं
भणत—कथं गृहीत इति । शृण्वन्त्वार्याः । आर्ययौगन्धरायणेनासिद्विदीपे-

२४ नाधौहिण्या अग्रवेगो मुहूर्तं धारितः । विजयमुन्दरस्य हस्तिनो दन्तान्त-
चोदितोऽसिद्विपन्नः । अग्निदोषेण गृहीतो, न पुरुषदोषेण ।]

प्रथमः—अंघो अप्पमत्ता होदु तुम्हे । पाआरतोरणवज्जं सव्वं

२७ कोमम्पी खु इअं । [अह्णे अग्रमत्ता भवत यूयम् । प्राक्का-
रतोरणवर्जे सर्वं कौशम्बी खल्वियम् ।]

उभौ-ओदरदु ओदुरदु अय्वो ओदरदु ।

३० [अयत्स्ववतरत्वार्योऽधतरतु ।]

(ततः प्रविशति यौगन्धरायणः बद्धबाहुः फल्गुशक्नेनानीयमानः ।)

यौगन्धरायणः-अयमहमयतरामि ।

रिपुगतमपनीय वत्सराजं ग्रहणमुपेत्य रणे स्वशस्त्रदोषात् ।

अयमहमपनीतभर्तृदुःखो जितमिति राजकुले सुखं विशामि ॥५॥

भोः ! सुखं खलु निष्कलत्राणां कान्तारप्रवेशः, रमणीयतरः खलु
प्राप्तमनोरथानां विनिपातः, अपञ्चात्तापकरः खलु सञ्चितघर्माणां

३ मृत्युः । मया हि,

वैरं भयं परिभवं च समं विहाय

कृत्वा नर्यश्च विनयैश्च शरैश्च कर्म ।

शत्रोः श्रियं च सुहृदामयशश्च हित्वा

प्राप्तो जयश्च नृपतिश्च महांश्च शब्दः ॥ ६ ॥

उभौ-उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह । [उत्तरतोत्तरतार्याः !
उत्तरत ।]

यौगन्धरायणः-मदर्शनाभिलाषी जनो न कश्चिदुत्सारयितव्यः ।

पदयन्तु मां नरपतेः पुरुषाः ससत्त्वा

राजानुरागनियमेन विपद्यमानम् ।

ये प्रार्थयन्ति च मनोभिरमात्यशब्दं

तेषां स्थिरीभवतु नश्यतु वाभिलाषः ॥ ७ ॥

उभौ-उत्सरह उत्सरह । किं तुम्हेहि ण दिट्टुपुरुषो अय्यजो-
अन्धराअणो ! [उत्तरतोत्तरत । किं युष्माभिर्न दृष्टपूर्वं आर्ययौग-

३ न्धरायणः ।]

यौगन्धरायणः-दृष्टः पूर्वं, न त्वेवम् । मम हि,

उन्मत्तच्छत्रवेपस्य रथ्यासु परिधावतः ।

अवगीतमिदं रूपं कर्म सम्प्रति दृश्यते ॥ ८ ॥

(प्रविश्य)

भट्टः—अप्य ! पिअं दे णिवेदेमि । गहीदो किळ वच्छराओ ।
३ [आर्य ! मियं ते निवेद्यामि । गृहीतः किल वत्सराजः ।]

यौगन्धरायणः— नैतदस्ति ।

चिरमरिनगरे निरोधमुक्तः स किल वनान्युपलभ्य भद्रवत्सा ।

ग्रहणमुपगमिष्यति प्रयातो निमित्पितमात्रगतेषु थोजनेषु ॥ ९ ॥

भद्र ! कथं गृहीत इति श्रुतम् ।

भट्टः—अणुसारिअ णव्यागिरिणा गहीदो किळ । [अनुसार्यं नल-
३ गिरिणा गृहीतः किल ।]

यौगन्धरायणः—अस्ति वाहनसामर्थ्यम् । असमायुक्तस्तु सः ।

गजस्याधोरणायुक्तो जवो भवति शिक्षया ।

विमुक्तं वत्सराजेन क एनं वाहयिष्यति ॥ १० ॥

भट्टः—अप्य ! अमघो आह—आउहागारे चिट्टु किळ अप्यो ।
पुरुसगुत्तो अअं देसो त्ति । [आर्य ! अमात्य आह—आयुषागारे
३ तिष्ठतु किलार्यः । पुरुषगुणोयं देश इति ।]

यौगन्धरायणः—अहो हास्यमभिधानम् ।

अग्निं बद्ध्वा वत्सराजाभिधानं यस्मिन् काले सर्वतो रक्षितव्यम्
तस्मिन् काले सुप्तमासीदमात्यैर्नीति रत्ने भाजने को निरोधः ॥ ११ ॥

(परिक्रम्य)

भट्टः—इदं आहुहागारं । पविसहु अप्यो । [इदमायुषागारम् ।
३ प्रविसार्वार्यः ।]

(प्रविश्य) भट्टः—अमघो आह—अवणीअहु वन्धणं त्ति ।
[अमात्य आह—अवनीयतां वन्धनमिति ।]

६ भरतरोहकः— (उपविश्य) भोः ! यौगन्धरायण इत्यशरीराण्यक्षराणि
श्रूयन्ते । दिष्टया भवान् दृश्यते ।

यौगन्धरायणः—दिष्टया भवान् दृश्यत इति । पश्यतु भवान् माम्,

एवं रुधिरदिग्धाङ्गं वैरं नियममास्थितम् ।

शूरोरवजितं हत्वा शान्तं द्रौणिमिव स्थितम् ॥ १५ ॥

भरतरोहकः—अहो छलेनागतगजारम्भस्यात्मसंभवावना ।

यौगन्धरायणः—किं छलेनेति । तत् पुनरिदानीं युक्तम् ।

या सा मल्लिकसालवृक्षरचिता नागाश्रिता वञ्चना

वद्धः सेवितवान् हि नो नरपतिर्बाहूपधानां क्षितिम् ।

राहो वारणनिमहे परिचयाद् वीणाश्रिता वञ्चना

पूर्वं प्रस्तुतमेव यामि भवता नैवोपराधो मम ॥ १६ ॥

भरतरोहकः—भो यौगन्धरायण ! यदग्निसाक्षिकं महासेनस्य दुहिते

शिष्यां प्रतिगृह्य अदस्तापनयनं कृतं, युक्त्यं भीस्ताकरप्रवृत्तिः ।

३ यौगन्धरायणः—मा मा भवानेवम् । विवाहः खल्वेष स्वामिनः ।

भारतानां कुले जातो वत्सानामूर्जितः पतिः ।

अकृत्वा दारनिर्देशमुपदेशं करिष्यति ॥ १७ ॥

भरतरोहकः—अद्यापि महासेनेन प्रयुक्तसत्कारो वत्सराजः । तदि-

दानीं किं नावेक्षते ।

३ यौगन्धरायणः—मा मा भवानेवम् ।

यदस्य चाह्नां कुरुते नलागिरिः स शिक्षितानां वचनेषु तिष्ठति ।

ततो विमुक्तः स्वशरीररक्षणे यशः प्रदातुं मुहुदां च जीवितम् ॥१८॥

भरतरोहकः—यद्येवं, नलागिरिमहणार्थं विमुक्तश्चेद्, न पुनर्वदस्ते

स्थामी ।

३ यौगन्धरायणः-नेति पश्यत्युपक्रोशभयात् ।

भरतरोहकः-अपरोक्षराज्यव्यवहारो भवानिति ब्रवीति । समराय-
जितेषु शत्रुषु किमाह शास्त्रम् ।

६ यौगन्धरायणः-घघः ।

भरतरोहक -बधार्हो वत्सराजश्चेत् किमस्मामिः स सत्कृतः ।

यौगन्धरायण.-एतदवेक्ष्य खलु यदस्य शरीरं नापहतम् ।

९ भरतरोहकः-एतदपि सम्भाव्यं मन्यते स्वामी ।

यौगन्धरायणः-कः संशयः ।

द्वस्तप्राप्तो हि वो राजा रक्षितस्तेन साधुना ।

न ह्यनारुह्य नागेन्द्रं वैजयन्ती निपाल्यते ॥ १९ ॥

भरतरोहक.-भवतु भवतु । महासेनस्य प्रतिकूलं कृत्वा कौशाम्बी
प्रति का कृता ते बुद्धिः ।

३ यौगन्धरायण.-अहो हास्यमभिधानम् ।

भवतां चाप्रतो यातः शेषकार्येषु का कथा ।

समूलं वृक्षमुत्पाटय शाखाश्छेतुं कुतः श्रमः ॥ २० ॥

(प्रविश्य)

कान्चुकीयः- (कर्णे) एवमिध ।

३ भरतरोहकः-प्रकाशमुच्यताम् ।

कान्चुकीयः-

कारणैर्बहुभिर्युक्तैः कामं नापकृतं त्वया ।

गुणेषु न तु मे द्वेषो भृङ्गारः प्रतिगृह्यताम् ॥ २१ ॥ इति ।

यौगन्धरायणः-हा धिक् ।

गृहा न निर्मान्ति मया प्रदीपितास्तथैव तावद्दृश्यानि मन्त्रिणाम् ।

इयं तु पूजा मम दण्डधारिणः कृतापराधस्य हि सत्कृतिर्बधः ॥ २२ ॥

(नेपथ्ये हाहाकारः क्रियते ।)

भरतरोहकः—अये,

को नु खल्वेप सहसा प्रासादाप्राद् विनिःसृतः ।

इयेनपक्षाभिमृष्टानां कुररीणामिव ध्वनिः ॥ २३ ॥

भोः ! ज्ञायतां शब्दः ।

- कान्बुकीयः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) एषा तत्रभव-
 ३ त्यद्धारवती शोकाभिभूतहृदया प्रासादाच्छरीरं विमोक्तुकामा
 महासेनेनाभिहिता यथा-क्षत्रधर्मेणोद्दिष्टस्ते दुहितुर्विवाहः ।
 किमिदानीं हर्षकाले सन्तप्यसे । तच्चित्रफलकस्ययोर्वत्सराज-
 ६ वासवदत्तयोर्विवाहोऽनुष्ठीयताम् इति । तत्र हि,

स्त्रीजनेनाद्य सहसा प्रहर्षव्याकुलक्रमा ।

क्रियते मङ्गलाकीर्णा सद्याप्पा कौतुकक्रिया ॥ २४ ॥

यौगन्धरायणः— एवं सम्बन्धं मन्यते महासेनः । तेन ज्ञानीयतां
 शृङ्गारः ।

३ कान्बुकीयः—गृह्यताम् ! (उपनयति ।)

भरतरोहकः—भो यौगन्धरायण ! किं ते भूयः प्रियमुपहरति
 महासेनः ।

६ यौगन्धरायणः—यदि मे महासेनः प्रसन्नः, किमतः परमिच्छामि ।
 (भरतवाक्यम्)

भवन्त्वरजसो गावः परचक्रं प्रशाम्यतु ।

इमामपि महीं कृत्स्नां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ २५ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

चतुर्थोऽङ्कः ।

प्रतिज्ञानाटिकावसिता ।

श्लोकानुक्रमणी ।

भक्तिं यदा वास्त०	IV.	11.	भयं शराधं	IV.	2.
भक्तिः कक्ष इवो०	II.	11.	न गद्दधाम्युदय०	II.	9.
भदत्तेत्यागता	II.	7.	निशितविमल०	IV.	3.
भयंशास्त्रगुण०	II.	13.	परचक्रैरना०	I.	9.
भवसितनिज०	IV.	13.	परित्यजाम	III.	7.
भस्मसम्बद्धो	II.	8.	पश्यन्तु मां नर०	IV.	7.
भद्रः समुत्तीर्य	III.	2.	पातु वासवदत्ता०	I.	1.
उन्मत्तसदसो	I.	17.	पीनांसस्य विकृ०	I.	8.
पृथक् तन्मयङ्गम०	I.	10.	पुरुष प्रेप०	I.	2.
पृथानि वान्याप०	I.	12.	पूर्वं तावद् युद्ध०	I.	13.
पृथ रुधिर०	IV.	15.	पूर्वं तावद् वैर०	II.	14.
एष शोकप्रती०	I.	15.	भवतां चामतो	IV.	20.
कथमगणित०	I.	11.	भवन्त्वरजसो	IV.	25.
कन्याया वर०	II.	5.	भारतानां कुले	IV.	17.
कामं या तस्य	II.	6.	मद्भाज्यैः परि०	IV.	12.
कारणैर्वहुभि.	IV.	21.	मन्त्रित्वे यद्विषो	IV.	14.
काष्ठादग्निर्जाय०	I.	18.	मम हयसुर०	II.	3.
कुलं तावच्छ्लाघ्यं	II.	4.	यथा नरस्याकु०	I.	5.
की तु खल्वेष	IV.	23.	यदस्य चाज्ञां	IV.	18.
गृहा न निर्वाञ्छि	IV.	22.	यदि तां चैव	III.	9.
चिरमस्तिनगरे	IV.	9.	यदि शत्रुषल०	I.	16.
जेवच्छत्रिसेस०	III.	1.	या सा मल्लिक०	IV.	16.
दूयाङ्कुरस्तिमि०	II.	2.	रिपुगतमपनीय	IV.	5.
घण्टा सुरादि	IV.	1.	रिपुनृपनगरे	I.	14.
			वैरं मय परि०	IV.	6.
			व्यक्तं न तावद्	II.	1.

एक वर	I.	4.	देवदेवदेव	III
एकवचन.	III.	5.	एकवचन.	IV.
दोनों वचन	I.	7.	एकवचन वर	III.
एक वचन	III.	6.	एक वचन	I.
दो वचन	II.	10.	एकवचन	I.
दो वचन	II.	11.	एक वचन	IV.
दो वचन	III.	8.	एकवचन	IV.

अविमारकस्य कथावस्तु ।

षण्ढभार्गवस्य नामात्यन्तकोपनस्य महर्षेः संवत्सरावधिशापात् सपुत्रदारः
 शपावत्वमवाप्तः सौवीरराजः कुन्तिभोजनगरे प्रच्छन्नं निवसति स्म । तस्या-
 रमजो विष्णुसेनोऽविरूपधारिणोऽसुरस्य मारणादविमारक इति लन्घापरनामा
 कदाचित् स्वमातुलस्य कुन्तिभोजस्य दुहितरं कुरङ्गीमुद्यानगतामञ्जनगिरि-
 संज्ञस्य मदान्धगजस्य संरम्भात् परिश्रातवान् । ततःप्रभृति प्रवृद्धानुरागयो-
 रनयोः कुरङ्गयविमारकयोर्घटनाय कुरङ्गया घानी कदाचिद् रात्रावेनं सुगूढं
 कुरङ्गया अन्तःपुरं प्रावेशयत् । तत्र चासावविच्छिन्नसुप्तसंभोगेन तया सह कालं
 यापयामास । एवं सवत्सरेऽतिश्रान्ते विदितवृत्तान्तेन कुन्तिभोजेन सुपदे
 कन्यापुरे, अविघ्नेन निर्गत्य कतिपयदिवसप्रोषितो स मद्नेनान्तर्दह्यमानो जीवितं
 धारयितुमसमर्थो दवामौ पतितोऽप्यात्मानमविकलशरीरममिबीक्ष्य मरुत्प-
 षातार्थं कञ्चिच्छैलमाफरोह । अनान्तरे तस्मिन्नेव शैलशिखरे कोऽपि विद्याधरः
 प्रियतमया सह विश्रमितुमवतीर्णः प्रणिधानतो विदिततद्दृष्टान्तो दयमानोऽस्मा
 अद्गुलीयकमदात् यद् दक्षिणाद्गुल्या धृतं धर्तारं तत्सृष्टं तत्सृष्टसृष्टं चान्तर्हितान
 करोत् । वामाद्गुल्या धृतं तु पुनः प्रकृतिस्थान् । ततस्तद् दक्षिणाद्गुल्या धारयन्
 स्वयस्येन विदूषकेण सह कन्यापुर पुनः प्रविश्य तया सार्धं स्वैरं चिरं रममाण
 आसीत् । कुन्तिभोजस्तु जामातृत्वेन चिरममिलपितस्याविमारकस्य प्रश्रुतिम-
 लभमानो भागिनेयान्तरं काशिराजपुत्रं जयवर्माणं दारिका कुरङ्गीं दातुमैच्छत् ।
 अय कालेन सौवीरराजं न्वनगर एव प्रच्छन्नं प्रतिवश्रन्तं ज्ञात्वा गूढपुरूपैरेन-
 मन्विष्योपलभ्य च यावत् तद्दृष्टान्तं तस्मादेव शृणोति तावत् तनागतो
 देवर्षिर्नारदः । तेन च कथितं यथा कुमारोऽविमारकः कुन्तिभोजस्य सोदर्याया
 काशिराजमहिष्या सुदर्शनायामपैरुपन्नः । तया च स्वमगिन्यै सौवीरराज-
 महिष्यै सुचेतनायै मृतपुत्रायै प्रसूतिकाल एव समर्पितः । सोऽयमविमारकोऽ-
 मुना विद्याधरेण प्रीत्यान्तर्धानकार्यमात्रमद्गुलीयकं दत्तं धारयन् कन्यापुरे
 विश्य कुरङ्गया यथेष्टममिरममाणः सुप्तमास्त इति । अय अविमारकः कन्या-
 पुरन् निर्गत्य देवर्षिं नारदममिवाय मातुलेन स्वपितृभ्यां च शृण्वन्तीच्छ-
 र्भरमिनन्दिदम् ।

पुरुषाः—

- राजा—कुरङ्गयाः पिता कुन्तिभोजः ।
 कौञ्जायनः— } कुन्तिभोजस्यामात्यौ ।
 भृत्तिकः— }
 मटः—कुन्तिभोजस्य प्रतिहारो बयसेननामा ।
 अविमारकः—सौवीरराजसंतुः ।
 विदूषकः—अविमारकस्य वयस्यः संतुष्टनामा ।
 सौवीरराजः—अविमारकस्य पिता ।
 नारदः—देवर्षिः ।
 विद्याघरः—अविमारकस्याद्गुलीयकप्रदाता ।

स्त्रियः—

- देवी—कुन्तिभोजस्य महिषी ।
 पुरङ्गी—कुन्तिभोजदुहिता ।
 मुदशाना—अविमारकस्य वननी काशिराजमहिषी ।
 प्रतिहारो—कुन्तिभोजस्य द्वारपालिका ।
 चेटी—कुरङ्गयाः किङ्करी चन्द्रिकास्या ।
 धात्री—कुरङ्गया उग्रमाता जयदा नाम ।
 नल्लिनिष्ठा— }
 भाग्यविष्ठा— } कुरङ्गयाः परिजनः ।
 विल्लासिनी— }
 षमुनिष्ठा— } देव्याक्षेप्यौ ।
 हरिनिष्ठा— }
 सौदामिनी—विद्याघरस्य प्रियजमा ।

श्रीगणेशाय नमः ।
महाकविश्रीभासप्रणीतम्
अविमारकम् ।

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

उत्क्षिप्तां सानुकम्पं सलिलनिविजलादेकदंष्ट्राप्रस्टा-

माक्रान्तामाजिमध्ये निहतदितिसुतामेकपादावधूताम् ।

सम्भुक्तां प्रीतिपूर्वं स्वभुजवशगतामेकचक्रामिगुप्तां

श्रीमान् नारायणस्ते प्रदिशतु वसुधामुच्छिर्त्तकातपत्राम् ॥ १ ॥

(नेपथ्याभिप्रेतमवलीक्य) आर्ये ! इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

३ नटी— अय्य ! इअम्हि । [आर्य ! इयमस्मि ।]

सूत्रधारः— आर्ये ! तत्र वदनजनितकौतूहलेन स्मितेन निवेदित इवा-
न्तर्गतो भावः । ननु किञ्चिद् वस्तुक्रामासि ।

६ नटी— को एत्थ विम्हओ अय्यो भावञ्जो स्ति । [कोऽत्र विस्तय
आर्यो भावज्ञ इति ।]

सूत्रधारः— तेन हि स्वैरमभिधीयताम् ।

९ नटी— इच्छेमि अय्येण सह उय्याणं गन्तुं । अत्थि मे तर्हि इत्थि-
आकरणीअं णिअमकय्यं । [इच्छाम्यार्येण सहोद्यानं गन्तुम् । अस्ति
मे तत्र स्त्रीकरणियं नियमकार्यम् ।]

१२

(नेपथ्ये)

भूतिक ! त्वमप्युद्यानं गच्छ कुरङ्गीरक्षणार्थम् । मद्भावस्यो
ह्यजनगिरिः ।

१५ सूत्रधारः— आर्ये ! ननु भवत्या श्रुतम्-उद्यानं गता राजपुत्रीति ।
तस्मात् सन्प्रति सर्वतः परिगुमानि भवन्त्युद्यानानि । प्रतिनिवृत्तानां
राजसुतायां स्वैरं गमिष्यावः ।

१८ नदी— जं अय्यो आणवेदि । [यदायं आज्ञापयति ।]

(निष्क्रान्तौ)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति राजा सपरिवारः)

राजा—

इष्टा मखा द्विजवराश्च मयि प्रसन्नाः

प्रज्ञापिता भयरसं समदा नरेन्द्राः ।

एवंविधस्य च न मेऽस्ति मनःप्रहर्षः

कन्यापितुर्हि सततं बहु चिन्तनीयम् ॥ २ ॥

केतुमति ! गच्छ देवीमानय ।

प्रतिहारा— जं भट्टा आणवेदि । [यद् भवांशापयति ।] (निष्क्रान्तौ)

३ (ततः प्रविशति सपरिवारा देवी)

देवी— जेतु महाराजो । [वयतु महाराजः ।]

राजा— देवि ! नित्यप्रसन्नमपि ते सुरमद्यातिप्रसन्नमिव । किङ्कर्तु

६ ऽयं प्रहर्षः ।

देवी— णं महाराजं कहिदं—कुरङ्गीणिमित्तं दूदो आअदत्ति । ता
अद्रेण जामादुअं पेक्कामि त्ति । [ननु महाराजेन कथितं—कुरङ्गी-

९ निमित्तं दूत आगत इति । तदधिरेण जामातरं प्रेश इति ।]

राजा—तादृशमप्यस्ति । न तु तावन् क्रियते निश्चयः । एह्युपविश ।

देवी—जं महाराजो आणवेदि । [यद् महाराज आज्ञापयति ।]

राजा-देवि ! विवाहा नाम बहुशः परीक्ष्य कर्तव्या भवन्ति । कुतः,

जामातृसम्पत्तिमचिन्तयित्वा

पित्रा तु दत्ता स्वमनोभिलापात् ।

कुलद्वयं हन्ति मदेन नारी

कूलद्वयं क्षुब्धजला नदीव ॥ ३ ॥

अये शब्द इव । बहुभिः कारणैर्भवितव्यम् । अयं हि,

बहुत्याद् दूरसंस्थोऽपि समीप इव वर्तते ।

सत्सु हेतुसहस्रेषु कुरुङ्ग्यां शङ्कते मतिः ॥ ४ ॥

देवी-हं उष्याणं गता मे दुहिता । [हम् उग्रान गता मे दुहिता ।]

राजा-कौऽत्र ।

३

(प्रविश्य)

भटः-जयतु महाराजः । एष आर्यकौञ्जायनो निवेदयितुमागतः ।

राजा-शीघ्रं प्रवेशयताम् ।

६

भटः-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति कौञ्जायनः ।)

कौञ्जायनः-(सनिर्वेदम्) भोः ! कष्टममात्यत्वं नाम । कुतः,

प्रसिद्धौ कार्याणां प्रवदति जनः पार्थिवबलं

विपत्तौ त्रिस्पष्टं सचियमतिदोषं जनयति ।

अमात्या इत्युक्ताः श्रुतिमुखमुदारं नृपतिभिः

सुसूक्ष्मं दण्डयन्ते मतिबलनिदग्धाः कुपुरुषाः ॥ ५ ॥

जयसेन ! कस्मिन् प्रदेशे वर्तते स्वामी ! किं व्ररीषि--उपस्थान-

गृह इति । अतस्त्वशङ्कनीयेयं भूमिः । (परिक्रम्य ससम्भ्रमम्)

३

प्रसीदतु स्वामी ।

राजा-अलमलं सन्भ्रमेण । स्वैरमुपविश्य कथ्यतां वृत्तान्तः ।

कौञ्जायनः—शृणोतु स्वामी । ननु स्वामिनाहमुक्तः—स्वामिदारिकाया

६ सह गच्छोद्यानम् इति ।

राजा—एवमुक्तम् । पुनः किम् ।

कौञ्जायनः—ततो गत्वोद्यानं यथासुखमाक्रीड्य निवर्तमानायां राज्ञः

९ सुतायां दासीदासहसितकथितश्रवणवृंहितमदस्त्रवन्मदजलार्द्रदुर्दि-
नाननो निहतपतितसादिपुरुषः क्षितिरजोवगुण्ठिताव्यक्तमीम-
मूर्तिर्मूर्तिमानिव पवनो दृष्टादृष्टलघुप्रचारः स्वामिसचिवानां वक्तव्यं

१२ जनयितुकाम इवैकपुरुषविशेषं प्रकाशयितुमिच्छन्निव मदान्धसं
देशमभ्युपगतो हस्ती ।

राजा—तिष्ठतु विस्तरः । ननु कुशलिनी कुरङ्गी ।

१५ कौञ्जायनः—कथमकुशलिनी भवति विद्यमानेषु स्वामिभाग्येषु ।

राजा—दिष्ट्या । यथेष्टमिदानीं ब्रूहि ।

कौञ्जायनः—ततः प्रदृतेषु प्राकृतजनेषु हाहाकारमात्रप्रतीकारासु

१८ स्त्रीषु समाश्रितनिहतेषु सुपुरुषेषु उद्यानगतानां सर्वोपकरणानां परी-
क्षणाय मुहूर्तव्याक्षिप्ते मयि च नीतिगुप्ते सहसैव स्वामिदारिकाया
यानमेव प्राप्तः स हस्ती ।

२१ देवी—हं इदो वरं किण्णुस्तु भविस्सदि । [हम् इतः परं किन्तुवत्
भविष्यति ।]

राजा—अथ केन सनाथीकृता कुरङ्गी ।

२४ कौञ्जायनः—अथ कश्चिद् दर्शनी— (इत्यर्थेके तिष्ठति)

राजा—यथेष्टमिदानीं ब्रूहि । निष्परिहारा व्यापदः ।

कौञ्जायनः—अथ कश्चिद् दर्शनीयोऽप्यविस्मितस्तरुणोऽप्यनहङ्कारः

२७ शूरोऽपि दाक्षिण्ययान् मुकुमारोपि बलवान् स्वामिदारिकायां
दस्तिनाभिभूयमानायां तत्कालदुर्लभमभयं प्रदाय निर्विशङ्कः समा-
सादितवांसं द्विपवरम् ।

जयसेन ! कस्मिन् प्रदेशे वर्तते स्वामी । किं ब्रवीषि-उपस्थानश्रु
इति । अतस्त्वशङ्कनीयेयं भूमिः । यावन् प्रविशामि । (प्रविश्य)
३ अये अयं महाराजो देव्या सहास्ते । (उगम्य) जयतु महाराजः ।
राजा-देवि ! त्वमभ्यन्तरं प्रविद्याश्वासय कुरङ्गीम् । अहमप्यनुपद-
मागमिष्यामि ।

६ देवी-जं महाराजो आणवेदि । [यन्महाराज आह्वयन्ति ।]
(निश्च्यन्त)

राजा-को वृत्तान्तस्तस्य परार्थमनवेक्षितशरीरस्य ।

९ भूतिकः-भूणोतु स्वामी । स सुहूर्तमनादरमत्वरितं सद्यस्तिं
प्रियवयस्येनेव तेन हस्तिना प्रकीड्य निवर्तनानुवर्तनगतिविशेदे-
र्विमोह्य लज्जित इव तेन कर्मणामहाजनप्रशंसामसहमानः समव-
१२ नतशिरस्कः स्वैरं स्वमेवायासं गतः ।

राजा-भोः ! प्रीतोऽस्मि । अयं हि मे द्वितीयो लाभः ।

भूतिकः-अथ तदनन्तरमुपलभ्य हस्तिनीमिसं गजवरं सद्ग्रा-
१५ ह्येमां गजशालां प्रवेद्याहं तस्य पुरुषस्य प्रवृत्तिमन्वयं च ज्ञातु-
मन्यापदेशेन गनयानरिम ।

राजा-अथ किं कृतो निश्चयः । श्रुतमस्माभिरन्त्यज इति ।

१८ भूतिकः-शान्तं शान्तं पापम् । नायं तादृशः । केनापि कारणे-
नात्मानमन्वयं चाच्छादयति ।

राजा-अथ किं भवता परीक्षितम् ।

२१ भूतिकः-किमत्र परीक्षितव्यम् ।

द्वयं रूपं ब्रह्मजं तस्य वान्यं

ध्वारं तैजः नौकुमार्यं बलं च ।

यस्यै स्नान् मत्स्यमभ्यान्त्यजत्वं

व्यर्थोऽस्माकं शास्त्रमार्गेषु खेदः ॥ ७ ॥

राजा-किमस्त्यस्य कलत्रम् ।

भूतिकः-सर्वमस्ति । कलत्रं स्वयमनिषिद्धः ।

३ राजा-यद्यपि स्त्रीदर्शनं परिहृतं, किमर्थं तस्य पिता न परीक्षितः ।

भूतिकः-दृष्टस्तत्रभवान् सत्पुत्रसम्पन्नः । स हि,

व्यायामस्थिरविपुलोद्धितायतांसो

ज्याघातप्रचितकिणोल्मणप्रकोष्ठः ।

प्रच्छन्नोऽप्यनुकृतिलक्ष्यराजभावो

मेघान्तर्गतरविवन् प्रभानुमेयः ॥ ८ ॥

राजा-अलमेतावता प्रसङ्गेन । पुनरप्येषा परीक्षा क्रियताम् ।

भूतिकः-यदाज्ञापयति स्वामी ।

३ राजा-अथेदानीं काशिराजदूतं प्रति किं कर्तव्यम् ।

भूतिकः-स्वामिन् ! दूतशतान्यागतान्यागमिष्यन्ति च ।

न तत्र कर्तव्यमिहास्ति लोके

कन्यापितृत्वं बहुवन्दनीयम् ।

सर्वे नरेन्द्रा हि नरेन्द्रकन्यां

महाः पतानामिष तर्कयन्ति ॥ ९ ॥

राजा-कोऽभिप्रायः ।

भूतिकः-सर्वत्र दाक्षिण्यं न कर्तव्यम् । गुणवाहुल्यं तदात्वमायति

३ चावेक्ष्य त्वरतां दीर्घसूत्रतां च परित्यज्य देशकालाविरोधेन साध-
यितव्यं कार्यमित्यर्थः ।

राजा-युक्तमभिहितं भूतिकेन । कौजायन ! किमर्थं तूष्णीं भूतः ।

६ कौजायनः-स्वामिन् ! बहुष्वपि क्षत्रियेषु पूर्वसम्बन्धविशेषी सौवीर-
राजकाशिराजौ स्वामिनो भगिनीपतित्वे तुल्यौ असमत्सम्बन्ध-
योग्याविति स्वामिना चिन्तितौ । तत्र पूर्वमेव सौवीरराजेन पुत्रस्य

- ९ कारणाद् दूतः प्रेषितः । स चात्माभिरतिबाला कन्धेत्पदेऽनुक्त्वा
सुपूजितो विसर्जितः । इदानीं तु काशिराजेन पुत्रस्य कारणाद्
दूतः प्रेषितः । तत्र यज्यवर्चचिन्तायां स्वामी प्रमाणम् ।
- १२ राजा-सम्यगुक्तं कौञ्जायनेन । भूतिक ! सर्वराजमण्डलमपोह
द्वयोः स्थापितयोः कं प्रति विदोषः ।
भूतिकः-न भृत्यदूपर्णाया राजानः, स्वामिनो हि स्वान्यममात्यानाम् ।
- १५ राजा-अलमुपचारेण । ऋद्दि को निञ्चयः ।
भूतिकः-इदानीं तु न प्रत्याख्यातव्यम् । स्वामिन् ! सौवीरराज-
काशिराजौ स्वामिनो भगिनीपतित्वे तुल्यौ । अथ देव्या भ्रातेति
- १८ सौवीरेन्द्रो गुणाधिकः ।
राजा-न खलु भवानस्मत्सङ्कल्पानभियादकः ।
भूतिकः-उभययानुगृहीतोऽस्मि ।
- २१ राजा-भोः ! किन्नुखलु सौवीरेन्द्रेण पुनर्न दूतसम्पातः क्रियते ।
भूतिकः-तत्रास्ति मे कश्चिन् सन्देहः । मुष्टु परीक्ष्य वक्ष्यामीति
नोक्तवानस्मि ।
- २४ राजा-ननु कुटाली तत्रभवान् ।
भूतिकः-वदन्ति चारपुरुषाः-
न दृश्यते तत्रभवान् सपुत्रः
कार्याण्यमात्याः किञ्च वर्तयन्ति ।
न विद्यते कारणमत्र किञ्चि-
न्न लभ्यते राजकुलप्रवेदाः ॥ १० ॥
राजा-भोः ! किन्नुखलु भवेदेतन् ।
क्रमाद्दतः कुमतिभिः सचिवैर्गृहीतो
रोगानुरः स्वजनरागमवेक्षते वा ।

शतो द्विजैर्घृतमुपेत्य करोति शान्तिं

को वा भवेन्नरपतेर्गृहरोधहेतुः ॥ ११ ॥

शीत्रं परीक्ष्यतामेव वृत्तान्तः ।

भूतिकः-यदाज्ञापयति स्वामी ।

राजा-कौञ्जायन ! किमिदानीं काशिराजदूतं प्रति कर्तव्यम् ।

कौञ्जायन-एवं गते काशिराजदूतः पूजयितव्यः । बहुमुखा
निग्राहा यथेष्टं साध्यन्ते ।

राजा-अहो कार्यमेवापेक्षते बुद्धिरस्मान्यानां, न स्तेहम् ।

(नेपथ्ये)

जयतु स्वामी, जयतु महाराजः । दश नाळिकाः पूर्णाः ।

भूतिकः-स्वामिन् ! शेषमभ्यन्तरे चिन्तयिष्यामः । अतिनाम्ति
स्नानवेला । स्वामिदारिका चाश्वासयितव्या । महादेवी च चिरं
प्रतीक्षते । महाजनोऽप्यस्मिन्नुपद्रवे स्वामिनं द्रष्टुमिच्छति ।

राजा-अहो महद्द्वारो राज्यं नाम । कुतः,

धर्मः प्रागेव चिन्त्यः सचिवमतिगतिः प्रेक्षितव्या स्वबुद्ध्या
प्रच्छाद्यौ रागरोषौ मृदुपरुपगुणौ कालयोगेन कार्यौ ।

ज्ञेयं लोकानुवृत्तं परचरनयनेर्मण्डलं प्रेक्षितव्यं

रक्ष्यो यत्नादिहात्मा रणाशिरसि पुनः सोऽपि नावेक्षितव्यः ॥१२॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति विदूषकः)

- ३ विदूषकः—भो ! ण जाणन्ति अवत्याविसेसं इस्सरपुत्ता णाम । अहो
तत्तभवं अविमारओ इसिसावेण कुळपरिचभंसं अन्तअकुळप्पदां
अत्तणो पिण्णाणं गुरुजणं च अचिन्तअन्तो जदा हत्थिसम्मभन्दि-
- ६ असे कुन्तिमोअदुहिआ कुरङ्गी दिट्ठा, तदप्पहुदि अण्णादिसो विअ
संवुत्तो । ही ही किं बहुणा, मए वि सह गोट्टि णेच्छदि, सब्बजणं
चिन्तअन्तो अहिरमदि । सच्चो खु लोअप्पवादो 'सह्वात्ति-
- ९ अगत्य' त्ति । को एत्थ सम्बन्धो । सा राअदारिआ सत्तं
अन्तज त्ति । अहं पि दाव धम्मणपरिवादं परिहरन्तो धम्म-
कुलेसु परिचभनिअ पच्छण्णो तत्तहोदो आवासं एव्व गच्छामि ।
- १२ [भोः ! न जानन्त्ववस्थाविशेषनीश्वरपुत्रा नाम । अतस्त्रनभवान् अवि-
मारकः ऋषिशापेन कुक्षपरिभ्रमन्त्यजकुक्षप्रवासमात्मनो विशानं सुखवं
वाचिन्तवन् यदा हस्तिवम्भ्रमरिबसे कुन्तिमोअदुहिता कुरङ्गी दृष्टः
- १२ तदाप्रभृच्यन्वाहस इव संवृत्तः । ही ही किं बहुना, मयापि सह गोटे
नेच्छति, सर्वकालं चिन्तयन्निरनते । सन्धः ऋलु लोकप्रवादः 'सहचरि-
णोऽनया' इति । कोऽत्र सम्बन्धः । सा राजदारिका स्वयमन्त्र
- १८ इति । अहमपि तावद् ब्राह्मणपरिवादं परिहरन् ब्राह्मणकुलेषु परिचरन्
प्रच्छन्नस्तनभवज आरमणेय गच्छामि ।]

(ततः प्रविशति चेटी)

- २१ चेटी—एदंमि अवत्यापरिचभे राअदळे अचहुकट्यदाए पज्जं
पेक्किरहुं पिण्णादन्दि । (परिचन्नायकेच्च) अयि एसो अय्यम-
न्तुदो गच्छड । होट्ट, एदेण सह हमन्ती सुहुत्तअं पिण्णवेदं पि
- २४ णोदेमि । (तन्व णोपमन्त्रेच्च) ह्य्या कोमुदिए ! किं कद्धो धम्मणो ।

१. अन्तवृत्ति (पुच्छति !) .

- किं भणासि-ण छभामि त्ति । [एतस्मिन्नब्रह्मापरिभ्रष्टे राजमुलेऽन-
हुकान्तया नगरं प्रेक्षितु निर्गतास्मि । अयि एष आर्यसन्तुष्टो गच्छति ।
- २७ भवतु, एतेन सह हसन्ती मुहूर्तकं निर्देद विनोदयामि । ह्य ! कौमुदिके !
किं लब्धो ब्राह्मणः । किं भणसि-न लभ इति ।]
- विदूषकः-चन्द्रिए ! किं एदं । [चन्द्रिके ! किमेतत् ।]
- ३० चेटी-अय्य ! कञ्चि वम्हणं अण्णेसामि । [आर्य ! कञ्चिद् ब्राह्मण-
मन्विष्यामि ।]
- विदूषकः-घम्हणेण किं कय्यं । [ब्राह्मणेन किं कार्यम् ।]
- ३३ चेटी-किमण्णं, भोअणत्थं णिमन्तेहुं । [किमन्यद्, भोजनार्थं
निमन्त्रयितुम् ।]
- विदूषकः-भोदि ! अहं को, समणओ । [भवति ! अहं कः,
३६ धमणकः ।]
- चेटी-तुयं किळ अवेदिओ । [त्वं किल वैदिकः ।]
- विदूषकः-किस्स अहं अवेदिओ । सुणाहि दाय । अत्थि रामाअणं
३९ णाम णट्टसत्थं । तस्सि पञ्च सुओआ असम्पुण्णे संवच्छरे मए
पठिदा । [कस्मादहमवैदिकः । शृणु तावत् । अस्ति रामायणं नाम
नाट्यशास्त्रम् । तस्मिन् पञ्च श्लोका असम्पूर्णे सवत्सरे मया पठिताः ।]
- ४२ चेटी-जाणामि जाणामि । अय्यस्स कुओइदो ईदिसो मेघाविभावो ।
[जानामि जानामि । आर्यस्य कुत्रेचित ईदृशो मेघाविभावः ।]
- विदूषकः-ण केवलं सुओआ एव, तेसं अत्थो वि सुणिओ ।
- ४५ अण्णं च । अनरो विसेसो, वम्हणो दुळ्ळहो अकररळ्ळो
अत्थळ्ळो अ । [न केवलं श्लोका एव, तेषामर्थोऽपि शातः । अन्यच्च ।
अपरो विदोषः, ब्राह्मणो दुर्लभोऽक्षरशोऽर्थज्ञश्च ।]
- ४८ चेटी-तेण हि भणाहि किं णाम एदं अकररं । (नाममुद्रिका दर्शयति)
[तेन हि भण किं नामैतदक्षरम् ।]

विदूषकः—(आत्मगतम्) अजाणमाणो किं भणिरसं । (विचारं)

५१ भोटु दिट्टं । एवं दाव भणिरसं । (प्रसाद्यम्) भोदि ! एवं
अक्खरं मम पुत्थए णत्थि । [अजानानः किं भणिष्यामि । भवतु
दृष्टम् । एवं तावद् भणिष्यामि । भवति ! एतदक्षरं मम पुस्तके नास्ति ।]

५४ चेटी—जदि ण जाणासि, अदक्खिणं मुञ्जेहि । [यदि न जानाति,
अदक्षिणं मुञ्च ।]

विदूषकः—भोटु भोटु । [भवतु भवतु ।]

५७ चेटी—पेक्खामि दाव अय्यस्स अङ्गुलीअं । [पश्यामि तावदायं-
स्वाङ्गुलीयकम् ।]

विदूषकः—पेक्ख पेक्ख ममकेरअं दंसणीअं । [पश्य पश्य मर्यादां

६० दर्शनीयम् ।]

चेटी—(एहीत्वा) एसो भट्टिदारओ इदो एव्व आअच्छदि । [ए
मर्तृदारक इत एवागच्छति ।]

६३ विदूषकः—(परावृत्त्यावलोक्य) कहिं कहिं तत्तमयं । [कुत्र कुत्र
तत्रभवान्]

चेटी—यिओभिदो मुद्धवम्हणो । इमं जणसमूहं पविसिअ चउप्प-

६६ हमगो यच्चिअ गमिस्सं । (निष्क्रान्ता) [विलोमितो मुग्धब्राह्मणः ।
इमं जनसमूहं प्रविश्य चतुष्पथमार्गं वद्वयित्वा गमिष्यामि ।]

विदूषकः—(सर्वतो विचोक्य) चन्दिए ! चन्दिए ! कहिं कहिं चन्दि-

६९ आ । हा यच्चिदो म्हि । गण्डभेददासीए सीअं जाणन्तो वि अत्तणो
भोअणविस्सम्भेण छाळिदो म्हि । (परिक्रम्य) भोअणं वि अळिअं
चिन्तेमि । (अप्रतो विलोक्य) हन्त एसा घावइ । चिट्ट चिट्ट अ-

७२ धम्मिट्टदासि ! चिट्ट । किं घावइ एय । जाय अहं वि घावामि ।
(यावति ।) मम पादा सिधिणे हत्थिणा आसादिअमाणस्स विअ
तहिं तहिं एव्व पणन्ति । हन्त कुम्मदासीए बुत्तन्तं तत्तदोदो

- ७५ णिरेदुदस्स [चन्दिरे ! चन्दिरे ! कुत्र कुत्र चन्द्रिका । हा चन्द्रिनोऽस्मि । गण्डमेददास्याः शीलं जानन्नप्यामनो भोजनविस्तम्भेण च्छलि तोऽस्मि । भोजनमप्यलीकं चिन्तयामि । हनैषा घावति । तिष्ठ तिष्ठ
७८ अर्धमिष्टदासि । तिष्ठ । किं घातयेय । यावद्दशमपि घायामि । मम पादौ स्वप्ने हस्तिनासाद्यमानस्येयं तत्र तत्रैव पतत । हन्तं कुम्भदास्यां वृत्तान्तं तत्रभवते निवेदयिष्यामि ।]

८१

(निष्क्रान्तः)

प्रवेशरुः ।

(ततः प्रविशत्युपविष्टोऽभिमारुः ।)

अभिमारुः—

अद्यापि हस्तिररशीरशीतलाङ्गी
वालं भयाकुलपिलोलनिपादनेनाम् ।
स्वप्नेषु नित्यमुपलभ्य पुनरिषोधे
जातिस्मरं प्रथमजातिमिव स्मरामि ॥ १ ॥

अहो बलमनङ्गस्य । कुत ,

दृष्टिसदाप्रभृति नेच्छति रूपमन्यद्
बुद्धिं प्रहृष्यति त्रिषीदति च स्मरन्ती ।

पाण्डुत्वमेति वदनं तनुतां शरीरं

शोकं व्रजामि दिग्गसेषु निशासु मोहम् ॥ २ ॥

अथवा अयुक्तमधृतित्वं पुरुषाणाम् । सङ्कल्पमानो हि विजृम्भते
मदनं । तस्मादहमिदानीं न सङ्कल्पयामि । (स्मृत्या) अहो तस्या

३ रूपसम्पद्, रूपानुत्पन्नं चौरनं, चौरनसदृशं सौकुमार्यम् ।

अत्र हि,

प्रतिच्छन्दं धात्रा युवतिवपुषां किन्तु रचितं
गता वा स्त्रीरूपं कथमपि च ताराधिनरुचिः ।

विहाय श्रीः कृष्णं जलशयनमुग्रं दृतभया
धृतान्यस्त्रीरूपं क्षितिपतिगृहे वा निवसति ॥ ३ ॥

कथमहं पुनरारब्धश्चिन्तयितुम् । किमिदानीं करिष्ये । मन्त्र
तावत्समदिच्छया न प्रवर्तते । इह हि,

प्रतिपिष्टं प्रयत्नेन क्षणमात्रं न वीक्षते ।

चिराभ्यस्तपयं याति शास्त्रं दुर्गुणितं यथा-॥ ४ ॥

अथवा न शक्यं मनो जेतुम् । चिन्तयिष्याम्येनाम् । लो
सर्वेषां स्त्रीगुणानामेकत्र समवायः । (किन्तामिभूत तरविद्यति)

३ (ततः प्रविद्यति षाडी गलिनिज्ञा च ।)

षाडी- (उच्यते) अहो सङ्कष्टदा कथ्यस्त । जइ एवं करीञ्चिदि,
राजद्वं दूमिअं होइ । जदि ण करीञ्चिदि, अदस्तं सा विद्वञ्चइ ।

६ मए अणेएहि उवाएहि विआरिदं च । मम पि सा जज वि
पच्छादेदि । अद्व कि ताए पच्छादिदं । सा तदप्पहुदि मुनना
वण्णअं णेच्छदि, आहारं णाभिञ्चसदि, ण रमदि गोटीजणेण,

९ दिग्घं णिस्तसदि, असन्धद्धं कहेदि, कहिदं ण जाणादि, गूढं
हमदि, विविचे रोदिदि, रोअं अवदिसदि, वणुआ होदि,
पण्डुभायं गच्छदि । एकं पि तहि अच्छरिअं । एवंविबोहि

१२ अवत्यापिसेसेहि अत्तगो जज्जाए मएण कुञ्जनाणेण चाञ्जमावेण
अ एकन्ता पि किञ्चि ण मन्तेदि । [अहो सङ्कष्टा चरन्त ।

चयेणं किन्ते, उद्वुळे दूपितं भवति । यदि न चिन्तेऽन्तरं हा

१५ विनयते । मननेहेरगयैर्विचारितं च । ननानि छाद्यानि प्रच्छादयति ।
अथवा किं तथा प्रच्छादितम् । सा तवाम्भूति मुननावर्णकं नेच्छति,

१ ' अथारणं नि '.

आहार नाभिलषति, न रमते गोष्ठीजनैः, दीर्घं निश्चसिति, असम्बद्ध
 १८ कथयति, कथितं न जानाति, गूढं हसति, विविक्ते रोदिति, रोगमपदिशति,
 तन्वी भयति, पाण्डुभाव गच्छति । एषमपि तनाश्र्वर्षम् । एषविधैरप्या
 विशेषैरात्मनो लज्जया मयेन कुलमानेन बालभावेन च एवस्या अपि
 २१ किञ्चिन्न मन्त्रयते ।]

नलिनिका—किस्स ण मन्तेदि । मम सत्त्वं कहेदि । [वस्मात्त
 मन्त्रयते । मम सर्वं कथयति ।]

२४ धात्री—हृत्वा ! जाणामि दे अभिष्पाजं, अवत्थं जाणिअ सत्त्वहा
 इमं एदेण जोजेहि त्ति । [हला । जानामि तेऽभिप्रायम्, अवस्था
 ज्ञात्वा सर्वधेमाभेतेन योजयेति ।]

२७ नलिनिका—किंणुसु ईदिसो तादिसेहि गुणविसेसेहि अकुटीणो
 भवे । [किन्तुसत्त्वीहृत्वाहृत्वागुणविशेषैरकुलीनो भवेत् ।]

धात्री—त्तिं च सन्देहो । सुदं च मए भट्टिणीए समीपे अमचेहि

३० किञ्च भणितं—ण सो तादिसो दुक्खुज्जो त्ति । अत्ताणं केण वि
 कारणेण पच्छादेदि त्ति । [तत्र च सन्देहः । श्रुतं च मया भट्टिन्याः
 समीपेऽमात्यैः किल भणितं—न स तादृशः दुष्कूलज इति । आत्मानं

३३ केनापि कारणेन प्रच्छादयतीति ।]

नलिनिका—कोणुसु भवे । [कोणुसु भवेत् ।]

धात्री—जदि सो सन्देहो णत्थि, को अण्णो अदिरित्तगुणो जामा-

३६ दुओ भयो । [यदि स सन्देहो नास्ति, कोऽन्योऽतिरित्तगुणो जामाता
 भवेत् ।]

(नेपथ्ये)

यदि च विभयरूपज्ञानसत्त्वाद्यं स्यु-

नै तु कुलविकलानां वर्तते वृत्तशुद्धिः ।

धुमगिह कुलमस्य श्रोष्यसि प्राप्तकाले

त्यग्य कुलगतशङ्कां साध्यतां स्वन्तमेवम् ॥ ५ ॥

- घात्री-हृद्य ! केन नु भगिदं । [ह्य ! केन छु नग्नेत् ।]
 नलिनिघ्न-स्य को वि प दिन्सदि । [अत्र कोऽपि न ह्यन्ते ।]
 ३ घात्री-पहिष्टरोमकूर्वं ने मरारं । असंसलं द्येय भगिदं । एवं
 पुन जागामि प एसो केवलो मागुत्तत्ति । [प्रहृष्टरोमकूर्वं ने दृष्टम् ।
 अमयन दैवेन भगिदम् । अहं पुनजांगामि नैव केवलो नादुर इति ।]
 ६ नलिनिघ्न-आदो तन्म कुत्सन्देहो । अन्हाणं वज्रं करोदि प
 करोदि चि चिन्तेमि । (विविन्व) घण्णो नु सो जगो द्मं पं
 उन्नादेदि । कि बहुणा, मजं कामदेवो वि भट्टिदारिजाए एवं
 ९ पेकिन्वअ किञ्चिग्निदि । नेण मो वि किञ्चित्सदि चि वहेने ।
 [गदन्तव कुत्सन्देहः । अन्नाहं वचनं करोति न करोतीति चिन्तने ।
 पयः गच्छ स वन शनैवमुन्नादवति । कि बहुणा, स्तं कन्
 १२ देशोऽपि भट्टिदारिजाए रूपं प्रेथ्य हिरवते । तेन सोऽपि किञ्चित्त इति
 उक्तंमि ।]

- घात्री-हृद्य ! एसो तन्म आवासो, जं तदा हत्थिसन्मनदिज्जे
 १५ कोदुहृद्येण आअदम्ह । [ह्य ! एव तत्पाकत्तः, नं द्मा
 हन्दिस्सन्नदिक्ते कोदुहृद्येणागते न्वः ।]
 नलिनिघ्न-हृद्य । अहो दग्गर्णलं चिदोवहारं च दुचात्तुहं ।
 १८ ह्य ! एहि पयिसामो । [ह्य ! अहो दग्गर्णलं चिदोवहारं च
 कासुत्तम् । ह्य ! एहि प्रविद्यानः ।]
 घात्री-हृद्य ! कहिं भट्टिदारओ । कि मगात्ति-चइस्साए वनदि
 २१ चि । (परिक्कन्नवयेक) अर्थ अन्हाणं भट्टिदारओ एवो एव कि
 वि चिन्तअन्तो चिट्ट । [ह्य ! कुं भट्टिदारकः । कि मग्नि-
 वतुःआते वरंत्त इति । अन्तस्साहे भट्टिदारक एव एव विन्तं
 २४ चिन्तंत्तिइति ।]

अविमारकः-भविष्यति वां दर्शनेन ।

९ धात्री-अय्य ! किं चिन्तीअदि । [आर्य ! किं चिन्त्यते ।]

अविमारकः- भवति ! शास्त्रं चिन्त्यते ।

धात्री-किं णाम एदं रमणीअं सत्यं विवित्थे चिन्तीअदि । [किं

१२ नामैतद् रमणीयं शास्त्रं विवित्ते चिन्त्यते ।]

अविमारकः-भवति ! योगशास्त्रं चिन्त्यते ।

धात्री-(सस्मितम्) षडिग्गाहिदं मङ्गल्यअणं । जोअसत्यं एव

१५ होदु । [प्रतिगृहीतं मङ्गल्यचनम् । योगशास्त्रमेव भवतु ।]

अविमारकः- (आत्मगतम्) कोनुग्रलु वाक्यार्थः । अन्यदप्यनि-
लापवशादन्यथा सङ्कल्पयामि । (प्रकाशम्) किमभिप्रेतं भवत्याः ।

१८ धात्री-जोअं इच्छन्तीओ आअदम्ह । अणुमदो अय्येण जोओ त्ति
णं णिट्ठिदं कय्यं अम्हाअं राअड्ठे विवित्ते अवओसे । तहिं पि
फो वि जणो अहिअदरं जोअं चिन्तअन्तो अच्छदि । तेण सह

२१ तहिं एव अय्येण मुट्ठु जोअविहाणं चिन्तीअदु त्ति । [योदनि-
च्छन्त्यावागते स्वः । अनुमत्त आर्येण योसा इति ननु निश्चितं कार्यमस्माकं
राजकुले विवित्त अवकाशे । तत्रापि कोऽपि अनोऽधिकतरं देते

२४ चिन्तयन्नास्ति । तेन सह तत्रैतार्येण मुट्ठु योगविधानं चिन्त्यतामिति ।]

अविमारकः-कथमद्यापि भावशेषाणि मे भाग्यानि । (आसनादुत्पन्न)

भवति ! पुनर्दत्ता इव मे प्राणाः । फुतः,

तस्या भयाकुलितदृष्टिविषं मनोऽं

मौम्यप्रकारमतितीक्ष्णमवेक्ष्य यक्प्रम ।

उन्मादमभ्युपगतोऽस्मि चिरं भवत्यो-

र्थाक्यामृतेन पुनरथ घृतः मसंतः ॥ ७ ॥

अविमारकः— हन्त गम्यतां सम्प्रति । प्रतीक्ष्यतामर्धरात्रम् ।

उमे—जं भट्टिदारओ आणवेदि (निष्क्रान्ते) [यद् भर्तृदारक
६ आशापयति ।]

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

- विदूषकः—अहो णअरस्स सोहा संपदि । अत्थं आसादिदो
९ भअवं सुय्यो दीसइ द्धिपिण्डपण्डरेसु पासादेसु अग्गापणा-
ळिन्देसु पसारिअगुळमहुरसङ्गदो विअ । गणिआजणो
णाअरिअजणो अ अण्णोणविसेसमण्डिदा अत्ताणं दंसइदु-
१२ कामा तेसु तेसु पासादेसु सविच्चमं सञ्चरन्ति । अहं तु तादि-
साणि पेक्खिअ उम्मादिअमाणस्स तत्तहोदो रत्तिसहाओ होमि ति
णअरादो णिग्गदो म्हि । सो वि दाव अम्हाअं अधण्णदाए केण वि
१५ अणत्थसञ्चिन्तणेण अण्णादिसो विअ संबुत्तो । एदं तत्तहोदो
आवासगिहं । अज्ज णअरापणाळिन्दे सुणामि तत्तहोदो गिहादो
णिग्गदा राअदारिआए धत्ती सही अ त्ति । किण्णुसु एत्थ कय्यं ।
१८ अहव हत्थिहत्थचञ्चल्ल्याणि पुरुसभग्गाणि होन्ति । अहव गच्छदु
अणत्थो अम्हाअं । अवत्थासदिसं राअउळं पविसामि । (प्रविश्व)
ही ही एसो अत्तभवं कामुअजणवण्णएण अणुळित्तो विअ पण्डु-
२१ भावेण इदो एव आअच्छदि । अहव सब्वं अळङ्कारो होदि
सुरुवाणं । (उपेत्य) जेदु भवं । [अहो नगरस्स शोभा सम्प्रति ।
अस्तमासादितो भगवान् सूर्यो दृश्यते दधिपिण्डपाण्डरेषु प्रासादेषु-
२४ प्रापगाळिन्देषु प्रमारितगुटमधुरसङ्गत इव । गणिकाजनो नागरिकजन
श्चान्योन्यविशेषमण्डितावात्मानं दर्शयितुकामौ तेषु तेषु प्रासादेषु सविभ्रमं
संचरतः । अहं तु तादृशानि प्रेक्ष्योन्माद्यतस्त्रयभवतो रात्रिसहादो
२७ भवामीति नगराधिर्गतोऽस्मि । सोऽपि तावदरमाकमधन्यतया केनाप्यनर्थ-
संचिन्तनेनान्यादृश इव सृष्टः । एतत् तत्रभवत आवासगृहम् ।

अथ नगराणालिन्दे शृणोमि तत्रभवतो गृहान्निर्गता राजदारिकाया
 ३० घात्री सखी चेति । किंनुवत्यत्र कार्यम् । अथवा हस्तिदस्ताचञ्चलानि
 पुरुषभाग्यानि भवन्ति । अथवा गच्छत्यनर्थोऽस्माकम् । अवस्थाउदशं
 राजकुलं प्रविशामि । ही ही एषोऽत्रभवान् कामुकजनवर्णकेनानुलिप्त इव
 ३३ पाण्डुमावेनेत एवागच्छति । अथवा सर्वमलङ्कारो भवति मूर्खाणाम् ।
 जयतु भवान् ।]

अविमारकः— दयस्य ! अतिविलम्बितमिव भयता नगरे ।

३६ विदूषकः—तुमं दाव आमन्तणविप्पळद्वो विअ वम्हणो अहोरत्तं
 चिन्तेसि । अहं पि दाव दिअसे णअरं परिव्वभमिअ अळद्वभोआ
 पाअडगणिआ विअ रत्तिं पससदो सइदुं आअच्छामि । [त्वं

३९ तावदामन्त्रणविप्पळव्व इव ब्राह्मणोऽहोरत्तं चिन्तयसि । अहमपि तावद्
 दिक्खे नगरं परिभ्रम्यालव्वभोगा प्राकृतगणिकेव रात्रौ पार्श्वतः
 शयितुमागच्छामि ।]

४२ अविमारकः—सखे ! भ्रियं ते कथयिष्यामि ।

विदूषकः—किं समत्तो अम्हाअं इसिसावो । [किं समाप्तोऽस्माकम्-
 पिशापः ।]

४५ अविमारकः—भूर्खे ! अवश्यं भवितव्येऽर्थे कः प्रहर्षः ।

विदूषकः—किं पुण अण्णं । [किं पुनरन्यत् ।]

अविमारकः— किं न दृष्टा कुरङ्गथा घात्री नलिनिका च ।

४८ विदूषकः—आम भो ! दिट्ठाओ तत्तहोदीओ । किं आणीदं । [आम
 भोः ! दृष्टे तत्रभवत्यौ । किमानीतम् ।]

अविमारकः— अस्मच्छोकौपधमानीतम् ।

५१ विदूषकः—पेक्खामि दाव । [पश्यामि तावत् ।]

अविमारकः—कोले द्रक्ष्यमि । अथ तावच्छूयताम् ।

विदूषकः—भणानु भणानु भवं । [भणतु भणतु भवान् ।]

५४ अविमारकः- किं बहुना । तत्रभवती त्रयीति अद्यैव प्रवेष्टव्यं कन्या-
पुरमिति ।

विदूषकः- (विहस्य) केण तु उवाएण अट्भन्तरं पविंसिअ जीव

५७ ग्राहणं पत्तुकामोऽसि । अमञ्चा णाम विसमसीळा कुन्तिभो-
अस्स । [केन सत्प्रायेनाभ्यन्तरं प्रविश्य जीवग्रहणं प्राप्नुकामोऽसि ।
अमात्या नाम विपमशीलाः कुन्तिभोजस्य ।]

६० अविमारकः- कथं भवतापि शङ्कनीयम् । पश्य,

भग्ना मयैकेन पराः ससैन्या

अद्यापि गन्धेन न संश्रयन्ते ।

किं मानुषेः सोऽप्युसुरेश्वरो मे

हतो मुजाभ्यामविरूपधारी ॥ ९ ॥

विदूषकः- जाणामि जाणामि भवदो अमाणुसाणि कम्मणि ।
सव्वहा सङ्कणीओ रत्तिच्छण्णो परणिहृप्पवेसो । [जानामि

३ जानामि भवतोऽमानुषाणि कर्माणि । सर्वथा शङ्कनीयो रत्तिच्छण-
परगृहप्रवेशः ।]

अविमारकः- एष समासः । सर्वथा प्रवेष्टव्यं कुन्तिभोजस्य कन्या-

६ पुरम् । तदनुमन्तुमर्हति महाब्राह्मणः ।

विदूषकः- क्वं मं वडिअ गच्छसि । अहं भवन्तं सव्वक्खारं प
मुञ्चामि । अट्ठोसन्तो वि एको इच्छिदव्वो । [कथं मानुगित्वा

९ गच्छति । अहं भवन्तं सर्वकाले न मुञ्चामि । आक्षेपघ्नयेक
एष्टव्यः ।]

अविमारकः- न जानाति भवान् शास्त्रमार्गम् ।

एकः परगृहं गच्छेद् द्वितीयेन तु मन्त्रयेत् ।

यदुमिः समरं कुर्यादित्ययं शास्त्रनिर्णयः ॥ १० ॥

तरमादेकेनैव मया प्रवेष्टव्यं कुन्तिभोजस्य कन्यापुरम् । न ते वयं
शङ्कनीयाः । पश्यतु भवान्,

मितगुणमिह कुन्तिभोजसैन्यं
नृपभयनं विभयैः सुखं प्रवेष्टुम् ।

वयमपि च भुजायुधप्रधानाः

किमिह सखे ! भवतापि शङ्कनीयाः ॥ ११ ॥

विदूषकः— जइ एवं किन्तो णिच्चओ, संपदि णअरं पविस्सामो । तर्हि
मम अत्थि मिनो । तस्स आवासे काळं पडिवाळ्ळ्ह । [यद्येवं
३ कृतो निश्चयः, सप्रति नगर प्रविश्यावः । तत्र ममास्ति मित्रम् । तस्मा-
वासे काल प्रतिपालयावः ।]

अविमारकः— सम्यग् भवानाह । साम्प्रतमभ्यन्तरं प्रविश्य कृता-
६ ह्विषो महाराजेनाभ्यनुज्ञातो वासगृहे शयनसंविधानं प्रविश्याज्ञातो
नगरं प्रविश्य भनतो मित्रगृहे कालं प्रतिपालयामि ।

(प्रविश्य)

९ चेटी—जेहु भट्टिदारओ । आवुत्तं हाणोदअं । [जयतु भर्तृदारकः ।
आवृत्तं ज्ञानोदम् ।]

अविमारकः—अयमयमागच्छामि । गच्छाप्रतः ।

१२ चेटी—जं भट्टिदारओ आणवेदि । (निष्पन्ता) [यद् भर्तृदारक
आशापयति ।]

अविमारकः—वयस्य ! अस्तमितो भगवान् दिवाकरः । सम्प्रति हि-

पूर्वा तु काष्ठा तिमिरानुलिप्ता

सन्ध्यारणा भाति च पश्चिमाशा ।

द्विधा विभक्तान्तरमन्तरिक्षं

यात्सर्धनारीश्वररूपशोभाय् ॥ १२ ॥

विदूषकः— सुट्टु भवं भणादि । अदिकन्दो दिअसो । आरुटो पओसो । [सुण्डु भवान् भणति । अतिक्रान्तो दिवसः । आरुदः ३ प्रदोषः ।]

अविमारकः—अहो विचित्रस्वभावता जगतः । कुतः,
 न्यामृष्टसूर्यतिलको विततोडुमालो
 नष्टातपो मृदुमनोहरशीतवातः ।
 संलीनकामुकजनः प्रविकीर्णशूरो
 वेपान्तरं रचयतीव मनुष्यलोकः ॥ १३ ॥
 (निष्क्रान्तौ)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कुरङ्गी चेतयौ च)

- ३ कुरङ्गी—हृदया ! किं तेण भणिअं । [हला ! किं तेन भणितम् ।]
 चेट्ठी—भट्टिदारिए ! केण । [भर्तृदारिके । केन ।]
 कुरङ्गी—(स्वगतम्) हं मिन्दामि खु मन्दभाआ । (प्रकाशम्)
 ६ कण्णेउरचेडेण । [हं भिनन्नि राहु मन्दभागा । कन्यापुरचेटेन ।]
 मागधिका—दिट्ठो मए कण्णेउरचेडो । भणिदं च । ण किञ्चि आह ।
 [दृष्टो मया कन्यापुरचेटः । भणितं च । न किञ्चिदाह ।]
 ९ कुरङ्गी—हन्त भट्टिणीए णिवेदेमि—कण्णेउरचेडो मम सुअपउरं
 ण करेदि त्ति । [हन्त भट्टिन्यै निवेदयामि—कन्यापुरचेटो मम शुक्रपञ्च
 न करोतीति ।]
 १२ मागधिका—णं णिट्ठिदो सुअपउरो भट्टिदारिए । [ननु निष्ठितः
 शुक्रपञ्चो भर्तृदारिकायाः ।]

- कुरङ्गी-वाचाडे । किं अण्णो वि अत्थि । [वाचाटे ! किमनोऽ
 १५ प्पत्ति ।]
 मागधिका-भोठच्च । [भवितयम् ।]
 कुरङ्गी-हृत्वा । का वेत्ता । [हत्वा । का वत्ता ।]
 १८ मागधिका ओगाहो पओसो । [अग्गाढ प्रणोप ।]
 कुरङ्गी-तेण हि पासात् आळुहामो । [तेन हि प्रासादमारोहाम ।]
 मागधिका-विळासिणि । अग्गदो जाहि । विरएहि सअणासणाणि ।
 २१ [विगसिनि । अग्रतो याहि । विरचय गयनासनानि ।]
 विलासिनी-सुत्ता खु तुव । को काटो विरइत्ताणि सअणासणाणि ।
 [सुत्ता खलु त्वम् । क कालो विरचितानि गयनासनानि ।]
 २४ मागधिका हृत्वा । जानामि दे अत्तसत्ताण । दिवसरइदाणि
 भणासि रइदाणि च्चि । [हत्वा । जानामि तेऽल्लसवम् । दिवस
 रचितानि भणसि रचितानीति ।]
 २७ विलासिनी-हृत्वा । मा एव्व भणाहि । भट्टिदारिअ अन्तरेण
 अण्णादिसाणि होन्ति । [हत्वा । मैव भण । मर्तृदारिकामन्तरेणा या
 दशानि मरन्ति ।]
 ३० मागधिका-हृत्वा । गहुअ जानामि । हत्वा । गत्वा जानामि ।]
 (सर्वां परिक्रमन्ति ।)
 मागधिका-एसो पासादो । [एप प्रासाद ।]
 ३३ कुरङ्गी-अग्गदो जाहि । (आरोहण नाट्यति ।) [अग्रतो याहि ।]
 मागधिका-साहु विळासिणि । साहु । अत्तणो णामसदिस विद् ।
 एदरिस सिळादटे रइद्द सअण । [साधु विलासिनि । साधु ।
 ३० आत्मनो नामसदश कृतम् । एतस्मिन् शिलालते रचित शयनम् ।]
 विगसिनी-अद्भन्तरमण्डवे सु रइद्द सअण । मागधिए । पेक्ख
 पेक्ख मे अत्तसत्तण । [अम्यन्तरमण्डपे खलु रचित शयनम् । मागधिके ।
 ४२ पश्य पश्य मेऽल्लसत्तम् ।]

- मागधिका-अदिपण्डिता खु संवुत्ता । एवं पण्डितचेडवुत्तं भत्तारं
ळभेहि । [अतिपण्डिता खलु संवुत्ता । एवं पण्डितचेडवुत्तं भत्तारं
४५ लभस्व ।]
- कुरङ्गी-हळा ! इमरिस सिव्यादळे सुहुत्तअं उवविसामि । [हला !
अस्मिन् शिल्लतले सुहूर्तकमुपविशामि ।]
- ४८ मागधिका-जं भट्टिदारिआए रुइदं । होडु । [यद् भर्तृदारिकाए
रचितम् । भवतु ।]
(सर्वा उपविशन्ति)
- ५१ मागधिका-भट्टिदारिए ! कहेमि वक्खाणं । [भर्तृदारिके । कथयानि
व्याख्यानम् ।]
- कुरङ्गी-हळा ! जाणामि दे असन्वद्धप्पव्यावं । [हला ! जानानि
५५ तेऽसंबद्धप्रलापम् ।]
- मागधिका-भट्टिदारिए ! अभिणवा खु कहा । [भर्तृदारिके !
अभिनवा खलु कथा ।]
- ५७ कुरङ्गी-याचेमि, मा णिच्चन्धिअ, सुहुत्तअं सआमि । [याचे, मा
निर्वध्य, सुहूर्तकं शये ।]
- विलासिनी-सुहं सइडु भट्टिदारिआ । मे कहेहि । [सुतं श्रेजं
६० भर्तृदारिका । मम कथनम् ।]
- कुरङ्गी-(आत्मगतम्) किणुखु भवे । [किणुजलु भवेत् ।]
- मागधिका-हळा ! सुणाहि भट्टिदारिअं अन्तरेण । हला ! भू
६३ भर्तृदारिकामन्तरेण ।]
- कुरङ्गी-हं विदिदं रहरसं । परिच्चभट्टिन्दि । [हं विदितं रहस्यम् ।
परिभ्रष्टास्मि ।]
- ६६ विन्नासिनी-हळा ! कहिं तुए सुदं । [हला ! कुत्र त्वया श्रुतम् ।]
- मागधिका-भट्टिणीपरिचारिआए वसुमिच्चाए कहिदं [भट्टिणी-
परिचारिकया वसुमित्रया कथितम् ।]

६९ विलासिनी—सअं णाम भट्टिणीए कहिदं होदि । [स्वयं नाम भट्टिन्या कथितं भवति ।]

७२ मामधिक्क—अरिथ काशिराजपुत्तो जअवन्मा णाम । तस्य दिण्णा भट्टिदारिआ । तस्स अ दूदो आअदो महाराएण पूइदो । पडिग्गाहिदं च वणिणआरं । [अस्ति काशिराजपुत्रो जयवर्मा नाम । तस्मै दत्ता भर्तृदारिका । तस्य च दूत आगतो महाराजेन पूजित । प्रति गृहीत च वर्णिकारम् ।]

पुरङ्गी— (आरमगतम्) एदं अत्तिअं । अहं अत्तणो पभवामि । [एतदस्त्रीकम् । अहमारमनं प्रभवामि ।]

७८ मागधिका—तहिं किळ भट्टिणीए भणिदं—घाळा खु मे दुहिआ, ण सअत्तुणोमि एक्क पि दिअस अपेक्कअन्ती जीविउ । जदि मे महाराओ पसण्णो, एत्थ एव्व जामादुओ आणीदव्वो त्ति ।

८१ [तत्र किल भट्टिन्या भणितं—बाला राहु मे दुहिता, न शक्नोम्येकमपि दिवसमपश्यन्ती जीवितुम् । यदि मे महाराज प्रसन्न, अथैव जामाता नैतय इति ।]

८४ विलासिनी—तदो तदो । [ततस्तत ।]

मागधिका—तदो तं पि किळ अणुमदं महाराएण । अज्ज णक्कअत्तं सोभणं त्ति तेण अ दूदेण अमच्चो अत्थयभूदिओ पत्थिदो । [तत-

८७ सदापि किलानुमत महाराजेन । अयं नक्षत्र शोभनमिति तेन च दूतेनामात्य आर्यभूतिकं प्रस्थित ।]

पुरङ्गी— (स्वगतम्) हन्त काळन्तरिदं क्खयं । [हन्त कालान्तरित

९० कार्यम् ।]

विलासिनी—पिअं भट्टिदारिआए रचजोव्वणं सफलं सवुत्तं त्ति ।

[प्रिय भर्तृदारिकाया रूपयौवनं सफलं संवृत्तमिति ।]

९३

(प्रविश्य)

नलिनिका-भणितं हि मम मादाए-गच्छ एवं वुत्तन्तं भट्टिदारि
 आए कहेहि । पिअणिवेदिअमाणाणि पिआणि पिअदणणि
 ९६ होन्ति । अहं अ सा वि मं पेक्खन्ती सर्व्वं विस्सत्थं ण भणादि ।
 अहं पि काले परस्सदो पभवामि त्ति । जाव भट्टिदारिआए पिअं
 णिवेदेमि । (परिक्रामति) [भणितं हि मम मात्रा-गच्छैतं वृत्तानं
 ९९ भर्तृदारिकायै कथय । प्रियनिवेशनानानि प्रियाणि प्रियतराणि भवन्ति ।
 अथ च सापि मा पश्यन्ती सर्व्वं विश्वस्सं न भणति । अहममि काले
 पार्श्वतः प्रभवामीति यावद् भर्तृदारिकायै प्रियं निवेदयामि ।]

१०२ कुरङ्गी- कोणुखु अभूदपूर्व्वो रोओ विन्तिअमाणो भं उम्मादेदि ।
 सुमणावण्णअं णेच्छदि । ण तुस्सदि गोट्टीए । इदं एत्थ दासुणं
 मनोहरं च । (निःश्वस्य) णळिणिए ! किं एदं । [कोणुखुत्वभूतपूर्व्वो
 १०५ रोगश्चिन्त्यमानो मामुन्मादयाति । सुमनावर्णकं नेच्छति । न तुष्यति
 गोष्ठया । इदमत्र दासुणं मनोहरं च । नलिनिके ! किमेतत् ।]

भागधिका- भट्टिदारिए ! माअधिआ खु अहं । [भर्तृदारिके !
 १०८ भागधिका खल्वहम् ।]

विलासिनी- भट्टिदारिए ! विलासिणी खु अहं । [भर्तृदारिके !
 विलासिनी खल्वहम् ।]

१११ नलिनिका- (उपगम्य) भट्टिदारिए ! अहं णळिणिआ । सोवण-
 सहेण खु भट्टिदारिआए विञ्जादं । भट्टिदारिए ! भट्टिणी भणादि ।
 [भर्तृदारिके ! अहं नलिनिका । सोपानशब्देन सल्ल भर्तृदारिकायै
 ११४ विश्रातम् । भर्तृदारिके ! भट्टिनी भणति ।]

कुरङ्गी- किं त्ति । [किमिति ।]

नलिनिका- (कर्णे) एवं विअ । [एवमिव ।]

११७ कुरङ्गी- हं हीणं चारित्तं । [हं हीनं चारित्रम् ।]

नलिनिका-णं सम्भावणीओ एसो । णं सो एव सो । [ननु
सम्भावनीय एषः । ननु स एव सः ।]

१२० कुरङ्गी-णळिणिए ! संवाहेहि मं । [नलिनिके ! संवाहय माम् ।]

नलिनिका-जं भट्टिदारिआ आणवेदि । [यद् भर्तृदारिकाज्ञापयति ।]

विलासिनी-णळिणिए ! विवाहो कदा भविरिसदि । [नलिनिके !

१२३ विवाहः कदा भविष्यति ।]

(नेपथ्ये)

अद्य ।

१२६ नलिनिका-चिरं जीव ।

(नेपथ्ये)

राजपुरुपाः ! अमात्यः प्रस्थित इति कञ्चिदमात्यभृत्यः कन्यापुर-

१२९ रक्षणार्थं नाभ्यागतः । तद् वयेष्टं भवतु । तावदहं श्वो राहो
निवेदयिष्यामि ।

विलासिनी-हृत्वा णळिणिए ! किं भणिदं । [हला नलिनिके ! किं

१३२ भणितम् ।]

नलिनिका-जदा सो भट्टिदारओ पविसदि, तदा होदि विवाहो ।

[यदा स भर्तृदारकः प्रविशति, तदा भवति विवाहः ।]

१३५ विलासिनी-अविग्घेण पविसदु । [अविग्नेन प्रविशतु ।]

नलिनिका-एवं होदु । [एवं भवतु ।]

मागधिजा-हृत्वा ! एहि चउरसाळे उपवितामो । [हला ! एहि

१३८ चतु.शाले उपविशाम. ।]

विलासिनी-एवं होदु । गदप्पाओ पओसो । आरूढा जोहा ।

[एव भवतु । गतप्रायः प्रशेषः । आरूढा ज्योत्स्ना ।]

१४१ नलिनिका-हृत्वा । मम वि अरथरं अरथरेहि । [हला ! ममाप्यास्त-

रमास्तुणु ।]

मागधिका-अस्थि अवभासो । सेवेहि भट्टिदारिअं, जाव णिदं
१४४ छभदि । [अस्त्यवकाशः । सेवस्व भर्तृदारिकां, यावन्नद्रां लभते ।]
नलिनिका-एवं होदु । [एवं भवतु ।]

(उमे निष्कान्ते ।)

१४७ (ततः प्रविशति लङ्गहस्तश्चोरवेषेण रज्जुहस्तोऽविमारकः)

अविमारकः- (सविमर्शम्) भोः । कष्टं तारुण्यं नाम । कुतः,
रागं विजृम्भयति संश्रयते प्रमादं
दोषान् न चिन्तयति साहसमभ्युपैति ।
स्वच्छन्दतो व्रजति नेच्छति नीतिमार्गं
बुद्धिं शुभां सुविदुषामवशीकरोति ॥ १ ॥

कथमात्माधीनेष्वर्थेषु मन्दीभवामि । इह हि,

नगरपरिचितोऽहं रक्षिणो ज्ञातसारा-
स्तिमिरगहनभीमं वर्तते चार्धरात्रम् ।

असिरपि सुसहायो निश्चितश्चान्तरात्मा

किमिह बहुविचारैः को मया दुष्करोऽर्थः ॥ २ ॥

अहो अर्धरात्रस्य प्रतिभयता । सम्प्रति हि,

गर्भस्था इव मोहमभ्युपगताः सर्वाः प्रजा निद्रया

प्रासादाः सुखसुप्तनीरवजना ध्यानं प्रविष्टा इव ।

प्रप्रस्ता इव सञ्चितेन तमसा स्पर्शानुमेया नगा

अन्तर्धानमिवोपयाति सकलं प्रच्छन्नरूपं जगत् ॥ ३ ॥

अथैव खलु वर्तते कालरात्रिः ।

तिमिरमिव वहन्ति मार्गनद्यः

पुलिननिभाः प्रतिभान्ति हर्म्यमाद्याः ।

तमसि दश दिशो निमग्नरूपाः

श्रुवतरणीय इवात्यमन्धकारः ॥ ४ ॥

(परिक्रम्य कर्णे दत्ता) अये गान्धर्वध्वनिरिव श्रूयते । को नु सख्यं
सर्वकालसुखी पुरुषः कान्तया सह गान्धर्वमनुभवति । व्यक्तं
१ स्वयं वीणां वादयति । कुतः,

उद्यं हर्म्यं सन्निरुद्धाश्च जाला-

स्तन्त्रीनादः श्रूयते सानुनादम् ।

वाद्यस्थानं व्यक्तमेवं प्रयोक्तुं

किं सामर्थ्यं स्त्रीकराग्राङ्गुलीनाम् ॥ ५ ॥

गीतं तु पुनः स्त्रियाः । इह हि,

तानस्तु मन्दो विगदप्रवृत्तो

जातश्च नादो मुपनासिकेन ।

स्थूलोऽपि हेतुः कर्तालनादः

सञ्जायते सद्बल्यस्वनेन ॥ ६ ॥

(परिक्रम्यावलोक्य) इहह अयमपरः कः कुद्धां कान्तां प्रसादयति ।

महान् सख्यस्यापराधः, येनेयमस्यां वेलायामपि न प्रसीदति ।

३ अथना प्रसन्ना सख्यं व्यपदेशमिच्छति । कुतः,

वाप्पोपरुद्धजडगद्गदजिह्वाकण्ठं

काहं तवेत्यसकलं प्रणयाद् चदन्ती ।

सद्भावतः प्रियवशं समुपागतापि

स्त्रीभावतः प्रवदति प्रतिकूलमेव ॥ ७ ॥

कौनुरसख्यं पक्षी भैरवस्वरः । आ उल्लूकः सख्यम् । कथं हसित-

मनेन । उल्लूकस्वरश्रवणभीतया कान्तया परिष्वक्तः सख्यं तपस्वी ।

३ सहशं वयसः । किं परव्यापारवीक्षणम् । साधयामस्तावन् ।

(परिक्रम्य) को नु सख्यमस्मिन् नगरापणालिन्दे सशङ्कित-

मतिस्निग्धं च सम्भाषते । अस्मत्सप्रहाचारी सख्यं तपस्वी ।

१ निमपरन्वापारेण,

सम्पीड्यते परिजनेन शनैर्वदेति
संविम्वद् भवति भूषणनिस्सनेन ।

सङ्गं वदत्यसुखदं मदनामिभूतः
सङ्केतमिच्छति च नेच्छति चाभिगन्तुम् ॥ ८ ॥

(परिक्रम्य) अये ज्योत्स्ना । नैषा ज्योत्स्ना, उभयपङ्क्तिगतानां
प्रासादानां गवाक्षान्तरगता दीपप्रभैया । इह खलु प्रयत्नादात्मा रक्षि-
३ तव्यः । अये अयं तु तस्करः । एष हि,

दृढपरिकरबन्धदृष्टचित्तः
परगृह्यादनिविष्टदृष्टिचेष्टः ।
द्रुतगतिरपि दीपिकावलोकी
भवति च पादनिपातनादमीरुः ॥ ९ ॥

इन्त परिहरिष्याम्येनम् । (एकान्ते स्थितः) गतो नृशंसः । यय-
मपि तावत् प्रतिष्ठामहे । (परिक्रम्य) अये रक्षिणः खल्वेते । किन्तु
३ खल्विदानीं करिष्ये । भवतु दृष्टम् । इमां शृङ्गाटकस्यां विटसमां
प्रविशामि । (विलङ्घय स्थित्वा)

आरक्षिणां तु विमुखं मितयिक्रमाणां
मामभ्युपेत्य ह्मतीव ममैव खङ्गः ।
नेते तु रक्षिपुरुषा मम भारभूता
मन्कार्यसाधनपरोऽहमिह प्रविष्टः ॥ १० ॥

गता रक्षिणः । के रक्षन्ति रक्षितात्मानम् ।
अथद्रुपुरुषपञ्चमेत्य शौर्यं
निशि विचरन्ति सरागणोभमोदाः ।

इह तु पुरुषकारमारमाश्री
षट्पुत्रियमश्च सुराध रात्रिचारः ॥ ११ ॥

- एतद् राजकुलम् । अहो स्थिरत्वमुच्छ्रितत्वं प्राकारस्य । इह सल्लु
 प्रयुज्यते पुरुपाणां कक्ष्यावन्धः । अथवा प्रविष्ट एवाहं चिन्तयितव्यः,
 ३ यदि स्थिराः कपिशीर्षकाः । इह स्थित्वा रज्जुं प्रक्षिपामि । नमः
 प्रजापतये । नमः सर्वसिद्धेभ्यः । प्रसीदन्तु बलिशम्बरमहाकालाः ।
 विजृम्भतां रात्रिः । वर्धतां निद्रा । अनुमन्यतां पद्मा । लयं गताः
 ६ सर्वविघ्ना भवन्तु । इताः परिपन्थिका भवन्तु । जयतु भगवती
 कात्यायनी । (रज्जुं क्षिप्त्वा) हन्त यद्द कर्कटकरज्ज्वा कपिशीर्षक ।
 अहो भवितव्यस्य प्रभाव । एकत्वेव क्षेपेण सुसंसक्तां रज्जुं कार्य-
 ९ सिद्धिमिव पश्यामि । अहो बलवान् हि भगवान् प्रजापतिः । कुत ,

यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः

को वा न सिध्यति ममेति करोति कार्यम् ।

यत्नैः शुभैः पुरुपता भवतीह नृणां

दैवं विधानमनुगच्छति कार्यसिद्धिः ॥ १२ ॥

भवतु रज्जुमवलम्ब्यारोहामि । (आरुह्य दृष्ट्वा) अहो राजकुलस्य श्रीः ।

विपुलमपि मितोपमं विभागा-

न्निविडमिवाभ्युदित क्रमोच्छ्रयेण ।

नृपभवनमिदं सहस्र्यमालं

जिगमिपतीव नभो वसुन्धरायाः ॥ १३ ॥

इह तु न स्थातव्यम् । अट्टालप्रतोलीन्द्रपथेभ्यः सर्वविघ्ना भवन्ति ।

भवतु अनर्थैव रज्ज्वावतरिष्यामि । (अवतीर्य) क्व नु सल्लियदातीं

३ रज्जुं प्रच्छादयामि । (विचिन्त्य) भवतु दृष्टम् । अस्यां हस्ति-

शालयां पाशं ठित्वा क्षिपामि । (प्रक्षिपति । परिक्रम्य)

अये तन्त्रीनादो युवतिकलगीतध्वनियुतः
अन्यतो यास्यामि ।

अये गन्धामोदो गजचरमदोद्बोधितपटुः ।
मुहूर्तं स्थित्वा यास्यामि ।

प्रभैषा दीपानामिह तु वितता रक्षिपुरुषाः
का गतिः ।

चिराद् रात्रौ शान्तं सह कमलपण्डैर्नृपगृहम् ॥१४॥
यास्यामि । एष तयोक्तो मार्गः । इयं मन्दाकिनी । असौ
दारुपर्वतकः । इयमुपस्थानसभा । अये अयं कन्यापुरप्रासादः । एष
३ तु काष्ठकर्मबहुलतया समासन्नजाल्वाच्च सुखमारोडुम् । अयथा
दुरारोहश्चेत्,

कान्तासमीपमुपगम्य मनोभिलाषा-

द्धर्म्याधिरोहणमतेर्मम का विशङ्का ।

संसक्तनालगतकण्टकभीतचेता-

स्तृष्णार्दितः क इह पुष्करिणीं जहाति ॥ १५ ॥

भवत्यारोहामि । (आद्य) इदं तयोक्तं जालयन्त्रम् । (विघाटप
प्रविश्यावलोक्य च) साधु कुन्तिभोज ! साधु । उत्प्रहसित इव
३ भवनेनानेन स्वर्गः । तथाहि,

हंसाः स्वपन्ति मणिरत्नशिलतलेषु

वैदूर्यमौक्तिककृताः सिक्ताप्रतानाः ।

स्तम्भाः प्रवालविहिताः किमिह प्रलपे -

मन्दीभवन्ति मणिदीपहताः प्रदीपाः ॥ १६ ॥

अलं रौद्रवेपेण । (चोरवेपमपनीय कश्याबन्धं विमुञ्चति)

नलिनिका-को णु खु वृत्तन्तो भट्टिदारअस्स । भट्टिदारिआ वि
३ अवस्थादुग्गह णिदं लभदि अज्ज उ मम पिओ आअच्छदि ति
सुदमत्तेण एव । [को नु सल्ल वृत्तन्तो भर्तृदारकस्स । भर्तृदारिकाप्य-
वस्थादुर्लभा निद्रा लभत अयं तु मम प्रिय आगच्छतीति श्रुतमानेणैव ।]

६ अविमारकः- (श्रुत्या सहसोपसृत्य) भवति ! अयं मे वृत्तान्तः ।

नलिनिका-(विलोक्य सहर्षम्) साअदं भट्टिदारअस्स । [स्वागतं
भर्तृदारकस्स ।]

अविमारक -(दृष्ट्वा सानन्दम्) इयमियं सा । यत्र मन,

दृष्टिर्न तृप्यति परिष्वजतीव साङ्गं

बुद्धित्वरां व्रजति बोधयतीव सुप्ताम् ।

रागोऽभिचोदयति सादयतीव चाङ्गं

हर्षात् प्रसीदति विमुह्यति चान्तरात्मा ॥ १७ ॥

नलिनिका-(आत्मगनम्) एसो खु भअवं कामदेवो ओवो
विअ उभअपक्खं पीठेइ । (प्रकाशम्) भट्टिदारअ ! अलङ्करीअदु

३ सअणअळं । [एए सल्ल भगवान् कामदेव ओष इवोभयपक्षं पीडयति ।
भर्तृदारक ! अलकियता शयनतलम् ।]

अविमारक -वाढम् । (उपविशति)

६ नलिनिका-भट्टिदारअ ! किं ओवोवेमि भट्टिदारिअं । [भर्तृदारक !
किमवबोधयामि भर्तृदारिकाम् ।]

अविमारकः-भद्रे ! अल्लमळं वालचापलेन । पश्य,

अहं द्विनेत्रो न सहस्रनेत्रो

मतिश्च मूढा सुचिरामिलापात् ।

कामार्पणस्याद्य तु दृष्टपारं

चेक्रिड्यतां मे सुत्तमशियुग्गम् ॥ १८ ॥

नलिनिका-जाणामि जाणामि भट्टिदारिअं अन्तरेण भट्टिदारअत्त
परिस्समं । [जानामि जानामि भर्तृदारिकामन्तरेण भर्तृदारक
३ परिश्रमम् ।]

अविमारकः-अद्य सफलो मे परिश्रमः ।

कुरङ्गी-(बुद्ध्या) हव्य ! किं णिरणुक्खोसेण भणिअं । [हव्य !
६ किं निस्तुक्खेणेण भणितम् ।]

नलिनिका-भट्टिदारिए ! भणिदं खु मए पुढमं । [भर्तृदारिके !
भणितं खलु मया प्रथमम्]

९ अविमारकः-प्राप्तं खलु मया जीवितस्य फलं, चेनेयमीदृशं मोहं
गता ।

कुरङ्गी-(आत्मगतम्) हं परिचमट्टुन्हि । (प्रकाशम्) हव्य !
१२ किं मए भणिदं । [हं परिभ्रष्टास्मि । हव्य ! किं मया भणितम् ।]

नलिनिका-भट्टिदारिए ! किञ्चि ण मन्तिदं । [भर्तृदारिके !
किञ्चिन्न मन्वितम् ।]

१५ अविमारकः-अयमस्या मोहविक्षरेण द्वितीयो मे मोहः ।

कुरङ्गी-णळिणिए ! चिरं खु उवचिट्ठा । का वेळ्य । [नलिनिके !
चिरं खलुनविष्टा । का वेला ।]

१८ नलिनिका-संबुत्तं अद्धरत्तं । [संवृत्तोऽधरवः ।]

कुरङ्गी-त्तेण हि परिस्सन्तासि । एहि परिस्सजेहि मं । [तेन हि
परिभ्रान्तासि । एहि परिष्ववस्व माम् ।]

२१ नलिनिका-(अनवार्यं) अहं संवाहेमि । भट्टिदारअ ! परिस्सजेहि
भट्टिदारिअं । [अहं संवाहयामि । भर्तृदारक ! परिष्ववस्व
भर्तृदारिकाम् ।]

२४ अविमारकः—(सहर्षम्) बाढम् । एषमेव त्वमपि प्रियशतानि शृणु ।
 कुरङ्गी—अच्छं अदिसिणेहेण । एहि दाव । [अलमतिस्नेहेन ।
 एहि वावत् ।]

२७ नलिनिका—भट्टिदारिए ! इअम्हि । [भर्तृदारिके ! इयमस्मि ।]
 कुरङ्गी—(चलादाकृष्याविमारकमालिङ्गति) हं को दाणिं मं संवा-
 हेदि । [हं क इदानीं मा संवाहयति ।]

३० नलिनिका—(कणे) एवं विअ । [एवमिव ।]
 कुरङ्गी—(सख्यग्रमम्) हा हीणं चारित्तं । मीदम्हि । [हा हीनं
 चारिजम् । भीतास्मि ।]

३३ अविमारकः—

न त्वं प्रिये ! मम नवासि मनोभियोगात्
 किं कम्पसे पवनवेगहता लतेव ।
 भद्रे ! भयं त्वज कुरुष्व मयि प्रसादं
 किं वा प्रलप्य बहुधा क्षरणागतोऽस्मि ॥ १९ ॥
 (कुरङ्गी सलज्जं नलिनिका विलोकयति)

नलिनिका—भट्टिदारअ ! उट्टेहि उट्टेहि । भट्टिदारिआ भणारि ।
 उट्टेहि किळ । [भर्तृदारक ! उत्तिप्रोत्तिप्र । भर्तृदारिका मयमि ।

३ उत्तिष्ठ किल ।]

अविमारकः—बाढम् । (उत्तिष्ठति)

(प्रविश्य)

६ धानि—जेदु भट्टिदारओ । [जयतु भर्तृदारकः ।]

अविमारकः—कथं भवती ।

नलिनिका-तह । [तथा ।]

१२ (निष्क्रान्ता धात्री)

नलिनिका-भट्टिदारअ ! अत्रभन्तरमण्डवे खु रइइं सअणं । तहि एव
पविसदु भट्टिदारिआए सह । [भर्तृदारक ! अत्रभन्तरमण्डवे खु

१५ रचितं शयनम् । तत्रैव प्रविशन् भर्तृदारिक्या सह ।]

अविमारकः-त्वमप्येवं प्रियशतानि शृणु । (हस्तेन तस्मा हस्तं
गृहीत्वेत्तिग्रति ।)

१८ नलिनिका-एदु एदु भट्टिदारओ । [एत्वेतु भर्तृदारकः ।]

अविमारकः-अयमयमागच्छामि ।

(उभौ परिक्रमतः)

२१ अविमारकः-(सहपंम्) अनृणोऽस्मि चौवनस्य । कुतः,

नेत्रे चाप्पपरिप्लुते करघृतौ व्यायलगमानौ स्तनौ

श्रोणी चाधिकमारिका न विशदौ पादौ द्विया स्वन्दिनौ ।

एतन् सत्रपदप्रमाणमिह भोः ! सम्पाद्यते योजना

यद्येपा क्षणदा भवेद् युगगतं धन्यो मदन्व कुतः ॥ २० ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चाण्डेरिकाहस्ता मागधिका)

३ मागधिका-अहो परिजणस्स पमादो । आमुप्योदअं पि ण किं
पासादरअणा । ण सुणीअदि गोठीजणकोलाहल्यो । किं णु गुरु भवे ।
आ, रनिजागरदाए पमादप्पमुत्ता भवे । जाय भट्टिदारिअं ओणो-

६ धेनि । (परिक्रामति) [अहो परिजनस्य प्रमादः । आमूर्तेरुदन्तं
न कृत्वा प्रासादरचना । न भवते गोठीजनकोलाहलः । किं तु गुरु

भवेत् । आ, रञ्जिनागरतया प्रभातप्रमुक्ता भवेत् । याद् भर्तृदारिका
१ मन्वोधयामि ।]

(ततः प्रविशति विलासिनी वीजनेन)

विलासिनी-भागधिए । चिद्ध चिद्ध । [मागधिके । तिष्ठ तिष्ठ ।]

१२ मागधिका-हृळा । मा वारेहि । भट्टिदारिआए सुमणावण्णअं मए
आणीअदि । [हल । मा वारय । भर्तृदारिकायै सुमनावर्णक
मया नीयते ।]

१५ विलासिनी-किं भट्टिदारिआए सुमणावण्णएण वा अलङ्कारेण वा ।
[किं भर्तृदारिकाया सुमनावर्णकेन बालङ्कारेण वा ।]

मागधिका-अपिणीदे । मा अमङ्गळ भणाहि । सददाळङ्किदा भट्टि

१८ दारिआ होदु [अविनीते । मा अमङ्गळ भण । सततालङ्कृता
भर्तृदारिका भवतु ।]

विलासिनी-ण सु । आइदी एव भट्टिदारिआए अलङ्कारो त्ति

२१ भणामि । [न सउ । आकृतिरेव भर्तृदारिकाया अलङ्कार इति भणामि ।]

मागधिका-उम्मत्तिए । णणु पुष्क वि वासीअदि । [उम्मत्तिके ।
ननु पुष्पमपि वास्यते ।]

२४ विलासिनी-सदिस एद । सभावरमणीआणि मण्हिदाणि अदिर-
मणीआणि होन्ति । [सदस्यमेवत् । स्वमावरमणीयानि मण्हिता-
न्यतिरमणीयानि भवन्ति ।]

२७ मागधिका-हृळा । सुजोजिदो सु भट्टिदारिआए ल्याणुरुनो भत्ता ।
[हल । सुयोजितं तलु भर्तृदारिकाया ल्यानुरूपे भर्ता ।]

विलासिनी अळ पक्खवादेण भट्टिदारिआअस्स समीपे भट्टिदारिआ

३० पटुमिणिआ विअ दिस्सदि । [अल पक्षपातेन । भर्तृदारिकस्य समीपे
भर्तृदारिका प्रक्षिणीव दृश्यते ।]

मागधिका-सुट्टु भणादि । अह वि चिन्तेमि—ससरीरो भअवं

३३ कामदेवो ईदिसो भवेत्ति । [सुष्ठु भणति । अहमपि चिन्तयामि—
सशरीरो भगवान् कामदेव ईदृशो भवेदिति ।]

विलसिनी—तद् एव भट्टिदारिआ भट्टिदारअं विणा खणमत्तं वि ण
३६ रमादि । [तथैव भर्तृदारिका भर्तृदारकं विना क्षणमात्रमपि न स्मते ।]

(ततः प्रविशति साक्षा नलिनिका

- नलिनिका—(सशोकम्) सच्चो खु लोअप्पवादो—बहुविघ्नानि
३९ सुहाणि त्ति । एसो खु संवच्छरो अदिक्कन्दो भट्टिदारिआए अवि-
च्छिण्णसुहसम्भोएण रदि करिअ । अम्हाअं पुण गोट्टीजणस्स
४२ उत्तरकुखासो संबुत्तो । अञ्ज उण महाराएण विदिदो एसो सु
वुत्तन्तो त्ति सुणिअ सीददि विअ सरीरं । भट्टिदारिआ व
ळञ्जाभअमअणेहि अमिताळिअमाणा सन्दावेण मुद्धा अवअद्दे-
दणा विअ संबुत्ता । एसो खु पासादो णिग्वाविद्धीवो विअ मे पडि-
४५ भादि । तेण भट्टिदारएण विरहिदाए मम एकं पि हिअअप्पीदिकरं
ण जादं । भट्टिदारओ अविग्घेण णिग्गदो त्ति सुणिअ अञ्ज पहादिदं
विअ मे हिअअं । सम्पदि सुरुद्धं कण्णावरं । (परिक्रम्य) अम्भो
४८ सहीओ । हळ्य माअधिए ! किं एदं । [सत्यः खलु लोकप्रवादः—
बहुविघ्नानि सुखानीति । एष खलु संवत्सरोऽतिक्रान्तो भर्तृदारिकाया
अविच्छन्नसुखसम्भोगेन रतिं वृत्त्वा । अस्माकं पुनर्गोप्त्रीजनस्योत्तरकुख-
५१ वासः संबुत्तः । अथ पुनर्महाराजेन विदित एष खलु वृत्तान्त इति श्रुत्वा
सीदतीव शरीरम् । भर्तृदारिका च लज्जाभयमदनैरमिताहयमाना
सन्तापेन मुग्धापगतचेतनेव संवृत्ता । एष खलु प्रासादो निर्वापितदीप
५४ इव मे प्रतिभाति । तेन भर्तृदारकेण विरहिताया ममैकमपि हृदयप्री-
तिकरं न जातम् । भर्तृदारकोऽधिष्णेन निर्गत इति श्रुत्वाय प्रहादितमित्र
मे हृदयम् । यस्मिन् सुखदं वन्यापुरम् । अम्भो शङ्क्यौ । हला माग
५७ धिके ! किमेतत् ।]

मागधिका-हृत्वा । किं पृच्छसि । णं मण्डनवेत्ता भट्टिदारिआए ।

[हला ! किं पृच्छसि । ननु मण्डनवेला भर्तृदारिकायाः ।]

६० नलिनिका- अदिक्खन्दो उच्छयो । (रोदिति) [अतिक्रान्त उत्सवः ।]

उमे-सिविणं विअ किं एदं । भणाहि समाणा भयामो । [स्वप्न
इव किमेतत् । भण समाना भयामः ।]

६३ नलिनिका-सव्वहा गओ भट्टिदारओ । [सर्वथा गतो भर्तृदारकः ।]
उमे-हं ।

नलिनिका-अहं पि भट्टिदारिआए दुक्खं पेक्खिउदुं असहन्ती इह

६६ आअदम्हि । [अहमपि भर्तृदारिकाया दुःखं प्रेक्षितुमसहमानेहागता
स्मि ।]

मागधिका- ण सक्कं खु भट्टिदारिआए अवत्थादंसणं । तह वि

६९ भट्टिदारिअं अस्मासइस्सामो । [न शक्य खलु भर्तृदारिकाया
अवस्थादर्शनम् । तथापि भर्तृदारिकामाश्वासयिष्यामः ।]

उमे-एवं करेम्ह । एव कुर्मः ।]

७२ (सर्वा निष्क्रान्ताः)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशत्यविमारकः)

अविमारकः-(सशोकम्)

कन्यापुरात् कथमपीह विनिर्गतं मे

भाग्यावशेषमवलम्ब्य शरीरमात्रम् ।

अद्यापि तन्मम मनो न तु मामुपैति

नावेक्षते मयि तया प्रिययावरुद्धम् ॥ १ ॥

का नु खलु भवेदवस्था कुरङ्गथाः ।

द्रीता भवेत् प्रेष्यजनप्रयादैर्भीता च राक्षा दृढसन्निरुद्धा ।

वाष्पाविला मामनवेक्षमाणा मोहं व्रजेद् रात्रिषु किं करिष्ये ॥ २ ॥

हन्त दृष्टः प्रतीकारः । तथापि तावदस्मदपेक्षया नापेक्षित आत्मा ।
तस्माद्दहमपि तावत् तदर्थे प्राणान् परित्यजामि । (परिक्रम्य)
३ कतिपयदिवसप्रोषितोऽहमस्मि । अद्य तु मानसं शरीरं च दुःख-

मसह्यमिव मे प्रतिभाति । इह हि,

निर्व्याजं परिचयवर्धमानरागां

रूपाढ्यामभिनवयौवनां मनोज्ञाम् ।

त्यक्त्वा तां क्षणमपि वद्विजितोऽस्मि जीवन्

कष्टोऽन्यः क इह भवेत् कृतघ्नभावः ॥ ३ ॥

सम्प्रति हि मदनेनान्तर्दह्यमानस्य क्षारीभवितुमारब्धो भगवान्
सूर्यः सहस्ररश्मिः । (सर्वतो विलोक्य) अहो प्रतिभयता निदा-

३ धस्य । सम्प्रति हि,

अत्युष्णा ज्वरितेव भास्करकरैरापीतसारा मही

यक्ष्मार्ता इव पादपाः प्रमुषितच्छाया दद्याग्न्याश्रयान् ।

विक्रोशन्यवशादिवोच्छ्रितगुहाव्यात्ताननाः पर्वता

लोकोऽयं रविपाकनष्टहृदयः संयाति मूर्छामिव ॥ ४ ॥

किमिदानीं करिष्ये । न चास्म्यहं गन्तुं समर्थः । कुतः,

टिम्पन्ति रूक्षपयनाः सिकताभिचूर्णैः

संस्वेदयन्ति च नगाः परुषैः पलाशैः ।

दावैर्द्रवीकृतवनुः स्रवतीव भास्वा-

नादित्यपाकचलितः फलतीव लोकः ॥ ५ ॥

हा प्रिये ! हा सुन्दरि ! देहि मे प्रतिवचनम् । (मूर्च्छां नाटयति ।

पुनर्निःश्वस्य । ऊर्ध्वमवलोक्य) रुद्धः स्रष्टु भगवान् सूर्यः सहस्र-

३ रश्मिः । अथवा,

किमत्र चित्रं वितताः पयोदा

रन्धन्ति सूर्यं ननु घातनीताः ।

अन्तःस्थितं मे यदि वारयन्ति

कामं भवेद् विस्मयनीयमेतन् ॥ ६ ॥

किमनेन जीवन्मरणेन । विसर्जयिष्याम्यात्मानम् (उरथाय परि-
क्रामति) किन्तु खलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् । अस्मिन्नारण्यतटाके

३ विसर्जयिष्याम्यात्मानम् । धिगधर्मः खलु मे मरणमार्गः । अमि-
मानमोहान्महापथो विस्मृतः । अन्यथा प्रयतिष्ये । (विलोक्य)
भवतु दृष्टम् । अये अदूरे दृश्यते द्वाग्निः । तस्मिन् प्राणानाहुति
६ करिष्यामि । (उपगम्य प्रणम्य च) भगवन् ! अग्ने !

इष्टं चेदेकचित्तानां यद्यग्निः साधयिष्यति ।

परत्रापि च मे कान्ता सा भवेदेककीर्तनी ॥ ७ ॥

(अग्निं प्रविश्य सकुतूहलम्) किमिदं वर्तते ।

दग्धाः स्फुलिङ्गनिकरैर्निपतन्ति वृक्षा

ज्वालाश्च मे मलयचन्द्रनपङ्कशीताः ।

अग्निर्दयां हि कुरुते मदनातुरेऽपि

पुत्रं पितेव च परिप्यजति प्रहृष्टः ॥ ८ ॥

भोः ! किमतः परं विस्मयनीयम् । अग्निः खलु मां न दहति ।

अथवा एतदप्यस्ति कारणम् । अन्यथा प्रयतिष्ये (परिक्रम्य) एष

३ खलु महान् पर्वतः,

असितजलद्रवन्दैर्मिश्रसन्दिग्धशृङ्गो

गगनचरकुलानां विश्रमस्थानभूतः ।

सुकविमतिविचित्रो मित्रसंयोगहृद्यो

नरपतिरिव नीचो दृश्यते निष्फलाढ्यः ॥ ९ ॥

भवतु तावदस्मिञ्छैले प्राणान् परित्यजामि । मरुत्प्रपातो हि सर्वो-
र्थस्ताधकः । यावदारोहामि । (आरुह्यावलोक्य) एतत् पानीयं
गोत्रस्थं स्नात्वोपस्पृश्य मन्त्रं जपामि । (तथा कृत्वा जपति)

(ततः प्रविशति विद्याधरः सह प्रियया)

विद्याधरः-

प्राक्सन्ध्या कुरुपूत्तरेषु गमिता स्नातः पुनर्मानसे
भूयो मन्दरकन्दरान्तरतटेष्वाभोदितं यौवनम् ।
क्रीडार्थं हिमवद्गुहासु चरिता दृष्टिश्च संलोमिता

यास्यावो मलयस्य चन्दनगान्मध्याह्ननिद्रासुखान् ॥ १० ॥

(आकाशयानं निरूप्य) सौदामिनि ! पश्य पश्य भगवत्या वसुन्धराया
दूरस्थां दर्शनीयामाकृतिम् । इह हि,

शैलेन्द्राः कलभोपमा जलधयः क्रीडातटाकोपमा

वृक्षाः शैवलसन्निभाः क्षितितलं प्रच्छन्ननिम्नस्थलम् ।

सीमन्ता इव निम्नगाः सुविपुलाः सौधाश्च विन्दूपमा

दृष्टं वक्रमिवाभिभाति सकलं संक्षिप्तरूपं जगत् ॥ ११ ॥

भद्रे ! अवहिता भव । शीतचन्दननिलयं मलयं प्रयास्यावः ।

सौदामिनी-अप्य ! सह । [आर्य ! तथा ।]

३ (उभावाकाशयानं निरूपयतः)

सौदामिनी-अप्य । ण पारेमि अधिरसन्ता गन्तुं । [आर्य ! न
पारयाम्यविश्रान्ता गन्तुम् ।]

६ विद्याधरः-तेन हि फस्मिश्चित् पर्वते मुहूर्तं विश्रम्य गमिष्यावः ।

सौदामिनी-अप्य ! पिअं मे । [आर्य ! प्रियं मे ।]

(उभावदतरतः)

९ विद्याधरः-सौदामिनि ! पश्य पश्य ।

जलदगहनमुञ्जतीव वेगा-

दमिपततीव मही समुद्रमुद्रा ।

जलदसमयतोयदा इवामी

भृशमभिमान्ति नगा विजृम्भमाणाः ॥ १२ ॥

भवति ! अहं पर्वतः समर्थ इवास्माकं मुहूर्तमातिथ्यं कर्तुम् ।
तस्माद् विश्रान्तौ गमिष्यावः ।

३ सौदामिनी-अप्य ! एवं करेन्ह । [आर्य ! एवं कुर्वः ।]

विद्याधरः-सौदामिनि ! पुष्पितानां नगानां पङ्कभागप्रहणमरुभाकं
धर्मः । तस्मादनृणान् वृक्षान् करिष्यावः ।

६ सौदामिनी-अप्य ! तह । [आर्य ! तथा ।]

(पुष्पापचयं नाटयतः)

विद्याधरः-(अविमारकं विलोक्य) अये को नु खल्वयम् । आ ज्ञातम् ।

९ विद्याधरः खलु मन्त्रभ्रष्टः । कुतः, रूपमीदृशं हि नान्येषाम् ।
दिष्टया यदयं दृष्टः । भवत्वहमपि विस्मृतं पृच्छामि ।

अविमारकः-भवतु कृतं देवकार्यम् । प्रपत्तामि । (पार्श्वतो विलोक्य,

१२ विद्याधरं दृष्ट्वा) भोः ! को नु खल्वयम् । अथवा, स्तप्नोऽयं भवेत् ।
न ह्यहं सुप्तः । आ अन्तकाले मनुष्याः किमपि पश्यन्ति । तदेतत्

स्यात् । तदपि समूहानां खलु । अहं तु सर्वं जानामि । भवतु

१५ पृच्छाम्येनम् । भोः ! कतरकुलान्वयो भवतालङ्क्रियते ।

विद्याधरः-श्रूयताम्- 'अहं मेघनादो नाम विद्याधरः । इयं
तावदस्मत्कुडुम्बिनी सौदामिनी नाम । अद्य भगवन्तमगस्त्यमारा-

१८ ययितुं मलयपर्वते विद्याधरैरुत्सवः प्रारब्धः । तत्र वयमपि
सङ्केतिताः । इह मुहूर्तं विश्रम्य गमिष्याव इत्यवतीर्णाः । एषोऽस्माकं
वृत्तान्तः । अद्य किमर्थमिदानीं भवान् क्षितितलं देवलोकीकरोति ।

- २१ अविमारकः— (आत्मगतम्) किन्तु खलु वक्तव्यम् । वर्तमाने ममान्त-
कालेऽनृतं न वक्तव्यम् । (प्रकाशम्) भोः ! सौवीरराजपुत्रोऽ-
विमारको नात्रारिमि ।
- २४ विद्याधरः— (आत्मगतम्) एतदनृतम् । नेयमाकृतिर्मानुषी । (प्रका-
शम्) अथ किमर्थमेकाकी भवानिहागतः ।
अविमारकः— (आत्मगतम्) किन्तु खलु वक्ष्यामि । (अधोमुखस्तिष्ठति)
- २७ विद्याधरः— (आत्मगतम्) भवत्वहमेव ज्ञास्यामि । (विद्यामावर्तयति)
भोः ! कष्टम् । अयं खलु भगवतोऽग्नेः पुत्र आत्मानं न जानाति,
कुन्तिभोजद्रुहितरं कुरङ्गीमभिलषमाणो रममाणश्च तत्र विदितं
- ३० सति निर्गतः, पुनः प्रवेशोपायमलभमानः प्राणपरित्यागाभिलाषी
मरुत्प्रपातं कर्तुमिहारूढः । सापि च तत्र जीवन्मरणमनुभवति ।
अहमस्यास्मिन् कार्ये सहायो भविष्यामि । (प्रकाशम्) भो
- ३३ अविमारक ! अच्छलं मित्रत्वं नाम । न शक्नोपि मया विदितमर्थं
प्रच्छादयितुम् ।
अविमारकः— उच्यताम् ।
- ३६ विद्याधरः— अद्यप्रभृत्यावयोः सख्यमस्तु । सकला च भवतोऽस्मा-
भिरवस्था विदिता । प्राणपरित्यागार्थमिहारूढो भवान् ननु ।
अविमारकः— वयस्य ! एवमेतत् ।
- ३९ विद्याधरः— भोः ! पीतोऽस्म्यनेन विस्त्रम्भेण । यदि तत्राज्ञातमेव
प्रवेष्टुं स्यादुपायः, किं करिष्यति भवान् ।
अविमारकः— (सहर्षम्) किमन्यत् । अनुप्रवेक्ष्यामि । तदर्थो हि
- ४२ व्याक्षेपः ।
विद्याधरः— तेन हि सखे ! दृश्यतामङ्गुलीयम् । (इत्यङ्गुलीपकं
दर्शयति)
- ४५ अविमारकः— वयस्य ! किमनेन प्रयोजनम् ।

विद्याधरः— एतद्दङ्गुलीयकं दक्षिणाङ्गुल्या धारयन्नदृश्यो भवति,
वामेन प्रकृतिस्थः ।

४८ अविमारकः— वयस्य एतदप्यस्ति ।

विद्याधरः— अयं ते प्रत्ययं करिष्यामि । वयस्य । किं मां पश्यसि ।

अविमारकः— एवम् ।

५१ विद्याधरः— अवहितो भव ।

अविमारकः— अवहितोरिम ।

विद्याधरः— (दक्षिणाङ्गुल्यां प्रक्षिप्य) वयस्य ! किं मां पश्यसि ।

५४ अविमारकः— वयस्य ! छायापि न दृश्यते, किं पुनः शरीरम् । एते
खलु लोके सुखितो नाम ।

ये सञ्चरन्ति गगने वनितासहायाः

क्रीडन्ति पर्वततटेषु कृतोपदेशाः ।

सर्वे विदन्त्यपि च मन्त्रकृतैः प्रभावै-

रन्तर्हिताश्च विवृताश्च सुखं भ्रमन्ति ॥ १३ ॥

भवतु, प्रविष्ट एवास्म्यनेन ।

विद्याधरः— (वामाङ्गुल्यां प्रक्षिप्य) तेन हि गृह्यतामङ्गुलीयकम् ।

३ अविमारकः— (प्रतिगृह्य) अनुगृहीतोऽस्मि ।

विद्याधरः— न न, अहमेवानुगृहीतः । कुतः,

न तथा रत्नमासाद्य मुजनः परितुष्यति ।

यथा तत् तद्गताकाङ्क्षे पात्रे दत्त्वा प्रहृष्यति ॥ १४ ॥

अविमारकः— एकस्तु मे संशयः । मम शरीरे परीक्षितुमिति वक्तु-
मसदृशमिव ।

३ विद्याधरः— तेन हि प्रक्षिप दक्षिणाङ्गुल्याम् ।

अविमारकः— वाढम् । (तथा करोति)

विद्याधरः— वयस्य ! गृह्यतामसिः ।

६ अविमारकः— बाढम् । (खड्गं गृहीत्वा सविस्मयम्) अहो खड्गस्य प्रभावः ।

प्रच्छन्नरूपस्त्वशनिः कथञ्चित्

खड्गीकृतः स्यात्तु तडित्कलापः ।

निर्भर्त्सयन् सूर्यकृतां प्रदीप्तिं

यत्नं दवाग्निः सहसाभ्युपैति ॥ १५ ॥

विद्याधरः— अहो वीर्यमग्निपुत्रस्य । अस्य खड्गस्य प्रभावं विद्याधरेष्वपि कतिचित् सहन्ते । अग्निः खलु भगवानिमं रक्षति ।

३ अविमारकः— (खड्गं दृष्ट्वा) अहो भगवतीनां विद्यानां प्रभावः ।

दिव्यं स्वभावं समुपागतोऽस्मि

स एव नामास्मि गुणैर्विशिष्टः ।

इदं यदा निर्गुणमर्त्यवृन्दै-

र्न ज्ञायते चास्ति च मे शरीरम् ॥ १६ ॥

वयस्य ! कृतमस्मत्कार्यम् । गृह्यतामसिः ।

विद्याधरः— यदिष्टं भवतः । वयस्य ! अन्तर्हितश्चान्तर्हितस्पृष्टश्च

३ तत्स्पृष्टश्चान्तर्हिता भवन्तीति निश्चयः ।

अविमारकः— सखे ! प्रीतोऽस्मि । अयमभ्युदयादभ्युदयः । सखे ! अस्मदपेक्षया विलम्बितमिति तर्कयामि । मा भूदिदानीं

६ चैत्यतिक्रमः ।

विद्याधरः— प्रविष्टोऽस्मि, यद्यापृष्टो भवान् ।

अविमारकः— किं बहुना भाषितेन ।

विद्याधरानां तु भवद्विधानां

कोऽस्मद्विधः स्यात् प्रतिकर्तुंकामः ।

क्रीतोऽस्म्यहं जीवितसम्प्रदानात्

प्रशाधि मां किं करवाणि मृत्युः ॥ १७ ॥

विद्याधर - जानाम्यहं भवतोऽच्छला बुद्धिम् । यदि च भवान्
स्मद्वचनमनुवर्तते,

सस्यै मम प्रतिनिवेदय मामिमां च

त्वं मामनुस्मर सखे । गतिरीक्ष्यतां मे ।

क्रीडारसैः प्रतिविलोभय राजपुत्रीं

कार्यान्तरेषु पुनरप्यहमस्मि पार्श्वे ॥ १८ ॥

अहो पुरुषसारो हि नाम नेच्छति विसर्जयितुं मे मनः । वयस्य !
गच्छामस्तावत् ।

३ अविमारक - गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

विद्याधरः - घाढम् ।

(उत्थितो विद्याधरः सह प्रियया)

६ अविमारक - (ऊर्ध्वमगलोक्य) एष हि तत्र भवान् मेघनादो गगना
र्णवमयगाढः । च एष ,

घातोद्भूताप्रकेशः सलिलधरदरीमृष्टदद्याङ्गरागः

सम्भग्वद्वासिकक्षयः प्रिययुवतिकरसृष्टसङ्गूढमध्यः ।

घातोद्भूतोत्तरीयो मुकुटमणिगणैस्सारकाः सम्प्रमृद्नन्

श्रीमान् विद्याधरोऽसावुपरिगतिज्वैः क्षीयमाणः प्रयाति ॥ १९ ॥

इयमपि विद्याधरेण प्रियमनुवर्तते । येषां,

जयशिथिलविमुक्तपार्श्वकेशी

स्नततटवल्लग्नखिन्नसन्नमभ्या ।

त्रियति दयितदत्तपूर्वकाया

तडिद्विष तोयधरेषु दृष्टनष्टा ॥ २० ॥

गतस्तत्रभवान् मेघनादः । अहमप्यद्यैव नगराभिमुखो भविष्यामि ।
यावदवतरामि । (अवतीर्य) परिश्रान्त इवारिमि । भवतु, एत-
३ रिमन् शिलातले मुहूर्तं विश्रम्य गमिष्यामि । (उगविशति ।)

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

विदूषकः—अहो तत्तहोदो सुगहीदणामहेअस्स सोवीरराअस्स
६ अधण्णदा, जाए चिरं अपुत्तो भविअ अत्तणो णिमविसे-
सेण देव्वप्पसादेण अ माणुसळोअदुळ्ळभं सुपुत्तं व्वभिअ पुणो
वि तादिसो एव संवुत्तो । सव्वहा मम अ समत्तजीविददाए
९ बन्धुजणस्स अधण्णदाए परिव्वभट्ठो कुमारो । (परिक्रम्य) अत्त
खु तत्तहोदीए भणिदं—खेमेण गदो कुमारो त्ति । अहव को एत्थ
जाणादि अदिसुत्तमारो राअत्तमारो एआई वम्महेण अभिताळि-
१२ अमाणो परिव्वभट्ठो कुसळो होदि त्ति । अहं वि कुमारं वा कुमा-
रस्स सरीरं वा पेक्खिस्सामि दाव सव्वळोअं परिव्वभमिअ ।
जदि ण पेक्खामि, तत्तहोदो परत्त सहाओ होमि । परिस्सन्तो
१५ खु अहं । भोदु, एदस्सि पादपच्छाआअं मुहुत्तअं विस्सनिअ
गमिस्सं । (स्वपिति) [अहो तत्रभवतः सुगहीतनामधेयस्य
सौवीरराजस्याधन्यता, यथा चिरमपुत्रो भूत्वारमनो नियमविशोदेण
१८ दैवप्रसादेन च मानुषलोकदुर्लभं सुपुत्रं लब्ध्वा पुनरपि तादृश एव
संवृत्तः । सर्वथा मम च समाप्तजीविततया बन्धुजनस्याधन्यतया परिभ्रष्टः
कुमारः । अद्य खलु तत्रभवत्या भणितं—क्षेमेण गतः कुमार इति ।
२१ अथवा कोऽत्र जानाति अतिसुकुमारो राजकुमार एकाकी मन्मथेना-
मिताड्यमानः परिभ्रष्टः कुशलो भवतीति । अहमपि कुमारं वा कुमारस्य
शरीरं वा प्रेक्षिष्ये तावत् सर्वलोकं परिभ्रम्य । यदि न प्रेक्षे, तत्रभवतः
२४ परत्र सहायो भवामि । परिश्रान्तः खल्वहम् । भवतु, एतस्या पादपच्छायायां
मुहूर्तकं विश्रम्य गमिष्यामि ।]

अविमारकः—का नु खलु सन्तुष्टस्यावस्था । सुप्तु भवेद् यदि मे
१७ निर्गमनं तेन श्रुतं, न श्रुत चेद् विपत्स्यते स ब्राह्मणः । अथवा
किं मम सर्वास्मभस्तेन विना । स हि,

गोष्ठीषु हास्यः समरेषु योधः

शोके गुरुः साहसिकः परेषु ।

महोत्सयो मे हृदि किं प्रलापै-

र्द्धिधा विभक्तं खलु मे शरीरम् ॥ २१ ॥

(सर्वतो विलोक्य) अये को नु खलु च्छायायामध्वगः प्रसुप्तः ।

(उपेय) अभ्युदयो मे हृदयस्य यदृच्छयागतः । त्वरते मे मनः

३ परिष्पृक्तमेनम् ।

विदूषकः—(बुद्ध्वा) चिरं खु सुत्तन्दि । जाव गच्छामि । को

दिससमो णाम विच्चमट्टमणोरहाणं । (परिक्रम्याविमारकं विलोक्य)

६ कइं तत्तभवं अविमारओ । [चिरं खलु सुप्तोऽस्मि । यावद्
गच्छामि । को विधमो नाम विध्रष्टमनोरथानाम् । कथं तत्रभवान्
अविमारकः ।]

९ अविमारकः—अये वयस्यः सन्तुष्टः ।

(उभौ परिष्पृजेते)

विदूषकः—(उच्चैर्विहस्य) भो वयस्स ! कहेहि वहेहि एत्तिअं

१२ काळं किं तुए किदं । [भो वयस्य ! कथय कथयैतावन्तं कालं
किं तया कृतम् ।]

अविमारकः—वयस्य ! एतत् कृतम् । (अङ्गुलीयक दक्षिणाङ्गुल्या

१५ मक्षिप्य तिरस्कृतः ।)

विदूषकः—हा हा कहिं कहिं तत्तभवं ! कइं ण दिससदि । आ
तस्सिं गदाए चिन्ताए तं विअ पेक्खामि । अहय फुडीकरिस्सं ।

- १८ भो वजस्त ! सावेण साविदो सि, जदि अत्ताणं छादेसि । [हा हा क क तत्रभवान् । कथं न दृश्यते । आ तस्मिन् गतया चिन्तया तमिव पश्यामि । अथवा स्फुटीकरिष्यामि । भो वयस्य ! शपेने]
- २१ शापितोऽसि, यद्यात्मानं छदयसि ।]
अविमारकः—वयस्य ! अयमस्मि ।
विदूषकः—कहिं कहिं सि । [क कासि ।]
- २४ अविमारकः—(वामाङ्गुल्यामङ्गुलीयकं प्रक्षिप्य) वयस्य ! अयमस्मि ।
विदूषकः—पुढमं सुद्धो अविमारओ, इदाणि माआविमारओ संवुत्तो । एवं माआवित्तअ ! किस्स तुवं कण्णाएरे पच्छण्हवो
- २७ ण चरसि । [प्रथमं शुद्धोऽविमारकः, इदानीं मायाविमारकः संवृत्तः ।
एवं मायावित्तक ! कस्मात् त्वं कन्यापुरे प्रच्छन्नरूपो न चरसि ।]
अविमारकः—वयस्य ! इदानीं खल्वेतदुपलब्धम् ।
- ३० विदूषकः—अच्छरीअं अच्छरीअं । कुदो दाणि एदस्स आगमो ।
[आश्चर्यमाश्चर्यम् । कुत इदानीमेतस्यागमः ।]
अविमारकः—सर्वमन्तःपुरे कथयिष्यामि ।
- ३२ विदूषकः—सम्पदि बुभुक्खिदो सि । [संप्रति बुभुक्षितोऽसि ।]
अविमारकः—वैधेय ! शीघ्रमागच्छ प्रक्षेपभूमिप्रवेशाय । नैवायं हस्तो मोचयितव्यः ।
- ३६ विदूषकः—अच्छरीअं अच्छरीअं । अहं पि दाव अदिस्सो । मम सरीरं अत्थि वा णत्थि वा । उच्छिष्टं करिस्सं । थु थु । [आश्चर्य-
माश्चर्यम् । अहमपि तावददृश्यः । मम शरीरमस्ति वा नास्ति वा ।
- ३९ उच्छिष्टं करिष्यामि । थु थु ।]
अविमारकः—मूर्ख ! अलमलं विलंघिनेन । त्वरते मे मनः कान्ता-
दर्शनाय । (आकर्षति)
- ४२ विदूषकः—ण मे सद्धा । [न मे भद्रा ।]

अविमारकः-हन्त भोजनवेलां प्रतिपालयामि ।

विदूषकः-कश्चि काळं विस्समिअ गमिस्सामो । [कंचित् कालं
४६ विश्रम्य गमिष्यावः ।]

अविमारकः-किं न स्मरति मां कुरङ्गी ।

विदूषकः-किण्णु खु जीवदि णग्गन्धस्समणिआ । [किं तु पण्ड जीवति
४८ नमान्धश्रमणिका ।]

अविमारकः-वयस्य ! याचे भवन्तं, शीघ्रमागम्यताम् ।

विदूषकः-किस्स तुवं किदसमावुत्तो वडुओ विअ तुवरसि ।
५१ [कस्मात् एव कृतसमापत्तौ बद्धक इव खरसे ।]

अविमारकः-मूर्ख ! इतस्सायत् ।

विदूषकः-मा कइढेहि, अजं अणुधावामि । [मा कर्ष, अयम
५४ तुधावामि ।]

अविमारकः-(परित्रम्य) एतन्नगरम् ।

विदूषकः-पेक्खामि दाअ णअरस्स सोहं । [पश्यामि तायन्नगरस्य
५७ शोभाम् ।]

अविमारकः-इदं राजकुलम् ।

एतन्नरेन्द्रभवनं निशि जातशङ्को

यत् साहसं समुपलभ्य तथा प्रविष्टः ।

भूयस्तदेव दिवसे सुसहायमायो

वृन्दं सतामिव पटुः प्रविशाम्यशङ्कः ॥ २२ ॥

(परित्रम्य) इदानीं प्रासादे स्नातयाभ्यन्तरस्थया कुरङ्गया भवित
व्यम् ।

१ विदूषकः- जहिं चा तहिं चा पविसामो । अदिक्खमदि भिक्खपवेत्था ।
यत्र वा तत्र वा प्रविशावः । अतिक्रामति मिधावेण ।]

अविमारकः—एहि तावदभ्यन्तरमेव प्रविशावः । (प्रविश्य) इह हि,

पुरे गृहे वापि पुरा सुखोपितै-

र्मनस्विभिर्दुर्लभचिन्तयागतैः ।

पुनः कृतार्थैर्मुदितान्तरात्मभिः

सुखं प्रवेष्टुं सविशेषकर्मभिः ॥ २३ ॥

(निष्क्रान्तौ)

चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कुरङ्गी नलिनिका च)

- ३ नलिनिका—भट्टिदारिए ! अळं सन्दावेण । कण्णाडरप्पासादं
आळुहिअ दिट्टिविओभणं करिस्सामो । [भर्तृदारिके ! अहं
सन्तापेन । कन्यापुरप्रासादमारुह्य दृष्टिवित्तेभनं करिष्यावः ।]
- ६ कुरङ्गी—हव्या ! किं तुए मम हिअअं परिञ्जादं । एत्य हि
अजाणन्तेण परिजणेण मम परितोसणिनिच्चं वडळसळ-
सज्जजुणकदम्बणीवणिडळप्पहुदीणि मेहकाळवळ्ळहाणि परन-
- ९ सुरहीणि आणीअमाणानि मं उम्मादअन्ति । अह अ इमे मोए
अम्हाअं राअउळमाणसे अदिपीठमहभावं करन्ति । अन्हेहि
सददव्याळिदा वि अदेसकाळ्ळवदाए अत्तणो अहिकळ्ळभावं
- १२ दंसेदि । सुअसारिआ वि वक्खाणं एव कहेदुं आरद्धा ।
मम णिव्वेदभावं अजाणन्ती भूदिअसारिआ वि सव्वओअवुत्तन्वं
कहइस्सामि त्ति आअदा । मम रोआवत्थं पुच्छिदुं आअदो
- १५ परिजणो मं णिच्चन्धिअ णिव्वेदेदि । ता इच्छामि मुहुत्तअं पासादं
अच्छिदुं । [इत्य ! किं स्वया मम हृदयं परिहातम् । मम

- व्यजानता परिजनैः मम परितोषनिमित्तं उकुलसालसर्जांर्तुनकदम्बनीप
 १८ निचुलप्रभृतीनि मेघकालवृष्टभानि परमपुरभीष्यानीयमानानि मामुन्मा-
 दयन्ति । अथ त्वेमे मयूरा अस्माकं राजकुलमानसे अतिपीडनार्दभाय
 कुर्वन्ति । अस्मामि सततलालिता अप्यदेशकालशतयामनोऽधिकश्रमाव
 २१ दर्शयति । शुकसारिकापि व्याख्यानमेव कथयितुमारब्धा । मम
 निन्देभावमजानन्ती भूतिकसारिकापि सर्वलोकवृत्तात् कथयिष्यामी
 त्यागता । मम रोगाख्या प्रथमागत परिजनो मा निर्गम्य निवेदयति ।
 २४ तदिच्छामि मुहूर्तकं प्रासादे आसितुम् ।]
 नलिनिका— जं भट्टिदारिआए रुइदं । होदु । [यद् मर्तृदारिकायै
 हचितम् । भवतु ।]

२७ (उमे आरोहत ।)

- कुरङ्गी— हृष्टा । एतथ वि महन्तो अणत्थो लट्टिदो विज्जुप्पदीय
 धारिअ वाळमेहो । [ह्ला । अप्रापि महाननर्थं लरिथत्त विज्जुत्तप्रदीप
 ३० धृत्ता मालमेघ ।]
 नलिनिका— भट्टिदारिए । अळं उक्कण्ठिदेण । पेक्ख पेक्ख णवस
 लिअ वरस्सुसुय्य पविरळजळणिधाददस्सणीअं गअणअळ ।
 ३३ [मर्तृदारिके । अलमुत्तण्ठितेन । पदय पदय नवसल्लिअरहद्वसुयं
 प्रविरळजळनिपातदर्शनीय गगनतलम् ।]
 कुरङ्गी— पेक्खामि अ रमणीअं आआस । [पदयामि च रमणीय
 ३६ माकाशम् ।]

(ततः प्रविशत्यविमारको विदूषकश्च)

अविमारक— वयस्य । दृष्टा सा कुरङ्गी । यैषा,

रोगादकालागुरुचन्दनार्द्रा

विमुक्तभूया गतहावमाया ।

विभाति निर्व्याजमनोहराङ्गी

वेदश्रुतिर्हेतुवियर्जितेव ॥ १ ॥

- विदूषकः— भो ! तुष्टो म्हि । तुवं सु सव्वत्रोए अहं सुखो चि
अत्ताणं आअरसि । जिदो दाणि तत्तहोदीए सहावरमणीएण
३ रूवेण । चिन्तेमि भवदो वियोएण इअं तणुआ जादा । एवं पि
एसा बाळचन्द्रेहा विअ दिट्ठि तोसेदि । [भोः ! तुष्टोऽस्मि । तं
एल्लु सर्वलोकेऽहं सुरूप इत्यात्मानमाचरसि । जित इदानीं तत्रमवचः
६ स्वभावरमणीयेन रूपेण । चिन्तयामि भवनो वियोगेनेवं ततुक्कं आत्ता ।
एवमप्येषा बालचन्द्रलेखेव दृष्टिं तोपयति ।]

अविमारकः—सखे ! अतिपण्डित इव, किमेतत् ।

- ९ विदूषकः—भो ! णिच्चपरिचएण मं परिहससि । अपुब्बो जणो मम
चुद्धि अजाणन्तो अहिअदरं पसंसेदि । अहं पि तं जाणिअ एदल्लि
णअरे केण वि विरसम्भं ण करेमि । [भोः ! नित्यपरिचयेन मां
१२ परिहससि । अपूर्वो जनो मम बुद्धिमज्जानन्नधिकतरं प्रशंसति । अहमपि
तद् ज्ञात्वैतस्मिन्नगरे केनापि विलम्भं न करोमि ।]

अविमारकः— अल्लमौदासीन्येन । बहुजनपरिवारतया न लब्धः क्षमः

- १५ कान्तां प्रबोधयितुम् । तदिदानीं प्रासादगतामपि तत्रैव तां बोध-
यिष्यावः ।

विदूषकः—सुद्धु भवं भणादि । प्रासादं आलुहामो । [तुष्टु मकन्द

- १८ मणति । प्रासादमारोहावः ।]

अविमारकः—सखे ! प्रयत्नादारोढव्यं यथा तथा न प्रवर्तते प्रासाद-
शब्दः ।

- २१ विदूषकः—भो ! ण सक्कं एदं । को सकदि उच्छिद्धं णकरन्तो
मुज्झिदुं । अहं एत्थ चिट्ठामि । तुवं एव आलुह । [भोः ! न

शक्यमेतत् । कः शक्नोत्युच्छिष्टमकुर्वन् भोक्तव्यम् । अहमत्र तिष्ठामि ।

२४ त्वमेतरोह ।]

अविमारकः—यदि विमुञ्चे, दृश्यते भवान् ।

विदूषकः—भो ! विस्तरिदं सु मए ग्दं । पुणो पुणो कइहि । [भोः !

२७ विस्मृतं गल्ल मयैतत् । पुन. पुन. कथय ।]

अविमारकः—इतस्तावत् । (आरुन्ध्यावलेक्य) सखे ! इयमस्मत्कान्ता
शिलातले नलिनिकया सहास्ते । यैषा,

सख्ये करे समुपवेद्य मुसं सुदीनं

कालं मनोभवसहायममृष्यमाणा ।

व्यग्रा विचिन्तयति किञ्चिदलोलदृष्टि-

र्वाष्पं निवारयितुमूर्ध्वमवेश्रमाणा ॥ २ ॥

कुरङ्गी—(स्वगतम्) किं एदेण जीवम्मरणेण । (प्रकाशम्) णल्लि
णिए ! गच्छ माअधिअं आणेहि उवण्हाणेण । [किमेतेन जीव

३ न्मरणेन । नलिनिके ! गच्छ मागविकामानयोपस्नानेन ।]

नलिनिका—एआइणिं भट्टिदारिअं उज्झिअ कइं गमिस्सं । ण हु

एत्थ को वि जणो । [एकाकिनीं भर्तृदारिकायुज्झित्वा कथं गमि

६ ष्यामि । न एत्थन कोऽपि जन ।]

(प्रविश्य)

हरिणिका—जेट्टु भट्टिदारिआ । भट्टिदारिए ! भट्टिणी भणादि—

९ सम्पदि कीदिसी सीसवेदणत्ति । एदं वि ओसघं लिम्पेहि किळ ।

[अयत्तु भर्तृदारिका । भर्तृदारिके ! भट्टिनी भणति—सग्राति कीदृशी
शीपवेदनेति । एतद् योषधं लिम्प किळ ।]

१२ कुरङ्गी—णल्लिणिए ! गच्छ दाणि तुव । तक्केमि देवो वरिसिदुं

आरद्धो । अहं इच्छामि अहिणवेण आआसतोएण ण्हादुं । ता

तुवारेहि उवण्हाण । [नलिनिके ! गच्छेदानीं त्वम् । तर्क्यामि देवो

१५ वरिषुमारब्धः । अहमिच्छाम्यभिनवेनाकाशतोयेन स्नातुम् । तत् स्व-
योपस्नानम् ।]

नलिनिका-जं भट्टिदारिआ आणवेदि । [यद् भर्तृदारिकाशापयति ।]

१८ अविमारकः-किन्नु खल्वनया व्यवसितम् ।

कुरङ्गी-हव्या ! एहि दाव । [हल ! एहि तावत् ।]

नलिनिका-भट्टिदारिए ! इअम्हि । [भर्तृदारिके ! इयमस्मि ।]

२१ कुरङ्गी-हव्या ! णं सीदळं दे सरीरं । [हल ! ननु शीतलं ते
शरीरम् ।]

नलिनिका-भट्टिदारिए ! ण आणामि । [भर्तृदारिके ! न जानामि ।]

२४ कुरङ्गी-हव्या ! एहि परिस्सजेहि मं । [हल ! एहि परिष्वजत्
माम् ।]

नलिनिका-भट्टिदारिए ! तह । (परिष्वजते) [भर्तृदारिके ! तथा ।]

२७ कुरङ्गी-हव्या ! अदिसीदळं मनोहरं च दे सरीरं । [हल ! अति-
शीतलं मनोहरं च ते शरीरम् ।]

नलिनिका-अणुग्गहीदम्हि । [अनुगृहीतास्मि ।]

३० कुरङ्गी-हव्या ! सम्पदि णस्सदि विअ मे सरीरदाहो । (स्वगतम्)
हन्त किदो सहिप्पणओ । समत्तो अ अज्ज एदाए सरीरसंसग्गो ।

(प्रकाशम्) गच्छ दाणि खुवं । [हल ! सम्प्रति नश्यतीव मे

३३ शरीरदाहः । हन्त कृतः सखीप्रणयः । समाप्तश्चाद्यैतस्याः शरीरसंसर्गः ।
गच्छेदानीं त्वम् ।]

नलिनिका-जं भट्टिदारिआ आणवेदि । (निष्क्रान्ता) [यद्

३६ भर्तृदारिकाशापयति ।]

हगिणिका-भट्टिदारिए ! भट्टिणीए किं णिवेदेमि । [भर्तृदारिके !
भट्टिन्यै किं निवेदयामि ।]

१९ कुरङ्गी-अज्ज विअदरोआ सोत्था होदि त्ति । [अय विगतरोगा स्वस्था भवतीति ।]

हरिणिका-कहं तुए विञ्जादं त्ति पुच्छिदा किं विण्णवेमि । [कथ

४२ त्वया विज्ञातमिति पृष्टा किं विज्ञापयामि ।]

कुरङ्गी-सुट्ठु तुए विञ्जादं । एदेण ओसधविसेसेण त्ति भणेहि ।

[सुट्ठु स्वया विज्ञातम् । एतेनौषधविशेषेणेति भण ।]

४४ हरिणिका-जं भट्टिदारिआ आणवेदि । (निष्क्रान्ता) [यद् भर्तुं दारिकाशापयति ।]

अविमारकः-किन्नु रत्त्वनया व्यवसितम् ।

उष्णं ऋसिति तन्वङ्गी सर्वतः प्रेक्षते मुहुः ।

नेत्राभ्यां वाष्पपूर्णाभ्यां किन्नु कर्तुं व्यवस्थिता ॥ ३ ॥

कुरङ्गी-होदु, उत्तरीअघासेण अत्ताणं उट्ठन्धिअ वावाड्ढरसं । (उधाय तथा कुर्वती मेघस्तनित श्रुत्वा) हं परित्ताआहि परित्ता-

३ आहि मं । [भवतु, उत्तरीयवाससात्मानमुद्बध्य व्यापादयिष्यामि । ह परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

अविमारकः-सखे ! न शक्यमतः परमुपेक्षितम् । (अङ्गुलीयकं वामा-

६ ङ्गुल्या प्रक्षिप्य) कान्ते ! न भेतव्य न भेतव्यम् । (इति कुरङ्गीमुत्थापयति)

कुरङ्गी- (सहर्षम्) किण्णु खु सखं एदं । मूढा विअ जादा ।

१ [किन्नु रत्तु सयमेतत् । मूढेव जाता ।]

अविमारकः-कान्ते । व्यपनीयतां शङ्का । (परिध्वजते)

कुरङ्गी-अच्छरीअं एकस्वणेण णत्सदि विअ मे सरीरदाहो ।

१२ [आश्चर्यम् । एकक्षणेन नश्यतीव मे शरीरदाह ।]

अविमारकः-अयं खल्वस्याः परिध्वङ्गः,

सततपरिचितो मनोमियोगा-

दधिकरसः प्रथमात् समागमात् ।

रणशिरसि नृपेण साहसाद्यो

विजय इवाद्य मयानुभूयते ॥ ४ ॥

- विदूषकः—कहं रोदिदुं आरद्धा । अळं अदिमन्नं सन्दावेण ।
 अहव अहं वि रोदामि । एकं पि तहिं दुळ्ळहं मम णअणादो
 ३ वप्फं ण णिग्गच्छइ । जदा मे पिदा उवरदो, तदा वि महन्तेण
 आरम्भेण रोदिदुं आरद्धो । वप्फं ण णिग्गच्छइ किं पुण अण-
 सन्दावस्स । तह वि अणुस्सुओ रोदामि । [कथं रोदित्तुमारब्धा ।
 ६ अलमतिमात्र सन्तापेन । अथवा अहमपि रोदिमि । एकमपि तत्र दुर्लभं
 मम नयनाद् वाष्पं न निर्गच्छति । यदा मे पितोपरतस्तदापि महत्त-
 रम्भेण रोदित्तुमारब्धः । वाष्पं न निर्गच्छति । किं पुनरन्यसन्तापस्य ।
 ९ तथाप्यनुत्सुको रोदिमि ।]

अविमारकः—अलमुत्प्रहसितेन । अच्छलो हि स्नेहो नाम ।

न ते न बुद्धिर्मम दूषणीया

येन प्रकामं भवतास्मि हास्यः ।

प्राज्ञस्य मूर्खस्य च कार्ययोगे

समत्वमभ्येति तनुर्न बुद्धिः ॥ ५ ॥

(प्रविश्य)

- नलिनिका-हरिणिए ! हरिणिए ! कहं दुवारं रुद्धं । हद्धि दुवा-
 ३ रणिरोहेण अवअदसन्दावं अत्ताणं करिस्सदि त्ति तक्केमि । हरि-
 णिए ! हरिणिए ! । हद्धि तं एव संवुत्तं । [हरिणिके ! हरिणिके ! ।
 कथं द्वारं रुद्धम् । हा धिग् द्वारनिरोधेनापगतसन्तापमारमानं करिष्य-
 ६ तीति तर्कयामि । हरिणिके ! हरिणिके ! । हा धिग् तदेव संवृत्तम् ।]

अविमारकः—नलिनिकाया इव स्वरः । वयस्य ! विघाटयतां द्वारम् ।

विदूषकः—जं भयं आणवेदि । (विघाटय) एदु एदु भोदी ।

१ [यद् भवानाज्ञापयति । एत्वेतु भवति ।]

नलिनिका—हं को दाणिं एसो पुरिसो । [ह क इदानीमेव पुरुषः ।]

विदूषकः—सुदृठु विञ्च्यार्दं तुए । अहो राजवच्चरस विसेसो । को

१२ अण्णो जणो मं पेक्खिअ पुरिसो त्ति भणादि । इत्थिआ खु अहं ।

[सुष्ठु विशात त्वया । अहो राजकुलस्य विशेषः । कोऽन्यो जनो मा

प्रेक्ष्य पुरुष इति भणति । स्त्री तत्त्वहम् ।]

१५ अविमारकः—नलिनिके ! प्रविशेदानीम् ।

नलिनिका—कहं भट्टिदारओ । भट्टिदारअ ! वन्दामि । भट्टिदारअ !

को एसो पुरिसो । [कथं भर्तृदारकः । भर्तृदारक । वन्दे । भर्तृदारक !

१८ क एप पुरुष ।]

विदूषकः—अहं पुक्खरिणी णाम चेडी । [अहं पुष्करिणी नाम चेदी ।]

अविमारकः—थोऽस्माभिः सदा कथ्यते सन्तुष्ट इति, सोऽयं

२१ ब्राह्मणः ।

नलिनिका—आ दिट्ठपुरुषो णअरापणाळिन्दे अअं वग्गणो । [आ

दृष्टपूर्वो नगरापणाळिन्देऽयं ब्राह्मणः ।]

२४ विदूषकः—आम भोदि । जण्णोपवीदेण वग्गणो, चीवरेण रत्तपडो ।

जदि वत्थं अवणेमि, समणओ होमि । भोदि ! कि एदं । [आम

भवति ! यज्ञोपवीतेन ब्राह्मणः, चीवरेण रक्तपटः । यदि वस्त्रमपनयामि

२७ भ्रमणको भवामि । भवति ! किमेतत् ।]

नलिनिका—भट्टिदारिआए उवण्हाणं । [भर्तृदारिकाया उपह्वानम् ।]

विदूषकः—किं एदिणा बुभुक्खिदाए रोदन्तीए अत्तहोदीए उवण्हाणेण

१० कथ्यं । गच्छं सिग्घ भोजणं आणेहि । अहं अग्गासणीओ

होमि । [किमेतेन वुभुक्षिताया रुदन्त्या अन्नभवत्या उपस्तानेन
कार्यम् । गच्छ शीघ्रं भोजनमानय । अहमप्रासनीयो भवामि ।]

३३ नलिनिका- दुब्बम्हण ! एदं पि भोजणं चिन्तेसि । सव्वं दाव
चिट्ठदु । कहं दिअसे अणेअपुरुससम्पादे राअमग्गे भट्टिदारओ
पविट्ठो । [दुर्वाहण ! एतदपि भोजनं चिन्तयति । सर्वं तावत्

३६ तिष्ठतु । कथं दिवसेऽनेकपुरुषसम्पाते राजमार्गे भर्तृदारकः प्रविष्टः ।]

अविमारकः-सर्वं भवत्यै सन्तुष्टः कथयिष्यति ।

नलिनिका-विसज्जिदम्हि इमिणा बहुमाणवअणेण । होदु, इमं

३९ गह्णिअ चउरसाळं पविसिअ गोट्टीजणेण सह वुत्तन्तं सुणामि ।
एहि वम्हण ! (इत्याकर्षति ।) [विसर्जितास्म्यनेन बहुमानवचनेन ।
भवतु, इमं गृहीत्वा चतुःशालं प्रविश्य गोट्टीजनेन सह वृत्तान्तं

४२ शृणोमि । एहि ब्राह्मण ! ।]

विदूषकः-अब्बम्हण्णं अब्बम्हण्णं । [अब्रह्मण्यमब्रह्मण्यम् ।]

कुरङ्गी-हरसो खु अअं वम्हणो । [हास्यः खल्वयं ब्राह्मणः ।]

४५ अविमारकः-वयस्य । हास्यः खलु भवान् ।

विदूषकः-को एत्थ मम अस्सद्धेअं भणादि । अहं ण हरसो,
तत्तहोदी एव हरसा । जा अत्तणो अवत्थं जाणिअ किं पि कर्तुं

४८ ववसिअ मेहसइं सुणिअ सव्वं विसुमरिअ पडिदा । [कोऽत्र
ममाश्रदेयं भणति । अहं न हास्यः, तत्रभवत्येव हास्या । यात्मनोऽ
वस्या शात्वा किमपि कर्तुं व्यवस्य मेघशब्दं श्रुत्वा सर्वं विस्मृत

५१ पतिता ।]

कुरङ्गी-हं एदं पि इमेहि दिट्ठं । [हम् एतदप्याभ्यां दृष्टम् ।]

नलिनिका-याचेमि अहं । इदो एहि वम्हण ! । [याचेऽहम् ।]

५४ इत एहि ब्राह्मण ! ।]

विदूषकः-जइ भोजणं देसि, तदो गच्छामि अहं । इट्टं आजन्तुअ-
स्स भोजणदाणं । [यदि भोजनं ददासि, ततो गच्छाम्यहम् । इष्ट-

५७ मागन्तुकस्य भोजनदानम् ।]

नलिनिका-एहि मे सव्वाभरणं देमि । [एहि मे सर्वाभरणं ददामि ।]

विदूषकः-णहि धिदवअणेण पित्तं णस्सदि । मम हत्थगदं करेहि ।

६० [नहि घृतवचनेन पित्तं नश्यति । मम हस्तगतं कुरु ।]

नलिनिका-एवं होदु । (आभरणान्यवमुच्य ददाति) [एवं भवतु ।]

विदूषकः-सुणादु होदी । [भृणोतु भवती ।]

६३ नलिनिका-मूढ ! वग्गण ! चउस्साले उवविसिअ गोठीजणेण सह
सुणामि । [मूढ ! ब्राह्मण ! चतुःशाल उपविश्य गोष्ठीजनेन सह
वृणोमि ।]

६६ विदूषकः-तत्तहोदी पुच्छिअ आअच्छामि । [तत्रभवती पृष्ठा-
गच्छामि ।]

नलिनिका-को तुयं, मम सव्वाभरणं गहिअ वग्गहो जादो ।
हहि दाव । (विदूषकं हस्ते श्लक्ष्णाति ।) [कस्त्वं, मम सर्वाभरणं शहीत्वा

६९ वल्लभो जातः । एहि तावत्]

विदूषकः-भोदि ! मा मा एवं । अदिसुउमारो खु अहं । [भवति ।
मा मैवम् । अतिसुकुमारः सत्वहम् ।]

७२ नलिनिका-जाणामि जाणामि दे सुउमारत्तणं । जइ सुउमारो, सिग्घं
एहि । [जानामि जानामि ते सुकुमारत्वम् । यदि सुकुमारः, शीघ्रमेहि ।]

विदूषकः-भोदि ! अअं आअच्छामि । [भवति ! अयमागच्छामि ।]

७५ (निष्क्रान्तौ ।)

अविमारकः-प्रिये ! पइय पइय परमदर्शनीयान् प्रावृट्कालवल्लभान्
कालमैघान् । इमे हि,

जलदसमयघोपणाहम्बरानेकरूपक्रियाजम्भका वस्रभृद्गृष्टयो
भगणयवनिफास्तदित्पन्नगीवासपत्नीकभूता नभोमार्गस्त्वष्टुपाः ।

मदनशरनिशानशैलाः प्ररुष्टाङ्गनासन्धिपाला गिरिस्नापनाम्भोधटाः
उदधिसलिलभैक्षहारा रधीन्द्रर्गला देवयन्त्रप्रपा भान्ति नीलाम्बुदाः ॥६॥

कुरङ्गी-अप्यउत्त ! दस्सणीआ दाणिं संबुत्ता । [आर्यपुत्र ! दर्शनी-
या इदानीं संबुत्ताः ।]

३ अविमारकः- अहो विपुलता विरलता धाराणाम् । तथाहि,

व्योमार्णवोर्मिसहशा निनदन्ति मेघा

मेघप्ररोहसहशाः प्रपतन्ति धाराः ।

रक्षोङ्गनाधुकुटिबत् तडितः स्फुरन्ति

प्राप्तोऽप्रयौवनघनस्तनमर्दकालः ॥ ७ ॥

कुरङ्गी-अप्यउत्त ! आरद्धो सम्पदि वरिसिद्धं देवो । [आर्यपुत्र !

आरब्धः सम्प्रति वर्षितु देवः ।]

३ अविमारकः-प्रिये ! एहि अभ्यन्तरमेव प्रविशावः ।

कुरङ्गी-(सहर्षम्) जं अप्यउत्तो आणवेदि ! [यद् आर्यपुत्र
आज्ञापयति ।]

६ (निष्क्रान्ती ।)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति धात्री ।)

३ धात्री-अहो अणवत्था किदन्तस्स, जं राअदारिआ पढमं महारा
एण सोवीरराएण तं विहणुसेणं उदिसिअ धरिदा । अज्ज अवि-
दिअसम्भवेण माणुसब्बोअदुक्कळभाकिदिगुणविसेसेण केण वि
संओओ जादो । अहअ दाणि कासिराअपुत्तो जअवम्मा णाम
६ भट्टिणीए सुदस्सणाए सह अमच्चेण भूदिएण आणीदो सम्पदि

राजउल्लं पविट्टो । सअं किल्ल काशिराजो जण्णवापारेण ण
आअदो । किंणु खु एद भविस्सदि । [अहो अनपस्सा कृतात्स्य,

९ यद् राजदारिका प्रथम महाराजेन सोवीराजेन त विष्णुसेनमुद्दिश्य वृता ।
अद्याविदितसम्भवेन मानुपलोकदुर्लभाकृतिगुणविशेषेण केनापि संयोगो
जात । अथ चेदानीं काशिराजपुत्रो जयवर्मा नाम भट्टिन्या सुदर्शनया

१२ सहामात्येन भूतिकेनानीत सप्रति राजकुलं प्रविष्टः । स्वयं किल काशिराजो
पशुयापारेण नागत । किन्तु सख्येतद् भविष्यति ।]

(सतः प्रविशति वसुमित्रा ।)

१५ वसुमित्रा- अहो विसमसीळ्या सवच्छरिआ णाम अत्तणो णक्खत्त-
विसेस एव्व चिन्तअन्ति, कम्मगोरवं ण जाणन्ति । अज्ज पविट्टो
कुमारो, अज्ज एव त्रिआहो णिउत्तो । (परिक्रम्य) किंणु खु जअ-

१८ दा इअं किं वि चिन्तअन्ती अप्पसण्णा विअ उस्सआ दीसइ ।
जअदे ! भट्टिणी भणादि--आअच्छेहि त्ति । [अहो विपमशीला,
सावत्सरिका नामात्मनो नक्षत्रविशेषमेव चिन्तयन्ति, कर्मगौरव न

२१ जानन्ति । अन्यं प्रविष्टं कुमारोऽद्यैव विवाहो नियुक्तः । किं तु राज
जयदेव किमपि चिन्तयन्त्यप्रसवेनोत्सुका दृश्यते । जयदे ! भट्टिनी
भणति-आगच्छेति ।]

२४ धानी- हळ्या ! जाणासि किं णिमित्त त्ति । [हला ! जानासि किं
निमित्तमित्त ।]

वसुमित्रा- कि अण्ण, एदस्सि कय्ये कत्तव्वं चिन्नेदुं । [किम-

२७ न्यत्, एतस्मिन् कार्ये कर्तव्यं चिन्तयितुम् ।]

धानी-सम्पदि भट्टिणीए को अभिप्पाओ । [सप्रति महिन्याः
कोऽभिप्रायः ।]

२० वसुमित्रा- अत्तणो वंसज्जादस्स विहणुसेणस्स अवत्थ अजाणिअ
णेच्छदि जअवम्मणो दारिअं दादुं । किन्तु महाराजो सोवीरस-

अउत्तं अजाणन्तो अज्ज किळ्ळ अहिअसन्दावो जादो । [आत्मनो
३३ वंशजातस्य विष्णुसेनस्यावस्थामज्ञात्वा नेच्छति जयवर्मणे दारिकां दातुम् ।
किन्तु महाराजः सौवीरराजपुत्रमजानन्नद्य किलाधिकसन्तापो
जातः ।]

३६ (प्रविश्य)

नलिनिका- अज्ज किदसङ्केदा विअ अम्हाअं सव्वसङ्कहा ।
(परिक्रम्यावलोक्य) किण्णु हु एसा मम मादा वसुमिच्चाए सह
३९ किं वि चिन्तेदि । इमं उपसत्पिअ असुहवुत्तन्तं सुणामि ।
[अथ कृतसकेतानीवास्माकं सर्वसंकटानि । किं तु खल्वेषां मम माता
वसुमित्रया सह किमपि चिन्तयति । इमानुपसर्प्यासुखवृत्तान्तं शृणोमि ।]

४२ वसुमित्रा-हल्ला णळिणिए ! एहि दाव । तुमं कञ्चुइसहवासेण
राअउळ्वुत्तन्तं जाणासि । [हल्ला नलिनिके ! एहि तावद् । तं
कञ्चुकिसहवासेन राजकुलवृत्तान्तं जानासि ।]

४५ नलिनिका-अभिणवो वुत्तन्तो । णं तं णिवेदिअं आअदम्हि ।
[अभिनवो वृत्तान्तः । ननु तं निवेदयितुमागतास्मि ।]

वसुमित्रा-भणाहि जादे ! ! [भण जाते ! !]

४८ नलिनिका-पेसिदो खु सोवीरराअस्स अमच्चेहि दूदो-अम्हाअं
सामी तुम्हाणं णअरे सपुत्तदारकळत्तो पच्छण्णो पडिबसदि ति
अम्हाअं गूढपुरसेहि वुत्तन्तो जाणिअदु सामिणेत्ति । [प्रेषितः
५१ खल्ल सौवीरराजस्यामात्यैर्दूतः-अस्माकं स्वामी युष्माकं नगरे सपुत्र-
दारकलत्रः प्रच्छन्नः प्रतिवसतीत्यस्माकं गूढपुरपैर्वृत्तान्तो ज्ञायता
स्वामिनेति ।]

५५ उभे-कहं पच्छण्णवेसो वत्तदिसि । तदो तदो । [कथं प्रच्छन्नदेषो
वर्तत इति । तत्तत्ततः ।]

नलिनिका— तदो एवं सद्यं सुणिअ तस्स लेहस्स अवसाणं
 ५७ पेक्खिअ अय्यभूदिण्ण सह गओ किञ्च महाराओ तं अण्णेसिदुं ।
 [तत एतत् सर्वं श्रुत्वा तस्य लेखस्वावसानं प्रेक्ष्यार्थभूतिकेन सह
 गतः किल महाराजस्तमन्वेपितुम् ।]

६० घात्री—किण्णु खु भवे । [विन्दु खलु भवेत् ।]

वसुमित्रा—णट्टिणिए ! । तुवं दाव अवभन्तरं पचिस । [नलि-
 निके । त्व तावदभ्यन्तरं प्रविश ।]

६३ नलिनिका—जं अय्या भणादि । (निष्क्रान्ता) [यदार्या भणति ।]

वसुमित्रा—एहि दाव वअं भट्टिणीं पेक्खामो । [एहि तावत् ।
 आवा भट्टिणीं पश्याव ।]

६६ घात्री— एवं करेम्ह । [एव कुर्वे ।]

(निष्क्रान्ते ।)

प्रवेशक ।

६९ (ततः प्रविशति कुन्तिभोजः, सौवीरराजभूतिकाम्याम्)

कुन्तिभोजः— वयस्य !

किं प्रेक्षसे मम मुखं चिरकालदृष्टो

गाढं परिष्वज सखे ! स्मर वालभावम् ।

प्रीत्या भवन्तमनिमेषमवेक्षितुं मे

स्नेहान्नवीकृत इवाद्य वयस्यभावः ॥ १ ॥

सौवीरराज — यदिष्टं भवतः ।

(उभौ परिष्वजेते)

३ कुन्तिभोजः—

चिन्ताकुलत्वं व्रजतीव्र बुद्धि-

र्थाक्यं च बाष्पाहृतगद्गदं च ।

नेत्रे सवाप्ते मुखमप्रसन्नं

किं हर्षकाले क्रियते विकारः ॥ २ ॥

सौवीरराजः— न खल्वहमप्रदृष्टो भवत्सङ्गमेन । किन्तु बलवान् पुत्र-
स्नेहो नाम ।

यो मे पुत्रगतः शोको हृदयस्यो विजृम्भते ।

सोऽथ लब्ध्वा सहायं त्वां वाष्परूपेण निर्गतः ॥ ३ ॥

कुन्तिभोजः— कथं पुत्रगतः शोक इति ।

भूतिकः— विदितमस्तु स्वामिना । न दृश्यते किलास्मिन् संवत्सरे

३ कुमारः ।

सौवीरराजः— बलवान् पुत्रस्नेहो नाम । पश्यतु भवान्

अनुपमबलवीर्यरूपवन्तं

सुतमविमारकमद्य चिन्तयामि ।

तद्य चरणरजोश्चिन्ताप्रकेशे

यदि स भवेदिह को नु मद्विशिष्टः ॥ ४ ॥

भूतिकः— (आत्मगतम्) महान् खल्वयं सन्तापो वर्धत एव हि
कुमारमन्तरेण । विलोपयाम्येनम् । (प्रकाशम्) कथं स्वामिनोऽभ्या-

३ गता व्यापत् ।

कुन्तिभोजः— अहमप्यनेन व्याक्षेपेण विस्मृतवानेतत् प्रष्टुम् ।

सौवीरराजः— श्रूयताम् । अथवा भूतिकस्तु विजानाति । अप्यस्मन्सु-

६ खाच्छ्रोतुमिच्छति ।

कुन्तिभोजः— वयमवहिताः स्मः ।

सौवीरराजः— अपि ज्ञायते चण्डमार्गवो नामात्यन्तरोपी ब्रह्मर्षिः ।

९ कुन्तिभोजः— श्रूयते तत्रमवांस्तपोनिधिः ।

सौवीरराजः—सोऽस्मद्विषयमभ्यागतः । कान्तारे तस्य शिष्यो
व्याघ्रेणामिभूय मारितः ।

१२ कुन्तिभोजः—ततस्त्वतः ।

सौवीरराजः—ततोऽहमपि तस्मिन् काले मृगयावशाद् यदृच्छयैव तं
देशमभ्युपगतः ।

११ कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

सौवीरराजः—अथ मां दृष्ट्वा विजृम्भमाणरोपभ्रुकुटीपुटविपरीकृत-
घदनः प्रलम्बजटाभारः शिष्ये स न्यस्तकरः क्रुद्धो दहन्निव क्रोधा-

१८ मिना मद्बचनमश्रोतुकामः संस्मभस्सलितवचनो मां बहुधा
क्षेप्तुमारब्धः ।

कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

२१ सौवीरराजः—ततोऽहमपि भवितव्यस्यार्थस्य प्रावल्पेनाधृतिः 'वृत्तान्तं
न ब्रवीषि, निष्कारणं क्षिपसि' इति संक्रुद्धवानस्मि ।

न भापसे वृत्तमुपैषि रोषं

निष्कारणं प्रक्षिपसि प्रकामम् ।

आभाजनं त्वं तपसां प्रकोपाद्

ब्रह्मर्षिरूपेण भवाञ्छ्वपाकः ॥ ५ ॥

कुन्तिभोजः—असदृशमुक्तं भवता ।

सौवीरराजः—ततस्तच्छ्रुत्यैवान्यधारावसित्तो भगवान् हुताशन इव

३ प्रज्वलितनेत्रो बहुशः शिरः कम्पयन् 'कथं कथम्' इत्युक्त्वा मां
क्षेप्तुमारब्धवान् ।

यस्माद् ब्रह्मर्षिमुख्योऽहं श्वपाक इति भाषितः ।

तस्मात् सपुत्रदारस्त्वं श्वपाकत्वमवाप्स्यसि ॥ ६ ॥

इति ।

कुन्तिमोजः—अहो अल्पमूलत्वं महतां चानर्यस्य ।

भूतिकः—सभाग्यं सौवीरराजकुलम् । कुतः,

ब्रह्मर्पिणा प्ररुष्टेन श्वपाकृत्वं तदा कृतम् ।

तस्मात् तेनैव रूपेण न सर्वं भस्मसात् कृतम् ॥ ७ ॥

कुन्तिमोजः—युक्तमभिहितं भवता । ततस्ततः ।

सौवीरराजः—ततस्तच्छापप्रक्षुब्धमनसा मया सुचिरमनुनीयमानः
शनैः शनैः प्रकृतिस्थो भूत्वानुग्रहं कृतवान्—

यावत् प्रच्छन्नरूपेण तावत् संवत्सरं व्रजेः ।

ततः संवत्सरे पूर्णे मुक्तशापो भविष्यसि ॥ ८ ॥

इति । एवमुक्त्वा प्रसन्नचित्तेन एहि भोः काश्यप ! इत्याहूयत्,
स तमनुगतो व्याघ्रेण मारितो वदुः । चरितं च मया संवत्सरं

३ श्वपाकघ्नतम् । अद्यास्मि शापान्मुक्तः ।

कुन्तिमोजः—अहो व्यापदः प्रवृत्तिर्निवृत्तिश्च । दिष्टया भवान्
वर्धते ।

६ भूतिकः—जयतु स्वामी ।

कुन्तिमोजः—ननु विष्णुसेनमाता सपरिवारमन्तःपुरं प्रविष्टा ।

भूतिकः—तत्र भवती प्रविश्याभ्यन्तरं चिरकालप्रसुप्तं प्रणयमुद्गो-

९ घयति ।

कुन्तिमोजः—अयेदानीं विष्णुसेनः कथमविमारको जातः ।

भूतिकः—शृणोतु स्वामी—अस्ति धूमकेतुर्नामासुरः । सर्व-

१२ लोकमारणाय परिभ्रमन् स कदाचित् सौवीरराष्ट्रमुत्सादयितुं
प्रवृत्तः ।

कुन्तिमोजः—अपूर्वा खलु कथा । ततस्ततः ।

१५ भूतिक-सतः स्वदेशे सर्वप्रजानामातिं दृष्ट्वा तस्य राक्षसस्य च
प्रतिक्रियामनवेक्षमाणः स्वामी क्लेशमुपगतः ।

कुन्तिभोज - ततस्ततः ।

१८ भूतिक - ततस्तात् सर्वं बुद्ध्वा कुमारो विष्णुसेन- क्षितिरेणु-
परूपगान् प्रलम्बमानकारुपक्षः शिशुमिस्तुल्यवयोभि- प्रक्रीड-
मानो दैवयोगात् प्रमत्तेषु रक्षिपुरुषेषु सहसैव तं देशमभ्युपगतो

२१ यत्रासौ राक्षस ।

कुन्तिभोज:-अहो आश्चर्यमाश्चर्यम् । तनस्ततः ।

भूतिक:-ततः स राक्षस प्रीत्या सुसम्पन्नमिवाहारं कुमारमभि-

२४ समीक्ष्य स्वकर्म कर्तुमारब्ध ।

कुन्तिभोज - अहो नृशंसता राक्षसस्य । ततस्ततः ।

भूतिक - अथ कुमारेण किञ्चित् प्रहस्य,

प्रपतदशनिना यथा गिरीन्द्रो

दधदहनेन यथा घनप्रदेश' ।

युधि ललितमनायुचेन तेन

क्षितिपसुतेन तदा हतः स नीच' ॥ ९ ॥

कुन्तिभोज - प्रथममेव हस्तिसम्भ्रमे मयोक्तं—दैवादुत्पादितोऽयं
केवलो भानुषो न भवतीति ।

३ शौरीराज - भवान् सहस्रनेत्रश्चरैः कथं चिन्तयत्यविमारक
प्रति ।

भूतिक - स्वामिन् ।

गम्यान्तु देशा. सुपरीक्षिता मे

न दृश्यते कापि चरै. कुमारः ।

१८ कुन्तिभोजः—(अम्यर्च्य) भगवन् ! अरमद्गृहं परिपूतं भयदव-
तारणेन ।

सौरीराजः—इदानीं मुक्तशापोऽस्मि देवर्षिदर्शनेन ।

२१ नारदः—नाहं साम्प्रतं युष्मद्दर्शनार्थमेवागतोऽत्र । अविगारकदर्श-
नेन सम्भूतं दुःखं भवतीहान्त्वाद्यतीर्णोऽस्मि ।

उभौ—यथैवं विमुक्तसन्तापौ स्वः ।

२४ नारद—भूतिक ! सुदर्शनामानय ।

भूतिकः—यथाज्ञापयति भगवान् । (निष्क्रम्य सुदर्शनया सार्धं प्रविष्टः)
सुदर्शना—अवभाजदो देवरिसी । [अम्यागतो देवर्षिः ।]

२७ भूतिकः—एषम् ।

सुदर्शना—सनाहो दाणि मे पुत्रअस्स विवाहो संवुत्तो । (उपगम्य)
भअवं वन्दामि । [सनाय इदानीं मे पुत्रकस्य विवाहः संवृत्तः ।

३० भगवन् ! वन्दे ।]

नारदः—

एवमेव महाभागे ! नित्यं प्रीतिमवाप्नुहि ।

कुन्तिभोजश्च भूपालो नित्यं स्यात् प्रीतिपीडितः ॥ १२ ॥

सुदर्शना—अणुगगदीदम्हि । [अनुगृहीताग्निः ।]

नारद—इदानीं पृच्छतां भवन्तौ प्रष्टव्यम् ।

३ उभौ—अनुगृहीतौ स्वः ।

कुन्तिभोजः—भगवन् ! किं जीवति सौरीरराजपुत्रः ।

नारदः—वाढम् ।

६ सौरीरराजः—केन कारणेन न दृश्यते ।

नारदः—विवाहव्याक्षेपात् ।

सौरीरराजः—कथं निर्विष्टः कुमारः ।

९ कुन्तिभोजः—अथ कस्मिन् प्रदेशे ।

नारदः—नगरे वैरन्त्ये ।

कुन्तिभोजः—वैरन्त्यं नाम नगरमप्यस्तीति । भवतु कस्य जामातृत्व-

१२ मुपगतः ।

नारदः—कुन्तिभोजस्य ।

कुन्तिभोजः—कः सः ।

१५ नारदः—

पिता कुरङ्गथा भूपालो वैरन्त्यनगरेश्वरः ।

दुर्योधनस्य तनयः कुन्तिभोजो भवान् ननु ॥ १३ ॥

कुन्तिभोजः—किं बहुभिः प्रभैः । मत्सुतायां कुरङ्गथां निर्विष्टं
इत्युच्यते भगवता ।

३ नारदः—एवमेतत् ।

कुन्तिभोजः—लज्जित इवास्मि । केन दत्ता, कथं वा, कथं चायं
प्रविष्टः कन्यापुरम् ।

६ नारदः—

दत्ता सा विधिना पूर्वं दृष्टा सा गजसम्भ्रमे ।

पूर्वं पौरुपमाश्रित्य प्रविष्टो मायया पुनः ॥ १४ ॥

कुन्तिभोजः—भवत्वेवं तावन्निष्प्रतिषेधचनमृषिबचनम् । भगवन् !
इदानीं किं प्राप्तकालं कुमारस्य कुरङ्गथाश्च । विवाहः पूर्वमारब्धव्यः ।

३ नारदः—निष्ठितो विवाहो ननु गान्धर्वः स्वसमय एव इदानीम् ।

कुन्तिभोजः—अग्निसाक्षिकमिच्छामि ।

नारदः— नित्यमग्निसाक्ष्येय । तथापि स्वजनपरितोषणार्थमभ्यन्तर-

६ समयमात्रमुपाध्यायेन कारयित्वा शीघ्रमानीयतामिह कुमारः सह
भार्यया ।

कुन्तिभोजः—भगवन् । एष गच्छामि ।

- ९ नारदः-तिष्ठतु भवान् । भूतिक । गच्छ त्वम् ।
भूतिकः-यदाज्ञापयति भगवान् । (निष्क्रान्तः ।)
कुन्तिभोजः-भगवन् ! विज्ञाप्यमस्ति ।
- १२ नारदः-इतस्तावत् । स्वैरमभिधीयताम् ।
कुन्तिभोजः-भगवन् सुदर्शनायाः पुत्राय जयवर्मणे कुरङ्गी दास्या-
मीति मयानीता सा पूर्वं सनाथा । किं कर्तव्यमिदानीम्, अमि-
१५ धीयताम् ।
नारदः-एवं करोमि । सुहूर्तमेकान्ते तिष्ठ ।
कुन्तिभोजः-तथास्तु । (तथा करोति ।)
- १८ नारदः-सुदर्शने ! इतस्तावत् ।
सुदर्शना-भअवं ! इअग्निह् । [भगवन् । इयमस्मि ।]
नारदः-ननु ध्रुतमस्मद्वचनम् ।
- २१ सुदर्शना-सुदं सोवीरराअउत्तस्स गुणसङ्कीर्तणं । [ध्रुत सौवीर-
राजपुत्रस्य गुणसङ्कीर्तनम् ।]
नारदः-मा मैवम् । भवत्या विस्मृतोऽमिदेवाहुत्पन्नोऽप्रजस्ते पुत्रः ।
- २४ सुदर्शना-हं, एदं पि भअवं जाणादि । [हम्, एतदपि भगवान्
जानाति ।]
नारदः-ममैवाज्ञां कुरुष्व तावत् ।
- २७ सुदर्शना-एव करोमि । भअवं भणाहु । [एवं करोमि । भगवान्
भणतु ।]
नारदः-तवायं पुत्रोऽग्रेरुत्पन्नः । त्वद्भगिन्याः सुचेतनायाः
- ३० प्रसवसमकाल एव तत्सुतः स्वर्गं गतः । तवायं पुत्रस्त्व-
द्भगिन्यै त्वया दत्तः । सौवीरराजश्चासायत्यन्तसन्तुष्टः प्रीति-
सदृशीः क्रियाः कृत्या विष्णुसेन इति संशामकरोत् । अमानुष-
- ३३ स्वरूपबलवीर्यपराक्रमेणानेन वर्धमानेन यस्मादविरूपधारी मा-

- रितोऽसुरः, तस्मादविमारक इति विष्णुसेनं लोको ब्रवीति ।
 ततः सोऽपि ब्रह्मशापपरिभ्रष्टो हस्तिसम्भ्रमदिवसे कुरङ्गी दृष्ट्वा
 ३६ समुत्पन्नाभिलाषः परेण पौरुषेण सङ्गम्य कुरङ्गया दर्शन-
 शङ्कितैः कन्यापुररक्षिभिः परीक्ष्यमाणोऽग्निना भगवता प्रच्छादितो
 निर्गतः । तेन निर्वेदेनाग्निं प्रविष्टः पित्रा भगवताग्निना श्रीला
 ३९ परिष्वज्यपानो न दहत्यग्निरिति मरुत्प्रपातार्थं कश्चित् पर्वतमारुढः ।
 सुदर्शना-अहो अच्छाहिदं । [अहो अत्याहितम् ।]
 नारदः-तत्र केनापि विद्याधरेण तद्रूपदर्शनमात्रप्रहृष्टेन श्रीत्वान्
 ४२ धानकार्यमात्रमङ्गुलीयकं दत्तं, यद् दक्षिणाङ्गुल्या धारयन्नदृश्यो
 भवति, वामेन प्रकृतिस्थश्च ।
 सुदर्शना-अच्छरीअं अच्छरीअं । [आश्चर्यमाश्चर्यम् ।]
 ४५ नारदः-ततस्तद् दक्षिणाङ्गुल्या धारयन् सन्तुष्टनामधेयेन ब्राह्मणेन
 सह कुन्तिभोजस्य कन्यापुरं स्वगृहवत् प्रविश्य कुरङ्गया यथेष्टम-
 भिरममाणः सुखमास्ते । एष वृत्तान्तः । किमिदानीं कर्तव्यम् ।
 ४८ सुदर्शना-अणन्तरं अन्याए वञ्चिताए चळदी विअ मे हिअअं,
 कौदूहळेण तुस्सदि । भअवं ! एसु दिअसेसु कुरङ्गी जअवम्मणो
 भण्यत्ति पुच्छदि । अज्जप्पहुदि तस्स वन्दणीआ संवृत्ता । [अन-
 ५१ न्तरमार्याया वञ्चितया चळतीव मे हृदयं, कौदूहलेन तुष्यति । भगवन्
 एषु दिवसेषु कुरङ्गी जयवर्मणो भार्येति पृच्छयते । अद्य प्रभृति तस्य
 वन्दनीया संवृत्ता ।]
 ५४ नारदः-अमिजनयुक्तमेवामिहितं भवत्या । कथमिदानीं ज्येष्ठपत्नी
 कनीयसे दीयते । सुदर्शने । अमिधीयतां काशिराजाय जयवर्मणः
 कुरङ्गी यथसाधिकेति । नन्वरित कुरङ्गयाः कनीयसी सुमित्रा
 ५७ नाम । सा जयवर्मणो भार्या भविष्यति ।

१ समुत्पन्नाभिलाषः ।

सुदर्शना-पङ्क्तिगहिदं इसियअणं । [प्रतिगृहीतमृषिवचनम् ।]

नारदः- गच्छ कुन्तिभोजमनुवर्तस्व ।

१६० सुदर्शना-जं भअयं आणवेदि । [यद् भगवानाज्ञापयति ।]

(ततः प्रविशति वरनेयेणाविमारकः कुरङ्गी भूतिकश्च)

अविमारकः- भोः ! लज्जित इवास्म्यनेन वृत्तान्तेन ।

दृष्ट्वा तदानीं गजमम्भ्रमे मां
मद्विक्रमं ये परिकीर्तयन्ति ।

ते किन्नु वृत्तान्तमिमं विदित्वा

चारित्र्यदोषं मयि पातयन्ति ॥ १५ ॥

(परिक्रम्य दृष्ट्वा) अये अयं एतलु भगवान् नारदः । य एषः,

शापे प्रसादेषु च सत्कबुद्धि-

वेदेषु गीतेषु च रत्नकण्ठः ।

स्निग्धेषु वैराण्युपपाद्य यत्ना-

व्रष्टानि कार्याणि शमीकरोति ॥ १६ ॥

कुन्तिभोज.- इत इतः पुमारः । अभिवाद्यस्वात्मकुलदैवतं देवर्षिम् ।

अविमारकः- भगवन् ! अभिवादये ।

३ नारदः- स्वस्ति भवते सपत्नीकाय ।

अविमारकः- अनुगृहीतोऽस्मि । मातुल ! अभिवादये ।

कुन्तिभोज - एषोहि वत्स !

क्षमया जय विप्रेन्द्रान् दयया जय संधितान् ।

तत्त्वबुद्ध्या जयात्मानं तेजसा जय पार्थिवान् ॥ १७ ॥

अविमारकः- अनुगृहीतोऽस्मि ।

कुन्तिभोजः- वत्स ! इत इतः पितरमभिवादयस्व ।

३ अविमारकः- भोस्नात । अभिवादये ।

शौवीरराजः- एहोहि वत्स !

विरचितवरवेपदर्शनीयो

गुरुजनवन्दनमिश्रशुभ्रवक्त्रः ।

वयमिव भव हर्षवाप्पनेत्र-

स्त्वमिह भवत्तनयं समीक्षमाणः ॥ १८ ॥

पुत्र ! अभिवादयस्व मातुलम् ।

अविमारकः- मातुल ! अभिवादये ।

३ कुन्तिभोजः- एहोहि वत्स !

यज्ञैः शुभैर्हरिसमो भव नित्ययुक्तैः

सत्यैर्दृढैर्दृशरथप्रतिमो भव त्वम् ।

नित्यार्पितैः पितृसमो भव सम्प्रदानैः

स्वेनात्मना सुसदृशेन पराक्रमेण ॥ १९ ॥

शौवीरराजः- पुत्र ! सुदर्शनामभिवादयस्व ।

कुन्तिभोजः-अयुक्तमिव सुचेतनामनभिवाद्य सुदर्शनामभिवादयितुम् ।

३ नारदः- अस्ति कारणम् । अभिवाद्यतां सुदर्शना ।

उभौ- एवं क्रियताम् ।

अविमारकः- भवति ! अभिवादये ।

६ सुदर्शना- पुत्र ! चिरं जीव एदाए सह । (परिष्वज्य) चिरेन

दिष्टो सि । अज्ज मए अणुमूदो पुत्तसम्पत्तिरसो । [५१]

चिरं जीवेतया सह । चिरेण दृष्टोऽसि । अय मयानुमूतः ५२-

९ संपत्तिरसः ।] (रोदिति)

कुन्तिभोजः-

इमां तु वाप्पार्द्रकुतूहलाक्षीं

सम्प्रस्रवद्दुग्धपयोदयुग्माम् ।

अवेक्षितां मातरमप्रकाश्य

धात्रीत्वमेवैति सुचेतना मे ॥ २० ॥

नारदः- अलमतिस्नेहेन । प्रविशतु कन्यापुरं सुचेतना सुचेतना
सुदर्शना सुदर्शना च सभार्येण पुत्रेण ।

३ कुन्तिभोजः- यदाज्ञापयति भगवान् ।

सुदर्शना- जं भअयं व्याणवेदि । [यद् भगवानाज्ञापयति ।]

नारदः- अचिरेण सौवीरराजो विसृज्यतां स्वदेशगमनाय ।

६ जयवर्मणे सुमित्रां प्रदीयतां काशिराज्ञे । त्वमपि सन्निहितो भव ।

कुन्तिभोजः- अनुगृहीतोऽस्मि ।

नारदः- कुन्तिभोजः ! किमन्यत् ते प्रियमुपहरामि ।

१ कुन्तिभोजः- भगवान् यदि मे प्रसन्नः, किमतः परमहमिच्छामि ।

गोब्राह्मणानां हितमस्तु नित्यं

सर्वप्रजानां सुरमस्तु लोके ।

नारदः- सौवीरराज ! किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

सौवीरराजः- यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतः परमहमिच्छामि ।

इमामुदीर्णार्णवनीलवस्त्रां

नरेश्वरो नः पृथिवीं प्रशस्तु ॥ २१ ॥

(भरतवाक्यम्)

भवन्त्वरजसो गावः परचक्रं प्रशाम्यतु ।

इमामपि महीं कृत्स्नां राजसिंहः प्रशस्तु नः ॥ २२ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

पष्ठोऽङ्कः ।

श्लोकानुक्रमणी ।

अत्युष्ण ज्वरि	IV.	4	गोष्ठीपु हास्यः	IV.	21
अघापि हस्ति	II.	1	चिन्ताकुलत्वं	VI.	2
अनुपमबल	VI.	4	छन्ना भवन्ति	I.	6
अबहुपुरुष	III.	11	जलदगाहन	IV.	12
अये सन्त्रीनादौ	III.	14	जलदसमय	V.	6
असितजलद	IV.	9	जवशियिल	IV.	20
अहं द्विनेत्रो	III.	18	जामातृसंपत्ति	I.	3
आरक्षिणी तु	III.	10	तस्या भयाकु	II.	7
इमां तु बाष्पा	VI.	20	तानस्तु मन्दो	III.	6
इष्टं चेदेकधि	IV.	7	तिमिरमिव	III.	4
इष्टा मखा द्वि	I.	2	दग्धाः स्फुलि	IV.	8
उष्णं हृद्यं स	III.	5	दत्ता सा वि	VI.	14
उत्क्षिप्तं सानु	I.	1	दिव्यं स्वभावं	IV.	16
उरः स्तनसटा	II.	6	दृढपरिच्छरव	III.	9
उष्णं शसिति	V.	3	दृष्टिर्न सृप्यति	III.	17
एकः परगृहं	II.	10	दृष्टिस्तदा प्रभृ	II.	2
एतच्छरेन्द्रम	IV.	22	दृष्ट्वा तदानीं	VI.	15
एवमेव महा	VI.	12	देवं रूपं मह्य	I.	7
कन्यापुरात् क	IV.	1	धर्मः प्रागेव	I.	12
कान्तापमोष	III.	15	नगरपरिवि	III.	2
कामाहतः कु	I.	11	न तत्र कर्तव्य	I.	9
किं प्रेक्षणे मम	VI.	1	न तथा रत्नमा	IV.	14
किमत्र चित्रं	IV.	6	न ते न बुद्धिर्मे	V.	8
क्षमया जय	VI.	17	न त्वं प्रिये मम	III.	19
गन्धास्तु देसाः	VI.	10	न द्रव्यते तत्र	I.	10
गर्भस्था इव	III.	3	न भ.पये पृथ	VI.	8
गोमाःश्यानां	VI.	21	निर्व्याजं परि	IV.	8

नेत्रे वाष्पपरि	III. 20	यो मे पुत्रगतः	VI. 3
पिता कुरङ्गपा	VI. 13	रागं विजृम्भ	III. 1
पुरे गृहे चापि	IV. 23	रोगादकाङ्कागुरु	V. 1
पूर्वा तु काष्ठा	II. 12	लिम्पन्ति रुक्ष	IV. 5
प्रच्छन्नरूप	IV. 15	घातोद्भूताप्रवेशः	IV. 19
प्रतिच्छन्दं धात्रा	II. 3	विद्यावशानां तु	IV. 17
प्रतिपिदं प्रयत्नेन	II. 4	विपुलमपि मि	III. 13
प्रपददशनिना	VI. 9	विरचितवरवेश	VI. 18
प्रसिद्धौ कार्या	I. 5	वेदैः पितामहम	IV. 11
प्राक्सन्ध्या कु	IV. 10	प्यामृष्टसूर्यतिलको	II. 13
बहुत्वाद् दूर	I. 4	प्यायामस्थिरवि	I. 8
वाष्पोपरुद्ध	III. 7	प्योमार्णवोर्मि	V. 7
प्रक्षारिणा प्र	VI. 7	दापे प्रसादेषु	VI. 16
ममा मयैकेन	II. 9	शैलेन्द्राः कल	IV. 11
भवन्त्वरजसो	VI. 22	श्रुत्वा तु राज्ञो	II. 8
मितगुणमिह	II. 11	सत्ये मम प्रति	IV. 18
यज्ञे शुभैर्ह	VI. 19	सततपरिचितो	V. 4
यत्ने कृते य	III. 12	सम्पीडयते परि	III. 8
यदि च विभव	II. 5	सभ्ये करे समु	V. 2
यस्माद् प्रह्व	VI. 6	हंसाः स्वपन्ति	III. 16
यावत् प्रच्छन्न	VI. 8	हीता भवेत् प्रे	IV. 2
ये सम्चरन्ति	IV. 13		

चारुदत्तस्य कथावस्तु ।

चारुदत्तो नाम कश्चित् सार्थवाहपुत्रो विप्र उदराशयोऽर्धियु गलितविभव-
 (सर्वस्य ठञ्चयिन्या श्रेष्ठिबत्वरे निवसति स्म । तस्मिन् दृढमनुरक्ता वसन्त
 सेना नाम गणिका । अथ कदाचिद्वाजवीप्या गच्छन्ती सा विटद्वितीयेन राज
 श्यालेन शकारेणानुगम्यमाना सभ्रान्ता प्रदोषान्धकारपूरितगम्भीराया रय्याया
 दैवाचारुदत्तस्य भजनं प्राप्ता तस्माद् गृहाद् दीपं गृहीत्वा निष्क्रामन्ती चारु-
 दत्तचेटी रदनिका दृष्ट्वा पटान्तेन दीप निर्वाप्याम्यन्तर प्रविष्टा । अथ विटेन
 प्रोत्साहितो राजश्यालो वसन्तसेनानुद्धया रदनिका यावद् बलादाक्रष्टुमारभते
 स्म तावच्चारुदत्तप्रस्थो मैत्रेयो दीप गृहीत्वा तत्र प्राप्तः । स च तेन
 प्रवर्षिता चेटी दृष्ट्वा भृशमेनं निर्भर्त्सयामास । अथ शकारे भवनगता वसन्त-
 सेना स्वया श्रो निर्वातमितया इति चारुदत्तं संदिश्य निष्क्रान्तः । वसन्तसेना
 तु परिचारिकाभ्रान्त्या चारुदत्तेनाभ्यन्तरप्रवेशनायापित सुमनोवासितं प्रावारक
 गृहीत्वा विवर्धितमदना संवृत्ता । अनुपदमेव विदूषकरदनिकाप्रवेशाच्चारुदत्तः
 स्य प्रमादं शतवान् । वसन्तसेनाप्यमथमेनं ययाचे । तस्य हस्ते च स्वीयान्
 सुवर्णालंकारान् निक्षिप्यार्थमैत्रेयेणानुगता स्वभजनं प्रतिनिवृत्ते ।

ततोऽन्येषुश्चारुदत्तस्यवाहको धूतोपजीवी श्रुत्तरभयाद् वसन्तसेनाभजनं
 प्रविष्टः शरणागतस्तयामयदानेन विश्वसितश्चारुदत्तगुणान् प्रशशस । अनन्तर
 तस्याश्वेतः कर्णपूर आत्मनः परिस्पन्दं वर्णयितुमारब्धः । अनेन हि मोचितः
 षोऽपि वराक. प्रमाजको हस्तिहस्तसंमर्दात् । ततोऽस्य पराक्रमेण तुष्टश्चारुदत्त
 एनमात्मनः प्रावारकं दत्तवान् । ततोऽस्य गुणानुरागित्वमौदार्यं च चिन्तयन्ती
 वसन्तसेना दृढमुत्कण्ठिताभूत् ।

अथ कदाचिद्वसन्तसेनाचेष्ट्या मदनिकायाः काशुकः सञ्जलको नाम वाम-
 शुक्यिष्या कर्तुं प्रनूत्सस्यसा निष्क्रयाये रात्रौ चारुदत्तगृहे सन्धि कृत्वा वसन्त-
 सेनया निश्चितं सुवर्णभाण्डमपजहार । तच्च गृहीत्वा वसन्तसेनागृहं प्राप्ता
 मदनिकायै राहस्य स्वीयं निषेदयामास । मिर्यन्तरितया वसन्तसेनयाऽपि श्रुतं

तद्रहस्यम् । अनान्तरे चारुदत्तसकाशाद्यातो विदूषकः “ सुवर्णभाण्डं तद् द्यूते
हारितं ” इत्युपदिश्य तन्मूल्यत्वेन चारुदत्तपट-या समर्पिता रत्नावली तस्मै
प्रादात् । सञ्जलकोऽपि मदनिकावचनानुरोधेन ‘ आर्यचारुदत्तप्रेषितनिदं ’
इति वदंस्तस्या आर्पयत् । तथा तु साहसं कृत्यानीतमिदं सुवर्णभाण्डनिदं
प्रत्याख्यातः । अन्ते तु प्रेम्णो विजृम्भितमेतदिति प्रीता मदनिकां स्वप्रेम
रणैरलंकृत्य सञ्जलकाय प्रदाय प्रवहणे तावारोप्य व्यसर्जयत् । स्वयं च चारु-
दत्तमभिसर्तुमुद्यताऽभवत् ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

नायकः— दरिद्रसार्थवाहपुत्रः चारुदत्तः ।

विदूषकः— (मैत्रेयः) चारुदत्तस्य मित्रम् ।

शकारः— राजश्यालः संस्थानकः ।

विटः

संवाहकः

चेटः— (मृच्छकटिके कर्णपूरकः) वसन्तसेनायाः मित्रः ।

सञ्जलकः— (मृच्छकटिके शविलकः) मदनिकावामुः ।

स्त्रियः—

गनिका— वसन्तसेना ।

ब्राह्मणी— चारुदत्तस्य पत्नी ।

रदनिका— चारुदनगृहे चेटी ।

मदनिका— वसन्तसेनायाः सखी चेटी च ।

श्रीगणेशाय नम ।

भासनाटकचक्रे

चारुदत्तम्

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधार ।)

सूत्रधार किण्णु खु अज्ज पच्चूस एव्व गेहादो णिक्खन्तस्स

३ बुभुक्खाए पुक्खरपत्तपडिद्वज्जविन्दू विअ चच्चव्याअन्ति विअ
मे अक्खीणि । (परिक्रम्य) जाव गेह गच्छिअ जाणामि किण्णु हु
सविधा विहिदा ण वेत्ति । (परिक्रम्य) एद अम्हाण गेह । जाय

६ पत्तिसामि । (प्रविश्यावलोक्य) जह् लोहीपरिवट्टणकालसारा भूमी,
णेउव्वभामणसुगन्धो विअ गन्धो, सुणिमित्त विअ परिव्वमन्तो
वडिक्खस्सअजणो, किण्णु खु सविधा विहिदा । आहु बुभुक्खाए

९ ओदणमअ विअ जीवळोअ पेक्खामि । जाव अय्य सद्दावेसि ।
अय्ये । इदो दाव । [किन्तु एल्लव्व प्रत्युप एव गेहान्निष्क्रान्तस्स
बुभुक्खया पुक्खरपत्तपत्तित्तलविदू इव चच्चलायेते इव मेऽक्षिणी ।

१२ यावद् गेह गत्वा जानामि किन्तु एल्ल संविधा विहिदा न वेत्ति ।
एतदस्माक गेहम् । यावत् प्रविशामि । यथा लौहीपरिवर्तनकालसारा
भूमि, स्नेहोद्भावनसुगन्ध इव गन्ध, सुनिमित्तमिव परिभ्रमन् चरि

१५ वस्सकजन, किन्तु एल्ल संविधा विहिदा । अथवा बुभुक्खयौदनमयमिव
ज्वालोक पश्यामि । यावदार्या शब्दापयामि । आर्ये ! इतस्तावत् ।]
नटी-अय्य । इअम्हि । अय्य । दिट्ठिआ खु सि आअदो । [आर्य ।

१८ इयमस्मि । आर्य ! विष्टया एल्लस्सागत ।]
सूत्रधार-अय्ये । किं अत्थि अम्हाण गेहे को वि पादरासो ।
[आर्ये ! तिमस्स्यस्माक गेहे कोऽपि प्रातराश ।]

२१ नटी-अत्थि । [अस्ति ।]

सूत्रधारः-चिरं जीव । एवं सोभणाणि भोजणाणि दत्तिंआ होहि ।
[चिरं जीव । एवं शोभनानि भोजनानि दात्री भव ।]

२४ नटी-अच्ये ! तुवं एव पडिवाळन्ती चिह्णामि । [आर्य ! त्वाने
प्रतिपालयन्ती तिष्ठामि ।]

सूत्रधारः-अच्ये ! किं अत्थि अब्भत्थिदं । [आर्ये ! किमस्त्यन्-
२७ धितम् ।]

नटी-अत्थि । [अस्ति ।]

सूत्रधारः-एवं देवा तुमं अस्सासअन्तु । अच्ये ! किं किं । [एं

३० देवास्त्वामाश्वासयन्तु । आर्ये ! किं किम् ।]

नटी-धिदं गुळं दहिं तण्डुळा अ अत्थि । [धृतं गुडो दधि तडु-
ळाश्चास्ति ।]

३३ सूत्रधारः-एवं सब्बं अम्हाणं गेहे अत्थि । [एतत् सर्वमस्माकं
गेहेऽस्ति ।]

नटी-णहि णहि । अन्तळावणे । [नहि नहि । अन्तरावणे ।]

३६ सूत्रधारः- (सरोपम्) आः अणच्ये ! एवं दे आसा छिन्दी-
अदु । अभायं च गमिस्ससि । अहं चण्डप्पघादळण्डुओ विअ

वरण्डी पव्यदादो दूरं आरोविअ पाडिदो म्हि । [आः अनार्ये !

३९ एवं ते आशा छियताम् । अभायं च गमिष्यसि । अहं चण्डप्रत्त-
ळण्डित इव वरण्डः पर्वताद् दूरमारोप्य पातितोऽस्मि ।]

नटी-मा भाआहि मा भाआहि । मुहुत्तअं पडिवाळेदु अच्यो ।

४२ सब्बं सज्जं भविस्सदि । लद्धं णाम एदं । अज्ज मम वववासम्म
अच्यो सहायो होदु । [मा विभीदि मा विभीदि । मुहूर्तकं प्रति-

पालयत्वार्यः । सर्वे सज्जं भविष्यति । लब्धं नामैतत् । अथ मनोर-

४५ वासत्वार्यः सहायो भवतु ।]

सूत्रधारः—किण्णामहेओ अय्याए उववासो । [विज्जामघेय आर्याया उपवास ।]

५८ नदी—अभिरूयवदी णाम । [अभिरूपपतिर्नाम ।]

सूत्रधारः—किं अण्णजादीए । [किमन्यजात्याम् ।]

नदी—आम । [आम ।]

५९ सूत्रधारः—सच्चं दाव चिट्ठदु । को णु दाणि अय्याए उववासस्स उववेसिओ । [सर्वं तावत् तिष्ठतु । को न्विदानीमार्याया उपवासस्सो-पदेशिकः ।]

६० नदी—इमिणा वड्ढिवस्सएण चुण्णगोट्टेण ! [अनेन वरिवस्यकेन चूर्ण-गोष्ठेन !]

सूत्रधारः—साहु चुण्णगोट्ट ! साहु । [साधु चूर्णगोष्ठ ! साधु ।]

६१ नदी—जइ अय्यस्स अणुग्गहो, तदो इच्छेअं अम्हारिसजणजोग्गं कच्चि वम्हणं निमन्तेदुं । [यदार्यसानुग्रहः, तत इच्छेयमस्मादज्ञान-योग्य कच्चिद् ब्राह्मण निमन्त्रयितुम् ।]

६२ सूत्रधारः—धम्मिट्ठो खु णिओओ । तेण पादरासो वि मे भवि-स्सदि । जइ एव्वं, पविसदु अय्या । अहं वि अम्हारिसजणजोग्गं कच्चि वम्हणं अण्णेसामि । [धर्मिष्ठः सतु नियोगः । तेन प्रातरा

६३ शोऽपि मे भविष्यति । यत्रेवं प्रविशतरार्या । अहमप्यस्मादज्ञानयोग्य कच्चिद् ब्राह्मणमन्विष्यामि ।]

नदी—जं अय्यो आणवेदि । (निज्जान्तः) [यदार्य आशापयति ।]

६४ सूत्रधारः—कहि ण्णु खु दरिद्वम्हणं लभेअं । (विलोक्य) एसो अय्य पोरुदत्तस्स थअस्सो अय्यमेत्तेओ णाम वम्हणो इदो एव्व आअ-च्छदि । ज्जाव उवणिमन्तेमि । (परिक्रम्य) अय्य ! णिमन्तिदो सि ।

६५ आमन्तणस्स मा दरिद्व न्ति मं अवमण्णेहि । सम्पण्ण अण्हिद्व्वं भविस्सदि । धिदं गुळं दहिं तण्डुला अ सच्चं अत्थि । अयि अ

दक्षिणामासआणि भविरसन्ति । [कुत्र नु खलु दरिद्रब्राह्मणं लभेय ।
 ७२ एष आर्यचारुदत्तस्य वयस्य आर्यमैत्रेयो नाम ब्राह्मण इत एवा-
 गच्छति । यावदुपनिमन्त्रयामि । आर्य ! निमन्त्रितोऽसि । आमन्त्रणस्य
 मा दरिद्र इति मामवमन्यस्व । सम्पन्नमशितव्यं भविष्यति । श्रुत्वा
 ७५ गुडो दधि तण्डुलाश्च सर्वमस्ति । अपि च दक्षिणामापका भविष्यन्ति ।]

(नेपथ्ये)

अण्णं अण्णं णिमन्तेदु दाव भवं । अरित्तओ दाव अहं । [अन्व
 ७८ मन्यं निमन्त्रयतु तावद् भवान् । अरिक्तकस्तावदहम् ।]

सूत्रधारः—

धिदगुळदहिसुसमिद्धं धूविअसूवोवदंससम्भिण्णं ।

सत्कारदत्तमिद्धं भूजीअदु भत्तमय्येण ॥ १ ॥

[घृतगुडदधिसुसमृद्धं धूपितसूपोपदंशसम्भिन्नम् ।

सत्कारदत्तमिष्टं भुज्यता भक्तमार्येण ॥ १ ॥]

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

- ३ विदूषकः—अण्णं अण्णं णिमन्तेदु दाव भवं । अरित्तओ दाव अहं ।
 णं भणामि अहं अरित्तओ त्ति । किं भणासि—सम्पण्णं असण्णं
 अण्हदव्वं भविस्सदि त्ति । अहं पुण जाणामि । अह्मिअमहुरस्स
 ६ अम्वस्स अजोग्गदाए अट्ठि ण भक्खीअदि त्ति । किं दाणि मं
 उळ्ळाळिअ उळ्ळाळिअ भणासि । भणामि वावुदो त्ति । किं
 भणासि—दक्षिणामासआणि भविस्सदि त्ति । एसो वाआ पशा-
 ९ चक्खिदो हिअएण अणुवन्धीअमाणो गच्छीअदि । अहो अशा-

- हिदं । अहं वि णाम परस्स आमन्तआणि त्ति तम्केमि । जो अहं
 तत्तहोदो चारुदत्तस्स गेहे अहोरत्तपय्यत्तसिद्धेहि णाणाविधेहि
 १२ हिङ्गुविद्धेहि ओग्गारणसुगन्धेहि भूक्खेवमत्तपडिच्छिदेहि अन्त-
 रन्तरपाणीएहि असणप्पआरेहि चित्तअरो त्रिअ बहुमञ्जएहि
 परिवुदो आअण्ठमत्तं अण्हअ चच्चरवुसहो विअ मोदअर-
 १५ जएहि रोमन्थाअमाणो दिवसं खेवेमि, मो एव्व दाणि अहं
 तत्तहोदो चारुदत्तस्स दरिददाए समं पारावदेहि साहारणवुत्ति
 उवजीअन्तो अण्णहि चरिअ चरिअ तस्स आयासं एव्व
 १८ गच्छामि । अण्णं च अच्छरिअ । मम उदरं अवत्थाविसेसं
 जाणादि । अप्पेणावि तुस्सदि । बहुअं वि ओदणभरं भरिस्सदि
 दीअमाणं । ण आएदि अदीअमाणं, ण पच्चाचिक्खदि । ण खु
 २१ अहं एरिसेण ण सन्तुट्ठो । ता सट्ठीकिददेअकय्यस्स तत्तहोदो
 चारुदत्तरस कारणादो गहीदो सुमणो अन्तञ्चिक्खयासो अ ।
 जाव से पम्सपरिवत्ती होमि । (परिकम्पायलोक्य) एसो तत्तभवं
 २४ चारुदत्तो पभादचन्दो विअ सकरुणप्पिअदंसणो जहाविभवेण
 गिहदेवदाणि अच्चअन्तो इदो एव्व आअच्छदि । जाव णं
 उवसप्पामि । (निष्क्रान्त ।) [अन्यमन्य निमन्नयतु तावद् भवान् ।
 २७ अरिक्तक्स्तावदहम् । ननु मणाम्यहमरिक्तक इति । किं भणसि—
 सम्पन्नमशनमशितत्र्यं भविष्यतीति । अहं पुनर्जानामि । अधिकमधुरस्य
 आम्रस्य अयोग्यतया अस्मि न मक्ष्यत इति । किमिदानीं मामुलालो-
 ३० छन्न्य भणसि । भणामि व्यापृत इति । किं भणसि—दक्षिणामापका
 भविष्यन्तीति । एष वाचा प्रत्याख्यातो हृदयेनानुब्रूयमानो गम्यते ।
 अहो अत्याहितम् । अहमपि नाम परस्यामन्त्रणानीति तर्कयामि । योऽह
 ३३ तत्रभवत्थारुदत्तस्य गेहेऽहोरात्रपथासिद्धैर्नानाविधैर्हिङ्गुविदैरुदारसुग-
 न्धिभिः भुक्षेपमान्प्रतीटैरन्तरान्तरपानीयैरधानप्रकारैश्चिनकर इव बहुमट्टैः

- परिवृत - आकण्ठमात्रमशित्वा चस्वरवृषभ इव मोदकस्तथै
 ३६ रोमन्यायमानो दिवसं क्षिपामि, स एवेदानीमहं तत्रभवतश्चारुदत्तस्य
 दरिद्रितया समं पारावतैः साधारणवृत्तिमुपजीवन् अन्यत्र चरित्वा
 चरित्वा तस्यावासमेव गच्छामि । अन्यञ्चाश्चर्यम् । भमोदरमवस्थावित्तेषं
 ३९ जानाति । अल्पेनापि तुष्यति । बहुकमप्योदनभरं मरिष्यति दीयमानम् ।
 न याचते अदीयमानं, न प्रत्याचष्टे । न खल्वहमीदृशेन न सन्तुष्टः ।
 तत् पठीकृतदेवकार्यस्य तत्रभवतश्चारुदत्तस्य कारणाद् गृहीतानि सुमनसो-
 ४२ ऽन्तरीयवासश्च । यावदस्य पार्श्वपरिवर्ती भवामि । एष तत्रभवांश्चारुदत्तः
 प्रभातचन्द्र इव सकृत्प्रियदर्शनो यथाविभवेन गृहदैवतान्यर्चयन् इव
 एवागच्छति । यावदेनमुपसर्पामि ।]

- ४५ (ततः प्रविशति बलिमुपहरन्नायको विदूषकश्चाङ्गेरिकाहस्ता चेटी च ।)
 नायकः—(दीर्घं निःश्वस्य) भोः ! दारिद्र्यं खलु नाम मनस्विनः
 पुरुषस्य सोच्छ्वासं मरणम् । कुतः,

यासां बलिर्भवति मद्गृहदेहलीनां

हंसैश्च सारसगणैश्च विभक्तपुष्पः ।

तास्वेव पूर्वबलिरूढयथाङ्कुरासु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुखावलीढः ॥ २ ॥

- विदूषकः—अळं दाणि भवं अदिमत्तं सन्तप्पिटुं । पुरुसजोव्वणाणि
 विअ गिहजोव्वणाणि खु दसाविसेसं अणुहोन्ति । आसमुदभाज-
 ३ विपण्णविभवरस बहुळपक्खचन्द्रसस जोण्हापरिक्खओ विअ
 भवदो एव्व रमणीओ अअं दरिद्भावो । [अलमिदानीं भवान-
 तिमात्रं सन्तप्तुम् । पुरुषयौवनानीव गृहयौवनानि खलु दशाविदोष-
 ६ मनुभवन्ति । आसमुद्रयानविपन्नविभवस्य बहुलपञ्चचन्द्रस्य ज्योत्स्ना-
 परिष्वय इव भवत एव रमणीयोऽयं दरिद्रभावः ।]

नायक - न खल्वहं नष्टा श्रियमनुशोचामि । गुणरसज्ञस्य तु

१ पुरुषस्य व्यसनं दारुणतरं मा प्रतिभाति । कुत ,

सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते

यथान्धकारादिव दीपदर्शनम् ।

सुप्तात्तु यो याति दशा दरिद्रता

स्थित शरीरेण मृतः स जीवति ॥ ३ ॥

विदूषक - भो वयस्स ! समुद्रपट्टणसारभूदो तादिसो अत्यसञ्चओ

कहिं गओ । [भो वयस्य ! समुद्रपत्तनसारभूतस्तादृशोऽर्थसञ्चय

३ क गत ।]

नायक - (निश्चस्य) वयस्य ! यत्र गतानि मे भागधेयानि ।

पश्य,

क्षीणा ममार्थाः प्रणयिक्रियासु

विमानित नैव परं स्मरामि ।

एतत्तु मे प्रत्ययदत्तमूल्य

सत्त्वं सत्ये ! न क्षयमभ्युपैति ॥ ४ ॥

(चिन्ता नाटयति ।)

विदूषक - किं भव अत्यविभव चिन्तेदि । [किं मघानर्थविभव

३ चिन्तयति ।]

नायक -

सत्यं न मे धनविनाशगता विचिन्ता

भाग्यक्रमेण हि धनानि पुनर्भवन्ति ।

एतत्तु मा दहति नष्टधनश्रियो मे

यत् सौहृदानि सुजने शिथिलीभवन्ति

अपि च,

दारिद्र्यान् पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न सन्तिष्ठते

सत्त्वं हास्यमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिग्लायते ।

निर्वैरा विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फीता भवन्त्यापदः

पापं कर्म च यत् परैरपि कृतं तत्तस्य सम्भाव्यते ॥ ६ ॥

विदूषकः—एदे दाणि दासीएपुत्ता अत्ववावारा गोषदारजा

विअ मसअमीदा गिहादो जिग्गच्छन्ति । घणविणासदुकन्त

३ उण चिन्तिअमाणस्स वसन्ते वृद्धस्स सरत्थन्वस्स विअ अहुर-
इकुरा उदभमन्ति । ता अलं भवदो सन्दावेण । [एत इदानीं दन्तः

पुत्रा अर्थव्यापारा गोपदारका इव मरुक्रमीठा गहाद् निर्गच्छन्ति ।

६ पनविनाशदुःखस्स पुनश्चिन्त्यमानस्य वसन्ते वृद्धस्य शरत्सन्धयेऽ-
इकुराइकुरा उदभमन्ति । तदलं भवतः सन्तापेन ।]

नायकः—यवस्य ! किमर्थं सन्तापं करिष्ये । किञ्चाहं ददि-

१ यस्य मम,

विभवानुवशा भार्या समदुःखमुखो भवान् ।

सत्त्वं च न परिभ्रष्टं यद् ददिरेपु दुर्लभम् ॥ ७ ॥

(तत्रः प्रथितति गणिका सम्प्रान्ता विदेन शशरेण चानुगमनाना ।)

शकारः—चिट्ट चिट्ट यराञ्चरोणिप ! चिट्ट,

किं याशि धावशि पधावशि पकरञ्जन्ती

शाहु प्परीद ण मत्तीअशि चिट्ट दाय ।

कामेग शम्पदि दि टञ्जइ मे शयीळं

अद्गाञ्जमशपडिदे विअ चम्मगण्ठे ॥ ८ ॥

३ [चिट्ट.चिट्ट यन्तरेने ! चिट्ट,]

किं यासि घावसि प्रघावसि प्रस्खलन्ती
 साधु प्रसीद न मार्यसि तिष्ठ तावत् ।
 कामेन सम्प्रति हि दह्यते मे शरीर-
 मङ्गारमध्यपतितमिव चर्मलण्डम् ॥ ८ ॥]

विटः-वसन्तसेने !

किं त्वं भयेन परिवर्तितसौकुमार्या
 नृत्तोपदेशविशदौ चरणौ क्षिपन्ती ।
 लट्टिमचञ्चलकटाक्षनिविष्टदृष्टि-
 ब्याघ्रानुसारचकिता हरिणीव यासि ॥ ९ ॥

शकारः-भावे ! एषा रच्छद् यशश्चक्षेपिआ,
 दुवेहि अन्हेहि अणुबन्धअन्ती जहा शिगाळी विअ कुक्कुळेहि ।
 शणूपुळा मेहळणादहाशा शवेट्टणं मे हळअं हळन्ती ॥ १० ॥
 [भाव ! एषा गच्छति वसन्तसेना,
 धाम्यामायाम्यामनुबन्धमाना यथा शृगालीव कुक्कुराम्याम् ।
 सन्पुरा मेरलानादहासा सवेष्टनं मे हृदयं हरन्ती ॥ १० ॥]

विटः-वसन्तसेने !

किं त्वं पदात् पदशतानि निवेशयन्ती
 नागीव यासि पतगेन्द्रभयाभिभूता ।

वेगादहं प्रचलितः पवनोपमेयः

किं त्वां प्रहीतुमथवा न हि मेऽस्ति शक्तिः ॥ ११ ॥

गणिका-(समन्तादवलोक्य) पळळवअ ! पळळवअ ! परहुदिए !
 परहुदिए ! महुअरअ ! महुअरअ ! सारिए ! सारिए ! हद्धि,
 १ णट्टो मे परिजणो । एत्थ सअं एव अप्पा रक्खिदव्वेयो । [पळळक !

पल्लवक ! परभृतिके ! परभृतिके ! मधुकरक ! मधुकरक ! शारिके ! शारिके !
हा धिक्, नद्यो मे परिजनः । अत्र स्वयमेवात्मा रक्षितव्यः ।]

६ शकारः—विळ्व विळ्व णाए ! विळ्व पळ्ळवं वा, परहुद्विअं वा, महुअरं वा, शाळ्विअं वा, शव्वं वशच्चमाशं वा । के के तुमं परिचअसि ।

किं वाशुदेवे शवपट्टणेशे

कुन्तीशुदे वा जनमेजए वा ।

अहं तुमं गण्हिअ केशहत्थे

दुःशाशणे शीदमिवाहळामि ॥ १२ ॥

[विलप विलप शते ! विलप पल्लवं वा, परभृतिकां वा, मधुकरं वा, शारिकां वा, सर्वं वसन्तमासं वा । कः कस्त्वां परित्रास्यते ।

किं वासुदेवः शवपत्तनेशः कुन्तीसुतो वा जनमेजयो वा ।
अहं त्वा गृहीत्वा केशहस्ते दुःशासनः सीतामिवाहरामि ॥ १२ ॥]

विटः—वसन्तसेने ! सर्वत्र भयानभिहाहृदयं मां कुरु । पश्य,

परिचिततिमिरा मे शीलदोषेण रात्रि-

र्धहुलतिमिरकालास्तीर्णपूर्वा विघट्टाः ।

युवतिजनसमक्षं काममेतन्न वाच्यं ।

विपणिषु हतशेषा रक्षिणः साक्षिणो मे ॥ १३ ॥

गणिका—हं इदानीं संसइदा संवुत्ता, जो अप्पगुणानि सअं एव्व मन्तेदि । कर्हं एदे अकप्यं ण करिस्सन्दि । [अहम् इदानीं संघ-

३ यिता संवुत्ता, य आत्मगुणान् स्वयमेव मन्त्रयते । कथमेतेऽकार्ये न करिष्यन्ति ।]

विटः—भवति । क्रियतामस्माकंमनुंनयप्रग्रहः (परिग्रहः) । पश्य,

जनयति सखु रोपं प्रश्रयो भिद्यमानः

किमिध च रुपितानां द्रुष्करं मद्भिधानाम् ।

अनुनयति समर्थं सखुदीर्घः करोयं

युवतिवधघृणाया मा शरीरं च रक्ष ॥ १४ ॥

गणिका-अणुणओ वि सु से भाएदि । [अनुनयोऽपि सत्वस्य
माययति ।]

३ शकार-वशश्चशेणिए ! शुदुठु भावे भणादि । बहुमण्णिअदि सु
दाय बळिअजणदुळ्ळहे अणुणए । पेक्कत वासु !

अशि क्पु तिकखे शिहिगीवमेअए

रिवेमि शीशं तव माळए हवा ।

अळं तु अम्हाळिशकाणि ज्येशिअ

मटे सु जो होइ ण गाम जीवइ ॥ १५ ॥

[यस्तन्तसेने ! सुपु भावो भयति । बहुमान्यते सखु तावद् बलवज्जनदु-
लंभोऽनुनय । पदर्थ वासु !

असि, सखु तीक्ष्ण शिखिग्रीयामेचक क्षिपामि शीर्षं तव मारयेथवा ।
अलस्यसाहशकान् रोपयित्वा मृत सखु यो भवति न नाम जीवति ॥ १५ ॥]

गणिना-अप्य ! दुळ्ळउत्तजणस्स सीळपरितोसोयजीविणी गणिआ
सु अह । [आर्य ! कुलपुत्रजनस्य शीलपरितोपोपजीविनी गणिका

३ सत्वहम् ।]

विट.-अत, सखु प्रार्थ्यसे ।

गणिका-अप्य ! इमादो जणादो किं इच्छीअदि सरीरं वा आदु
६ अळङ्कारो वा । [आर्य ! अस्माच्चनात् किमिष्यते शरीर वाधवालङ्कारो

वा ।]

विट.-न पुष्पभोक्षणमर्हति लता । कुतमलङ्कारेण ।

- ९ गणिका—अहं खु दाणि अत्ताणं ण सन्दावेअं । [अहं खल्विदानीमात्मानं न सन्तापयेयम् ।]
- १२ शकारः—वशञ्चशेणिए ! अहं भट्टिपुत्ते कामइदब्बे । [वसन्तसेने अहं भर्तृपुत्रः कामयितव्यः]
- १३ गणिका—सन्तो सि । [शान्तोऽसि ।]
- १५ शकारः—शुणाहि भावे ! शुणाहि ! एशा वशञ्चशेणिए मं शन्तो सि त्ति भणादि । [शृणु भाव ! शृणु । एषा वसन्तसेना मां श्रान्तोऽसीति भणति ।]
- १८ विटः—(आत्मगतम्) आकुष्टमात्मानं न जानाति मूर्खः । ध्वंस इत्युक्ते श्रान्त इत्यवगच्छति । अपि च,
 अभिनयति वचांसि सर्वगात्रैः
 किमपि किमप्यनवेक्षितार्थमाह ।
 अनुचितगतिरप्रगल्भवाक्यः
 पुरुषमयस्य पशोर्नवावतारः ॥ १६ ॥
 (प्रकाशम्) वसन्तसेने ! किमिदं मत्सन्निधौ वेशवासविरुद्धमभिहितम् । पश्य,
 तरुणजनसहायश्चिन्त्यतां वेशवासो
 विगणय गणिका त्वं मार्गजाता लतेव ।
 बहसि हि धनहार्यं पण्यभूतं शरीरं
 सममुपचर भद्रे ! सुप्रियं चाप्रियं च ॥ १७ ॥
 गणिका—एसो मे अभिणिवेसो अभिजणेण तुळीअदि । [एष मेऽभिनिवेशोऽभिजनेन तोल्यते ।]
 शकारः—भावे ! एशा अन्धआळपूळिदगम्भीळा छच्छा दीशइ !
 मा खु णाए एत्थ भंशइदब्बा । आ कामदेवाणुआणप्पहुदि णअण-

मत्तशशुलं दरिद्रशतवाहपुत्रं चालुदत्तवडुभं कामेदि एशा । इदं
 ६ तदश गेहदश पक्वदुवाटं । [भाव ! एषान्धकारपूरितगम्भीर रम्या
 दृश्यते । मा सल्लु गता अत्र भ्रशयितया । आ कामदेवानुयानात्
 प्रभृति नयनमात्रसशुल दरिद्रसार्थवाहपुत्र चारुदत्तवटुकं कामयत
 ९ एषा । इद तस्य गृहस्य पञ्चदारम् ।]

गणिका—(सहर्षमात्मगतम्) एदं तस्स गेहं । दिद्विआ दाणि अमि-
 १२ करिस्सं । (अपत्तरति ।) [एतत् तस्य गेहम् । दिद्वेदानीमभिजन-
 निरोधेन प्रियजनसमीपमुपनीतास्मि । भनतु, एव तावत् करिष्यामि ।]
 शकार—(त्रिलोक्य) भावे ! णट्टा णाए णट्टा । [भाव ! नष्टा
 १५ शाता नष्टा ।]

- विटः—कयं नष्टा । अन्विप्यतामन्विप्यताम् ।
 शकार—भावे ! ण दिदशदि । [भाव ! नं दृश्यते ।]
 १८ विटः—हन्त वञ्चितां समः । चसन्तसेने ! उपलब्धेदानीमसि ।

काम प्रदोपतिमिरेणु न दृश्यसे त्वं
 सौदामनीव जलदोदरसन्निरुद्धा ।
 त्वा सूचयिष्यति हि वायुनशोपनीतो
 गन्धश्च शब्दमुखराणि च भूषणानि ॥ १८ ॥
 (गणिका मालामपनीय भूषणानि चोत्तारयति ।)

विट—अहो धलयाश्चायमन्धकार । सम्प्रति हि,
 लिम्पतीव तमोऽङ्गानि धर्पतीवाजनं नम ।
 असत्पुरुषसेवेय दृष्टिर्निष्फल्तां गता ॥ १९ ॥

अपि च,

सुलभशरणमाश्रयो भयानां वनगहन तिमिरं च तुल्यमेव ।

उभयमपि हि रक्षतेऽन्धकारो जनयति यश्च भयानि यश्च मीतः ॥ २० ॥

तथाहि—

आलोकविशाला मे सहसा तिमिरप्रवेशसञ्छन्ना ।

उन्मीलितापि दृष्टिर्निमीलितेवान्धकारेण ॥ २१ ॥

गणिका—अम्महे मित्तिपरिणामसूइर्द पक्खदुवाळं । असम्भो-
अमळ्णिदाए इह अहिअं अन्धआरो । ता इह एव्व चिद्धिस्सं ।

३ (स्थिता ।) [अहो मित्तिपरिणामसूचितं पक्षद्वारम् । असम्भोगमलि-
नतयेहाधिकमन्धकारः । तद् इहैव स्थास्यामि ।]

नायकः—मैत्रेय ! गच्छ, चतुष्पथे बलिमुपहर मातृभ्यः ।

६ विदूषकः—ण मे सद्धा, अण्णो गच्छदु । [न मे श्रद्धा, अन्यो
गच्छतु ।]

नायकः—किमर्थम् ।

९ विदूषकः—मम बुद्धी आदंसमण्डळगआ विअ छाआ वामेसु
दक्खिणा दक्खिणेसु वामा होइ । [मम बुद्धिरादर्शमण्डलगतेव
च्छाया वामेषु दक्षिणा दक्षिणेषु वामा भवति ।]

१२ नायकः—मूर्ख ! यथाविभवेनार्च्यताम् । भक्त्या तुप्यन्ति दैवतानि ।
तद् गम्यताम् ।

विदूषकः—एआई अहं कहं गमिस्सं । [एकाक्यहं कथं गमिष्यामि ।]

१५ नायकः—रदनिके । अनुगच्छात्रभवन्तम् ।

रदनिका—जं भट्टा आपवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

विदूषकः—भोदि ! दीवं अहं णइस्सं । [भवति ! दीपमहं नेष्यामि ।]

१८ नायकः—यथा भवान् मन्यते तथास्तु ।

विदूषकः—(दीपं गृहीत्वा) भो रदणिए ! अवावुद पक्खदुवाळं ।
[भो रदनिके ! अपावृणु पक्षद्वारम् ।]

१२२ रदनिका—तह । (नाट्येन द्वारमपावृणोति) [तथा ।]

(गणिका वदन्तेन दीप निर्वापयति ।)

विदूष - अविहा ! अविहा ! ! [अविहा ! अविहा ! !]

२४ नायक - वयस्य ! किमेतत् ।

विदूषक - अराजुदपस्तरदुवारपिण्डीकीदप्पविट्टेण रामग्गसड्ढिक्
ण्णेण वादेण सहसा गिग्गच्छन्तस्स मम हत्थे णिवानुदो दीपो ।

२७ [अपावृतपक्षदारपिण्डीवृत्तप्रविष्टेन राजमार्गसङ्कीर्णं वातेन ग्रहणं निर्गच्छतो
मम हस्ते निर्वापितो दीप ।]

नायक - मूर्ख ! धिक् त्वाम् ।

२० विदूषक - अप्पं खु मे अवरद्धं । रदणिण् ! गच्छ, चउप्पट्टे मं पडि-
वाळेहि । जात्र अहं थि अट्ठमन्तरचउत्साग्गदो दीपं गण्हिअ
आअच्छामि । (निप्पान्त ।) [अल्प खलु मेऽपराद्धम् । रदनिके !

३३ गच्छ, चतुण्ये मा प्रतिपालय । यावद्दहमप्यभ्यन्तरचतुदशालाद् दीप
गृहीतमागच्छामि ।]

चेटी - अद्य ! तद् । (परिनामति) । [आर्य ! तथा ।]

३६ गणिका - दिट्ठिआ मम पवेसणिमित्तं अयावुद्धं पक्खरुवाळं ।
अठ चारित्तभएण । जात्र पविसामि । (अभ्यन्तर प्रविश्य तिष्ठति ।)
[दिष्टया मम प्रवेशनिमित्तमपावृत पक्षदारम् । अत्र चारिमभयेन ।

३९ शत्रु प्रविशामि ।]

निट - (दिलोक्यात्मगतम्) भयनाग्निर्गत्य षाचिदियमागच्छति ।
भवतु, अनया चराक वद्धयामि । (प्रकाशम्) सुरमिस्तानधूपासु

४२ निद्र इय गन्ध ।

शत्रु - आम भावे । शुणामि गन्धं शरणेहिं । अन्धआळपूळि-
वेहिं णाशापुडेहिं शुट्ठु ण पेस्सामि । [आम भाव । शृणोमि गन्ध

४५ अन्धकारपूरिताभ्या नासापुत्राभ्या सुप्तु न पस्यामि ।]

विट - विष्ट तिष्ट । क थास्यसि । (चेटीं गृह्णाति ।)

तथाहि—

आलोकविशाला मे सहसा तिमिरप्रवेशसञ्छन्ना ।

उन्मीलितापि दृष्टिर्निमीलितेवान्धकारेण ॥ २१ ॥

गणिका-अम्महे भित्तिपरिणामसूइदं पक्खदुवाळं । असम्भो-
अमळ्णिणदाए इह अहिअं अन्धआरो । ता इह एव्व चिट्ठिस्सं ।

३ (स्थिता ।) [अहो भित्तिपरिणामसूचितं पञ्चद्वारम् । असम्भोगमलि-
नतयेहाधिकमन्धकारः । तद् इहैव स्थास्यामि ।]

नायकः-मैत्रेय ! गच्छ, चतुष्पथे वलिमुपहर मातृभ्यः ।

६ विदूषकः-ण मे सद्धा, अण्णो गच्छदु । [न मे श्रद्धा, अन्यो
गच्छतु ।]

नायकः-किमर्थम् ।

९ विदूषकः-मम बुद्धी आदंसमण्डळगआ विअ छाओ वामेसु
दक्खिण्णा दक्खिण्णेषु वामा होइ । [मम बुद्धिरादंसमण्डलगतैव
ञ्छाया वामेषु दक्षिणा दक्षिणेषु वामा भवति ।]

१२ नायकः-मूर्ख ! यथायिभवेनार्च्यताम् । भक्त्या तुष्यन्ति दैवतानि ।
तद् गम्यताम् ।

विदूषकः-एआई अहं कहं गमिस्सं । [एकाक्यहं कथं गमिष्यामि ।]

१५ नायकः-रदनिके । अनुगच्छात्रभवन्तम् ।

रदनिका-जं भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

विदूषकः-भोदि ! दीवं अहं णइस्सं । [भवति ! दीपमहं नेष्यामि ।]

१८ नायकः-यथा भवान् मन्यते तथास्तु ।

विदूषकः-(दीपं गृहीत्वा) भो रदणिय ! अवायुद पक्खदुवाळं ।
[भो रदनिके ! अपावृणु पञ्चद्वारम् ।]

१२२ रदनिका-सह । (नाट्येन द्वारमपावृणोति) [तथा ।]

(गणिका वल्लान्तेन दीपं निर्वापयति ।)

विदूषकः—अविहा ! अविहा ! ! [अविहा ! अविहा ! !]

२४ नायकः—वयस्य ! किमेतत् ।

विदूषकः—अवावुदपक्खदुचारपिण्डीकीदप्पविट्टेण राअमग्गसङ्कि-
ण्णेण वादेण सहसा णिग्गच्छन्तरस्स मम हस्ये णिवावुदो दीवो ।

२७ [अफावुतपक्खदुचारपिण्डीकृतप्रविष्टेन राजमार्गसङ्कीर्णं वातेन सहसा निर्गच्छतो
मम हस्ते निर्वापितो दीपः ।]

नायकः—मूर्ख ! धिक् त्वाम् ।

३० विदूषकः—अप्पं खु मे अवरद्धं । रदणिए ! गच्छ, चउप्पहे मं पडि-
याळेहि । जाअ अहं वि अच्चन्तरचउत्साव्वादो दीवं गण्हिए
आअच्छामि । (निष्क्रान्तः ।) [अल्पं कालं मेऽपराद्धम् । रदनिके !

३३ गच्छ, चतुष्पये मा प्रतिपालय । यावदहमप्यभ्यन्तरचतुश्शालाद् दीपं
गृहीत्वागच्छामि ।]

चेटी—अच्य ! तद्द । (परिक्रामति) । [आर्य ! तथा ।]

३६ गणिमा—दिट्ठिआ मम पवेसणिमित्तं अवावुदं पक्खदुवाळं ।
अळं चारित्तभएण । जाव पविसामि । (अभ्यन्तरं प्रविश्य तिष्ठति ।)
[दिष्टया मम प्रवेशनिमित्तमपावृतं पञ्चद्वारम् । अलं चारित्रभयेन ।

३९ यावत् प्रविशामि ।]

विटः—(विलोक्यात्मगतम्) भवनाग्निर्गत्य काचिदियमागच्छति ।
भवतु, अनया धराकं वञ्चयामि । (प्रकाशम्) सुरमिरत्नानधूपात्तु-

४२ विद्ध इय गन्धः ।

शकारः—आम भावे । शुणामि गन्धं शयणेहिं । अन्धआळपूळि-
देहिं णाआपुडेहिं शुट्टु ण पेक्खामि । [आम माव । शृणोमि गन्धं

४५ श्रवणाभ्याम् । अन्धकाररूपाभ्यां नासापुट्ठाभ्यां सुप्तु न पदयामि ।]

विटः—तिष्ठ तिष्ठ । क यास्यसि । (चेटीं गृह्णाति ।)

(चेटी सभयं भूमौ पतिता ।)

४८ शकारः— गण्ह भावे ! गण्ह । [गृहाण भाव ! गृहाण !]

विटः—

एषा हि वयसो दर्पात् कुलपुत्रावमानिनी ।

केशेषु कुसुमन्यासैः सेवितव्येषु धर्षिता ॥ २२ ॥

शकारः—भावे ! किं गहीदा । [भाव ! किं गृहीता ।]

विटः—अथ किम् । एषा गन्धानुसारेण गृहीता ।

३ शकारः—दाशीए पुत्तीए शीशं दाव छिन्दिअ पञ्चा माळइशं ।

[दास्याः पुण्याः शीर्षं तावच्छित्त्वा पश्चान्मृदयिष्यामि ।]

विटः— गृह्यतां तावन् ।

६ शकारः— (चेटी गृहीत्वा)

यशा हि वाशू शिळशि ग्गहीदा केशेषु बालेषु शिळोलुहेषु ।

कूजाहि कन्दाहि ल्वाहि वात्तं महेश्शळं शङ्कळभिश्शळं वा ॥२३॥

[एषा हि वासूः शिरसि गृहीता केशेषु बालेषु शिरोरुहेषु ।

कूज क्रन्द लप वार्तं महेश्वरं शङ्करमीश्वर वा ॥ २३ ॥]

(चेटीं बलादाकर्षति ।)

चेटी—किं अयमिस्सेहि ववसिद्धं । [किमार्यमिश्रैर्व्यवसितम् ।

३ शकारः—भावे ! जानामि शळयोगेण ण होइ वशञ्चशेणिआ ॥

[भाव ! जानामि स्वरयोगेन न भवति वसन्तसेना ।]

विटः—न मोक्तव्या । वसन्तसेनैवैषा ।

एषा रङ्गप्रवेशेन कलानां चैव शिक्षया ।

स्वरान्तरेण दक्षा हि व्याहर्तुं तन्न मुद्यताम् ॥ २४ ॥

(प्रविश्य)

विदूषकः— (दीपं गृहीत्वा) रात्रमग्गसङ्कण्णेण सीअसुडमारेण

३ वादेण पदे पदे थिक्खोहिअमाणजणिअतरङ्गतेळ्ळपुण्णभाअणं दीपं

कहं वि रक्खिअ गण्हिअ आअदो म्हि । [राजमार्गसङ्कीर्णं
शीतसुकुमारेण वातेन पदे पदे विशोभ्यमाणजनिततरङ्गतैलपूर्णभाजनं दीपं

६ कथमपि रक्षित्वा गृहीत्वागतोऽस्मि ।]

चेटी—(शकारं पादेन ताडयन्ती रुदित्वा) अन्य ! मेत्तेअ ! अयं
परिभवो आदु अवच्छेवो । [आर्य ! मैनेव ! अयं परिभवोऽथवा-

९ वलेपः ।]

विदूषकः—मा दाव, मा दाव । (सगर्जं विटं शकारं च दृष्ट्वा शङ्कित-
स्त्रिधृति ।) [मा तावद्, मा तावत् ।]

१२ विटः—अये आर्यचारुदत्तस्य वयस्यो मैत्रेयः खल्वयम् । नेयमपि
वसन्तसेना । महाब्राह्मण ! अन्यशङ्कया खल्विदमस्माभिरनुष्ठितं,
न दर्शान् । पश्यतु भवान्,

अकामा हियतेऽस्माभिः काचित् स्वाधीनयौवना ।

सा भ्रष्टा शङ्कया तस्याः प्राप्तेयं शीलवञ्चना ॥ २५ ॥

शकारः—अविहा दळिदशत्यवाहपुत्तदश चालुदत्तवहुअदश चेडी
खु इअं, ण होइ यशञ्चरोणिआ । शाहु, यशञ्चरोणिए । शाहु !

३ अन्धआळं कळिअ अन्तळा वडिचदे भावे, अहके दाव वञ्चिदे
कूडकावडशीळए । शौवहा दुक्खडे कडे । [अविहा दरिद्रसार्गवाह-
पुत्रस्य चारुदत्तनट्टस्य चेटी एवियं, न भवति वसन्तसेना । साधु

६ वसन्तसेने ! साधु । अन्धकारं कृतान्तरा वञ्चितो भावः । अहं तावद्
वञ्चिनः कूटकपटशाले । सर्वेषां दुष्करं वृत्तम् ।]

विदूषकः—मा दाव । ण जुत्तमिदं । [मा तावत् । न युक्तमिदम् ।]

९ विटः—मो महाब्राह्मण ! अयमनुनयसर्वस्वमञ्जलिः ।

विदूषक - भोदु, भोदु । अणवरद्धो भवं । अणुणीदो अहं एव्य
एथ अवरद्धो । [भवतु, भवतु । अनपराद्धो भवान् । अनुनीतोऽहमे-

१२ वानापराद्धः ।

शकारः—भावे ! दिढं खु भाभाशि तं दळिद्दशत्थवाहपुत्तं
 चालुदत्तवडुअं । [भाव ! इढं खलु विमेपि तं दळिदसार्थवाहपुत्रं
 १५ चारुदत्तवडुकम् ।]

विटः—सत्यं मीतोऽस्मि ।

शकारः—किदश भावे ! किदश । [कस्माद् भाव ! कस्मात् ।]

१८ विटः—तस्य गुणेभ्यः । पदयतु भवान्,

स मद्धिधानां प्रणयैः कृशीकृतो

न तस्य कश्चिद् विभवैरमण्डितः ।

निदाघसंशुष्क इव हृदो महान्

नृणां तु तृष्णामपनीय शुष्यति ॥ २६ ॥

महान्नाहण ! अयमर्थः सार्थवाहपुत्रस्य न कथयितव्यः ।

(निष्क्रान्तो विटः ।)

शकारः—माळिश ! वडुअ ! माळिश ! भणेहि तं दळिद्दशत्थवाह-
 ३ पुत्तं चालुदत्तवडुअं मम वअणेण-व्याअशाळे शण्ठाणे शवट्टेण
 शीशेण अणुवन्दिअ भणादि-णाडअइत्थिआ वशञ्चशेणिआ णाम
 ६ गणिआदारिआ शुवण्णावण्णा दुवेहि अम्मेहि वळक्कारेण णीअमाणा
 महन्तेण शुवण्णालङ्कारेण तव गेहं पविट्ठा । शा शुवे णिय्याअइ-
 दव्वा । मा दाव तव अ मम अ दालुणो खोहो होदि त्ति । वडुअ !
 माळिश ! इदं च भणाहि—मा दाशीएपुत्त ! वारावदगळप्पविट्ठं
 ९ विअ मूलकन्दं शीशकवाळं मडमडाइदशं । मा खु कवाडशम्पुडप्प-
 विट्ठं विअ पक्ककवित्थं शीशं दे चुण्णचुण्णं मडमडाइदशं त्ति ।
 [मारिप ! वडुक ! मारिप ! भण तं दरिद्रसार्थवाहपुत्रं चारुदत्तवडुकं
 १२ मम वचनेन—राजदयालः सस्थानकः सपट्टेन शीशेणानुबन्ध भणति—
 नाटकस्त्री वसन्तसेना नाम गणिकादारिका सुवर्णवर्णा द्वाभ्यामात्राभ्या
 बलात्कारेण नीयमाना महता सुवर्णालङ्कारेण तव गेहं प्रविष्टा । सा

१५ श्वो निर्यांतयित्वा । मा तावत् तव च मम च दाहण क्षोभो
 भवतीति । वडुक ! गारिण ! इदं च मण-मा दास्या. पुत्र । पारा
 वतगल्पप्रविष्टमिव मूलम्बुद शीर्षेकपाल मडमडाधिष्यामि । मा सउ
 १८ कषाटसम्पुटप्रविष्टमिव पक्कपित्त शीर्षं ते चूर्णचूर्णं मडमडाधिष्यामि
 इति ।]

विदूषक -भो । तह । (शकार दीपेनोद्वेजयति) । [मो. । तथा ।]

२१ शकार- (सर्वतो विलोक्य) कर्हि भावे । गदे भावे ! अविहा
 भावे ! । [क भाव । गतो भाव. । अविहा भाव ।]

(निम्नान्त. शकार. ।)

२४ विदूषक -किदं देवकय्यं त्ति तत्तहोदो णिवेदइत्तामो । भोटि !
 अवणीअहु दे हिअअमण्णु । अअं युत्तन्तो अट्ठभन्तरं ण पेसि-
 दव्वो । [कृत देवकार्यमिति तत्रभरतो निवेदयिष्याव । मरति ।]

२७ अपनीयता ते हृदयमन्यु । अय वृत्तान्तोऽभ्यन्तर न प्रेषयित्वा ।]
 चेटी-अय्य ! रदणिआ सु अहं । [आर्षं ! रदिका सत्वहम् ।]
 विदूषक -एहि गच्छामो । [एहि गच्छाव. ।]

३० (उभौ परिक्रामत. ।)

नायक -भद्रे । कृतं देवकार्यम् ।

गणिका-(आत्मगतम्) परिजणत्ति मं सदावेदि । भोटु, रक्खि-

३३ दम्हि । [परिजन इति मा शब्दापयति । भवतु, रक्षितास्मि ।]

नायक -मारुतामिलापी प्रदोष । तद् गृह्यता प्रानारकम् ।

गणिका-(प्रावारक गृहीतना सहस्रम्) अणुदासीणं जोव्वणं से पड-

३६ वासगन्धो सूएदि । [अनुदासीन यौवनमस्य पट्वासगघ सूचयति ।]

नायक -रदनिके ! प्रवेदयतामभ्यन्तरचतु शालम् ।

गणिका-(आत्मगतम्) अभाइणी अहं अट्ठभन्तरप्पवेसस्स ।

३९ [अभागिन्यहमभ्यन्तरपवेशस्य ।]

नायकः—किमिदानीं न प्रविशसि ।

गणिका—इदाणि अहं किं भणिसं । [इदानीं नहं किं भणिष्यामि ।]

४२ नायकः—रदनिके किं विलम्बसे ।

(रदनिकाविदूषकावुपसृत्य)

चेदी—भट्टिदारअ ! इअ म्हि । [भर्तृदारक ! इयमस्मि ।]

४५ नायकः—इयमिदानीं का ।

अविज्ञातप्रयुक्तेन धरिपिता मम वाससा ।

संवृता शरदभ्रेण चन्द्रलेखेव शोभते ॥ २७ ॥

गणिका—(आत्मगतम्) दीवाळोअसूइदरुवो सो एव्व दाणि एसो, जस्स किदे अहं णिस्सासमत्तव्विखदं सरीरं उव्वहामि ।

३ [दीपालेकसूचितरूपः स एवेदानीमेपः, यस्य कृतेऽहं निःश्वासमात्र-रक्षितं शरीरमुद्धहामि ।]

विदूषकः—भो चारुदत्त ! राअसाळो सण्ठाणो सवट्ठेण सीसेण

६ अणुवन्दिअ विण्णवेदि-णाडअइत्थिआ वसन्तसेणिआ णाम गणि-आदारिआ अम्हेहि वळक्कारेण णीअमाणा महन्तेण सुवण्णाळङ्कारेण तुम्हाणं गेहं पविट्ठा । सा सुवे णिय्याअइदव्वत्ति । [भोः चारुदत्त !

९ राजश्यालः संस्थानः सपट्टेन शीर्षेणानुबन्ध विज्ञापयति—नाटकस्त्री वसन्तसेना नाम गणिकादारिकास्माभिर्बलात्कारेण नीयमाना महता सुवर्णालङ्कारेण युष्माकं गेहं प्रविष्टा । सा श्वो निर्यातयितव्येति ।]

१२ गणिका—हं वळक्कारेण णीअमाणत्ति णं भणादि । भोदु, अअं पत्त-वाळो । (प्रकाशम्) अय्य ! सरणागदम्हि । [हं बलात्कारेण नीय-मानेति ननु भणति । भवतु, अयं प्रातकालः । आर्य ! सरणागतास्मि ।]

१५ नायकः—न भेतव्यम् । न भेतव्यम् । किं वसन्तसेनैपा ।

विदूषकः—अविहा वसन्तसेणा । (अपवार्यं) भो चारुदत्त ! वसन्तसेणा सु इअं, जा भवदा कामदेवाणुआणप्पहुदि णअण

- १८ मत्तसंत्थुदा सण्णिहिदमणोभवेण हिअएण उच्चहीअदि । ता पेक्खदु इअं । [अबिहा वसन्तसेना । भोः चाद्यत्त ! वयन्तसेना खल्वियं, या भवता कामदेवानुयानप्रभृति नयनमानसंस्तुता सन्निहित-
२१ मनोभवेन हृदयेनोदुह्यते । तत् पश्यत्विमाम् ।]

नायकः—वयस्य ! पश्याम्येनां,

यत्र मे पतितः कामः क्षीणे विभवसञ्चये ।

रोपः कुपुरुपस्येव स्वाह्गोष्वेवावसीदति ॥ २८ ॥

गणिका—अदिण्णभूमिप्पवेसपधरिसणेण अवरद्धा अहं अय्यं सीसेण पसादेमि । [अदत्तभूमिप्रवेशप्रधर्पणेनापराद्धाहमार्यं शर्पिणं प्रसादयामि ।]

- २ नायकः—यद्येवमहमपि तावदविज्ञातप्रयुक्तेन प्रैप्यसमुदाचारेण सापराधो भवतीं प्रसादयामि ।

विदूषकः—भो ! विवहन्ता इव सअडिअं दुब्बिणीदवळीवहा

- ६ अण्णोण्णं सङ्किञ्जेसन्ति । अहं दाणि कं पसादेमि । भोदु, दाणि रदणिअं पसादेमि । रदणिए ! पसीददु, पसीददु होदी । [भोः ! विवहन्ताविव शकटिकां दुर्विनीतवलीवर्दावन्योन्यं हेरायतः । अह-

- ७ मिदानीं कं प्रसादयामि । भवतु, इदानीं रदनिकां प्रसादयामि । रदनिके ! प्रसीददु, प्रसीदतु भवती ।]

नायकः— भवति ! परवानस्मि । किमनुतिष्ठति स्नेहः ।

- १२ गणिका—(आत्मगतम्) महुरं खु इच्छिदव्वं । अदक्खिणं खु पढम-
दंसणे जइच्छागदाए इह वसिदुं । ता एवं करिस्सं । (प्रशशम्)
जइ मे अय्यो पसण्णो, अअं मे अळङ्कारो इह एव्व चिट्ठदु ।

- १५ अळङ्कारणिमित्तं पापा मं अणुसरन्ति । अहं पि अय्येण रक्खिददा मेहं गन्तुमिच्छामि । [मधुर लक्ष्येष्टयम् । अदक्षिणं एतत् प्रथमदर्शने यदञ्जागतयेह वस्तुम् । तदेवं करिष्यामि । यदि मे आर्यः प्रसन्नः,

- १८ अय मेऽलङ्कार इहैव तिष्ठतु । अलङ्कारनिमित्तं पापा मामनुसरन्ति ।
अहमप्यार्येण रक्षिता मेहं गन्तुमिच्छामि ।]

नायकः—अन्वर्थमुपदिशति । मैत्रेय ! गृह्यताम् ।

२१ विदूषकः—ण मे सद्दा । [न मे श्रदा ।]

नायकः—मूर्ख ! गृह्यताम् ।

विदूषकः—जं भवं आणवेदि । आणेदु भोदी । [यद् भवानाज्ञा-
२४ पयति । आनयतु भवती ।]

(गणिका विमुच्यालङ्कारं प्रयच्छति ।)

विदूषकः— (गृहीत्वा) रदणिए ! गण्ह एदं सुवण्णालङ्कारं तुवं ।

२७ सट्टीए सत्तमीए अ धारेहि । अहं अट्टमीए अणद्धाए धारइस्सं ।
[रदनिके ! गृहाणेतं सुवर्णालङ्कारं त्वम् । पट्टयां सत्तम्यां च धारय ।
अहमष्टम्यामनध्याये धारयिष्यामि ।]

३० चेटी— (विहस्य) सत्थं वक्खाणअन्तस्स भट्टिपुत्तस्स तदाणि
अवसरो होदि । आणेदु अख्यो । (गृहीत्वा निष्क्रान्ता ।)
[शास्त्रं व्याचक्षाणस्य भर्तृपुत्रस्य तदानीमवसरो भवति । आनयत्वार्थः ।]

३३ नायकः—कोऽत्र भोः ! दीपिका तावत् ।

विदूषकः—भोः ! दीविआ गणिका विअ णिस्सिणेहा संवुत्ता ।
[भोः ! दीपिका गणिकेव निःस्नेहा संवृत्ता ।]

३६ नायकः— कृतं दीपिकया । (विलोक्य) उदितो भगवान् सर्वजन-
सामान्यप्रदीपञ्चन्द्रः । अतः ग्वलु,

उदयति हि शशाङ्कः छिन्नखर्जूरपाण्डु—

युवतिजनसहायो राजमार्गप्रदीपः ।

तिमिरनिचयमध्ये रश्मयो यस्य गौरा

दृत्तजल इव पङ्के क्षीरधाराः पतन्ति ॥ २९ ॥

भवति ! राजमार्गे निष्क्रमणः क्रियताम् । सखे ! अनुगच्छात्र-
भवतीम् ।

३ विदूषकः—जं भवं आणवेदि । एदु एदु भोदी । [यद् भवानाज्ञापयति ।
एत्वेतु भवती ।] (निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति गणिना चेटी च ।)

३ गणिका-तदो तदो । [ततस्ततः ।]

चेटी-अम्महे ण किञ्चि मए भणिदं । किं तदो तदो त्ति । [अम्महे न किञ्चिन्मया भणितम् । किं ततस्तत इति ।]

६ गणिना-हजे । किं मए मन्तिदं । [हजे ! किं मया मन्तितम् ।]

चेटी-अज्जुए ! सिणेहो पुच्छदि, ण पुरोभाइत्ता । किं चिन्तीअदि । [अज्जुए ! स्नेहः पृच्छति, न पुरोभागिता । किं चिन्त्यते ।]

९ गणिका-हजे ! तुमं दाव किं त्ति तक्केसि । [हजे ! एव तावत् किमिति तर्कयति ।]

चेटी-अप्पओअणदाए गणिआभावस्स अज्जुआ कं पि कामेदि त्ति

१२ तक्केमि । [अप्रयोजनतया गणिनाभावाज्जुक्ता कमपि कामयत इति तर्कयामि ।]

गणिका-सुट्टु तुए किदं । अयञ्चिदा दे विट्ठी । ईदिसवण्णव्येय ।

१५ [सुष्टु त्वया कृतम् । अयञ्चिता ते दृष्टिः । ईदृशवर्णैः ।]

चेटी-अणञ्चंकिदं पि अज्जुअं मण्हत्वं विअ पेक्कामि । कामो हि भअवं अणयगीदो ऊसुवो तरणजणस्स । [अनलङ्कृतामप्यज्जुका

१८ मण्हितामिव पश्यामि । कामो हि भगवाननवर्गीत उत्तरास्तरणजनस्य ।

गणिना-हदासे ! उक्कण्ठदव्वे का दे रदी । [हताशो ! उत्तण्ठितये

२१ का ते रतिः ।]

चेटी-अज्जुए ! इच्छामि पुच्छित्तुं बहुमाणो विअ रमणीओ कोधि राअकुमारो । [अज्जुए ! इच्छामि प्रष्टुं बहुमान इव रमणीय, कश्चिद्

२४ राजकुमारः ।]

१. पुरोभाइदाए.

- गणिका-रमिदुं इच्छामि, ण सेविदुं । [रन्तुमिच्छामि, न सेवितुम् ।]
 चेटी-किण्णु खु विजाविसेसरमणीओ कोचि बन्हणदारओ ।
 २७ [किन्तु खलु विजाविशेषरमणीयः कश्चिद् ब्राह्मणदारकः ।]
 गणिका-अत्थि अदिवहुमहो विस्संभो । पूअणीओ खु सो जणो ।
 [अस्यतिवहुमतो विस्वम्भः । पूजनोयः खलु स जनः ।]
 ३० चेटी-किण्णु हु वणिजदारओ कोचि आगन्तुओ । [किन्तु खलु
 वणिग्दारकः कश्चिदागन्तुकः ।]
 गणिका-उम्मत्तिए ! आसाच्छेदं उक्कण्ठन्ता का सहेदि । [उन्म-
 ३३ त्तिके ! आशाच्छेदमुत्कण्ठमाना का सहते ।]
 चेटी-किं ण सकं सोदुं । को अम्हाणं मणोरहाउत्तो । [किं न
 शक्यं श्रोतुम् । कोऽस्माकं मनोरथावुत्तः ।]
 ३६ गणिका-किं तुवं कामदेवाणुयाणे ण आअदा सि । [किं त्वं काम-
 देवानुयाने नागतासि ।]
 चेटी-णं आअदम्हि [नन्वागतस्मि ।]
 ३९ गणिका-केण उदासीणं मन्तेसि । [केनोदासीनं मन्त्रयसे ।]
 चेटी-भणादु, भणादु अब्जुआ, भणादु । [भणतु, भणत्वब्जुका,
 भणतु ।]
 ४२ गणिका-हजे ! सुणाहि दाव । अत्थि सत्थवाहपुत्तो चारुदत्तो
 णाम । [हजे ! शृणु तावत् । अस्ति सार्थवाहपुत्रश्चारुदत्तो नाम ।]
 चेटी-जेण सरणागदा तुवं रक्खिदा । [येन शरणागता त्वं रक्षिता ।]
 ४५ गणिका-सो एव्व । [स एव ।]
 चेटी-हद्धि, दरिहो क्खु सो । [हा धिक्, दरिद्रः खलु सः ।]
 गणिका-अदो क्खु कामीअदि । अदिदरिदपुरुससत्ता गणिआ
 ४८ अवअणीआ होइ । [अतः खलु वाम्यते । अतिदरिद्रपुरुषसक्ता
 गणिकाभवचनीया भवति ।]

- चेटी-अञ्जुए ! उद्भूतपुष्पं सहकारं महुअराओ उवासन्ति ।
 ५१ [अञ्जुए ! उद्भूतपुष्पं सहकारं मज्जुसरा उपासते ।]
 गणिआ-हजे ! एअं. उवासन्ति । वे महुअरा त्ति पुन्नीअन्ति ।
 [हजे ! एअम, उपासते । ते मधुकरा इति पृच्छन्ते ।]
- ५४ चेटी-किं, विहवमन्ददाए वेसवासप्पसद्दनादरो हुवरं ति जड ण
 आअच्छे । [किं, विभवमन्दतया वेसवासप्रसङ्गात्तरो दुग्मिति
 यदि नागच्छेत् ।]
- ५७ गणिआ-ण अहं तं कामेमि । [नन्वहं तं कामये ।]
 चेटी-जइ एत्तओ बहुमाणो, किं णाभिसरीअदि । [ययेतायान्
 बहुमान', किं नामिस्रियते ।]
- ६० गणिआ-ण हु ण गच्छामि । किन्तु सहसा अभिसरिदो पच्युअआर-
 दुळ्ळभदाए पुणो मे दुळ्ळभो भवे त्ति विळम्भेमि । [न सखु न
 गच्छामि । किन्तु सहसामिस्रित. प्रत्युपकारदुर्लभतया पुनर्मे दुर्लभो
 ६३ भवेदिति विळम्भे ।]
 चेटी-हं, किं एतण्णिमित्तं तहिं एअव सो अळङ्कारो ठायिदो । [हं,
 किमेतन्निमित्तं तत्रैव सोऽलङ्कार. स्थापितः ।]
- ६६ गणिआ-ईदिसं एअव । [ईदिसमेव ।]
 (तत प्रविशन्त्यपटीक्षेपेण सवाहकः ।)
 सवाहकः-अय्ये ! सरणागतो म्हि । आप्पे । शरणागतोऽस्मि ।]
- ६९ गणिआ-अट्टं अय्यस्स सम्भमेण । [अलभार्यस्य सम्भ्रमेण ।]
 चेटी-हं, को दाणि एसो । [हं, क इदानीमेवः ।]
 गणिआ-उम्मत्तिए ! किं सरणाअदो पुच्छीअदि । [उम्मत्तिके !
 ७२ किं शरणागतः पृच्छयते ।]
 चेटी-अवि णाम साहसिओ भवे । [अपि नाम साहसिओ भवेत् ।]
 गणिआ-उम्मत्तिए ! गुणवन्तो रक्खिअद्वो होदि । [उम्मत्तिके !
 ७५ गुणवान् रक्षितयो भवति ।]

संवाहकः—अद्ये ! णं भएण उवआरो विस्सरिदो, ण परिभवेण ।

पेक्खदु अय्या, भीदाहवा पधरिसिदाहवा आवण्णाहवा सुत्तभचा-

७८ रिक्तवञ्चनाहवा अपराहेदुं समत्या होन्ति । [आर्ये ! ननु भयेनोपचारो
विस्मृतः, न परिभवेन । पश्यत्वार्था, भीता अथवा प्रधर्षिता अथवा
आपन्ना अथवा सुलभचारित्रवद्धना वा अपराधयितुं समर्था भवन्ति ।]

८१ गणिका—भोदु, भोदु । विस्सत्यो भोदु अद्यो । गणिआ खु अहं ।
[भवतु, भवतु । विश्वस्तो भवत्वार्थः । गणिका सखहम् ।]

संवाहकः—अभिजणेण, ण सीळेण । [अभिजनेन, न शीलेन ।]

८४ गणिका—हञ्जे ! एवं विअ । [हञ्जे ! एवमिव ।]

चेटी—अज्जुआ अय्यं पुच्छदि, कुदो अय्यस्स भअं ति । [अज्जुकार्यं
पृच्छति, कुत आर्यस्य भयमिति ।]

८७ संवाहकः—अद्ये ! धणिआदो । [आर्ये ! धनिकात् ।]

गणिका—जइ एवं, आसणं देदु अय्यस्स । [यथेवम्, आसनं
दीयतामार्यस्य ।]

९० चेटि—तह । (आसनं ददाति ।) [तथा ।]

गणिका—उयविसदु अद्यो । [उपविशत्वार्थः ।]

संवाहकः—(स्वगतम्) पूआविसेसेण जानामि कय्यं ति । (उप-

९३ विशति ।) [पूजाविशेषेण जानामि कार्यमिति ।]

गणिका—हञ्जे ! एवं विअ । [हञ्जे ! एवमिव ।]

चेटी—अज्जुए ! तह । अद्य ! राअमग्गे विस्सत्थसम्पादं अय्यं कादुं

९६ इच्छदि अज्जुआ । कस्स किं कत्तव्वं । [अज्जुके ! तथा । आर्य !

राजमार्गे विश्वस्तसम्पातमार्यं कर्तुमिच्छस्यञ्जुका । कस्य किं कर्तव्यम् ।]

संवाहकः—सुणादु अय्या । [शृणोत्वार्थाः ।]

९९ गणिका—अवहिदन्दि । [अवहितास्मि ।]

संवाहकः—पाडळिपुत्तं मे जम्मभूमी । पकिदीए धणिजओ अहं ।

- तदो भाअवेअपरिवुत्तदाए दसाए संवाहअवुत्ति उवजीवामि ।
 १०२ [पाटलिपुन मे जन्मम्मिः । प्रऊया वणिगहम् । ततो भागवेअपरिवुत्त-
 तथा दसया संवाहअवुत्तिमुपजीवामि ।]
 गणिका—संवाहओ अय्यो । सुउमारा कळ्य सिक्खित्ता अय्येण ।
 १०५ [संवाहक आर्यः । सुउमारा कळ्य सिक्खितार्येण ।]
 संवाहक—कळ्येत्ति सिक्खित्ता । आजीविअं दाणि संवुत्तम् ।
 [कळेत्ति सिक्खिता । आजीविकेदानीं सवृत्ता ।]
 १०८ गणिका—णिठ्वेदमूअअं विअ वअणं अप्यरम्म । तदो तदो ।
 [मिण्टमूवअमिअ वचनमार्यस्य । ततस्तत् ।]
 संवाहक—अज्जुए । मो दाणि अहं आअन्तुआणं सुणिअ पुरुस
 १११ विसेसकोदूहळेण आअदो म्हि इमं उज्जअणि । [अन्तुके ! स
 इदानीमहमागन्तुजाना थरा पुरुषविशेषमौदूहलेनागतोऽस्मीमामुज्जय
 नीम् ।]
 ११४ गणिका— तदो तदो । [ततस्तत्तः ।]
 संवाहक—तदो इह आअदमत्त एव्य कोळ्चि सत्थवाहपुत्तो समासा-
 दिदो । [तत् इटागनमान एअ कश्चिन् साथेवाहपुनः समासादितः ।]
 ११७ गणिका—केरिसो । [र्थाहयः ।]
 संवाहक—आअदिमन्तो अविअमन्तो अणुच्छित्तो अळिओ अळिइ-
 दाए अविअओ चउरो महुरो दअओ सदक्खिअओ अभिमदो
 १२० आइदो तुटो होदि । दय्य ण विअयेदि । अप्पं वि सुमरदि,
 वहुअं पि अअइअं विमुमरदि । अज्जुए ! किं बहुणा, तस्म
 कुअनुत्तस्स गुणाणं चउअमाअं पि मुदिग्घेण वि गिअदिअहेण
 १२३ वणिगइं ण सक्कं किं बहुणा, इक्खित्तादाए परकेअं विअ
 अत्तणो सरीरं धारेदि । [आह्वानिमान् अविभ्रमन् अनुत्सित्तो ललितो
 ललिततयाविस्मयश्चतुरो मधुरो दयः सदाक्षिणोऽभिमत आचितस्तुष्टो

१२६ भवति । दत्त्वा न विक्रयते । अल्पमपि स्मरति, बहुकमप्यपकृतं
विस्मरति । अञ्जुके ! किं बहुना, तस्य कुलपुत्रस्य गुणानां चतुर्भाग-
मपि सुदीर्घेणापि ग्रीष्मदिवसेन वर्णयितुं न शक्यम् । किं बहुना,
१२९ दक्षिणतया परकीयमिवात्मनः शरीरं धारयति ।]

गणिका—(अपवार्थं) हृज्जे ! को णु खु सो अय्यचारुदत्तस्स गुणाणं
अणुकरेदि । [हज्जे ! को नु खल्ल स आर्यचारुदत्तस्य गुणाना-

१३२ मनुकरोति ।]

चेटि—मम पि कोदूहळं सोढुं । को णु हु उज्जअणि अत्तणो गुणेहि
मण्डेदि । [ममापि कौतूहलं श्रोतुम् । को नु खल्लज्जयनीमात्मनो गुणै-

१३५ मण्डयति ।]

गणिका—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

संवाहकः—तदो तस्स गुणविक्रिणिदसरीरो विस्सरिदकळत्तो उव-

१३८ जीविओ संवुत्तो । [ततस्तस्य गुणविक्रीतशरीरो विस्मृतकलन
उपजीवी सवृत्तः ।]

गणिका—किं सो दरिदो । [किं स दरिद्रः ।]

१४१ संवाहकः—कहं अणाचिक्खिदे अय्या जाणादि । [कथमनाख्यात
आर्या जानाति ।]

गणिका—एअरिंस दुळ्ळहो गुणविभवो त्ति । तदो तदो । [एक-

१४४ स्मिन् दुर्लभो गुणविभव इति । ततस्ततः ।]

चेटि—को णाम सो अय्यो । [को नाम स आर्यः ।]

संवाहकः—अय्यचारुदत्तो णाम । [आर्यचारुदत्तो नाम ।]

१४७ गणिका—जुज्जइ । तदो तदो । [युज्यते । ततस्ततः ।]

संवाहकः—तदो सो विभवमन्ददाए अस्साहीणपरिजणो विसज्जि-
अकुडुम्भवरणो चारित्तमत्तावसेसो सत्थवाहकुळे पडिवसदि ।

१५० अहं पि तेण अय्येण अट्ठमणुब्बादो-अण्णं उवचिट्ठु त्ति । कहं

- अण्ण एरिस मणुसरअण ङ्भेअ ति, कह च तस्स कोमञ्ज-
 छिदमहुरसरीप्परिसकिदत्थ मे हत्थ साहारणसरीरतम्महेण सो
 १५३ अणीअ करिस्स ति जादणिअवेदो द्दसरीररक्खणत्थ जूदोवजीवी
 सवुत्तो । [तत स विभवमदतयास्वाधीनपरिजनो विसजित्तुदुग्ग
 भरणआरिजमानावशेष साथेवाहणुले प्रतिवसति । अहमपि तेनार्येणाभ्यनु
 १५६ शातोऽभ्यमुपतिष्ठतामिति । कथमयमीदृश मनुष्यरत्न लभेयेति,
 कथ च तस्य कोमल उलितमधुरशरीरस्पर्शकृनार्य मे हस्त साधारणशरीर
 समर्देन शोचनीय करिष्यामीति जातनिर्वेदो दग्धशरीररक्षणार्थं श्रुतो
 १५९ पजीनी भवृत्त ।]

(गणिका सहर्षनाभ्य चेटीमवलोकयति ।)

चेटी- तदो तदो । [ततस्तत ।]

- १६२ सवाहक -तदो बहूणि दिणाणि मए पराइदेण पुरसेण कदाइ अह
 पि दहसु सुवण्णेसु पराइदो म्हि । [ततो बहूनि दिनानि मया
 पराजितेन पुरुषेण कदाचिदहमपि दशसु सुवर्णेषु पराजितोऽस्मि ।
 १६५ गणिना-तदो तदो । [ततस्तत ।]

सवाहक -तदो अञ्ज वेसमग्गे जइच्छोवणदो समासादिदो म्हि ।
 तस्स भएण इह पविट्ठो । एव अय्या जाणाहु । [ततोऽद्य

- १६८ वेदामागं यदच्छोपनत समासादितोऽस्मि । तस्य मयेनेह प्रविष्ट ।
 एवमार्या जानातु ।]

गणिना- (आत्मगतम्) अहो अच्छाहिद । एव तु मण्णे वासपाद

- १७१ पविणासेण पक्खिणो आहिण्डन्ति त्ति । (प्रकाशम्) एव गदे
 अत्तकेरओ अय्यो । इत्था ! एहि त जण विसज्जेहि । [अहो
 अत्याहितम् । एव एतु मये वासपादपविनाशेन पक्षिण आहिण्डन्त
 १७४ इति । एव गत आत्मीय आर्य । हला ! एहि त जन विसर्जय ।]

चेटी-तह । (निन्नात्ता ।) [तथा ।]

गणिका-ण खु अय्येण अत्थणिमिन्ता चिन्ता कादव्वा । अय्यचारु-

१७७ दत्तो एव देदि त्ति अय्यो जाणादु । [न खत्वार्येणार्थनिमिन्ता चिन्ता
कर्त्तव्या । आर्यचारुदत्त एव ददातीत्यार्यो जानातु ।]

(प्रविश्य) चेटी-अज्जुए ! विसज्जिदो सो जणो, परितुट्ठो गदो

१८० अ । [अज्जुके ! विसर्जितः स जनः, परितुष्टो गतश्च ।]

संवाहकः-अणुग्गहिदो म्हि । [अनुगृहीतोऽस्मि ।]

गणिका-गच्छदु अय्यो सुहिज्जणदंसणेण पीदिं णिव्वत्तेदुं ।

१८३ [गच्छत्वार्थः सुहृज्जनदर्शनेन प्रीतिं निर्वर्तयितुम् ।]

संवाहकः-अज्ज एव कदाइ णिव्वेदेण पव्वजेअं । जइ इअं परिअणे

सइक्कन्ता कळा भवे, तदो अय्याए अणुग्गहिदो भवेअं । [अत्रैव

१८६ कदाचिन्निर्वेदेन प्रजयेयम् । यदीयं परिजने सइक्कन्ता कळा भवेत्,
तत आर्ययानुगृहीतो भवेयम् ।]

गणिका-जस्स किदे इअं कळा सिक्खिदा, सो एव्व अय्येण

१८९ उवचिट्ठिदव्वो भविस्सदि । [यस्य कृते इयं कला शिक्षिता, स
एवार्थेणोपस्थातव्यो भविष्यति ।]

संवाहकः-(स्वगतम्) णिउणं खु पञ्चाचक्खिदो म्हि । को हि णाम

१९२ अप्पणा किदं पच्चुअआरेण विणासेदि । (प्रकाशम्) अय्ये !
गच्छामि दाव अहं । [निपुणं सखु प्रत्याग्यातोऽस्मि । को हि
नामात्मना कृतं प्रत्युपकारेण विनाशयति । आर्ये ! गच्छामि तावदहम् ।]

१९५ गणिका-गच्छदु अय्यो पुणो दंसणाअ । [गच्छत्वार्थः पुनर्दर्श-
नाय ।]

संवाहकः-अय्ये ! तह । (निष्क्रन्तः ।) [आर्ये ! तथा ।]

१९८ गणिका-हं, सदो विअ । [हं, उच्य इय ।]

(प्रविश्य)

चेटः-विच्छित्तिए ! विच्छित्तिए ! कहिं कहिं अज्जुआ । [विच्छि-

२०१ त्तिके ! विच्छित्तिके ! पुत्र कुत्राज्जुआ ।]

गणिका—हञ्जे ! कि एटं । [हञ्जे । निमेतत् ।]

२०४ चेट—हं, विष्पञ्चद्वो म्हि, वादाअणणिस्सामिद्वपुच्यकाआए ओण
मिअपओहराए कण्णऊरस्स परिष्पन्दो अञ्जुआए जेण ण दिट्ठो ।
[ह, विप्रलब्धोऽस्मि, वातायननिष्कामितपूर्वकायथावनमितपयोधरया
कर्णपूरस्य परिस्पन्दोऽञ्जुकया येन न इष्ट ।]

२०७ गणिका—अहुजणस्स सुट्ठो विन्हओ । कि दे उस्सेअस्स कारणम् ।
[अद्युजनस्य सुलभो विस्मय । किं ते उत्सेकस्य कारणम् ।]

चेट—सुणाहु अञ्जुआ—एसो उग्गवेणेण ओगाहणणिव्यत्तिदेण
२१० पस्सुदमदगन्वं राअमग्ग करन्तेण मङ्गलहत्थिणा भद्दकपोदणण
अणेअपुरुससङ्कुल्लेसु राअमग्गेसु उत्तरिअपडविराअदाए अहि-
अअस्सणीओ कोचि पव्वइदो समासादिदो । [शृणोत्वन्तुका-
२१३ एप उप्रवेणेनावगाहननिवर्तितेन प्रसूतमदगन्ध राजमार्गं कुर्वता मङ्ग-
लहस्तिना भद्रकपोतकेनानेकपुरुषसङ्कुल्लेषु राजमार्गेषूत्तरीयपटविरागत-
याधिकलक्षणीय कश्चित् प्रव्रजित समासादित ।]

२१६ गणिका—हं, तदो तदो । [ह, ततस्तत ।]

चेट—तदो मए हत्थिहत्थामिदताडिअमाणो दन्तन्तरपरिवत्तमाणो
हत्थिहत्थपडिदचरणो तदो हा हा विपाडिदो हा हा हटो त्ति जणवादे
२१९ सवुत्ते तदो दिण्णकरप्पहारेण परिवत्तिद हत्थि करिअ मोइदो सो
परिअजाओ । [ततो मया हस्तिहस्तामर्दताड्यमानो दन्तांतरपरिवर्त-
मानो हस्तिहस्तपतितचरण ततो हा हा विपाटितो हा हा हत इति
२२२ जनवादे सवृत्ते ततो दत्तम्प्रहारेण परिवर्तित हस्तिन कृत्वा मोचित
स परिग्राह् ।]

गणिका—पिअ मे । तदो तदो । [प्रिय मे । ततस्तत ।]

२२५ चेट—तदो सव्यो जणो भणादि—अहो चेडस्स कम्म त्ति । ण
उण कोचि कि पि इच्छइ दाउ । तदो अञ्जुए ! केण वि कुट्टवुत्तेण
घा. द. ६ ३१

- उद्दाणि आभरणद्वाराणि विद्योइअ अङ्गुद्वेणाणिअ वि उण
 २२८ अळद्धं पेक्खिअ दब्बं उवाळभिअ दिग्घं णिस्ससिअ एत्तओ मे
 विभवो त्ति करिअ परिजणहत्थे अअं पावरओ पेसिदो । [ततः
 सर्वो जनो भणति— अहो चेटस्स कर्मेति । न पुनः कश्चित् किमपीच्छति
 २३१ दानुम् । ततोऽञ्जुके ! केनापि कुलपुत्रेणोचितान्याभरणस्थानानि
 विलोक्याद्गुद्वेनानीयापि पुनरलब्धं प्रेक्ष्य दैवमुपालम्ब्य दीर्घं निःश्वस्यै-
 तावान् मे विभव इति कृत्वा परिजनहस्तेऽयं प्रावारकः प्रेषितः ।]
 २३४ गणिका—को णु खु अय्यचारुदत्तस्स गुणाणि^१ अणुकरेदि । [को नु
 सत्वार्यचारुदत्तस्स गुणाननुकरोति ।]
 चेटी—अञ्जुण ! मम वि कोदूहळं अत्थि । को णु खु एसो ।
 २३७ [अञ्जुके ! ममापि कौतूहलमस्ति । को नु सत्वेपः ।]
 गणिका—केण वि साहुणा पुरुसेण होदब्बं । [केनापि साधुना
 पुरुषेण भवितव्यम् ।]
 २४० चेटी—साहु पुच्छीअदु दाव । [साधु पृच्छयतां तावत् ।]
 गणिका—हञ्जे ! एकपुरुसपक्खवादिदा सब्वगुणाणि^२ हन्ति । [हञ्जे !
 एकपुरुषपक्षपातिता सर्वगुणान् हन्ति ।]
 २४३ चेटी—भद ! से णाम तुवं जाणासि । [भद्र ! अस्य नाम त्वं
 जानासि ।]
 चेटः—ण हु जाणामि । [न सत्तु जानामि ।]
 २४६ गणिका—अदिळ्हु तुण किदं । [अतिलघु त्वया कृतम् ।]
 चेटी—जइ एयं, इह तुण को त्ति^३ मन्तिदं । [यद्येवम्, इह त्वया
 क इति मन्त्रितम् ।]
 २४९ चेटः—अहं एत्तअं तु जाणामि—भदओ अविम्हओ त्ति । [अह-
 मेतावत् तु जानामि— भद्रकोऽविरमय इति ।]

गणिना-एहि दाव तं पेकरामो । [एहि तावत् तं पश्यामः ।]

२५२ चेटः-पेकरदु पेकरदु अज्जुआ । एसो गच्छइ । [पश्यतु पश्य-
त्वञ्जुआ । एप गच्छति ।]

गणिका-(प्रासादाद् विलोक्य) हञ्जे ! एसो हि सो अय्यचारुदत्तो
२५५ एव्व जण्णोववीदमत्तपावरओ गच्छइ । ता जाव दूरं गओ ण
भविस्सदि एसो, पेकरम्ह दाव णं । [हञ्जे ! एप हि स आर्यचारुदत्त
एव यशोपवीतमात्रप्रावारको गच्छति । तद् यावद् दूर गतो न
२५८ भविष्यत्येव, पश्यामस्तावदेनम् ।]

(निध्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति नायको विदूषकश्च ।)

३ नायक.-वयस्य ! वीणा नामासमुद्रोत्थितं रत्नम् । कुतः,

उत्कण्ठितस्य हृदयानुगता सखीव

सङ्कीर्णदोषरहिता विषयेषु गोष्ठी ।

१ क्रीडारसेषु मदनव्यसनेषु कान्ता

स्त्रीणां तु कान्तरतिविघ्नकरी सपत्नी ॥ १ ॥

विदूषक.-भो वयस ! को काळो किदपरिपोषणदाए णिस्सम्पादा

राअमग्गा । कुक्कुरा वि ओसुत्ता । वअं णिदं ण उभामो । अण्णं

३ च दाणि अरुत्थरीअं । इमं हदवीणं ण रमामि । अहिअदिदत्थाणे

विच्छिण्णतन्निआ होदु । [भो वयस्य ! कः कालः कृणपरिपोषणतया

नि.सम्पाता राजमार्गाः । कुक्कुरा अप्यवसुताः । वयं निद्रा न

६ उभामहे । अन्यच्चेदानीमाश्चर्यम् । इमा हतवीणा न रमे । अधिकदद

स्थाने विच्छिन्नतन्नीका भवतु ।]

नायकः—वयस्य ! भावशावलेन बहुशः खल्वद्य मधुरं गीतम् । न
: ९ च भवान् रमते ।

विदूषकः—अदो एव्य एदं अहं ण रमामि । मधुरं पि बहु खादिअं
अज्जिण्णं होइ । [अत एवैतामहं न रमे । मधुरमपि बहु स्तादितम-
१२ जीणं भवति ।]

नायकः— सर्वथा सुव्यक्तं गीतम् । कुतः,
रक्तं च तारमधुरं च समं स्फुटं च
भाषार्पितं च न च साभिनयप्रयोगम् ।

किं वा प्रशस्य विविधैर्यद् बहु तत्तदुक्त्वा
मित्यन्तरं यदि भवेद् युवतीति विद्याम् ॥ २ ॥

विदूषकः— कामं पसंसेदु भवं । मम खु दाव गाअन्तो मणुस्सो
इत्थिआ वि पठन्ती उभअं आदरं ण देदि । गाअन्तो दाव
३ मणुस्सो रत्तसुमणावेद्धिदो विअ पुरोहिदो दिढं ण सोहइ । इत्थिआ
वि पठन्ती छिण्णणासिआ विअ घेणुआ अदिविरूवा होइ । [कामं
प्रसंसतु भवान् । मम खलु तावद् गायन् मनुष्यः स्यपि पठन्तु-
६ भयमादर न ददाति । गायंस्तावन्मनुष्यो रत्तसुमनोवेद्धित इव पुरोरितो
ददं न शोभते । स्यपि पठन्ती छिन्ननासिकेव घेनुरतिविरूपा
भवति ।]

९ नायकः— सखे ! उपाहूढोऽर्धरात्रः । स्थिरतिमिरा राजमार्गाः ।
निस्सम्पातपुरुषत्वान् प्रसुप्तेवोज्जयनी प्रतिभाति । कुतः,
असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाशमलं गतो ह्यष्टमपक्षचन्द्रः ।
तोयाशगाढस्य घनद्विपस्य विपाणकोटीव निमज्जमाना ॥ ३ ॥

विदूषकः—सुट्ठु भवं भणादि । अन्तद्धिअमाणचन्द्रद्वयावआसो
ओदरदी विअ पासादादो अन्धआरो [सुट्ठु भवान् भवति ।

१ अन्तर्धानचन्द्रलम्भावकाशोऽन्तरर्दीव प्रासादादन्धकारः ।]

नायकः— (परिक्रम्य) इदमस्मदीयं गृहम् । वर्धमानवक ! वर्धमानवक !

विदूषकः— वद्धमाणवअ ! वद्धमाणवअ ! दुवारं अवावुद । [वर्ध-
६ मानवक ! वर्धमानवक ! द्वारमपावृणु ।]

(प्रविश्य)

चेटः— अम्मो अय्यमेत्तेओ । [अम्मो आर्यमैत्रेयः ।]

९ नायकः— वर्धमानवक !

चेटः— अम्मो भट्टिदारओ । भट्टिदारअ ! वन्दामि । [अम्मो भर्तृदा-
रकः । भर्तृदारक ! वन्दे ।]

१२ नायकः— पादोदकमानय ।

चेटः— (परिक्रम्य) इदं पादोदकं । (नायकस्य पादौ प्रक्षालयति ।)
[इदं पादोदकम् ।]

१५ विदूषकः— बहुदमाणवअ ! मम वि पादं पक्खाळेहि । [वर्धमानवक !
ममापि पादं प्रक्षालय ।]

चेटः— सुहोदेसु पादेसु भूमीए पळोट्टिदव्यं । उदकं विणासेहि ।

१८ अहव आणेहि । पक्खाळइस्सं । (नाट्येन विदूषकस्य पादौ प्रक्षालयति ।) [सुधीतयोः पादयोर्भूम्या प्रलोडितान्यम् । उदकं विनाशय ।
अयमानय । प्रक्षालयिष्यामि ।]

२१ विदूषकः— ण केवळं दासीएपुत्तेण पादा घोदा, सुहं वि घोदं ।
[न केवलं दास्याः पुत्रेण पादौ धीतौ, सुखमपि धीतम् ।]

नायकः— ययस्य !

इयं हि निद्रा नयनावलम्बिनी ललाटदेशादुपसर्वतीव माम् ।

अदृश्यमाना चपला जरेव या मनुष्यवीर्यं परिभूय वर्धते ॥ ४ ॥

मैत्रेय ! सुप्यताम् ।

(निष्क्रान्तश्चेटः ।)

३ (प्रविश्याभरणसमुद्रहस्ता)

चेटी- अय्यमेत्तेअ ! उट्टेहि उट्टेहि ! [आर्यमैत्रेय ! उत्तिट्ठोत्तिट्ठ ।]

विदूषकः- भोदि ! किं एदं । [भवति ! किमेतत् ।]

६ चेटी- इअं सुवण्णभण्डं सट्ठीए सत्तमीए परिवेट्ठामि । अट्ठमी खु अज्ज । [इदं सुवर्णभाण्डं पट्टयां सत्तम्यां परिवर्तयामि । अट्ठमी खल्वद्य ।]

९ नायकः- इदं तद् वसन्तसेनायाः स्वकम् ।

चेटी- आम । भणाट्ठु भणाट्ठु भट्ठिदारओ, गण्हट्ठु त्ति । [आम । भणतु भणतु भर्तृदारकः गृह्णात्विति ।]

१२ नायकः- मैत्रेय ! गृह्यताम् ।

विदूषकः- किं णिमित्तं अअं अलङ्कारो अट्ठभन्तरचउत्ताअं ण प्पवेसीअदि । [किन्निमैत्तमयमलङ्कारोऽभ्यन्तरचतुःशालं न प्रवेक्षते ।]

१५ नायकः- मूर्ख ! बाह्यजनधारितमलङ्कारं गृह्यजनो न द्रक्ष्यति ।

विदूषकः- का गई ! आणेहि गण्हामि चोरेहि गण्हामाणं । [वा गतिः । आनय गृह्णामि चोरेर्गृह्यमाणम् ।]

१८ (चेटी दत्त्वा निष्क्रान्ता ।)

विदूषकः- भो ! किंणिमित्तं सो पावरओ तस्स गणिआपरिआर-
अस्स दिण्णो । [भोः ! किंणिमित्तं स प्रावारकस्तस्मै गणिकापरिचा-

२१ रकाय दत्तः ।]

नायकः- सानुक्रोशतया ।

विदूषकः- इह वि साणुफोसदा ! [इहापि सानुक्रेयता ।]

२४ नायकः- ययस्य ! मा मैवम् ।

विदूषकः- अहं भरिदगहभो विअ भूमीए पट्ठोट्ठामि । [अहं भरि-
तगदंम इव भूम्यां प्रट्टयामि ।]

२७ नायकः—निद्रा मां बाधते । तूष्णीं भव ।

विदूषकः—सअदु भवं सुदृप्पचोहाअ । जाव अहं पि सुविरसं ।
[शेता भवान् सुत्तप्ररोधाय । यावदहमपि स्वप्स्यामि ।]

३० (द्रावपि स्वपितः ।)

(ततः प्रविशति सज्जलकः ।)

सज्जलकः—एष भोः ।

कृत्वा शरीरपरिणाहसुत्तप्रवेशं

शिक्षानलेन च वलेन च कर्ममार्गम् ।

गच्छामि भूमिपरिसर्पणघृष्टपार्श्वो

निर्मुच्यमान इव जीर्णतनुर्भुञ्जद्गः ॥ ५ ॥

भोः ! वृक्षवाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छित्वा प्रविष्टोऽस्मि । यावदि-
दानीं चतुःशालमुपसर्पामि । (सनिर्वेदं विचिन्त्य) भोः

कामं नीचमिदं धदन्तु विद्वुधाः सुप्तेषु यद्वर्तते

विश्वस्तेषु हि चञ्चनापरिभवः शौर्यं न कार्कश्यता ।

स्वाधीना वचनीयतापि तु वरं वद्धो न सेवाञ्जलि-

मार्गश्चैप नरेन्द्रसौप्तिकवधे पूर्वं कृतो द्रौणिना ॥ ६ ॥

(विचिन्त्य)

लुब्धोऽर्थवान् साधुजनापमानी वणिक् स्ववृत्तावतिकर्कशश्च ।

यस्तस्य गेहं यदि नाम लप्स्ये भवामि दुःखोपहतो न चित्ते ॥ ७ ॥

यद्वा तद्वा भवतु । किं वा न कारयति मन्मथः । यावदारभे कर्म । भोः !

देशः को नु जलावसेकशिथिलदृष्टेदादशब्दो भवेद्

भित्तीनां क नु दर्शितान्तरसुत्तं सन्धिः करालो भवेत् ।

क्षारक्षीणतया चलेष्टकृशं हर्म्यं क जीर्णं भवेत्

कुत्र स्त्रीजनदर्शनं च न भवेत् स्वन्तश्च यत्नो भवेत् ॥ ८ ॥

- (परिक्रम्य) इयं वास्तुविभागक्रिया । सोपस्नेहतया गृहविशिष्ट
 इवायं भवनविन्यासः । इह तावत् प्रवेशावकाशं करिष्ये । भोः !
- ३ कीदृश इदानीं सन्धिच्छेदः कर्तव्यः स्यात् ।
 सिंहाक्रान्तं पूर्णचन्द्रं क्षपास्यं चन्द्रार्धं वा व्याघ्रवक्त्रं त्रिकोणम् ।
 सन्धिच्छेदः पीठिका वा गजास्यमस्मत्पक्ष्या विरिमतास्ते कथं स्युः ॥९॥
 भवतु, सिंहाक्रान्तमेव च्छेदयिष्ये ।
 विदूषकः—भो ! जागृत्ति खु भवं, णहि । [भोः ! जागृति खलु
 ३ भवान्, नहि ।]
 नायकः— किमर्थम् ।
 विदूषकः—अहं खु दाव कत्तव्वकरत्थीकिदसङ्केदो विअ सक्खिअस-
 ६ मणओ णिइं ण लभामि । घामं खु मे अक्खि फन्देदि । चोरो
 सन्धि छिन्ददी विअ पेक्खामि । जइ ईदिसी अवत्था अत्थाणं,
 जादीए दरिदो एव होमि । [अहं खलु तावत् कर्तव्यकरस्त्रीकृतसङ्केत
 ९ इव शाक्यश्रमणो निद्रा न लभे । घामं खलु मेऽक्षि स्पन्दते ।
 चोरः सन्धि छिनत्तीव पदयामि । यदीदृश्यवस्त्रार्थानां, जाल्या दरिद्र
 एव भवामि ।]
- १२ नायकः—मूर्ख ! धिक् त्वाम् । दारिद्र्यमभिलपसि ।
 सज्जलकः—अथ केनेदानीं सन्धिच्छेदमार्गः सूचयितव्यः स्यात् ।
 नन्विदं दिवा ब्रह्मसूत्रं रात्रौ कर्मसूत्रं भविष्यति ।
 अद्यास्य भित्तिषु मया निशि पाटितासु
 छेदात् समासु सकृद्वर्षितकाफलीषु ।
 काल्यं विपादविमुखः प्रतिवेशवर्गो
 दोषांश्च मे वदतु कर्मसु कौशलं च ॥ १० ॥
 नमः खरपटाय । नमो रात्रिगोचरेभ्यो देवेभ्यः । (तथा करोति ।)

हन्त अवसितं कर्म । प्रविशामस्तावत् । (प्रविश्य) अये ! ज्वलति
३ दीपः । अपसरामि तावत् । धिक्, सञ्जलकः सत्वहम् ।

मार्जारः प्लवने वृकोऽपसरणे श्येनो गृहालोकने

निद्रा सुप्तमनुष्यवीर्यतुलने संसर्पणे पन्नगः ।

माया वर्णशरीरभेदकरणे वाग् देशभाषान्तरे

दीपो रात्रिषु सङ्कटे च तिमिरं वायु. स्थले नौर्जले ॥ ११ ॥

(सर्वतो विलोक्य) आगन्तुकत्वाद्यदिदितसमृद्धिविस्तारः केवलं भवत्-
प्रत्ययादिह प्रविष्टोऽस्मि । न चेदानीं कञ्चित् परिच्छदविशेषं
३ पश्यामि । किन्तु खलु दरिद्र एवायम् । उताहो अयं संयमन-
निरर्थकं द्रष्टव्यं धारयति । अथवा, अभिजातोऽयं भवनविन्यासः ।
उपमुत्तग्रनष्टविभवेनानेन भवितव्यम् ।

तथा विभवमन्दोऽपि जन्मभूमिव्यपेक्षया ।

गृहं विक्रयकालेऽपि नीलरत्नेहेन रक्षति ॥ १२ ॥

भवतु पश्यामस्तावत् । अथवा, न खलु मे तुल्यावस्थः कुलपुत्रः
पीडयितव्यः । गच्छामि तावत् ।

३ विदूषकः—भो ! गण्ड एदं सुरण्णभण्डअं । [भो ! गृहाणैतत्
सुवर्णभाण्डम् ।]

सञ्जलकः—कथं सुवर्णभाण्डमित्याह । किं मां दृष्ट्वाभिभाषते ।

६ आहोस्वित् सत्त्वलावघात् स्वप्नायते । भवतु पश्यामस्तावत् ।
(दृष्ट्वा) भूतार्थं सुप्त एवायम् । तथाहि,

नि.श्वासोऽस्य न शङ्कितो न विपमस्तुल्यान्तरं जायते

गात्रं सन्धिषु दीर्घतामुपगतं शय्याप्रमाणाधिकम् ।

दृष्टिर्गाढनिमीलिता न चपलं पश्मान्तरं जायते

दीपं चैत्र न मर्षयेदभिमुखः स्याद्भक्षमुत्तो यदि ॥ १३ ॥

- क नु खलु तत् । अये जर्जरप्रावरणेकदेशे दीपप्रभाव्यत्तीकृतरूपं
 दृश्यते । सुपरिगृहीतमनेन । अयमत्र प्राप्तकालः । इमे मया गृहीताः
 ३ शलभाः । दीपनिर्वापणार्थमेकं मुञ्चामि । (अमरकरण्डकादेकं
 मुञ्चति ।) अये एष दीपं निर्वाप्य पतति ।
 विदूषकः—अविहा णिब्वाविदो दीवो दाणिं । मुसिदो ण्हि । भो
 ६ चारुदत्त ! गण्ह एदं सुवण्णाळङ्कारं । अहं खु भीदीए उप्पहप्पवुत्तो
 विअ वणिजो णिहं ण ळभामि । मम बम्हत्तणेण साविदो सि,
 जइ ण गण्हसि । [अविहा निर्वापितो दीप इदानीम् । मुपितोऽस्मि ।
 ९ भोश्चारुदत्त ! गृहाणेमं सुवर्णालङ्कारम् । अहं खलु भीत्योत्पथप्रवृत्त
 इव वणिग् निद्रां न लभे । मम ब्रह्मत्वेन शापितोऽसि, यदि न
 गृह्णासि ।]
 १२ सञ्जलकः—किमत्र शपथपरिग्रहेण । एष प्रतिगृह्णामि । (गृह्णाति ।)
 विदूषकः—(दत्त्वा) अहं विक्रिणिदभण्डओ विअ वणिजओ सुहं
 सइरसं । [अहं विक्रीतभाण्डक इव वणिक् सुखं शयिष्ये ।]
 १५ सञ्जलकः—सुखं स्वपिहि महात्राहण ! । (विचिन्त्य) भोः !
 ब्राह्मणेन विश्वासाद् दीयमानं मया हर्तव्यमासीत् ।
 धिगस्तु खलु दारिद्र्यमनिर्वेदं च यौवनम् ।
 यदिदं दारुणं कर्म निन्दामि च करोमि च ॥ १४ ॥
 (नेपथ्ये पटहशब्दः क्रियते ।)
 सञ्जलकः—(कर्णं दत्त्वा) अये प्रभातसमयः संवृत्तः । अपसरामि
 ३ तावत् ।
 (निष्क्रान्तः सञ्जलकः ।)
 (प्रविश्य)
 ६ चेटी—(साक्रन्दम्) अय्यमेत्तेअ ! अम्हाणं रुक्खवाडिआपक्ख-
 दुवाळे सन्धि छिन्दिअ चोरो पविट्ठो । [आर्यमैत्रेय ! अस्माकं

वृक्षवाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छित्वा चोरः प्रविष्टः ।]

१ विदूषकः— (सहस्रोत्थाय) किं भगादि होदी । [किं भगति भगती ।]

(चेटी रुक्मनाडिअत्ति पठति ।)

विदूषकः—चोरं छिन्दिअ सन्धीं पविट्ठो । [चोर छित्ता सन्धिः प्रविष्टः ।]

१२ चेटी—हृदाम ! सन्धिं छिन्दिअ चोरो पविट्ठो । [हताश ! सन्धिं छित्वा चोरः प्रविष्टः ।]

विदूषकः—आअच्छ णं दंसेहि । [आगच्छ ननु दर्शय ।]

१५ चेटी— (परिश्रम्य) एदं । [एतत् ।]

विदूषकः—अविहा दासीण्युत्तेण कुक्कुरेण पवेसो विदो । भोदि ! आअच्छ, चारुदत्तस्स पिअं णिवेदेमि ।

१८ (उभानुपगम्य)

भो चारुदत्त ! पिअं दे णिवेदेमि ।

[अविहा दाम्या पुणेण कुक्कुरेण प्रवेशः कृतः । भगति ! आगच्छ

२१ चारुदत्तस्य प्रियं निवेदयामि । भोश्चारुदत्त ! प्रियं ते निवेदयामि ।]

नायकः— (बुद्ध्वा) किं मे प्रियम् । ननु वसन्तसेना प्राप्ता ।

विदूषकः—ण सु वसन्तसेणा, वसन्तसेणो पत्तो । [न सल्ल वसन्त-

२४ सेना, वसन्तसेन. प्रात. ।]

नायकः—रदनिके ! किमेतत् ।

चेटी—भट्टिदारअ ! अम्हाणं रुक्मनाडिआपक्खदुवारे सन्धिं

२७ छिन्दिअ चोरो पविट्ठो । [भर्तृदारक ! अस्माकं वृक्षवाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छित्वा चोरः प्रविष्टः ।]

नायकः—किं चोरः प्रविष्टः ।

३० विदूषकः—भो वअरस ! सव्वहा तुवं भणासि, सुक्खो मेत्तेओ अपण्हिओ मेत्तेओ त्ति । णं मए सोभणं किदं तं सुयण्णभण्हअं तव हत्थे समप्पअन्तेण । [भो वयस्य ! सर्वथा त्वं भगसि, भूर्गो

३३ मैत्रेयोऽपण्डितो मैत्रेय इति । ननु मया शोभनं कृतं तद् सुवर्णभाण्डकं तव हस्ते समर्पयता ।]

नायकः—किं भवता दत्तम् ।

३६ विदूषकः—अहहं । [अयं किम् ।]

नायकः—कस्यां वेलायाम् ।

विदूषकः—अद्धरत्ते । [अर्धरात्रे ।]

३९ नायकः—किमर्धरात्रे । वाढं दत्तम् ।

विदूषकः—भो चारुदत्त ! जं वेळं पडियुद्धो आसि, तरिस वेळाअं खु दिण्णं । [भोश्चारुदत्त ! यस्यां वेलाया प्रतिबुद्ध आसीः, तस्यां

४२ वेलाया खलु दत्तम् ।]

नायकः—हन्त हृतं सुवर्णभाण्डकम् ।

विदूषकः—दाणिं मे हत्थे पडिच्छिदु अत्तभवं । [इदानीं मम हस्ते

४५ प्रयच्छस्व न भवान् ।]

नायकः—(आत्मगतम्)

कः श्रद्धास्यति भूतार्थं सर्वो मां तुलयिष्यति ।

शङ्कनीया हि दोषेषु निष्प्रभावा दरिद्रता ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

ब्राह्मणी—रदणिए ! रदणिए ! आअच्छ । णहि सुणादि । कवाडसदं
३ दाव करिस्सं । (तथा करोति ।) [रदनिके ! रदनिके ! आगच्छ ।
नहि शृणोति । कवाटशब्दं तावत् करिष्यामि ।]

चेटी—हं, कवाडसदो विअ । भट्टिदारिआ मं सदावेदि । (परिक्रम्य)

६ भट्टिदारिए ! इअ म्हि । [हं, कवाटशब्द इव । भर्तृदारिका मां
शब्दापयति । भर्तृदारिके ! इयमासि ।]

ब्राह्मणी—ण परिकखदो ण चायादिदो अच्यउत्तो अच्यमेत्तेओ वा ।

९ [न परिक्षतो न व्यापादित आर्यपुत्र आर्यमैत्रेयो वा ।]

चेटी- कुसुत्री भट्टिदारओ अण्यमेत्तेओ अ । जो तरस जणस्स
अळङ्कारो चोरेण गहीदो । [उगली भर्तृदारक आर्यमंत्रेश्व ।

१२ यस्तम्य जनम्यालङ्कारक्षोरेण गहीतः ।]

ब्राह्मणी- किं भगसि चोरेण गहीद त्ति । [किं भगसि चोरेण गहीत
इति ।]

१५ चेटी- अह इं । [अय किं ।]

ब्राह्मणी- किंणु सु तस्स जणस्स दादव्वं भवित्तदि । अह्व एदं
दइस्सं । (कर्णो स्पृष्ट्वा) हृदि ताळीपत्तं सु एदं । सो दाणि परि-

१८ अओ मं विळ्ळयेदि । किं दाणि करिस्सं । (विचिन्त्य) भोदु,
दिदं । मम ङ्गादिङ्गलादो लद्धा सदसहस्समुळ्ळा मुत्तावळी ।
तं पि अण्यउत्तो सोदीएदाए पडिच्छदि । भोदु, एवं दाव

२१ करिस्सं । (निष्फान्ता) [निन्नु सद्यु तस्मै जनाय दातय भविष्यति ।
अयरेतद् दास्यामि । हा धिक् ताळीपनं सत्वेतत् । स इदानीं परिचयो
मा विङ्मयति । किमिदानीं करिष्यामि । भवतु, दृष्टम् । मम शक्तिकुण्ड

२४ लब्धा शतसहस्रमूल्या मुक्तावली । तामप्यार्यपुत्रः शीटीस्तथा प्रतीच्छति ।
भवतु, एवं तावत् करिष्यामि ।]

विदूषकः- इमस्स अण्धआरुप्पादिदस्स अवरहस्स किद्रे भवन्तं

२७ सीसेण पसादेमि । दाणि मे हत्थे पडिच्छदु अत्तमयं । [अम्यान्ध-
वापोत्पादितस्यापराधस्य कृते मयन्त शीपेण प्रसादयामि । इदानीं मे हत्ते
प्रपच्छत्यप्रभवान् ।]

३० नायकः- किं भवानिदानीं मां वावते ।

भवांस्त्वायद्विश्वासी शीलजो मम नित्यशः ।

किं पुनः स कलाजीवी बद्धनापण्डितो जनः ॥ १६ ॥

विदूषकः- मण्णे मए मन्दभग्गेण कुम्भीळस्स हत्थे दिण्णं ।
(विपण्णसित्तुति ।) [मन्थे मया मन्दभाग्येन कुम्भीलस्य हस्ते दत्तम् ।]

३ (प्रविश्य)

ब्राह्मणी- रदणिण ! अय्यमेत्तेअं सदावेहि । [रदनिके ! आर्यमैश्रेयं शब्दापय ।]

६ चेटी- अय्यमेत्तेअ ! भट्टिदारिआ तुमं सदावेदि । [आर्यमैश्रेय ! भर्तृदारिका त्वा शब्दापयति ।]

विदूषकः- भोदि ! किं मं । [भवति ! किं माम् ।]

९ चेटी- आम । [आम ।]

विदूषकः- एस आअच्छामि । (उपसर्पति ।) [एष आगच्छामि ।]

ब्राह्मणी- अय्यमेत्तेअ ! इमं पडिगगहं पडिगण्ह । [आर्यमैश्रेय !

१२ इमं प्रतिग्रहं प्रतिग्रहाण ।]

विदूषकः- अवस्थाविरुद्धो खु अअं पदाणविभवो । कुदो एदस्स आगमो । [अवस्थाविरुद्धः एत्थयं प्रदानविभवः । कुत एतस्या-

१५ गमः ।]

ब्राह्मणी- णं सट्ठि उववसामि । सव्यसारविभवेण वम्हणेण सोरिथ वाअइदव्वं ति एसो इमस्स आगमो । [ननु पठीमुपवसामि ।

१८ सर्वसारविभवेन ब्राह्मणेन स्वस्ति वाचयितव्यमित्येषोऽस्यागमः ।]

विदूषकः- अट्टमी खु अज्ज । [अष्टमी एत्थय ।]

ब्राह्मणी- प्रमादादो अदिक्कमो किदो । अज्ज पूआ णिव्वत्तीअदि ।

२१ [प्रमादाद् अतिक्रमः कृतः । अथ पूजा निर्वर्त्यते ।]

विदूषकः- अणणुहवदाए पदाणस्स अणुफोसो विअ पडिभादि । (जनान्तिक्कन्) रदणिण ! किं करिस्सं । [अननुरूपतया

२४ प्रदानस्यानुश्लेष इव प्रतिभाति । रदनिके ! किं करिष्यामि ।]

चेटी- (अपकार्यं) किण्णु खु तरस जणस्स दादव्वं भविस्समदि त्ति एदण्णिगमित्तं भट्टिदारओ सन्तप्पदि त्ति भट्टिदारिआ तव ह्थ्ये

२७ दइअ अय्यउत्तं अणिरिणं करिस्सामि त्ति एवं फरेदि । ता गण्ह

- एदं । [त्तिन्दु गळु तस्मै जनाप दात न मविष्वतीत्येतन्निमित्तं भर्तृदारः
सतप्यत इति भर्तृदारिका तत्र हस्ते दत्तार्थपुत्रमनृग करिष्यामीत्येवं
३० करोति । तद् गृह्णातेत् ।]
- ब्राह्मणी—उद्दञ्जसम्भवदाए मुक्तावलीए तत्र अ दुञ्जहदाए उवआरो
विस्सरिदो । गण्ह एदं । (ददाति ।) [उदकसम्भ्रतथा मुक्ता-
३३ बल्यासत्र च दुर्लभतपोपचारो विस्मृतः । गृह्णातेत् ।]
- विदूषकः—(गृहीत्या) सञ्चं द्वाच चिदुदु । रोदिदी विअ होदीए
दिदि । [सर्वे तात्र निष्ठु । रोदितीव मन्या दधिः ।]
- ३६ ब्राह्मणी—देवउच्छ्रमेण रोदाविदा । [देवमुलभूमेन रोदिता ।]
- विदूषकः—साविशसि तत्तहोदा चारुदत्तेण, जइ अळिअं भणासि ।
[शापितासि तत्रमन्या नाददत्तेन, यत्रयीकं मणसि ।]
- ३९ ब्राह्मणी—हदि । (निष्कान्ता ।) [हा धिक् ।]
- विदूषकः—एसा वाआए दुकरं रक्सिअ अस्सुहि सूइअ गजा ।
(उगम्य) भो ! इदं । [एसा वाचा दुःखे रक्षित्वाऽशुभिः सूचयित्वा
४२ गता । भो ! इदम् ।]
- नायकः—स्मिंतेत् ।
- विदूषकः—सरिसकुळदारसङ्गहस फळं । [सटसकुळदारसङ्गहस्य
४५ फलम् ।]
- नायकः—किं ब्राह्मणी मामनुकम्पते ।
- विदूषकः—एवं विअ । [एवमिथ ।]
- ४८ नायकः—धिगान्मानम् । अद्य हतोऽसिम् ।
मयि द्रव्यक्षयक्षीणे स्त्रीद्रव्येणानुकम्पितः ।
अर्थतः पुरुषो नारी या नारी मार्यतः पुमान् ॥ १७ ॥
विदूषकः—तत्तहोदी हिअएण तुमं याचेदि । अहं सीसेण याचेमि ।
गण्ह एदं । [तत्रमन्या हृदयेन एता याचते । अहं शीर्षेण याचे ।
३ गृह्णातेत् ।]

नायकः—तथा । (गृहीत्वा) वयस्य ! इमां मुक्तावलीं गृहीत्वा
वसन्तसेनायाः सकाशं गच्छ ।

अर्थेषु काममुपलभ्य मनोरथो मे
स्त्रीणां धनेष्वनुचितं प्रणयं करोति ।

माने च कार्यकरणे च विलम्बमानो

धिग् भोः ! कुलं च पुरुपस्य दरिद्रतां च ॥ १८ ॥

विदूषकः—अहो अप्पमुळ्ळत्तस्स सुवण्णभण्डअस्स किदे सदसहस्स-
मुळ्ळा मुक्तावली णीआदइदव्वा । [अहो अल्पमूल्यस्य सुवर्ण-

३ भाण्डकस्य कृते शतसहस्रमूल्या मुक्तावली निर्यातयित्तव्या ।]

नायकः—वयस्य ! मा मैवम् ।

यं समालक्ष्य विश्वासं न्यासोऽस्मासु कृतस्तया ।

तस्यैतन्महतो मूर्ख्यं प्रत्ययस्य प्रदीयताम् ॥ १९ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सोरकण्ठा वसन्तसेना, चित्रफलकानादाय

वर्तिकापरण्डहस्ता चेदी च ।)

३ गणिका— हब्जे ! पेक्खसि सरिसो तरस जणस्स । [हब्जे ! पश्यसि
सदशस्तस्य जनस्य ।]

चेदी—अञ्जुए ! तस्सि हत्थिविमदकोळाहले बहुमाणपट्यरयाए

६ विट्ठिए दूरदो दिट्ठो सो भट्ठिदारओ इंदिसो एव्व । [अञ्जुके ।
तस्मिन् हस्तिविमर्दकोलाहले बहुमानपर्यस्तया दृष्ट्वा दूरतो दृष्टः स
मनुदारक ईदृश एव ।]

- ९ गणिका-तुम दाउ दक्खो वेसवासजणो त्ति जणवाद् पूरअन्ती अत्तिअ भणासि । [त्व तावद् दशो वेशवासजन इति जनवाद पूरयन्त्यलीक भणति ।]
- १२ चेटी-किं एद् वेसवासजणो सव्वो दक्खिणो होइ त्ति । पेक्खण्डु अज्जुआ, चम्पआरामे पिचुमन्दा जाअन्ति । अदिसरिस त्ति मम हिअअ अहिरमदि । परमत्थदो एव पससीअदि, ण कामदेवो ।
- १५ [किमेतद् वेशवासजन सर्वो दक्षिणो भवतीति । पक्खरत्तुआ, चम्पआरामे पिचुमदा जायते । अतिसदृश इति मम हृदयमभिरमते । परमाथत एव प्रशस्यते, ननु कामदेव ।]
- १८ गणिका-हज्जे । सहीजणेण अवहसणीअत्तण अत्तणो परिहरामि । [हजे । सखीजननापहसनीयत्वमात्मन परिहरामि ।]
- चेटी-एद् जुज्जइ । सहीजणसपत्तिओ गणिआजणो णाम । [एतद्
- २१ युज्यते । सखीजनसपत्नीको गणिकाजनो नाम ।]

(तत प्रविशत्याभरणहस्ताऽपरा चेटी ।)

चेटी-सुह अज्जुआए । [सुखमज्जुआया ।]

- २४ गणिका-हज्जे । साअद दे । [हज्ज । स्वागत ते ।]

चेटी-अज्जुए । अत्ता आणवेदि-इद् दुवार पविट्ठ पोक्खर उवात्तिद् पहवण । ता तुवरमाणमण्डणा गहीदावउण्ठणा आअ

- २७ च्छट्टु त्ति । इह अट्ठहार अट्ठक्रेदु अज्जुआ । [अज्जुके । अग्नाशापयति- इद् द्वार प्रविष्ट पौष्करमुपार्वतित प्ररदणम् । तत् त्वरमाणमण्डना गहीतावगुण्डनाग-छत्तिवति । शहात्कारमल्लकरो-

- ३० एवज्जुका ।]

गणिका-कि अण्यचारुदत्तो मण्डइरिसदि । [किमार्यचारुदत्तो मण्डयिष्यति ।]

३३ चेटी-णहि, जेण अळङ्कारो पेसिदो सो राअसाओ सण्ठाणो ।

[न हि, येनालङ्कारः प्रेषितः स राजस्थालः संख्यानः ।]

गणिका-अवेहि अविणीदे । [अपेक्षविनीते ।]

३६ चेटी-पसीददु पसीददु अज्जुआ । सन्देसं खु अहं मन्तेमि ।

(पादयोः पतति ।) [प्रसीदतु प्रसीदत्वज्जुका । सन्देशं खल्वहं मन्त्रये ।]

गणिका-उट्टेहि उट्टेहि । कुसन्देसं असूआमि, ण तुवं । [उत्तिष्ठो-

३९ तिष्ठ । कुसन्देशमसूयामि, न त्वाम् ।]

चेटी-किं अहं अत्तं भणामि । [किमहममन्त्रा भणामि ।]

गणिका-भणेहि अत्तं--जदा अच्यचारुदत्तो अमिसारइदव्वो

४२ तदा मण्डेमि त्ति । [भगाम्बां- यदार्यचारुदत्तोऽमिसारयित्तव्य-

स्तदा मण्डयामीति ।]

चेटी-तह । (निष्क्रान्ता ।) [तथा ।]

४५ (ततः प्रविशति सज्जलकः ।)

सज्जलकः-

कृत्या निशायां वचनीयदोषं निद्रां च हित्वा तिमिरं भयं च ।

स एव सूर्योदयमन्दवीर्यः शनैर्दिवाचन्द्र इवारिम मीतः ॥ १ ॥

दिष्टया कर्मान्ते प्रभातम् । यावदिदानीं वसन्तसेनायाः परिचारि-

काया मदनिकाया निष्क्रयार्थं मयेदं कृतम् । (परिक्रम्य) इदं

३ यमन्तसेनाया गृहम् । यावत् प्रविशामि । (प्रविश्य) किन्तु

रत्नभ्यन्तरस्था मदनिका । अधत्रा, पूर्वाह्णे गणिकानामभ्यन्तरे

सान्निध्यम् । अतस्तत्रैव तथा भवितव्यम् । यावच्छब्दापयामि ।

६ मदनिके ! मदनिके ! !

चेटी-(आकर्ण्य) सज्जलअस्स विअ सरो । वायुदा अज्जुआ । ता

उवसप्पिरसं । (उरगम्य) इअम्हि । [सज्जलक्येन स्वरः । व्यावृत्ता-

९ न्नुदा । तदुपश्रविष्यामि । इपमस्मि ।]

सञ्जलकः— इतस्तावत् ।

चेटी—किं तुवं सङ्घिकद्वयणो विअ । [किं त्वं सङ्घितवर्ण इव ।]

१२ सञ्जलकः—न खलु, किञ्चित् कथयितुकामः ।

गणिका—हृञ्जे ! इमं चित्तफलञ्च सअणीए ठावेहि । (विलोक्य)

कहिं गआ हदासा । अहव अदूरगआए होदव्वं । जाव णं

१५ पेक्खिस्सं । (परिक्रम्यावलोक्य) अम्मो इअं सा अदिसिणिञ्जाए

दिट्ठीए केण वि मणुरसेण पिवन्ती विअ सह मन्तअन्ती चिट्ठइ ।

तक्केमिं एसो जो कोयि कएणं मं याचेदि । [हञ्जे ! इदं चित्रफलकं

१८ शक्यीये स्थापय । कुत्र गता हताशा । अथवा अदूरगतया भवित-

व्यम् । यावदेनां प्रेक्षिष्ये । अम्मो इयं साऽतिस्निग्धया दृष्टया केनापि

मनुष्येण पिबन्तीव सह मन्त्रयमाणा तिष्ठति । तर्क्याभ्येष यः योऽपि

२१ प्रयेग मां याचते ।]

सञ्जलकः—श्रूयतां रहस्यम् ।

गणिका—अजुत्तं पररहरसं सोढुं, अहं गमिस्सं । [अयुक्तं पररहस्यं

२४ शोढुम्, अहं गमिष्यामि ।]

सञ्जलकः—अपि वसन्तसेना (इत्यर्धोक्ते) ।

गणिका—अहं अदिहदा एदाअं कहाअं । होदु, सुणिरसं दाव

२७ भविस्सदि । (पुनः प्रतिनिवृत्त्य स्थिता ।) [अहमधिष्ठैतरयां कथा-

याम् । भवतु, श्रोष्यामि तावद् भविष्यति ।]

सञ्जलकः—किं दास्यति त्वां निष्क्रेणेण ।

३० गणिका—सो एव्य एसो । होदु, सुणिरसं । [स एवैवः । भवतु,

श्रोष्यामि ।]

चेटी—सञ्जलअ ! मम पदाणं पुढमं एव अञ्जुआए उत्तं । [सञ्ज-

३३ लक ! मम प्रदानं प्रथममेवाञ्जुश्लोक्तम् ।]

सञ्जलकः—तेन हीममास्यै प्रयच्छ, एवं वक्तव्या च -

अयं तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितः ।

अप्रकाश्यो ह्यलङ्कारो मत्त्नेहाद् धार्यतामिति ॥ २ ॥

चेटी- पेक्खामि दाव । [पश्यामि तावत् ।]

सञ्जलकः-गृह्यताम् । (दर्शयति ।)

३ चेटी-दिट्ठपुरुवो विअ अअं अळङ्कारो । [दृष्टपूर्वं श्वायमलङ्कारः ।]

गणिका-ममकेरओ विअ अअं अळङ्कारो । [मदीय श्वायमलङ्कारः ।]

चेटी-भणाहि भणाहि । को इमस्स आअमो । [भण भण ।]

६ कोऽस्यागमः ।]

सञ्जलकः-त्वत्त्नेहात् साहसं कृतम् ।

उभे-हं, साहसिओ । [हं, साहसिकः ।]

९ चेटी-(आत्मगतम्) आ, अञ्जुआए खु इमस्स आइदी कम्मदारुणदाए उब्बेअणीआ संवुत्ता । (प्रकाशम्) हद्धि मम किदे उभअं संसइदं संवुत्तं-तव शरीरं चारित्तं च । [भा,

१२ अञ्जुजायाः सत्वस्याकृतिः कर्मदारुणतयोद्वेजनीया संवृत्ता । हा धिग् मम कृते उभयं संशयितं संवृत्तं- तव शरीरं चारित्रं च ।]

सञ्जलकः-उन्मत्तिके ! साहसे खलु श्रीर्वसति ।

१५ चेटी-अपण्डितो सु सि । को हि णाम जीविदेण शरीरं विक्कीणि-स्सदि । अह कस्स गेहे इअं विस्सासवञ्चना किदा । [अपण्डितः सत्वसि । को हि नाम जीवितेन शरीरं विक्रेष्यति । अथ कस्य गेहे

१८ इयं विश्वासवञ्चना कृता ।]

सञ्जलकः-यथा प्रभाते मया श्रुतं--श्रेष्ठिचत्वरे प्रतियसति सार्थवाहपुत्रश्चारुदत्तो नाम ।

२१ उभे-दुम् ।

सञ्जलकः-अयि,

विपादस्रस्तसर्वाङ्गी सम्भ्रमोत्फुल्ललोचना ।

मृगीव शरविद्धाङ्गी कम्पसे चानुकम्पसे ॥ ३ ॥

चेटी-सचं भणाहि । सत्यवाहकुले साहसं करन्तेण तुए कोच्चि
कुळवुत्तो सत्येण अत्थि परिकरदो वावादिदो वा । [सत्य भण ।
३ सार्यवाहकुले साहसं कुर्वता त्वया कश्चित् कुलपुत्रः शस्त्रेणास्ति परिक्षतो
व्यापादितो वा ।]

गणिका-सुदृष्टु, मए वि पुच्छिदञ्चं एदाए पुच्छिदं । [सुपु, मयापि
६ प्रष्टव्यमेतया पृष्टम् ।]

सज्जलकः-मदनिके ! एतावत् किं न पर्याप्तं, द्वितीयमप्यकार्यं
करिष्यामि । न रत्नत्र शस्त्रेण कश्चित् परिक्षतो व्यापादितो वा ।

९ चेटी- सज्जलक ! सचं । [सज्जलक ! सत्यम् ।]

सज्जलकः-सत्यम् ।

चेटी-साहु सज्जलक ! पिअं मे । [साधु सज्जलक ! प्रियं मे ।]

१२ सज्जलक.-किं किं प्रियमित्याह । ईदृशं मदनिके !

त्वत्त्नेहवद्धृदयो हि करोम्यकार्यं

सन्तुष्टपूर्वपुरुषेऽपि कुले प्रसूतः ।

रक्षामि मन्मथगृहीतमिदं शरीरं

मित्रं च मां व्यपदिशस्यपरं च यासि ॥ ४ ॥

चेटी-सज्जलक ! सुणाहि । अज्जुआए अअं अळङ्कारो । (कर्णे ।)

एवं विअ । [सज्जलक ! धृणु । अज्जुकाया अयमलङ्कारः ।

३ एवमित्थ ।]

सज्जलकः-एवम् ।

अज्ञानाद् या मया पूर्वं शास्ता पत्रैर्वियोजिता ।

छायार्थी म्रीप्सन्तप्तस्तामेव पुनराश्रितः ॥ ५ ॥

गणिका—सन्तप्सदि त्ति तक्केमि एदेण अक्कय्यं किदं ति । [संतप्यत इति तर्कयामि एतेनाकार्यं कृतमिति ।]

३ सज्जलकः—मदनिके ! एवं गते किं कर्तव्यम् ।

चेटी—तहिं एव णिय्यादेहि, णहि मण्डइस्सदि अज्जुआ । [तत्रैव निर्धातय, नहि मण्डविष्णयज्जुका ।]

६ सज्जलकः—अथेदानीं सोऽमर्षान्मां चोर इति रक्षिपुरूपेर्प्राह्रायप्यति चेदत्र किं करिष्यामि ।

चेटी—मा भाआहि मा भाआहि । कुञ्जुत्तो न्नु सो गुणाणं परितुस्सदि ।

९ [मा विमीहि मा विमीहि । कुलपुनः खलु स गुणानां परितुष्यति ।]

गणिका—साहु भदे ! अवत्तव्वासि, अळ्ळ्हिक्कादा यिअ एदेण यअणेण । [साधु भद्रे ! अव्यक्तन्यासि, अलङ्कृतेवैतेन वचनेन ।]

१२ सज्जलकः—सर्वथा न शक्याम्यहं तत्र गन्तुम् ।

चेटी—अअं अण्णो उवाओ । [अयमन्य उपायः ।]

गणिका—एदे गुणा वेसवासस्स । [एते गुणा वेशवासस्य ।]

१५ सज्जलकः—कोऽन्य उपायः ।

चेटी—णं तव रूपञ्ज्वा अज्जुआ अवि सत्थवाहपुत्तो अ । [ननु तत्र रूपज्ञाऽज्जुकापि सार्थवाहपुनश्च ।]

१८ सज्जलकः—न खलु ।

चेटी—तेण हि इमं दाय अळ्ळ्हिक्कारं तरस्स सत्थवाहपुत्तरस्स वअणादो अज्जुआए णिय्यादेहि । एवं च किदे तुवं रक्खिरदो, सो अय्यो

२१ अ अणिव्विण्णो भविस्सदि । अहं च पीडिदा ण भविस्सं । आहु अज्जुअं च पुणो वच्चिअ पुणो एव्य दासभावो भवे । [तेन हीमं तावदलङ्कारं तस्य सार्थवाहपुत्रस्य वचनादज्जुकायै निर्धातय । एवं च

२४ कृते एवं रक्षितः, स आर्षेश्चानिर्दिष्टो भविष्यति । अहं च पीडिता न भविष्यामि । अथवा अज्जुकां च पुनरंशयिरता पुनरेव दासभावो भवेत् ।]

सज्जलक-मदनिके ! प्रीतोऽस्मि ।

२७ गणिका-भोटु, अबन्तरं पविसिअ डवविसामि । (तथा करोति ।)

[भवत्वभ्यन्तरं प्रविश्योपविशामि ।]

चेटी-मज्जळअ ! आअच्छ, कामदेवउळे मं पडियाळेहि । अहं

३० ओसरं जाणिअ अज्जुआए णिवेदेमि । [सज्जलक । आगच्छ,

कामदेवउळे मा प्रतिपालय । अहमसरं ज्ञात्वाऽनुनाये निवेदयामि ।]

सज्जलकः-चाढम् । (निष्प्रान्तः ।)

३३ (ततः प्रविशत्यपरा चेटी ।)

चेटी-सुहं अज्जुआए । एसो सत्थवाहपुत्तस्स सआसादो कोच्चिच

यम्हणो आअदो अज्जुअं पेकिग्गदुं । [सुलमज्जुकायाः । एए

३६ सार्थेनाहपुनस्य सनाशात् कश्चिद् ब्राह्मण आगतोऽज्जुका इष्टुम् ।]

गणिका-(सादरम्) गच्छ, सिग्घं पवेसेहि णं । [गच्छ, शीघ्रं

प्रवेशयेनम् ।]

३९ चेटी-सह । (उपसृत्य) एदु एदु अय्यो । [तथा । एतवेत्वार्यः ।]

(प्रविश्य)

विदूषक- (सर्वतो विलोक्य) अहो गणिआनाहस्स ससिसीअदा ।

४२ णाणापट्टणसमागदेहि आअमिण्हि पुत्थआ वाईअन्ति । सओज-

अन्ति अ आहारप्पआराणि । वीणा वादीअन्ति । सुवण्णआरा

अळङ्कारप्पआराणि आदरेण जोजअन्ति । [अहो गणिकावाट्ठव्य

४५ सश्रीकता । नानापट्टणसमागतैरगणिकैः पुस्तकानि वाच्यन्ते ।

सयोज्यन्ते चाहारप्रकारा । वीणा वाच्यन्ते । सुवर्णकारा अलङ्कारप्रका-

रानादरेण योजयन्ति ।]

४८ चेटी-एसअ अज्जुआ । डवसप्पदु अय्यो । [एएऽनुका । उपसर्प-

त्वार्यं ।]

विदूषक- (उपगम्य) सोत्थि होदीए । [स्वस्ति मन्त्र्यै ।]

५१ गणिका—साअदं अय्यस्स । हजे ! आसणं अय्यस्स, पादोदकं च । [स्वागतमार्यस्य । हजे ! आसनमार्यस्य, पादोदकं च ।]

विदूषकः—(आत्मगतम्) सर्व्वं आणेदु वज्जिअ भोजणं । [सर्व्व-

५४ मानयतु वर्जयित्वा भोजनम् ।]

चेटी—जं अज्जुआ आणवेदि । (आसनं ददाति पादोदकं च ।)

उपविसदु अय्यो । [यदज्जुकाशापयति । उपविशत्वार्यः ।]

५७ विदूषकः—(उपविश्य) पडिच्छदु आसणं भोदी । अहं किञ्चि भणिदुं आअदो । [प्रतीच्छत्वासनं भवती । अहं किञ्चिद् भणितु-
मागतः ।]

६० गणिका—(उपविश्य) अवहिदमिह । [अवहितास्मि ।]

विदूषकः—केत्तिअमत्तं खु तस्स अळङ्कारस्स मुळ्ळप्पमाणं । [किञ्च-
न्मात्रं सखु तस्यालङ्कारस्य मूल्यप्रमाणम् ।]

६३ गणिका—किंणिमित्तं खु अय्यो पुच्छदि । [किञ्चिमित्तं सत्वार्यः
पृच्छति ।]

विदूषकः—सुणादु भोदी । तत्तहोदो चारुदत्तस्स . गुणप्पशा-

६६ अणणिमित्तं खु तुए अळङ्कारो त्तिहं णिक्खित्तो । सो तेण जूदे
हारिदो । [शृणोतु भवति । तत्रभवतश्चादत्तस्य गुणप्रत्यायननिमित्तं
सखु तस्यालङ्कारस्तस्मिन् निक्षिप्तः । स तेन द्यूते शरितः ।]

६९ गणिका—जूदे । जुज्जइ । तदो तदो । [द्यूते । युन्यते । ततस्ततः ।]

विदूषकः—तदो तस्स अळङ्कारस्स मुळ्ळभूदं इमं मुत्तावळिं पडि-
च्छदु भोदी । [ततस्तस्यालङ्कारस्य मूल्यभूतामिमां मुक्तावलीं प्रतीच्छतु

७२ भवती ।]

गणिका—(आत्मगतम्) धिक् खु गणिआभायं । लुद्धत्ति मं तुळ-
अदि । जइ ण पडिच्छे, सो एव्व दोसो भयिस्सदि । (प्रकाशम्)

मदनिका— एसा अञ्जुआ । उवसप्पदु अय्यो । [एपाञ्जुआ ।
उपसर्पत्वार्यः ।]

३ सञ्जलकः— (उपसृत्य) सुखं भवत्यै ।

गणिका— साअदं अय्यस्स । हञ्जे ! आसणं देदु अय्यस्स ।
[स्वागतमार्यस्य । हञ्जे ! आसनं दीयतामार्याय ।]

६ सञ्जलकः— भवतु भवतु । गृहीतमासनम् । त्वरिततरमनुष्ठेयं
किञ्चित् कार्यमस्ति ।

गणिका— एवं भणादु अय्यो । [एवं, भणत्वार्यः ।]

९ सञ्जलकः— आर्यचारुदत्तेनारिम प्रेषितः—यस्सावदलङ्कारो मम हस्ते
निक्षिप्तः, स त्वसंभोगमलिनतया गृहस्यासात्रिध्यान् कौडुम्बिकानां
दुरारक्षः । तद् गृह्यताम् इति ।

१२ गणिका— इमं तस्स चारुदत्तस्स देदु अय्यो । [इमं तस्मै चारु-
दत्ताय ददात्वार्यः ।]

सञ्जलकः— भवति ! न खल्वहं गच्छामि ।

१५ गणिका— अहं जाणामि तस्स गेहे साहसं करिअ आणीदो अअं
अळङ्कारो । तस्स गुणाणि अणुक्कम्पेदु अय्यो । [अहं जानामि
तस्य गेहे साहसं कृत्वानीतोऽयमलङ्कारः । तस्य गुणाननुकम्पतामार्यः ।]

१८ सञ्जलकः— (आत्मगतम्) कथं विदितोऽस्म्यनया ।

गणिका— को एत्थ, पवहणं दाव अय्यस्स । [कोऽत्र, प्रवहणं
तावदार्यस्य ।]

२१ मदनिका— गेमिसदो विअ मुणीअदि । आअदेण पवहणेण होद्वयं
[नेमिशब्द इव श्रूयते । आगतेन प्रवहणेन भवितव्यम् ।]

गणिका— (स्वैरामरणैर्मदनिकामलङ्कृत्य) आरुहदु अय्यो अय्याए

२४ सह पवहणं । [आरोहत्वार्यं आप्यंसा सह प्रवहणम् ।]

मदनिका— अञ्जुए ! किं एदं । [अञ्जुके । किमेतन् ।]

गणिका-मा खु मा खु एवं मन्तिअ । अय्या खु सि दाणि संयुत्ता ।
 २७ गणहद् अय्यो । (मदनिका गृहीत्वा सज्जलकाय प्रयच्छति ।)
 [मा खलु मा खल्वेव मन्त्रयित्वा । आर्या खल्वसीदानीं सट्ठा ।
 गृह्णात्वार्यं ।]

सज्जलकः- (आत्मगतम्) भोः ! कदा गल्यस्याः प्रतिकर्तव्यं भवि-
 प्यति । अथवा, शान्तं शान्तं पापम् ।

नरः प्रत्युपकारार्थी विपत्तौ लभते फलम् ।

द्विपतामेव कालोऽस्तु योऽस्या भवतु तस्य वा ॥ ७ ॥

(तथा सह निष्क्रान्तः सज्जलकः ।)

गणिका-चत्तरिए ! [चत्तरिके ।]

३ (प्रतिदय)

चेटी- अज्जुए ! इअम्हि । [अज्जुके ! इयमस्मि ।]

गणिका-हञ्जे ! पेक्ख जागरन्तीए मए सिधिणो दिट्ठो एवं । [इञ्जे !

६ पदय जाप्पन्त्या मया स्वप्नो दृष्टः एवम् ।]

चेटी- पिअं मे, अमुदं कणाडअं संयुत्तं । [प्रिय मे, अमृताङ्कनाटकं
 संयुत्तम् ।]

९ गणिका-एहि इमं अट्ठइकारं गण्हिअ अय्यचास्दत्तं अभिसरि-
 स्सामो । [एहीममलकारं गृहीत्वार्यं चारुदत्तमभिसरिष्याव ।]

चेटी-अज्जुए ! तह । एदं पुण अभिसारिआसहाअभूदं दुद्धिणं

१२ उण्णमिदं । [अज्जुके ! तथा । एतत् पुनरभिचारिकासहायभूतं
 दुर्दिनमुन्नमितम् ।]

गणिका-हदासे ! मा हु वड्ढायेहि । हताशे ! मा खलु वर्धय ।]

१५ चेटी-एदु एदु अज्जुआ । [एत्वेत्वज्जुका ।]

(निष्क्रान्ते ।)

चतुर्थोऽङ्कः ।

चारुदत्तस्य श्लोकानुक्रमणिका ।

अकामा हियते	I.	25	तथा विभव	III.	12
अज्ञानाद् या	IV.	5	तरुणजन०	I.	17
अद्यास्य भित्तिषु	III.	10	स्वरस्त्रेहवद्ध०	IV.	4
अभिनयति	I.	16	दारिद्र्यात् पुरुषस्य	I.	6
अयं तव शरीर	IV.	2	दुवेहि अम्हेहि	I.	10
अयंषु कामं	III.	18	देशः को नु जला०	III.	8
अविज्ञातप्रयुक्तेन	I.	27	धिगस्तु खलु	III.	14
अग्निं कखु तिवस्त्रे	I.	15	नरः प्रत्युपमारार्थी	IV.	7
असौ हि दत्त्वा	III.	3	निःश्वासोऽस्य	III.	13
आलोकविशाला	I.	21	परिचिततिमिरा	I.	13
इयं हि निद्रा	III.	4	भवांस्तावद्	III.	16
उत्कण्ठितस्य	III.	1	मयि द्रव्यक्षयक्षीणे	III.	17
उदयति हि शशा०	I.	29	माज्जरः प्लवने	III.	11
एषा हि वाशू	I.	23	य समालक्ष्य	III.	19
एषा रत्नप्रवेशेन	I.	24	यः कश्चिच्चकित०	IV.	6
एषा हि वयसो	I.	22	यत्र मे पतितः	I.	28
कः अद्यास्यति	III.	15	यासां बलिर्भवति	I.	2
कामं नीचमिदं	III.	6	रक्तं च तार०	III.	2
कामं प्रदोष	I.	18	लिम्पतीव तमो	I.	19
किं त्वं पदात्	I.	11	लुब्धोऽर्थवान्	III.	7
किं त्वं भयेन	I.	9	विभवानुवशा	I.	7
किं यासि धावति	I.	8	विपादघ्नस्त०	IV.	3
किं वाशुजेवे	I.	12	सत्यं न मे	I.	5
कृत्वा निशायां	IV.	1	स मद्दिधानां	I.	26
कृत्वा शरीर०	III.	5	सिंहाक्रान्तं	III.	9
क्षीणा ममार्यां	I.	4	सुरं हि दुःखा०	I.	3
धिदगुळदहि	I.	1	सुलभशरण०	I.	20
जनयति खलु	I.	14			

प्रतिमायाः कथावस्तु ।

अत्र कथावस्तु प्रायः सर्वे रामायणाद् गृहीतम् । तत्र प्रथमं श्रीरामस्या-
भिपेके प्रवृत्ते सति राज्ञः कर्णे मन्यरया विमप्यभिहितम् । ततश्च विच्छिन्नोऽ-
भिपेकः । रामश्च कैकेयीपत्न्याद् राज्ञा निर्वासितः । ततः पुत्रगोप्ताद् राजा
दशरथो विपन्नः । अयं मातुल्यग्रहनिवासात् प्रतिनिवृत्तो भरतः प्रतिमा-
गृहे पितामहादिप्रतिमाभिः सह स्थापितो दशरथस्य प्रतिमा दृष्ट्वा विदित-
पीतृयापत्तिः कैकेयीं निर्मत्स्ययाचक्रे । स्वयं च सुमन्नसहितो रामं द्रष्टुमरण्ये
गत्वा तस्मात् तत्पादुके गृहीत्याभिपेकजलं तयोरेवावर्जयितुमभ्यनुज्ञामादाय
नगरं प्रत्याजगाम । तत्र चारण्यवासमनुभवति रामे मायाभिभ्रुणा रावणेन
सीतापहृता । तामभ्यवपत्तुमागतो जययुर्हृतो रावणेन । सुमन्ननिवेदित-
सीतापहारो भरतो रामसाहाय्यार्थं लङ्कां गन्तुं विनिश्चिकाय । ततो वानर-
सहायो लङ्केश्वरं निहत्य सीतामादाय रामः पुनरप्याश्रमं प्राप्त इति उदन्त-
मुपलभ्य मातृभिः सह सप्रकृतिको भरतस्तत्रैव रामं प्रत्युद्गतः । तदनन्तरं
भरतात् प्रतिगृहीतराज्यो रामो राज्येऽभिषिषिचे ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

राजा—दशरथः कोसलाधिपः ।

रामः

लक्ष्मणः

भरतः

शत्रुघ्नः

} —दशरथस्य पुत्राः ।

सुमन्नः—दशरथस्य सारथिः ।

रावणः—राक्षसाधिपः परिव्राजकवेपः ।

कान्युकीयः

सूतः

देवकुलिकः--प्रतिमाग्रहरक्षकः ।

भटः

सुधाकारः

वृद्धतापसी

तापसः

नन्दिलकः

स्त्रियः--

सीता--रामस्य पत्नी ।

कौसल्या
सुमित्रा
कैकेयी } --राममातरः ।

अवदातिका--चेटी सीतायाः ।

विजया--प्रतीहारी ।

नन्दिनिका--चेटी ।

तापसी

भासनाटकचक्रे प्रतिमा ।

(नान्यन्ते तत प्रविशति सूत्रधार ।)

सूत्रधार ।

सीताभ्र पातु सुमन्त्रतुष्ट
सुग्रीवराम सहलक्ष्मणश्च ।
यो रात्रणार्थप्रतिमत्र देव्या
विमीपणात्मा भरतोऽनुसर्गम ॥ १ ॥
(नेपथ्यामिनुसमवगेन ।)

आर्ये, इतस्तावत् ।

३

(प्रविश्य ।)

नटी-अप्य इअम्हि । [आर्य, इयमस्मि ।]

सूत्रधार - आर्ये, इदमेवेवानीं शरत्कालमधिकृत्य गीयतां तावत् ।

६

नटी-अप्य, तद् । (गायति ।) [आर्य, तथा ।]

सूत्रधार - अरिमन् हि काले

चरति पुलिनेषु हसी काशाशुकयासिनी सुसङ्घा ।

(नेपथ्ये)

अप्य, अप्य । [आर्य, आर्य ।]

३

(आकर्ण्य ।)

सूत्रधार - भरतु विज्ञातम्

सुदिता नरेन्द्रभवने त्वरिता प्रविहाररक्षीय ॥ २ ॥

(निष्क्रान्ती ।)

स्थापना ।

३ (प्रविश्य ।)

प्रतिहारी-अथ्य को इह कञ्चुईआणं संणिहिदो । [आर्य क इह काञ्चुकीयानां संनिहितः ।]

६ (प्रविश्य ।)

काञ्चुकीयः-भवति, अयमरिम । किं क्रियताम् ।

प्रतिहारी-अथ्य । महाराओ देवासुरसङ्ग्रामेषु अप्पडिहदमारहो

९ दसरहो आणवेदि-सिग्घं भट्टिदारअस्स रामस्स रज्जप्पहावस-
ओअकारआ अहिसेअसन्भारा आणीअन्तु त्ति । [आर्य,
महाराओ देवासुरसङ्ग्रामेष्वप्रतिहतमहारथो दत्तारथ आनापयति ।]

१२ शीघ्रं भर्तृदारकस्य रामस्य राज्यप्रभावसयोगकारका अभिषेकसभारा
आनीयन्तामिति ।]

काञ्चुकीयः-भवति, यद्यदाज्ञप्तं महाराजेन, तत् सर्वमुपस्थापितम् ।

१५ पश्य ।

छत्रं सव्यजनं सनन्दिपटहं भद्रासनं कल्पितं

न्यस्ता हेममयाः सदर्भकुमुमास्तीर्थान्वुपूर्णा घटाः ।

युक्तः पुष्यरथश्च मन्त्रिसहिताः पौराः समभ्यागताः

सर्वस्यास्य हि मङ्गलं स भगवान् वेद्यां वसिष्ठः स्थितः ॥ ३ ॥

प्रतिहारी-जइ एव्वं, सोहणं किदं । [यद्येवं, शोभनं कृतम् ।]

काञ्चुकीयः-हन्त भोः

इदानीं भूमिपालेन कृतकृत्याः कृताः प्रजाः ।

रामाभिधानं मेदिन्यां शशाङ्कमभिषिञ्चता ॥ ४ ॥

प्रतिहारी-तुवरदु तुवरदु दाणि अय्यो । [त्वरतां त्वरतामिदानी-
मार्यः ।]

३ काञ्चुकीयः-भवति ! इदं त्वर्यते ।

(निष्क्रान्तः ।)

- प्रतिहारी-(परिष्कृत्याग्लोक्य) अय्य ! सभवअ ! संभवअ ! गच्छ
तुवं पि महाराअवअणेण अय्यपुरोहिदं जहोपआरेण तुवारेहि ।
६ (अन्यतो गत्वा ।) सारसिए ! सारसिए ! सङ्गीदयाळं गच्छिअ
नाडईआण विण्णवेहि-काळसयादिणा णाडएण सज्जा होह त्ति ।
जाय अहं वि सब्बं किदं त्ति महाराअरस णिवेदेमि । (निष्क्रान्ता ।)
९ [आर्य ! समरक ! समरक ! गच्छ, त्वमपि महाराजपञ्चनेनार्यपुरोहितं
ययोपचारेण तरय । सारसिके ! सारसिके ! सङ्गीतशाला गत्वा नाटकीयाना
निशापय-कारसनादिना नाटनेन सज्जा भवतेति । यावद्दहमपि सर्वे
१२ कृतमिति महाराजाय निवेदयामि ।]

(तत प्रविशत्यवदातिका बल्कल गृहीत्वा ।)

- अवदातिका-अहो अच्चाहिदं । परिहासेण वि इम चक्कळं उवण-
१५ अन्तीए मम एत्तिअं भअं आसी, कि पुण लोभेण परधणं
हरन्तरस । हसिदु विअ इच्छामि । ण खु एआइणीए हसिदब्बं ।
[अहो अत्याहितम् । परिहासेनापीम बल्कलमुपनयन्त्या ममैतावद्
१८ भयमासीत्, कि पुनर्लोभेन पाधत हरतः । हसितुमिनेच्छामि ।
न तस्वेकाकिन्या हसित यम् ।]

(तत. प्रविशति सीता सपरिवारा)

- २१ सीता-हजे, ओदादिअ परिशङ्किदवण्णा विअ दिरसइ । कि णु हु
विअ एद । [हजे, अवदातिका परिशङ्कितवणेव दृश्यते । किन्तु
तल्लिरैतन् ।]
२४ चेटी-भट्टिणि ! सुळहावराहो परिअणो णाम । अवरब्बज्ञा भवि-
रसदि । [भट्टिनि ! सुळभापराधः परिजनो नाम । अपराधा
भविष्यति ।]

२७ सीता-णहि णहि । हसिदुं विअ इच्छदि । [नहि नहि, हसिदु-
मिषेच्छति ।]

अवदातिका-(उपसृत्य ।) जेदु भट्टिणी ! भट्टिणि ण खु अहं
३० अवरवक्षा । [जयतु भट्टिणी ! भट्टिणि न खल्वहमपराद्धा ।]

सीता-का तुमं पुच्छदि । ओदादिण ! किं एदं वामहत्थपरिगहिदं ।
[का त्वां पृच्छति । अवदातिके ! किमेतद् वामहस्तपरिगृहीतम् ।]

३३ अवदातिका-भट्टिणि ! इदं वक्कळं । [भट्टिणि ! इदं वल्कलम् ।]
सीता-वक्कळं किरस आणीदं । [वल्कल वस्त्रादानीतम् ।]

अवदातिका-सुणादु भट्टिणी । णेवच्छपाळिणी अय्यरेवा णिव्वु-
३६ त्तरङ्गप्पओअणं असोअरुक्खरस एक्कं किरसळअं अग्हेहि जाइदा
आमि । ण अ ताए दिण्णं । तदो अरिहदि अवरारो त्ति इदं
गहिदं । [शृणोतु भट्टिणी ! नेपथ्यपालिन्यार्यरेवा निवृत्तरङ्गप्रयोजनम-
३९ शोकवृत्तस्यैकं किरसलयमस्माभिर्वाञ्छितासीत् । न च तथा दत्तम् ।
ततोऽर्हत्पराराध इतीदं गृहीतम् ।]

सीता-एवअं किदं । गच्छ, णिय्यादेहि । [पापकं कृतम् । गच्छ,
४२' निर्यातय ।]

अवदातिका-भट्टिणि ! परिहासणिमित्तं खु मए एदं आणीदं ।
[भट्टिणि ! परिहासनिमित्तं तत्र मयैतदानीतम् ।]

४५ सीता-उम्मत्तिण ! एवं दोसो वइदइ । गच्छ णिय्यादेहि, णिय्या-
देहि । [उन्मत्तिके ! एवं दोषो वर्धते । गच्छ, निर्यातय, निर्यातय ।]

अवदातिका-जं भट्टिणी आणवेदि । (प्रस्थातुमिच्छति ।) [यद्
४८ भट्टिन्याज्ञापयति ।]

सीता-हय्या ! एहि दाव । [हला ! एहि तावत् ।]

अवदातिका-भट्टिणि ! इअग्धि । [भट्टिणि ! इयमसि ।]

- ५१ सीता-हृत्वा ! किं णुं ह्यु मम वि दाव सोहृदि । [हला । किन्तु खलु ममापि तावच्च शोभते ।
अवदाति * -भट्टिणि ! सव्वसोवणीअं सुरुवं णाम । अलङ्करोतु
- ५४ भट्टिणी [भट्टिणि । सर्वज्ञोमनीयं सुरूपं नाम । अलङ्करोतु भट्टिणी ।]
सीता-आणेहि दाव । (गृहीत्वात्पृथक् ।) हला ! पेक्ख, किं दाणिं सोहृदि । [आनय तावत् । हला । पश्य, किमिदानीं शोभते ।]
- ५७ अवदातिका-तव खु सोहृदि णाम । सोवण्णिअं विअ वक्खल्ल सवुत्तं । [तव खलु शोभते नाम । सोवण्णिअमिव वक्खल्लं सवुत्तम् ।]
सीता-हृत्वा ! तुव किञ्चि ण भणसि । [हृत्वा ! त्वं किञ्चिन्न भणसि ।]
- ६० चेटी-णत्थि वाआए पओअणं । इमे पहरिसिदा तणूरुहा मन्तेन्ति । (पुत्रकं दर्शयति ।) [नास्ति वाचा प्रयोजनम् । इमानि प्रहृषितानि तनूकहाणि मनयन्ते ।]
- ६३ सीता-हृत्वा आदंसअ दाव आणेहि ! [हृत्वा । आदर्शं ताम-दानय ।]
चेटी-जं भट्टिणी आणवेदि । (निष्क्रम्य प्रविश्य ।) भट्टिणि । अअं
- ६६ आदंसओ । [यद् भट्टिन्याशापयति । भट्टिणि । अगमादर्शं ।]
सीता-(चेगीमुखं विलोक्य) चिट्ठु दाव आदंसओ । तुवं किं वि वत्तुकामा मिअ । [तिष्ठतु तापदादर्शं । त्वं किमपि वक्तुकामेव ।]
- ६९ चेटी-भट्टिणि, एव मए सुद । अय्यवाळाई कञ्चुई भणादि अहिसेओ अहिसेओ त्ति । [भट्टिणि । एव मया श्रुतम् । आर्य-वालाकि कञ्चुई भणति-अभिप्रेरोऽभिप्रेक इति ।]
- ७२ (प्रविश्यापरा)
चेगी-भट्टिणि ! पिअक्खाणिअं पिअक्खाणिअ । [भट्टिणि, प्रियाणानि क्व प्रियाणानि क्वम् ।]
- ७५ सीता-किं किं पडिच्छिअ मन्तेस्सि । [किं किं प्रतीक्ष्य मनयसे ।]

चेटी-भट्टिदारओ किल अहिसिञ्चीअदि । [भर्तृदारकः किलामि-
पिच्यते ।]

७८ सीता-अवि तादो कुसळी । [अपि तातः कुगली ।]

चेटी-महाराएण एव्व अहिसिञ्चीअदि । [महाराजेनैवाभिषिच्यते ।]

सीता-जइ एयं, दुदीअं मे पिअं सुदं । विसाळदरं उच्छङ्गं

८१ करेहि । [यद्येवं, द्वितीयं मे प्रिमं श्रुतम् । विशालतरमुत्सङ्गं कुरु ।]

चेटी-भट्टिणि ! तह । (तथा करोति ।) [भट्टिनि ! तथा ।]

(सीता आभरणान्यवमुच्य ददाति ।)

८४ चेटी-भट्टिणि ! पटहसदो विअ । [भट्टिनि ! पटहशब्द इव ।]

सीता-सो एव्व । [स एव ।]

चेटी-एकपदे ओघट्टीअ तुह्णीओ पटहसदो संवुत्तो । [एकपदे

८७ अवघट्ट्य त्पणीकः पटहशब्दः सवृत्तः ।]

सीता-को णु खु उग्घादो अहिसेअस्स । अहव बहुवुत्तन्ताणि

राअउळ्ळाणि णाम । [को नु खलूद्वातोऽभिषेकस्य । अथवा बहुवृत्तान्तानि

९० राजकुलानि नाम ।]

चेटी-भट्टिणि, एवं मए सुदं-भट्टिदारअं अहिसिञ्चिअ महा-

राओ यणं गमिस्सदि त्ति । [भट्टिनि ! एवं मया श्रुतं-भर्तृदारक

९३ मभिषिच्य महाराजे वन गमिष्यतीति ।]

सीता-जइ एव्वं, ण सो अहिसेओदओ, मुहोदअं णाम ।

[यद्येवं, न तदभिषेकोदकं, मुखोदकं नाम ।]

९६ (ततः प्रविशति रामः ।)

रामः-हन्त भोः !

आरघ्ये पटहे स्थिते गुरुजने भद्रासने लङ्घिते

स्कन्धोच्चारणनम्यमानवदनप्रच्योतितोये घटे ।

राज्ञाह्वय विसर्जिते मयि जनो धैर्येण मे विस्मितः

स्वः पुत्रः कुरुते पितुर्यदि यथः कस्तत्र भो ! विममयः ॥५॥

विश्रम्यतामिदानीं पुत्रेति स्वयं राज्ञा विसर्जितस्यापनीतभासे-
च्छयसितमिव मे मनः । दिष्टथा स एवास्मि रामः महाराज एव

३ महाराजः । यावदिदानीं मैथिलीं पश्यामि ।

भवदातिका-भट्टिणि ! भट्टिदारओ खु आअच्छइ । णावणीदं
वक्खं । [भट्टिनि ! भर्तृदारकः सत्त्वागच्छति । नापनीत वत्कलम् ।]

६ रामः-मैथिलि । किमास्यते ।

सीता-हं अय्यउत्तो । जेटु अय्यउत्तो । [हं आर्यपुनः । जपत्वार्य-
पुत्रः ।]

९ रामः-मैथिलि ! आस्यताम् । (उपविशति ।)

सीता-जं अय्यउत्तो आणवेदि । (उपविशति ।) [यद् आर्यपुन
आज्ञापयति ।]

१२ भवदातिका-भट्टिणि । सो एव्य भट्टिदारअस्स वेसो । अळ्ळिअं विअ
एदं भवे । [भट्टिनि ! स एव भर्तृदारकस्य वेपः । अलीकमिरेतद् भवेत् ।]

सीता-तादिसो जणो अळ्ळिअं ण मन्तेदि । अह्वय बहुवुत्तन्वाणि

१५ राअउव्याणि णाम । [तादृशो जनोऽलीक न मन्थयते । अथवा बहु-
वृत्तान्तानि राजकुलानि नाम ।]

रामः-मैथिलि ! किमिदं कथ्यते ।

१८ सीता-ण खु किञ्चि । इअं दारिआ भणादि-अहिसेओ अहिसेओ
त्ति । [न ललु किञ्चित् । इयं दारिका भणति-अभिषेकोऽभिषेक
इति ।]

२१ रामः-अवगच्छामि ते कौतूहलम् । अत्यन्तियेकः । श्रूयताम् ।
अशारिम महाराजेनोपाध्यायामात्यप्रकृतिजनसमक्षनेकप्रकारसंक्षिप्तं

कोसलराज्यं कृत्वा बाल्याभ्यस्तमङ्कमारोप्य मातृगोत्रं सिन्धुमाभाष्य

२४ पुत्र ! राम ! प्रतिगृह्यतां राज्यमित्युक्तः ।

सीता—तदाणीं अय्यउत्तेण किं भणिदं । [तदानीमार्यपुत्रेण किं भणितम् ।]

२७ रामः—मैथिलि ! त्वं तावत् किं तर्कयसि ।

सीता—तक्केमि अय्यउत्तेण अभणिअ किञ्चि दिग्धं णिस्ससिअ महाराअस्स पादमूळेसु पडिअं त्ति । [तर्कयाम्यार्यपुत्रेणाभणित्वा

३० किञ्चिद् दीर्घं निःश्वस्य महाराजस्य पादमूलयोः पतितमिति ।]

रामः—मुष्टु तर्कितम् । अल्पं तुल्यशीलानि द्वन्द्वानि सृज्यन्ते । तत्र हि पादयोरस्मि पतितः ।

समं बाष्पेण पतता तस्योपरि ममाप्यधः ।

पितुर्मे ह्येदितौ पादौ ममापि ह्येदितं शिरः ॥ ६ ॥

सीता—तदो तदो । [तवस्ततः ।]

रामः—ततोऽप्रतिगृह्यमाणेष्वनुनयेषु आसन्नजरादोषैः स्वैः प्राणैरस्मि शपितः ।

सीता— तदो तदो । [तवस्ततः ।]

रामः—ततस्तदानीं,

शत्रुघ्नलक्ष्मणगृहीतघटेऽभिपेके

छत्रे स्वयं नृपतिना रुदता गृहीते ।

सम्भ्रान्तया किमपि मन्थरया च कर्णे

राज्ञः शनैरभिहितं च न चास्मि राजा ॥ ७ ॥

सीता— पिअं मे । महाराओ एव्व महाराओ, अय्यउत्तो एव्व अय्यउत्तो । [प्रियं मे । महाराज एव महाराजः, आर्यपुत्र

३ एवार्यपुत्रः ।]

राम - मैथिलि, किमर्थं त्रिमुञ्चालङ्कारासि ।

सीता ण सु दाव, आवञ्जामि । [न तावद्, आवञ्जामि ।]

६ राम - न सखु । प्रत्यपानतारितैर्भूपणैर्भणितव्यम् । तथाहि--

कर्णौ त्वरापहतभूपणमुद्रपाशौ

सस्रसिताभरणगौरतलौ च हस्तौ ।

एतानि चाभरणभारनतानि गात्रे

स्थानानि नैव समतामुपयान्ति तावत् ॥ ८ ॥

सीता- पारेदि अप्यउत्तो अत्रिअ पि सच्च पिअ मन्तेदु ।

[पारयन्यार्यपुत्रोऽलीकमपि सत्यमिव भन्त्रयितुम् ।]

७ राम - तेन हि अलङ्कृत्याम् । अहमादर्शं धारयिष्ये । (तथा
इवा निवण्य ।) तिष्ठ ।

आदर्शं बल्कलानीव किमेते सूर्यरश्मय ।

हसितेन परिज्ञातं व्रीडेय नियमस्पृहा ॥ ९ ॥

अत्रदातिवे, किमेतत् ।

अवदातिका-भट्टा । विष्णु हु सोहदि ण सोहदित्ति कोदूहलेण

३ आवञ्जामि । [भर्तु । किं तु सखु शोभते न शोभत इति कौतूहलेनात्रदानि ।]

राम - मैथिलि ! किमिदम् । इक्ष्वाकूणा वृद्धालङ्कारस्त्वया वार्यते ।

अस्त्यस्माकं प्रीति । आनय ।

६ सीता- मा सु मा सु अप्यउत्तो अमङ्गल भणादु । [मा खलु मा

सख्यार्यपुत्रोऽमङ्गल भणतु ।]

राम - मैथिलि, किमर्थं वारयसि ।

७ सीता- उज्झिताहिसेअस्स अप्यउत्तस्स अमङ्गल विअ मे पडिआदि ।

[उज्झिताभिषेकश्चार्यपुत्रस्यामङ्गलमिव मे प्रतिभाति ।]

रामः—

मा स्वयं मन्द्युमुत्पाद्य परिहासे विशेषतः ।
शरीरार्धेन मे पूर्वमावद्धा हि यदा त्वया ॥ १० ॥
(नेपथ्ये)

हा हा महाराजः ।

३ सीता— अय्यउत्त ! किं एदं । [आर्यपुन, किमेतत् ।]

रामः— (आकर्ष्य ।)

नारीणां पुरुषाणां च निर्मर्यादो यदा ध्वनिः ।
सुव्यक्तं प्रभवामीति मूले दैवेन ताडितम् ॥ ११ ॥

तूर्णं ज्ञायतां शब्दः ।

(प्रविश्य)

३ काञ्चुकीयः— परित्रायतां परित्रायतां कुमारः ।

रामः— आर्य ! कः परित्रातव्यः ।

काञ्चुकीयः— महाराजः ।

६ रामः— महाराज इति । आर्य ! ननु वक्तव्यम्, एकशरीरसंक्षिप्ता
पृथिवी रक्षितव्येति । अथ कुत उत्पन्नोऽयं दोषः ।

काञ्चुकीयः— स्वजनात् ।

९ रामः— स्वजनादिति । हन्त नास्ति प्रतीकारः ।

शरीरेऽरिः प्रहरति हृदये स्वजनस्तथा ।
कस्य स्वजनशब्दो मे लज्जामुत्पादयिष्यति ॥ १२ ॥

काञ्चुकीयः— तत्रभवत्याः कैकेय्याः ।

रामः— किमम्वायाः । तेन हि उदकेण गुणेनात्र भवितव्यम् ।

३ काञ्चुकीयः— कथमिय ।

रामः— श्रूयतां,

यस्याः शक्रसमो भर्ता मया पुत्रवती च या ।

फले कश्मिन् स्पृहा तस्या येनाकार्यं करिष्यति ॥ १३ ॥

कान्चुकीयः-कुमार ! अलमुपहृतासु स्त्रीबुद्धियु स्वमार्जवमुपनिक्षे-
प्नुम् । तस्या एव खलु वचनाद् भवदमियेको निवृत्तः ।

३ रामः-आर्य, गुणाः खल्वत्र ।

कान्चुकीय -कथमिव ।

रामः-भूयतां,

वनगमननिवृत्तिः पार्थिवस्यैव ताव-

न्मम पितृपरवत्ता बालभायः स एव ।

नवनृपतिविमर्शो नास्ति शङ्का प्रजाना-

मथ च न परिभोगैर्बञ्चिता भ्रातरो मे ॥ १४ ॥

कान्चुकीयः-अथ च तयानाहूतोपसृतया भरतोऽमिपिच्यतां राज्य
इत्युक्तम् । अत्राप्यलोभः ।

३ रामः-आर्य । भवान् खल्वस्मत्पक्षपातादेव नार्थगवेक्षते । कुतः,

शुल्के विपणितं राज्यं पुत्रार्थे यदि याच्यते ।

तस्या लोभोऽत्र नास्माकं भ्रातराज्यापहारिणाम् ॥ १५ ॥

कान्चुकीयः-अथ-

रामः-अतः परं न मातु परिवारं श्रोतुमिच्छामि । महाराजस्य

३ वृत्तान्तस्त्रानदमिधीयताम् ।

कान्चुकीयः-ततस्तदानीं,

शोकादवचनाद् राज्ञा हस्तेनैव विसर्जितः ।

किमप्यमिमत्तं मन्ये मोहं च नृपतिर्गतः ॥ १६ ॥

रामः-कथं मोहमुपगतः ।

(नेपथ्ये)

३ कथं कथं मोहमुपगत इति ।

यदि न सहसे राज्ञो मोहं धनुः स्पृश मा दयाम्
 रामः—(आकर्ण्य पुरतो विलोक्य ।)

अश्रोभ्यः क्षोभितः केन लक्ष्मणो धैर्यसागरः ।
 येन रूपेण पश्यामि शताकीर्णमिवाप्रतः ॥ १७ ॥

(ततः प्रविशति धनुर्बाणपाणिर्लक्ष्मणः ।)

लक्ष्मणः—(सक्रोधम् ।) कथं कथं मोहमुपगत इति ।

यदि न सहसे राज्ञो मोहं धनुः स्पृश मा दयां
 स्वजननिभृतः सर्वोऽप्येवं मृदुः परिभूयते ।
 अथ न रुचितं मुञ्च त्वं मामहं कृतनिश्चयो
 युवतिरहितं लोकं कर्तुं यतश्छलिता वयम् ॥ १८ ॥

सीता—अप्यउक्त ! रोदिदव्ये काले सोमितिणा धणू गहीदं
 अपुव्यो खु से आआसो । [आर्यपुत्र ! रोदितव्ये काले सौमित्रिणा

३ धनुर्गृहीतम् । अपूर्वः खल्वस्त्रापासः ।]

रामः—सुमित्रामातः ! किमिदम् ।

लक्ष्मणः—कथं कथं किमिदं नाम ।

क्रमप्राप्ते हृते राज्ये भुवि शोच्यासने नृपे ।

इदानीमपि सन्देहः किं क्षमा निर्मनस्त्रिता ॥ १९ ॥

रामः—सुमित्रामातः ! अस्मद्राज्यभ्रंशो भवत उद्योगं जनयति । आः,
 अपण्डितः खलु भवान् ।

। भरतो वा भवेद् राजा वयं वा ननु तत् समम् ।

यदि तेऽस्ति धनुःश्लाघा स राजा परिपाल्यताम् ॥ २० ॥

लक्ष्मणः—न शक्नोमि रोषं धारयितुम् । भवतु भवतु । गच्छामस्ता-
वत् (प्रस्थितः ।)

३ रामः—

त्रैलोक्यं दग्धुकामेव ललाटपुटसंस्थिता ।

भ्रुकुटिर्लक्ष्मणस्यैषा नियतीव व्यवस्थिता ॥ २१ ॥

सुमित्रामातः ! इतस्तावत् ।

लक्ष्मण.—आर्य ! अयमस्मि ।

३ रामः—भवतः स्वैर्यमुत्पादयता मयैवममिहितम् । उच्यतामिदानीम् ।

वाते धनुर्नमयि सत्यमवेक्षमाणे

मुञ्चानि मातरि शरं स्वधन हरन्त्याम् ।

दोषेषु बाह्यमनुजं भरतं हनानि

किं रोपणाय रुचिरं त्रिषु पातकेषु ॥ २२ ॥

लक्ष्मणः—(सक्राप्पम् ।) हा धिक् । अस्मानविज्ञायोपालभसे ।

यत्कृते महति क्लेशे राज्ये मे न मनोरथः ।

वर्षाणि किल वस्तव्यं चतुर्दश वने त्वया ॥ २३ ॥

रामः—अत्र मोहमुपगतस्तत्रभवान् । हन्त निवेदितमप्रसुत्वम् ।
मैथिलि !

मङ्गलार्थेऽनया दत्तान् वलकलांस्तावदानय ।

करोम्यन्त्रैर्नृवैर्धर्मैर्नैवाप्तं नोपपादितम् ॥ २४ ॥

सीता—गह्वणद्दु अद्यवृत्तो । [गृह्णात्वार्यपुनः ।]

रामः—मैथिलि ! किं व्यवसितम् ।

३ सीता—णं सहधम्मआरिणी वस्तु अहं । [ननु यदधर्मपारिणी
एत्वहम् ।]

रामः—मयैवाकिना किल गन्तव्यम् ।

- ६ सीता-अदो णु खु अणुगच्छामि । [अतो नु खल्वनुगच्छामि ।]
 रामः-वने खलु वस्तव्यम् ।
 सीता-तं खु मे पासदो । [तत् खलु मे प्रासादः ।]
- ९ रामः-श्वश्रूश्वशुरशुश्रूपापि च ते निर्वर्तयितव्या ।
 सीता-णं उद्दिसिअ देवदानं पणामो करीअदि । [एनामुद्दिश्य
 देवतानां प्रणामः क्रियते ।]
- १२ रामः-लक्ष्मण ! वार्यतामियम् ।
 लक्ष्मणः-आर्य नोत्सहे श्लाघनीये काले वारयितुमत्रभवतीम् । कुतः,
 अनुचरति शशाङ्कं राहुदोषेऽपि तारा
 पतति च वनवृक्षे याति भूमिं लता च ।
 त्यजति न च करेणुः पङ्कलग्नं गजेन्द्रं
 व्रजतु चरतु धर्मं भर्तृनाथा हि नार्यः ॥ २५ ॥

(प्रविश्य)

- चेटी-जेदु भट्टिणी । णेवच्छपाळिणी अच्यरेवा पणमिअ विण्ण-
- ३ वेदि-ओदादिआए सङ्गीदसाव्यादो अच्छिन्दिअ वक्कळ्ळा
 आणीदा । इमा अवरा अणुणुहूदा वक्कळ्ळा । णिव्वत्तीअदु दाव
 किळ पओअणं त्ति । [जयतु भट्टिणी । नेपथ्यगालिन्यायेरेवा प्रणम्य
- ६ विशापयति-अवदातिकमा सङ्गीतशालाया आच्छिद्य वल्कल
 आनीताः । इमेऽपरा अननुभूता वल्कलाः । निर्वर्त्यता तावत् किल
 प्रयोजनमिति ।]
- ९ रामः-भद्रे ! आनय, संतुष्टैपा । वयमर्थिनः ।
 चेटी-गह्वदु भट्टा (तथा इत्वा निष्क्रान्ता ।) [गृह्णातु भर्ता ।]
 (रामो गृहीत्वा परिधत्ते ।)
- १२ लक्ष्मणः-प्रसीदत्वार्यः ।

निर्योगाद् भूपणान्माल्यात् सर्वेभ्योऽर्घं प्रदाय मे ।
चीरमेकाकिना बद्ध चीरे खलसि मत्सरी ॥ २६ ॥

राम - मैथिलि । वार्यतामयम् ।

सीता - सोमित्ते । णिनत्तीअदु किञ्च । [सौमिने । निवर्त्यता किल ।]

३ लक्ष्मण - आर्ये ।

गुरोर्मे पादशुश्रूषा त्वमेका कर्तुमिच्छसि ।
तवैव दक्षिण पादो मम सन्व्यो भविष्यति ॥ २७ ॥

सीता - दीअदु सु अग्यउत्तो । सन्तप्पदि सोमिन्ती । [दयता
उत्तार्यपुत्र । सतप्पते सौमिनि ।]

३ राम - सौमित्रे । श्रूयताम् । चल्कलानि नाम,

तप सङ्ग्रामरुच नियमद्विरदाङ्कुश ।
खलीनमिन्द्रियाश्वाना गृह्यता धर्मसारथि ॥ २८ ॥

लक्ष्मण - अनुगृहीतोऽस्मि । (गृहीता परिधत्त ।)

राम श्रुतवृत्तान्तै पारै सनिरुद्धो राजमार्ग । उत्सार्यतामुत्सार-

३ र्यता तावत् ।

लक्ष्मण - आर्ये । अहमप्रतो यास्यामि । उत्सार्यतामुत्सार्यताम् ।

राम - मैथिलि । अपनीयतामघगुण्ठनम् ।

६ सीता - ज अय्यउत्तो आणवेदि । (अपनयति ।) [यदायपुत्र आज्ञापयति ।]

राम - भो भो पौरा । शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्त ।

स्वैर हि पश्यन्तु कलत्रमेतद् बाष्पाकुलाक्षीर्वदनैर्भवन्त ।

निर्दोषदृश्या हि भवन्ति नार्यो यज्ञे विवाहे व्यसने वने च ॥ २९ ॥

(प्रविश्य)

काञ्चुकीय - कुमार । न खलु न खलु गन्तव्यम् । एष हि महाराज ,

श्रुत्वा ते वनगमनं बधूसहायं
 सौभ्रात्रव्यवसितलक्ष्मणानुयात्रम् ।
 उत्थाय क्षितितलरेणुरूपिताङ्गः
 कान्तारद्विरद इवोपयाति जीर्णः ॥ ३० ॥

लक्ष्मणः—आर्य !

चीरमात्रोत्तरीयाणां किं दृश्यं वनवासिनाम् ।

रामः—

गतेष्वस्मासु राजा न शिरःस्थानानि पश्यतु ॥ ३१ ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

३ कान्चुकीयः—भो भोः प्रतिहारव्यापृताः ! स्वेषु स्वेषु स्थानेष्वप्रमत्ता
 भवन्तु भवन्तः ।

(प्रविश्य)

६ प्रतिहारी—अद्य किं एदं । [आर्य ! क्रिमेत् ।]

कान्चुकीयः—एष हि महाराजः मत्प्रवचनरक्षणपरं राममरण्यं
 गच्छन्तमुपाधर्तयितुमशक्तः पुत्रविरहशोकाग्निना दग्धहृदय उन्मत्त

९ इव बहु प्रलपन् समुद्रगृहके शयानः,

मेरुश्चलन्निय युगभ्रयमन्निकर्षे

शोषं व्रजन्निय महोदधिरप्रमेयः ।

सूर्यः पतन्निय च गण्डलमात्रलक्ष्यः

शोकाद्भृशं शिथिलदेहमतिर्नरेन्द्रः ॥ १ ॥

प्रतिहारी—हा हा एव्यंगओ महाराओ । [हा हा एवंगतो महाराजः ।]
काञ्चुकीयः—भवति ! गच्छ ।

३ प्रतिहारी—अय्य ! तद्द । (निष्क्रान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]
काञ्चुकीयः—(सर्वतो विलोक्य ।) अहो तु खलु रामनिर्गमनदिग्ग-
दारभ्य शून्यैवेयमयोध्या संलक्ष्यते । कुतः,

नारोन्द्रा यवसाभिलाषविमुखाः सास्त्रेभ्रूणा चाजिनो
हेयाशून्यमुखाः सवृद्धवनितायालाश्च पीरा जनाः ।
त्यक्ताहारकथाः सुदीनथदनाः क्रन्दन्त उच्चैर्दिशा

रामो याति यथा सदारसहजस्तामेव पश्यन्त्यमी ॥ २ ॥

यावद्दहमपि महाराजस्य समीपवत्ता भविष्यामि । (परिक्रम्यावलोक्य)
अये ! अयं महाराजो महादेव्या सुमित्रया च सुदुःसहमपि पुत्र-

३ विरहसमुद्भवं शोकं निगृह्यात्मानमेव संस्थापयन्तीभ्यामन्वास्थमान-
स्तिष्ठति । कष्टा स्तत्रयस्था चर्तते । एष एष महाराजः,

पतत्युत्थाय चोत्थाय हा हेत्युच्चैर्लपन् सुदुः ।

दिशं पश्यति तामेव यथा यातो रघूद्बहः ॥ ३ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

मिश्रविष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो राजा देव्यौ च ।)

राजा—

हा वत्स ! राम ! जगतां नयनाभिराम !

हा वत्स ! लक्ष्मण ! सुलक्षणसर्वगात्र ! ।

हा साध्वि ! मैथिलि ! पतिस्थितचित्तवृत्ते !

हा हा गताः किल धनं वत मे तनूजाः ॥ ४ ॥

चित्रमिदं भोः ! यद् भ्रातृरनेहात् पितरि विमुक्तरनेहमपि तावद्द-
क्ष्मणं द्रष्टुमिच्छामि । वधु वैदेहि ।

रामेणापि परित्यक्तो लक्ष्मणेन च गर्हितः ।

अयशोभाजनं लोके परित्यक्तस्त्वयाप्यहम् ॥ ५ ॥

पुत्र राम ! वत्स लक्ष्मण ! वधु वैदेहि । प्रयच्छत मे प्रतिवचनं
पुत्रकाः ! शून्यमिदं भोः । न मे कश्चित् प्रतिवचनं प्रयच्छति ।

३ कौसल्यामातः कासि ।

सत्यसन्ध ! जितक्रोध ! विमत्सर ! जगत्प्रिय ! ।

गुरुशुश्रूषणे युक्त ! प्रतिवाक्य प्रयच्छ मे ॥ ६ ॥

हा कासौ सर्वजनहृदयनयनाभिरामो रामः, कासौ मयि गुर्वनु-
वृत्तिः । कासौ शोकातेष्वनुकम्पा । कासौ तृणवदगणितराज्यैश्वर्यः ।

३ पुत्र ! राम ! वृद्धं पितरं मां परित्यज्य विमत्सम्बद्धेन धमण ते
कृत्यम् हा धिक् । कष्टं भोः !

सूर्य इव गतो रामः सूर्यं दिवस इव लक्ष्मणोऽनुगतः ।

सूर्यदिवसावसाने छायेव न दृश्यते सीता ॥ ७ ॥

(ऊर्ध्वमवलोक्य ।) भोः कृतान्तहतक !

अनपत्या वयं रामः पुत्रोऽन्यस्य महीपतेः ।

वने व्याघ्री च कंकेयी त्वया किं न कृतं त्रयम् ॥ ८ ॥

कौसल्या- (सरुदितम्) अत्रे दाणि महाराओ अदिमत्तं सन्तपिअ
परवसं अत्तागं काहुं । णं सा ते अ कुमारा महाराअस्स सम-

३ आवसाणे पेक्खिअद्व्या भविरसन्ति । [अलमिदानीं महाराओऽ-
तिमात्रं सन्तप्य परवशमात्मानं शर्तुम् । ननु सा तौ च कुमारौ माहा-
राजस्य समदावसाने प्रेषितव्या भविष्यन्ति ।]

६ राजा-का त्वं भोः ।

कौसल्या-असिणिद्धपुत्तप्पसविणी खु अहं । [अस्मिन्पुत्रप्रसविनी
रत्त्वहम् ।]

१ राजा-किं किं सर्वजनहृदयनयनाभिरामस्य रामस्य जननी त्वमसि
कौसल्या ।

कौसल्या-महाराज ! सा एव मन्दभाङ्गी खु अहं । [महाराज !

१२ सेव मन्दभागिनी रत्त्वहम् ।]

राजा-कौसल्ये सारवती रत्त्वसि । त्वया हि रत्तु रामो गर्भे
धृतः ।

अहं हि दुःखमत्यन्तमसह्यं ज्वलनोपमम् ।

नेव सोढुं न सहर्तुं शक्नोमि मुपितेन्द्रियः ॥ ९ ॥

(सुमित्रा विलोक्य ।) इयमपरा का ।

कौसल्या-महाराज ! वच्छळकखण- । (इत्यर्थेके) [महाराज !

३ वत्सलक्ष्मण- ।]

राजा-(सहस्रोत्थाय-) कासौ कासौ लक्ष्मणः । न दृश्यते । भोः
कष्टम् ।

६ (देव्यौ ससंभ्रममुत्थाय राजानमवलम्बेते ।)

कौसल्या-महाराज ! वच्छळकरणस्त जणणी सुमित्तत्ति वत्तुं
मए उवक्कन्दं । [महाराज ! वत्सलक्ष्मणस्य जननी सुमित्तेति वन्तु

९ मयोपक्रान्तम् ।]

राजा-अयि सुमित्रे !

तवैव पुत्रः सत्पुत्रो येन नक्तन्दिवं वने ।

रामो रघुकुलश्रेष्ठश्चाययेवानुगम्यते ॥ १० ॥

(प्रविश्य)

काञ्चुकीय.-जयतु महाराजः । एष खलु तत्रभवान् सुमन्त्रः

३ प्राप्तः ।

राजा—(सहस्रोत्थाय सहर्षम् ।) अपि रामेण ।

काञ्चुकीयः—न खलु, रथेन ।

६ राजा—कथं कथं रथेन केवलेन । (इति मूर्च्छितः पतति ।)
देव्यौ—महाराज ! समस्ससिहि समस्ससिहि । (गात्राणि
परामशतः ।) [महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।]

९ काञ्चुकीयः—भोः । कष्टम् । ईदृग्विधाः पुरुषविशेषा ईदृशीमापदं
प्राप्नुवन्तीति विधिरनतिक्रमणीयः । महाराज ! समाश्वसिहि
समाश्वसिहि ।

१२ राजा—(किञ्चित् समाश्वस्य ।) बालाके ! सुमन्त्र एक एव ननु
प्राप्तः ।

काञ्चुकीयः—महाराज ! अथ किम् ।

१५ राजा—कष्टं भोः !

शून्यः प्राप्तो यदि रथो भग्नो मम मनोरथः ।

नूनं दशरथं नेतुं कालेन प्रेषितो रथः ॥ ११ ॥

तेन हि शीघ्रं प्रवेशयताम् ।

काञ्चुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

३ राजा—

धन्याः खलु वने वतास्तटाकपरिवर्तिनः ।

विचरन्तं वने रामं ये स्पृशन्ति यथासुखम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति सुमन्त्रः ।)

सुमन्त्रः—(सर्वतो विलोक्य सशोकम् ।)

एते भृत्याः स्वानि कर्माणि हित्वा स्नेहाद् रामे जातवाष्पाकुलाक्षाः ।

चिन्तादीनाः शोकसंदग्धदेहा विक्रोशन्तं पार्थिवं गर्हयन्ति ॥ १३ ॥

(उपेत्य ।) जयतु महाराजः ।

६ राजा—भ्रातः ! सुमन्त्र !

क मे ज्येष्ठो रामः—

नहि नहि युक्तमभिहितं मया ।

क ते ज्येष्ठो रामः प्रियसुत ! सुतः सा क दुहिता

विदेहानां भर्तुर्निरतिशयभक्तिर्गुरुजने ।

क वा सौमित्रिर्मां हतपितृकमासन्नमरणं

किमप्याहुः किं ते सकलजनशोकार्णवकरम् ॥ १४ ॥

सुमन्त्रः— महाराज ! मा मैवममङ्गलवचनानि भाषिष्ठाः । अचिरा-
देव तान् द्रक्ष्यसि ।

३ राजा—सत्यमयुक्तमभिहितं मया । नायं तपस्विनामुचितः प्रभः ।
तत् कथ्यताम् । अपि तपस्विनां तपो वर्धने । अप्यरण्यान्ति
स्वाधीनानि विचरन्ती वेदेही न परिसिञ्चते ।

६ सुमित्रा—सुमन्त्र ! बहुवक्त्राच्छब्दसरीरा धात्रा च अवाञ्चरिष्ठा
भक्तुणो सहधम्मआरिणि अग्हे महाराजं च किञ्चि णाञ्च्यदि ।
[सुमन्त्र ! बहुवक्त्रालङ्कृतशरीरा बालाप्यबालचारिणा भर्तुः सृष्टम-

९ चारिणी अस्मान् महाराज च किञ्चिन्नालयति ।]

सुमन्त्र — सर्व एव महाराजम् ।

राजा—न न । श्रोत्ररसायनेर्मम हृदयातुरौपधैस्तेषां नामधेयैरेव

१२ भाषय ।

सुमन्त्रः—यदाज्ञापयति महाराजः । आयुष्मान् रामः ।

राजा—राम इति । अयं रामः । तन्नामश्रवणात् स्पृष्ट इव मे

१५ प्रतिभाति । ततस्ततः ।

सुमन्त्रः— आयुष्मान् लक्ष्मणः ।

राजा—अयं लक्ष्मणः । ततस्ततः ।

१८ सुमन्त्रः— आयुष्मती सीता जनकराजपुत्री ।

राजा—इयं वैदेही । रामो लक्ष्मणो वैदेहीत्ययमक्रमः ।

सुमन्त्रः—अथ कः क्रमः ।

२१ राजा—रामो वैदेही लक्ष्मण इत्यभिधीयताम् ।

रामलक्ष्मणयोर्मध्ये तिष्ठत्यत्रापि मैथिली ।

बहुदोषाप्यरण्यानि सनाथेषा भविष्यति ॥ १५ ॥

सुमन्त्रः—यदाज्ञापयती महाराजः । आयुष्मान् रामः ।

राजा—अयं रामः ।

३ सुमन्त्रः—आयुष्मती जनकराजपुत्री ।

राजा—इयं वैदेही ।

सुमन्त्रः—आयुष्मान् लक्ष्मणः ।

६ राजा—अयं लक्ष्मणः । राम ! वैदेहि ! लक्ष्मण ! परिष्वजध्वं मां पुत्रकाः ! ।

सकृत् स्पृशामि वा रामं सकृन् पश्यामि वा पुनः ।

गतायुरमृतेनेव जीवामीति मतिर्मम ॥ १६ ॥

सुमन्त्रः—शृङ्गिबेरपुरे रथादयतीर्यायोध्याभिमुखाः स्थित्वा सर्व एव महाराजं शिरसा प्रणम्य विज्ञापयितुमारब्धाः ।

कमप्यर्थं चिरं ध्यात्वा वक्तुं प्ररफुरिताधराः ।

याप्सस्तम्भितकण्ठत्वाद्नुष्येव वनं गताः ॥ १७ ॥

राजा—कथमनुष्येव वनं गताः । (इति दिगुगं मोहमुपगतः ।)

सुमन्त्रः— (ससम्भ्रमम्) बाल्यके ! उच्यताममात्येभ्यः—

३ अप्रतीकारायां दशायां वर्तते महाराज इति ।

कान्चुकीयः— तथा । (निष्क्रान्तः ।)

देव्यौ—महाराज ! समस्ससिद्धि समस्ससिद्धि । [महाराज !

६ समाश्वसति समाश्वसिहि ।]

राजा— (किञ्चित् समाश्वस्य ।)

अङ्गं मे स्पृश कौसल्ये ! न त्वां पश्यामि चक्षुषा ।
रामं प्रति गता बुद्धिरद्यापि न नियतंते ॥ १८ ॥

पुत्र ! राम ! यत् खलु मया सन्ततं चिन्तितं,
राज्ये त्वामभियिच्य सन्नरपतेर्लामात् कृतार्थाः प्रजाः

कृत्वा त्वत्सहजान् समानविभवान् कुर्वात्मनः सन्ततम् ।
इत्यादिद्वयं च ते सपोषनमितो गन्तव्यमित्येतया

कैकेय्या हि तदन्यथा कृतमहो नि.शेषमेकक्षणे ॥ १९ ॥

सुमन्त्र ! उच्यतां कैकेय्याः—

गतो रामः प्रियं तेऽस्तु त्यक्तोऽहमपि जीवितैः ।

क्षिप्रमानीयतां पुत्रः पापं सफलमस्तिवति ॥ २० ॥

सुमन्त्र —यदाज्ञापयति महाराजः ।

राजा—(ऊर्ध्वमग्लोक्य ।) अये रामकथाश्रवणसन्दग्धहृदयं मामा-
३ श्वासयितुमागताः पितरः । कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

कान्बुशीयः—जयतु महाराजः ।

६ राजा—आपस्तानत् ।

कान्बुशीय —यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्कम्य प्रविश्य ।) जयतु
महाराजः । इमा आपः ।

राजा—(आचम्याग्लोक्य ।)

अयममरपतेः सखा दिलीपो रघुरयमत्रभवानजः पिता मे ।

किमभिरगमनकारणं भवद्भिः सह वसने समयो ममापि तत्र ॥२१॥

राम ! वैदेहि ! लक्ष्मण ! अहमितः पितृणां सकाशं गच्छामि ।

हे पितरः ! अयमयमागच्छामि । (मूर्च्छया परामृष्टः ।)

-३ (काञ्चुकीयो यवनिकास्तरणं करोति ।)

-सर्वे-हा हा महाराओ । [हा हा महाराजः ।]

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सुधाकारः ।)

३ सुधाकारः—(सम्मार्जनादीनि कृत्वा ।) भोडु, दाणि किदं एत्थ कय्यं
अय्यसम्भवअस्स आणत्तं । जाय मुहुत्तं सुविस्सं । (स्वपिति ।)
[भवतु, इदानीं कृतमत्र कार्यमार्यसंभवकस्याशतम् । यावन्मुहूर्ते
६ स्वप्स्यामि ।]

(प्रविश्य)

भटः—(चेटमुपगम्य ताडयित्वा ।) अङ्घो दासीएपुत्त ! किं दाणि
९ कम्मं ण करेसि । (ताडयति ।) [अङ्घो दास्याः पुत्र ! किमिदानीं कर्म
न करोषि ।]

सुधाकारः—(बुद्ध्वा ।) ताळेहि मं ताळेहि मं [ताडय मां ताडय
१२ माम् ।]

भटः—ताडिदे तुयं किं करिस्ससि । [ताडिते त्वं किं करिष्यसि ।]

सुधाकारः—अहण्णस्स मम कत्तवीअस्स विअ बाहुसहस्सं णत्थि ।
१५ [अपन्यस्य मम कार्त्तवीर्यस्येव बाहुसहस्रं नास्ति ।]

भटः—बाहुसहस्सेण किं कय्यं । [बाहुसहस्रेण किं क्षार्यम् ।]

सुधाकारः—तुवं ह्णिस्सं । [त्वां हनिष्यामि ।]

१८ भटः—एहि दासीएपुत्त ! मुदे मुच्चिस्सं । (पुनरपि ताडयति ।)
[एहि दास्याः पुत्र ! मृते मोक्ष्यामि ।]

सुधाकारः—(रुदित्वा ।) सब्बं दाणि भट्टा ! मे अयराहं जाणिदुम् ।

२१ [शक्यमिदानीं भर्तः । मेऽपराधं ज्ञातम् ।]

भटः—णत्थि किळ अवराहो णत्थि । णं मए सन्दिट्ठो भट्टिदारअस्स रामस्स रज्जविब्भट्ठकिदसन्दावेण सगं गदस्स भट्टिणो दसरहस्स

२४ पडिमाणेहं देट्ठुं अज्ज कोसळ्ळापुरोएहि सव्वेहि अन्तेवरेहि इह आअन्तव्वं त्ति । एत्थ दाणि तुए किं किदं । [नास्ति त्रिजपराधो

नास्ति । ननु मया सन्दिट्ठो भर्तृदारकस्य रामस्य राज्यविप्रदृष्ट-
२७ सन्तापेन स्वर्गं गतस्य भर्तृदशरथस्य प्रतिमागेहं द्रष्टुमत्र कोसल्यापुरोगैः
सर्वैरन्तःपुरैरिहागन्तव्यमिति । अप्रेदानीं त्वया किं कृतम् ।]

सुधाकारः—पेक्खट्टु भट्टा । अवणीदकपोदसन्दाणअं दाव गळ्ळभगिहं ।

३० सोहवण्णअदत्तचन्दणपञ्चाङ्गुळा भित्तीओ । ओसत्तमळ्ळ-
दामसोहीणि दुधाराणि । पइण्णा चालुआ । एत्थ दाणि मए किं

ण किदं । [पश्यतु भर्ता । अपनीतकपोतसन्दानकं तावद् गर्भग्रहम् ।

३३ सोधवण्णकदत्तचन्दनपञ्चाङ्गुळा भित्तय. । अयसत्तमाल्यदामशोमीनि
द्वाराणि । प्रक्रीर्णां चालुक्काः । अप्रेदानीं मया किं न कृतम् ।]

भटः—जह एयं, विस्सत्थो गच्छ । जाव अहं वि सव्वं किदं त्ति

३६ अमच्चस्स णिवेदेमि । [यत्रेवं, विश्वस्तो गच्छ । यावदहमपि सर्वं
कृतमिन्यमात्याप निवेदयामि ।]

(निष्क्रान्तो ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति भरतो रणेन सूतश्च ।)

भटः— (सावेगम् ।) सूत ! त्विरं मातुलपरिचर्यादविज्ञातवृत्ता-
४२ न्तोऽसिम् । श्रुतं मया दृढमकल्यशरीरो महाराज इति । तदुच्यताम्

पितृभ्योऽपि च्याधिः

सूतः—

हृदयपरितापः खलु महान्

भरतः— किमाहुस्तं वैद्याः

सूतः— न खलु मिपजस्तत्र निपुणाः ।

भरतः— किमाहारं भुङ्क्ते शयनमपि

सूतः— भूमौ निरशनः

भरतः— किमाशा स्याद्

सूतः— दैवं

भरतः— स्फुरति हृदयं बाह्य रथम् ॥ १ ॥

सूतः— यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (रथं बाहयति ।)

भरतः— (रथवेगं निरूप्य) अहो नु खलु रथवेगः । एते ते

दृमा धायन्तीव द्रुतरथगतिक्षीणविषया

नदीवोद्वृत्तान्मुनिपतति मही नेमिविवरे ।

अरव्यक्तिर्नष्टा स्थितमिव जवाच्चक्रवल्यं

रजश्चाधोद्वृतं पतति पुरतो नानुपतति ॥ २ ॥

सूतः— आयुष्मन् ! सोपस्नेहतया वृक्षाणामभितः खल्वयोध्यया

भवितव्यम् ।

३ भरतः—अहो नु खलु स्वजनदर्शनोत्सुकस्य त्वरता मे मनसः ।

सम्प्रति हि,

पतितमिव शिरः पितुः पादयोः

स्निह्यतेवारिम राज्ञा समुत्थापितः

त्यरितमुपगता इव भ्रातरः

हेदयन्तीव मामश्रुभिर्मातरः ।

सदृश इति महानिति व्यायतश्चेति

भृत्यैरिवाहं स्तुतः सेवया

परिहसितमियात्मनस्तत्र पश्यामि

वेपं च भाषां च सौमित्रिणा ॥ ३ ॥

सूतः—(आत्मगतम्) भोः ! कष्टम् , यदयमविज्ञाय महाराजविनाश-
मुदकं निष्फलाभासां परिवहन्नयोध्यां प्रवेक्ष्यति कुमारः । जान-

३ द्विरप्यस्माभिर्न निवेद्यते । कुतः,

पितुः प्राणपरित्यागं मातुरैश्वर्यलुब्धताम् ।

ज्येष्ठभ्रातुः प्रवासं च त्रीन् दोषान् कोऽभिधास्यति ॥ ४ ॥

(प्रविश्य)

भटः—जयतु कुमारः ।

३ भरतः—भद्र ! किं शत्रुघ्नो मामभिगतः ।

भटः—अभिगतः खलु वर्तते कुमारः । उपाध्यायास्तु भवन्तमाहुः ।

भरतः—किमिति किमिति ।

६ भटः—एकनाडिकायशेषः कृत्तिकाविषयः । तस्मात् प्रतिपत्त्यामेव
रोहिण्यामयोध्यां प्रवेक्ष्यति कुमारः ।

भरतः—वाढमेवम् । न मया गुरुवचनमतिक्रान्तपूर्वम् । गच्छ त्वम् ।

९ भटः—यदाज्ञापयति कुमारः । (निष्क्रान्तः ।)

भरत—अथ कस्मिन् प्रदेशे विश्रमिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एतस्मिन्
वृक्षान्तराविच्छ्रुते देवकुले सुहृत् विश्रमिष्ये । तदुभयं भविष्यति

१२ दैवतपूजा विश्रमश्च । अथ च उपोषयिष्य प्रवेष्टव्यानि नगराणीति
सत्समुदाचारः । तस्मात् स्थाप्यतां रथः ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (रथं स्थापयति ।)

१५ भरतः—(रथादवतीर्थ) सूत ! एकान्ते विश्रामयाश्चान् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (निष्क्रान्तः ।)

भरतः—(निश्चिद् गत्वाबलोक्य) साधुमुक्तपुष्पलाजाविच्छ्रुता बल्य

१८ इत्तचन्दनपञ्चाङ्गुलाभित्तयः, अवसक्तमाल्यदामशोभीति द्वाराणि,
प्रकीर्णां घालुकाः । किन्तु खलु पार्वणोऽयं विशेषः, अथवा
आह्निकमास्तिक्यम् । कस्य नु खलु दैवतस्य स्थानं भविष्यति ।

- २१ नेह किञ्चित् प्रहरणं ध्वजो वा वहिश्चिह्नं दृश्यते । भवतु, प्रविश्य
ज्ञास्ये । (प्रविश्यावलोक्य ।) अहो क्रियामाधुर्यं पाषाणानाम् । अहो
भावगतिराकृतीनाम् । दैवतोद्दिष्टानामपि मानुषविश्वासतासां
२४ प्रतिमानाम् । किन्तु खलु चतुर्दैवतोऽयं स्तोमः । अथवा यानि
तानि भवन्तु । अस्ति तावन्मे मनसि प्रहर्षः ।

कामं दैवतमित्येव युक्तं नमयितुं शिरः ।

वार्षलस्तु प्रणामः स्यादमन्त्रार्चितदैवतः ॥ ५ ॥

(प्रविश्य)

- देवकुलिकः—भोः ! नैत्यकावसाने प्राणिधर्ममनुतिष्ठति मयि को नु
३ खल्वयमासां प्रतिमानामल्पान्तराकृतिरियं प्रतिमागृहं प्रविष्टः ।
भवतु, प्रविश्य ज्ञास्ये । (प्रविशति ।)

भरतः—नमोस्तु ।

- ६ देवकुलिकः— न खलु न खलु प्रणामः कार्यः ।

भरतः— मा तावद् भोः !

वक्तव्यं किञ्चिदस्मासु विशिष्टः प्रतिपाल्यते ।

किङ्कृतः प्रतिषेधोऽयं नियमप्रभविष्णुता ॥ ६ ॥

- देवकुलिकः— न खल्वेतैः कारणैः प्रतिषेधयामि भवन्तम् । किन्तु
दैवतशङ्कया ब्राह्मणजनस्य प्रणामं परिहरामि । क्षत्रिया ह्यत्र भवन्तः ।
३ भरतः—एवम् । क्षत्रिया ह्यत्र भवन्तः । अथ के नामात्र भवन्तः ।

देवकुलिकः— इक्ष्वाकवः ।

भरतः—(सहर्षम्) इक्ष्वाकव इति । एते तेऽयोध्याभर्तारः ।

एते ते दैवतानामसुरपुरवधे गच्छन्त्यमिसरी—

मेते ते शकलोके सपुरजनपदा यान्ति स्वसुहृतेः ।

एते ते प्राप्नुयन्तः स्वभुजबलजितां कृत्तनां वसुमती-

मेते ते मृत्युना ये चिरमनवसितादृच्छन्दं मृगयता ॥७॥

भोः ! यहच्छया खलु मया महन् फलमासादितम् । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

३ देवकुलिकः—अयं खलु तावत् सन्निहितसर्वरत्नस्य विश्वजितो यज्ञस्य प्रवर्तयिता प्रज्वलितधर्मप्रदीपो दिलीपः ।

भरतः—नमोस्तु धर्मपरायणाय । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

६ देवकुलिकः—अयं खलु तावत् संवेशनोत्थापनयोरनेकब्राह्मणजनसहस्रप्रयुक्तपुण्याहशब्दरवो रघुः ।

भरतः—अहो बलवान् मृत्युरेतामपि रक्षामतिक्रान्तः । नमोस्तु

९ ब्राह्मणजनावेदितराज्यफलाय । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।
देवकुलिकः—अयं खलु तावत् प्रियाविद्योगनिर्वेदपरित्यक्तराज्यभारो नित्याभ्युत्थस्नानप्रशातरजा अजः ।

१२ भरतः—नमोऽस्तु श्वाघनीयपश्चात्तापाय । (दशरथस्य प्रतिनामय-
लोक्यन् पर्याकुलो भूत्वा ।) भोः ! बहुमानव्याक्षिप्तेन मनसा
सुख्यकं नावधारितम् । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

१५ देवकुलिकः—अयं दिलीपः ।

भरतः—पितृपितामहो महाराजस्य । ततस्ततः ।

देवकुलिकः—अत्रभवान् रघुः ।

१८ भरतः—पितामहो महाराजस्य । ततस्ततः ।

देवकुलिकः—अत्रभवानजः ।

भरतः—पिता तातस्य । किमिति किमिति ।

२१ देवकुलिकः—अयं दिलीपः, अयं रघुः, अयमजः ।

भरतः—भयन्तं किञ्चित् पृच्छामि । धरमाणानामपि प्रतिमाः
स्थाप्यन्ते ।

२४ देवकुलिकः—न खलु अतिक्रान्तानामेव ।

भरतः—तेन ह्यापृच्छे भयन्तम् ।

देवकुलिकः—तिष्ठ ।

येन प्राणाश्च राज्यं च स्त्रीशुल्कार्थं विसर्जिताः ।

इमां दशरथस्य त्वं प्रतिमां किं न पृच्छसे ॥ ८ ॥

भरतः—हा तात ! । (मूर्छितः पतति । पुनः प्रत्यागत्य ।)

हृदय भव सकामं यत्कृते शङ्कसे त्वं

शृणु पितृनिधनं तद् गच्छ धैर्यं च तावत् ।

स्पृशति तु यदि नीचो मामयं शुल्कशब्द-

स्त्वथ च भवति सत्यं तत्र देहो विशोध्यः ॥ ९ ॥

आर्य ! ।

देवकुलिकः—आर्येति इक्ष्वाकुकुलालापः सत्ययम् । कश्चित्

३ कैकेयीपुत्रो भरतो भवान् ननु ।

भरतः—अथ किमथ किम् । दशरथपुत्रो भरतोऽस्मि न कैकेय्याः ।

देवकुलिकः—तेन ह्यापृच्छे भवन्तम् ।

६ भरतः—तिष्ठ । शेषमभिधीयताम् ।

देवकुलिकः—का गतिः । श्रूयताम् । उपरतस्त्रभवान् दशरथः ।

सीतालक्ष्मणसहायस्य रामस्य वनगमनप्रयोजनं न जाने ।

९ भरतः—कथं कथम्, आर्योऽपि वनं गतः । (द्विगुणं मोहमुपगतः ।)

देवकुलिकः—कुमार ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

भरतः—(समाश्वस्य ।)

अयोध्यामटवीभूतां पित्रा भ्रात्रा च वर्जिताम् ।

पिपासार्तोऽनुधावामि क्षीणतोयां नदीमिव ॥ १० ॥

आर्य ! विस्ररध्रवणं मे मनसः स्पर्धयमुत्पादयति । तत् सर्वमन-
यशेषमभिधीयताम् ।

३ देवकुलिकः—श्रूयतां, तत्रभवता राज्ञाभिपिच्यमाने तत्रभवति रामे
भवतो जनन्याभिहितं किल ।

भरतः—तिष्ठ ।

तं स्मृत्वा शुल्कदोषं भवतु मम सुतो राजेत्यभिहितं
 तद्वैयेणाश्वसत्या ब्रज सुत ! वनमित्यार्योऽप्यभिहितः ।
 तं दृष्ट्वा चन्द्रचीरं निधनमसदृशं राजा ननु गतः
 पाल्यन्ते धिक्प्रलापा ननु मयि सदृशाः शेषाः प्रकृतिभिः ॥ ११ ॥
 (मोहमुपगत. ।)

(नेपथ्ये)

३ उरसरह् अय्या ! उरसरह् । [उरसरतार्याः ! उरसरत ।]

देवकुलिकः—(विलोक्य ।) अये,

काले सख्यागता देव्यः पुत्रे मोहमुपागते ।

हस्तस्पर्शो हि मातृणामञ्जलस्य जलाञ्जलिः ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशन्ति देव्यः सुमन्त्रश्च ।)

सुमन्त्र.—इत इतो भवत्यः ।

इदं गृहं तत् प्रतिमानृपस्य न. समुच्छ्रयो यस्य स हर्म्यदुर्लभः ।

अयन्त्रितरप्रतिहारिकागतैर्विना प्रणाम पथिकैरुपास्यते ॥ १३ ॥

(प्रविश्यान्नलोक्य ।) भवत्यः । न सल्लु न सल्लु प्रवेष्टव्यम् ।

अर्यं हि पतितः कोऽपि वयस्य इव पार्थिवः ।

देवकुलिक—

परशङ्कामलं कर्तुं गृह्यतां भरतो ह्ययम् ॥ १४ ॥

(निष्क्रान्त. ।)

देव्य.—(सहसोपगम्य ।) हा जाद ! भरद ! । [हा जात ! भरत !]

३ भरतः—(किञ्चित् समाश्रय्य ।) आर्य ! ।

सुमन्त्र.—जयतु महा— (इत्यर्षोक्ते सविपादम् ।) अहो स्वर-

सादृश्यम् । मन्ये प्रतिमास्यो महाराजो व्याहरतीति ।

६ भरतः—अथ मातृणामिदानीं कावस्था ।

देव्यः—जाद ! एसा णो अवत्था । (अवगुण्ठनमपनयन्ति ।) [जात ! एसा नोऽवत्था ।]

९ सुमन्त्रः—भवत्यः ! निगृह्यतामुत्कण्ठा ।

१० भरतः— (सुमन्त्रं विलोक्य ।) सर्वसमुदाचारसन्निकर्षस्तु मां सूचयति । कश्चित् तात ! सुमन्त्रो भवान् ननु ।

१२ सुमन्त्रः— कुमार ! अथ किम् । सुमन्त्रोऽस्मि ।

अन्वास्यमानश्चिरजीवदोषैः कृतघ्नभावेन विडम्ब्यमानः ।

अहं हि तस्मिन् नृपतौ विपन्ने जीवामि शून्यस्य रथस्य सूतः ॥ १५ ॥

१५ भरतः—हा तात ! (उत्थाय ।) तात ! अभिवादनक्रममुपदेष्टुमिच्छामि मातृणाम् ।

सुमन्त्रः—बाढम् । इयं तत्रभवतो रामस्य जननी देवी कौसल्या ।

१८ भरतः—अम्ब ! अनपराद्धोऽहमभिवादये ।

कौसल्या—जाद ! णिस्सन्दावो होहि । [जात ! नि.संतापो भव ।]

१९ भरतः—(आत्मगतम् ।) आकुष्ट इवास्म्यनेन । (प्रकाशम् ।) अनु-

२१ गृहीतोऽस्मि । ततस्ततः ।

सुमन्त्रः—इयं तत्रभवतो लक्ष्मणस्य जननी देवी सुमित्रा ।

भरतः—अम्ब ! लक्ष्मणेनातिसन्धितोऽहमभिवादये ।

२४ सुमित्रा—जाद ! जसोभाई होहि । [जात ! वशोभागी भव ।]

भरतः—अम्ब ! इदं प्रयतिष्ये । अनुगृहीतोऽस्मि । ततस्ततः ।

सुमन्त्रः—इयं ते जननी ।

२७ भरतः—(सरोपमुत्थाय ।) आः पापे !

मम मातुश्च मातुश्च मध्यस्था त्वं न शोभसे ।

गङ्गायमुनयोर्मध्ये कुनदीव प्रवेशिता ॥ १६ ॥

केकेयी—जाद ! किं मए किदं । [जात ! किं मया कृतम् ।]

भरतः— किं कृतमिति वदसि ।

वयमयशसा चीरेणार्यो नृपो गृहमृत्युना

प्रततरुदितैः वृत्तनायोध्या मृगैः सह लक्ष्मणः ।

दयिततनयाः शोकेनाम्नाः स्नुषाध्वपरिश्रमै-

र्धिगिति वचसा चोप्रेणात्मा त्वया ननु योजिताः ॥ १७ ॥

कौसल्या-जाद ! सब्यसमुदाचारमभ्यस्यो किं न वन्दसि मादरं ।

[जात ! सर्वसमुदाचारमभ्यस्यः किं न वन्दसे मातरम् ।]

भरत.-मातरमिति । अम्ब ! त्वमेव मे माता । अम्ब ! अभिवाद्ये ।

कौसल्या-णहि णहि ! इअं दे जणणी । [नहि नहि । इय ते जननी ।]

भरतः-आसीत् पुरा । न त्विदानीम् । पश्यतु भवती,

त्यक्त्या स्नेहं शीलसङ्क्रान्तदोषैः

पुत्रास्तावन्नन्यपुत्राः क्रियन्ते ।

लोकेऽपूर्वं स्थापयाम्येव धर्मं

भर्तृद्रोहादस्तु माताप्यमाता ॥ १८ ॥

कैकेयी-जाद ! महाराजस्स सच्चवअणं रक्खन्तीए मए तह उत्तं ।

[जात ! महाराजस्य सव्यवचनं रक्षन्त्या मया तथोक्तम् ।]

भरतः-किमिति किमिति ।

कैकेयी-पुत्तओ मे राजा होदु त्ति । [पुत्रको मे राजा भवत्विति ।]

भरतः-अथ स इदानीमार्योऽपि भवत्या क. ।

पितुर्मे नौरसः पुत्रो न क्रमेणामिपिच्यते ।

दयिता भ्रातरो न स्युः प्रकृतीनां न रोचते ॥ १९ ॥

कैकेयी-जाद ! सुक्कळुद्धा गणु पुच्छिदव्वा । [जात ! शुक्कळुद्धा

ननु प्रष्टव्या ।]

भरतः-

वल्कलैर्हृतराज्यश्रीः पदातिः सह भार्यया ।

यननासं त्वयाक्षप्तः शुल्केऽप्येतदुदाहृतम् ॥ २० ॥

कैकेयी-जाद ! देसकाळे णिवेदेमि । [जात । देशकाळे निवेदयामि ।]

भरतः—

अयशसि यदि लोभः कीर्तयित्वा किमस्मान्

किमु नृपफलतर्पः किं नरेन्द्रो न दद्यात् ।

अथ तु नृपतिमातेत्येष शब्दस्तवेष्टो

वदतु भवति ! सत्यं किं त्वार्यो न पुत्रः ॥ २१ ॥

कष्टं कृतं भयत्या

त्वया राज्यैषिण्या नृपतिरसुमिर्नैव गणितः

सुतं ज्येष्ठं च त्वं व्रज वनमिति प्रेषितवती ।

न शीर्णं यद् दृष्ट्वा जनकतनयां बल्कलवती—

महो घात्रा सृष्टं भवति हृदयं वज्रकठिनम् ॥ २२ ॥

सुमित्रः—कुमार ! एतौ बसिष्ठवामदेवौ सह प्रकृतिमिरभिपेकं
पुरस्कृत्य भवन्तं प्रत्युद्गतौ विज्ञापयतः ।

गोपहीना यथा गात्रो विलयं यान्त्यपालिताः ।

एवं नृपतिहीना हि विलयं यान्ति वै प्रजाः ॥ २३ ॥

भरतः—अनुगच्छन्तु मां प्रकृतयः ।

सुमित्रः—अभिपेकं विसृज्य क भवान् यास्यति ।

३ भरतः—अभिपेकमिति । इहात्रभवत्यै प्रदीयताम् ।

सुमित्रः—क भवान् यास्यति ।

भरतः—

तत्र चास्यामि यत्रासौ वर्तते लक्ष्मणप्रियः ।

नायोध्या तं विनायोध्या सायोध्या यत्र राघवः ॥ २४ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

तृतीयोऽङ्कः

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशतश्चेत्यौ ।)

विजया-हृद्या नन्दिणिए ! भणेहि भणेहि । अज्ज कोसल्ल्या-
 ३ पुरोगेहि सञ्चेहि अन्तेपुरेहि पडिमाणेहं ददर्हुं गदेहि तहिं किञ्च
 भट्टिदारओ भरदो दिट्ठो । अहं च मन्दभाभा वुचारे ट्टिदा ।
 [हला नन्दिनिके ! भण भण । अथ कोसल्यापुरोगैः सर्वैरन्तःपुरैः
 ६ प्रणिमाणेह द्रष्टुं गतस्तत्र किल भर्तृदारको भरतो दृष्टः । अहं च मन्द-
 भागा द्वारे स्थिता ।]

नन्दिनि-हृद्या ! दिट्ठो अन्देहि कोदूहलेण भट्टिदारओ भरदो ।

९ [हला ! दृष्टोऽस्माभि कौदूहलेन भर्तृदारको भरतः ।]

विजया-भट्टिणी कुमारेण किं गणिन्ना । [भट्टिनी कुमारेण किं
 भणिता ।]

१२ नन्दिनि-किं भणिदं । ओओइहुं वि णेच्छदि कुमारो । [किं
 भणितम् । अवलोक्तिनुमपि नेच्छति कुमारः ।]

विजया-अहो अद्याहिदम् । रज्जलुद्धाप भट्टिदारअस्स रामस्स

१५ रज्जविट्ठभट्टं करन्तीए अत्तणो वेह्वं आदिट्ठं । ओओ वि
 विणासं गमिओ । णिणिषणा हु भट्टिणी । पापअं किदं । [अहो
 अन्याहितम् । राज्यलुब्धया भर्तृदारकस्य रामस्य राज्यविभ्रष्ट कुर्व-

१८ त्याग्नो वैषयमादिष्टम् । लोरोऽपि विनाशं गणितः । निर्धृणा राखु
 भट्टिनी । पापकं वृत्तम् ।]

नन्दिनि-हृद्या ! सुणाहि । पइदीहि आणीदं अमिसेअं विस-

२१ जिअ रामतवोवणं गदो कुमारो । [हला ! दृष्टु । प्रकृतिभिरानीत-
 मभिपेक विस्तृज्य रामतपोन्नं गतः कुमारः ।]

विजया- (सत्रियादम्) इं । एधं गदो कुमारो । नन्दिणिए ! एहि,

२४ अम्हे भट्टिणि पेक्खामो । [इम् । एवं गतः कुमारः । नन्दिनिके !
एह्मावां भट्टिणी पदयावः ।]

(निष्क्रान्ते ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति भरतो रथेन सुमन्त्रः सूतश्च ।)

भरतः—

स्वर्गं गते नरपतौ सुकृतानुयात्रे
पौराश्रुपातसलिलानुगम्यमानः ।
द्रष्टुं प्रयाम्यकृपणेषु तपोवनेषु
रामामिधानमपरं जगतः शशाङ्कम् ॥ १ ॥

सुमन्त्रः— एष एष आयुष्मान् भरतः,

दैत्येन्द्रमानमथनस्य नृपस्य पुत्रो
यज्ञोपयुक्तविभवस्य नृपस्य पौत्रः ।
भ्राता पितुः प्रियकरस्य जगत्प्रियस्य
रामस्य रामसदृशेन पथा प्रयाति ॥ २ ॥

भरतः—भोस्तात !

सुमन्त्रः—कुमार, अथमस्मि ।

- ३ भरतः—क तत्रभवान् ममार्यो रामः । कासौ महाराजस्य प्रतिनिधिः ।
क मन्निर्दर्शनं भारवताम । कामौ प्रत्यादेशो राज्यलुब्धायाः
ककेप्याः । क तन् पात्रं यशसः । कासौ नरपतेः पुत्रः । कासौ
६ सत्यमनुग्रतः ।

मम मातुः प्रियं कर्तुं येन लक्ष्मीर्विसर्जिता ।
तमहं द्रष्टुमिच्छामि देवतं परमं मम ॥ ३ ॥

सुमन्त्रः—कुमार ! एतस्मिन्नाश्रमपदे ।

अत्र रामश्च सीता च लक्ष्मणश्च महायशः ।

सत्यं शीलं च भक्तिश्च येषु विप्रहयत् स्थिता ॥ ४ ॥

भरतः—तेन हि स्थाप्यतां रथः ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (तथा करोति)

३ भरतः—(रथादवतीर्य ।) सूत ! एकान्ते विश्रामयाश्चान् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (निष्क्रान्तः ।)

भरतः—भोस्तात ! निवेद्यतां निवेद्यताम् ।

६ सुमन्त्रः—कुमार ! किमिति निवेद्यते ।

भरतः—राज्यलुब्धायाः कैकेय्याः पुत्रो भरतः प्राप्त इति ।

सुमन्त्रः—कुमार ! अलं गुरुजनापवादभिधातुम् ।

९ भरतः—सुप्तु, न न्याप्यं परदोषमभिधातुम् । तेन उच्यता-
मिक्ष्याकुकुलन्यद्गभूतो भरतो दर्शनमभिलपतीति ।

सुमन्त्रः—कुमार ! नाहमेवं वक्तुं समर्थः । अथ पुनर्भरतः प्राप्त इति

१२ ब्रूयाम् ।

भरतः—न न । नाम केवलमभिधीयमानमकृतप्रायश्चित्तमिदं मे
प्रतिभाति । किं ब्रह्मज्ञानामपि परेण निवेदनं क्रियते । तस्मात्

१५ तिष्ठतु तातः । अहमेव निवेद्यिष्ये । भो भोः । निवेद्यतां निवेद्यतां
तत्रभवते पितृवचनकराय राघवाय—

निर्घृणश्च कृतघ्नश्च प्राकृतः प्रियसाहसः ।

भक्तिमानागतः कश्चित् कथं तिष्ठतु यातिवति ॥ ५ ॥

(ततः प्रविशति रामः सितालक्ष्मणाभ्याम् ।)

रामः—(आकर्ष्य महपेन् ।) सौमित्रे ! किं शृणोषि । अयि विदेह-

३ राजपुत्रि ! त्वमपि शृणोषि ।

कस्यासौ सदृशतरः स्वरः पितुर्मे
 गाम्भीर्यात् परिभवतीव मेघनादम् ।
 यः कुर्वन् मम हृदयस्य बन्धुशङ्कां
 सन्नेहः श्रुतिपथमिष्टतः प्रविष्टः ॥ ६ ॥

लक्ष्मणः—आर्य ! ममापि खल्वेव स्वरसंयोगो बन्धुजनबहुमानमा-
 वहति । एष हि,

घनः स्पष्टो धीरः समद्वृषभस्निग्धमधुरः
 कलः कण्ठे वक्षस्यनुपहतसञ्चाररभसः॥
 यथास्थानं प्राप्य स्फुटकरणनानाक्षरतया
 चतुर्णां वर्णानामभयमिव दातुं व्यवसितः ॥ ७ ॥

रामः—सर्वथा नायमवान्धवस्य स्वरसंयोगः । हृदयतीव मे हृदयम् ।
 वत्स लक्ष्मण ! हृदयतां तावन् ।

३ लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्रामति ।)

भरतः—अये कथं न कश्चित् प्रतिवचनं प्रयच्छति । किन्तु रज्जु
 विज्ञातोऽस्मि कैकेय्याः पुत्रो भरतः प्राप्त इति ।

६ लक्ष्मणः—(विलोक्य) अये अयमार्यो रामः । न न । रूपसादृश्यम् ।

मुरमनुपमं त्वार्यस्याभं शशाङ्कमनोहरं
 मम पितृसमं पीनं वक्षः सुरारिशरक्षतम् ।
 श्रुतिपरिवृतस्नेजोराशिर्जगत्प्रियदर्शनो
 नरपतिरयं देवेन्द्रो या स्वयं मघसूदनः ॥ ८ ॥

(मुन्नन्नं दृष्ट्वा ।) अये तातः ।

मुन्नन्नः—अये कुमारो लक्ष्मणः ।

३ भरतः—एवं, गुरुरयम् । आर्य, अभिवाद्ये ।

लक्ष्मणः—एषेहि । आयुष्मान् भव । (मुन्नन्नं धीश्व ।) तात !
 कोऽग्रभवान् ।

६ तुमन्त्रः—कुमार !

रघोश्चतुर्थोऽयमजात् तृतीयः पितुः प्रकाशस्य तव द्वितीयः ।
यस्यानुजस्त्वं स्वकुलस्य केतोस्तस्यानुजोऽयं भरतः कुमारः ॥ ९ ॥
लक्ष्मण.—एहोहीक्ष्वाकुकुमार ! स्वरत्यायुष्मान् भव ।

असुरसमरदर्शैर्बन्धसंगृष्टचापै—

रनुपमवल्लीर्यैः स्यैः कुलैस्तुल्यवीर्यैः ।

रघुरिव स नरेन्द्रो यज्ञविश्रान्तकोशो

भव जगति गुणानां भाजन भ्राजितानाम् ॥ १० ॥

भरत -अनुगृहीतोऽस्मि ।

लक्ष्मणः—कुमार ! इह तिष्ठ । त्वदागमनमार्याय निवेदयामि ।

३ भरतः—आर्य ! अचिरमिदानीमभिवादयितुमिच्छामि । शीघ्रं
निवेद्यताम् ।

लक्ष्मण.—वाढम् । (उपेत्य ।) जयत्वार्यः । आर्य !

अयं ते दयितो भ्राता भरतो भ्रातृवत्सलः ।

संकान्तं यत्र ते रूपमादर्श इव तिष्ठति ॥ ११ ॥

राम.—वत्स लक्ष्मण ! किमेवं भरतः प्राप्तः ।

लक्ष्मणः— आर्य ! अथ किम् ।

३ राम.—मैथिलि ! भरतावलोकनार्थं विशालीक्रियतां ते चक्षुः ।
सीता—अप्यउन्त ! किं भरदो आश्रदो ! [आर्यपुत्र ! किं भरत
आगतः ।]

६ राम—मैथिलि ! अथ किम् ।

अद्य सत्यवगच्छामि पित्रा मे दुष्करं कृतम् ।

कीदृशस्तनयस्नेहो भ्रातृस्नेहोऽयमीदृशः ॥ १२ ॥

लक्ष्मण.—आर्य ! किं प्रविशतु कुमारः ।

- रामः—वत्स लक्ष्मण ! इदमपि तावदात्माभिप्रायमनुवर्तयितुमिच्छसि ।
- ३ गच्छ सत्कृत्य शीघ्रं प्रवेदयतां कुमारः ।
लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।
रामः—अथवा तिष्ठ त्वम् ।
इयं स्वयं गच्छतु मानहेतोर्मातेव भावं तनये निवेदय ।
तुषारपूर्णात्पलपत्रनेत्रा हर्षास्त्रमासारमिवोत्सृजन्ती ॥ १३ ॥
सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । (उत्थाय परिक्रम्य भरतमवलोक्य ।)
हं तदो तं वेळं दाणि णिकन्तो अय्यउत्तो । णहि णहि । रुयसा-
- ३ दिस्सं । [यदार्यपुत्र आज्ञापयति । हं ततस्ता वेलामिदानीं निष्कान्त
आर्यपुत्रः । न हि न हि । रूपसादृश्यम् ।]
सुमन्त्रः—अये यधूः ।
- ६ भरतः—अये इयमन्नभवती जनकराजपुत्री ।
इदं तन् स्त्रीमयं तेजो जातं क्षेत्रोद्राद्धलात् ।
जनकस्य नृपेन्द्रस्य तपसः सन्निदर्शनम् ॥ १४ ॥
आर्ये ! अमिवाद्ये भरतोऽहमस्मि ।
सीता— (आत्मगतम् ।) णहि रूयं एव्व । सरजोओ वि सो एव्व ।
- ३ (प्रकाशम् ।) यच्छ ! चिरं जीव । [नहि रूपमेव । स्वरयोगोऽपि स
एव । वत्स ! चिरं जीव ।]
भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि ।
- ६ सीता—एहि यच्छ ! भादुमणोरहं पूरेहि । [एहि वत्स ! भ्रातृमनोरथं
पूरय ।]
सुमन्त्रः—प्रविशतु कुमारः ।
- ९ भरतः—ताव ! इदानीं किं करिष्यसि ।

सुमन्त्रः—

अहं पञ्चान् प्रवेक्ष्यामि स्वर्गं याते नराधिपे ।

विदिताथस्य रामस्य ममेतत् पूर्वदर्शनम् ॥ १५ ॥

मत्तः—एवमस्तु । (राममुपगम्य) आर्य ! अभिवादये भरतोऽ-
हमस्मि ।

३ रामः—(सहर्षम्) एहोहि, इक्ष्वाकुकुमार ! स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।
वक्षः प्रसारय क्वाटपुटप्रमाणमालिङ्ग मां सुविपुलेन भुजद्वयेन ।
उन्नामयाननमिदं शरदिन्दुकल्पं प्रह्लादय व्यसनदग्धमिदं शरीरम् ॥

६ मत्तः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

सुमन्त्रः—(उपेत्य ।) जयत्वायुष्मान् ।

रामः—हा तात !

गत्वा पूर्वं स्वमेन्वैरभिमरिसमये खं समानैर्विमानै—

र्विख्यातो यो विमर्दं स स इति बहुशः सासुराणां मुराणाम् ।

स श्रीमांस्त्यक्तदेहो दयितमपि विना स्नेहवन्तं भवन्तं

स्वर्गस्थः साम्प्रतं किं रमयति पितृभिः स्वर्नरेन्द्रैर्नरेन्द्रः ॥१७॥

सुमन्त्रः—(सजोमम्)

नरपतिनिधनं भवत्प्रवासं भरतविपादमनाथतां कुलस्य ।

बहुविधमनुभूय दुष्प्रसहं गुण इय बह्वपराद्धमायुषा मे ॥१८॥

सीता—रोदन्तं अत्यडत्तं पुणो वि रोदावीअदि तादो । [वदन्त-
मार्थपुत्रं पुनरपि रोदयति तातः ।]

३ रामः—मैथिलि ! यद्य पर्यथस्थापयान्यात्मानम् । वत्स ! लक्ष्मण !
आपस्तापत् ।

लक्ष्मणः—यदाहापयत्यार्यः ।

६ भरतः—आर्य ! न खलु न्याय्यम् । क्रमेण शुभ्रपिप्ये । अहमेव

यास्यामि । (कलशं गृहीत्वा निष्क्रम्य प्रविश्य ।) इमा आपः ।

रामः— आचम्य । मैथिलि ! विशीर्यते खलु लक्ष्मणस्य व्यापाट ।

९ सीता—अप्यउत्त ! णं एदिणा पि सुस्सुसइद्वो । [आर्यपुत्र !
नन्वेतेनापि शुश्रूषयितव्यः ।]

रामः—सुप्तु खल्विह लक्ष्मणः शुश्रूषयतु । तत्रस्थो मां भरतः

१२ शुश्रूषयतु ।

भरतः—प्रसीदत्वार्यः ।

इह स्थास्यामि देहेन तत्र स्थास्यामि कर्मणा ।

नान्नेव भवतो राज्यं कृतक्षेत्रं भविष्यति ॥ १९ ॥

रामः—वत्स ! कैकेयीमातः ! मा मैवम् ।

पितुर्नियोगादहमागतो वनं

न वत्स ! दर्शन्न भयान्न विभ्रमात् ।

कुलं च नः सत्यघनं ब्रवीमि ते

कथं भवान् नीचपथे प्रवर्तते ॥ २० ॥

सुमन्त्रः—अथेदानीममिपेकोदकं फ तिष्ठतु ।

रामः—यत्र मे मात्राभिहितं, तत्रैव तावन् तिष्ठतु ।

३ भरतः—प्रसीदत्वार्यः । आर्य ! अलमिदानीं व्रणे प्रहर्तुम् ।

अपि सुगुण ! ममापि त्वत्प्रसूतिः प्रसूतिः

स खलु निभृतधीमांस्ते पिता मे पिता च ।

सुपुरुष ! पुरुषाणां मातृदोषो न दोषो

वरद ! भरतमातं पश्य तावद् यथावन् ॥ २१ ॥

सीता—अप्यउत्त ! अदिकरुणं मन्तेअइ भरदो । किं दाणि अप्य-

उत्तेण चिन्तीअदि । [आर्यपुत्र ! अतिकरुणं मन्त्यस्ते भरतः ।

३ किमिदानीमार्यपुत्रेण चिन्त्यते ।]

रामः—मैथिलि !

तं चिन्तयामि नृपतिं सुरलोकयातं
 येनायमात्मजविशिष्टगुणो न दृष्टः ।
 ईदृग्विधं गुणनिधिं समवाप्य लोकं
 धिग् भो ! विधेर्यादि बलं पुरुषोत्तमेषु ॥ २२ ॥

वत्स ! कैकेयीमातः ।

यत्सत्यं परितोषितोऽस्मि भवता निष्कल्मषात्मा भवां-
 स्त्वद्द्वाम्यस्य वशानुगोऽस्मि भवतः ख्यातेर्गुणैर्निर्जितः ।
 किन्त्वेतन्नृपतेर्यचस्तदनुतं कर्तुं न युक्तं त्वया
 किञ्चोत्पाद्य भवद्विधं भवतु ते मिथ्याभिधायी पिता ॥२३॥

भरत. —

यावद् भविष्यति भवन्नियमावसानं
 तावद् भवेयमिह ते नृप ! पादमूले ।

रामः —

मैत्रं नृपः स्वसुकृतेरनुयातु सिद्धिं
 मे शापितो न परिरक्षसि चेत् स्वराज्यम् ॥ २४ ॥

भरतः—हन्त ! अनुत्तरमभिहितम् । भवतु समयतस्ते राज्यं परि-
 पालयामि ।

३ रामः—वत्स ! कः समयः ।

भरतः—मम हस्ते निक्षिप्तं तव राज्यं चतुर्दशवर्षान्ते प्रतिप्रहीतु-
 मिच्छामि ।

६ रामः—एवमस्तु ।

भरतः—आर्य ! श्रुतम् ! आर्ये श्रुतम् । ताव भुवम् ।
 सर्वे—वयमपि श्रोतारः ।

९ भरतः—आर्य ! अन्यमपि वरं हर्तुमिच्छामि ।

रामः—वत्स ! किमिच्छसि । किमहं ददामि । किमहमनुष्ठास्यामि ।

भरतः—

पादोपभुक्ते तव पादुके म एते प्रयच्छ प्रणताय भूर्ध्ना ।
यावद् भवानेप्यति कार्यसिद्धि तावत् भविष्याम्यनयोर्विधेयः ॥२५॥
रामः—(स्वगतम्) हन्त भोः !

सुचिरेणापि कालेन यशः किञ्चिन्मयार्जितम् ।
अचिरेणैव कालेन भरतेनाद्य सञ्चितम् ॥ २६ ॥

सीता—अप्युत्त ! गं दीयदि खु पुढमजाअणं भरदरस । [आर्य-
पुत्र ! ननु दीयते खलु प्रथमयाचनं भरताय ।]

३ रामः— तस्थास्तु । वत्स ! गृह्यताम् । (पादुके अर्पयति ।)

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । (गृहीत्वा) आर्य ! अत्रामिपेकोदकमा-
वर्जयितुमिच्छामि ।

६ रामः—नात ! यदिष्टं भरतस्य तत् सर्वं क्रियताम् ।

सुमन्त्र.—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् ।

भरतः—(आत्मगतम्) हन्त भोः,

यद्वेयः स्वजनस्य पौररुचितो लोकस्य दृष्टिक्षमः

स्वर्गस्थस्य नराधिपस्य दयितः शीलान्वितोऽहं सुतः ।

भ्रातृणां गुणशालिनां बहुमतः कीर्तेर्महद् भाजनं

संवादिषु कथाश्रयो गुणवतां लब्धप्रियाणां प्रियः ॥ २७ ॥

रामः—वत्स कैकेयीमातः ! राज्यं नाम मुहूर्तमपि नोपेक्षणीयम् ।
तस्मादद्यैव विजयाय प्रतिनियततां कुमारः ।

३ सीता—हं अज्ज एव्य गमिस्सदि कुमारो भरदो । [हम् अयैव
गमिष्यति कुमारो भरतः ।]

रामः—अल्मतिस्नेहेन । अद्यैव विजयाय प्रतिनियततां कुमारः ।

६ भरतः—आर्य ! अद्यैवाहं गमिष्यामि ।

आशावन्तः पुरे पौराः स्थास्यन्ति त्वद्दृष्ट्या ।

तेषां प्रीतिं करिष्यामि त्वत्प्रसादस्य दर्शनात् ॥ २८ ॥

सुमन्त्र - आयुष्मन् ! मयेदानीं किं कर्तव्यम् ।

राम - तात ! महाराजवत् परिपाल्यता कुमारः ।

३ सुमन्त्र - यदि जीवामि, तावत् प्रयतिष्ये ।

राम - वत्स कैकेयीमातः ! आरुह्यतां ममाग्रतो रथः ।

भरत - यदाहापयत्यार्यः । (रथमारोहत. ।)

४ राम - मैथिलि ! इतस्तावत् । वत्स लक्ष्मण ! इतस्तावत् ।

आश्रमपदद्वारमात्रमपि भरतस्यानुयात्र भविष्यामः ।

(इति निष्क्रान्ता. सर्वे ।)

चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सीता तापसी च ।)

३ सीता - अर्य्ये । उवाहारसुमणाङ्गणो सम्मज्जिदो अस्समो । अस्सम-
पदविभवेण अणुट्ठिओ देवसमुदाआरो । ता जात्र अर्य्यउत्तो ण

आअच्छदि दाव इमाणं वाळरुक्खाणं उदअप्पदाणेण अणुक्को-

५ सइस्सं । [आर्ये । उवाहारसुमनआकीर्णं संमज्जित आश्रमः ।

आश्रमपदविभवेनानुष्ठितो देवसमुदाचारः । तद् यावदार्यपुत्रो नाग-

च्छति, तावदिमान् बालवृक्षानुदकप्रदानेनानुक्तोशयिष्यामि ।]

६ तापसी - अविर्घं से होहुं । [अविघ्नमस्य भवतु ।]

राम - (सशोकम् ।)

त्यक्त्वा तां गुरुणा मया च रहितां रम्यामयोध्यां पुरी-
मुद्यम्यापि ममामिपेकमखिलं मत्सन्निधावागतः ।

रक्षार्थं भरतः पुनर्गुणनिधिस्तत्रैव सम्प्रेषितः

कष्टं भो नृपतेर्धुरं सुमहतीमेकः समुत्कर्षति ॥ १ ॥

(विमृश्य) ईदृशमेवैतत् । यावदिदानीमीदृशशोकविनोदनार्थमव-
स्थाकुटुम्बिनी मैथिलीं पश्यामि । तत् क नु खलु गता वैदेही ।

३ (परिक्रम्यावलोक्य) अये इमानि खलु प्रत्यप्रामिपिक्तानि वृक्ष-
मूलानि अदूरगतां मैथिलीं सूचयन्ति । तथाहि,

भ्रमति मलिलं वृक्षावर्ते सफेनमवरिधितं

वृषितपतिना नैते क्लिष्टं पिबन्ति जलं खगाः ।

स्थलमभिपतन्त्यार्द्राः कीटा विले जलपूरिते

नवबलयिनो वृक्षा मूले जलक्षयरेखया ॥ २ ॥

(विलोक्य ।) अये इयं वैदेही । भोः । कष्टम् ।

योऽस्याः करः श्राम्यति दर्पणेऽपि

स नैति खेदं कलशं वहन्त्याः ।

कष्टं वनं स्त्रीजनसौकुमार्यं

समं लतामिः कठिनीकरोति ॥ ३ ॥

(उपेत्य) मैथिलि ! अपि तपो वधते ।

सीता-हं अप्यउत्तो । जेदु अप्यउत्तो । [इम् आर्यपुत्रः । अय-

३ त्वायंपुत्रः ।]

रामः-मैथिलि ! यदि ते नास्ति धर्मविघ्नः, आस्यताम् ।

सीता-जं अप्यउत्तो आणवेदि । (अगविशति ।) [यशयंपुत्र

६ आशापयति ।]

रामः-मैथिलि ! प्रतिवचनार्थिनीमिव त्वां पश्यामि । किमिदम् ।

सीता-सौअसुण्णहिअअस्स विअ अय्यउत्तस्स मुहराओ । किं

१ एदं । [शोभन्यद्दयस्येवार्यपुत्रस्य मन्वराग. । किमेतत् ।]

रामः-मैथिलि ! स्थाने खलु कृता चिन्ता ।

कृतान्तशल्याभिहते शरीरे तथैव तावद्दृश्यन्नो मे ।

नानाफलाः शोकशराभिघातास्तत्रैव तत्रैव पुन पतन्ति ॥ ४ ॥

सीता-अय्यउत्तस्स को विअ सन्दावो । [आर्यपुत्रस्य क इव सन्तापः ।]

३ रामः-श्वस्तत्र भवतस्तातस्यानुसंवत्सरश्चाद्धविधिः । कल्पविशेषेण निवपनक्रियामिच्छन्ति पितरः । तत् कथं निर्वर्तयिष्यामीत्येतच्चि न्यते । अथवा ।

गच्छन्ति तुष्टिं खलु येन केन त एव जानन्ति हि तां दशां मे ।

इच्छामि पूजां च तथापि कर्तुं तातस्य रामस्य च सानुरूपाम् ॥५॥

सीता-अय्यउत्त ! णिव्वत्तइत्तिसदि सद्धं भरदो रिद्धीए, अवत्था-

णुरुख्यं फल्लोदाण्ण वि अय्यउत्ती । एदं तादस्स बहुमदअरं भवि

३ स्सदि । [आर्यपुत्र ! निर्वर्तयिष्यति श्राद्धं भरत ऋद्ध्या, अवस्था-
नुत्सर्पं फल्लोदकेनाप्यार्यपुत्र. । एतत् तातस्य बहुमततर भविष्यति ।]

राम.-मैथिलि !

फलानि दृष्ट्वा दर्भेषु स्वहस्तरचितानि न ।

स्मारितो यनवासं च तातस्तत्रापि रोदिति ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति परिव्रानकवेपो रावणः ।)

रावण.-एष भोः ।

नियतमनियतात्मा रूपमेतद् गृहीत्वा

स्वस्वधकृतवैरं राघवं वञ्चयित्वा ।

स्वस्वपदपरिहीणां हव्यधाराभिघाह

जनकनृपसुता ता हर्तुकामः प्रयासि ॥ ७ ॥

- (परिक्रम्याधो विलोक्य) इदं रामस्याश्रमपदद्वारम् । (यादवतरामि)
 (अवतरति ।) यावद्दहमप्यतिथिसमुदाचारमनुष्ठास्यामि । अहम्
 ३ तिथिः । कोऽत्र भोः ! ।
 रामः—(श्रुत्वा ।) स्वागतमतिथये !
 रावणः—साधु विशेषितं खलु रूपं स्वरेण ।
 ६ रामः—(विलोक्य) । अये भगवान् । भगवन् । अमिवाद्ये ।
 रावणः—स्वस्ति ।
 रामः—भगवन् ! एतदासनमास्यताम् ।
 ९ रावणः—(आरमगतम् ।) कथमाज्ञप्त इवास्म्यनेन । (प्रकाशम्)
 वाढम् । ((उपविशति ।))
 रामः—मैधिलि ! पाद्यमानय भगवते ।
 १२ सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । (निष्क्रम्य प्रविश्य ।) इमा आवो ।
 [यदार्यपुत्र आशापयति । इमा आपः ।]
 रामः—शुश्रूषय भगवन्तम् ।
 १५ सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । [यदार्यपुत्र आशापयति ।]
 रावणः—(मायाप्रकाशनपयांकुलो भूत्वा) भवतु, भवतु,
 इयमेका पृथिन्यां हि मानुषीणामरुन्धती ।
 यस्या भर्तेति नारीभिः सत्कृतः कथ्यते भवान् ॥ ८ ॥
 रामः—तेन हि आनय, अहमेव शुश्रूषयिष्ये ।
 रावण—अयि छायां परिहृत्य शरीरं न लङ्घयामि । वाचानुवृत्तिः
 ३ खल्वतिथिमत्कारः । पूजितोऽस्मि । आस्यताम् ।
 रामः—धाढम् । (उपविशति ।)
 रावणः—(आरमगतम् ।) यावद्दहमपि ब्राह्मणसमुदाचारमनुष्ठास्यामि ।
 ६ (प्रकाशम्) भोः ! काश्यपगोत्रोऽस्मि । साद्गोपाङ्गं वेदमधीये
 मानवीयं धर्मशास्त्रं, माहेश्वरं योगशास्त्रं, पाहंसपत्यमर्षशास्त्रं, मेघा
 तिथेर्न्यायशास्त्रं, प्राचेतसं श्राद्धफल्यं च ।

- ९ रामः—कथं कथं श्राद्धकल्पमिति ।
 रावणः—सर्वाः श्रुतीरतिक्रम्य श्राद्धकल्पे स्पृहा दर्शिता । किमेतत् ।
 रामः—भगवन् ! भ्रष्टायां पितृमत्तायाभागम इदानीमेवः ।
- १२ रावणः—अलं परिहृत्य । पृच्छतु भवान् ।
 रामः—भगवन् ! निवपनक्रियाकाले केन पितृस्तर्पयामि ।
 रावणः—सर्वं श्रद्धया दत्तं श्राद्धम् ।
- १५ रामः—भगवन् ! अनादरतः परित्यक्तं भवति । विशेषार्थं पृच्छामि ।
 रावणः—श्रूयताम् । विरूढेषु दर्भाः, ओपधीषु तिलाः, कलायं शाकेषु,
 मत्स्येषु महाशकरः, पक्षिषु वार्ध्राणसः, पशुषु गौः खड्गो वा, इत्येते
- १८ मानुषाणां विहिता ।
 रामः—भगवन् ! वाशब्देनावगतमन्यदप्यस्तीति ।
 रावणः—अस्ति प्रभावसम्पाद्यम् ।
- २१ रामः—भगवन् ! एष एव मे निश्चयः ।
 उभयम्यास्ति सान्निध्यं यद्येतत् साधयिष्यति ।
 धनुर्वा तपसि श्रान्ते श्रान्ते धनुषि वा तपः ॥ ९ ॥
 रावण—सन्ति । हिमवति प्रतिवसन्ति ।
 रामः—हिमवतीति । ततस्ततः ।
- ३ रावणः—हिमवतः सप्तमे शृङ्गे प्रत्यक्षस्थाणुशिरःपतितगङ्गाम्बु-
 पायिनो वैदूर्यश्यामपृष्ठाः पवनसमजवाः काञ्चनपार्श्वो नाम मृगाः,
 यैर्वैतानसवालखिल्यनेमिशीयादयो महर्षयश्चिन्तितमात्रोपस्थित-
- ६ विपन्नेः श्राद्धान्यमिचर्धयन्ति ।
 तैस्तर्पिताः सुतफलं पितरो लभन्ते
 हित्वा जरां स्वमुपयान्ति हि दीप्यमानाः ।
 तुल्यं सुरैः समुपयान्ति विमानवास-
 मावर्तिमिश्च विपयैर्न बलाद्धियन्ते ॥ १० ॥

रामः- मैथिलि !

आपृच्छ पुत्रकृतकान् हरिणान् दुर्मांश्च
विन्ध्यं वनं तव सखीर्दयिता लताश्च ॥
वत्स्यामि तेषु हिमवद्भिरिकाननेषु
दीप्तैरिवौषधिवनैरुपरञ्जितेषु ॥ ११ ॥

सीता-जं अप्यउत्तो आणवेदि । [यदार्यपुत्र आश्रययति ।]

रावणः-कौसल्यामातः ! अलमतिमनोरथेन । न ते मानुषैर्दृश्यन्ते ।

रामः-भगवन् ! किं हिमवति प्रतिवसन्ति ।

रावणः-अथ किम् ।

रामः-तेन हि पश्यतु भवान् ।

सौवर्णान् वा मृगांस्तान् मे हिमवान् दर्शयिष्यति ।

भिन्नो मद्वाणवेगेन क्रौञ्चत्वं वा गमिष्यति ॥ १२ ॥

रावणः-(स्वगतम् ।) अहो असह्यः खल्वस्यावलेपः ।

रामः-(दिशो विलोक्य ।) अये विद्युत्सम्पात इव दृश्यते ।

रावणः-(प्रकाशम् ।) कौसल्यामातः । इहस्थमेव भवन्तं पूजयति
हिमवान् । एष काञ्चनपार्श्वः ।

रामः-भगवतो वृद्धिरेषा ।

सीता-दिदृष्ट्वा अप्यउत्तो बहूढः । [दिष्ट्यार्यपुत्रो वर्धते ।]

रामः-न न,

तातस्यैतानि भाग्यानि यदि स्वयमिहागतः ।

अहृत्येष हि पूजायां लक्ष्मणं ब्रूहि मैथिलि ॥ १३ ॥

सीता-अप्यउत्त । णं तित्यअत्तादो उवायत्तमाणं कुळ्यदि पच्चु-
ग्गच्छेदित्ति सन्दिट्ठो सोमित्ती । [आर्यपुत्र । ननु सीधंपात्रत

उपायत्तमानं बुलपतिं प्रत्युद्रच्छेति सन्दिष्टः सौमिथिः ।]

रामः—तेन हि अहमेव यास्यामि ।

सीता—अय्यउत्त ! अहं किं करिस्सं । [आर्यपुत्र ! अहं किं
६ करिष्यामि ।]

रामः—शुभ्रूपयस्व भगवन्तम् ।

सीता—जं अप्यउत्तो आणवेदि । [यदार्यपुत्र आशापयति ।]

९ (निष्क्रान्तो रामः ।)

रावणः—अये, अयमर्घ्यमादायोपसर्पति राघवः । एष इदानीं पूजा-
मनवेक्ष्य घाघन्तं मृगं दृष्ट्वा धनुरारोपयति राघवः ।

अहो बलमहो वीर्यमहो सत्त्वमहो जवः ।

राम इत्यक्षरैरल्पैः स्थाने व्याप्तमिदं जगत् ॥ १४ ॥

एष मृगः । एफ्फ्लुतातिक्रान्तशरविषयो घनगहनं प्रविष्टः ।

सीता—(आत्मगतम् ।) अय्यउत्तविरहिदाए भर्जं मे एत्थ उप्पज्जइ ।

३ [आर्यपुत्रविरहिताया भयं मेऽश्रोत्यचते ।]

रावणः—(आत्मगतम् ।)

माययापहृते रामे सीतामेकां तपोवनात् ।

हरामि रुदतीं वालाममन्त्रोक्तामिवाहुतिम् ॥ १५ ॥

सीता—जाय उड्डजं पयिसामि । (गन्तुमीहते) [यावदुत्तं प्रविशामि ।]

रावणः—(स्वरूप गृहीत्वा ।) सीते ! तिष्ठ तिष्ठ ।

१ सीता—(समयम् ।) हं को दाणि अअं । [ह क इदानीमयम् ।]

रावणः—किं न जानीये ।

युद्धे येन सुराः सदानवगणाः शक्रादयो निर्जिता

दृष्ट्वा शूर्पणखाविरूपकरणं थुत्वा हतौ भातरौ ।

दर्पाद् दुर्मतिमप्रमेयवलिनं रामं विलोभ्य च्छले

स त्वां हर्तुमना विशालनयने ! प्राप्तोऽस्म्यहं रावणः ॥१६॥

सीता—हं व्यावणो णाम । (प्रतिष्ठने ।) [ह रावणो नाम ।]

रावणः—आः, रावणस्य चक्षुर्विषयमागता क यास्यसि ।

३ सीता—अव्यवत्त ! परित्ताआहि परित्ताआहि । सोमिती ! परित्ता-
आहि परित्ताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परित्रायस्व ।
सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

६ रावणः—सीते ! श्रूयतां मत्पराक्रमः ।

भद्रः शक्रः कम्पितो वित्तनाथः कृष्टः सोमो मर्दितः सूर्यपुत्रः ।
धिग् भोः स्वर्गं मीतदेवैर्निविष्टं धन्या भूमिर्वर्तते यत्र सीता ॥१७॥

सीता—अव्यवत्त ! परित्ताआहि परित्ताआहि । सोमिती !
परित्ताआहि परित्ताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परित्रायस्व ।

३ सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

रावणः—

रामं वा शरणमुपेहि लक्ष्मणं वा

स्वर्गस्थं दशरथमेव वा नरेन्द्रम् ।

किं वा स्यात् कुपुरुपसंश्रितैर्वचोभि-

र्न व्याघ्रं मृगशिशवः प्रधर्षयन्ति ॥ १८ ॥

सीता—अव्यवत्त ! परित्ताआहि परित्ताआहि । सोमिती !

परित्ताआहि परित्ताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परि-

३ त्रायस्व । सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

रावणः—

विलपसि किमिदं विशालनेत्रे

विगणय मां च यथा त्वार्यपुत्रम् ।

विपुलपलयुतो ममैष योद्धुं

समुत्तमोऽप्यसमर्थ एव रामः ॥ १९ ॥

सीता—(सरोपं) सत्तो सि । [शप्तोऽपि ।]

रावणः—हृहृह ! अहो पतिव्रतायास्तेजः ।

योऽहमुत्पतितो वेगात्त दग्धः सूर्यरदिमनिः ।

अस्याः परिमितदग्धः शत्रोऽसीत्येभिरक्षरैः ॥ २० ॥

सीता-अप्यउत्त ! परिताआहि परिताआहि । [आर्षपुत्र !
परिश्रायस परिश्रायस्य ।]

३ रावणः-(सीतां गृहीत्वा ।) भो भो जनस्थानवासिनस्तपस्विनः !
गृष्यन्तु गृष्यन्तु भवन्तः ।

बलादेष दशग्रीवः सीतामादाय गच्छति ।

क्षात्रघर्मे यदि त्रिगधः कुर्याद् रामः पराक्रमम् ॥ २१ ॥

सीता-अप्यउत्त ! परिताआहि परिताआहि । [आर्षपुत्र ! परि-
श्रायस्य परिश्रायस्य ।]

३ रावणः-(परिक्रामन् विलोक्य ।) अये स्वपक्षपवनोत्क्षेपक्षुमितवन-
पण्डक्षण्डचञ्चुरमिधायत्येष जटायुः । आः तिष्ठेदानीम् ।

मद्भुजाकृष्टनिक्षिप्तकृत्तपक्षक्षतच्युतैः ।

रुधिरारद्रंगान्नं त्वां जयामि यमसादनम् ॥ २२ ॥

(निष्क्रान्तौ ।)

पद्ममोऽङ्कः ।

अथ पद्योऽङ्कः ।

(ततः प्रविशतो वृद्धतापसौ ।)

३ उभौ-परित्रायतां परित्रायतां भवन्तः !

प्रथमः-

इयं हि नीलोत्पलदामवर्चसा मृणालशुक्रोज्वलदंष्ट्रहासिना ।

निशाचरेन्द्रेण निशाघर्चारिणा मृगीव सीता परिभूय नीयते ॥१॥

द्वितीयः-एषा रज्जु तत्रभवती वैदेही

विचेष्टमानेव भुजङ्गमाङ्गना
विधूयमानेव च पुष्पिता लता ।

प्रसह्य पापेन दशाननेन सा
तपोवनात् सिद्धिरिवापनीयते ॥ २ ॥

१. उभौ-परित्रायतां परित्रायतां भवन्तः ! ।

प्रथमः- (ऊर्ध्वमवलोक्य ।) अये वचनसमकाल एव दशरथस्या-
३ नृप्यं कर्तुं मयि स्थिते क्व यास्यसीति रावणमाहूयान्तरिक्षमुत्पतितो
जटायुः ।

द्वितीयः-एष रोषादुद्धृत्तनयनः प्रतिनिवृत्तो रावणः ।

६ प्रथमः-एष रावणः ।

द्वितीयः-एष जटायुः ।

उभौ-हन्तैतदन्तरिक्षे प्रवृत्तं युद्धम् ।

९ प्रथमः-काश्यप ! काश्यप ! पश्य क्रव्यादीश्वरस्य सामर्थ्यम् ।

पक्षाभ्यां परिभूय वीर्यविषयं द्वन्द्वं प्रतिव्यूहते
तुण्डाभ्यां मुनिघृष्टतीक्ष्णमचलः संवैष्टनं चेष्टते ।

तीक्ष्णैरायसकण्ठकैरिव नखैर्भीमान्तरं वक्षसो

वज्राग्रैरिव दार्यमाणविषमाच्छैलाच्छिला पाटयते ॥३॥

द्वितीयः-हन्त संक्रुद्धेन रावणेनासिना क्रव्यादीश्वरः स दक्षिणांस-
देशे हतः ।

३ उभौ-हा धिक् ! पतितोऽत्रभवान् जटायुः,

प्रथमः- भोः कष्टम् । एष खलु तत्रभवान् जटायुः,

कृत्वा स्वदीर्यसदृशं परमं प्रयत्नं

श्रीहामयूरमिव शत्रुमचिन्तयित्वा

दीप्तं निशाचरपतेरवधूय तेजो

नागेन्द्रभग्नचनवृक्ष इवावसन्नः ॥ ४ ॥

उभौ-स्वर्ग्योऽयमस्तु ।

प्रथमः-फ़ाश्यप ! आगम्यताम् । इमं वृत्तान्तं तत्रभवते राघवाय

३ निवेदयिष्यावः ।

द्वितीयः-बाढम् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्क्रान्तौ ।)

५ विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति काञ्चुकीयः ।)

काञ्चुकीयः- क इह भोः ! काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं कुरुते ।

९ (प्रविश्य)

प्रतिहारी-अप्य ! अहं विजया ! किं करीअडु । [आर्य ! अहं विजया । किं कियताम् ।]

१२ काञ्चुकीयः- विजये ! निवेद्यतां निवेद्यतां भरतकुमाराय-एष स्वलु रामदर्शनार्थं जनस्थानं प्रस्थितः प्रतिनिवृत्तस्तत्रभवान् इति ।

प्रतिहारी-अप्य ! अवि किदत्थो तादसुमन्तो आअदो । [आर्य !

१५ अपि कृतार्थस्तातसुमन्त्र आगतः ।]

काञ्चुकीयः-भवति ! न जाने ।

हृदयस्थितशोकाग्निशोपिताननमागतम् ।

दृष्ट्वैवाकुलभासीभ्ये सुमन्त्रमधुना मनः ॥ ५ ॥

प्रतिहारी-अप्य ! एदं सुणिअ पय्याअळं विअ मे हिअअं । [आर्य ! एतच्छ्रुत्वा पर्याकुलमिव मे हृदयम् ।]

३ काञ्चुकीयः-भवति ! किमिदानीं स्थिता । शीघ्रं निवेद्यताम् ।

प्रतिहारी-अप्य । इअं णिवेदेमि । (निष्क्रान्ता ।) [आर्य ! इयं निवेदयामि ।]

६ काञ्चुकीयः-(विलोक्य ।) अये ! अयमत्रभवान् भरतकुमारः सुमन्त्रागमनजनितकुतूहलहृदयश्चीरवल्कलपसनश्चित्रजटापुञ्जपिञ्ज-रितोत्तमाङ्ग इत एवामिबर्तते । य एषः,

प्रख्यातसद्गुणगणः प्रतिपक्षकाल-
स्तिग्मांशुवंशविलकस्त्रिदशेन्द्रकल्पः ।

आज्ञावशादखिलभूपरिरक्षणस्यः

श्रीमानुदारकलभेमसमानयानः ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति भरतः प्रतिहारी च ।)

भरतः—विजये ! एवम् , उपगस्तत्रभवान् सुमन्त्रः ।

गत्वा तु पूर्वमयमार्यनिरीक्षणार्थं

लब्धप्रसादशपथे भयि सन्निवृत्ते ।

दृष्ट्वा किमागत इहात्रभवान् सुमन्त्रो

रामं प्रजानयनबुद्धिमनोभिरामम् ॥ ७ ॥

काञ्चुकीयः— (उगम्य ।) जयतु कुमारः ।

भरतः—अथ कस्मिन् प्रदेशे वर्तते तत्रभवान् सुमन्त्रः ।

३ काञ्चुकीयः—असौ काञ्चनतोरणद्वारे ।

भरतः—तेन हि शीघ्रं प्रवेदयताम् ।

काञ्चुकीयः—यदाज्ञापयति कुमारः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति सुमन्त्रः प्रतिहारी च ।)

सुमन्त्रः—(सशोकम्) कष्टं भोः ! कष्टम् ।

नरपतिनिधनं मयानुभूतं नृपतिमुतव्यसने मयैव दृष्टम् ।

श्रुत इह स च मैथिलीप्रणाशो गुण इव बहूपराद्धमायुषा मे ॥ ८ ॥

प्रतिहारी—(सुमन्त्रमुद्दिश्य ।) एदु एदु अप्यो । एसो मट्टा । उप-
सप्पदु अप्यो । [एतेत्यार्यः । एए मत्ता । उपसर्वस्वार्यः ।]

३ सुमन्त्रः— (उगम्य ।) जयतु कुमारः ।

भरतः—ताव ! अपि दृष्टस्त्वया लोकाधिपृत्तपितृश्रेहः । अपि दृष्टं
द्विधाभूतमरुन्धतीचारित्रम् । अपि दृष्टं त्वया निष्कारणावहित-

६ यनवासं सौधात्रम् ।

(सुमत्र सचिन्तस्त्रिप्रति ।)

प्रतिहारी-भट्टिदारओ खु अच्य पुच्छदि । [भर्तृदारक खल्वाये

९. पृच्छति ।]

सुमत्र - भवति किं माम् ।

मरत - (स्वगतम् ।) अतिमहान् खल्वायास । सन्तापाद् भ्रष्ट-

१२ हृदय । (प्रकाशम् ।) अपि मार्गात् प्रतिनिवृत्तस्त्रभवान् ।

सुमत्र - कुमार ! त्वन्नियोगाद् रामदर्शनार्थं जनस्थान प्रस्थित
कथमहमन्तर प्रतिनिवर्तिष्ये ।

१५ मरत - किन्तु खलु क्रोधेन वा लज्जया चात्मान न दर्शयन्ति ।

सुमत्र - कुमार !

कृत क्रोधो विनीताना लज्जा वा कृतचेतसाम् ।

मया दृष्ट तु तच्छून्यैर्निहीन तपोवनम् ॥ ९ ॥

मरत - अथ क गता इति श्रुता ।

सुमत्र - अस्ति किल किष्किन्ध्या नाम वनौकसा निवास । तत्र

३ गता इति श्रुता ।

मरत - हन्त ! अविज्ञातपुरुषनिशेपा खलु वानरा । दु रिता
प्रतिवसन्ति ।

६ सुमत्र - कुमार ! तिर्यग्योनयोऽप्युपकृतमवगच्छन्ति ।

मरत - दात ! कथमिव ।

सुमत्र -

मुष्मीरो भ्रक्षितो राज्याद् भ्राजा ज्येष्ठेन वालिना ।

हतदारो वसञ्छैले तुल्यदु खेन मोक्षित ॥ १० ॥

मरत - तात ! कथं तुल्यदु खेन नाम ।

सुमत्र - (आत्मगतम् ।) हन्त सर्षगुत्तमेव मया । (प्रकाशम् ।) कुमार !

३ न खलु किञ्चित् । ऐश्वर्यभ्रशतुल्यता ममामिप्रेता ।

भरतः—ताव ! किं गूहसे स्वर्गं गतेन महाराजपादमूलेन क्षापितः
स्याः, यदि सत्यं न ब्रूयाः ।

६ सुमन्त्रः—का गतिः । श्रूयतां,

वैरं मुनिजनस्वार्थे रक्षसा महता कृतम् ।

सीता मायामुपाश्रित्य रावणेन ततो हता ॥ ११ ॥

भरतः—कथं हृतेति । (मोहदुःखगतः ।)

सुमन्त्रः—समाश्रयसिद्धिं समाश्रयसिद्धिं ।

३ भरतः—(पुनः शनाश्रयः ।) भोः ! कष्टम् ।

पित्रा च शान्धवज्रनेन च विप्रयुक्तो

दुःखं महत् समनुभूय वनप्रदेशे ।

भार्यावियोगमुपलभ्य पुनर्ममार्यो

जीमूतचन्द्र इव खे प्रभया विवृक्तः ॥ १२ ॥

भो ! किमिदानीं करिष्ये । भवतु, कष्टम् । अनुगच्छतु मां तावः ।

सुमन्त्रः—यदाज्ञापयति कुमारः ।

६ (उभौ परिक्रान्तः ।)

सुमन्त्रः—कुमार ! न खलु न खलु गन्तव्यम् । देवीनां चतुर्दशल-

निदम् ।

९ भरतः—अत्रैव मे कार्यम् । भोः ! क इह प्रतिहारे ।

(प्रविश्य ।)

प्रतिहारी—जेदु भट्टिदारओ । विजआ सु अहं । [वपुः मर्तु-

१२ दारकः । विजया खल्वहम् ।]

भरतः—विजये ! ममागमनं निवेद्यात्रभवत्ये ।

प्रतिहार्ये—कदमाए भट्टिणीए जियेदेमि । [कृतमस्ये महिन्ये निवे-

१५ दयामि ।]

भरतः—या मां राजानमिच्छति ।

प्रतिहारी- (आत्मगतम् ।) हं किं णु खु भवे । (प्रकाशम् ।) भट्टा !
१८ तद् । (निष्क्रान्ता ।) [ह किन्तु खलु भवेत् ! भर्तॄन् । तथा ।]

(ततः प्रविशति कैकेयी प्रतिहारी च ।)

कैकेयी-विजए ! म पेक्खिअहुं भरदो आअदो । [विजये ! मा
२१ भेक्षितु भरत आगत ।]

प्रतिहारी-भट्टिणि ! तद् । भट्टिदारअस्स रामस्स सआसादो
तादसुमन्तो आअदो । तेण सह भट्टिदारओ भरदो भट्टिणि
२४ पेक्खिअहुं इच्छदि किल । [भट्टिणि ! तथा । भर्तृदारकख रामस्य
सकाशात् तातसुमन्त आगत । तेन सह भर्तृदारको भरतो भट्टिनी
भेक्षितुमिच्छति किल ।]

२७ कैकेयी-(स्वगतम् ।) केण खु उग्घावेण मं उवाअम्भिस्सिदि भरदो ।
[केन खलुद्वातेन मामुपालप्यते भरत ।]

प्रतिहारी-भट्टिणि ! किं पविसद्दु भट्टिदारओ । [भट्टिणि ! किं
३० प्रविशतु भर्तृदारक ।]

कैकेयी-गच्छ । पवेसेहि णं । [गच्छ । प्रवेशयैनम् ।]
प्रतिहारी-भट्टिणि ! तद् । (परिकम्पोपसृत्य) जेदु भट्टिदारओ ।
३ पविसद्दु किल । [भट्टिणि ! तथा ! जयतु भर्तृदारक । प्रविशतु
किल ।]

भरत -विजये ! किं निवेदितम् ।

• प्रतिहारी-आम ।

भरतः- तेन हि प्रविशावः ।

(प्रविशतः ।)

• कैकेयी-जाद । विअआ मन्तेदि—रामस्स सआसादो सुमन्तो
आअदोत्ति । [जात ! विजया मन्त्रयते—रामस्य सकाशात् सुमन्त्र
आगत इति ।]

- ४२ भरतः— अतः परं प्रियं निवेदयाम्यत्रभवत्यै ।
 कैकेयी—जाद ! अवि कोसळ्ळा सुमित्रा अ सदावद्दव्या ।
 [जात ! अपि कोसळ्या सुमित्रा च शब्दापयितव्ये ।]
- ४५ भरतः—न खलु ताभ्यां श्रोतव्यम् ।
 कैकेयी— (आत्मगतम् ।) हं किं पु हु भवे । (प्रकाशम् ।) भणाहि
 जाद ! । [हं किन्तु खलु भवेत् । मग जात ! ।]
- ४८ भरतः— श्रूयतां,
 यः स्वराज्यं परित्यज्य त्वन्नियोगाद् धनं गतः ।
 तस्य भार्या हृता सीता पर्याप्तस्ते मनोरथः ॥ १३ ॥
 कैकेयी—हं ।
 भरतः—
 हन्त भोः ! सत्वयुक्तानामिक्ष्वाकूणां मनस्विनाम् ।
 वधूप्रघर्षणं प्राप्तं प्राप्यात्रभवतीं वधूम् ॥ १४ ॥
 कैकेयी—(आत्मगतम् ।) भोदु, दाणि काळो कहेळं । (प्रकाशम् ।)
 जाद ! तुवं ण आणासि महाराजस्स सावं । [भवतु, इदानीं कालः
 ३ कथयितुम् । जात ! त्वं न जानासि महाराजस्य शापम् ।]
 भरतः—किं शप्तो महाराजः ।
 कैकेयी—सुमन्त ! आअक्ख वित्थरेण । [सुमन्त्र ! आचख
 ६ वित्थरेण ।]
 सुमन्त्रः—यदाज्ञापयति भवती ! कुमार ! श्रूयताम्—पुरा मृगयां
 गतेन महाराजेन कस्मिंश्चिन् सरसि कलशं पूर्यमाणो धनगज-
 ७ वृंहितानुकारिशब्दसमुत्पन्नधनगजशङ्कया शब्दवेधिना शरेणः विपन्न-
 चक्षुषो महर्षेश्चक्षुर्भूतो मुनितनयो हिंसितः ।
 भरतः—हिंसित इति । शान्तं पापं शान्तं पापम् । ततस्ततः ।
 १२ सुमन्त्रः—ततस्तमेयंगवं दृष्ट्वा,

तेनोर्कं रुदितस्यान्ते मुनिना सत्यभाषिणा ।

यथाहं भोस्त्वमप्येवं पुत्रशोकाद् विपत्स्यसे ॥ १५ ॥

इति ।

भरत -नन्विदं कष्टं नाम ।

३ कैकेयी-जाद ! एदण्णिमित्तं अवराहे मं णिक्खिअविअ पुत्तओ रामो वणं पेसिदो, ण ह्नु रज्जव्योहेण । अपरिहरणीओ महरिसि-सावो पुत्तविप्पवासं विणा ण होइ । [जात ! एतन्निमित्तमपराधे

६ मा निश्चिप्य पुत्रको रामो वनं प्रेषितः, न रज्जु राज्जलोमेन । अपरि-हरणीयो महर्षिणापः पुनविप्रवास विना न भवति ।]

भरत -अथ तुल्ये पुत्रविप्रवासे कथमहमरण्यं न प्रेषितः ।

९ कैकेयी-जाद ! मादुल्लुकुळे वत्तमाणस्स पइदीहूदो दे विप्पवासो । [जात ! मातुल्लुकुळे वर्तमानस्य प्रवृत्तीभूतस्ते विप्रवासः ।]

भरत -अथ चतुर्दश वर्षाणि किं कारणमवेक्षितानि ।

१२ कैकेयी-जाद ! चउदस दिअस त्ति वत्तुकामाए पय्याउल्लहिअआए चउदस वरिसाणि त्ति उत्तं । [जात ! चतुर्दश दिवसा इति वक्त्वा-कामया पर्याकुलहृदयया चतुर्दश वर्षाणीत्युक्तम् ।]

१५ भरतः-अस्ति पाण्डित्यं सम्यग् विचारयितुम् । अथ विदितमेतद् गुरुजनस्य ।

कुमन्त्र -कुमार ! वसिष्ठनामदेवप्रभृतीनामनुमतं विदितं च ।

१८ भरतः-हन्त त्रैलोक्यसाक्षिणः सल्वेते । दिष्टथानपराद्वात्रभवती । अन्व । यद् भ्रातृस्नेहात् समुत्पन्नन्धुना मया दूषितात्रभवती, तत् सर्वं मर्पयितव्यम् । गन्व । अभिवादये ।

२२ कैकेयी-जाद ! का णाम माद्दा पुत्तअस्स अवराहं ण मरिसेदि । उट्टेहि उट्टेहि । को एत्थ दोसो । [जात ! का नाम माता पुत्रक-स्यापराधं न मर्पयति । उच्छिष्टोच्छिष्ट । कोऽत्र दोषः ।]

२४ भरतः— अनुगृहीतोऽस्मि । आपृच्छाम्यन्नभवतीम् । अद्यैवाहमार्यस्य
साहाय्यार्थं कृत्स्नं राजमण्डलमुद्योजयामि । अयमिदानीं,
बेलामिमां मत्तगजान्धकारां करोमि सैन्योघनिवेशनद्वाम् ।
बलैस्तरद्विश्च नयामि तुल्यं ग्लानिं समुद्रं सह रावणेन ॥ १६ ॥
अये शब्द इव । तूर्णं ज्ञायतां शब्दः ।

(प्रविश्य ।)

३ प्रतिहारी—जेदु कुमारो । इयं वृत्तान्तं सुणिअ जेदुभट्टिणी मोहं
गता । [जयतु कुमारः । इमं वृत्तान्तं श्रुत्वा ज्येष्ठभट्टिनी मोहं गता ।]
कैकेयी—हं !

६ भरतः—कथं मोहमुपगताम्वा ।

कैकेयी—एहि जाद ! अय्यं अस्तासइस्सामो । [एहि ! जात !
आर्यामाश्वासयिष्यावः ।]

९ भरतः—यदाज्ञापयत्यम्वा ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

पष्टोऽङ्कः ।

अथ सप्तमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति तापसः ।)

३ तापसः—नन्दिलक ! नन्दिलक !

(प्रविश्य)

नन्दिलकः—अय्य ! अअं मिह [आर्य ! अयमस्मि ।]

६ तापसः—नन्दिलक ! कुलपतिर्विज्ञापयति—एष खलु स्वदारापहा-
रिणं त्रैलोक्यविद्राघणं रावणं नाशयित्वा राक्षसगणविरुद्धवृत्तं गुण-
गणविभूषणं विभीषणमभिषिच्य देवदेवर्षिसिद्धविमलचारित्रां वत्र

९ भयतीं सीतामादाय ऋक्षराक्षसघानरमुख्यैः परिपृतः सम्प्राप्तस्वप्न-

भवान् शरद्विमलगागनचन्द्रामिरामो रामः । तद्द्यास्मिन्नाश्रमपदेऽ-
स्मद्विभवेन यत् सङ्कल्पयितव्यं तत् सर्वं सजीक्रियतामिति ।

१२ नन्दिलकः— अय्य ! सव्यं सजीकिर्दं । किन्तु— [आर्षं ! सर्वं सजी-
कृतम् । किन्तु—]

तापसः—किमेतत् ।

१५ नन्दिलकः—एत्थ विमीसणकेरआ रक्खसा । तेसं भक्खणणिमित्तं
कुळबदी पमाणं । [अत्र विमीषणसम्बन्धिना राक्षसाः । तेषां मशुण-
निमित्तं कुलपतिः प्रमाणम् ।]

१८ तापसः—किमर्थम् ।

नन्दिलकः—ते खु खज्जन्ति । [ते एह एादन्ति ।]

तापसः—अलमलं सन्ध्रमेण । विमीषणविधेयाः खलु राक्षसाः ।

२१ नन्दिलकः—णमो रक्खससज्जणाअ । (निष्कान्तः ।) [नमो राक्षस
सज्जनाय ।]

तापसः— (विलोक्य ।) अये अयमत्रभवान् राघवः । य एय

जय नरवर ! जेयः स्याद् द्वितीयस्तवारि-

स्तव भवतु विधेया भूमिरेकातपत्रा ।

इति मुनिमिरनेकैः स्तूयमानः प्रसन्नैः

क्षितितलमयतीर्णो मानवेन्द्रो विमानात् ॥ १ ॥

जयतु भवान् जयतु । (निष्कान्तः ।)

मिश्रविष्कम्भकः ।

२ (ततः प्रविशति रामः ।)

रामः—भोः !

समुदितवल्दीर्यं रावणं नाशयित्वा

जगति गुणसमप्रां प्राप्य सीतां विशुद्धाम् ।

यच्चनमपि गुरुणामन्तशः पूरयित्वा

मुनिजनवनवासं प्राप्तवानस्मि भूयः ॥ २ ॥

तापसीनाममिवन्दनार्थमभ्यन्तरं प्रविष्टा चिरायते खलु मैथिली ।
(विलोक्य ।) अये इयं वैदेही,

सखीति सीतेति च जानकीति यथावयः स्निग्धतरं स्तुपेति ।
तपस्विदारैर्जनकेन्द्रपुत्री सम्भाष्यमाणा समुपैति मन्दम् ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति सीता तापसी च ।)

तापसी-हृदया ! एसो दे कुडुम्बिओ । उवसप्प णं । ण सक्कं तुमं
३ एआइणि पेक्खिदुं । [हला ! एप ते कुडुम्बिकः । उपसर्पेणम् । न
शक्कं त्वामेकाकिनीं प्रेक्षितुम् ।]

सीता-हं ! अज्ज वि अविस्ससणीअं विअ मे पडिभादि । (उपसृत्य ।)

६ जेटु अप्यउत्तो । [हम् ! अद्याप्यविश्वसनीयमिव मे प्रतिभाति ।
जयन्त्वार्थपुत्रः ।]

रामः-मैथिलि ! अपि जानासि, पूर्वाधिष्ठानमस्माकं जनस्थान-

९ मासीत् । अप्यत्र ज्ञायन्ते पुत्रकृतका वृक्षाः ।

सीता-जाणामि जाणामि । ओळोइअपत्तआ उळ्ळोअइद्व्वा दाणि
संवुत्ता । [जानामि जानामि । अवलोकितपत्रका उल्लोकयितव्या

१२ इदानीं संबुत्ताः ।]

रामः-एवमेतत् । निम्नस्थलोत्पादको हि कालः । मैथिलि ! अप्यु-
पलभ्यतेऽस्य सप्तपर्णस्याधस्ताच्छुद्धवाससं भरतं दृष्ट्वा परिव्रसं

१५ मृगयूथमासीत् ।

सीता-अप्यउत्त ! दिढं खु सुमरामि । [आर्यपुत्र ! दृढं सख्यं
स्मरामि ।]

१८ रामः-अयं तु नस्तपसः साक्षिभूतो महाकच्छः । अत्रास्माभिरा-
सीनैस्तातस्य निवपनक्रियां चिन्तयद्भिः काञ्चनपार्थो नाम मृगो
दृष्टः ।

२१ सीता-हं अय्यउत्त ! मा खु मा खु एवं भणितुं । (भीता वेपते ।)

[हम् आर्यपुत्र । मा गल्ल मा खल्वेव मणितुम् ।]

रामः-अलमलं सम्भ्रमेण । अतिक्रान्तः खल्वेप कालः । (दिशे

२४ विलोक्य ।) अये कुतो नु,

रेणुः समुत्पतति लोभ्रसमानगौरः

सम्प्रावृणोति च दिशः पवनावधूतः ।

शङ्खघ्रनिश्च पटहस्त्रनधीरनादैः

सम्मूर्च्छितो वनमिदं नगरीकरोति ॥ ४ ॥

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः-जयत्वार्यः । आर्य ।

अयं सैन्येन महता त्वद्दर्शनसमुत्सुकः ।

मातृभिः सह सम्प्राप्तो भरतो भ्रातृवत्सलः ॥ ५ ॥

रामः-वत्स लक्ष्मण ! किमेवं भरतः प्राप्तः ।

लक्ष्मणः-आर्य ! अथ किम् ।

३ रामः-मेधिलि ! श्वश्रूजनपुरोगं भरतमवलोकयितुं विशालीक्रियतां
ते चक्षुः ।

सीता-अय्यउत्त ! इच्छिदब्बे काले भरदो आअदो । [आर्यपुत्र !

६ पएव्ये काले भरत आगतः ।]

(ततः प्रविशति भरतः समातृकः ।)

भरतः-

सैस्तेः प्रवृद्धविपर्यैर्विपमैर्त्रिमुक्तं

मेधैर्त्रिमुक्तममलं शरदीव सोमम् ।

आर्यासहायमहमद्य गुरुं दिदृक्षुः

भ्राप्तोस्मि तुष्टहृदय. स्वजनानुवद्धः ॥ ६ ॥

रामः—अम्बाः ! अभिवादये ।

३ सर्वाः—जाद ! चिरं जीव । दिष्टिआ वड्डामो अवसिदपडिणं
नुमं कुसळिणं सह वहुए ऐक्खिअ । [जात ! चिरं जीव । दिष्टया
वर्धामहे अवसितप्रतिशं त्वां कुशलिनं सह वध्वा प्रेक्ष्य ।]

रामः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

६ लक्ष्मणः—अम्बाः ! अभिवादये ।

सर्वाः—जाद ! चिरं जीव । [जात ! चिरं जीव ।]

लक्ष्मणः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

९ सीता—अद्या ! वन्दामि । [आर्याः ! वन्दे ।]

सर्वाः—वच्छे ! चिरमङ्गला होहि । [वत्से ! चिरमङ्गला भव ।]

सीता—अणुग्गाहिदम्हि । [अनुगृहीतास्मि ।]

१२ भरतः—आर्य ! अभिवादये भरतोऽहमस्मि ।

रामः—एहोहि वत्स ! इक्ष्वाकुकुमार ! स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।

वक्षः प्रसारय क्वाट्टपुटप्रमाण-

मालिङ्ग मां सुविपुलेन भुजद्वयेन ।

उन्नामयाननमिदं शरदिन्दुकल्पं

प्रल्हादय व्यसनदग्धमिदं शरीरम् ॥ ७ ॥

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये ! अभिवादये भरतोऽहमस्मि ।

सीता—अप्यउत्तेण चिरसञ्चारी होहि । [आर्यपुत्रेण चिरसञ्चारी

३ भव ।]

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य ! अभिवादये ।

लक्ष्मणः—एहोहि वत्स ! दीर्घायुर्भव । परिप्यजस्य गाढम् ।

६ (आलिङ्गति ।)

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य प्रतिगृह्यतां राज्यभारः ।

रामः—वत्स ! कथमिव ।

१ कैकेयी-जाद ! चिराहिद्विसिदो खु एसो मणोरहो । [जात !
चिरामिलपतः खल्वेप मनोरथः ।]

(ततः प्रविशति शत्रुघ्नः ।)

१२ शत्रुघ्नः-

विविधैर्व्यसनैः क्लिष्टमक्लिष्टगुणतेजसम् ।

द्रष्टुं मे त्वरते बुद्धी रावणान्तकरं गुरुम् ॥ ८ ॥

(उपगम्य ।) आर्य ! शत्रुघ्नोऽहमभिवादये ।

रामः-एहोहि वत्स ! स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।

३ शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये अभिवादये ।

सीता-वच्छ ! चिर जीव । [वत्स ! चिर जीव ।]

शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये ! अभिवादये ।

६ लक्ष्मणः-स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।

शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये ! एतौ वसिष्ठयामदेवौ सह

प्रकृतिभिरभिपेकं पुरस्कृत्य त्वद्दर्शनमभिलषतः ।

तीर्थोदकेन मुनिभिः स्वयमाहृतेन

नानानदीनदगतेन तव प्रसादान् ।

इच्छन्ति ते मुनिगणाः प्रथमाभिषिक्तं

द्रष्टुं गुरवं सलिलसिक्तमिवारविन्दम् ॥ ९ ॥

कैकेयी-गच्छ जाद ! अभिद्वसेहि अभिसेजं । [गच्छ जात !

अभिलषामिपेकम् ।]

३ रामः-यदाहापयत्यम्बा । (निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

जयतु भवान् । जयतु स्वामी । जयतु महाराजः । जयतु देवः ।

६ जयतु भद्रमुरः । जयत्यार्यः । जयतु रावणान्तकः ।

कैकेयी-एदे पुरोहिदा कञ्चुइणो पुत्तअस्स मे विजअघोसं वड्ढ-

अन्तो आसीहि पूजअन्ति । [एते पुरोहिताः कञ्चुकिनः पुत्रस्य
 ९ मे विजयघोषं वर्धयन्त आशीर्भिः पूजयन्ति ।]
 सुमित्रा-पडदीओ परिचारआ सज्जणा अ पुत्तअस्स मे विजअं
 वड्डअन्ति । [प्रकृतयः परिचारकाः सज्जनाश्च पुत्रस्य मे विजयं
 १२ वर्धयन्ति ।]

(नेपथ्ये)

भो भो जनस्थानवासिनस्तपस्विनः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

हत्वा रिपुप्रभवमप्रतिमं तमौघं

सूर्योऽन्धकारमिव शौर्यमयैर्मयूखैः ।

सीतामवाप्य सकलाशुभवर्जनीयां

रामो महीं जयति सर्वजनामिरामः ॥ १० ॥

कैकेयी-अम्महे, पुत्तस्स मे विजअघोसणा वड्डइ । [अम्महे पुत्रस्य
 मे विजयघोषणा वर्धते ।]

३ (ततः प्रविशति कृताभिषेको रामः सपरिवारः ।)

रामः-(विलोक्याकाशे ।) भोस्तान् !

स्वर्गेऽपि तुष्टिमुपगच्छ विमुञ्च्य दैन्यं

कर्म त्वयाभिलपितं मयि यत् तदेतन् ।

राजा-किलास्मि भुवि सत्कृतभारवाही

धर्मेण लोकपरिरक्षणमभ्युपेतम् ॥ ११ ॥

मरतः-

अधिगतनृपशब्दं धार्यमाणातपत्रं

विक्रमितकृतमौलिं तीर्थतोयाभिषिक्तम् ।

गुरुमधिगतलीलं वन्द्यमानं जनौघै-

नवगग्निमिधायं पश्यतो मे न वृत्तिः ॥ १२ ॥

४ सुप्र.-एतदार्याभिषेकेण कुलं मे नष्टकल्मषम् ।

पुनः प्रकाशतां याति मोगश्येयोद्दये जगन् ॥ १३ ॥

रामः—वत्स लक्ष्मण ! अधिगतराज्योऽहमस्मि ।

लक्ष्मणः— दिष्टया भयान् वर्धते ।

३ (प्रविश्य)

कान्तुवीर्यः— जयतु महाराजः । एष खलु तत्रभवान् विभीषणो
विज्ञापयति, सुग्रीवनीलमैन्दजास्यवद्धनुमत्प्रमुखाश्चानुगच्छन्तो

६ विज्ञापयन्ति—दिष्टया भयान् वर्धत इति ।

रामः— महायानां प्रसादाद् वर्धत इति कथ्यताम् ।

कान्तुवीर्यः— यदाज्ञापयति महाराजः ।

९ कैकेयी— घण्टा सु म्दि । इदं अद्भुदर्थं अजोञ्जाअं पेक्किण्टुं
इच्छामि । [धन्या सत्यस्मि । इममभ्युदयमवोष्वाया प्रेक्षितुमिच्छामि ।]

१२ राम—द्रक्ष्यति भवती । (विलोक्य ।) अथे प्रभाभिर्वनमिदमस्मिलं
सूर्यवत् प्रतिभाति । (विमाय ।) आ ज्ञातम् । सम्प्राप्तं पुष्पकं
दिवि राणस्य विमानम् । कृतसमयमिदं स्मृतमात्रमुपगच्छतीति ।

१५ तत् सर्वैरारुह्यताम् ।

(सर्व आरोहन्ति ।)

रामः— अद्यैव यास्यामि पुरीमयोध्यां
सम्बन्धिवर्मिर्त्ररनुगम्यमानः ।

लक्ष्मणः— अद्यैव पश्यन्तु च नागरास्तां
चन्द्रं सनक्षत्रमिवोदयस्थम् ॥ १४ ॥

(भरतवाक्यम् ।)

यथा रामश्च जानस्या बन्धुमिश्च समागतः ।

तथा लक्ष्म्या समायुक्तो राजा भूमिं प्रशास्तु नः ॥ १५ ॥

(निश्रान्ताः सर्वे ।)

सप्तमोऽङ्कः ।

प्रतिमानाटकं समाप्तम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अक्षोभ्यः क्षोभितः	I.	17	इयमेका पृथिव्यां	V.	1
अङ्गं मे स्पृश	II.	18	इह स्थास्यामि	IV.	19
अत्र रामश्च सीता	IV.	4	उभयस्यास्ति	V.	9
अद्य खल्वव०	IV.	12	पृतदार्याभि०	VII.	13
अद्यैव यास्यामि	VII.	14	पृते ते देवताना०	III.	7
अधिगत नृप०	VII.	12	पृते भृत्याः स्वानि	II.	13
अनपत्या वयं	II.	8	कमप्यर्थं चिरं	II.	17
अनुचरति शशाङ्कं	I.	25	द्रुमा धावन्तीव	III.	3
अन्वास्यमान०	III.	15	कर्णौ त्वरापहृत०	I.	8
अपि सुगुण तवापि	IV.	21	कस्यासौ सटश०	IV.	6
अयं ते दयितो	IV.	11	कामं देवत०	III.	5
अयं तेन्येन	VII.	5	काले खल्ववागता	III.	12
अयं हि पतितः	III.	14	कुतः क्रोधो	VI.	9
अयममरपतेः	II.	21	कृतान्तशब्दयामि०	V.	4
अयञ्चसि यदि	III.	21	कृत्वा स्ववीर्यं०	VI.	4
अयोध्यामटवी०	III.	19	क्रमप्राप्ते हृते	I.	15
असुरसमर०	IV.	10	क ते ज्येष्ठो	II.	14
अहं पश्चात्	IV.	15	गच्छन्ति तुष्टिं	V.	5
अहं हि दुःख०	II.	9	गतो रामः त्रियं	II.	20
अहो यलमहो	V.	14	गत्वा तु पूर्व०	VI.	7
आदरं यलकला०	I.	9	गत्वा पूर्वं स्व०	IV.	17
आपृच्छ सुप्रकृत०	V.	11	गुरोर्मे पाद०	I.	27
आरक्षे पट्टे	I.	5	गोपहीना यथा,	III.	23
आज्ञावन्तः	IV.	28	घनः स्पष्टो धीरः	IV.	7
इदं गृह तत्	III.	13	चरति पुलिनेषु	I.	3
इदं तत् स्त्रीमयं	IV.	14	धीरमात्रोत्तरी०	I.	31
इदानीं भूमि०	I.	4	छत्रं सव्यजनं	I.	3
इयं स्वयं गच्छतु	IV.	13	जय नरवर	VII.	1
इयं हि नीलोत्पल०	VI.	1	सं चिन्तयामि	IV.	23

सं स्मृत्वा शुल्क	III.	11	पितुर्नियोगा०	IV.	20
तत्र वास्यामि	III.	24	पितुर्मे को व्याधिः	III.	I
तपःमहत्प्राम०	I.	28	पितुर्मे नौरसः	III.	19
तथैव पुत्रः	II.	10	पित्रा च बान्धव०	VI.	12
सातस्यैतानि	V.	13	प्रत्यातसद्गुण०	VI.	6
ताने धनुर्नम०	I.	22	फलानि दृष्ट्वा	V.	6
तीर्थोदकेन	VII.	9	बलादेशे दशमीवः	V.	21
तेनोक्तं रुदित०	VI.	15	भद्रः शक्रः	V.	17
सैस्त्वर्पिताः सुत०	V.	10	भरतो वा भवेद्	I.	20
तस्तेः प्रवृद्ध०	VII.	6	भ्रमति सलिलं	V.	2
त्यक्त्वा तां गुरुणा	V.	1	मङ्गलार्थेऽनया	I.	24
त्यक्त्वा स्नेहं	III.	18	मद्भुजाकृष्ट०	V.	22
त्रैलोक्यं दग्धु	I.	21	मम मातुः प्रियं	IV.	3
त्वया राज्यैपिप्या	III.	22	मम मातुश्च	III.	16
दैत्येन्द्रमान०	IV.	2	माययापहृते	V.	15
शघोभृतयो	IV.	9	मा स्वयं मन्सु०	I.	10
घन्याः सल्लु वने	II.	12	मुखमनुपमं	IV.	8
नरपतिनिघनं भव०	IV.	18	मेरुश्चलस्त्रिव	II.	1
नरपतिनिघनं मया०	VI.	8	यः स्वराज्यं	VI.	13
नागेन्द्रा यवसा०	II.	2	यत्कृते महति	I.	23
नारीणां पुरुषाणां	I.	11	यत्सत्यं परि०	IV.	23
नियतमनियताश्मा	V.	7	यथा रामश्च	VII.	15
निघ्नश्च कृतघ्न०	IV.	5	यदि न सहसे	I.	18
निर्वागाद् भूपणा०	I.	26	यस्याः शक्यमो	I.	13
पक्षाभ्यां परिभूय०	VI.	3	यावद् भविष्यति	IV.	24
पतायुधाय	II.	3	युद्धे येन सुराः	V.	16
पतितमिव शिरः	III.	3	येन प्राणाश्च	III.	8
पादोपभुक्ते	IV.	25	योऽस्याः कर०	V.	3
पितुः प्राणपरि०	III.	4	योऽहमुत्पतितो	V.	

राज्ये स्वामभिषिच्य	II.	19	अद्वेयः स्वजनस्य	IV.	27
-रामं वा शरणं०	V.	18	श्रुत्वा ते वनगमनं	I.	30
-रामलक्ष्मणयो०	II.	15	सकृद् स्पृशामि	II.	16
-रामेणापि परि०	II.	5	सखीति सीतेति	VII.	3
रेणुः समुत्पतति	VII.	4	सन्यसन्य जित्०	II.	6
न्यक्तव्यं किञ्चि०	III.	7	समं बाष्पेण	I.	6
वक्षः प्रसारय	IV.	16	समुदितबल०	VII.	2
वक्षः प्रसारय	VII.	7	सीताभवः पानु	I.	1
वनगमन०	I.	14	सुग्रीवो भ्रजितो	V.	10
वयमयशसा	III.	17	सुचिरेणादि	IV.	26
वस्त्रलैर्हृत०	III.	20	सूर्य इव गतो	II.	7
विचेष्टमानेव	VI.	2	सौवर्णान् वा मृगान्	V.	12
विलपसि किमिदं	V.	19	स्वर्गं गते नर०	IV.	1
विविधैर्व्यसनैः	VII.	8	स्वर्गोऽपि नृष्टि०	VII.	11
वेलामिमां	VI.	16	स्वैरं हि पश्यन्तु	I.	29
वैरं मुनिजन०	VI.	11	हत्या रिपुप्रभव०	VII.	10
दशमुत्थलक्ष्मण०	I.	7	हन्त भोः सख०	VI.	14
शरीरे ऽरिः	I.	12	हा वरस राम	II.	4
शुद्धके विपणितं	I.	15	हृदय भव	III.	9
शून्यः प्राप्नो यदि	II.	11	हृदयस्थित०	VI.	5
शोकादवचनाद्	I.	16			

अभिषेकस्य कथावस्तु ।

अत्र किष्किन्धा-सुन्दर युद्धकाण्डगत रामचरित सर्वं प्रपञ्चितम् , अन्ते च
दैवैर्दशरथानुप्रत्या रामो राज्येऽभिषिक्त ।

पात्राणि ।

पुरुषा.—

राम —दशरथस्य ज्येष्ठ पुत्रः ।

लक्ष्मण.—रामानुजः ।

सुग्रीव.—कपीश्वरः ।

नील.—सुग्रीवनिधेयो वानरः ।

बिभीषण.—लङ्केश्वरस्य भ्राता ।

वाली—किष्किन्धाधिपतिः ।

अह्नद —वालिपुत्रः ।

रावण —लङ्केश्वरः ।

हनूमान्—वानरमुख्यः ।

बलाध्यक्ष —वानरसेनापतिः ।

विशुचिह्न —राक्षसः ।

शङ्कुकर्णः—लङ्केश्वरस्य वार्ताहरः ।

अक्ष }
इन्द्रजित् } —लङ्केश्वरस्य पुत्रौ ।

शुकसारणौ—मायारूपधारिणौ राक्षसौ ।

मिलमुत्त.—सुग्रीवस्य वार्ताहरः ।

ककुभ —वानरेश्वरस्य भृत्यः ।

काञ्चुकीय.—राक्षसेश्वरस्य भृत्यः ।

काञ्चुकीय.—वानरेश्वरस्य भृत्यः ।

प्रथमः
द्वितीयः } —विद्याधराः ।
तृतीयः }
अग्निः
वरुणः

स्त्रियः—

सीता—रामपत्नी ।
तारा—बालिपत्नी ।
राक्षस्यः

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

अभिषेकनाटकम् ।

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः—

यो गाधिपुत्रमस्यविघ्नकराभिहन्ता
युद्धे विराधस्यरदूपणरीर्यहन्ता ।
दूर्पोद्यतोल्बणकग्रन्धकपीन्द्रहन्ता
पायात् स यो निशिचरेन्द्रकुलामिहन्ता ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । (परिक्रम्यावलोक्य) अये किन्तु खलु
मयि विज्ञापनव्यप्रे शब्द इव श्रूयते ! अह्न ! पश्यामि ।

३ (नेपथ्ये)

सुग्रीव ! इत् इतः ।

(प्रविश्य)

६ पारिपाश्विकः—भाव ।

कुतो नु खल्वेष समुत्थितो ध्वनिः
प्रयर्तते श्रोत्रविदारणो महान् ।
प्रचण्डवातोद्धतभीमगामिनां
बलाहकानामिव खेऽभिगर्जताम् ॥ २ ॥

सूत्रधारः—मार्य ! किं नावगच्छसि । एष खलु सीतापहरणजनित-
सन्तापस्य रघुकुलप्रदीपस्य सर्वलोकजनयनाभिरामस्य रामस्य च,

३ दाराभिमर्शननिर्विषयीकृतस्य सर्वहृद्यक्षराजस्य सुचिपुल्लमहाप्रीवस्य
सुप्रीवस्य च परस्परोपकारकृतप्रतिज्ञयोः सर्ववानराधिपति हेम-
मालिनं वालिनं हन्तुं समुद्योगः प्रवर्तते । तत एतौ हि,

इदानीं राज्यविभ्रष्टं सुप्रीवं रामलक्ष्मणौ ।

पुनः स्थापयितुं प्राप्ताविन्द्रं हरिहराधिव ॥ ३ ॥

(निष्क्रान्तौ)

स्थापना ।

३ (ततः प्रविशति रामो, लक्ष्मणमुप्रीवौ, हनुमांश्च ।)

रामः—सुप्रीव । इत इतः ।

मत्सायकान्निहतमिन्नविकीर्णदेहं

शत्रुं तवाद्य सहसा भुवि पातयामि ।

राजन् ! भयं त्यज ममापि समीपवर्ती

दृष्टस्त्वया च समरे निहतः स वाली ॥ ४ ॥

सुप्रीवः—देव ! अहं खल्वार्यस्य प्रसादाद् देवानामपि राज्यमाशङ्के,
किं पुनर्वानराणाम् । कुतः,

मुक्तो देव ! तवाद्य वालिहृदयं भेत्तुं न मे संशयः

सालान् सप्त महावने हिमगिरेः शृङ्गोपमाञ्जूधर । ।

मिच्छा वेगवशात् प्रविश्य धरणीं गत्वा च नागालयं

मञ्जन् वीर ! पयोनिधौ पुनरयं सम्प्राप्तवान् सायकः ॥५॥

हनुमान्—

तव नृप । मुखनिःसृतैर्वचोभि-

र्विगतभया हि वयं विनष्टशोकाः ।

रघुवर ! हरये जयं प्रदातुं

गिरिमभिगच्छ सनीरनीरदाभम् ॥ ६ ॥

लक्ष्मणः—आर्य ! सोपस्नेहतया वनान्तरस्यामितः खलु किष्किन्धया भवितव्यम् ।

३ सुग्रीवः—सम्यगाह कुमारः ।

सम्प्राप्ता हरिवरबाहुसम्प्रगुप्ता

किष्किन्धा तव नृप ! बाहुसम्प्रगुप्ता ।

तिष्ठ त्वं नृवर ! करोम्यहं विसंज्ञं

नादेन प्रचलमहीधरं नृलोकम् ॥ ७ ॥

रामः—भवतु, गच्छ ।

सुग्रीवः—यदाज्ञापयति देवः । (परिक्रम्य) भोः !

अपराधमनुद्दिश्य परित्यक्तस्त्वया विभो ! ।

युद्धे त्वत्पादशुभ्रूपां सुग्रीवः कर्तुमिच्छति ॥ ८ ॥

(नेपथ्ये)

कथं कथं सुग्रीव इति ।

३ (ततः प्रविशति वाली, गृहीतवस्त्रया तारया सह ।)

वाली—कथं कथं सुग्रीव इति ।

तारे ! विमुञ्च मम वस्त्रमनिन्दिताङ्घ्रि !

प्रस्त्रस्तवक्त्रनयने । किमसि प्रयुक्ता ।

सुग्रीवमद्य समरे विनिपाल्यमानं

तं पश्य शोणितपरिप्लुतसर्वगात्रम् ॥ ९ ॥

तारा—पसीअउ पसीअउ महाराओ । अप्पेण कारणेण ण आग-

मिरसइ सुग्गीओ । ता अमच्चवग्गेण सह सम्मान्तिअ गन्तव्यं ।

३ [प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अल्पेन कारणेन नागमिष्यति सुग्रीवः ।

तदमात्रवर्गेण सह समन्य गन्तव्यम् ।]

वाली—आः,

शक्रो वा भवतु गतिः शशाङ्कवक्त्रे !
 शत्रोर्मे निशितपरश्वधः शिवो वा !
 नालं मामभिमुखमेत्य सम्प्रहृतुं
 विष्णुर्वा विकसितपुण्डरीकनेत्रः ॥ १० ॥

तारा-पसीअउ पसीअउ महाराओ । इमस्स जणस्स अणुगहं
 दाव करेउं अरिहदि' महाराओ । [प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।
 अस्य जनस्यानुग्रहं तावत् कर्तुमर्हति महाराजः ।]
 वाली-श्रूयतां मत्पराक्रमः ।

तारे ! मया खलु पुरामृतमन्थनेऽपि
 गत्वा प्रहस्य सुरदानवदैत्यसङ्घान् ।
 उत्फुल्लनेत्रमुरगेन्द्रमुदग्ररूप-
 माकृष्यमाणमवलोक्य सुविस्मितास्ते ॥ ११ ॥

तारा-पसीअउ पसीअउ महाराओ । [प्रसिदतु प्रसीदतु महाराजः ।]

वाली-आः, मम वशानुवर्तिनी भव । प्रविश त्वमभ्यन्तरम् ।

३ तारा-एसा गच्छामि मन्दभाआ (निष्कान्ता) [एषा गच्छामि
 मन्दभागा ।]

वाली-हन्त प्रविष्टा तारा । यावदहं सुग्रीवं भग्नग्रीवं करोमि ।

६ (द्रुतमुपगम्य) सुग्रीव ! तिष्ठ तिष्ठ ।

इन्द्रो वा शरणं तेऽस्तु प्रभुर्वा मधुसूदनः ।

मञ्जुष्पथमासाद्य सजीवो नैव यास्यसि ॥ १२ ॥

इत इतः ।

सुग्रीवः-यदाज्ञापयति महाराजः ।

३ (उभौ नियुद्धं कुरुतः ।)

१ अर्हदि ।

राम.—एष एष घाली,

सन्दटोष्ठश्चण्डसरत्तनेत्रो

मुष्टि कृत्वा गाढमुद्गृत्तदंष्ट्रः ।

गर्जन् भीमं धानरो भाति युद्धे

सवर्त्ताग्निः सन्दिग्धक्षुर्यधैय ॥ १३ ॥

लक्ष्मण.—सुमीरमपि पश्यत्वार्यः,

विकसितशतपत्ररत्ननेत्र.

कनकमयाङ्गदगच्छपीनवाहुः ।

हरिवरमुपयाति धानरत्वाद्

गुरुमभिभूय सता पिदाय वृत्तम् ॥ १४ ॥

घालिना ताडितः पतितः सुमीरः ।

हनुमान्—हा ! धिक् । (तस्यभ्रम राममुपगम्य) जगत्तु मेघः ।

३ पादस्था ।

युक्तं भो ! नरपतिधर्ममास्थितेन
 युद्धे मां छलयितुमक्रमेण राम ! ।
 वीरेण व्यपगतधर्मसंशयेन
 लोकानां छलमपनेतुमुद्यतेन ॥ १७ ॥

हन्त भोः ।

भवता सौम्यरूपेण यशसो भाजनेन च ।
 छलेन मां प्रहरता प्ररूढमयशः कृतम् ॥ १८ ॥

भो राघव ! चीरवल्कलधारिणा वेपविपर्यस्तचित्तेन मम भ्रात्रा
 सह युद्धव्यप्रस्याधर्म्यः खलु प्रच्छन्नो वधः ।
 रामः—कथमधर्म्यः खलु प्रच्छन्नो वध इति ।

३ वाली—कः संशयः ।

रामः—न खल्वेतन् । पश्य,

वागुराच्छन्नमाश्रित्य मृगाणामिष्यते वधः ।
 वध्यत्वाच्च मृगत्वाच्च भवाञ्छन्नेन दण्डितः ॥ १९ ॥

वाली—दण्डय इति मां भवान् मन्यते ।

रामः—कः संशयः ।

३ वाली—केन कारणेन ।

रामः—अगम्यागमनेन ।

वाली—अगम्यागमनेनेति । एषोऽस्माकं धर्मः ।

६ रामः—ननु युक्तं भोः !

भवता चानरेन्द्रेण धर्माधर्मौ विजानता ।
 आत्मानं मृगमुद्दिश्य भ्रातृदारामिमर्शनम् ॥ २० ॥

वाली—भ्रातृदाराभिमर्शनेन तुल्यदोषयोरहमेव दण्डितो, न सुग्रीवः ।

रामः—दण्डितस्त्वं हि दण्डयत्वाद्, अदण्डयो नैव दण्डयते ।

३ वाली—

सुप्रीयेणाभिमृष्टाभूद् घर्मपत्नी गुरोर्मम ।

तस्य दाराभिमर्गेन कथं दण्डयोऽग्नि राषय ॥ २१ ॥

रामः—न त्वेव हि कदाचिज्ज्येष्ठस्य यरीयम्नो दाराभिमर्गेनम् ।

बाली—हन्त अनुत्तरा ययम् । भयता दण्डिनम्वाद् विगद-

३ पापोऽहं ननु ।

राम.—एवमस्तु ।

सुमीर.—हा धिक् ।

परिकरमहशौ गजेन्द्रगामि-

स्तत्र रिपुशस्त्रपरिश्रिताङ्गशौ च ।

अजनितलगतौ समीक्ष्य बाहू

हरिवर ! हा पततीय मेऽथ वित्तम् ॥ २२ ॥

बाली—सुप्रीव ! अलमलं विपादेन । ईदृशो लोकर्धर्मः ।

(नेत्रध्ये)

३ हा हा महाराजो ।

बाली—सुप्रीव ! सनार्यतां संवार्यता स्त्रीजनः । एतंगतं नार्हति

मां द्रष्टुम् ।

६ सुप्रीव—यदाज्ञापयति महाराजः । हनूमन् ! एवं क्रियताम् ।

हनूमान्—यदाज्ञापयति कुमारः । (निष्क्रान्तः ।)

(तत्र प्रतिशन्यद्गो हनूमाश्च)

९ हनूमान्—अह्नद् ! इत इतः ।

अह्नदः—

भुत्वा कालव्रतं यान्तं हरिमृत्तगनेश्वरम् ।

समापतितसन्ताप प्रयासि दिधिलङ्गनः ॥ २३ ॥

हनूमन् ! कुत्र महाराजः ।

हनूमान्-एष महाराजः,

शरनिर्भिन्नहृदयो विभाति धरणीतले ।

गुहशक्तिसमाक्रान्तो यथा क्रौञ्चाचलोत्तमः ॥ २४ ॥

अङ्गदः-(उपसृत्य) हा महाराज !

अतित्रलसुखशायी पूर्वमासीर्हरीन्द्रः

क्षितितलपरिवर्ती क्षीणसर्वाङ्गचेष्टः ।

शरवरपरिवीतं व्यक्तमुत्सृज्य देहं

किमभिलपसि वीर स्वर्गमर्द्याभिगन्तुम् ॥ २५ ॥

(इति भूमौ पतितः ।)

वाली-अङ्गद ! अलमलं विपादे । भोः सुग्रीव !

मया कृतं दोषमपास्य बुद्ध्या

त्वया हरीणामधिपेन सम्यक् ।

विमुच्य रोषं परिगृह्य धर्मं

कुलप्रवालं परिगृह्यतां नः ॥ २६ ॥

सुग्रीवः-यदाज्ञापयति महाराजः ।

वाली-भो राघव ! यस्मिन् कस्मिन् वापराधेऽनयोर्वानरचापलं

१ क्षन्तुमर्हसि ।

रामः-वाढम् ।

वाली-सुग्रीव ! प्रतिगृह्यतामस्मत्कुलधनं हेममाला ।

६ सुग्रीवः-अनुगृहीतोऽस्मि । (प्रतिगृह्णाति ।)

वाली-हनूमन् ! आपस्तावत् ।

हनूमान्-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) इमा आपः ।

९ वाली- (आचम्य) परित्यजन्तीव मां प्राणाः । इमा गङ्गाप्रभृतयो

महानद्य एता उर्वश्यादयोऽप्सरसो मामभिगताः । एष सहस्र-

१ *मयापि गन्तुम् ।

हंसप्रयुक्तो धीरवाही विमानः फालेन प्रेषितो मां नेतुमागतः ।
१२ भवतु । अयमयमागच्छामि । (स्वर्गतः ।)

सर्वे—हा हा महाराज ! ।

रामः—हन्त स्वर्गं गतो घाली । सुभीत ! क्रियतामस्य संस्कारः ।

१५ सुभीतः—यदाहापयति देवः ।

रामः—लक्ष्मण ! सुभीतस्याभिषेकः कल्प्यताम् ।

लक्ष्मणः—यदाहापयत्यार्यः ।

१८ (निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति ककुमः ।)

३ ककुमः—निष्ठितप्रायत्वान् कार्यम्याहारव्यापृताः सर्वे वानरपूयपाः ।
तस्माद्दहमपि किञ्चिदाहारजातं सम्भाषयामि । (तथा ष्येति ।)

(प्रविश्य)

६ बिल्गुरतः—पेसिओ म्हि महाज्याएण सुग्गीवेण—अप्यरामस्स किट्ठो-
वआरप्पच्चुवआरणिमित्तं सव्यासु दिसासु सीदानिअजणे पेसिआ
सज्जे वागरा आअदा । तैसं दन्निरगापहमुहस्स कुन्नास्स अन्न-

९ दस्स पवुत्ति जाणिअ सिग्घं आअच्छत्ति । ता ष्हिं णु हु गओ
कुमारो । (परिक्रम्यान्नरो विलोक्य) एतो अप्यकउहो । जाव णं
पुच्छामि । (उन्नतून) सुहं अप्यस्स । [प्रेषितोऽस्मि महाज्वेन

१२ सुभीतेण—आर्मरामस्य कृतोरकार्यत्पुनश्चरनिमित्तं सर्वानु दिशानु
सौनविचरने प्रेषिताः सर्वे वानरा आगताः । तेषा रक्षितानमनुत्स

कुमारस्याङ्गदस्य प्रवृत्तिं ज्ञात्वा शीघ्रमागच्छेति । तत् क नु खलु गतः

१५ कुमारः । एष आर्यककुभः । यावदेनं पृच्छामि । सुखमार्यस्य ।]

ककुभः—अये विलमुखः । कुतो भवान् ।

विलमुखः—अप्य ! महाव्याअस्स सासणेण कुमारं अङ्गदं पेक्खिदुं

१८ आअदो म्हि । [आर्य ! महागजस्य शासनेन कुमारमङ्गदं प्रेक्षितु-
मागतोऽस्मि ।]

ककुभः—अपि कुशली आर्यरामो महाराजश्च ।

२१ विलमुखः—आम् ।

ककुभः—कोऽभिप्रायो महाराजस्य ।

(विलमुखः पेसिओ म्हि इति पूर्ववत् पठति)

२४ ककुभः—किं न जानीपे तिष्ठितमर्धं कार्यस्य ।

विलमुखः—किं किम् ।

ककुभः—श्रूयतां,

लब्ध्वा वृत्तान्तं रामपत्न्याः खगेन्द्राद्

आरुह्यागेन्द्रं सद्विपेन्द्रं महेन्द्रम् ।

लङ्कामभ्येतुं वायुपुत्रेण शीघ्रं

वीर्यप्रावल्याल्लङ्घितः सागरोऽद्य ॥ १ ॥

तस्मादागच्छ, कुमारपादमूलमेव संश्रयावः ।

(निष्क्रान्तौ ।)

३

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति राक्षसीगणपरिवृता सीता ।)

सीता—हृद्धि अदिधीरा खु म्हि मन्दभाआ । जा अप्यउत्तविरहिदा

६ रक्खसराअभवणं आणीदा अणिट्ठाणि अणरिहाणि जह्मणोरहप्प-

बुत्ताणि वअणाणि साविअमाणा जीवामि मन्दभाआ । आडु

- अप्यउत्तसाथअप्यञ्चएण कह् वि अत्ताण पय्यवत्थावेमि । किं णु सु
 १ अज्ज पज्जाळिअमाणे कम्मआरगिमण्डले उदअप्पसेओ विअ
 किञ्चि हिअअप्पसादो समुप्पण्णो । किं णु सु म अन्तरेण पसण्ण-
 हिअओ अप्यउत्तो भवे । [हा धिम् अतिधीरा सत्वस्मि मन्दभागा ।
 २ आर्यपुत्रविरहिता राक्षसराजभवनमानीतानिष्ठा यनर्हाणि ययामनोरय-
 प्रवृत्तानि वचनानि श्रायमाणा जीवामि मन्दभागा । अथवा आर्य
 पुत्रसायकप्रत्ययेन कथमप्यात्मान पर्यवस्थापयामि । किन्तु सत्वद्य
 ५ प्रजास्यमाने कर्मकाराग्रिमण्डले उदकप्रसेक इव किञ्चिद् हृदयप्रसाद-
 सम्पन्न । किन्तु एतु माम् तरेण प्रसन्नहृदय आर्यपुत्रो भवेत् ।]

(तत प्रविशति हनुमान् अङ्गुलीयकहस्त ।)

- ८ हनुमान्- (लङ्का प्रविश्य) अहो रावणभवनस्य विन्यास ।

कनकरचितचित्रतोरणाढ्या

मणिवरविट्टमशोभितप्रदेशा ।

विमलचिह्नतसञ्चितैर्विमानै

विद्यति महेन्द्रपुरीव भाति लङ्का ॥ २ ॥

अहो तु एतु,

एता प्राप्य दशग्रीवो राजलक्ष्मीमनुत्तमाम् ।

विमार्गप्रतिपन्नत्वाद् व्यापादयितुमुद्यत ॥ ३ ॥

(समेतो गया) विचरितप्राया मया लङ्का ।

गर्भागारविनिष्कृटेषु बहुश शालाविमानादिषु

स्नानागारनिशाचरेन्द्रभवनप्रासादहर्म्येषु च ।

पानागारनिशान्तदेशविधरेष्वाक्रान्तवानस्म्यह

सर्वं भो । विचित न चैव नृपते पत्नी मया दृश्यते

अहो व्यर्थो मे परिश्रमः । भवतु, एतद्धर्म्याप्रमारुह्यावलोकयामि ।
 (तथा कृत्वा) अये अयं प्रमदवनराशिः । इमं प्रविश्य परीक्षिष्ये ।
 ३ (प्रविश्यावलोक्य) अहो प्रमदवनसमृद्धिः । इह हि,

कनकरचित्तविद्रुमेन्द्रनीलै-
 विकृतमहाद्रुमपङ्क्तिचित्रदेशा ।
 रुचिरतरनगा विभाति शुभ्रा
 नभसि सुरेन्द्रविहारभूमिकल्पा ॥ ५ ॥

अपि च,

चित्रप्रलुतहेमधातुरुचिराः शैलाश्च दृष्टा मया
 नानावारिचराण्डजैर्विरचिता दृष्टा मया दीर्घिकाः ।
 नित्यं पुष्पफलाढ्यपादपयुता देशाश्च दृष्टा मया
 सर्वं दृष्टमिदं हि रावणगृहे सीता न दृष्टा मया ॥ ६ ॥
 को नु खल्वेतस्मिन् प्रदेशे सप्रभ इव दृश्यते । तत्र तावदवलोकयामि ।
 (तथा कृत्वा) अये का नु खल्वियम् ।

राक्षसीभिः परिवृता विकृताभिः सुमध्यमा ।
 नीलजीमूतमध्यस्था विद्युल्लेखेव शोभते ॥ ७ ॥

यैषा,

असितभुजगकल्पां धारयन्त्येकवेणीं
 करपरिमितमध्या कान्तसंसक्तचित्ता ।
 अनशनकृशदेहा चाप्पसंसिक्तवक्त्रा
 सरसिजवनमालेवावपे विप्रविद्धा ॥ ८ ॥
 अये कथं दीपिकावलोकः । (विलोक्य) अये रावणः ।
 मणिविरचितमौलिश्चारुताम्रायताक्षो
 मदसललितगामी मत्तमातङ्गलीलः ।

युवतिजननिकाये भाल्यसौ राक्षसेशो

हरिरिव हरिणीनामन्तरे चेष्टमानः ॥ ९ ॥

किमिदानीं करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एनमशोकपादपसारूख कोट-
रान्तरितो भूत्वा दृढं वृत्तान्तं ज्ञास्यामि । (तथा करोति ।)

३ (ततः प्रविशति रावणः सपरिवारः ।)

रावणः—

दिव्यास्त्रैः सुरदैत्यदानवचमूविद्राचणं रावणं

युद्धे क्रुद्धसुरेभदन्तकुलिशव्यालीढवक्षस्त्रलम् ।

सीता मामविवेकिनी न रमते सत्ता च मुग्धेक्षणा

क्षुद्रे क्षत्रियतापसे ध्रुवमहो देवस्य चिन्नक्रिया ॥ १० ॥

(ऊर्ध्वमवलोक्य) एष एष चन्द्रमाः,

रजतरचितदर्पणप्रकाशः

करनिकरैर्हृदयं ममामिपीड्य ।

उदयति गगने विजृम्भमाणः

कुमुदवनप्रियग्रान्धवः शशाङ्कः ॥ ११ ॥

(परिक्रम्य) एषा सीता पादपमूलमाश्रित्य ध्यानसंवीतहृदयानशन-
क्षामवदना स्वदेहमिय प्रवेष्टुकामा सद्गूढस्तनोदरी दुर्दिनान्तर्गता

३ चन्द्रलेखेव राक्षसीगणपरिवृतोपविष्टा । यैषा,

जपास्य भोगान् मां चैव श्रियं च महतीमिमाम् ।

माजुषे न्यस्तहृदया नैव वदत्यत्वमागता ॥ १२ ॥

हनूमान्—हन्त सुविज्ञातम् ।

इयं सा राजतनया पत्नी रामस्य मैथिली ।

सिंहदर्शनविघ्नस्ता मृगीव परितप्यते ॥ १३ ॥

रावणः—(उपेत्य)

सीते ! त्यज त्वं व्रतमुग्रचर्यं

भजस्व मां भामिनि ! सर्वगात्रैः ।

अपास्य तं मानुषमद्य भद्रे !

गतायुषं कामपथान्निवृत्तम् ॥ १४ ॥

सीता-हस्सो खु रावणओ, जो वअणगदसिद्धि वि ण जाणादि ।

[हास्यः खलु रावणकः, यो वचनगतसिद्धिमपि न जानाति ।]

३ हनुमान्-(सक्रोधम्) अहो रावणस्यावलेपः ।

तौ च याहु न विज्ञाय तच्चापि सुमहद् धनुः ।

सायकं चापि रामस्य गतायुरिति भाषते ॥ १५ ॥

न शक्नोमि रोषं धारयितुम् । भवतु, अहमेवार्थरामस्य कार्यं साधयामि । अथवा,

यद्यहं रावणं हन्मि कार्यसिद्धिर्भविष्यति ।

यदि मां प्रहरेद् रक्षो महन् कार्यं विपद्यते ॥ १६ ॥

रावणः-

वरतनु ! तनुगात्रि ! कान्तनेत्रे !

कुवलयदामनिमां विमुच्य वेणीम् ।

बहुविधमणिरत्नभूषिताङ्गं

दशशिरसं मनसा भजस्व देवि । ॥ १७ ॥

सीता-हं विपरीओ खु धम्मो, जं जीवदि खु अअं पापरक्कसो ।

[हं, विपरीतेः खलु धर्मः, यद् जीवति एतत्कथं पापराक्षसः ।]

३ रावणः-ननु देवि ।

सीता-सत्तो सि । [सत्तोऽसि ।]

रावणः-हहह, अहो पतिव्रतायास्तेजः ।

देवाः सेन्द्रादयो भद्रा दानवाश्च मया रणे ।

सोऽहं मोहं गतोऽस्म्यद्य सीतायास्त्रिभिरक्षरैः ॥ १८ ॥

(नेपथ्ये)

जयतु देव । जयतु लङ्केश्वर । जयतु स्वामी । जयतु महाराजः ।

३ दश नाहिका पूर्णाः । अतिक्रमति स्नानवेला । इत इतो महाराज ।

(निष्क्रान्तः सपरिवारो रावणः ।)

हनूमान्-हन्त निर्गतो रावणः, सुप्ताश्च राक्षसस्त्रियः ।

६ अयं कालो देवीमुपसर्पितुम् । (कोटरादवद्व्य) जयत्वविधवा ।

प्रेषितोऽहं नरेन्द्रेण रामेण विदितात्मना ।

त्वद्गतस्नेहसन्तापविह्वलीकृतचेतसा ॥ १९ ॥

सीता-(आत्मगतम्) को गु खु अअं, पापरक्षसो अय्यउत्तकेरओ

त्ति अत्ताणं ववदिसिअ वाणररुवेण मं वञ्चिटुकामो भवे । भोदु,

३ तुह्निआ भविरसं । [को तु एख्य, पापराक्षस आर्यपुत्रसन्धीत्या-
त्मान व्यपदिश्य वानररूपेण मा वञ्चयितुकामो भवेत् । भवतु,
तूष्णीका भविष्यामि ।]

६ हनूमान्-कथं न प्रत्येति भवती । अलमन्यशङ्कया । श्रोतुमर्हति
भवती ।

इक्ष्वाकुकुलदीपेन सन्धाय हरिणा त्यहम् ।

प्रेषितस्त्वद्विचित्यर्थं हनूमान् नाम वानरः ॥ २० ॥

सीता-(आत्मगतम्) जो वा को वा भोदु । अय्यउत्तणामसङ्कि-

त्तणेण अहं एदेण अमिभासिरस । (प्रकाशम्) भद्र ! को वुत्तन्तो

३ अय्यउत्तस्स । [यो वा को वा भवतु । आर्यपुत्रनामसकीर्तनेनाह-
मेतेनामिभाषिष्ये । भद्र ! को वृत्तान्त आर्यपुत्रस ।]

हनूमान्-भवति ! श्रूयताम्,

अनशनपरितप्तं पाण्डु स क्षामवक्त्रं
 तव वरगुणचिन्तावीतलावण्यलीलम् ।
 वहति विगतधैर्यं हीयमानं शरीरं
 मनसिजशरदग्धं वाष्पपर्याकुलाक्षम् ॥ २१ ॥

- सीता—(आत्मगतम्) हृद्धि वीळिआ खु न्हि मन्दभाआ एवं
 सोअन्तं अय्यउत्तं सुणिअ । अय्यउत्तस्स विरहपरिस्समो वि मे
 ३ सफळो संवुत्तो त्ति पेक्खामि, जदि खु अअं वाणरो सअं मन्तेदि ।
 अय्यउत्तस्स इमस्सि जणे अणुक्कोसं परिस्समं च सुणिअ सुइस्स
 दुक्खस्स अ अन्तरे डोळाअदि विअ मे हिअअं । (प्रकाशम्) भइ !
 ६ कहं तुम्हेहि अय्यउत्तस्स सङ्गमो जादो । [हा विग् वीळिआ
 खल्वस्मि मन्दभागा एवं शोचन्तमार्यपुत्रं श्रुत्वा । आर्यपुत्रस्य विरह-
 परिश्रमोऽपि, मे सफलः संवृत्त इति पश्यामि, यदि खल्वयं वानरः
 ९ सत्यं मन्त्रयते । आर्यपुत्रस्यास्मिन् जनेऽनुक्रोशं परिश्रमं च भुन्वा
 सुखस्य दुःखस्य चान्तरे टोलायत इव मे हृदयम् । मद्र ! कथं युष्मा-
 मितार्यपुत्रस्य संगमो जातः ।]
 १२ हनूमान्—भवति ! श्रूयतां ।

हत्वा बालिनमाहवे कपिवरं त्वत्कारणादप्रजं
 सुग्रीवस्य कृतं नरेन्द्रतनये ! राज्यं हरीणां ततः ।
 राज्ञा त्वद्विचयाय चापि हरयः सर्वा दिशः प्रेषिता-
 स्तेषामस्म्यहमद्य गृध्रवचनात् त्वां देवि ! सम्प्राप्तवान् ॥ २२ ॥

अपि च, ईदृशमिव ।

- सीता—अहो अअरुणा कन्हु इस्सरा एव्वं सोअन्तं अय्यउत्तं कर-
 ३ अन्तो । [अहो अरुणाः एलीदवा एव शोचन्तमार्यपुत्रं कुर्वन्तः ।]
 हनूमान्—भवति ! मा विषादेन । रामो हि,

प्रगृहीतमहाचापो वृतो वानरसेनया ।

समुद्धतुं दशश्रीवं लङ्कामेवाभियास्यति ॥ २३ ॥

सीता— किण्णु खु सिबिणो मए दिट्ठो । भद्द ! अवि सच्चं । ण
आणामि । [किन्तु एतु स्वप्नो मया दृष्टः । मद्र ! अपि सत्यम् ।

३ न जानामि ।]

हनूमान्— (स्वगतम्) भोः ! कष्टम् ।

एवं गाढं परिज्ञाय भर्तारं भर्वृवत्सला ।

न प्रत्यायति शोकार्ता यथा देहान्तरं गता ॥ २४ ॥

(प्रकाशम्) भवति ! अयमिदानीं,

समुदितवरचापवाणपाणिं पतिमिह राजसुते । तवानयामि ।

भव हि विगतसंशया मयि त्वं नरवरपार्श्वगता विनीतशोका ॥२५॥

सीता—भद्द ! एदं मे अवत्थं सुणिअ अय्यवत्तो जह सोअपरवसो
ण होइ, तद्द मे वत्तन्तं भणेहि । [भद्र ! एता मेऽवस्थां श्रुत्वायुष्मो

३ यथा शोकपरवशो न भवति, तथा मे वृत्तान्तं मया ।]

हनूमान्—यदाज्ञापयति भवती ।

सीता—गच्छ, कय्यसिद्धी होदु । [गच्छ, कार्यसिद्धिर्भवतु ।]

६ हनूमान्—अनुगृहीतोऽरिम । (परिक्रम्य) कथमिदानीं समागमनं
रावणाय निवेदयामि । भवतु, दृष्टम् ।

परभृतगणजुष्टं पद्मपण्डामिरामं

सुरुचिरतरुपण्डं तोयदामं त्रिकूटम् ।

करचरणविमर्दैः काननं चूर्णयित्वा

विगतविषयदर्पं राक्षसेशं करोमि ॥ २६ ॥

(निष्क्रान्तौ)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति शङ्कुकर्णः)

३ शङ्कुकर्णः—क इह भोः ! काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं कुरुते ।

(प्रविश्य)

प्रतिहारी—अद्य ! अहं विजया । किं करीअट्टु । [आर्य ! अहं
६ विजया । किं क्रियताम् ।]

शङ्कुकर्णः—विजये ! निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजाय लङ्केश्वराय-
भग्नप्रायाशोकवनिकेति ! कुतः,

यस्यां न प्रियमण्डनापि महिषी देवस्य मण्डोदरी

स्नेहाल्लुम्पति पल्लवान्न च पुनर्धीजन्ति यस्यां भयात् ।

वीजन्तो मलयानिला अपि करैरस्पृष्ट्यालट्टुमा

सेयं शक्रिपोरशोकवनिका भग्नेति विज्ञाप्यताम् ॥ १ ॥

प्रतिहारी—अद्य ! णिञ्चं भट्टिपादमूले वत्तमाणस्स जणस्स अदिट्ठ-
पुरुषो अअं सम्भमो । किं एदं । [आर्य ! नित्यं भर्तृनादमूले

३ वर्तमानस्य जनस्यादृष्टपूर्वोऽयं संभ्रमः । किमेतद् ।]

शङ्कुकर्णः—भवति ! अतिपाति कार्यमिदम् । शीघ्रं निवेद्यतां
निवेद्यताम् ।

६ प्रतिहारी—अद्य ! इयं णिवेदेमि । (निष्क्रान्ता) [आर्य ! इयं
निवेदयामि ।]

शङ्कुकर्णः—(पुरतो विलोक्य) अये अयं महाराजो लङ्केश्वर इत

९ एवाभिवर्तते । य एषः,

अमलकमलसन्निभोमनेत्रः

कनकमयोऽम्बुलदीपिकापुरोगः ।

स्वरितमभिपतत्यसौ सरोपो

युगपरिणामसमुद्यतो यथार्कः ॥ २ ॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो रावणः ।)

रावण.-

कथं कथं भो नचवाक्यवादिच्छृणोमि शीघ्रं वद केन चाद्य ।

मुमुर्षुणा मुक्तभयेन धृष्टं वनाभिमर्दान् परिधर्षितोऽहम् ॥ ३ ॥

शङ्कुकर्ण.- (उपसृत्य) जयतु महाराजः । अविदितागमनेन केनचिद्

वानरेण ससंरम्भमिमृदिताशोकवनिका ।

३ रावणः- (सावहम्) कथं वानरेणेति । गच्छ, शीघ्रं निगृह्याण्य ।

शङ्कुकर्ण.- यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

रावणः- भवतु भवतु ।

युधि जगत्त्रयमीतिकृतोऽपि मे यदि कृतं त्रिदशैरिदमप्रियम्

अनुभवन्त्वचिराद्मृताशिनः फलमतो निजशाठ्यसमुद्भवम् ॥४॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः- जयतु महाराजः । महाराज ! महाबलः सल्लु स

३ वानरः । तेन सल्लु मृणालमुत्पादिताः सालवृक्षाः, सुष्टिना भद्रो
दारुपर्वतकः, पाणितलाभ्यामभिमृदितानि लतागृह्णाणि, नादेनैव
विसंक्षीकृताः प्रमदयनपालाः । तस्य ग्रहणसमर्थं बलमाज्ञापयितु-

६ मर्हति महाराजः ।

रावण.- तेन हि किङ्कराणां सदस्त्रं बलमाज्ञापय वानरग्रहणाय ।

शङ्कुकर्णः- यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु

९ महाराजः ।

अस्मदीयैर्महावृक्षैरस्मदीया महाबलाः ।

क्षिप्रमेव हतास्तेन किङ्करा द्रुमयोधिना ॥ ५ ॥

रावण.- कथं हता इति । तेन हि कुमारमक्षमाज्ञापय वानरग्रहणाय ।

शङ्कुकर्णः- यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

३ रावणः—(विचिन्त्य)

कुमारो हि कृतास्त्रश्च शूरश्च बलवानपि ।

प्रसह्य चापि गृहीयाद्वन्याद् वा तं वनौकसम् ॥ ६ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः—अनन्तरीयं बलमाज्ञापयितुमर्हति महाराजः ।

३ रावणः—किमर्थम् ।

शङ्कुकर्णः—श्रोतुमर्हति महाराजः । कुमारं वानरमभिगच्छन्तं दृष्ट्वा महाराजेनानाज्ञापिता अप्यनुगताः पञ्च सेनापतयः ।

६ रावणः—ततस्ततः ।

शङ्कुकर्णः—ततस्तानभिद्रुतान् दृष्ट्वा किञ्चिद् भीत इव तोरण-
माश्रित्य काञ्चनपरिघमुद्यम्य निपातितास्तेन हरिणा पञ्च सेना-

९ पतयः ।

रावणः—ततस्ततः ।

शङ्कुकर्णः—ततः कुमारमक्षं

क्रोधान् संरक्तनेत्रं त्वरिततरहयं स्यन्दनं वाहयन्तं

प्रावृट्कालाभ्रकल्पं परमलघुतरं घाणजालान् वमन्तम् ।

तान् बाणान् निर्विधुन्वन् कपिरपि सहसा तद्रथं लङ्घयित्वा

कण्ठे सद्गृह्य वृष्टं मुदिततरमुखो मुष्टिना निर्जघान ॥७॥

रावणः—(सरोपम्) आः, कथं कथं निर्जघानेति ।

तिष्ठ त्वमहमेवैनमासाद्य कपिजन्तुकम् ।

एष भस्मीकरोम्यरमत्क्रोधानलकणैः क्षणान् ॥ ८ ॥

शङ्कुकर्णः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । कुमारमक्षं निहतं श्रुत्वा

क्रोधाधिष्टहृदयः कुमारैन्द्रजिदभिगतवांस्तं वनौकसम् ।

३ रावणः—तेन हि गच्छ । भूयो शायतां वृत्तान्तः ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

रावणः—कुमारो हि वृतास्त्रश्च,

अवश्यं युधि वीराणां वधो वा विजयोऽथवा ।

तथापि क्षुद्रकर्मेदं मेह्यमीषन्मतोज्वरः ॥ ९ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः—जयतु महाराजः । जयतु लङ्केश्वरः । जयतु भद्रमुखः ।

संबृत्तं तुमुलं युद्धं कुमारस्य च तस्य च ।

ततः स वानरः शीघ्रं बद्धः पाशेन साम्प्रतम् ॥ १० ॥

रावणः—कोऽत्र विस्मय इन्द्रजिता शास्त्रामृगो बद्ध इति । कोऽत्र भोः ।।

३ (प्रविश्य)

राक्षसः—जयतु महाराजः ।

रावणः—गच्छ विभीषणस्तावदाहूयताम् ।

६ राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

रावणः—स्वमपि तावद् वानरमानय ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

९ रावणः—(विचिन्त्य) भोः ! कष्टम् ।

अचिन्त्या मनसा लङ्का सहितैः सुरदानवैः ।

अभिभूय दशश्रीवं प्रविष्टः किल वानरः ॥ ११ ॥

अपि च,

जित्वा त्रेलोक्यमाजौ समुत्सुतं यन्मया गर्वितेन

क्रान्त्वा कैलासमीशं स्वगणपरिवृतं साकमाकम्प्य देव्या ।

लब्ध्या तस्मात् प्रसादं पुनरगस्तया नन्दितानाहतत्वाद्

दत्तं शर्म च ताभ्यां यदि कपिविकृतिच्छब्दाना तन्मम त्यात् ॥१२॥

१. मद्यमीपां मनोज्वरः १-

(ततः प्रविशति विभीषणः ।)

विभीषणः—(सविमर्शम्) अहो तु खलु महाराजस्य विपरीता खलु
३ बुद्धिः संवृत्ता । कुतः,

मयोक्तो मैथिली तस्मै बहुशो दीयतामिति ।

न मे शृणोति वचनं सुहृदां शोककारणात् ॥ १३ ॥

(उपेत्य)

जयतु महाराजः ।

३ रावणः—विभीषण ! एहोहि । उपविश ।

विभीषणः—एष एष उपविशामि । (उपविशति)

रावणः—विभीषण ! निर्विण्णमिव त्वां लक्ष्ये ।

६ विभीषणः—निर्वेद एव खल्वनुक्तप्राहिणं स्वामिनमुपाश्रितस्य
भृत्यजनस्य ।

रावणः—छिद्यतामेपा कथा । त्वमपि तावद् वानरमानय ।

९ विभीषणः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति राक्षसैर्गृहीतो हनूमान् ।)

सर्वे—आः इत इतः ।

१२ हनूमान्—

नैवाहं धर्षितस्तेन नैर्ऋतेन दुरात्मना ।

स्वयं ग्रहणमापन्नो राक्षसेशदिदृक्षया ॥ १४ ॥

(उपगम्य)

भो राजन् ! अपि कुशली भवान् ।

३ रावणः—(सत्रशम्) विभीषण ! किमस्य तत् कर्म ।

विभीषणः—महाराज ! अतोऽप्यधिकम् ।

रावणः—कथं त्वमयगच्छसि ।

विभीषणः—प्रष्टमर्हति महाराज. कस्त्वमिति ।

रावण -भो वानर ! कस्त्वम् । केन कारणेन भर्षितोऽस्माकमन्त.पुरं

३ प्रविष्ट' ।

हनूमान्-भो. ! श्रूयताम्,

अञ्जनायां समुत्पन्नो मारुतस्थौरस. सुत. ।

प्रेपितो राघवेणाहं हनूमान् नाम वानरः ॥ १५ ॥

विभीषण -महाराज । किं श्रुतम् ।

रावण -किं श्रुतेन ।

४ विभीषण -हनूमन् ! किमाह तत्रभवान् राघव. ।

हनूमन्-भोः । श्रूयता रामशासनम् ।

रावण- कथं कथं रामशासनमित्याह । आः हन्यतामयं वानरः ।

५ विभीषणः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराज. । सर्वापरावेष्टवध्या खलु
दूता । अथवा रामस्य वचनं श्रुत्वा पश्चाद् अयेष्टं कर्तुमर्हति
महाराज. ।

६ रावण-भो वानर । किमाह स मानुष. ।

हनूमान्-भोः ! श्रूयता,

वरशरणमुपेहि शङ्करं वा प्रविश च दुर्गतमं रसातलं वा ।

१२ शरवरपरिभिन्नसर्गायं यमसदनं प्रत्रियापयाम्यहं त्वाम् ॥ १६ ॥

रावणः- ह ह ह ।

दिव्यास्त्रैस्त्रिदशगणा मयामिभूता

दैत्येन्द्रा मम वशवर्तिनः समस्ताः ।

पौलस्त्योऽप्यपहतपुष्पकोऽवसन्नो

भो ! रामः कथमभियाति मानुषो माम् ॥ १७ ॥

हनूमान्—एवंविधेन भवता किमर्थं प्रच्छन्नं तस्य दारापहरणं कृतम् ।

विभीषणः—सम्यगाह हनूमान् ।

अपास्य मायया रामं त्वया राक्षसपुङ्गव ! ।

भिक्षुवेषं समास्थाय च्छलेनापहृता हि सा ॥ १८ ॥

रावणः—विभीषण ! किं विपक्षपक्षमवलम्बसे ।

विभीषणः—

प्रसीद राजन् ! वचनं हितं मे प्रदीयतां राघवधर्मपत्नी ।

इदं कुलं राक्षसपुङ्गवेन त्वया हि नेच्छामि विपद्यमानम् ॥ १९ ॥

रावणः—विभीषण ! अलमलं भयेन ।

कथं लम्बसटः सिंहो मृगेण विनिपात्यते ।

गजो वा सुमहान् मत्तः शृगालेन निहन्यते ॥ २० ॥

हनूमान्—भो रावण ! विपद्यमानभाग्येन भवता किं युक्तं राघवमेवं वक्तुम् । मा तावद् भोः ।

नक्तश्चरापसद ! रावण ! राघवं तं

वीराग्रगण्यमतुलं त्रिदशेन्द्रकल्पम् ।

प्रक्षीणपुण्य ! भवता भुवनैकनाथं

वक्तुं किमेवमुचितं गतसार ! नीचैः ॥ २१ ॥

रावणः—कथं कथं नामाभिधत्ते । हन्यतामयं वानरः । अथवा दूत-

वधः खलु धचनीयः । शङ्कुकर्ण ! लाङ्गुलमादीप्य विमृज्यतामयं

३ वानरः ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । इत इतः ।

रावणः—अथवा एहि तावन् ।

४ हनूमान्—अयमस्मि ।

रावणः—अभिधीयतां मद्रूचनात् स मानुषः ।

अभिभूतो गया राम ! द्वारापहरणादसि ।

यदि तेऽस्ति धनुःश्लाघा दीयतां मे रणो महान् ॥ २२ ॥

१ हनुमान्—अचिराद् द्रक्ष्यसि,

अमिहतवरवप्रगोपुराट्टां

रघुवरकार्मुकनादनिर्जितस्त्वम् ।

हरिराणपरिपीडितैः समन्तात्

प्रमदवनैरभिसंवृतां स्वलङ्काम् ॥ २३ ॥

रणः—आः निर्वास्यतामयं धानरः ।

राक्षसाः—इत इतः ।

२ (राक्षोभिः सह निष्क्रान्तो हनुमान् ।)

निमीपण—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अस्ति काचिद् विवक्षा

महाराजस्य हितमन्तरेण ।

३ रावणः—उच्यतां, तच्छ्रेयो वयमपि श्रोतारः ।

निमीपणः—सर्वथा राक्षसकुट्टस्य विनाशोऽभ्यागत इति मन्ये ।

रणः—केन कारणेन ।

४ निमीपणः—महाराजस्य विप्रतिपत्त्या ।

रावणः—का मे विप्रतिपत्तिः ।

निमीपणः—ननु सीतापहरणमेव ।

५ रावणः—सीतापहरणेन को दोषः स्यात् ।

निमीपण—अधर्मश्च ।

रावणः—चन्द्रचूडेन सावशेषमिय ते वचनम् । तद् ब्रूहि ।

६ निमीपणः—तदेव ननु ।

रावणः—निमीपण ! किं गूहसे । मन ललु प्राणैः शापितः स्याः,

यदि सत्यं न ब्रूयाः ।

७ निमीपणः—अभयं दातुमर्हति महाराजः ।

रावणः— दत्तमभयम् । उच्यताम् ।

विभीषणः— बलवद्विग्रहश्च ।

२१ रावणः— (सरोपम्) कथं कथं बलवद्विग्रहो नाम ।

शत्रुपक्षमुपाश्रित्य मामयं राक्षसायमः ।

क्रोधमाहारयंस्तीव्रममीरुरभिभाषते ॥ २४ ॥

कोऽत्र ।

ममानवेक्ष्य सौभ्रात्रं शत्रुपक्षमुपाश्रितम् ।

नोत्सहे पुरतो द्रष्टुं तस्मादेव निरस्यताम् ॥ २५ ॥

विभीषणः— प्रसीदतु महाराजः । अहमेव यास्यामि ।

शासितोऽहं त्वया राजन् ! प्रयामि न च दोषवान् ।

त्यक्त्वा रोषं च कामं च यथा कार्यं तथा कुरु ॥ २६ ॥

(परिक्रम्य) अयमिदानीम्—

अद्यैव तं कमललोचनमुपचापं

रामं हि रावणवधाय कृतप्रतिष्ठम् ।

संश्रित्य संश्रितहितप्रथितं नृदेवं

नष्टं निशाचरकुलं पुनरुद्धरिष्ये ॥ २७ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

रावणः— दन्त निर्गतो विभीषणः । यावदहमपि नगररक्षां सम्पा-
३ दयामि । (निष्क्रान्तः ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति वानरकाञ्चुकीयः ।)

३ काञ्चुकीय.-भो भो बलाध्यक्ष ! सत्राहमाज्ञापय वानरवाहिनीम् ।

(प्रविश्य)

बलाध्यक्षः-आर्य ! किञ्चुतोऽयं समुद्योगः ।

६ काञ्चुकीयः-तत्रभवता हनुमतानीतः खल्वार्यरामस्य देव्याः सीताया वृत्तान्तः ।

बलाध्यक्ष.-किमिति किमिति ।

९ काञ्चुकीय -श्रूयतां,

लङ्काया किल वर्तते नृपसुता शोकाभिभूतां भृशं
पौलस्त्येन विहाय धर्मसमर्थं सङ्ग्रेहयमाना ततः ।

श्रुत्वैतद् भृशशोकतप्तमनसो रामस्य कार्यार्थिना

राज्ञा वानरवाहिनी प्रतिभया सत्राहमाज्ञापिता ॥ १ ॥

बलाध्यक्ष -एवम् । यदाज्ञापयति महाराजः ।

काञ्चुकीय.-यावद्दहमपि सत्रद्वया वानरवाहिनीति महाराजाय

३ निवेदयामि ।

(निष्क्रान्ती ।)

चिपकम्भक ।

६ (ततः प्रविशति रामो लक्ष्मणः सुग्रीवो हनुमाश्च ।)

रामः-

आक्रान्ता पृथुस्तानुकुञ्जगहना मेघोपमा पर्वता

सिंहव्याघ्रगजेन्द्रपीतसलिला नद्यश्च तीर्णा मया ।

श्रान्तं पुष्पकलाडयपादप्रयुतं चित्र महत् काननं

सम्प्राप्तोऽस्मि कपीन्द्रसैन्यसहितो बेलतटं साम्प्रतम् ॥ २ ॥

लक्ष्मणः—एष एष भगवान् वरुणः,

सजलजलधरेन्द्रनीलनीरो विलुलितफेनतरङ्गचारुहारः ।

समधिगतनदीसहस्रबाहुर्हरिवि भाति सरित्पतिः शयानः ॥३॥

रामः—कथं कथं भोः !

रिपुमुद्धर्तुमुद्यन्तं मामयं सक्तसायकम् ।

सजीवमद्य तं कर्तुं निवारयति सागरः ॥ ४ ॥

मुप्रीवः—अये वियति

सजलजलदसन्निभप्रकाशः

कनकमयामलभूपणोज्ज्वलाङ्गः ।

अभिपतति कुतो नु राक्षसोऽसौ

शलभ इवाशु हुताशनं प्रवेष्टुम् ॥ ५ ॥

हनुमान्—भो भो वानरवीराः ! अप्रमत्ता भवन्तु भयन्तः ।

शैलेर्दुर्मैः सम्प्रति मुष्टिवन्धैर्दन्तैर्नरैर्जानुभिरुपनादैः ।

रक्षोवधार्थं युधि वानरेन्द्रास्तिष्ठन्तु रक्षन्तु च नो नरेन्द्रम् ॥६॥

रामः—राक्षस इति । हनुमान् ! अलमलं सम्भ्रमेण ।

हनुमान्—यदाहापयति देवः ।

१

(ततः प्रविशति विभीषणः ।)

विभीषणः—भोः । प्रातोऽस्मि राघवस्य शिथिरसन्निवेशम् ।

(विचिन्त्य) अकृतदूतसम्प्रेषणमधिदितागमनमभिग्रसम्यन्विनं

६

कथं नु गच्छाममवगच्छेन् तत्रभवान् राघवः । कुतः,

शुद्धस्य यस्य पुरतः महितोऽप्यशक्तः

स्थानुं सुरैः सुररिपोर्युधि यत्प्रपाणिः ।

तस्यानुजं रघुपतिः शरणागतं मां

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशङ्किं मे ॥ ७ ॥

अथवा,

दृष्टधर्मार्थतत्त्वोऽयं साधुः संश्रितवत्सलः ।

शङ्कनीयः कथं रामो विशुद्धमनसा मया ॥ ८ ॥

(अथोऽवलोक्य) इदं रघुकुलमृषभस्य स्कन्धाधारम् । यावदवत-
रामि । (अवतीर्थ) हन्त इह स्थित्वा ममागमनं देवाय निवेद्यामि ।

३ हनूमान्—(ऊर्ध्वमवलोक्य) अये कथं तत्रभवान् विभीषणः ।

विभीषणः—अये हनूमान् । हनूमन् । ममागमनं देवाय निवेदय ।

हनूमान्—वाढम् । (उपगम्य) जयतु जयतु देवः ।

राजंस्त्वत्कारणादेव भ्रात्रा निर्धिषयीकृतः ।

विभीषणोऽयं धर्मात्मा शरणार्थमुपागतः ॥ ९ ॥

राम—कथं विभीषणः शरणागत इति । वत्स लक्ष्मण ! गच्छ,
सत्कृत्य प्रवेदयतां विभीषणः ।

३ लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।

रामः—सुग्रीव चक्षुकाममिव त्वां लक्षये ।

सुग्रीवः—देव ! बहुमायाश्छलयोधिनश्च राक्षसाः । तस्मान् सम्भ-

६ धार्य प्रवेदयतां विभीषणः ।

हनूमान्—महाराज ! मा मैवं,

देवे यथा वयं भक्तास्तथा मन्ये विभीषणम् ।

भ्रात्रा विवदमानोऽपि दृष्टः पूर्वं पुरे मया ॥ १० ॥

रामः—यद्येवं, गच्छ, सत्कृत्य प्रवेदयतां विभीषणः ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्रम्य) अये विभीषणः । विभी-

३ षण । अपि कुशली भवान् ।

विभीषणः—अये कुमारो लक्ष्मणः । कुमार । अद्य कुशली संबृत्तोऽस्मि ।

लक्ष्मणः—विभीषण ! षणसर्पावस्तावदार्यम् ।

६ विभीषणः—घाटम् ।

(उपसर्पतः ।)

लक्ष्मणः—जयत्वार्यैः ।

९ विभीषणः—प्रसीदतु देवः । जयतु देवः ।

रामः—अये विभीषणः । विभीषण ! अपि कुशली भवान् ।

विभीषणः—देव ! अद्य कुशली संबृत्तोऽस्मि ।

भवन्तं पद्मपत्राक्षं शरण्यं शरणागतः ।

अद्यास्मि कुशली राजंस्त्वदर्शनविकल्मषः ॥ ११ ॥

रामः—अद्यप्रभृति मट्टचनाल्लङ्केश्वरो भव ।

विभीषणः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

३ रामः—विभीषण ! त्वदागमनादेव सिद्धमस्मत्कार्यम् । सागरतरणे खलूपायो नाधिगम्यते ।

विभीषणः—देव । किमत्रावगन्तव्यम् । यदि मार्गं न ददाति, समुद्रे

६ दिव्यमस्त्रं तावद् विस्रष्टुमर्हति देवः ।

रामः—साधु विभीषण ! साधु । भवतु, एवं तावत् करिष्ये ।
(सहसोत्तिष्ठन् सरोपम्)

मम शरपरिदग्धतोयपङ्कं हतशतमत्स्यविकीर्णभूमिभागम् ।

यदि मम न ददाति मार्गमेनं प्रतिद्वतवीचिरवं करोमि शीघ्रम् ॥१२॥

(ततः प्रविशति वरुणः ।)

वरुणः—(ससम्भ्रमम्)

नारायणस्य नररूपमुपाश्रितस्य

कार्यार्थमभ्युपगतस्य कृतापराधः ।

देवस्य देवरिपुदेहहरान् प्रतूणं

भीतः शराच्छरणमेनमुपाश्रयामि ॥ १३ ॥

(विलोक्य) अये अयं भगवान्,

मानुर्यं रूपमास्थाय चक्रशार्ङ्गगदाधरः ।

स्वयं कारणभूतः सन् कार्यार्थी समुपागतः ॥ १४ ॥

नमो भगवते त्रैलोक्यकारणाय नारायणाय ।

लक्ष्मणः—(विलोक्य) अये को नु सत्त्वेपः ।

मणि विरचितमौलिश्चास्ताम्रायताक्षो

नवकुवलयनीलो मत्तमातङ्गलीलः ।

सलिलनिचयमभ्यादुत्थितस्त्वेप शीघ्र-

मचन्तमिव कुर्वस्तेजसा जीवलोकम् ॥ १५ ॥

विभीषणः—देव ! अयं सलु भगवान् वरुणः प्राप्तः ।

रामः—किं वरुणोऽयम् । भगवन् ! वरुण ! नमस्ते ।

३ वरुणः—न मे नमस्कारं कर्तुमर्हति देवेशः । अथवा,

राजपुत्र ! कुतः कोपो रोपेण किमलं तव ।

कर्तव्यं तावदस्माभिर्वद शीघ्रं नरोत्तम ! ॥ १६ ॥

रामः—लङ्कागमने मार्गं दातुमर्हति भवान् ।

वरुणः—एष मार्गः । प्रयातु भवान् । (अन्तर्हितः ।)

४ रामः—कथमन्तर्हितो भगवान् वरुणः । विभीषण ! पश्य पश्य

भगवत्प्रसादान्निष्कम्पवीचिमन्तं सलिलाधिपतिम् ।

विभीषणः—देव ! साम्प्रतं द्विधाभूत इव दृश्यते जलनिधिः ।

५ रामः—हन्तूमान् ।

हन्तूमान्—जयतु देवः ।

रामः—हन्तूमान् ! गच्छामतः ।

६ हन्तूमान्—यदाज्ञापयति देवः ।

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

रामः—(विलोक्य सविस्मयम्) वत्स लक्ष्मण ! वयस्य विभीषण !

१२ महाराज सुग्रीव ! सखे हनुमन् ! पश्यन्तु पश्यन्तु भवन्तः ।
अहो विचित्रता सागरस्य । इह हि,

कचिद् फेनोद्गारी कचिदपि च मीनाकुलजलः

कचिच्छङ्खाकीर्णः कचिदपि च नीलाम्बुदनिभः ।

कचिद् वीचीमालः कचिदपि च नक्रप्रतिभयः

कचिद् मीमावर्तः कचिदपि च निष्कम्पसलिलः ॥ १७ ॥

भगवत्प्रसादादतीतः सागरः ।

हनुमान्-देव ! इयमियं लङ्का ।

३ रामः—(चिरं विलोक्य) अहो राक्षसनगरस्य श्रीरचिराद्
विपत्त्यते ।

मम शरवरवातपातभग्ना कपिवरसैन्यतरङ्गताडितान्ता ।

उदधिजलागतेषु नौर्विपन्ना निपतति रावणकर्णधारदोपात् ॥ १८ ॥

सुग्रीव ! अस्मिन् सुबेलपर्वते क्रियतां सेनानिवेशः । (उपविशति ।)

सुग्रीवः—यदाज्ञापयति देवः । नील ! एवं क्रियताम् ।

३ (प्रविश्य)

नीलः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु देवः ।

क्रमाश्रिवेश्यमानासु सेनासु घृन्दपरिमहेषु परीक्ष्यमाणेषु पुस्तक-

६ प्रामाण्यात् कुतश्चिदप्यविज्ञायमानौ द्वौ वनौकसौ गृहीतौ । वयं न
जानीमः कर्तव्यम् । देवस्तस्मात् प्रमाणम् ।

रामः—शीघ्रं प्रवेशयत्वेतौ ।

९ नीलः—यदाज्ञापयति देवः । (निष्क्रान्तः)

(ततः प्रविशति नीलो वानरैर्गृह्यमाणो वानररूपधारिणौ

सम्पुटिकाहस्तौ शुक्लारणौ च ।)

१२ वानरः—अहो भणय । के तुम्हे भणय । [अहो भगवंतं कौ युवां
भगवतम् ।]

उभौ-भट्टा ! अम्हे अय्यकुमुदस्स सेवया । [भर्तः ! आवामार्य-
१५ कुमुदस्य सेवकौ ।]

यानराः-भट्टा ! अय्यकुमुदस्स सेवअत्ति अत्ताणं अवदिसन्ति ।
[भर्त. ! आर्यकुमुदस्य सेवकावित्यात्मानमपदिशतः ।]

१८ विभीषण.- (सावधानं शुक्रसारणौ विलोक्य)

स्वसेनिकौ न चाप्येतौ न चाप्येतौ वनौरुसौ ।

प्रेषितौ रावणेनेतौ राक्षसौ शुक्रसारणौ ॥ १९ ॥

उभौ-(आरभगतम्) हन्त कुमारेण विज्ञातौ स्वः । (प्रनाशम्)

आर्य ! आवां तस्मै राक्षसराजस्य विप्रतिपत्त्या विपद्यमानं राक्षस-

३ दुलं दृष्ट्वात्पद्मलभमानौ आर्यसंश्रयार्थं चानररूपेण सम्प्राप्तौ ।

राम -वयस्य ! विभीषण ! कथमिव भवान् मन्यते ।

विभीषण -देव !

एतौ हि राक्षसेन्द्रस्य सम्मतौ मन्त्रिणौ नृप ! ।

प्राणान्तिकेऽपि व्यसने लङ्केशं नैव मुञ्चतः ॥ २० ॥

तस्माद् यथाहं दण्डमाज्ञापयतु देवः ।

राम -विभीषण ! मा मैवम् ।

अनयो शासनादेव न मे वृद्धिर्भविष्यति ।

क्षयो वा राक्षसेन्द्रस्य तस्मादेतौ विमोचय ॥ २१ ॥

लक्ष्मणः-यदि विमुञ्चेत्, सर्वस्वघातारं प्रविश्य परित्यज्य पुनर्मो-
क्षमाज्ञापयत्वार्यः ।

३ राम -सम्यगभिहितं लक्ष्मणेन । नील ! एवं क्रियताम् ।

नील -यदाज्ञापयति देव ।

राम -अथवा एहि वानत् ।

६ उभौ-इमौ स्वः ।

रामः—अभिधीयतां मह्यचनात् स राक्षसेन्द्रः ।

मम दारापहारेण स्वयङ्ग्राहितविग्रहः ।

आगतोऽहं न पश्यामि द्रष्टुकामो रणातिथिः ॥ २२ ॥

इति ।

उभौ—यदाज्ञापयति देवः । (निष्क्रान्तौ ।)

३ रामः—विभीषण ! वयमपि तावदानन्तरीयं वलं परीक्षिष्यामहे ।

विभीषणः—यदाज्ञापयति देवः ।

रामः—(परिक्रम्य विलोक्य) अये अस्तमितो भगवान् दिवाकरः ।

६ सम्प्रति हि,

अस्ताद्रिमस्तकगतः प्रतिसंहतांशुः

सन्ध्यानुरञ्जितवपुः प्रतिभाति सूर्यः ।

रक्तोज्ज्वलांशुकवृते द्विरदस्य कुम्भे

जाम्बूनदेन रचितः पुलको यथैव ॥ २३ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

चतुर्थोऽङ्कः—।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति राक्षसकाञ्चुकीयः)

३ राक्षसकाञ्चुकीयः—क इह भोः ! प्रवालतोरणद्वारमशून्यं कुरुते ।

(प्रविश्यान्वो राक्षसः)

राक्षसः—आर्य ! अयमस्मि । किं क्रियताम् ।

६ काञ्चुकीयः—गच्छ, महाराजस्य शासनाद् विशुज्जिहस्तावदाहूयताम् ।

राक्षसः—आर्य ! तथा । (निष्क्रान्तः ।)

९ काञ्चुकीय-अहो तु खलु विपद्यमानाभ्युदये राक्षसकुले विपन्नसर्व-
साधनस्य निहतवीरपुरुषस्य स्वयं च प्राणसंशयं प्राप्तस्येदानीमपि
प्रसन्नत्वं नोपगच्छति महाराजस्य बुद्धिः । को हि नाम,
चलत्तरङ्गाहतभीमवेलमुदीर्णनक्राकुलनीलनीरम् ।
समुद्रमाक्रान्तमवेक्ष्य तस्मै दारप्रदानान्न करोति शान्तिम् ॥ १ ॥
अपि, च

प्रहस्तप्रमुखा वीराः कुम्भकर्णपुरस्सराः ।

निहता राघवेणाद्य शक्रजिज्ञापि निर्गतः ॥ २ ॥

एवमपि गते,

मदनयशगतो महानयार्थं सचिववचोऽप्यनवेक्ष्य वीरमानी ।

रघुकुलवृषभस्य तस्य देवीं जनकसुतां न ददाति योद्धुकामः ॥ ३ ॥

(प्रविश्य)

विद्युज्जिह्वः-अपि सुखमार्थस्य ।

३ काञ्चुकीय -विद्युज्जिह्व ! गच्छ, महाराजवचनाद् रामलक्ष्मणयोः
शिरःप्रतिकृतिरानीयताम् ।

विद्युज्जिह्व -यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

६ काञ्चुकीयः-यावद्दहमपि महाराजस्य प्रत्यन्तरीभविष्यामि ।

(निष्क्रान्तः ।)

विष्कम्भकः ।

९ (ततः प्रविशति राक्षसीगणपरिवृता सीता)

सीता-किण्णु ह्यु अट्यदत्तस्स आगमणेण पहव्वादिअस्स हिअअस्स
अञ्ज आयेओ विअ संयुतो । अणिट्ठाणि णिमित्ताणि अ

१२ दिस्सन्ति । एवं वि दाणि (अच्चाहिअं ?) हिअअस्स महन्तो
अञ्जुदओ वड्ढुइ । सन्वहा इस्सरा सन्ति करन्तु । [किन्तु रावार्थ-

पुत्रस्वागमनेन प्रहादितस्य हृदयस्पाद्यावेग इव संवृतः । अग्निशानि
 १५ निमित्तानि च दृश्यन्ते । एवमर्पादानीं दृश्यस्य महानन्दुदयो वर्धते ।
 सर्वयेश्वरः शान्तिं कुर्वन्तु ।]

(ततः प्रविशति रवणः ।)

१८ रवणः—मा तावद्,

एषा विहाय भवनं मन सम्प्रयाता

नायं नवामलजलोद्भवलप्रहस्ता ।

लङ्का यदा हि समरे यशमागता मे

पौलस्त्यनाशु परिजित्वा तदा गृहीता ॥ ४ ॥

भवति ! विष्ट विष्ट । न खलु न खलु गन्तव्यम् । किं ब्रवीषि—

उत्सृज्य त्वां राममुपगच्छामीति । आः अपथ्यंस ।

बलादेव गृहीतासि तदा वैश्रवणालये ।

बलादेव ग्रहीष्ये त्वां हत्वा राघवमाहवे ॥ ५ ॥

किमनया । यावद्दहमपि सीतां विलोभयिष्ये । (भद्रावेशं निरूप्य)

अहो तु सत्यतुलबलता कुनुमधन्वनः । कुतः,

निद्रां मे निशि विस्मरन्ति नयनान्यालोक्य सीताननं

वत्संश्लेषमुत्सार्थिनी वनुवरा याता वनुः पाण्डुवान् ।

सन्तापं रमणीचवस्तुविषये वप्नाति पुष्पेपुगा

कष्टं निर्जितविष्टपत्रयमुजो निर्जीयते रवणः ॥ ६ ॥

(उत्प्रेत)

सीते ! त्यज त्वमरविन्दपलशनेत्रे !

चित्तं हि मानुषगतं मन चित्तनाथे ! ।

शस्त्रेण मेऽद्य समरे विनिपात्यमानं

प्रेक्षस्व लक्ष्मणमुतं तव चित्तकान्तम् ॥ ७ ॥

सीता—हं मूढो खु सि रावणओ, जो मन्दरं हत्येण तुळयितुकामो ।
[हं मूढः खल्वसि रावणकः, यो मन्दरं हस्तेन तुलयितुकामः ।]

३ (प्रविश्य)

राक्षसः—जयतु महाराजः ।

एते तयोर्मानुपयोः शिरसी राजपुत्रयोः ।

युधि हत्वा कुमारैण गृहीते त्वत्प्रियार्थिना ॥ ८ ॥

रावणः—सीते ! पश्य पश्य तयोर्मानुपयोः शिरसी ।

सीता—हा अय्यउत्त ! । (इति मूर्छिता पतति) [हा आर्यपुत्र ! ।]

३ रावणः—

सीते ! भावं परित्यज्य मानुपेऽस्मिन् गतायुधि ।

अद्यैत्र त्वं विशालाक्षि ! महतीं श्रियमाप्नुहि ॥ ९ ॥

सीता—(प्रत्यभिशाय) हा अय्यउत्त ! परिमळणयकमळसण्णिहे
वदणे परिवृत्तणअणे पेक्कन्ती अदिधीरा खु म्हि मन्दभाआ । हा

३ अय्यउत्त ! एदरिस दु.खसाअरे मं णिक्किअविअ कहिं गदो सि ।

जाव ण मरामि । किं णु खु अळ्ळिअं एदं भवे । भइ ! जेण असिणा
अय्यउत्तस्स असदिसं किदं, तेण मं वि मारेहि । [हा आर्यपुत्र !

६ परिमळ्ळणयकमळसन्निमे वदने परिवृत्तणयने पश्यन्ती अतिधीरा खल्वस्मि
मन्दभागा । हा आर्यपुत्र ! एतस्मिन् दु.खसाअरे मा निक्षिप्य कुन

गतोऽसि । यावन्न श्रिये । किन्तु खल्वलीकमेतद् भवेत् । मद्र ! येना-
९ सिनार्यपुत्रस्यासदृश कृत तेन मामपि मारय ।]

रावणः—

व्यक्तमिन्द्रजिता युद्धे हते तस्मिन् नराधमे ।

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा केन त्वं मोक्षयिष्यसे ॥ १० ॥

(नेपथ्ये)

रामेण रामेण ।

- राक्षसः—हा धिक् त्रैलोक्यविजयी लङ्केश्वर एतामवस्थां प्रापितो
 ३ हतकेन विधिना । महाराज ! समाश्रसिहि समाश्रसिहि ।
 रावणः—(समाश्रस्य) इदानीमनर्थहेतुभूतया सीतया किमनया
 त्रैलोक्यविजयविफलया चपलया श्रिया च । किं भोः कृतान्तहृत्क !
 ६ अद्यापि भयविह्वलोऽसि ।

इदानीमपि निःस्नेहो वस्सेनेन्द्रजिता चिता ।

फट्टं कठोरहृदयो जीवत्येष दशाननः ॥ १४ ॥

(इति सन्तापात् पतति ।)

- राक्षसः—हा भो रजनीचरवीराः ! एवंगते राजन्यन्तःकक्ष्यास्थिता
 ३ रक्षिणश्चाप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः ।

(नेपथ्ये)

- भो भो रजनीचरवीरा ! समरमुरानिरस्तप्रहस्तनिकुम्भकुम्भक-
 ६ णेंद्रजिद्विकलत्रलजलधिजनितभयचकितविमुरा ! चपलपलायन-
 मनुचितमविरतममरसमराणि जितवतां भवताम्, अथ च विश्वलोक-
 विजयविख्यातविशद्वादुशालिनि भर्वर्यत्र स्थितवति लङ्केश्वरे ।
 ९ रावणः—(श्रुत्वा सामर्पम्) गच्छ, भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

राक्षसः—यदाशापयति महाराज । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महा-
 राजः । एष हि रामः,

धनुषि निहितबाणरूवाभतिरुम्य गर्वा-

द्धरिगणपरिवारो हाससम्फुल्लनेत्रः ।

रणशिरसि सुतं ते पातयित्वा तु राज-

न्नभिपतति हि लङ्कां सन्दिधुष्यैव ॥ १५ ॥

रावणः—(सहस्रोत्थाय शरोपम्) फासौ फासौ । (अस्मिप्रुम्यम्)

३ सीता- चिरं जीव ।

(प्रविश्य)

राक्षसः—(सवभ्रमम्) रामेण रामेण ।

६ रावणः—कथं कथं रामेणेति ।

राक्षसः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अतिपातिवृत्तान्तनिवेदन-
त्वरयावस्थान्तरं नावेक्षितम् ।

९ रावणः—ब्रूहि ब्रूहि । किं कृतं मनुजतापसेन ।

राक्षसः—श्रोतुमर्हति महाराजः । तेन खलु,

उदीर्णसत्त्वेन महाबलेन लङ्केश्वरं त्वामभिभूय शीघ्रम् ।

सलक्ष्मणेनाद्य हि राघवेण प्रसह्य युद्धे निहतः सुतस्ते ॥ ११ ॥

रावणः—आः दुरात्मन् ! समरमीरो !

देवाः सेन्द्रा जिता येन दैत्याश्चापि पराङ्मुखाः ।

इन्द्रजित् सोऽपि समरे मानुषेण निहन्यते ॥ १२ ॥

राक्षसः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । महाराजपादमूले कुमारम-
न्तरेणानृतं नाभिधीयते ।

३ रावणः—हा वत्स ! मेघनाद ! । (इति मूर्च्छितः पतति ।)

राक्षसः—महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

रावणः—(प्रत्यभिज्ञाय)

हा वत्स ! सर्वजगतां ज्वरकृन् ! कृताञ्च !

हा वत्स ! दासयजिदानतवैरिचक्र ! ।

हा वत्स ! वीर ! गुरुवत्सल ! युद्धगौण्ड !

हा वत्स ! मामिह विहाय गतोऽसि क्रमान् ॥ १३ ॥

(इति मोहमुगताः ।)

- राक्षसः—हा धिक् त्रैलोक्यविजयी लङ्केश्वर एतामवस्थां प्रापितो
 ३ हतकेन विधिना । महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।
 रावणः—(समाश्वस्य) इदानीमनर्थहेतुभूतया सीतया किमनया
 त्रैलोक्यविजयविफलया चपलया श्रिया च । किं भोः कृतान्तदृत्क !
 ६ अद्यापि भयविह्वलोऽसि ।

इदानीमपि निःस्नेहो यत्सेनेन्द्रजिता विना ।

कष्टं कठोरहृदयो जीवत्येष दृशाननः ॥ १४ ॥

(इति सन्तापान् पठति ।)

- राक्षसः—हा भो रजनीचरवीराः ! एवंगते राजन्यन्तःकक्ष्यास्थिता
 ३ रक्षिणश्चाप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः ।

(नेपथ्ये)

- भो भो रजनीचरवीराः ! समरमुरगनिरस्तप्रहस्तनिकुम्भकुम्भक-
 ६ णेंद्रजिह्विकलवलजलधिजनितभयचकितविमुक्ताः ! चपलपलायन-
 मनुचितमविरतममरसमराणि जितवतां भवताम्, अथ च विश्वलोक-
 विजयविरयातविशद्वाहुशाळिनि भर्तुर्यत्र स्थितवति लङ्केश्वरे ।

- ९ रावणः—(श्रुत्वा सामर्षम्) गच्छ, भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराज. । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महा-
 राजः । एष हि रामः,

धनुषि निहितवाणस्वामविक्रम्य गर्वा-

द्धरिगणपरिवारो हाससम्फुल्लनेत्रः ।

रणशिरसि सुतं ते पातयित्वा तु राज-

त्रभिपतति हि लङ्कां सन्दिग्धश्रुत्यैव ॥ १५ ॥

रावणः—(सहस्रोत्थाय सरोपम्) कासौ कासौ । (अस्मिन्मुख्यम्)

वञ्जीभकुम्भतटभेदकठोरधारः

क्रोधोपहारमसिरेप विधास्यति त्वाम् ।

सम्प्रत्यवन्वनिमिषा इह मत्करस्थः

क्षुद्र ! क यास्यसि कुतापस ! तिष्ठ तिष्ठ ॥ १६ ॥

राक्षसः—महाराज ! अलमतिसाहसेन ।

सीता—अणिट्टाणि अणरूहाणि अणिमित्ताणि इदाणि करअंतस्स

३ रावणस्स अइरेण मरणं भविस्सिदि । [अनिष्टान्यनर्हाण्यनिमित्ता-
नीदानीं कुर्वतो रावणास्याचिरेण मरणं भविष्यति ।]

रावणः—अस्याः कारणेन बहवो भ्रातरः सुताः सुहृदश्च मे

६ निहताः । तस्मादमित्रविषयमस्या हृदयं भित्त्वा कृष्टान्त्रमालाल-
ङ्कृतः खड्गाशनिपातेन समनुजयुगलं सकलवानरकुलं ध्वंसयामि ।

राक्षसः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अलमलमिदानीमरिवलायले-

९ पमन्तेरेणानवरतवृथाप्रयासेन । अवश्यं च स्त्रीवधो न कर्तव्यः ।

रावणः—तेन हि स्यन्दनमानय ।

राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महा-

१२ राजः । इदं स्यन्दनम् ।

रावणः—(रथमावृष्ट्वा)

समावृतं सुरैरथ सीते ! द्रक्ष्यसि राघवम् ।

मम चापच्युतैस्तीक्ष्णैर्याणैराक्रान्तचेतसम् ॥ १७ ॥

(निष्क्रान्तः सपरिवारो रावणः ।)

सीता—इस्सरा ! अत्तणो कुळसदिसेण चारित्तेण जदि अहं अणु-

३ सरामि अय्यवत्तं, अय्यवत्तस्स विजओ होदु । [ईश्वराः !

आत्मनः कुलसदृशेन चारित्रेण यद्यहमनुसराम्यार्यपुत्रम्, आर्यपुत्रस्य
विजयो भवतु ।]

६ (निष्क्रान्ता ।)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशन्ति विद्याधरास्त्रयः ।)

३ सर्वे-एते स्मो भो ! एते स्मः ।

प्रथमः-

इक्ष्वाकुवंशविपुलोज्ज्वलदीप्तकेतोः

द्वितीयः-

रामस्य रामणवधाय कृतोद्यमस्य ।

तृतीयः-

सङ्ग्रामदर्शनकुतूहलवद्वचित्ताः

सर्वे-

प्राप्ता वयं हिमवतः शिखरात् प्रतूर्णम् ॥ १ ॥

प्रथमः-चित्ररथ ! एते देवदेवर्षिसिद्धविद्याधराद्यो निरन्तरं नमः
कृत्वा स्थिताः । तस्माद् वयमप्येतेषामेतान् गणान् परिदृशन्तः

३ स्वैरमेकान्ते स्थित्वा रामरावणयोर्युद्धविशेषं पदयामः ।

उभौ-वाढम् ।

तृतीयः— एते चापि द्रष्टव्या भवद्भ्यां,
 निशितविमलखङ्गाः क्रोधविस्फारिताक्षा
 विमलविकृतदंष्ट्रा नीलजीमूतकल्पाः ।
 हरिगणपतिसैन्यं हन्तुकामाः समन्ताद्
 रभसविवृतवक्त्रा राक्षसाः सम्पतन्तिः ॥ ४ ॥

प्रथमः—अहो तु खलु,
 बाणाः पात्यन्ते राक्षसैर्वानरेषु

३ द्वितीयः—
 शैला क्षिप्यन्ते वानरैर्नेर्द्धतेषु ।

तृतीयः—

६ मुष्टिप्रक्षेपैर्जानुसङ्घट्टनैश्च
 सर्वे—

भीमश्चित्रं भोः ! सन्प्रमर्दः प्रवृत्तः ॥ ५ ॥

प्रथमः—रावणमपि पश्येतां भवन्तौ,
 कनकरचितदण्डां शक्तिमुल्लालयन्तं
 विमलविकृतदंष्ट्रं स्यन्दनं घाहयन्तम् ।
 उदयशित्तरिमध्ये पूर्णविम्बं शशाङ्कं
 महमिव भगणेशं राममालोक्य रष्टम् ॥ ६ ॥

द्वितीयः—राममपि पश्येतां भवन्तौ ।

सव्येन चापमवलम्ब्य करेण वीर-
 मन्येन सायकवरं परिवर्तयन्तम् ।
 भूमौ स्थितं रथगतं रिपुमीश्रमाणं
 क्रौञ्चं यथा गिरिवरं युधि कार्तिकेयम् ॥ ७ ॥

तृतीयः—दृष्ट्वा ।

रावणेन विमुक्तयं शक्तिः कालान्तकोपमा ।
रामेण स्मयमानेन द्विधा लिङ्गा धनुष्मता ॥ ८ ॥

प्रथमः—

शक्तिं निपातितां दृष्ट्वा क्रोधविस्फारितेक्षणः ।
रामं प्रत्येषवं वर्षमभिवर्षति रावणः ॥ ९ ॥

द्वितीयः—अहो रामस्य शोभा ।

एता रावणजीमूताद् वाणधारा विनिस्तृताः ।
विभान्ति राममासाद्य वारिधारा वृषं यथा ॥ १० ॥

तृतीयः—एष एषः,

कनकरचितचापं तीक्ष्णमुद्यम्य शीघ्रं
रणशिरसि सुघोरं वाणजालं विधून्वन् ।
रथगतमभियान्तं रावणं याति पद्भ्यां
गजपतिमिव मत्तं तीक्ष्णदंष्ट्रो मृगेन्द्रः ॥ ११ ॥

सर्वे—अये ज्वलित इव प्रभायायं देशः । किन्तु खल्विदम् ।

प्रथमः—आ युद्धसामान्यजनितशङ्केन महेन्द्रेण प्रेषितो मातलि-

३ वाहितो रथः ।

द्वितीयः—उपस्थितं मातलिं दृष्ट्वा तस्य वचनाद् रथमारूढवान्
रामः ।

६ तृतीयः— एष हि,

सुरवरजयवर्षदेशिकेऽस्मिन् दितिदुतनाशकरे रथे विभाति ।
रजनिचरविनाशकारणः संखिपुरवधाय यथा पुरा कपर्दी ॥ १२ ॥

प्रथमः—अहो महत् प्रवृत्तं युद्धम् ।

शरवरपरिपीततीव्रवाणं नरवरनैऋतयोः समीक्ष्य युद्धम् ।

विरतविधिधशस्त्रपातमेते हरिवरराक्षससैनिकाः स्थिताश्च ॥ १३ ॥

द्वितीयः—अहो तु खलु,

चारीमिरेतौ परिवर्तमानौ रथे स्थितौ वाणगणान् वमन्तौ ।

स्वरश्मिजालैर्धरणि दहन्तौ सूर्याविव द्वौ नभसि भ्रमन्तौ ॥ १४ ॥

तृतीयः—रावणमपि पश्येतां भवन्तौ ।

शरैर्भीमवेगैर्हयान् मर्दयित्वा ध्वजं चापि शीघ्रं बलेनामिहत्य ।

महद् वाणवर्षं सृजन्तं नदन्तं हसन्तं नृदेवं भृशं भीषयन्तम् ॥ १५ ॥

प्रथमः—एष हि रामः,

स्थानाक्रामणवामनीकृततनुः किञ्चित् समाश्वास्य वै

तीव्रं वाणमवेक्ष्य रक्तनयनो मध्याह्नसूर्यप्रभः ।

व्यक्तं मातलिना स्वयं नरपतिर्दत्तास्पदो वीर्यवान्

क्रुद्धः संहितवान् वराहममितं पेटामहं पार्थिवः ॥ १६ ॥

द्वितीयः—एतदस्त्रं,

रघुवरभुजवेगविप्रमुक्तं ज्वलनदिवाकरयुक्तीक्ष्णधारम् ।

रजनीचरवरं निहत्य सहृद्ये पुनरभिगच्छति राममेव शीघ्रम् ॥ १७ ॥

सर्वे—हन्त निपातितो रावणः ।

प्रथमः—

रावणं निहतं दृष्ट्वा पुष्पवृष्टिर्निपातिता ।

एता नदन्ति गम्भीरं भेर्यस्त्रिदिवसद्गनाम् ॥ १८ ॥

द्वितीयः—भवतु । सिद्धं देवकार्यम् ।

प्रथमः—तदागम्यताम् । वयमपि तावत् सर्वहितं रामं सम्भाव-

३ चिष्यामः ।

उभौ—बाढम् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

६

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशतिरामः ।)

रामः—

हत्वा रात्रणमाहवेऽद्य तरस्ता मद्वाणवेगादितं

कृत्वा चापि विभीषणं शुभमतिं लङ्केश्वरं साम्प्रतम् ।

तीर्त्वा चैवमनल्पसत्त्वचरितं दोभ्यां प्रतिज्ञार्णवं

लङ्कामभ्युपयामि वन्धुसहितः सीतां समाश्रासितुम् ॥ १९ ॥

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः—जयत्यार्यः । आर्य ! एषा ह्यार्यार्यस्य समीपमुपसर्पति ।

३ रामः— वत्स ! लक्ष्मण !

अपायाश्च हि वैदेह्या उपिताया रिपुक्षये ।

दर्शनात् साम्प्रतं धैर्यं मन्युर्मे वारविष्यति ॥ २० ॥

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य)

३ विभीषणः—जयतु देवः ।

एषा हि राजंस्तव धर्मपत्नी त्वद्बाहुवीर्येण विधूतदुःखा ।

लक्ष्मीः पुरा वैत्यकुलच्युतेव तव प्रसादात् सगुपस्विता सा ॥ २१ ॥

रामः—विभीषण ! तत्रैव तावत् तिष्ठतु रजनचरावमर्शजातकल्मषा

इत्स्वाकुलस्याह्कभूता । राजानं दशरथं पितरमुद्दिश्य न युक्तं भो

३ लङ्काधिपते ! मां द्रष्टुम् । अपि च,

मञ्जमानमकार्येषु पुरुष विषयेषु वै ।

निवारयति यो राजन् ! स मित्रं रिपुरन्यथा ॥ २२ ॥

विभीषणः—प्रसीदतु देवः ।

रामः—नार्हति भवान्तः परं पीडयितुम् ।

३

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः— जयत्वार्यः । आर्यस्याभिप्रायं श्रुत्वैवाभिप्रवेशाय प्रसादं प्रतिपालयत्यार्या ।

६

रामः—लक्ष्मण ! अस्याः पतिव्रतायाश्छन्दमनुत्तिष्ठ ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्रम्य) भोः ! कष्टम् ।

विज्ञाय देव्याः शौचं च श्रुत्वा चार्यस्य शासनम् ।

धर्मस्नेहान्तरे न्यस्ता बुद्धिर्दोलायते मम ॥ २३ ॥

कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

३

हनूमान्— जयतु कुमारः ।

लक्ष्मणः—हनूमन् ! यदि ते शक्तिरस्ति, एवमाज्ञापयत्यार्यः ।

हनूमान्—अत्र किं तर्कयति कुमारः ।

६

लक्ष्मणः—निष्फलो मम तर्कः । अथवा वयमार्यस्याभिप्रायमनुवर्तितारः । गच्छामस्तावत् ।

हनूमान्— यदाज्ञापयति कुमारः ।

९

(निष्क्रान्तौ ।)

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः—प्रसीदत्यार्यः । आर्य ! आश्चर्यमाश्चर्यम् । एषा ह्यार्या, विकसितशतपत्रदामकल्पा ज्वलनमिहाशु विमुक्तजीविताशा ।

श्रममिह तव निष्फलं च कृत्वा प्रविशति पद्मवनं यथैव हंसी ॥२४॥

रामः—आश्चर्यमाश्चर्यम् । लक्ष्मण ! निवारय निवारय ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।

(प्रविश्य)

हनूमान्—जयतु देवः ।

एषा कनकमालेय ज्वलनाद् वर्धितप्रभा ।

पावता पायकं प्राप्य निर्निकारमुपागता ॥ २५ ॥

रामः—(सविस्मयम्) किमिति किमिति ।

लक्ष्मणः—अहो, आश्चर्यम् ।

३ (प्रविश्य)

मुप्रीवः—जयतु देवः ।

को नु सखेष जीवन्तीमादाय जनकात्मजाम् ।

प्रणम्यरूपः सम्भूतो ज्वलतो हृव्यवाहनात् ॥ २६ ॥

लक्ष्मणः—अये अयमायां पुरस्कृत्येत्त एनाभिवर्तते भगवान् विभावसुः ।

रामः—अये अयं भगवान् हुताशनः । उपसर्पामस्तानत् ।

३ (सर्वं उपसर्पन्ति ।)

(ततः प्रविश्यत्वमिः सीता गृहीत्वा ।)

अग्निः—एष भगवान् नारायणः । जयतु देवः ।

६ रामः—भगवान् ! नमस्ते ।

अग्निः—न मे नमस्कारं कर्तुमर्हति देवेशः ।

इमां गृहीध्व राजेन्द्र ! सर्वलोकनमस्कृताम् ।

अपापामक्षतां शुद्धां जानकीं पुरुषोत्तम ! ॥ २७ ॥

अपि च,

इमां भगवतीं लक्ष्मीं जानीहि जनकात्मजाम् ।

सा भवन्तमनुप्राप्ता मानुषी तनुमाश्रिता ॥ २८ ॥

रामः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

जानतापि च वैदेह्याः शुचितां धूमकेतन ! ।

प्रत्ययायं हि लोकानामेवमेव मया कृतम् ॥ २९ ॥

(नैपथ्ये दिव्यागन्धर्वा गायन्ति ।)

नमो भगवते त्रैलोक्यकारणाय नारायणाय ।

ब्रह्मा ते हृदयं जगत्त्रयपते ! रुद्रश्च क्रोपस्तव
 नेत्रे चन्द्रदिवाकरौ सुरपते ! जिह्वा च ते भारती ।
 सत्रक्षेत्रमरुद्रं त्रिभुवनं सृष्टं त्वयैव प्रभो !
 सीतेयं जलसम्भवालयरता विष्णुर्भवान् गृह्यताम् ॥ ३० ॥
 (पुनर्नेपथ्ये अपरे गायन्ति ।)

मग्नेयं हि जले वराहवपुषा भूमिस्त्वयैवोद्धृता
 विक्रान्तं भुवनत्रयं सुरपते ! पादत्रयेण त्वया ।
 स्वैरं रूपमुपस्थितेन भवता देव्या यथा साम्प्रतं
 हृत्या रावणमाहवे न हि तथा देवाः समाश्वासिताः ॥ ३१ ॥
 अग्निः—भद्रमुख ! एते देवदेवर्षिसिद्धविद्याधरगन्धर्वाप्सरोगणाः
 स्वविभवैर्भवन्तं वर्धयन्ति ।

३ रामः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

अग्निः—भद्रमुख ! अभिषेकार्थमित इतो भवान् ।

रामः—यदाज्ञापयति भगवान् ।

६ (निष्क्रान्ती)
 (नेपथ्ये)

जयतु देवः । जयतु स्वामी । जयतु भद्रमुखः । जयतु महाराजः ।
 जयतु रावणान्तकः । जयतु वायुपुमान् ।

विभीषणः—एष एष महाराजः,

तीर्त्वा प्रतिज्ञार्णवमाहवेऽद्य

सम्प्राप्य देवीं च विधूतपापाम् ।

देवैः समस्तैश्च कृताभिषेको

विभाति शुभ्रे नभसीव चन्द्रः ॥ ३२ ॥

लक्ष्मणः—अहो तु खल्वार्यस्य वैष्णवं तेजः ।

यमवरुणकुबेरवासवाद्यैस्त्रिदशगणैरभिसंवृतो विभाति ।
वृशरथवचनात् कृताभिषेकस्त्रिदशपतित्वमवाप्य वृत्रहेव ॥ ३३ ॥

(सतः प्रविशति कृताभिषेको रामः सीतया सह ।)

रामः— वरस ! लक्ष्मण !

येनाहं कृतमङ्गलप्रतिसरो भद्रासनारोपितो

ऽप्यम्नायाः प्रियमिच्छता नृपतिना मित्राभिषेकः कृतः ।

व्यक्तं दैवगतिं गतेन गुरुणा प्रत्यक्षतः साम्प्रतं

तेनैवाद्य पुनः प्रहृष्टमनसा प्राप्ताभिषेकः कृतः ॥ ३४ ॥

अग्नि - भद्रमुख ! एता हि महेन्द्रनियोगाद् भरतशत्रुघ्नपुरःसराः
प्रकृतयो भवन्तमुपस्थिताः ।

३ राम.— भगवान् ! प्रहृष्टोऽस्मि ।

अग्निः— इमे महेन्द्राद्योऽमृतभुजो भवन्तमभिवर्धयन्ति ।

राम - अनुगृहीतोऽस्मि ।

६ अग्नि.— भद्रमुख ! किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

राम - यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतः परमहमिच्छामि ।

(भरतवाक्यम् ।)

भवन्त्वरजसो गावः परचक्रं प्रशान्यतु ।

इमामपि महीं कृत्स्नां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ ३५ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

पष्ठोऽङ्कः ।

अभिषेकनाटकं समाप्तम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अचिन्त्या मनसा	III.	11	एतां प्राप्य दश	II.	3
अञ्जनायां समु	III.	15	एता रावण	VI.	10
अतिबलमुख	I.	25	एते तथोर्मानु	V.	8
अद्यैव तं कमल	III.	27	एते पादप	VI.	3
जनयोः शासना	IV.	21	एतौ हि राक्षसे	IV.	20
अनशनपरि	II.	21	एवं गाढं परि	II.	24
अपराधमनु	I.	8	एषा कनकमा	VI.	25
अपायाच्च हि वै	VI.	20	एषा विहाय भव	V.	4
अपास्य भोगान्	II.	12	एषा हि राज्ञस्त	VI.	21
अपास्य मायया	III.	18	कथं कथं भो ! नव	III.	3
अभिभूतो मया	III.	22	कथं लम्बसटः	III.	20
अभिहतवर	III.	23	कनकरचितचापं	VI.	11
अमलकमल	III.	2	कनकरचितचित्र	II.	2
अवश्यं युधि वी	III.	9	कनकरचितपुण्ड्रां	VI.	6
असितभुजगा	II.	8	कनकरचितविद्रु	II.	5
अस्ताद्रिमस्तक	IV.	23	करिकरसदृशौ	I.	22
अस्मदीयैर्महा	III.	5	कुतो नु खल्वेष	I.	2
आक्रान्ताः पृथु	IV.	2	कुमारो हि ह्र	III.	6
इक्ष्वाकुकुल	II.	20	को नु खल्वेष जी	VI.	26
इक्ष्वाकुवंशवि	VI.	1	क्रुद्धस्य यस्य पु	IV.	7
इदानीं राज्यवि	I.	3	क्रोधात् संरक्त	III.	7
इदानीमपि निः	V.	14	कचित् फेनोद्गारी	IV.	17
इन्द्रो वा शरणं	I.	12	गर्भागारविनि	II.	4
इमां गृहीत्व	VI.	27	चलत्तरङ्गाहत	V.	1
इमां भगवतीं	VI.	28	चारीभिरेतौ	VI.	14
इयं सा राजत	II.	13	चित्रप्रसृतहे	II.	6
उदीर्णसत्त्वेन	V.	11	जानतापि च	VI.	29

जिस्वा त्रैलोक्य	III.	12	भवता सौम्य	I.	18
तव नृप ! सुख	I.	6	भवन्त पद्मप	IV.	11
तारे ! मया खलु	I.	12	भवन्वरजसो	VI.	35
तारे विमुञ्च मम	I.	9	मत्तेयं हि जले	VI.	31
तिष्ठ स्वमहमे	III.	8	मजमानमकार्येषु	VI.	22
तीर्त्वा प्रतिज्ञार्णव	VI.	32	मणिविरचित	II.	9
तौ च बाहू न	II.	15	मणिविरचित	IV.	15
दिष्यास्ये सुरदै	II.	10	मत्सायकाब्रिहत	I.	4
दिष्यास्येच्छिदशे	III.	17	मदनवशागतो	V.	3
दृष्टधर्माथेत	IV.	8	मम दारापहा	IV.	22
देवाः सेन्द्रा	V.	12	मम शरपरि	IV.	12
देवा सेन्द्रादयो	II.	18	मम शरवर	IV.	18
देवे यथा वयं	IV.	10	ममानवेक्ष्य सौ	III.	25
धनुषि निहित	V.	15	मया कृत दोष	I.	26
नक्तच्छरापसद !	III.	21	मयोक्तो मैथिली	III.	13
नारायणस्य नर	IV.	13	मानुषं रूपमा	IV.	14
निद्रा मे निशि	V.	6	मुक्तो देव !	I.	5
निशितविमल	VI.	4	यद्यहं रावणं	II.	16
नैमाह वर्षित	III.	14	यमवरुणकुबेर	VI.	33
परभृतगण	II.	26	यस्यां न प्रिय	III.	1
प्रगृहीत्वमहा	II.	23	युक्तं भो ! नर	I.	17
प्रसीद राजन् !	III.	19	युधि जगत्प्रय	III.	4
प्रहस्तप्रमुखा	V.	2	येनाहं कृत	VI.	34
प्रेपितोऽह नरे	II.	19	यो गाधिपुत्र	I.	1
बलवान् वानरं	I.	15	रघुवरमुज	VI.	17
बलादेव गृही	V.	5	रजतरचित	II.	11
वाणाः पाश्यन्ते	VI.	5	रजनिघरशरीर	VI.	2
ब्रह्मा से हृदय	VI.	30	राक्षसीभिः परि	II.	7
भयता वानरे	I.	20	राजस्वत्कारणा	IV.	9

राजपुत्र ! कुतः	IV.	16	शासितोऽहं स्वया	III.	26
रावणं निहतं	VI.	18	शैलेर्दुर्मैः सम्प्रति	IV.	6
रावणेन विमु	VI.	8	श्रुत्वा कालवशं	I.	23
रिपुमुद्धर्तुमुधन्तं	IV.	4	संवृत्तं तुमुलं	III.	10
रुधिरकलित	I.	16	सजलजलदस	IV.	5
लङ्कायां किल	IV.	1	सजलजलधरे	IV.	3
छन्ध्वा वृत्तान्तं	II.	1	सन्दष्टोष्ठश्रण्ड	I.	13
वज्रीभकुम्भतट	V.	16	समावृतं सुरै	V.	17
धरतनु ! तनुगात्रि ।	II.	17	समुदितधरचाप	II.	25
धरशरणमुपेहि	III.	16	सम्प्राप्ता हरिवर	I.	7
षागुराच्छ्रमा	I.	19	सम्येन चापम	VI.	7
विकसितशत	I.	14	सीते ! त्यज त्वं	II.	14
विकसितशत ।	VI.	24	सीते ! भावं त्व	V.	7
विज्ञाय देव्याः	VI.	23	सीते भावं परि	V.	9
व्यक्तमिन्द्रजिता	V.	10	सुग्रीवेणाभिमृष्टा	I.	21
दाकित निपातितां	VI.	9	सुरवरजयदर्प	VI.	12
शक्रो वा भवतु	I.	10	स्थानाक्रामण	VI.	16
शत्रुपक्षमुपा	III.	24	स्वसैनिकौ न	IV.	19
शरनिर्भिच्छद्	I.	24	हत्वा रावणमा	VI.	19
शरवरपरिपीत	VI.	13	हत्वा वालिनमा	II.	22
शरैर्भौमवेगै	VI.	15	हा वरस । सर्व	V.	13

पञ्चरात्रस्य कथावस्तु ।

यज्ञस्थान्ते दुर्योधनो यज्ञाङ्गदक्षिणात्वेनाचार्याय द्रोणाय तदीप्सितस्य यस्य कस्याप्यर्थस्य दानं प्रतिशुश्राव । ततः पाण्डवेभ्योर्धराज्यसंविभागमेव स्वामीप्सितमर्थं द्रोणः ददंश्च । ततः शकुनिच्छन्दानुवर्तिना दुर्योधनेन “यदि पञ्चरात्राम्यन्तरेऽज्ञातवासिनां पाण्डवानां प्रवृत्तिरूपलभ्येत तर्हि तेभ्योऽर्धराज्यं दास्यामि ” इत्यपूर्वः समयः परिकल्पितः । अनन्तरे विराटनगरात् प्राप्तेन दूतेन महाबलस्य कीचकशतस्य निगूढवधे निवेदिते भीमरोनादपरो न कोऽपि एतदकृतुं समर्थ इति मत्वा विराटपुरे पाण्डवप्रवृत्तेरूपलम्बनीयतां सम्भावयतो भीष्मस्य प्रेरणया द्रोणेनाङ्गीकृतः समयः । यज्ञानागमनापराधं चापदिश्य विराटस्य गोग्रहणं कर्तुं भीष्मद्रोणदुर्योधनादयः सर्वेऽपि युद्धार्यं तन्नगरीमभिप्रतस्थिरे । तत्र बृहन्नलावेपच्छत्रात्मनार्जुनेन सर्वंऽपि कौरवाः पराजिताः समरमपास्य प्रदुद्रुवुः । ततोऽज्ञातवेपेण निवसतः पाण्डवान् शत्र्या सत्कृत्य विराटेन गोग्रहणविजयशुल्कार्यं दत्त्वा उत्तरा स्वपुत्रार्थेऽर्जुनेन प्रतिगृहीता । तत उत्तराभिमन्युविवाहकार्ये निवेदयितुं युधिष्ठिरेण स्वपितामहाय प्रेषितो विराटपुत्र उत्तरः । इत्थं च पञ्चरात्राम्यन्तरे पाण्डवानां प्रवृत्तिरूपलभ्य यथाप्रतिशं दुर्योधनः पाण्डवेभ्योऽर्धराज्यं ददौ ।

पात्राणि ।

- दुर्योधनः—कुन्त्याजः ।
भीष्मः—दुर्योधनादीनां पितामहः ।
द्रोणः—दुर्योधनादीनां घनुराचार्यः ।
कर्गः—थङ्गेश्वरो दुर्योधनस्य सत्ता ।
शकुनिः—दुर्योधनस्य मातुलः ।
भटः—दुर्योधनस्य भृत्यः ।
बृद्धगोपालकः—गोकुलाध्यक्षः ।

- गोमित्रकः—कश्चिद् गोपालः ।
 राज्ञा—मत्स्यदेशाधिपतिर्विराटनामा ।
 भगवान्—ब्राह्मणव्यञ्जनो घर्मपुत्रः ।
 भीमसेनः—घर्मपुत्रस्यानुजः ।
 अर्जुनः—तथा ।
 बृहन्नला—अर्जुनः ।
 अभिमन्युः—अर्जुनस्य पुत्रः ।
 उत्तरः—विराटस्य पुत्रः ।
 सूतः—विराटस्याभिमन्योश्च सारथिः ।
 काञ्चुकीयः—विराटस्य परिजनः ।
 दूतः—तथा ।
 भटः—विराटस्य मृत्यः ।
-

॥ श्रीः ॥
मासनाटकचक्रे
पञ्चरात्रम्

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

द्रोणः पृथिव्यर्जुनमीमदूतो

यः कर्णधारः शकुनीश्वरस्य ।

दुर्योधनो मीप्सुयुधिष्ठिरः स

पापाद् विराडुत्तरगोऽभिमन्युः ॥ १ ॥

(परिक्रम्य) एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये किन्तु खलु मयि
विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अह्न ! पदयामि ।

३

(नेपथ्ये)

अहो कुरुराजस्य यज्ञसमृद्धिः ।

सूत्रधारः—भवतु, विज्ञातम् ।

सर्वैरन्तःपुरैः सार्धं प्रीत्या प्राप्तेषु राजसु ।

यज्ञो दुर्योधनस्यैव कुरुराजस्य वर्तते ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

१

(ततः प्रविशन्ति ब्राह्मणास्त्रयः ।)

सर्वे—अहो ! कुरुराजस्य यज्ञसमृद्धिः ।

प्रथमः— इह हि,

द्विजोच्छिष्टैरत्रैः प्रकुसुमितकाशा इव दिशो
 हविर्धूमैः सर्वे हृतकुसुमगन्धास्तरुगणाः ।
 मृगैस्तुल्या व्याघ्रा बधनिभृतसिंहाश्च गिरयो
 नृपे दीक्षां प्राप्ते जगदपि समं दीक्षितमिव ॥ ३ ॥

द्वितीयः—सम्यग् भवानाह ।

तृप्तोऽग्निर्हविषामरोत्तममुखं कृत्वा द्विजेन्द्रा घनै-
 स्तृप्ताः पक्षिगणाश्च गोगणयुतास्ते ते नराः सर्वशः ।
 हृष्टं सम्प्रति सर्वतो जगदिदं गर्जन्तृपे सद्गुणै-
 रेवं लोक्कुदास्तोह सकलं देवालयं तद्गुणैः ॥ ४ ॥

तृतीयः—श्मेऽन्नभवन्तो द्विजातयः,

राज्ञां वेष्टनपट्टघृष्टचरणाः श्लाघ्यप्रभूतश्रवा
 वार्द्धक्येऽप्यभिवर्धमाननियमाः स्वाध्यायशूरमुसैः ।
 विप्रा यान्ति धयःप्रकर्षशिथिला यष्टित्रिपादक्रमाः
 शिष्यस्कन्धनिवेशिताश्चितकरा जीर्णा गजेन्द्रा इव ॥ ५ ॥

सर्वे—भो भो माणवकाः ! भो भो माणवकाः ! अनवसितेऽव-
 भृथस्ताने न सलु तावदग्निस्तृष्टव्यो भवद्भिः ।

प्रथमः—हा धिग्, दर्शितमेव तावद् घटुचापलम् ।

एषा दीप्तैकयूपा कनकमयमुजेवाभाति वसुधा
 चैत्नामिर्लौकिकामि द्विज इव वृषलं पार्श्वे न सहते ।
 नात्यर्थं प्लुष्टपृष्ठा हरितकुशतया वेदी परिपृता
 प्राग्वंशं चैप धूमो गज इव नलिनीं पुच्छं प्रविशति ॥ ६ ॥

द्वितीयः—एयमेतद्,

अग्निरग्निमयादेप भीतैर्निर्वास्यते द्विजैः ।
 कुले व्युत्क्रान्तचारित्रे शातिर्ज्ञातिभयादिव ॥ ७ ॥

तृतीयः—

शकटी च घृतापूर्णा सिच्यमानापि चारिणा ।
नारीवोपरतापत्वा बालस्नेहेन दह्यते ॥ ८ ॥

प्रथम - सम्यग् भवानाह ।

एता चक्रधरस्य धर्मशकटीं दग्धुं समभ्युद्यतो
दग्धे शुष्यति नीलशाद्वलतया वह्निं शनैर्वात्मनः ।
चातेनाकुलित शिखापरिगतश्चक्रं क्रमेणागतो
नेमीमण्डलमण्डलीवृतयपु सूर्यायते पावक ॥ ९ ॥

द्वितीय - इदमपरं पश्य,

वल्मीकमूलाद् दहनेन भीता
स्तत्कोटरैः पञ्च सम भुजङ्गा ।
सम विपन्नस्य नरस्य देहाद्
विनि सृता पञ्च यथेन्द्रियाणि ॥ १० ॥

तृतीय - इदमपरं पश्येता भवन्तौ,

दक्षमानस्य वृक्षस्य सानिलेन मर्याप्तिना ।
कोटरान्तरदेहस्था खगा प्राणा इयोद्भवा ॥ ११ ॥

प्रथमः— एवमेतत् ,

शुष्केणैकेन वृक्षेण वन पुष्पितपादपम् ।
कुल चारित्रहीनेन पुरुषेणेव दह्यते ॥ १२ ॥

— वन सवृक्षक्षुपगुल्ममेतत्

प्रकाममाहारमिवोपसुज्य ।

कुशानुसारेण हुताशनोऽसौ
नदीमुपस्रष्टुमिवावतीर्ण ॥ १३ ॥

द्वितीयः— एष एषः,

गतो वृक्षाद् वृक्षं विततकुशचीरेण दहनः

कदल्या विप्लुष्टं पतति परिणामादिव फलम् ।

असौ चाप्रे तालो मधुपटलचक्रेण महता

चिरं मूले दग्धः परशुरिव रुद्रस्य पतति ॥ १४ ॥

तृतीयः—हन्त सत्पुरुषरोप इव प्रशान्तो भगवान् हुताशनः ।

एतद्भेर्बलं नष्टमिन्धनानां परिक्षयात् ।

दानशक्तिरिवार्यस्य विभवानां परिक्षयात् ॥ १५ ॥

प्रथमः—

स्रग्भाण्डमरणीं दर्भानुपभुङ्क्ते हुताशनः ।

व्यसनित्वान्नरः क्षीणः परिच्छदमिवात्मनः ॥ १६ ॥

द्वितीयः—

अवनतविटपो नदीपलाशः

पवनवशाच्चलितैकपर्णहस्तः ।

द्वयदहनविपन्नजीविताना—

मुदकमिवैष करोति पादपानाम् ॥ १७ ॥

तृतीयः—तदागम्यताम् । वयमपि तावदुपस्पृशामः ।

उभौ—वाढम् ।

१

(सर्वे उपस्पृश्य)

प्रथमः—अये अयमत्रभवता कुरुराजो दुर्योधनो मीप्सद्रोणपुरःसरः

सर्वराजमण्डलेनानुगम्यमान इत एवामिवर्तते । इमे हि,

यज्ञेन भोजय महीं जय विक्रमेण

रोषं परित्यज्ज, भय खजने दयावान् ।

इत्येवमागतकथामधुरं ब्रुवन्तः

कुर्वन्ति पाण्डवपरिग्रहमेव पौराः ॥ १८ ॥

तदागम्यताम् । वयमपि साधत् कुरुराजं सम्भावयामः ।

उमौ-घाढम् ।

सर्वे-जयतु भवान् जयतु । (निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशतो भीष्मद्रोणौ ।)

द्रोणः-धर्ममालम्बमानेन दुर्योधनेनाहमेवानुगृहीतो नाम ।

कुतः,

अतीत्य यन्धूनवलङ्घ्य मित्रा-

ण्याचार्यमागच्छति शिष्यदोषः ।

बालं ह्यपत्यं गुरवे प्रदातु-

र्नैवापराधोऽस्ति पितुर्न मातुः ॥ १९ ॥

भीष्मः-पप दुर्योधनः,

अवाप्य रूप्यग्रहणात् समुच्छ्रयं

रणप्रियत्वादयशो निपीतवान् ।

निपेव्य धर्मं सुकृतस्य भाजनं

स एव रूपेण चिरस्य शोभते ॥ २० ॥

(ततः प्रविशति दुर्योधनः कर्णः शकुनिश्च ।)

दुर्योधनः-

कृतभद्रो ह्यात्मा वहति परितोषं गुरुजनो

जगद् विश्वस्तं मे निजसति गुणो नष्टमयशः ।

मृतैः प्राप्यः स्वर्गो यदि कथयत्येतदनृतं

परोक्षो न स्वर्गो बहुगुणमिहैवैष फलति ॥ २१ ॥

कर्णः—गान्धारीमातः ! न्यायेनागतमर्थमतिसृजता न्याय्यमेव
भवता कृतम् । कुतः,

बाणाधीना क्षत्रियाणां समृद्धिः
पुत्रापेक्षी वञ्च्यते सन्निधाता ।

विप्रोत्सङ्गे वित्तमावर्ज्य सर्वं

राज्ञा देयं चापमात्रं सुतेभ्यः ॥ २२ ॥

शकुनिः—सम्यगाह गङ्गोपस्पर्शनाद् धौतकल्मषाङ्गोऽङ्गराजः ।

कर्णः—

इश्वाकुशट्यातिययातिराम-

मान्धातुनाभारानुगाम्बरीयाः ।

एते सकोशाः पुरुषाः सराध्रा

नष्टाः शरीरैः क्रतुभिर्धरन्ते ॥ २३ ॥

सर्वे—गान्धारीमातः ! यज्ञसमाप्त्या दिष्टया भवान् वर्धते ।

दुर्योधनः—अनुगृहीतोऽस्मि । भो आचार्य ! अभिवादये ।

३ द्रोणः—एहोहि पुत्र ! अयमक्रमः ।

दुर्योधनः—अथ कः क्रमः ।

द्रोणः—किं न पश्यति भवान् ,

वैधतं मानुषीभूतमेव तावन्नमस्यताम् ।

अन्यायाचरणं मन्ये भीष्ममुत्क्रम्य वन्दितुम् ॥ २४ ॥

भीष्मः—मा मा भवानेवम् । बहुभिः कारणैरपकृष्टोऽहं भवतः ।

कुतः,

अहं हि मात्रा जनितो भवान् स्वयं

ममायुषं वृत्तिरपह्ववस्तव ।

द्विजो भवान् क्षत्रियवंशजा वयं

गुरुर्भवान् शिष्यमहत्तरा वयं ॥ २५ ॥

श्रेणः—नोत्सहन्ते महात्मानो हात्मानमपस्तोतुम् । एहि पुत्र !
अभिधादयस्य माम् ।

३ दुर्योधनः—आचार्य ! अभिधादये ।

श्रेणः—एह्येहि पुत्र ! एवमेवावभूयस्तानेषु रेदमवाप्नुहि ।

दुर्योधनः—अनुगृहीतोऽस्मि । पितामह ! अभिधादये ।

६ भीष्मः—एह्येहि पौत्र ! एवमेव ते युद्धिप्रगमनं भवतु ।

दुर्योधनः—अनुगृहीतोऽस्मि । मातुल ! अभिधादये ।

शकुनिः—वत्स !

एवमेव ऋतून् सर्वान् समानीयात्तदक्षिणान् ।

राजसूये नृपान् जित्वा जरासन्ध इवानय ॥ २६ ॥

श्रेणः—अहो ! आशीर्वचनेऽपि शकुनिस्योगं जनयति । अहो !

प्रियविरोधः सत्यं क्षत्रियकुमारः ।

दुर्योधनः—वयस्य कर्ण ! गुरुजनप्रणामावसाने प्राप्तक्रममुपभुज्यतां
वयस्यविस्त्रम्भः ।

कर्णः—गान्धारीमातः !

ऋतुव्रतैस्ते तनु गात्रमेतत्

सोढुं बलं शक्यसि पीडयानि ।

अन्तस्त्वनामन्ड्य न घर्षयामि

राजर्षिधीराद् वचनाद् भयं मे ॥ २७ ॥

दुर्योधनः—एवमेव ते युद्धिरस्तु ।

श्रेणः—पुत्र दुर्योधन ! एष महैन्द्रप्रियसखो भीष्मको नाम भयन्तं

३ सभाजयति ।

दुर्योधनः—स्वागतमार्याय । अभिधादये ।

भीष्मः—पौत्र दुर्योधन ! एष दक्षिणापथपरिघमूतो मूरिश्रवा

- ६ नाम भवन्तं सभाजयिष्यति ।
 दुर्योधनः—स्वागतमार्याय ।
 द्रोणः—पुत्र दुर्योधन ! भवतो यज्ञं सभाजयता वासुभद्रेण
 ९ प्रेषितोऽभिमन्युर्भवन्तं सभाजयति ।
 शकुनिः—वत्स दुर्योधन ! एष जरासन्धपुत्रः सहदेवो भवन्तमभि-
 वादयति ।
 १२ दुर्योधनः—एहाहि वत्स ! पितृसदृशपराक्रमो भव ।
 सर्वे—एतत् सर्वराजमण्डलं भवन्तं सभाजयति ।
 दुर्योधनः—अनुगृहीतोऽस्मि । भोः ! किन्तु खलु समागते सर्वराज-
 १५ मण्डले विराटो नागच्छति ।
 शकुनिः—प्रेषितोऽस्य मया दूतः, शङ्के पथि वर्तत इति ।
 दुर्योधनः—भो आचार्य ! धर्मं धनुषि, चाचार्य ! प्रतिगृह्यतां
 १८ दक्षिणा ।
 द्रोणः—दक्षिणेति । भवतु भवतु । व्यपश्रयिष्ये तावद्
 भवन्तम् ।
 २१ दुर्योधनः—कथमाचार्योऽपि व्यपश्रयिष्यते ।
 भीष्मः—भोः ! किन्तु खलु प्रयोजनं, यदा—
 पीतः सोमो बाल्यदत्तो नियोगा-
 च्छत्रच्छाया सेव्यते ख्यातिरस्ति ।
 किं तद् द्रव्यं किं फलं को विशेषः
 क्षत्राचार्यो यत्र विप्रो दरिद्रः ॥ २८ ॥
 दुर्योधनः—आशापयतु भवान् किमिच्छति । किमनुतिष्ठामि ।
 द्रोणः—पुत्र दुर्योधन ! कथयामि ।
 दुर्योधनः—किमिदानीं भवता विचार्यते,

प्राणाधिकोऽस्मि भवता च कृतोपदेशः
 शूरेषु यामि गणानां कृतसाहसोऽस्मि ।
 स्वच्छन्दतो वद किमिच्छामि किं ददाति

हस्ते स्थिता मम गदा भवतश्च सर्वम् ॥ २९ ॥

द्रोणः—पुत्र । ब्रवीमि खलु तावत् । वाष्पवेगस्तु मां वाधते ।

सर्वे—कथमाचार्योऽपि वाष्पमुत्सृजति ।

३ मीष्मः—पौत्र दुर्योधन ! अफलस्ते परिश्रमः ।

दुर्योधनः—कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

६ मटः—जयतु महाराजः ।

दुर्योधनः—आपस्तावत् ।

मटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महा-

९ राजः । इमा आपः ।

दुर्योधनः—आनय । (क्लृप्तं गृहीत्वा) भो आचार्य ! अध्रुपातो-
 च्छिष्टस्य क्रियतां शौचम् ।

१२ द्रोणः—भवतु भवतु । मम कार्यक्रियैव मुखोदकमस्तु ।

दुर्योधनः—हा धिग्,

यदि विमृशसि पूर्वजिह्वतां मे

यदि च समर्थयसे न दास्यतीति ।

शरशतकठिनं प्रयच्छ हस्तं

सलिलमिदं करणं प्रतिग्रहाणाम् ॥ ३० ॥

द्रोणः—हन्त लब्धो मे हृदयविश्वासः । पुत्र ! श्रूयतां,

येषां गतिः क्वापि निराश्रयाणां

संबत्सरैर्द्वादशभिर्न दृष्टा ।

त्वं पाण्डवानां कुरु संविभाग—

मेया च भिक्षा मम दक्षिणा च ॥ ३१ ॥

शकुनिः— (सोद्वेगम्) मा तावद् भोः ।

उपन्यस्तस्य शिष्यस्य विश्वस्तस्य च गौरवे ।

यदप्रस्तुतमुत्पाद्य युक्त्येयं धर्मवञ्चना ॥ ३२ ॥

द्रोणः—कथं धर्मवञ्चनेति । मा तावद् भो गान्धारविषयविस्मित
शकुने ! त्वदनार्यभावात् सर्वलोकमनार्यमिति मन्यसे । हन्त भोः !

भ्रातृणां पैतृकं राज्यं दीयतामिति वञ्चना ।

किं धरं याचितैर्दत्तं बलात्कारेण तैर्हृतम् ॥ ३३ ॥

सर्वे—कथं बलात्कारेण नाम ।

भीष्मः—पौत्र दुर्योधन ! अवभृथस्नानमात्रमेव खलु तावत् ।

मित्रमुखस्य शत्रोः शकुनेर्वचनं न श्रोतव्यम् । पश्य पौत्र !

यत् पाण्डवा द्रुपदराजसुतासहायाः

कान्ताररेणुपरुपाः पृथिवीं भ्रमन्ति ।

यत् त्वं च तेषु विमुक्तस्त्वयि ते च धामा-

स्तत् सर्वमेव शकुनेः परुपापलेपः ॥ ३४ ॥

दुर्योधनः— भवतु, एवं तावदाचार्य ! पृच्छामि ।

द्रोणः— पुत्र ! कथय ।

दुर्योधनः—

यत् पुरा ते सभामध्ये राज्ये माने च धर्षिताः ।

बलात्कारस्तमर्थस्तैः किं रोषो धारितस्तदा ॥ ३५ ॥

द्रोणः—अत्रेदानीं धर्मच्छलेन कञ्चितो द्युताभयवृत्तियुधिष्ठिर-प्रष्टव्यः,

येन भीष्मः सभास्तम्भं तुलयन्नेयं चारितः ।

यद्येकस्मिन् विमुक्तः स्यान्नास्माच्छकुनिराक्षिपेत् ॥ ३६ ॥

भीष्मः—अन्यत् प्रस्तुतमन्यदापतितम् । भो आचार्य । कार्यमत्र
गुरुतरं, न कलहः ।

३ द्रोणः—मात्र कदर्थनं कार्यं, कलह एव भवतु ।

भीष्मः—प्रसीदत्याचार्यः । पश्य पौत्र !

ये दुर्बलाश्च कृपणाश्च निराश्रयाश्च
त्वत्तश्च शर्म मृगयन्ति न गर्वयन्ति ।

ज्येष्ठो भवान् प्रणयिनस्त्ययि ते कुटुम्बे

तान् धारयिष्यसि मृगैः सह धर्तयन्तु ॥ ३७ ॥

शकुनिः—धर्तयन्तु चर्तयन्तु ।

कर्णः—भो आचार्य ! अलममपेण । दुर्योधनो हि नाम,

हितमपि परुषार्थं रूप्यति श्राव्यमाणो

वरपुरुषविशेषं नेच्छति स्तूयमानम् ।

गतमिदमवसानं रक्ष्यतां शिष्यकार्यं

गज इव बहुदोषो मारुवेनैव प्राह्यः ॥ ३८ ॥

द्रोणः—वत्स कर्ण ! तेजस्वि ब्राह्मण्यम् । काले सम्बोधितोऽस्मि ।

एषोऽहं भवच्छन्दमनुवर्ते । पुत्र दुर्योधन ! अहं तव प्रभावी

३ ननु ।

भीष्मः—एष इदानीं मार्गेणारब्धः । सान्त्वं हि नाम दुर्विनीताना

मौपघम् ।

४ दुर्योधनः—न ममैव, कुलस्यापि मे भवान् प्रभुः ।

द्रोणः—एतत् सर्वैष युक्तम् । तत् पुत्र !

त्वं वञ्च्यसे यदि मया न तत्रात्र दोष-

स्त्वां पीडयामि यदि वास्तु सर्वैष लाभः ।

भेदाः परस्परगता हि महाकुलानां

धर्माधिकारवचनेषु शमीभवन्ति ॥ ३९ ॥

- दुर्योधनः—तेन हि समर्थयितुमिच्छामि ।
 द्रोणः—पुत्र ! केन समर्थयितुमिच्छसि ।
 मीप्सेण कर्णेन कृपेण केन किं सिन्धुराजेन जयद्रथेन ।
 किं द्रौणिनाहो विदुरेण सार्धं पित्रा स्वमात्रा वेद पुत्र ! केन ॥४०॥
 दुर्योधनः—नहि नहि, मातुलेन ।
 द्रोणः—शकुनिना । हन्त विपन्नं कार्यम् ।
 ३ दुर्योधनः—मातुल ! इतस्तावत् । वयस्य कर्ण ! इतस्तावत् ।
 द्रोणः—भवतु, एवं तावत् करिष्ये । वत्स गान्धारराज !
 इतस्तावत् ।
 ६ शकुनिः—अयमस्मि ।
 द्रोणः—यत्स ।
 क्रोधप्रायं वयो जीर्णं क्षन्तव्यं वदुचापलम् ।
 अस्य रूशस्य वचसः परिष्वङ्गः शमीक्रिया ॥ ४१ ॥
 भीष्मः—(आत्मगतम्)
 एष शिष्यस्य वात्सल्याच्छकुनिं याचते गुरुः ।
 एवं सान्त्वीकृतो ह्येष नैव मुञ्चति जिह्वताम् ॥ ४२ ॥
 शकुनिः—(आत्मगतम्) अहो शठः खल्वाचार्यः स्वकार्यलोभान्मां
 सान्त्वयति ।
 ३ (सर्वे परिक्रम्योपविशन्ति ।)
 दुर्योधनः—मातुल ! पाण्डवानां राज्यार्धं प्रति को निश्चयः ।
 शकुनिः—न शक्यमिति मे निश्चयः ।
 ६ दुर्योधनः—दातव्यमिति वक्तुमर्हति मातुलः ।

शकुनिः—यदि दातव्ये राज्ये किमत्सामिः सह मन्त्रयसे । ननु सर्वमेव प्रदीयताम् ।

१ दुर्योधनः—वयस्य अङ्गराज ! भवानिदानीं न किञ्चिदाह ।

कर्णः—इदानीं किममिधास्यामि,

रामेण भुक्तां परिपालितां च

सुभ्रातृतां न प्रतिपेधयामि ।

क्षमाक्षमत्वे तु भवान् प्रमाणं

सङ्ग्रामकालेषु वयं सहायाः ॥ ४३ ॥

दुर्योधनः—मातुल ! बलवत्प्रत्यमित्रोऽनुपजीव्यश्च कश्चित् कुदेशश्चि-
न्त्यताम् । तत्र वसेयुः पाण्डवाः ।

३ शकुनिः—हन्त भोः !

शून्यमित्यमिधास्यामि कः पार्याद् बलवत्तरः ।

ऊपरेऽपि सस्यं स्याद् यत्र राजा युधिष्ठिरः ॥ ४४ ॥

दुर्योधनः—अथेदानीं,

गुरुररतलमध्ये तोयमावर्जितं मे

श्रुतमिह कुलवृद्धैर्यत् प्रमाणं पृथिव्याम् ।

तदिदमपनयो वा वञ्चना वा यथा वा

भवतु नृप ! जलं तत् सत्यमिच्छामि कर्तुम् ॥ ४५ ॥

शकुनिः—अनृतवचनान्मोचयितव्यो भवान् ननु ।

दुर्योधनः—अथ किम् ।

३ शकुनिः—तेन हि इतस्तावत् । (उपसृत्य) भो आचार्य ! इहात्रभवान्
कुरुराजो भवन्तं विज्ञापयति ।

श्रेणः—वत्स गान्धारराज ! अभिधीयताम् ।

६ शकुनिः—यदि पञ्चरात्रेण पाण्डवानां प्रवृत्तिरुपनेतव्या, राज्यस्यापि प्रदास्यति किल । समानयतु भयानिदानीम् ।

श्रेणः—मा तावद् भोः !

ये कर्तुं कामैर्दृष्टानं भवद्भिः

संवत्सरैर्द्वादशभिर्न दृष्टाः ।

ते पञ्चरात्रेण मयोपनेया

वरं ह्यदत्तं विशदाश्वरेण ॥ ४६ ॥

भीष्मः—पौत्रं दुर्योधन ! अच्छलो घर्मः । ययमपि तावदरिमन्त्रेण प्रीताः स्मः । पश्य पौत्र !

वर्षेण वा वर्षशतेन तेषां

त्वं पाण्डवानां कुरु संविभागम् ।

तस्मान् प्रतिज्ञां कुरु वीर ! सत्यां

सत्या प्रतिज्ञा हि सदा कुरुणाम् ॥ ४७ ॥

दुर्योधनः—एष एव मे निश्चयः ।

श्रेणः—(आत्मगतम्)

अद्य मे कार्यलोभेन हनूमत्त्वं गता स्पृहा ।

लक्ष्मयित्वाग्नेयं येन नष्टा सीता निवेदिता ॥ ४८ ॥

तन् कुतो नु खलु पाण्डवानां प्रवृत्तिरुपनेतव्या ।

(प्रविश्य)

३ भटः—जयतु महापन्नः । विराटनगराद् दूतः प्राणः ।

सर्वे—दीप्तं प्रवेदयताम् ।

भटः—यदाशापयय । (निष्पन्नः ।)

६ (प्रविश्य)

दूतः—जयतु महापन्नः ।

सर्वे-किमागतो विराटेश्वरः ।

१ मटः-विशादेनावृतो नोपगच्छति, यत्तत्सन्धन्धि सन्निवृष्टं कीच-
कानां भ्रातृशतं,

रात्रौ छन्नेन केनापि बाहुभ्यामेव हिंसितम् ।

दृश्यते हि शरीराणामशस्त्रजनितो वधः ॥ ४९ ॥

इति ।

मीमः-कथमशस्त्रेणेति । भो आचार्य ! अभ्युपगम्यतां पञ्चरात्रम् ।

२ श्लेषः-किमर्थम् ।

मीमः-

मीमसेनस्य लीलेषा सुव्यक्तं बाहुशालिनः ।

योऽस्मिन् भ्रातृशते रोषः स तस्मिन् फलितः शते ॥५०॥

श्लेषः-कथं भवान् जानाति ।

मीमः-

कथं पण्डित ! कूलेषु भ्रान्तानां बालचापलम् ।

नामिजानन्ति वत्सानां शृङ्गस्थानानि गोवृषाः ॥ ५१ ॥

श्लेषः-गोवृषा इति । हन्त सिद्धं कार्यम् । पुत्र दुर्योधन ! अस्तु
पञ्चरात्रम् ।

३ दुर्योधनः-अथ किम् ।

श्लेषः-भो भो यत्नमनुभवितुमागता राजानः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु
भवन्तः । इहात्रभवान् कुन्त्याजो दुर्योधनः, न, न, मातुलसहितः

४ यदि पाण्डवानां प्रवृत्तिरुपनेतव्या, राज्यस्वार्थं प्रदास्यति किल ।
ननु पुत्र !

दुर्योधनः- अथ किम् ।

५ श्लेषः- एतद् द्विस्रिः सम्प्रधार्यताम् ।

शकुनिः- काले ज्ञास्यामि ।

द्रोणः-ननु गाङ्गेय !

१२ भीष्मः-(आत्मगतम्)

आचार्यस्य यदा हर्षो धैर्यमुत्क्रम्य सूचितः ।

शङ्के दुर्योधनेनैष वञ्च्यमानेन वचितः ॥ ५२ ॥

(प्रकाशम्) पौत्र दुर्योधन ! अस्ति मम विराटेनाप्रकाशं वैरम्,
अथ भवतो यज्ञमनुभवितुमनागत इति । तस्मात् क्रियतां तस्य

३ गोप्रहणम् । ब्राह्मणार्जवबुद्धे !

धर्षिता रथशब्देन रोपमेप्यन्ति पाण्डवाः ।

अस्ति तेषां कृतहत्वमिष्टं गोप्रहणे स्थितम् ॥ ५३ ॥

(प्रविश्य)

भट्टः-सज्जाः खलु रथा बाहाः प्रवेशामिमुखाय ते ।

दुर्योधनः-

एभिरेव रथैः शीघ्रं क्रियतां तस्य गोप्रहः ।

गदा यज्ञप्रशान्ता च पुनर्मे करमेप्यति ॥ ५४ ॥

द्रोणः-

तस्मान्मे रथमानयन्तु पुरुषाः,

शकुनिः-हस्ती ममानीयतां,

कर्णः-

भारार्थं भृशमुद्यतेरिह ह्यैयुंक्तो रथः स्याप्यताम् ।

भीष्मः-

बुद्धिर्मे त्यरते विराटनगरं गन्तुं धनुस्त्वय्यतां

सर्वे-

मुक्त्वा चापमिदं विष्टु भवानाज्ञाविधेया पयम् ॥५५॥

द्रोणः—पुत्र दुर्योधन ! आवां तव युद्धे पराक्रमं द्रष्टुमिच्छाम् ।
दुर्योधनः— यद्भिरुचितं भवते ।

३ द्रोणः— वत्स गान्धारराज ! अस्मिन् गोघहणे तव खलु प्रथमरथः ।
शकुनिः—बाढम् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्क्रान्ता, सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति वृद्धगोपालकः)

३ वृद्धगोपालकः— गावो मे अहीणवच्छा होन्तु । अविहवा अ गोव-
जुवदीओ होन्तु । णो व्याआ विव्वाडो एकच्छत्तप्पुहुवीपदी होदु ।
महाव्याअप्प विव्वाडदश वप्पवड्ढणगोप्पदाणनिमित्तं इमत्ति णअव्यो-
६ ववणवीहीए आअन्तु गोघण पव्वे च किदमङ्गळमोदआ गोवदाळआ
दाळिआ अ दाव । एणु ज्जेष्ठं गच्छिअ अणुभविप्पम् । (विलोक्य)
किण्णु हु एणो चाअपो पुक्खल्लुकलं आलुहिअ पुक्खपाराणिघट्टि-
९ अतुण्डं आदिवाहिमुहं विप्पळं विळवदि । पन्ती होदु पन्ती होदु
अम्हाणं गोघणप्प अ । जाव एणु ज्जेष्ठं गच्छिअ गोवदाळआणं
दाळिआणं याहव्यामि । गोमित्तअ ! गोमित्तअ ! । [गावो मेऽहीन-
१२ वत्सा भवन्तु । अविधवाश्च गोपयुवतयो भवन्तु । अस्माक राजा विराट
एकच्छत्रपृथिवीपतिर्भवतु । महाराजस्य विराटस्य वर्षवर्धनगोप्रदान-
निमित्तमस्या नगरोपवनवीथ्यामायान्तु गोघन सर्वे च कृतमङ्गलमोदका
१५ गोपदारका दारिकाश्च तावत् । एणु ज्यैष्ठ्यं गत्वानुमविष्यामि । किन्तु
खल्वेप वायस शुष्कवृक्षमारुह्य शुष्कशारानिघटिततुण्डमादित्यामिमुत्त
विस्वर विन्पति । शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवतु अस्माक गोघनस्य च ।

१८ यावदेषु ज्यैष्ठ्यं गत्वा गोपदारकाणां दारिकाणां व्याहरामि । गोमित्रक !
गोमित्रक !]

(प्रविश्य)

२१ गोमित्रकः—मातुळ ! वन्दामि । [मातुळ ! वन्दे ।]

बृद्धगोपालकः—पन्ती होदु पन्ती होदु अम्हारं गोघणप्प अ । अळे
गोमित्तअ ! महाब्बाजप्प विब्बाडइश वध्ववड्ढणगोप्पदाणणिमित्तं

२४ इमप्पि णअळोवयणवीहीए आअन्तु गोघणं पव्वे च किदमङ्ग-
ळमोदआ गोवदाळिआ अ । अळे गोमित्तअ ! गोवदाळआणं
दाळिआणं चाह्व्व । [शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवतु अस्माकं गोघनस्य

२७ च । अरे गोमित्रक ! महाराजस्य विराटस्य वर्षवर्धनगोप्रदाननिमित्तमस्यां
नगरोपवनवीथ्यामायान्तु गोघनं सर्वे च कृतमङ्गळमोदका गोपदारका
दारिकाश्च । अरे गोमित्रक ! गोपदारकाणां दारिकाणां
३० व्याहर ।]

गोमित्रकः—जं मादुळो आणवेदि । गोळस्सिणिए ! चिदपिण्ड !

पामिणि ! वपभदत्त ! कुम्भदत्त ! महिपदत्त ! आअच्छह् आअच्छह्

३३ शिग्घं । [यन्मातुळ आज्ञापयति । गोरक्षिणिके ! घृतपिण्ड !

स्वामिनि ! वृषभदत्त ! कुम्भदत्त ! महिपदत्त ! आगच्छतागच्छत
शीघ्रम् ।

(ततः प्रविशन्ति सर्वे ।)

सर्वे—मादुळ ! वन्दामो । [मातुळ ! वन्दामहे ।]

बृद्धगोपालकः—पन्ती होदु पन्ती होदु अम्हारं गोवदाळआणं ।

३९ महाब्बाअप्प विब्बाडइप्प वध्ववड्ढणगोप्पदाणणिमित्तं इमप्पि णअळो-
वयणवीहीए आअन्तु गोघणं । तत्तअं वेळं गाअन्तो णअन्तो
होम । [शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवतु अस्माकं गोपदारकाणां दारिकाणां

४२ च । महाराजस्य विराटस्य वर्षवर्षनगोप्रदाननिमित्तमस्या नगरोपवन-
वीथ्यामायातु गोधनम् । तावतीं वेलं गाथन्तो नृत्यन्तो भवामः ।]

सर्वे—जं मादुळ्यो आणवेदि । (सर्वे नृत्यन्ति ।) [यन्मातुल आश-
४५ पयति ।]

शुद्धगोपालकः—हीही पुठ्ठु णच्चिदम्, पुठ्ठु गाइर्द । जाव अहं पि
णच्चेमि । [हीही सुष्टु नत्ति, सुष्टु गीत, यावदहमपि नृत्यामि ।]

४८ सर्वे—हाहा मादुळ ! अदिमहन्तं ज्ञेणुं उप्पदिदो । [हाहा
मातुल ! अतिमहान् रेणुत्पतितः ।]

शुद्धगोपालकः—ण हु ज्ञेणुं एव्यं, पंक्खुदुन्दुमिघोपं उप्पदिदो ।

५१ [न लद्ध रेणुरेव, शङ्खुदुन्दुमिघोपः उत्पतितः ।]

सर्वे—दिवाचन्दप्पभापण्डुळजोहान्गुण्ठिदो पदमण्डलु पुच्यो
अरिथ अ णरिथ अ । [दिवाचन्द्रप्रभापाण्डुरज्योत्स्नावगुण्ठितः

५४ शतमण्डलः सूर्पोऽस्ति च नास्ति च ।]

गोमित्रक—हाहा मादुळ ! एदे के वि मणुप्पा दहिपिण्डपण्डरेहि
छत्तेहि घोडअपअडिअं आळुहिअ पव्यं घोपुं विद्वन्ति चोळा ।

५७ [हाहा मातुल ! एते केऽपि मनुष्या दधिपिण्डपाण्डरैश्चछन्नैर्घोटकरक-
टिकामारुह्य सर्वं घोपं विद्वन्ति चोराः ।]

शुद्धगोपालकः—हीही परंपपादा उट्टिदा । दारआ ! दाळिआ !

६० पिरुपं पक्कणं पविपह । [हीही शरसपाता उत्थिताः । दारकाः !
दारिकाः ! शीघ्रं पक्कणं प्रविदात ।]

सर्वे—जं मादुळ्यो आणवेदि । (निष्क्रान्ताः ।) [यन्मातुल आश-
६३ पयति ।]

शुद्धगोपालकः—हाहा चिट्टह चिट्टह । पहरह पहरह । गह्णह गह्णह । इमं
सुत्तन्तं महाब्बाअविळाडश णिचेदश्पामो । [हाहा तिष्ठत तिष्ठत ।

६६ महस्व महस्व । गृहीत गृहीत । इमं वृचान्तं महाराजविशय्य
निवेदयिष्यामः ।]

(निष्क्रान्तः ।)

६९

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति भटः)

भटः—भोभो निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजाय विराटेश्वराय— एता
३ हि दस्युकर्मप्रच्छन्नविक्रमैर्धार्तराष्ट्रैर्हियन्ते गाव इति । तत्र हि,
द्वृतैश्च वत्सैर्व्यधितैश्च गोगणै-
निरीक्षणत्रस्तमुखैश्च गोवृषैः ।
कृतार्तनादाकुलितं समन्ततो
गवां कुलं शोच्यमिहाकुलाकुलम् ॥ १ ॥
इति ।

(नेपथ्ये)

३ किं धार्तराष्ट्रैरिति ।

भटः—आर्ये ! अथ किम् ।

(प्रविश्य)

६ काञ्चुकीयः—सदृशमेतद् भ्रातृजनेष्वपि द्रोहिणाम् ।

सञ्जैश्चापैर्बद्धगोवाङ्गुलित्रा

वर्मच्छन्नाः कल्पितस्यन्दनस्थाः ।

वीर्योत्सिक्ता युद्धसञ्जाः कृतास्त्रा

राज्ञो वैरं गोषु निर्यातयन्ति ॥ २ ॥

जयसेन ! जन्मनश्चक्रियाव्यापृतस्य महाराजस्य त्रायदकाल-
निवेदनं मन्युमुत्पादयति । तस्मान् पुण्याहायसाने निवेदयिष्ये ।

३ भटः—आर्य ! अतिपाति कार्यमिदं, शीघ्रं निवेद्यताम् ।
काञ्चुकीयः—इदं निवेद्यते ।

(ततः प्रविशति राजा ।)

६ राजा—

मा तावद् व्यथितविकीर्णबालवत्सा

गावो मे रथरवशङ्कया ह्रियन्ते ।

पीनांसश्चलवलयः सचन्दनाद्रौ

निर्लेजो मम च करः कराणि मुहृक्ते ॥ ३ ॥

जयसेन ! जयसेन !

(प्रविश्य)

३ भटः—जयतु जयतु महाराजः ।

राजा—अलं महाराजशब्देन । अवधूतं मे क्षत्रियत्वम् । उच्यतां
रणविस्तरः ।

६ भटः—न विस्तरार्हाणि विभ्रियाणि । एष समासः,

एकवर्णेषु गात्रेषु गवां स्यन्दनरेणुना ।

कशापातेषु दृश्यन्ते नानाधर्णविभक्तयः ॥ ४ ॥

राजा—तेन हि,

धनुरूपनय शीघ्रं कल्प्यतां स्यन्दनो मे

मम गतिमनुयातु च्छन्दतो यस्य भक्तिः ।

रणशिरसि गवार्थं नास्ति मोघः प्रयत्नो

निधनमपि यश्च स्यान्मोक्षयित्वा तु धर्मः ॥ ५ ॥

भटः—यदाशापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

राजा—भोः । किन्तु यत्तु दुर्योधनस्य मामन्तरेण वैरम् । आ यज्ञ-

३ मनुभवितुमागत इति । कथमनुभवामि । कीचकानां विना-

शेन वयमुन्नीतसन्तापाः संबृत्ताः । अथवा परोक्षमपि पाण्डवानां
 क्षिग्ध इति । सर्वथा योद्धव्यम् । हस्तिनपुरनिवासाच्छील्लो
 ६ भगवान् दुर्योधनस्य । अथवा,

कामं दुर्योधनस्यैव न दोषमभिधास्यति ।

अर्थित्वाद्परिश्रान्तः पृच्छत्येव हि कार्यवान् ॥ ६ ॥

कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

भटः—जयतु महाराजः ।

३ राजा—भगवांस्तावदाह्वयताम् । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति भगवान् ।)

भगवान्—(सर्वतो विलोक्य) भोः ! किन्नु खल्विदम् ।

गजेन्द्राः कल्प्यन्ते तुरगपतयो वर्मरचिताः

रथाः सानूकर्षाः कृतपरिकरा योधपुरुषाः ।

समुद्योगं दृष्ट्वा भयमननुभूतं स्पृशति मां

न खल्वात्मन्यस्तं कृतमतिरहं ते तु चपलाः ॥ ७ ॥

राजा—जयतु भगवान् जयतु । विराटो भगवन् ! अभिवाद्ये ।

भगवान्—खस्ति ।

३ विराटः—भगवन् ! एतदासन्नमास्यताम् ।

भगवान्—(उपविश्य) भो राजन् !

उद्योगः प्रस्तुतः कस्माच्छ्रीर्न सन्तोषमिच्छति ।

१) धीडयिष्यति सोत्सेकान् धीडितान् मोक्षयिष्यति ॥ ८ ॥

राजा—भगवन् । गोघहणादवमानितोऽस्मि ।

३ भगवान्—केन कारणेन ।

३ राजा—धार्तराष्ट्रैः ।

भगवान्—(आत्मगतम्) भो. कष्टम्,

एकोदकत्वं खलु नाम लोके मनस्विनां कम्पयते मनांसि ।

वैरप्रियैस्तेर्हि कृतेऽपराधे यत्सत्यमस्माभिरिषापराद्धम् ॥ ९ ॥

विराट्—भगवन् । किमिदानीं विचार्यते ।

भगवान्—न खलु किञ्चित् । तेषामुत्सुकः ।

३ राजा—अद्यप्रभृति निभृता भविष्यन्ति । यदि शक्तोऽपि युधिष्ठिरो
मर्षयति, अहं न मर्षयामि ।

भगवान्—(आत्मगतम्)

अद्येदानीं पर्णशय्या च भूमौ राज्यभ्रंशो द्रौपदीधर्षणं वा ।

वैपान्यत्वं सभितानां निवासः सर्वं श्लाघ्यं यत्क्षमा हायते मे ॥१०॥

(प्रविश्य)

भट्—जयतु महाराजः ।

३ राजा—अथ किं चेष्टते दुर्योधनः ।

भट्.—न खलु दुर्योधन एव, पृथिव्यां राजानः सर्वे प्राप्ता ।

द्रोणश्च भीष्मश्च जयद्रथश्च शल्योऽङ्गराजः शकुनिः कृपश्च ।

तेषां ख्योत्कम्पचलत्पताकैर्भग्नैर्ध्वजैरेव धर्मं न वाणैः ॥ ११ ॥

राजा—(उरथाय कृताञ्जलि.) कथं तत्रभवान् गाङ्गेयोऽपि प्राप्तः ।

भगवान्—साधु धर्षितेनापि नातिक्रान्त. समुदाचारः । (आत्म

३ गतम्) भो,

किमर्थं खलु सम्प्राप्तः कुरूणां गुरुरुत्तमः ।

शङ्के तीर्णा प्रतिज्ञेति स्मरणं क्रियते मम ॥ १२ ॥

(प्रकाशम्)

राजा—कोऽत्र ।

३ (प्रविश्य)

भट्—जयतु महाराजः ।

१. अत्र द्विजाणि वाक्यानि मुद्रितानि ।

विराटः—सूतस्तावदाह्वयताम् ।

६ भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य)

सूतः—जयत्वायुष्मान् ।

३ विराटः—

रथमानय शीघ्रं मे ऋष्यः प्राप्तो रणातिथिः ।

तोपयिष्ये शरैर्भीष्मं जेष्यामीत्यमनोरथः ॥ १३ ॥

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । आयुष्मान् !

रिपूणां सैन्यभेदेषु यस्ते परिचितो रथः ।

रथचर्यां ब्रह्मिष्कृतुं तमास्यायोत्तरो गतः ॥ १४ ॥

विराटः—कथं निर्यातः कुमारः ।

भगवान्—भो राजन् ! संवार्यतां संवार्यतां कुमारः ।

अगणितशुणदोषो युद्धतीक्ष्णश्च धाल्या-

न्न च दहति न कश्चित् सन्निकृष्टो रणामिः ।

अथ च परिहरन्ते धार्तराष्ट्रा न किञ्चि-

न्न सल्लु परिभवात् ते युद्धदोषान् ब्रवीमि ॥ १५ ॥

राजा—तेन हि शीघ्रमन्यो रथः कल्प्यताम् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् ।

६ राजा—अथवा एहि तावत् ।

सूतः—आयुष्मन् ! अयमस्मि ।

राजा—

त्वमिदानीं कुमारस्य किं न वाहितवान् रथम् ।

अनुज्ञातोऽसि किं तेन न राज्ञां सारथिर्भवान् ॥ १६ ॥

सूतः—प्रसीदत्यायुष्मान् । रथं कल्पयित्वा तु सूतसमुदाचारेणो-
परिथतः रत्नवहम् । कुमारेण,

किन्तु तत्परिहासायं किन्तु तत्रास्ति कौशलम् ।

मामतिक्रम्य सारथ्ये विनियुक्ता बृहन्नला ॥ १७ ॥

भगवान्—राजन् ! अलमलं सम्भ्रमेण ।

यदि स्वचक्रोद्धतरेणुदुर्दिनं

रथं समास्थाय गता बृहन्नला ।

परान् क्षणैर्नेमिरयैर्निवारयन्

विनापि वाणान् रथ एव जेष्यति ॥ १८ ॥

राजा—तेन हि शीघ्रमन्यो रथः कल्पयताम् ।

सूतः—यदाहापयत्यायुष्मान् (निक्रान्तः ।)

३ (प्रविश्य)

भटः—भद्रः रत्न कुमारस्य रथः ।

राजा—कथं भद्रो नाम ।

६ भटः—श्रोतुमर्हति महाराजः ।

बहुभिः समराभिर्हैराच्छिन्नोऽश्वपथः परैः ।

भद्रो वार्हणलोभेन श्मशानाभिमुखो रथः ॥ १९ ॥

भगवान्—(आत्मगतम्) आः अत्र गच्छ गाण्डीयम् । (प्रधातम्)

भो राजन् !

निमित्तं किञ्चिदुत्पन्नं श्मशानामिसुगं रथे ।

घातैराप्टाः स्थिता यत्र श्मशानं वट्टं मयिष्यन्ति ॥ २० ॥

राजा—भगवन् ! अकाले स्वस्थयाम्यं मन्युमृग्यादयति ।

भगवान्—अलं मन्युना । कदाचिद्वृत्तं नोक्तपूर्वम् ।

३ राजा—आ अस्त्येतत् । गच्छ मृगो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

१. गहनलोभेन ।

भटः— यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

राजा—

को नु खल्वेष सहसा कम्पयन्निव मेदिनीम् ।

नदीस्रोत इवाधिद्धः क्षणात् संवर्तते ध्वनिः ॥ २१ ॥

ज्ञायतां शब्दः ।

(प्रविश्य)

३ भटः—जयतु महाराजः । श्मशानान्मुहूर्तविश्रान्ततुरगेण कुमारेण तु-
भगवान्—एष मामनृतवादिनं न कुर्यात् ।

भटः—

कृता नीला नागाः शरशतनिपातेन कपिला

हयो वा योधो वा न वहति न कश्चिच्छरशतम् ।

शरैः स्वस्मीभूताः शरपरिकराः स्यन्दनवराः

शरैश्छन्ना मार्गाः स्रवति धनुरुष्मां शरनदीम् ॥ २२ ॥

भगवान्—(आरमगतम्)

एतदक्षयतूणीत्वं येन शक्रस्य खाण्डवे ।

यावत्पुत्रः पतिता धारास्तावन्तः प्रेषिताः शराः ॥ २३ ॥

राजा—अथ परेष्विदानीं को वृत्तान्तः ।

भटः—अप्रत्यक्षं हि तत्र मे । प्रवृत्तिपुरुषाः कथयन्ति—

धनुर्घोषं द्रोणस्तदिदमिति बुद्ध्या प्रतिगतः

ध्वजे^१ घाणं दृष्ट्वा कृतमिति न भीष्मः प्रहरति ।

शरैर्भग्नः कर्णः किमिदमिति चान्ये नृपतयो

भयेऽप्येको धाल्यान्न भयमभिमन्युर्गणयति ॥ २४ ॥

भगवान्—कथमभिमन्युः प्राप्तः । भो राजन् !

युध्यते यदि सौभद्रस्तेजोभिर्वंशयोर्द्वयोः ।

सारथिः प्रेष्यतामन्यो विह्वलात्र बृहन्नला ॥ २५ ॥

राजा-मा मा भवानेवम् ।

मीप्यं रामशरैरभिन्नकवचं द्रोणं च मन्त्रायुधं

कृत्वा कर्णजयद्रथौ च विमुखौ शेषांश्च तांस्तान् नृपान् ।

सौभद्रं स्वशरैर्न धर्षयति किं भीतः पितुः प्रत्यानात्

संसृष्टोऽपि वयस्यभावसदृशं तुल्यं वयो रक्षति ॥ २६ ॥

भट्टः-एष सलु कुमारस्य रथः,

आलम्बितो भ्रमति धावति तेन मुक्तो

न प्राप्य धर्षयति नेच्छति विप्रकर्तुम् ।

आसन्नभूमिचपलः परिवर्तमानो

योग्योपदेशमिव यस्य रथः करोति ॥ २७ ॥

राजा-गच्छ । भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

भट्टः-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महा-

३ राजः । जयतु विराटेभरः । प्रियं निवेदये महाराजाय । अवजितं

गोमहणम् । अपयाना धार्तराष्ट्राः ।

भगवान्-दिष्टया भवान् धर्षते ।

६ राजा-न न । भगवतो वृद्धिरेषा । अथ कुमार इदानीं क ।

भट्टः-दृष्टपरिस्पन्दानां योधपुरुषाणां कर्माणि पुस्तकमारोपयति

कुमारः ।

९ राजा-अहो श्लाघनीयव्यापारः सल्वयं कुमारः ।

ताडितस्य हि योधस्य श्लाघनीयेन कर्मणा ।

अकालान्तरिता पूजा नाशयत्येव वेदनाम् ॥ २८ ॥

अथ बृहन्नलेदानीं क ।

मटः-प्रियनिवेदनार्थमभ्यन्तरं प्रविष्टा ।

३ राजा-बृहन्नला तावदाहूयताम् ।

मटः-यदाज्ञापयति महाराजः ।

(ततः प्रविराति बृहन्नला ।)

६ बृहन्नला- (निरूप्य संविनयम्)

गाण्डीवेन मुहूर्तमाततगुणेनासीत् प्रतिस्पर्धितं
वाणानां परिवर्तनेष्वविशदा मुष्टिर्न मे संहता ।

गोधास्थानगता न चास्ति पटुता स्थाने हृतं सौष्टवं
स्त्रीभावाच्छिधिनीकृतः परिचयादात्मा तु पञ्चान् स्मृतः ॥२९॥

मया हि,

अनेन वेपेण नरेन्द्रमध्ये लज्जायमानेन धनुर्विकृष्टम् ।

यात्रा तु तावच्छरदुर्दिनेषु शीघ्रं निमग्नः क्लृपञ्च रेणुः ॥ ३० ॥

भो !

जित्वापि गां विजयमप्युपलभ्य राज्ञो

नैवास्ति मे जयगतो मनसि प्रहर्षः ।

दुःशासनं समरमूर्धनि सन्निगृह्य

बद्ध्वा यदद्य न विपटपुरं प्रविष्टः ॥ ३१ ॥

उत्तराप्रीतिदत्तालङ्कारेणालङ्कृतो घ्रीळित इवास्मि राजानं द्रष्टुम् ।

तस्माद् विराटेश्वरं पश्यामि । अये ! अयमार्यो युधिष्ठिरः,

सयौवनः श्रेष्ठतपोवने रतो

नरेश्वरो ब्राह्मणवृत्तमाश्रितः ।

विमुक्तराज्योऽप्यभिवर्धितः श्रिया

त्रिदण्डधारी न च दण्डधारकः ॥ ३२ ॥

(उरगम्य) भगवन् ! अनिवाद्ये ।

भगवान्— स्वस्ति ।

३ बृहन्नला—जेदु भट्टा । [जयतु भर्ता ।]

राजा—

अकारण रूपमकारण कुल

महत्सु नीचेपु च कर्म शोभते ।

इह हि रूप परिभूतपूर्वक

तदेव भूयो बहुमानमागतम् ॥ ३३ ॥

बृहन्नले । परिश्रान्तामपि भवतीं भूय परिश्रमयिष्ये । उच्यतां
रणविस्तर ।

३ बृहन्नला— सुणातु भट्टा । [भृणोतु भर्ता ।]

राजा—ऊर्जित कर्म । सस्कृतमभिधीयताम् ।

बृहन्नला—श्रोतुमर्हति महाराज ।

६ (प्रविश्य)

भट्ट—जयतु महाराज ।

राजा—

अपूर्वं इव ते हर्षो ब्रूहि केनासि विरिमत ।

भट्ट—

अश्रद्धेयं प्रियं प्राप्तं सौभद्रो ग्रहणं गत ॥ ३४ ॥

बृहन्नला—कथं गृहीत । (आत्मगतम् ।)

तुलितत्रलमिदं मयाद्य सैन्य

परिगणित च रणेऽद्य मे स दृष्ट ।

सदृश इह तु तेन नास्ति कश्चित्

क इह भवेन्निरहतेषु कीचकेषु ॥ ३५ ॥

भगवान्—बृहन्नले । किमेतन् ।

बृहन्नला-भगवन् !

न जाने तस्य जेतारं बलवाञ्छितस्तु सः ।

पितृणां भाग्यदोषेण प्राप्नुयादपि धर्षणम् ॥ ३६ ॥

राजा-कथमिदानीं गृहीतः ।

भट्टः-

रथमासाद्य निःशङ्कं बाहुभ्यामवतारितः ।

राजा-केन ।

भट्टः-

यः किलैष नरेन्द्रेण विनियुक्तो महानसे ॥ ३७ ॥

बृहन्नला-(अन्वार्यं) एवमार्यमीमेन परिश्रुक्तः, न गृहीतः ।

दूरस्था दर्शनादेव कथं सन्तोषमागताः ।

पुत्रलेहस्तु निर्विष्टो येन सुव्यक्तकारिणा ॥ ३८ ॥

राजा-तेन सत्कृत्य प्रवेदयतामभिमन्युः ।

भगवान्-भो राजन् ! वृष्णिपाण्डवनाथस्याभिमन्योः पूजां मया-
३ दिति लोको ज्ञास्यति । तदवधीरणमस्य न्याय्यम् ।

राजा-नावधीरणमर्हति यादवीपुत्रः । कुतः,

पुत्रो ह्येष युधिष्ठिरस्य तु वयस्तुल्यं हि नः सूनुना

सम्बन्धो द्रुपदेन नः कुल्यातो नत्ता हि तस्माद् भवेत् ।

जामातृत्वमदूरतोऽपि च भवेत् कन्यापितृत्वं हि नः

पूजार्होऽप्यतिथिर्भवेत् स्वविभवैरिष्टा हि नः पाण्डवाः ॥३९॥

भगवान्-एवमेतन् । वक्तव्यं परिहर्तव्यं च ।

राजा-अथ केनायं प्रवेशयितव्यः ।

३ भगवान्-बृहन्नलाया प्रवेशयितव्यः ।

राजा-बृहन्नले । प्रवेदयतामभिमन्युः ।

बृहन्नल-यदाज्ञापयति महाराज. । (आत्मगतम्) धिरस्य स-
६ त्वाकाङ्क्षितोऽयं नियोगो लब्धः ।

भगवान्—(आत्मगतम्)

अद्येदानीं यातु सन्दर्शनं वा शून्ये दृष्ट्वा गाढमालिङ्गनं वा ।

स्वीरं तावद् यातुमुद्गाप्पतां वा मत्प्रत्यक्षं लज्जते ह्येष पुत्रम् ॥४०॥

राजा-पश्यतु भवान् कुमारस्य कर्म ।

नृपा भीष्मादयो भग्ना. सौभद्रो ग्रहणं गतः ।

उत्तरेणाथ संक्षेपादर्थत पृथिवी जिता ॥ ४१ ॥

(ततः प्रविशति भीमसेनः ।)

भीमसेनः—

आदीपिते जतुगृहे स्वभुजावसक्ता

मद्भ्रातरश्च जननी च मयोपनीताः ।

सौभद्रमेकमवतार्य रथात्तु वालं

तं च श्रमं प्रथममद्य समं हि मन्ये ॥ ४२ ॥

इत इत. कुमारः ।

(ततः प्रविशत्यभिमन्युः ।)

अभिमन्यु - भोः । को नु खल्वेषः,

विशालवक्षास्तनिमार्जितोदरः

स्थिरोन्नतांसोरुमहान् कटीकृशः ।

इहाहतो येन भुञ्जेकयन्त्रितो

धलाधिकेनापि न चास्मि पीडितः ॥ ४३ ॥

बृहन्नल-इत इतः कुमारः ।

अभिमन्यु-अये अयमपर. कः,

अयुज्यमानैः प्रमदाविभूषणैः
करेणुशोभाभिरिवार्पितो गजः ।

लघुश्च वेपेण महानिवौजसा
विभालुमावेपनिवाश्रितो हरः ॥ ४४ ॥

बृहन्नल्ल- (अपवार्य) इममिहानयता किमिदानीमार्येण कृतम् ।

अवलित इति वावद् दूषितः पूर्वयुद्धे
दयितसुतवियुक्ता शोचनीया सुमद्रा ।

जित इति पुनरेनं रुप्यते वासुमद्रो
भवतु बहु किमुक्त्वा दूषितो हस्तसारः ॥ ४५ ॥

भीमसेनः-अर्जुन !

बृहन्नल्ल-अथ किमथ किमर्जुनपुत्रोऽयम्

३ भीमसेनः- (अपवार्य)

जानाम्येतान् निमहादस्य दोषान्
को वा पुत्रं मर्षयेच्छत्रुहस्ते ।

इष्टापत्त्या किन्तु दुःखे हि ममा
पश्यत्वेन द्रौपदीत्याहृतोऽयम् ॥ ४६ ॥

बृहन्नल्ल- (अपवार्य) आर्य ! अभिभाषणकौतूहलं मे महत् ।
वाचाल्यत्वेनमार्यः ।

३ भीमसेनः-वाढम् । अभिमन्यो !

अभिमन्युः-अभिमन्युर्नाम ।

भीमसेनः- रुप्यत्वेप मया । त्वमेवैनमभिभाषय ।

६ बृहन्नल्ल- अभिमन्यो !

अभिमन्युः-कथं कथम् । अभिमन्युर्नामाहम् । मोः !

नीचैरप्यभिभाष्यन्ते नामभिः क्षत्रियान्वयाः ।

इहायं समुदाचारो प्रहणं परिभूयते ॥ ४७ ॥

बृहन्नला-अभिमन्यो । सुप्रमास्ते ते जननी ।

अभिमन्युः- कथं कथम् । जननी नाम ।

किं भवान् धर्मराजो मे मीमसेनो घनञ्जयः ।

यन्मां पितृवदाक्रम्य स्त्रीगतां पृच्छसे कथाम् ॥ ४८ ॥

बृहन्नला-अभिमन्यो । अपि कुशली देवकीपुत्रः केशवः ।

अभिमन्युः-कथं तत्रभवन्तमपि नाम्ना । अथ किम्, अथ किम् ।

३ कुशली भवता संसृष्टः ।

(उभौ परस्परमलोक्यतः ।)

अभिमन्युः-कथमिदानीं साप्रहमिव मां हस्यते ।

६ बृहन्नला-न खलु किञ्चित् ।

पार्थ पितरमुद्दिश्य मातुलं च जनार्दनम् ।

तरुणस्य वृत्तास्य युक्तो युद्धपराजयः ॥ ४९ ॥

अभिमन्युः-

अलमात्मस्तवं कर्तुं नास्माकमुचितं कुले ।

हृतेषु हि शरान् पश्य नाम नान्यद् भविष्यति ॥ ५० ॥

बृहन्नला-(आत्मगतम्) सम्यगाह कुमारः ।

सरथतुरगदृप्तनागयौधे

शरनिपुणेन न कञ्चिदप्यविद्धः ।

अहमपि च परिश्रुतो भवेयं

यदि न मया परिवर्तितो रथः स्यात् ॥ ५१ ॥

(प्रकाशम्) एवं वाक्यशौण्डीर्यम् । किमर्थं तेन पदातिना गृहीतः ।

अभिमन्युः-

अशस्त्रो मामभिगतस्ततोऽरिम् प्रहृणं गतः ।

न्यस्तशस्त्रं हि को हन्यादर्जुनं पितरं स्मरन् ॥ ५२ ॥

मीमसेनः—

धन्यः खल्वर्जुनो येन प्रत्यक्षमुभयं श्रुतम् ।

पुत्रस्य च पितुः श्लाघ्यं सह्यामेपु पराक्रमः ॥ ५३ ॥

राजा—त्वय्यतां त्वय्यतामभिमन्युः ।

बृहन्नल—इत इतः कुमारः । एष महाराजः । उपसर्पतु कुमारः ।

३ अभिमन्युः—आः कस्य महाराजः ।

बृहन्नल—न न । ब्राह्मणेन सहास्ते ।

अभिमन्युः— ब्राह्मणेनेति । भगवन् ! अभिवादये ।

६ भगवान्—एहोहि वत्स !

शौण्डीर्यं धृतिविनयं दयां स्वपक्षे

माधुर्यं धनुषि जयं पराक्रमं च ।

एकस्मिन् पितरि गुणानवाप्नुहि त्वं

शेषाणां यदपि च रोचते चतुर्णाम् ॥ ५४ ॥

राजा—एहोहि पुत्र ! कथं न मामभिवादयसि । अहो उत्सिक्तः

खल्वयं क्षत्रियकुमारः । अहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि । अथ केनायं

३ गृहीतः ।

मीमसेनः—महाराज । मया ।

अभिमन्युः— अशस्त्रेणेत्यभिधीयताम् ।

६ मीमसेनः— शान्तं शान्तं पापम् ।

सहजौ मे प्रहरणं भुजौ पीनांसकोमलौ ।

तादाश्रित्य प्रयुध्येयं दुर्वैर्गृह्यते धनुः ॥ ५५ ॥

अभिमन्युः—मा तावद् भोः !

धादुरक्षौहिणी यस्य निर्व्याजो यस्य विक्रमः ।

किं भवान् मध्यमस्तातस्तस्यैतत् सदृशं वचः ॥ ५६ ॥

भगवान्-पुत्र ! कोऽयं मध्यमो नाम ।

अमिमन्सुः-श्रूयताम् । नन्वनुत्तरा वयं ब्राह्मणेषु, साध्वन्यो
३ श्रूयान् ।

राजा-भवतु भवतु । सद्बचनान् पुत्र ! कोऽयं मध्यमो नाम ।

अमिमन्सुः-श्रूयताम् । येन,

तुलयित्वा जरासन्धं कण्ठश्लिष्टेन बाहुना ।

असह्यकर्म तत् कृत्वा नीतः कृष्णोऽतदर्हताम् ॥ ५७ ॥

राजा-

न ते क्षेपेण रूप्यामि रूप्यता भवता रमे ।

किमुक्त्वा नापराद्धोऽहं कथं तिष्ठति यात्विति ॥ ५८ ॥

अमिमन्सुः-यद्यहमनुमाहः,

पादयोः समुदाचारः क्रियतां निप्रहोचितः ।

बाहुभ्यामाहृतं भीमो बाहुभ्यामेव नेप्यति ॥ ५९ ॥

(ततः प्रविशत्युत्तरः ।)

उत्तर.-

मिथ्याप्रशंसा खलु नाम कष्टा येषां तु मिथ्यावचनेषु भक्तिः ।

अहं हि युद्धाश्रयमुच्यमानो वाचानुवर्ती हृदयेन लजे ॥ ६० ॥

(उपसृत्य) भगवन् ! अभिवाद्ये ।

भगवान्-स्वस्ति ।

३ उत्तर.-तात ! अभिवाद्ये ।

राजा-एहोहि पुत्र ! आयुष्मान् भव । पुत्र ! पूजिताः कृतकर्माणो

योधपुरुषाः ।

६ उत्तर.-पूजिताः । पूज्यतमस्य क्रियतां पूजा ।

राजा-पुत्र ! कस्मै ।

उत्तरः-इहात्रभवते धनञ्जयाय ।

१ राजा-कथं धनञ्जयायेति ।

उत्तरः-अथ किम् । अत्रभवता,

श्मशानाद्धनुरादाय तूणी चाक्षयसायके ।

नृपा मीप्मादयो भग्ना वयं च परिरक्षिताः ॥ ६१ ॥

बृहन्नला-प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।

अयं बाल्यात्तु सम्भ्रान्तो न वेत्ति प्रहरन्नपि ।

कृत्स्नं कर्म स्वयं कृत्वा परस्येत्यवगच्छति ॥ ६२ ॥

उत्तरः-व्यपनयतु भयाञ्छङ्काम् । इदमाख्यास्यते,

प्रकोष्ठान्तरसङ्गुहं गाण्डीवज्याहतं किणम् ।

यत्तद् द्वादशवर्षान्ते नैव याति सवर्णताम् ॥ ६३ ॥

बृहन्नला-

एतन्मे पारिहार्याणां व्यावर्तनकृतं किणम् ।

सन्निरोधविवर्णत्वाद् गोधास्थानमिहागतम् ॥ ६४ ॥

राजा-पश्यामस्तावत् ।

बृहन्नला-

रुद्रवाणावलीढाङ्गो यद्यहं भारतोऽर्जुनः ।

अव्यक्तं मीमसेनोऽयमयं राजा शुधिक्षिरः ॥ ६५ ॥

राजा-भो धर्मराज ! वृकोदर ! धनञ्जय ! कथं न मां विश्वसिय ।

भवतु भवतु प्राप्तकाले । बृहन्नले ! प्रविश त्वमभ्यन्तरम् ।

१ बृहन्नला-यदाक्षापयति महाराजः ।

भगवान्-अर्जुन ! न सलु न सलु प्रवेष्टव्यम् । तीर्णप्रतिक्षा वयम् ।

अर्जुनः-यदाक्षापयस्यार्यः ।

६ राजा—

शूराणां सत्यसन्धानां प्रतिज्ञां परिरक्षताम् ।

पाण्डवानां निवासेन कुलं मे नष्टकल्मषम् ॥ ६६ ॥

अभिमन्युः—इहात्रभवन्तो मे पितरः । तेन खलु,

न रुप्यन्ति मया क्षिप्ता हसन्तश्च क्षिपन्ति माम् ।

दिष्ट्या गोप्रहृषं खन्तं पितरो येन दर्शिताः ॥ ६७ ॥

(भीमसेनमुद्दिश्य) भोस्तात ।

अज्ञानाच्च मया पूर्वं यद् भवान् नाभिवादित् ।

तस्य पुत्रापराधस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ६८ ॥

भीमसेन—एहोहि पुत्र । पितृसदृशपराक्रमो भव । पुत्र ! अभि-
वादयस्व पितरम् ।

१ अभिमन्युः—भोस्तात ! अभिवादये ।

अर्जुनः—एहोहि पुत्र !

अयं स हृदयह्लादी पुत्रगात्रसमागमः ।

यत्तद् द्वादशवर्षान्ते प्रोषितः पुनरागतः ॥ ६९ ॥

पुत्र ! अभिवाद्यतां विराटेश्वरः ।

अभिमन्यु—अभिवादये ।

२ राजा—एहोहि वत्स !

यौधिष्ठिरं धैर्यमवाप्नुहि त्वं भैमं बलं नैपुणमर्जुनस्य ।

माद्रीसुतान् कान्तिमथाभिरूप्यं कीर्तिं च कृष्णस्य जगत्प्रियस्या ॥७०॥

(आत्मगतम्) उत्तरासन्निकर्षस्तु मां वाधते । किमिदानीं करिष्ये ।

भवतु दृष्टम् । कोऽत्र ।

३ (प्रविश्य)

भटः—जयतु महाराजः ।

राजा-आपरस्तावन् ।

६ मटः-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) इमा आपः ।
राजा-अर्जुन ! गोम्रह्णविजयशुल्कार्थं प्रतिगृह्यतामुत्तरा ।

भगवान्-एतदवनतं शिरः ।

९ अर्जुनः-कथं चारित्रं मे तुल्यति । भो राजन् !

इष्टमन्तःपुरं सर्वं मावृषत् पूजितं मया ।

उत्तरैषा त्वया दत्ता पुत्रार्थे प्रतिगृह्यते ॥ ७१ ॥

भगवान्-एतदुन्नतं शिरः ।

राजा-भवतु पितामहसकाशमुत्तरं प्रेषयामः । धर्मराज ! वृकोदर !

१ घनञ्जय ! इत इतो भवन्तः ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति मटः ।)

१ मटः-भो भोः । निवेद्यतां निवेद्यतां सर्वक्षत्राचार्यपुरोगाणां क्षत्रि-
याणाम् । एष हि,

आपस्य नारायणचक्रजं भयं

चिरप्रनष्टान् परिभूय बान्धवान् ।

घनुःसहायैः कुरुभिर्न रक्षितो

हृतोऽभिमन्युः क्रियतां व्यपन्नपा ॥ १ ॥

इति ।

(ततः प्रविशतो भीष्मद्रोगौ ।)

द्रोगः-सूत ! फयय फयय ।

रणभुव उपनीतः केन मे शिष्यपुत्रः

क इह मम शरैस्तेदैवतैर्योद्धुकामः ।

कथय पुरुषसारं चात्रदत्तं बलं वा

बलवत् इव द्यूतांस्तत्र सम्प्रेषयामि ॥ २ ॥

भीष्म -सूत ! कथय कथय ।

भग्नापयानेष्वनभिहृदोपस्तारुण्यभावेन विलम्बमानः ।

केनेप हस्तिप्रहणोद्यतेन यूये प्रयाते कलभो गृहीतः ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति दुर्योधनः कर्णः शकुनिश्च ।)

दुर्योधनः -सूत ! कथय कथय । केनापनीतोऽभिमन्युः । अहमेवैनं
मोक्षयामि । कुतः,

मम हि पितृमिरस्य प्रस्तुतो ज्ञातिभेद-

स्तदिह मम च दोषो वक्तृभिः पातनीयः ।

अथ च मम स पुत्रः पाण्डवानां तु पश्चात्

सति च कुलविरोधे नापराध्यन्ति घालाः ॥ ४ ॥

कर्ण. -अतिस्निग्धमनुरूपं चाभिहितम् । गान्धारीमातः !

मा तावत् स्वजनविद्या तु घालभावाद्

व्यापन्नः समरमुखे तव प्रियार्थम् ।

अस्माभिर्न च परिरक्षितोऽभिमन्यु-

गृह्यन्तां घनुरपनीय बल्कलानि ॥ ५ ॥

शकुनिः - बहुनाथः खलु सौभद्रः । मुक्त एवेति सम्प्रधार्यताम् ।

कुतः,

मुञ्चेदजुंनपुत्र इत्यगगतो राजा विराटः स्वयं

स्मृत्या चाद्य रणाजिरादपगतं मुञ्चेत् स दामोदरम् ।

क्रोधोद्धूतहलात् प्रलम्बमथनाद् भीतेन मुञ्चेत् वा

मीमस्त्वेनमिहानयेद् बलमहान् हत्या रिपून्नीजितान् ॥ ६ ॥

द्रोणः—सूत ! कथय कथय । कथमिदानीं गृहीतः ।

पर्यस्तोऽस्य रथो ह्या नु चपलाश्चक्राक्षमा मेदिनी
तूणी क्षीणशरे त्वमस्य विगुणो ज्याच्छेदबन्ध्यं धनुः ।
एता दैवकृता भवन्ति रथिनां युद्धाश्रया व्यापदो
वाणैरप्यवकृष्यते खलु परैः स्वाधीनशिक्षस्तु सः ॥७॥

सूतः—आयुष्मन् ! परुपमयो धनुर्वेदः । किमायुष्मता न ज्ञायते ।

न चापि दोषा भवताभिभाषिताः

स चापि वाणौघमयो महारथः ।

^१अलातचक्रप्रतिमस्तु मे रथो

गृहीत एवापतता पदातिना ॥ ८ ॥

सर्वे—कथं पदातिनेति । अथ कीदृशः स पदातिः ।

सूतः—किमभिधास्यामि रूपं वा पराक्रमं वा ।

भीष्मः—रूपेण छियः कथ्यन्ते । पराक्रमेण तु पुरुषाः । तत् पराक्रमो-
ऽस्यामिधीयताम् ।

सूतः—आयुष्मन् !

दुर्योधनः—

किमर्थं स्तूयते कोऽपि भयता गर्विताक्षरैः ।

कथ्यतां नास्ति मे त्रासो यद्येप पवनो जवे ॥ ९ ॥

^१सूतः—श्रोतुमर्हति महाराजः । तेन खलु,

लङ्घयित्वा जवेनाश्वान् न्यस्त आपस्करे करः ।

प्रसारितहयमीवो निष्कम्पश्च रथः स्थितः ॥ १० ॥

भीष्मः—तेन हि न्यस्यन्तामायुधानि ।

सर्वे—किमर्थम् ।

१. अवातचक्र ।

भीष्मः—

हृतप्रवेगो यदि वा' न वा रथो
 वृकोदरस्याङ्कगतः स चिन्त्यताम् ।
 पुरा हि तेन द्रुपदात्मजां हरन्
 पदातिनैवावजितो जयद्रथः ॥ ११ ॥

द्रोणः—सम्यगाह गाङ्गे यः । वाल्योपदेशात् प्रभृत्यहं तस्य जयमव-
 गच्छामि । इष्यस्त्रशालायां हि,
 कर्णायते तेन शरे विमुक्ते
 विकम्पितं तस्य शिरो मयोक्तम् ।
 गत्वा तदा तेन च बाणतुल्य-
 भभ्रातलक्षः स शरो गृहीतः ॥ १२ ॥

शकुनिः—अहो हास्यमभिधानम् ।
 तारस्यन्यो बलवौल्लोके सर्वमिष्टेषु कथ्यते ।
 जगद्व्याप्तान् भवन्तः किं सर्वे पश्यन्ति पाण्डवान् ॥ १३ ॥

भीष्मः—गान्धारराज ! सर्वमनुमानात् कथ्यते ।
 धर्यं व्यपाश्रित्य रणं प्रयागः शस्त्राणि चापानि रथाधिरूढाः ।
 द्वावेव दोभ्यां समरे प्रयातौ हलायुधश्चैव वृकोदरश्च ॥ १४ ॥

शकुनिः—एकेनैव धर्यं भद्राः सहसा साहसप्रियाः ।
 उत्तरं च तमप्येके कथयिष्यन्ति फल्गुनम् ॥ १५ ॥

द्रोणः—भो गान्धारराज ! अत्रापि तावद् भवतः सन्देहः ।
 किमुत्तरेणापि रणे विकृष्यते
 निसृष्टशुष्काशनिगर्जितं धनुः ।
 किमुत्तरस्यापि शरैर्हृतातपः
 कृतो मुहूर्तास्तमितो दिवाकरः ॥ १६ ॥

भीष्मः—गान्धारीमातः ! विस्पष्टं खलु कथ्यते । ननु जानीते भवान् ।
वाणपुङ्खाक्षरैर्वाक्यैर्वाजिह्वापरिवर्तिभिः ।
विकृष्टं खलु पार्थेन न च श्रोत्रं प्रयच्छति ॥ १७ ॥

(प्रविश्य)

सूतः—जयत्वायुष्मान् । शान्तिकर्मानुष्ठीयताम् ।

१ भीष्मः—किमर्थम् ।

सूतः—

उचितं ते पुरा कर्तुं ध्वजे वाणप्रघर्षिते ।

अयं हि वाणः कस्यापि पुङ्खे नामाभिधीयते ॥ १८ ॥

भीष्मः—आनय ।

(सूत उपनयति ।)

भीष्मः—(गृहीत्वा निरोक्ष्य) वत्स ! गान्धारराज ! जराशिथिलं मे
चक्षुः । वाच्यतामयं शरः ।

शकुनिः—(गृहीत्वानुवाच्य) अर्जुनस्य । (इति क्षिपति । द्रोणस्य
पादयोः पतति ।)

द्रोणः—(शरं गृहीत्वा) एहोहि वत्स !

एष शिष्येण मे क्षिप्तो गाङ्गेयं वन्दितुं शरः ।

पादयोः पतितो भूमौ मां क्रमेणाभिवन्दितुम् ॥ १९ ॥

शकुनिः—

यौधः स्यादर्जुनो नाम तेनायं चोञ्चितः शरः ।

लिखितं चोत्तरेणापि प्रकाशमुपनीयताम् ॥ २० ॥

दुर्योधनः—

तेषां राज्यप्रदानार्थमनृतं कथ्यते यदि ।

राज्यस्वार्थं प्रदास्यामि यावद् दृष्टे युधिष्ठिरे ॥ २१ ॥

(प्रविश्य)

भट्टः—जयतु महाराजः । विराटनगराद् दूतः प्राप्तः ।

दुर्योधनः—प्रवेशयताम् ।

भट्टः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः)

(ततः प्रविशस्युत्तरः ।)

उत्तरः—

अध्वानमल्पमतिमुक्तजवैस्तुरङ्गै-

रागच्छता पथि रथेन विलम्बितं मे ।

कौन्तेयबाणनिहतैर्द्विरदैः समन्ताद्

दुःखेन यान्ति तुरगा विपमा हि भूमिः ॥ २२ ॥

(प्रविश्य कृताञ्जलिः) भो भो ! आचार्यपितामहपुरोगं सर्व-
राजमण्डलमभिवादये ।

सर्वे—आयुष्मान् भव ।

द्रोणः—किमाह तत्रभवान् विराटेश्वरः ।

उत्तरः—नाहं तत्रभवता प्रेषितः ।

द्रोणः—अथ केन त्वं प्रेषितः ।

उत्तरः—तत्रभवता युधिष्ठिरेण ।

द्रोणः—किमाह धर्मराजः ।

उत्तरः—श्रूयताम् ,

उत्तरा मे स्तुषा लब्धा प्रतीक्षे राजमण्डलम् ।

तत्रैव किमिहैवास्तु विवाहः क प्रवर्तताम् ॥ २३ ॥

शकुनिः—तत्रैव तत्रैव ।

द्रोणः—

इत्यर्थं वयमानीताः पञ्चरात्रोऽपि वर्तते ।

धर्मेणावर्जिता भिक्षा धर्मेणैव प्रदीयताम् ॥ २४ ॥

दुर्योधनः—

बाढं दत्तं मया राज्यं पाण्डवेभ्यो यथापुरम् ।
मृतेऽपि हि नराः सर्वे सत्ये तिष्ठन्ति तिष्ठति ॥ २५ ॥

द्रोणः—

हन्त सर्वे असन्नाः स्मः प्रवृद्धकुलसङ्ग्रहाः ।
इमामपि महीं कृत्स्नां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ २६ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अवसितं पञ्चरात्रम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अकारणं रूप	II.	33	अपन्यस्तस्य	I.	32
अगणितगुण	II.	16	एकवर्णेषु गा	II.	4
अक्षिरभिभया	I.	7	एकेनैव वयं	III.	15
अज्ञानानु मया	II.	68	एकोदकरत्वं खलु	II.	9
अतीव यन्धून्	I.	19	एतदक्षयतूणी	II.	23
अथ मे कार्यलो	I.	48	एतदग्नेर्वलं	I.	15
अपेदानीं पर्णं	II.	10	एतन्मे परिहा	II.	64
अपेदानीं यातु	II.	40	एतां चक्रपरस्य	I.	9
अध्यातमल्पमति	III.	22	एभिरेव रथै	I.	54
अनैत वेषेण	II.	30	एवमेव ऋतून्	I.	29
अपास्य नाराय	III.	1	एष शिष्यस्य	I.	42
अपूर्वं ह्ये ते	II.	34	एष शिष्येण मे	III.	19
अयं बाल्यास्तु	II.	62	एषा दीक्षैक्यु	I.	6
अयं स हृदय	II.	69	कथं पण्डित	I.	51
अयुष्यमानैः	II.	44	कर्णायते तेन	III.	12
अलमारमस्तवं	II.	50	कामं दुर्योधन	II.	9
अवजित इति	II.	45	किं भवान् धर्मं	II.	48
अवनतविटपो	I.	17	किन्तु तत्परिहा	II.	17
अवाप्य रूप्यम	I.	20	किमर्थं खलु स	II.	12
अशस्त्रो मामभि	II.	52	किमर्थं स्तुयते	III.	9
अहं हि मात्रा	I.	25	किमुत्तरेणापि	III.	16
आचार्यस्य यदा	I.	52	कृतश्रद्धो आत्मा	I.	21
आदीपिते जतु	II.	42	कृता नीला नागाः	II.	22
आलम्बितो ध्रम	II.	27	को नु खल्वेष	II.	21
इक्ष्वाकुशर्यांति	I.	23	ऋतुवतैस्ते न	I.	27
इत्यर्थं वयमानो	III.	24	ऋोधप्रायं वयो	I.	41
इष्टमन्तःपुरं	II.	71	गजेन्द्राः कल्प्यन्ते	II.	7
उचितं मे पुरा	III.	18	गतो वृक्षाद्	I.	14
उत्तरा मे स्तुपा	III.	23	गाण्डीवेन मुहू	I.	29
उद्योगः प्रस्तुतः	II.	8			

गुरुकरतलमध्ये	I.	45	नृपा भीष्मादयो	II.	54
जानाम्येतान्	II.	46	पर्यस्तोऽस्य	III.	7
जित्वापि गां वि	II.	31	पादयोः समुदा	II.	59
तस्मान्मे रय	I.	55	पार्थ पितरसु	II.	49
ताडितस्य द्वि यो	II.	28	पीतः सोमो बाल्य	I.	82
तुल्यित्वा जरा	II.	57	पुत्रो ह्येव युधि	II.	39
तुलितबलमि	II.	35	प्रकोष्ठान्तरस	II.	63
तृप्तोऽग्निर्द्विषा	I.	4	प्राणाधिकोऽस्मि	I.	29
तेषां राज्यप्रदा	III.	21	बहुभिःसमराभि	II.	19
एवं वञ्च्यसे यदि	I.	39	बाढं दत्तं मया	III.	25
त्वमिदानीं कुमारस्य	II.	16	बाणपुङ्खाक्षरै	III.	17
दृष्टमानस्य	I.	11	बाणाधीना क्षत्रियाणरं	I.	22
दूरस्था दर्शना	II.	38	बाहुरक्षौरिहिणी	II.	56
दैवतं मानुषी	I.	24	भद्रापयानेष्व	III.	3
द्रुतैश्च वरसैर्यं	II.	1	भीमसेनस्य छी	I.	50
द्रोणः पृथिव्यर्जुन	I.	1	भीष्मेण कर्णेन	I.	40
द्रोणश्च भीष्मश्च	II.	11	भीष्मं रामशरै	II.	26
द्विजोच्छिष्टैरश्वैः	I.	3	भ्रातृणां पैतृकं	I.	33
धनुस्वनय	II.	5	मम हि पितृभिर	III.	4
धनुर्घोषं द्रोण	II.	24	मा तावद् स्पथित	II.	3
धन्यः खल्वर्जुनो	II.	53	मा तावत् स्वजन	III.	5
घर्षिता रयश	I.	93	मिष्याप्रशंसा	II.	60
न चापि दोषा	III.	8	मुञ्चेदर्जुनपुत्र	III.	6
न जाने तस्य जे	II.	36	यज्ञेन भोजय	I.	18
न ते क्षेपेण	II.	58	यत् पाण्डवा द्रुप	I.	34
न रूप्यन्ति मया	II.	67	यत् पुरा ते समा	I.	35
नास्स्यन्ते बल	III.	18	यदि विमृशसि	I.	30
निमित्तं किञ्चि	II.	20	यदि स्वपशोद	II.	18
नीचैरप्यभिमा	II.	47			

युध्यते यदि सो	II.	25	वर्षेण वा वर्षे	I.	47
ये दुर्बलाश्च कृ	I.	37	वल्मीकमूलाद्	I.	10
येन भीमः समा	I.	36	विशालवक्षास्त	II.	43
येषां गतिः क्वापि	I.	31	शकटी च घृता	I.	8
ये कर्तुं कामै	I.	46	शुष्केणैकेन	I.	12
यौधिष्ठिरं धैर्यं	II.	70	शून्यमित्यभिधा	I.	44
यौघः स्वादुलं	III.	20	शूराणां सत्यस	II.	66
रणभुव उपनी	III.	2	शौण्डीर्यं घृतिवि	II	54
रथमानय शी	II.	13	श्मशानाद्दुरा	II.	61
रथमासाद्य	II.	37	सजैश्चापैर्बद्ध	II.	2
राज्ञां वेष्टन	I.	5	सयौवन श्रेष्ठ	II.	32
रात्रौ छत्तेन	I.	49	सरथ सुरग	II.	51
रामेण भुक्तां	I.	43	सर्वरन्तःपुरेः	I.	2
रिपूणां सैन्य	II.	14	सहजौ मे प्रहरणं	II.	55
रुद्रबाणावली	II.	62	धुग्माण्डमर्णां	I.	16
लघुघयित्वा जवेना	III.	10	हन्त सर्वे	III.	26
घनं सवृक्ष	I.	13	हितमपि परु	I.	28
घयं व्यपाधित्य	III	14	हतप्रवेगो यदि	III.	11

मध्यमव्यायोगस्य कथावस्तु ।

अथ कदाचिद् दारपुत्रप्रयातः कश्चिद् वृद्धो ब्राह्मणो हिडिम्बावने घटोत्कचेन भीमसेनसूनुना रुद्धोऽभूत् । ‘मन्मातुर्हिडिम्बाया उपवासनिर्गम्यं त्रिषु पुत्रेषु त्वमेकं विसर्जय’ इति तेनोक्तो द्वितीयः पुत्रं मध्यमनामानं पितृ-
भ्रातृवत्फलं विसर्जयामास । अथ पिपासाप्रतीकारार्थमदूरवर्तिनं कमपि जलाशयं राक्षसानुमत्या गतश्चिरायमाणो मातुराहारकालातिक्रमराह्या “मो मध्यम शीप्रमागच्छ” इति उच्चैरसकृत् तेनाहूतः । ततः पाण्डवमध्यमो भीम आत्मानमेव मध्यमनाप्राहूयमानं मत्वा तस्मिन् देशे प्राप्तः सन् वृद्धेनामर्यं पाचितः । ततो भीम आत्मानमेव राक्षसानुगामिनं प्रतिशाय ब्राह्मणपुत्रं मध्यम राक्षसान्मोचयामास । अथ स्वपुत्रस्य घटोत्कचस्य बलपरीक्षणच्छया तमवोचत् “शक्तश्चेद् बलात्कारेण मा नय” । तत्र युद्धे पराजित्तमशक्तुयवा राक्षसेन पूर्वसमयं स्मारितो भीमसेनसमनुसरन् हिडिम्बाया अन्तिकमास-
साद् । तत्र हिडिम्बाया भार्गोचितसमुदाचारेण सम्भावितः । घटोत्कचोऽपि मातृवाक्यात्तमात्मनः पितरं विशाय तमम्यवादयत् । भीमश्च तं परिष्वज्याशि-
पाभिननन्द ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

वृद्धः—ब्राह्मणः केशवदासनामा ।

प्रथमः—वृद्धस्य ज्येष्ठः पुत्रः ।

द्वितीयः—वृद्धस्य द्वितीयः पुत्रो मध्यमनामा ।

तृतीयः—वृद्धस्य कनिष्ठः पुत्रः ।

घटोत्कचः—राक्षसो हिडिम्बाभीमसेनयोः सुतुः ।

भीमसेनः—मध्यमः कुन्तीपुत्रः ।

स्त्रियः—

ब्राह्मणी—वृद्धस्य भार्या ।

हिडिम्बा—राक्षसी भीमसेनस्य पत्नी ।

॥ श्रीः ॥
 भासनाटकचक्रे
 मध्यमव्यायोगः ।

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

पायात्स योऽसुरखधूहृदयारसाद्.
 पादो हरेः कुत्रलयामलप्रज्ञनील ।
 यः प्रोद्यतस्त्रिभुवनैक्रमणे रराज
 वैदूर्यसक्रम इवान्वरसागरस्य ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान्विज्ञापयामि । अये किं नु सल्लु मयि विज्ञापनव्यप्रे
 शब्द इव श्रूयते । अहं पदयामि ।

३ (नेपथ्ये)

भोस्ताव । को नु सल्लवेप ।

सूत्रधारः—भवतु, विज्ञातम् ।

भोः शब्दोच्चारणादस्य ब्राह्मणोऽयं न सशयः ।
 त्रास्यते निर्विशङ्केन केनचित्पापचेतसा ॥ २ ॥

(पुनर्नेपथ्ये)

भोस्ताव ! को नु सल्लवेपः ।

३ सूत्रधार—हन्त हृदं विज्ञातं । एष सल्लु पाण्डवमध्यमस्यात्मजो
 द्विद्विम्भारणिसभूतो राक्षसाग्निरकृतवैरं ब्राह्मणजनं वित्रासयति ।
 भोः कष्टम् । अत्र हि

१. °भुवनैक्रमणे । २. कष्ट कष्ट सल्लु पत्नीसुतपरिश्रुतस्य ब्राह्मणस्य

मध्य. २८

१

भ्रान्तैः सुतैः परिवृतस्तरुणैः सदारैः
 वृद्धो द्विजो निशिचरानुचरः सं एषः ।
 व्याघ्रानुसारचकितो वृषभः सधेनुः
 सन्त्रस्तवत्सक इवाकुलतामुपैति ॥ ३ ॥

(निष्क्रान्ताः ।)

स्थापना ।

३ (ततः प्रविशति सुतप्रयकलत्रपरिवृतो ब्राह्मणः पृष्ठतो घटोत्कचश्च ।)

ब्राह्मणः— भोः को नु खल्वेषः ।

तरुणरधिकरप्रकीर्णकेशो भ्रुकुटिपुटोज्ज्वलपिङ्गलायताक्षः ।

सतडिदिव घनः सकण्ठसूत्रो युगनिधने प्रतिमाकृतिर्हरस्य ॥४॥

प्रथमः—भोस्ताव ! को नु खल्वेषः ।

महयुगलनिभाक्षः पीनविस्तीर्णवक्षाः

कनककपिलकेशः पीनकौशेयवासाः ।

तिमिरनिवहवर्णः पाण्डरोद्बृत्तदंष्ट्रो

नव इव जलाभो लीयमानेन्दुलेखः ॥ ५ ॥

द्वितीयः—क एष भोः !

कलमदशनदंष्ट्रो लाङ्गलाकारनासः

करियरकरबाहुनीलजीमूतवर्णः ।

दुवहुववहदीप्तो य रियतो भाति मीम-

स्त्रिपुरपुरनिहन्तुः शङ्करस्येव रोषः ॥ ६ ॥

तृतीयः—भोस्ताव ! को नु खल्वयमस्मान्पीडयति ।

१. भ्रान्तैः । २. सरोपः । ३. म्यामानुचारचकितो, म्याग्रानुसारचरितो । . .

वञ्जपातोऽचलेन्द्राणां श्येनः सर्वपतत्रिणाम् ।

मृगेन्द्रो मृगसंघानां मृत्युः पुरुषविप्रहः ॥ ७ ॥

ब्राह्मणी—अय्य को एसो अम्हाअं सन्दावेइ । [आर्ये ! क एयोऽ-
स्मान् सन्तापयति ।]

३ घटोत्कचः—भो ब्राह्मण ! तिष्ठ तिष्ठ ।

किं यासि मद्भयविनाशितधैर्यसारो

वित्रस्तदारसुतरक्षणहीनशक्ते ! ।

ताक्षर्याग्न्यपक्षपवनोद्धतरोपवह्नि-

तीव्र कलत्रसहितो भुजगो यथार्तः ॥ ८ ॥

भो ब्राह्मण ! न गन्तव्यं न गन्तव्यम् ।

वृद्धः—ब्राह्मणि ! न भेतव्यम् । पुत्रकाः न भेतव्यम् । सविमर्शा

३ ह्यस्य वाणी ।

घटोत्कचः—भोः ! कष्टम् ।

जानामि सर्वत्र सदा च नाम द्विजोत्तमाः पूज्यतमाः पृथिव्याम् ।

अकार्यमेतच्च गयाद्य कार्यं मातुर्नियोगादपनीयं शङ्काम् ॥ ९ ॥

वृद्धः—ब्राह्मणि ! किं न स्मरसि तत्रभवता जलक्लिन्नेन मुनिनोक्तं-

अनपेतराक्षसमिदं धनमप्रमादेन गन्तव्यमिति । तदेधोत्पन्नं भयम् ।

३ ब्राह्मणी—किं दाणि अय्यो मज्झत्थवण्णो विअ दिस्सदि । [कि-
मिदानीमार्यो मध्यस्थवर्ण इव दृश्यते ।]

वृद्ध—किं करिष्यामि मन्दभाग्यः ।

६ ब्राह्मणी—णं विक्रोशामो । [ननु विक्रोशामः ।]

प्रथमः—भवति कस्य धर्यं विक्रोशामः ।

इदं हि शून्यं तिमिरोत्करप्रभैर्नगप्रकारैरवरुद्धदिकपथम् ।

खगैर्मृगैश्चापि समाकुलान्तरं वनं निवासाभिमतं मनस्विनाम् ॥१॥

वृद्धः—ब्राह्मणि ! न भेतव्यं, न भेतव्यम् । मनस्विजननिवास-
योग्यमिति श्रुत्वा विगत इव मे संत्रासः । शङ्के नातिदूरेण

३ पाण्डवाश्रमेण भवितव्यं । पाण्डवास्तु,

युद्धप्रियाश्च शरणागतवत्सलाश्च

दीनेषु पक्षपतिताः कृतसाहसाश्च ।

एवंविधप्रतिभयाकृतिचेष्टितानां

दण्डं यथार्हमिह धारयितुं समर्थाः ॥ ११ ॥

प्रथमः—भोस्तात ! न तत्र पाण्डवा इति मन्ये ।

वृद्धः—कथं त्वं जानीषे ।

३ प्रथमः—श्रुतं मया तस्मादागच्छता केनचिद्ब्राह्मणेन शतकुम्भं
नाम यज्ञमनुभवितुं महर्षेर्घौम्यस्याश्रमं गता इति ।

वृद्धः—हन्त हताःस्मः ।

६ प्रथमः—तात ! न तु सर्व एव । आश्रमपरिपालनार्थमिह स्थापितः
किल मध्यमः ।

वृद्धः—यथेवं सन्निहिताः सर्वे पाण्डवाः ।

९ प्रथमः—स चाप्यस्यां वेलायां व्यायामपरिचयार्थं विप्रकृष्टदेशस्य
इति श्रूयते ।

वृद्धः—हन्त निराशाः स्मः । भवतु पुत्र व्यपैश्रियिष्ये तावदेनम् ।

१२ प्रथमः—अलमलं परिश्रमेण ।

वृद्धः—पुत्र ! निर्वेदप्रत्यर्थिनी खलु प्रार्थना । भवतु पश्यामस्तावत् ।

भो भोः पुरुष ! अस्त्यस्माकं मोक्षः ।

१. नात्रातिदूरेण । २. 'कथितं' इति विवक्षितं भाति । ३. व्यपश्रियिष्ये ।

१५ घटोत्कचः—मोक्षोऽस्ति समयतः ।

वृद्धः—कः समयः ।

घटोत्कचः—अस्ति मे तत्रभवती जननी । तथाहमाक्षतः । पुत्र !

१८ ममोपवासनिसर्गार्थमस्मिन्वनप्रदेशे कश्चिन्मानुषः प्रतिगृह्णीतेतव्य इति । ततो मयासादितो भवान् ।

पत्न्या चारित्रशालिन्या द्विपुत्रो मोक्षमिच्छसि ।

बलावलं परिज्ञाय पुत्रमेकं विसर्जय ॥ १२ ॥

वृद्धः—हं भो राक्षसापसद ! किमहमब्राह्मणः ।

ब्राह्मणः श्रुतवान्वृद्धः पुत्रं शीलगुणान्वितम् ।

पुरुपादस्य दत्त्वाहं कथं निर्वृतिमाप्नुयाम् ॥ १३ ॥

घटोत्कचः—

यद्यर्थितो द्विजश्रेष्ठ ! पुत्रमेकं न मुञ्चसि ।

सकुटुम्बः क्षणेनैव विनाशमुपयास्यति ॥ १४ ॥

वृद्धः—एष एव मे निश्चयः ।

कृतकृत्यं शरीरं मे परिणामेन जर्जरम् ।

राक्षसाग्रौ सुतापेक्षी होष्यामि विधिसंस्कृतम् ॥ १५ ॥

ब्राह्मणी—अप्य ! मा मा एवं । पदिमत्तधम्मिणी पदिव्वदत्ति णाम ।

गहीदफळेण एदिणा सरीरेण अय्यं कुळं च रक्षित्तुमिच्छामि ।

३ [आर्य, मा मेवम् । पतिमात्रधर्मिणी पतिव्रतेति नाम । गहीतफलेनेनेन शरीरेणार्ये कुळं च रक्षित्तुमिच्छामि ।]

घटोत्कचः—भवति ! न खलु स्त्रीजनोऽभिमतस्तत्रभवत्या ।

५ वृद्धः—अनुगमिष्यामि भयन्तम् ।

घटोत्कचः—आः वृद्धस्त्वमपसर ।

१. परिगृह्यां । २. किमहं श्रुतवान् ।

प्रथमः—भोस्तात ! ब्रवीमि खलु तावत्किञ्चित् ।

१ वृद्धः—ब्रूहि ब्रूहि शीघ्रम् ।

प्रथमः—

मम प्राणैर्गुरुप्राणानिच्छामि परिरक्षितुम् ।

रक्षणार्थं कुलस्यास्य भोक्तुमर्हति मां भवान् ॥ १६ ॥

द्वितीयः—आर्य ! मा मैवम् ।

ज्येष्ठः श्रेष्ठः कुले लोके पितृणां च सुसंप्रियः ।

ततोऽहमेव यास्यामि गुरुवृत्तिमनुस्मरन् ॥ १७ ॥

तृतीयः—आर्यो ! मा मैवम् ।

ज्येष्ठो भ्राता पितृसमः कथितो ब्रह्मवादिभिः ।

ततोऽहं कर्तुमस्म्यर्हो गुरुणां प्राणरक्षणम् ॥ १८ ॥

प्रथमः—वत्स ! मा मैवम् ।

आपदं हि पिता प्राप्तो ज्येष्ठपुत्रेण तौर्यते ।

ततोऽहमेव यास्यामि गुरुणां प्राणरक्षणात् ॥ १९ ॥

वृद्धः—ज्येष्ठमिष्टतमं न शक्नोमि परित्यक्तुम् ।

ब्राह्मणी—जह् अय्यो ज्येष्ठमिच्छदि तह् अहं पि कणिष्टमिच्छामि ।

३ [ययार्यो ज्येष्ठमिच्छति तथाहमपि कनिष्ठमिच्छामि ।]

द्वितीयः—पित्रोरनिष्टः कस्येदानीं प्रियः ।

पदोत्कचः—अहं प्रीतोऽस्मि ! शीघ्रमागच्छ ।

द्वितीयः—घन्योऽस्मि यद् गुरुप्राणाः स्वैः प्राणैः परिरक्षिताः ।

वन्धुस्नेहाद्धि महतः कायस्नेहस्तु दुर्लभः ॥ २० ॥

पदोत्कचः—अहो स्वजनवात्सल्यमस्य ब्राह्मणघटोः ।

द्वितीयः—भोस्तात ! अभिवादये ।

१. *मनुस्मर । २. धार्यते । ३. बालस्नेहस्तु ।

३ वृद्धः—एहोहि पुत्र ।

विनिमाय गुरुप्राणान् स्वैः प्राणैर्गुरुरत्सल ।

अकृतात्मदुरावापं ब्रह्मलोकमवाप्नुहि ॥ २१ ॥

द्वितीय—अनुगृहीतोऽस्मि । अम्ब ! अमिवादये ।

ब्राह्मणी—जाद । चिरं जीव । [जात ! चिर जीव ।]

३ द्वितीय—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य ! अभिवादये ।

प्रथमः—एहोहि वत्स ।

परिष्वजस्य गाढं मां परिष्वक्तः शुभैर्गुणैः ।

कीर्त्या तव परिष्वक्ता भविष्यति वसुन्धरा ॥ २२ ॥

द्वितीय—अनुगृहीतोऽस्मि ।

तृतीय—आर्य ! अमिवादये ।

३ द्वितीय—स्वस्ति ।

तृतीय—अनुगृहीतोऽस्मि ।

द्वितीय—भोः पुरुष ! किञ्चिद्ब्रवीमि ।

६ घटोत्कच—ब्रूहि ब्रूहि शीघ्रम् ।

द्वितीय—एतस्मिन्वनान्तरे जलाशय इव दृश्यते । तत्र मे प्रकल्पित-
परलोकस्य पिपासाप्रतीकारं करिष्यामि ।

९ घटोत्कच—दृढव्यवसायिन् ! गम्यताम् । अतिक्रामति मातुराहार-
काल । शीघ्रमागच्छ ।

द्वितीय—भोस्तात ! एष गच्छामि । (निष्क्रान्तः ।)

१२ वृद्धः—हा हा परिमुपिताः स्मो भोः ! परिमुपिताः स्मः ।

यस्त्रिशृंगो मम त्वासीन्मनोहो वंशपर्वत ।

स मध्यशृंगभङ्गेन मनस्तपति मे भृशम् ॥ २३ ॥

हा पुत्रक ! कथं गत एव ।

तरुण ! तरुणतानुरूपकान्ते !

नियमपराध्ययनप्रसक्तबुद्धे ! ।

कथमिव गजराजइन्तभग्न-

स्तरुरिव यास्यसि पुष्पितो विनाशम् ॥ २४ ॥

घटोत्कचः—चिरायते खलु ब्राह्मणबटुः । अतिक्रामति मातुराहार-
कालः । किं नु खलु करिष्ये । भवतु दष्टम् । भो ब्राह्मण ! आहूयतां

३ तव पुत्रः ।

वृद्धः—आः अतिराक्षसं खलु ते वचनम् ।

घटोत्कचः—कथं रुष्यति । मर्षयतु भवान्मर्षयतु । अयं मे प्रकृति-

६ दोषः । अथ किंनामा तव पुत्रः ।

वृद्धः—एतदपि न शक्यं श्रोतुम् ।

घटोत्कचः—युक्तं भोः । ब्राह्मणकुमार ! किंनामा ते भ्राता ।

९ प्रथमः—तपस्वी मध्यमः ।

घटोत्कचः—मध्यम इति सदृशमस्य । अहमेवाह्वयामि । भो मध्यम !
मध्यम ! शीघ्रमागच्छ ।

१२ (ततः प्रविशति भीमसेनः ।)

भीमः—कस्यायं स्वरः ।

खगशतविरुते विरौति तारं

द्रुमगहने दृढसंकटे घनेऽस्मिन् ।

जनयति च मनोज्वरं स्वरोऽयं

घटुसदृशो हि घनंजयस्वरस्य ॥ २५ ॥

घटोत्कचः—चिरायते खलु ब्राह्मणबटुः । अतिक्रामति मातुराहार-
कालः । किं नु खलु करिष्ये । भवतु दष्टम् । उच्यैः शब्दापयामि ।

१३ भो मध्यम ! शीघ्रमागच्छ ।

मीमः-भोः । को नु खल्वेतस्मिन्बनान्तरे मम व्यायामविघ्नमुत्पाद्य
मध्यम इति मां शब्दापयति । भवतु पश्यामस्तावत् । (परिक्रम्या-
६ वलोक्य सविस्मय) अहो दर्शनीयोऽयं पुरुषः । अयं हि,

सिंहास्यः सिंहदंष्ट्रो मधुनिभनयनः स्निग्धगम्भीरकण्ठो

बभ्रुभ्रूः श्येननासो द्विरदपतिहनुर्वीरविशिष्टकेशः ।

व्यूढोरा यज्ञमध्यो गजवृषभगतिलंरपीनांसनाहुः

सुव्यक्तं राक्षसीजो विपुलबलद्युतो लोकवीरस्य पुनः ॥ २६ ॥

घटोत्कचः-चिरायते खलु ब्राह्मणनटुः । उच्चैः शब्दापयामि । भो भो
मध्यम ! शीघ्रमागच्छ ।

३ मीम -भोः ! प्राप्तोऽस्मि ।

घटोत्कचः-न खल्वयं ब्राह्मणनटुः । अहो दर्शनीयोऽयं पुरुषः । य
एषः-

सिंहाकृतिः कनकतालसमाननाहुः

मध्ये तनुर्गुरुदपक्षविलिप्तै पक्ष' ।

विष्णुर्भवेद्विकसिताम्बुजपत्रनेत्रो

नेत्रे ममाहरति वन्धुरिवागतोऽयम् ॥ २७ ॥

भो मध्यम ! त्वां खल्वहं शब्दापयामि ।

मीमः-अतः खल्वहं प्राप्तः ।

३ घटोत्कचः-किं भवानपि मध्यम ।

मीम'-न तावदपरः ।

मध्यमोऽहमध्यानामुत्सिक्तानां च मध्यमः ।

मध्यमोऽहं क्षितौ भद्र भ्रातृणामपि मध्यमः ॥ २८ ॥

घटोत्कचः-भवितव्यम् ।

मीमः—अपि च,

मध्यमः पद्भूतानां पार्थिवानां च मध्यमः ।

भये च मध्यमो लोके सर्वकार्येषु मध्यमः ॥ २९ ॥

वृद्धः—

मध्यमस्त्विति संप्रोक्ते नूनं पाण्डवमध्यमः ।

अस्मान्मोक्षमिहायातो दर्शान्मृत्योरिवोत्थितः ॥ ३० ॥

(प्रविश्य)

मध्यमः—

अस्यामाचम्य पद्भिन्यां परलोकेषु दुर्लभम् ।

आत्मनैवात्मनो दत्तं पद्मपत्रोज्ज्वलं जलम् ॥ ३१ ॥

(उपगम्य) भोः पुरुष ! प्राप्तोऽस्मि ।

घटोत्कचः—भवानिं दानिं खल्वसि मध्यमः । मध्यम ! इत इतः ।

३ वृद्धः—(मीमसेनमुपगम्य) भो मध्यम ! परित्रायस्व ब्राह्मणकुलम् ।

मीमः—न भेतव्यम् न भेतव्यम् । मध्यमोऽहमभिवादये ।

वृद्धः—धायुरिव दीर्घायुर्भवे ।

६ मीमः—अनुगृहीतोऽस्मि । कुतो भयमार्यस्य ।

वृद्धः—श्रूयताम् । अहं खलु कुरुराजेन युधिष्ठिरेणाधिष्ठितपूर्वे

कुरुजाङ्गले यूपमामवास्तव्यो माठरसगोत्रश्च कल्पशाखाध्वर्युः

९ केशवदासो नाम ब्राह्मणः । तस्य ममोत्तरस्यां दिशि उद्यामकप्राम-

वासी मातुलः कौशिकसगोत्रो यज्ञबन्धुर्नामास्ति । तस्य पुत्रोपनय-

नार्थं सकलत्रोऽस्मि प्रस्थितः ।

१२ मीमः—अरिष्टोऽस्तु पन्थाः । ततस्ततः ।

वृद्धः—ततो मामेष हि—

१. भवे । २. प्राप्तवान् इदानीं खल्वसि ।

सजलजलद्गात्र. पद्मपत्रायताक्षो

मृगपतिगतिलीलो राक्षसः प्रोषदंष्ट्रः ।

जगति विगतशङ्कस्त्वद्विधानां समक्षं

ससुतपरिजनं भो ! हन्तुकामोऽभ्युपैति ॥ ३२ ॥

मीमः—एवम् । अनेन ब्राह्मणजनस्य मार्गविघ्न. कृतः । भवतु
निग्रहिष्यामि तावदेनम् । भोः पुरुष ! तिष्ठ तिष्ठ ।

३ घटोत्कच.—एष स्थितोऽस्मि ।

मीमः—किमर्थं ब्राह्मणजनमपैराध्यसि ।

पुत्रनक्षत्रकीर्णस्य पत्नीकान्तप्रभस्य च ।

वृद्धस्य विप्रचन्द्रस्य भवान् राहुरिवोत्थितः ॥ ३३ ॥

घटोत्कच.—अथ किम् । राहुरेव ।

मीमः—आ,

निवृत्तव्यवहारोऽयं सदारस्तनयैः सह ।

सर्वापराधेऽवध्यत्वान्मुच्यतां द्विजसत्तमः ॥ ३४ ॥

घटोत्कचः—न मुच्यते ।

मीमः—(आत्मगतम्) भोः ! कस्य पुत्रेणानेन भवितव्यम् ।

भ्रातृणां मम सर्वेषां कोऽयं भोः ! गुणतस्करः ।

दृष्ट्वेवतद्वालशौण्डीर्यं सौभद्रस्य स्मरान्यहम् ॥ ३५ ॥

(प्रकाशम्) भोः पुरुष ! मुच्यताम् ।

घटोत्कचः—न मुच्यते ।

मुच्यतामिति विस्वब्धं ब्रवीति यदि मे पिता ।

न मुच्यते तथा ह्येष गृहीतो मातुराज्ञया ॥ ३६ ॥

१. पर (रा) स्वसि ।

मीमः—(आत्मगतम्) कथं मातुराज्ञेति । अहो गुरुशुभ्रपुः खल्वयं तपस्वी ।

माता किल मनुष्याणां दैवतानां च दैवतम् ।

मातुराज्ञां पुरस्कृत्य वयमेतां दशां गताः ॥ ३७ ॥

(प्रकाशम्) भोः पुरुष ! प्रष्टव्यं खलु तावदस्ति ।

घटोत्कचः—ब्रूहि ब्रूहि, शीघ्रम् ।

३ मीमः—का नाम भवतो माता ।

घटोत्कचः—श्रूयतां, हिडिम्बा नाम राक्षसी,

कौरव्यकुलदीपेन पाण्डवेन महात्मना ।

सन्नोधा या महाभागा पूर्णेन द्यौरिवेन्दुना ॥ ३८ ॥

मीमः—(सहर्षमात्मगतम्) एवं हिडिम्बायाः पुत्रोऽयम् । सदृशो ह्यस्य गर्वः ।

रूपं सत्त्वं बलं चैव पितृभिः सदृशं बहु ।

प्रजासु वीतकारुण्यं मनश्चैवास्य कीदृशम् ॥ ३९ ॥

(प्रकाशम्) भोः पुरुष ! मुच्यताम् ।

घटोत्कचः—न मुच्यते ।

३ मीमः—भो ब्राह्मण ! गृह्यतां तव पुत्रः । वयमेजमनुगमिष्यामः ।

द्वितीयः—मा मा भवानेवम् ।

त्वक्काः प्रागेव मे प्राणाः गुरुप्राणेष्वपेक्षया ।

युवा रूपगुणोपेतो भवांस्तिष्ठतु भूतले ॥ ४० ॥

मीमः—आर्य ! मा मैवम् । क्षत्रियकुलोत्पन्नोऽहम् । पूज्यतमाः खलु

ब्राह्मणाः । तस्माच्छरीरेण ब्राह्मणशरीरं विनिमातुमिच्छामि ।

६ घटोत्कचः—एवं क्षत्रियोऽयं, तेनास्य दर्पः । भवतु, इममेव हत्वा

नेष्यामि । अथ केनायं धारितः ।

१. *रिवात्मना ।

मीमः—मया ।

९ घटोत्कचः—किं त्वया ।

मीमः—अथ किम् ।

घटोत्कचः—तेन हि भवानेवागच्छतु ।

१२ मीमः—एवमतिवर्षवीर्यान्नानुगच्छामि । यदि ते शक्तिरस्ति बला-
त्कारेण मां नय ।

घटोत्कचः—किं मां प्रत्यभिजानीते भवान् ।

१५ मीमः—मत्पुत्र इति जाने ।

घटोत्कचः—कथं कथं तव पुत्रोऽहम् ।

मीमः—कथं रुच्यति । मर्षयन्तु भवान् । सर्वाः प्रजाः क्षत्रियाणां

१८ पुत्रशब्देनाभिधीयन्ते । अत एव मयामिहितम् ।

घटोत्कचः—मीतानामायुधं गृहीतम् ।

मीमः—

शपामि सत्येन भयं न जाने ज्ञातुं तदिच्छामि भवत्समीपे ।

किंरूपमेतद्ब्रह्म भद्र तस्य गुणागुणज्ञः सदृशं प्रपत्स्ये ॥ ४१ ॥

घटोत्कचः—एष ते भयमुपदिशामि । गृह्यतामायुधम् ।

मीमः—आयुधमिति, गृहीतमेतत् ।

३ घटोत्कचः—कथमिष ।

मीमः—

काञ्चनस्त्वम्भसदृशो रिपूणां निघ्ने रतः ।

अयं तु दक्षिणो बाहुरायुधं सहजं मम ॥ ४२ ॥

घटोत्कचः—इदमुपपन्नं पितुर्मे मीमसेनस्य ।

मीमः—अथ कोऽयं मीमो नाम ।

१. अतिवीर्यमलं । २. सदृशं ।

विश्वकर्ता शिवः कृष्णः शक्रः शक्तिधरो यमः ।

एतेषु कथ्यतां भद्र केन ते सदृशः पिता ॥ ४३ ॥

घटोत्कचः—सर्वैः ।

मीमः—धिगनृतमेतत् ।

- ३ घटोत्कचः—कथं कथमनृतमित्याह । क्षिपसि मे गुरुम् । भवत्विमं स्थूलं वृक्षमुत्पादथ प्रहरामि । (उत्पाद्य प्रहरति ।) कथमनेनापि न शक्यते हन्तुम् । किं नु खलु करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एतद्गिरि-
६ कूटमुत्पादथ प्रहरामि ।

शैलकूटं मयाक्षिप्तं प्राणानादाय यास्यति ।

मीमः—

रुष्टोऽपि कुञ्जरो वन्यो न व्याघ्रं धर्षयेद्वने ॥ ४४ ॥

घटोत्कचः—(प्रहृत्य) कथमनेनापि न शक्यते हन्तुम् । किं नु खलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् ।

नन्वहं मीमसेनस्य पुत्रः पौत्रो नभस्वतः ।

तिष्ठेदानीं सुसन्नद्धो नियुद्धे नास्ति मत्समः ॥ ४५ ॥

(इत्युभौ नियुद्धं कुरुतः ।)

घटोत्कचः—(मीमसेनं बद्ध्वा)

व्रजसि कथमिह त्वं वीर्यमुद्धृष्य बाहो-

र्गज इव दृढपाशैः पीडितो मद्भुजाभ्याम् ।

मीमः—(आत्मगतम्) कथं गृहीतोऽस्म्यनेन । भोः सुयोधन ! वर्धते ते शत्रुपक्षः । कृतरक्षो भव । (प्रकाशम्) भोः पुरुष ! अवहितो

३ भव ।

घटोत्कचः—अवहितोऽस्मि ।

मीमः—(नियुद्धवन्धमवधूप)

व्यपनय बलदर्पं दृष्टसारोऽसि वीर ।

न हि मम परिरेदो विद्यते बाहुयुद्धे ॥ ४६ ॥

घटोत्कच.—कथमनेनापि न शक्यते हन्तुम् । किं नु खलु करिष्ये ।
भवतु, दृष्टम् । अस्ति मातृप्रसादलब्धो मायापाशः । तेन बन्धनं
३ नेष्यामि । कुतः खल्वापः । भो गिरे ! आपस्तावत् । हन्त खवति ।
(आचम्य मन्त्र जपति ।) भोः पुरुष !

मायापाशेन बद्धस्त्वं विवशोऽनुगमिष्यसि ।

राजसे रज्जुभिर्बद्धः शक्रध्वज इवोत्सवे ॥ ४७ ॥

(इति मायया बध्नाति ।)

मीमः— कथं मायापाशेन बद्धोऽस्मि । किमिदानीं करिष्ये । भवतु
३ दृष्टम् । अस्ति मे महेश्वरप्रसादाल्लब्धो मायापाशमोक्षो मन्त्रः ।
तं जपामि । कुतः खल्वापः । भो ब्राह्मणकुमार ! आनय कमण्डलु-
गता आपः ।

६ वृद्धः—इमा आपः ।

(मीम आदायाचम्य म न जप्त्वा मायामपनयति ।)

घटोत्कच—अये पतितः पाशः । किमिदानीं करिष्ये । भवतु, दृष्टम् ।
९ भो. पुरुष ! पूर्वसमयं स्मर ।

मीमः—समयमिति । एष स्मरामि । गच्छामतः । (उभौ परिक्रामतः ।)

वृद्धः—पुत्रकाः किं कुर्मः । अयं गच्छति वृकोदरः ।

आक्रम्य राक्षसनिभं ज्वलदुग्ररूप-

मुग्धेण बाहुवल्ग्वीर्यगुणेन युक्तम् ।

एष प्रयाति शनकैरवधूय शीघ्र-

मासारवर्षमिव गोवृषभस्तलीलम् ॥ ४८ ॥

१. न गमिष्यति ।

घटोत्कचः—इह तिष्ठ । त्वदागमनमम्बायै निवेदयामि ।

मीमः—बाढम् । गच्छ ।

३ घटोत्कचः—(उपसृत्य) अम्ब ! अयममिवादये । चिराभिलषितो
भवत्या आहारार्थमानीतो मानुषः ।

(प्रविश्य)

६ हिडिम्बा—जाद ! चिरं जीव । [जात ! चिरं जीव ।]

घटोत्कचः—अनुगृहितोऽस्मि ।

हिडिम्बा—जाद ! कीदिसो माणुसो आणीदो । [जात, कीदृशो

९ मानुष आनीतः ।]

घटोत्कचः—भवति रूपमात्रेण मानुषः । न वीर्येण ।

हिडिम्बा—किं ब्रह्मणो । [किं ब्राह्मणः ।]

१२ घटोत्कचः—न ब्राह्मणः ।

हिडिम्बा—आदु थेरो । [अथवा स्थविरः ।]

घटोत्कचः—न वृद्धः ।

१५ हिडिम्बा—किं बालो । [किं बालः ।]

घटोत्कचः—न बालः ।

हिडिम्बा—जइ एव्वं, पेक्खामि दाव णं । (उभौ परिक्रामतः ।) [यद्येवं

१८ पश्यामि तावदेनम् ।]

हिडिम्बा— किं एसो माणुसो आणीदो । [किमेव मानुष आनीतः ।]

घटोत्कचः—अम्ब ! कोऽयम् ।

२१ हिडिम्बा—उम्मत्तअ दव्वदं खु अम्हाअं । [उन्मत्तक दैवतं खत्वस्मा-
कम् ।

घटोत्कचः—आः कस्य दैवतम् ।

२४ हिडिम्बा— तव अ, मम अ । [तव च, मम च ।]

घटोत्कचः—कः प्रत्ययः ।

हिडिम्बा—अञं पश्यओ । जेदु अप्यउत्तो । [अयं प्रलयः !

२७ जयत्वार्यपुत्रः ।]

मीमः—(विलोक्य) का पुनरियम् । अये देवी हिडिम्बा ।

अस्माकं भ्रष्टराज्यानां भ्रमतां गहने वने ।

जातकारुण्यया देवि ! संतापो नाशितस्त्वया ॥ ४९ ॥

हिडिम्बे ! किमिदम् ।

हिडिम्बा—(कर्णे) अप्यउत्त । ईदिसं विअ । [आर्षपुत्र ! ईदशमिव ।]

३ मीमः—जात्या राश्रसी, न समुदाचारेण ।

हिडिम्बा—उम्मत्तअ ! अमिवादेहि पिदरं ! [उम्मत्तक ! अमिवादय
पितरम् ।]

६ घटोत्कचः—भोस्तात !

‘अज्ञानान्तु मया पूर्वं यद्भवान्नामिवाहितः ।

अस्य पुत्रापराधस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ५० ॥

अहं स धार्तराष्ट्रवनदवामिर्घटोत्कचोऽमिवादये । पुत्रचापलं क्षन्तु-
मर्हसि ।

३ मीमः—एहोहि पुत्र व्यतिक्रमकृतं क्षान्तमेव^१ । (इति परिष्वज्य)

अयं स धार्तराष्ट्रवनदवामिः । पुत्रापेक्षीणि सल्लु पितृहृदयानि ।

पुत्र, अतिवल्परक्रमो भव ।

६ घटोत्कचः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

वृद्धः—एवं मीमसेनपुत्रोऽयं घटोत्कचः ।

मीमः—पुत्र ! अमिवादयात्रभवन्तं केशवदासम् ।

९ घटोत्कचः—भगवन्नमिवादये ।

१. अयं श्लोकः मुद्रितपुस्तकेषु न दृश्यते । २. कान्तमेव । ३. धार्तराष्ट्र-
वनदवामिपुत्रापेक्षिणि ।

वृद्धः—पितृसदृशगुणाकीर्तिर्भव ।

घटोत्कचः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

१२ वृद्धः—भो वृकोदर ! रक्षितमस्मत्कुलं, स्वकुलमुद्धृतं च । गच्छाम-
स्तावत् ।

भीमः—

अनुमहात्तु भवतः सर्वमासीदिदं शुभम् ।

आश्रमोऽदूरतोऽस्माकं तत्र विश्रम्य गम्यताम् ॥ ५१ ॥

वृद्धः—कृतमातिथ्यमनेन जीवितप्रदानेन । तस्माद्गच्छामस्तावत् ।

भीमः—गच्छतु भवान् सकुटुम्बः पुनर्दर्शनाय ।

३ वृद्धः—वाढम् । प्रथमः कल्पः । (सपुत्रत्रयकलत्रो निष्क्रान्तः केशवदासः ।)

भीमः—द्विद्विम्बे ! इतस्तावत् । बत्स घटोत्कच ! इतस्तावत् । तत्र-
भवन्तं केशवदासं आश्रमपदद्वारमात्रमपि संभावयिष्यामः ।

यथा नदीनां प्रभवः समुद्रो

यथाहुतीनां प्रभवो हुताशनः ।

यथेन्द्रियाणां प्रभवं मनोऽपि

तथा प्रभुर्नो भगवानुपेन्द्रः ॥ ५२ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ मध्यमव्यायोगं नाम नाटकं समाप्तम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका ।

अनुग्रहाद्यु	I.	51	पुत्रनक्षत्र	I.	33
अस्माकं भ्रष्ट	I.	49	ग्रान्द्वजः श्रुत	I.	13
अस्यामाचम्य	I.	31	भोदशब्दोष्ण	I.	2
अज्ञानाद्यु	I.	50	भ्रातृणां मम	I.	35
आक्रम्य राक्षस	I.	48	भ्रान्तः सुते	I.	3
आपदं हि विता	I.	19	मध्यमः पञ्च	I.	29
इदं हि शून्यं	I.	10	मध्यमस्त्विति	I.	30
कलमदशन	I.	6	मध्यमोहं	I.	28
काञ्चनस्वग्म	I.	42	मम प्राणैर्गुरु	I.	16
किं यासि मद्	I.	8	माता किल मनुष्याणां	I.	37
कृत्कृत्यं शरीरं	I.	15	मायापाशेन	I.	47
कौरव्यकुल	I.	38	मुच्यतामिति	I.	36
खगशतविरुते	I.	25	यथानदीना	I.	51
महयुगल	I.	5	यद्यर्थितो द्विज	I.	14
जानामि सर्वत्र	I.	9	यस्मिन्शृङ्गो	I.	23
ज्येष्ठः श्रेष्ठः कुले	I.	17	युद्धप्रियाश्च	I.	11
ज्येष्ठो भ्राता	I.	18	रूपं सत्त्वं	I.	39
तरुण तरुणता	I.	24	वज्रपातो	I.	7
तरुण रविकर	I.	4	विनिमाय गुरु	I.	21
एकाः प्रागेव	I.	40	विश्वकर्ता शिवः	I.	43
घन्योऽस्मि यद्	I.	20	वज्रसि कथमिह	I.	46
नन्वहं भीम	I.	45	दापामि सख्येन	I.	41
निवृत्तस्यवहारो	I.	34	शैलकूटं	I.	44
पान्या चारित्र	I.	12	सजलजलद	I.	32
परिष्वजस्व गावं	I.	22	सिंहाकृतिः कनक	I.	27
पापास वोऽसुर	I.	1	सिंहास्यः सिंह	I.	26

दूतवाक्यस्य कथावस्तु ।

सर्वशत्रियकुलसंक्षयकारकस्य कुरुपाण्डवयुद्धस्य प्राक् श्रीकृष्णेन पाण्डवायै
दुर्योधनसभायां कृतं दौत्यमस्य नाटकस्य कथावस्तु ।

पात्राणि ।

कान्युकीयः—दुर्योधनस्य भृत्यो बादरायणः ।

दुर्योधनः—कौरवमुख्यः ।

वासुदेवः—पाण्डवदूतः श्रीकृष्णः ।

सुदर्शनः—श्रीकृष्णस्यायुधधरम् ।

धृतराष्ट्रः—दुर्योधनस्य पिता ।

॥ श्रीः ॥
 भासनाटकचक्रे
 दूतवाक्यम् ।

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

पादः पायादुपेन्द्रस्य सर्वलोकोत्सवः स यः ।

व्याविद्धो नमुचिर्येन तनुताम्रनखेन खे ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये किं नु सखु मयि विज्ञापनव्यग्रे
 शब्द इव श्रूयते । अङ्ग ! पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

भो भोः प्रतिहाराधिकृताः ! महाराजो दुर्योधनः समाग्रापयति ।

सूत्रधारः— भवतु, विज्ञातम् ।

उत्पन्ने धार्तराष्ट्राणां विरोधे पाण्डवैः सह ।

मन्त्रशालां रचयति भृत्यो दुर्योधनाक्षया ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति कञ्चुकीयः)

कञ्चुकीयः—भो भोः प्रतिहाराधिकृताः ! महाराजो दुर्योधनः सत्ता-

ज्ञापयति—अथ सर्वपार्थिवैः सह मन्त्रयितुमिच्छामि । महा-
 ह्यन्तां सर्वे राजान इति । (परिश्रम्यावलोक्य) अये क्षयं ॥ महाराजो
 दुर्योधन इति एवाभिवर्तते । य एषः,

श्यामो युवा सितदुकूलकृतोत्तरीयः

सच्छत्रचामरवरो रचिताङ्गरागः ।

श्रीमान् विभूषणमणियुतिरञ्जिताङ्गो

नक्षत्रमध्य इव पर्वगतः शशाङ्कः ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो दुर्योधनः ।)

दुर्योधनः—उद्धृतरोपमिव मे हृदयं सहर्षं

प्राप्तं रणोत्सवमिमं सहसा विचिन्त्य ।

इच्छामि पाण्डवबले बरवारणाना-

मुत्कृदत्तदन्तमुसलानि मुखानि कर्तुम् ॥ ४ ॥

काञ्चुकीयः—जयतु महाराजः । महाराजशासनात् समानीतं सर्व-
राजमण्डलम् ।

३ दुर्योधनः—सम्यक् कृतम् । प्रविश त्वमवरोधनम् ।

काञ्चुकीयः—यदाहापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः)

दुर्योधनः—आर्यो वैकर्णवर्षदेवौ ! उच्यताम्—अस्ति ममैकादशाक्षौ-

६ हिणीबलसमुदयः । अस्य कः सेनापतिर्भवितुमर्हति । किं किमाह-
तुर्भवन्तौ—महान् खल्वयमर्यः । मन्त्रयित्वा वक्तव्यमिति ।

सदृशमेतत् । तदागम्यतां मन्त्रशालामेव प्रविशामः । आचार्य

९ अभिवादये । प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । पितामह ! अभिवा-

दये । प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । मातुल ! अभिवादये ।

प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । आर्यो वैकर्णवर्षदेवौ ! प्रविशतां

१२ भवन्तौ । भो भोः सर्वक्षत्रियाः ! स्वैरं प्रविशन्तु भवन्तः । वयस्य !

कर्ण ! प्रविशामस्तावत् ।

(प्रविश्य)

१५ आचार्य ! एतत् कूर्मासनम्, आस्यताम् । पितामह ! एतत् सिंहा-

सनम्, आस्यताम् । मातुल ! एतच्चर्मासनम्, आस्यताम् । आर्यो

- वैकर्णवर्षदेवौ ! आसातां भवन्तौ ! भो भोः सर्वशत्रियाः !
 १८ स्वैरमासत्रां भवन्तः । किमिति किमिति महाराजो नास्ति इति ।
 अहो सेवाधर्मः । नन्वयमहमासे । वयस्य कर्ण ! त्वमप्यास्व ।
 (उपविश्य) आर्यो वैकर्णवर्षदेवौ ! उच्यताम्—अस्ति ममैकादशा-
 २१ क्षौहिणीबलसमुदयः । अस्य क सेनापतिर्भवितुमर्हतीति ।
 किमाह तु भवन्तौ—अत्रभवान् गान्धारराजो यक्ष्यतीति । भवतु,
 मातुलेनामिधीयताम् । किमाह मातुलः—अत्रभवति गाङ्गेये स्थिते
 २४ कोऽन्यः सेनापतिर्भवितुमर्हतीति । सम्यगाह मातुलः । भवतु
 भवतु, पितामह एव भवतु । वयमप्येतदमिलपामः ।

सेनानिनादपटहस्वनशङ्खनादे-

श्रण्डानिलाहृतमहोदधिनादकल्पैः ।

गाङ्गेयमूर्ध्नि पतितैरभिपेक्तोर्यैः

सार्धं पतन्तु हृदयानि नराधिपानाम् ॥ ५ ॥

(मविश्य)

- कान्बुकीय—जयतु महाराजः । एष सल्लु पाण्डवस्कन्धावाराद्
 ३ दौत्येनागतः पुरुषोत्तमो नारायणः ।
 दुर्योधनः—मा तावद् भो बादरायण ! । किं किं कंसभृत्यो दामोदर-
 स्त्र पुरुषोत्तमः । स गोपालकृस्तव पुरुषोत्तम । वार्हद्रियापहृतवि-
 ६ पयकीर्तिभोगस्तव पुरुषोत्तमः । अहो पार्थिवासन्नमाश्रितस्य भृत्य-
 जनस्य समुदाचारः । सगर्वं सत्यस्य वचनम् । आ अपध्वंस ।
 कान्बुकीयः—प्रसीदतु महाराजः । संभ्रमेण समुदाचारो विस्मृतः ।
 ९ (पादयोः पतति ।)
 दुर्योधनः—संभ्रम इति । आ मनुष्याणामस्त्येव संभ्रमः । उच्छिष्टोच्छिष्टो
 कान्बुकीय—अनुगृहीतोऽस्मि ।
 १२ दुर्योधन—इदानीं प्रसन्नोऽस्मि । क एष दूतः प्राप्तः ।

१. काञ्चुकीयः—दूतः प्राप्तः केशवः ।

दुर्योधनः—केशव इति । एवमेष्टव्यम् । अयमेव समुदाचारः । भो
१५ भो राजानः ! दौत्येनागतस्य केशवस्य किं युक्तम् । किमाहुर्भवन्तः—
अर्घ्यप्रदानेन पूजयितव्यः केशव इति । न मे रोचते । प्रहणम-
स्यात्र हितं पदयामि ।

प्रहणमुपगते तु वासुभद्रे
हृतनयना इव पाण्डवा भवेयुः ।

गतिमतिरहितेषु पाण्डवेषु

क्षितिरखिलापि भवेन्ममासपत्ना ॥ ६ ॥

अपि च योऽत्र केशवस्य प्रत्युत्थास्यति, स मया द्वादशसुवर्णभारेण
दण्ड्यः । तदप्रमत्ता भवतु भवन्तः । को नु खलु ममाप्रत्युत्था-
३ नस्योपायः । हन्त दृष्ट उपायः । बादरायण ! आनीयतां स
चित्रपटो ननु, यत्र द्रौपदीकेशाम्बरावकर्षणमालिखितम् ।
(अपवार्य) तस्मिन् दृष्टिविन्यासं कुर्वन् नोत्थास्यामि केशवस्य ।
६ काञ्चुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु
महाराजः । अयं स चित्रपटः ।

दुर्योधनः—ममाग्रतः प्रसारय ।

९ काञ्चुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (प्रसारयति ।)

दुर्योधनः—अहो दर्शनीयोऽयं चित्रपटः । एष दुःशासनो द्रौपदी
केशहस्ते गृहीतवान् । एषा खलु द्रौपदी,

दुःशासनपरामृष्टा सम्भ्रमोत्फुल्ललोचना ।

राहुवक्त्रान्तरगता चन्द्रलेखेव शोभते ॥ ७ ॥

एष दुरात्मा भीमः सर्वराजसमक्षमवमानितां द्रौपदीं दृष्ट्वा प्रवृद्धा-
मर्षः सभास्तम्भं तुलयति । एष युधिष्ठिरः,

सत्यधर्मघृणायुक्तो द्यूतविभ्रष्टचेतनः ।

करोत्यपाङ्गविक्षेपैः शान्तामर्षं वृकोदरम् ॥ ८ ॥

एष इदानीमर्जुन',

रोपाकुलाक्षः स्फुरिताधरोष्ठ—

स्तृणाय मत्वा रिपुमण्डलं तत् ।

उत्सादयिष्यन्निव सर्वराहः

शनैः समाकर्षति गाण्डिवज्याम् ॥ ९ ॥

एष युधिष्ठिरोऽर्जुनं निवारयति । एतौ नकुलसहदेवौ,

कृतपरिकरबन्धौ चर्मनिखिशहस्तौ

परुषितमुखरागौ स्पष्टदष्टाधरोष्ठौ ।

विगतमरणशङ्कौ सत्वरं भ्रातरं मे

हरिनिव मृगपोतौ तेजसाभिप्रयातौ ॥ १० ॥

एष युधिष्ठिरः कुमारबुपेत्य निवारयति—

नीचोऽहमेव विपरीतमतिः कथं या

रोषं परित्यजतमद्य नयानयहौ ।

द्यूताधिकारमवमानममृष्यमाणाः

सत्त्वाधिकेषु वचनीयपराक्रमाः स्युः ॥ ११ ॥

इति । एष गान्धारराजः,

अक्षान् क्षिपन् सकितव्यं प्रहसन् सगर्वं

सङ्कोचयन्निव मुदं द्विपतां स्वकीर्त्या ।

स्यैरासनो द्रुपदराजमुतां रुदन्तीं

काक्षेण पश्यति लिखत्यभिरुं नयद्गः ॥ १२ ॥

एतावाचार्यपितामहौ तां दृष्ट्वा उज्जायमानौ पदान्तान्दार्हितमुत्तौ

स्थितौ । अहो अस्य चर्णाढ्यता । अहो भावोपपन्नता । अहो युक्त-
३ लेखता । सुव्यक्तमालिखितोऽयं चित्रपटः । प्रीतोऽस्मि । कोऽत्र ।
काञ्चुकीयः—जयतु महाराजः ।

दुर्योधनः—बादरायण ! आनीयतां स विहगवाहनमात्रविस्मितो दूतः ।
६ काञ्चुकीयः—यदाहापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः)

दुर्योधनः—वयस्य कर्ण !

प्राप्तः किलाद्य वचनादिहं पाण्डवानां

दौत्येन भृत्य इव कृष्णमतिः स कृष्णः ।

श्रोतुं सखे ! त्वमपि सज्जय कर्ण ! कर्णौ

नारीमृदूनि वचनानि युधिष्ठिरस्य ॥ १३ ॥

(ततः प्रविशति वासुदेवः काञ्चुकीयश्च ।)

३ वासुदेवः—अद्य खलु धर्मराजवचनाद् धनजयाकृत्रिममित्रतया
चाहवदर्पमनुक्तग्राहिणं सुयोधनं प्रति मयाप्यनुचितदौत्यसमयोऽ-
नुष्ठितः । अथ च,

कृष्णापराभवभुवा रिपुवाहिनीभ—

कुम्भस्थलीदलनतीक्ष्णगदाधरस्य ।

भीमस्य कोपशिखिना युधि पार्थपत्त्रि—

चण्डानिलैश्च कुरुवंशवनं विनष्टम् ॥ १४ ॥

इदं सुयोधनशिविरम् । इह हि,

आवासाः पार्थिवानां सुरपुरसदृशाः स्वच्छन्दविहिता

विस्तीर्णाः शस्त्रशाला बहुविधकरणैः शस्त्रैरुपचिताः ।

हेपन्ते मन्दुरास्थास्तुरगवरघटा बृंहन्ति करिण

ऐश्वर्यं स्फीतमेतत् स्वजनपरिभवादासन्नविलयम् ॥ १५ ॥

भोः !

दुष्टवादी गुणद्वेषी शठः स्वजननिर्दयः ।

सुयोधनो हि मां दृष्ट्वा नैव कार्यं करिष्यति ॥ १६ ॥

भो वादरायण ! किं प्रवेष्टव्यम् ।

काञ्चुकीय.—अथ किमथ किम् । प्रवेष्टुमर्हति पद्मनाभः ।

३ वासुदेवः—(प्रविश्य) कथं कथं मां दृष्ट्वा संभ्रान्ताः सर्वक्षत्रियाः ।
अलमलं संभ्रमेण । स्वैरमासतां भवन्तः ।

५ दुयोधनः—कथं कथं केशवं दृष्ट्वा संभ्रान्ताः सर्वक्षत्रियाः । अल
६ गलं संभ्रमेण । स्मरणीयः पूर्वमाश्रावितो दण्डः । नन्वहमाहता ।
वासुदेवः—भो, सुयोधन ! किमात्से ।

दुयोधनः—(आसनात् पतित्वा आत्मगतम्) सुव्यक्तं प्राप्त एव केशवः ।

उत्साहेन मतिं कृत्वायासीनोऽस्मि समाहितः ।

केशवस्य प्रभावेन चलितोऽस्त्यासनादहम् ॥ १७ ॥

अहो बहुमायोऽयं दूतः । (प्रकाशम्) भो दूत ! एतदासन-
मास्यताम् ।

३ वासुदेवः—आचार्य ! आस्यताम् । गान्धेयप्रमुखा राजानः ! स्वैर-
मासतां भवन्तः । वयमप्युपविशामः । (उपविश्य) अहो दर्शनी-
योऽयं चित्रपटः । मा तावत् । द्रौपदीकेशधर्षणमत्रालिखितम् ।

५ अहो तु खलु,

१ सुयोधनोऽयं स्वजनावमानं पराक्रमं पश्यति बालिशत्वात् ।

को नाम लोके स्वयमात्मदोषमुद्धाटयेन्नष्टघृणः समासु ॥ १८ ॥

आः अपनीयतामेप चित्रपटः ।

दुयोधनः—वादरायण ! अपनीयतां किल चित्रपटः ।

३ काञ्चुकीय—यदाज्ञापयति महाराजः । (अपनयति ।)

१ दुयोधनः—भो दूत !

धर्मात्मजो वायुसुतश्च भीमो भ्रातार्जुनो मे त्रिदशेन्द्रसूनुः ।

यमौ च तावन्धिसुतौ विनीतौ सर्वे सभृत्याः कुशलोपपन्नाः ॥१९॥

वासुदेवः—सदृशमेतद् गान्धारीपुत्रस्य । अथ किमथ किम् । कुशलिनः सर्वे । भवतो राज्ये शरीरे वाह्यभ्यन्तरे च कुशलमनामयं

३ च पृष्ट्वा विज्ञापयन्ति युधिष्ठिरादयः पाण्डवाः—

अनुभूतं महद् दुःखं संपूर्णः समयः स च ।

अस्माकमपि धर्म्यं यद् दायार्थं तद् विभज्यताम् ॥ २० ॥

इति ।

दुर्योधनः—कथं कथं दायार्थमिति ।

वने पितृव्यो मृगयाप्रसङ्गतः कृतापराधो मुनिशापमाप्तवान् ।

तदाप्रभृत्येव स दारनिस्पृहः परात्मजानां पितृतां कथं व्रजेत् ॥२१॥

वासुदेवः—पुराविदं भवन्तं पृच्छामि ।

विचित्रवीर्यो विपथी विपत्तिं क्षयेण यातः पुनरम्बिकायाम् ।

व्यासेन जातो घृतराष्ट्र एष लभेत राज्यं जनकः कथं ते ॥ २२ ॥

मा मा भवान्

एवं परस्परविरोधविवर्धनेन

शीघ्रं भवेत् कुरुकुलं नृप ! नामशेषम् ।

तत् कर्तुमर्हति भवानपकृष्य रोषं

यत् त्वां युधिष्ठिरमुखाः प्रणयाद् द्रुवन्ति ॥ २३ ॥

दुर्योधनः—भो दूत ! न जानाति भवान् राज्यव्यवहारम् ।

राज्यं नाम नृपात्मजैः सहृदयैर्जित्वा रिपून् भुज्यते

तल्लोके न तु याच्यते न तु पुनर्दीनाय वा दीयते ।

काङ्क्षा चेन्नृपतित्वमाप्सुमचिरात् कुर्वन्तु ते साहसं

स्वैरं वा प्रविशन्तु शान्तमतिमिर्जुष्टं शमायाध्रमम् ॥२४॥

वासुदेवः—भो सुयोधन ! अलं बन्धुजने परुषमभिधातुम् ।

पुण्यसञ्चयसम्प्राप्तमधिगम्य नृपश्रियम् ।

वञ्चयेद् यः सुहृद्वन्धून् स भवेद् विफलश्रमः ॥ २५ ॥

दुर्योधनः—

स्यालं तव गुरोर्भूषं कंसं प्रति न ते दया ।

कथमस्माकमेवं स्यात् तेषु नित्यापकारिषु ॥ २६ ॥

वासुदेवः—अलं तन्महोपतो ज्ञातुम् ।

कृत्वा पुत्रवियोगार्ता बहुशो जननीं मम ।

वृद्धं स्वपितरं वद्ध्वा हतोऽयं मृत्युना स्वयम् ॥ २७ ॥

दुर्योधनः—सर्वथा वञ्चितस्त्वया कंसः । अलमात्मस्त्वेन । न शौर्य-
मेतत् । पश्य,

जामातृनाशव्यसनामितप्ते रोषामिभूते मगधेश्वरेऽथ ।

पलायमानस्य भयातुरस्य शौर्यं तदेतत् क्व गतं तवासीत् ॥ २८ ॥

वासुदेवः—भो सुयोधन ! देशकालावस्थापेक्षितं रज्जुः शौर्यं नया
नुगामिनाम् । इह तिष्ठतु तावदस्मद्रतः परिहासः । स्वकार्य-
मनुष्ठीयताम् ।

कर्तव्यो भ्रातृषु स्नेहो विस्मर्तव्या गुणेतराः ।

सम्बन्धो बन्धुभिः श्रेयान् लोकयोरुभयोरपि ॥ २९ ॥

दुर्योधनः—

देवात्मजैर्मनुष्याणां कथं वा बन्धुता भवेत् ।

विष्टपेपणमेतावत् पर्याप्तं छिद्यतां कथा ॥ ३० ॥

वासुदेवः— (आत्मगतम्)

प्रसाद्यमानः साम्नायं न स्वभावं विमुञ्चति ।

हन्त संक्षोभयाम्येनं वचोभिः परुषाक्षरैः ॥ ३१ ॥

(प्रकाशम्) भो सुयोधन ! किं न जानीषेऽर्जुनस्य बलपराक्रमम् ।
दुर्योधनः—न जाने ।

॥ ३१ ॥ वासुदेवः—भोः ! श्रूयतां,

कैरातं वपुरास्थितः पशुपतिर्युद्धेन संतोषितो

बह्वैः खाण्डवमश्रतः सुमहती वृष्टिः शरैश्छादिता ।

देवेन्द्रार्तिकरा निघातकवचा नीताः क्षयं लीलया

नन्वेकेन तदा विराटनगरे भीष्मादयो निर्जिताः ॥ ३२ ॥

अपि च, तवापि प्रत्यक्षमपरं कथयामि ।

ननु त्वं चित्रसेनेन नीयमानो नभस्तलम् ।

विक्रोशन् घोपयात्रायां फल्गुनेनैव मोक्षितः ॥ ३३ ॥

किं बहुना,

दातुमर्हसि मद्वाक्याद् राज्यार्धं धृतराष्ट्रज । ।

अन्यथा सागरान्तां गां हरिष्यन्ति हि पाण्डवाः ॥ ३४ ॥

दुर्योधनः—कथं कथम् । हरिष्यन्ति हि पाण्डवाः ।

प्रहरति यदि युद्धे मारुतो भीमरूपी

प्रहरति यदि साक्षात् पार्थरूपेण शक्रः ।

परुषवचनदक्ष ! त्वद्वचोभिर्न दास्ये

तृणमपि पितृभुक्ते वीर्यगुप्ते स्वराज्ये ॥ ३५ ॥

वासुदेवः—भोः कुरुकुलकलङ्कभूत ! अयशोलुब्ध ! धयं किल तृणा-
न्तरामिभाषकाः ।

३ दुर्योधनः—भो गोपालक ! तृणान्तराभिभाष्यो भवान् ।

अवध्यां प्रमदां हत्वा हयं गोवृषमेव च ।

॥ महानपि सुनिर्लज्जो बल्लुमिच्छसि साधुभिः ॥ ३६ ॥

वासुदेवः—भोः सुयोधन ! ननु क्षिपसि माम् ।

दुर्योधनः—आः, अभाष्यस्त्वम् ।

अहमवधृतपाण्डरातपत्रो द्विजवरहस्तधृताम्बुसिक्तमूर्धा ।

अवनतनृपमण्डलानुयात्रैः सह कथयामि भवद्विधैर्न भाषे ॥३७॥

वासुदेवः—न व्याहरति किल मां सुयोधनः । भोः !

शठ ! बान्धवनिःस्नेह ! काक ! केकर ! पिङ्गल ! !

त्वदर्थात् कुरुवंशोऽयमचिरान्नाशमेप्यति ॥ ३८ ॥

भो भो राजानः ! गच्छामस्तावत् ।

दुर्योधनः—कथं यास्यति किल केशवः । दुःशासन ! दुर्मर्षण !

३ दुर्मुख ! दुर्बुद्धे ! दुष्टेश्वर ! दूतसमुदाचारमतिक्रान्तः केशवो बध्य-

वाम् । कथमशक्ताः । दुःशासन ! न समर्षः खल्वसि ।

करितुरगनिहन्ता कंसहन्ता स कृष्णः

पशुपकुलनिवासादानुजीव्यानमिहः ।

हृतभुजबलवीर्यः पार्थिवानां समक्षं

स्ववचनकृतदोषो बध्यतामेव शीघ्रम् ॥ ३९ ॥

अयमशक्तः । मातुल ! बध्यतामयं केशवः । कथं पराङ्मुखः

पतति । भवतु, अहमेव पार्श्वध्नामि । (उपसर्पति ।)

३ वासुदेवः—कथं बद्धुकामो मां किल सुयोधनः । भवतु, सुयोधनस्य

सामर्थ्यं पश्यामि । (विश्वरूपमास्थितः ।)

दुर्योधनः—भो दूत !

सृजसि यदि समन्ताद् देवमायाः स्वमायाः

प्रहरसि यदि वा त्वं दुर्निवारैः सुरालैः ।

ह्यगजवृषभाणां पातनाज्जातदर्पो

नरपतिगणमध्ये बध्यसे त्वं मयाद्य ॥ ४० ॥

आः तिष्ठेदानीम् । कथं न दृष्टः केशवः । अयं केशवः । अहो ह्रस्वत्वं केशवस्य । आः तिष्ठेदानीम् । कथं न दृष्टः केशवः । अयं केशवः । अहो दीर्घत्वं केशवस्य । कथं न दृष्टः केशवः । अयं केशवः । सर्वत्र मन्त्रशालायां केशवा भवन्ति । किमिदानीं करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । भो भो राजानः ! एकेनैकः केशवो वध्यताम् । कथं स्वयमेव पार्श्वद्वाराः पतन्ति राजानः । साधु भो जन्मकं । साधु !

मत्कार्मुकोदरविनिःसृतबाणजालै-

र्विद्वक्षरक्षतजरञ्जितसर्वगात्रम् ।

पश्यन्तु पाण्डुतनयाः शिविरोपनीतं

त्यां वाष्परुद्धनयनाः परिनिःश्वसन्तः ॥ ४१ ॥

(निष्क्रान्तः)

वासुदेवः-भवतु, पाण्डवानां कार्यमहमेव साधयामि । भोः सुदर्शन ! इतस्तावत् ।

(ततः प्रविशति सुदर्शनः ।)

सुदर्शनः-एष भोः ।

श्रुत्वा गिरं भगवतो विपुलप्रसादा-

न्निर्घावितोऽस्मि परिवारिततोयदौघः ।

कस्मिन् खलु प्रकुपितः कमलायताक्षः

कस्याद्य मूर्धनि मया प्रविजृम्भितव्यम् ॥ ४२ ॥

क नु खलु भगवान् नारायणः ।

अव्यक्ताद्विरचिन्त्यात्मा लोकसंरक्षणोद्यतः ।

एकोऽनेकवपुः श्रीमान् द्विशद्वलनिपूदनः ॥ ४३ ॥

(विलोक्य) अये अयं भगवान् हस्तिनपुरद्वारे दूतसमुदाचारेणोपस्थितः ॥ कुतः । खल्पापः, कुतः खल्यापः । भगवति आकाशगङ्गे ।

आपस्तान् । हन्त स्रवति । (आचम्पोपसृत) जयतु भगवान्
नारायणः । (प्रगमति ।)

१ वासुदेव.—सुदर्शन ! अप्रतिहतपराक्रमो भव ।

सुदर्शनः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

वासुदेव.—दिष्टया भवान् कर्मकाले प्राप्तः ।

६ सुदर्शन.—कथं कथं कर्मकाल इति । आज्ञापयतु भगवानाज्ञापयतु ।

किं मेरुमन्दरकुलं परिवर्तयामि

संक्षोभयामि सकलं मकरालयं वा ।

नक्षत्रवंशमखिलं भुवि पातयामि

नाशक्यमस्ति मम देव ! तत्र प्रसादान् ॥ ४४ ॥

वासुदेवः—भोः सुदर्शन ! इतस्त्वापत् । भोः सुयोधन !

यदि लवणजलं वा कन्दरं वा गिरीणां

ग्रहगणचरितं वा वायुमार्गं प्रयासि ।

मम भुजबलयोगप्राप्तसंजातवेगं

भवतु चपल ! चक्रं कालचक्रं तवाद्य ॥ ४५ ॥

सुदर्शनः—भो. सुयोधनहतक । (इति पुनर्विचार्य) प्रसीदतु
प्रसीदतु भगवान् नारायणः ।

महीभारापनयनं कर्तुं जातस्य भूतले ।

अस्मिन्नेव गते देव ! नतु स्याद् विफलः श्रमः ॥ ४६ ॥

वासुदेव.—सुदर्शन ! रोषात् समुदाचारो नावेक्षितः । गम्यतां
स्वनिलयमेव ।

सुदर्शन.—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । कथं कथं गोपालक
इति । त्रिचरणातिक्रान्तत्रिलोको नारायणः खल्वत्रभवान्

व्रजन्तु भवन्तः । यावद् गच्छामि । अये एतद् भगवदायुधवरं
६ शार्ङ्गं प्राप्तम् ।

तनुमृदुललिताङ्गं स्त्रीस्वभावोपपन्नं
हरिकरधृतमध्यं शत्रुसङ्गैककालः ।
कनकखचितपृष्ठं भाति कृष्णस्य पार्श्वे
नवसरिल्लदपार्श्वे चारुविद्युल्लतेव ॥ ४७ ॥

भो भोः ! प्रशान्तरोपो भगवान् नारायणः । गम्यतां स्वनिलयमेव ।
हन्त निवृत्तः । यावद् गच्छामि । अये इयं कौमोदकी प्राप्ता ।

मणिकनकविचित्रा चित्रमालोत्तरीया
सुररिपुगणगात्रध्वंसने जाततृष्णा ।
गिरिवरतटरूपा दुर्निवारातिवीर्या
व्रजति नभसि शीघ्रं मेघवृन्दानुयात्रा ॥ ४८ ॥

हे कौमोदकि ! प्रशान्तरोपो भगवान् नारायणः । हन्त निवृत्ता ।
यावद् गच्छामि । अये अयं पाञ्चजन्यः प्राप्तः ।

पूर्णेन्दुकुन्दकुमुदोदरहारगौरो
नारायणाननसरोजकृतप्रसादः ।
यस्य स्वनं प्रलयसागरघोषतुल्यं
गर्भा निशम्य निपतन्त्यसुराङ्गनानाम् ॥ ४९ ॥

हे पाञ्चजन्य ! प्रशान्तरोपो भगवान् । गम्यताम् । हन्त निवृत्तः ।
अये नन्दकासिः प्राप्तः ।

वनिताविग्रहो युद्धे महासुरभयङ्करः ।
प्रयाति गगने शीघ्रं महोल्केव विभात्ययम् ॥ ५० ॥

हे नन्दक ! प्रशान्तरोपो भगवान् । गम्यताम् । हन्त निवृत्तः ।
यावद् गच्छामि । अये एतानि भगवदायुधवराणि ।

सोऽयं खड्गः सरांशोरपहसिततनुः स्वैः करैर्नन्दकारयः

सेयं कौमोदकी या सुररिपुकठिनोरःस्यलक्षोददक्षा ।

सैषा शार्ङ्गाभिधाना प्रलयधनरयज्यारवा चापरेस्ता

सोऽयं गम्भीरघोषः शशिकरविशदः शङ्कराद् पाञ्चजन्यः ॥५१॥

हे शार्ङ्ग ! कौमोदकि ! पाञ्चजन्य !

दैत्यान्तकृन्नन्दक ! शत्रुवहे ! ।

प्रशान्तरोपो भगवान् मुरारिः

स्वस्थानमेवात्र हि गच्छ साधत् ॥ ५२ ॥

हन्त निवृत्ताः । यावद् गच्छामि । अये अत्युद्धृतो वायुः । अति-

तपत्यादित्यः । चलिताः पर्वताः । क्षुब्धाः सागराः । पतिताः वृक्षाः ।

३ भ्रान्ता मेघाः । प्रलीना वासुकिप्रभृतयो भुजङ्गेश्वराः । किन्तु खल्वि-

दम् । अये अयं भगवतो वाहनो गरुडः प्राप्तः ।

सुरासुराणां परिखेदलब्धं येनामृतं मातृधिमोक्षणार्थम् ।

आच्छिन्नमासीद् द्विपतो मुरारेस्त्वामुद्वहामीति वरोऽपि दत्तः ॥५३॥

हे काश्यपप्रियसुत ! गरुड ! प्रशान्तरोपो भगवान् देवदेवेशः ।

गम्यतां स्वनिलयमेव । हन्त निवृत्तः । यावद् गच्छामि ।

एते + + + + + + + + + +

+ + + संध्रमचलन्मकुटोत्तमाङ्गाः ।

रुष्टेऽच्युते विगतकान्तिगुणाः प्रशान्तं

श्रुत्वा श्रयन्ति सदनानि निवृत्ततापाः ॥ ५४ ॥

यावदहमपि कान्तां मेरुगुहामेव यास्यामि । (निष्क्रान्तः ।)

वासुदेवः—यावदहमपि पाण्डवशिविरमेव यास्यामि ।

३

(नेपथ्ये)

न खलु न खलु गन्तव्यम् ।

वासुदेवः—अये वृद्धराजस्वर इव । भो राजन् ! एष स्थितोऽस्मि ।

६ (ततः प्रविशति घृतराष्ट्रः ।)

घृतराष्ट्रः—क नु खलु भगवान् नारायणः । क नु खलु भगवान्

१ पाण्डवश्रेयस्करः । क नु खलु भगवान् विभ्रप्रियः । क नु खलु भगवान्

२ देवकीनन्दनः ।

मम पुत्रापराधात् तु शार्ङ्गपाणे ! तवाधुना ।

एतन्मे त्रिदशाध्यक्ष ! पादयोः पतितं शिरः ॥ ५५ ॥

वासुदेवः—हा धिक् पतितोऽन्नभवान् । उतिष्ठोत्तिष्ठ ।

घृतराष्ट्रः—अनुगृहीतोऽस्मि । भगवन् ! इदमर्घ्यं पाद्यं च प्रति-

३ गृह्यताम् ।

वासुदेवः—सर्वं गृह्णामि । किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

घृतराष्ट्रः—यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतःपरमिच्छामि ।

६ वासुदेवः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

घृतराष्ट्रः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । (निष्क्रान्तः ।)

(भरतवाक्यम्)

इमां सागरपर्यन्तां हिमवद्विन्ध्यकुण्डलाम् ।

महीमेकातपत्राङ्कां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ ५६ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

दूतवाक्यं समाप्तम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अक्षात् क्षिपन्	I.	12	नीचोऽइमेव	I.	11
अनुभूतं महद्	I.	20	पादः पायात्	I.	1
अवध्यां प्रमदां	I.	36	पुण्यसंचय	I.	15
अप्यक्तादि	I.	43	पूर्णेन्दुकुन्द	I.	49
अहमवष्टव	I.	37	प्रसाधमानः	I.	31
भावासाः पार्थिवानाम्	I.	15	प्रहरति यदि	I.	35
इमां सागर	I.	56	प्राप्तः क्लिष्य	I.	13
उत्पन्ने घातेराष्ट्राणाम्	I.	2	मणिकनक	I.	48
उत्साहेन मतिम्	I.	17	मत्कामुकोदर	I.	41
उद्घृत्तरोप	I.	4	मम पुत्रापराधात्	I.	55
एते × × ×	I.	54	महीभारापतयनम्	I.	46
एव परस्पर	I.	23	यदि छवणजलम्	I.	45
करितुरगनिहन्ता	I.	39	राज्यं भाम	I.	24
कर्तव्यो आतृषु	I.	29	रोपाकुलाक्ष	I.	9
किं मेरुमन्दर	I.	44	वनिताविप्रहो	I.	50
कृतपरिकरबन्धी	I.	10	वने पितृन्पो	I.	21
कृत्वा पुत्रवियोगार्तां	I.	27	निचिन्नवीर्यो	I.	22
कृष्णापरामव	I.	14	शठ यांचव	I.	38
कैरावं वपु	I.	32	इयानो सुवा	I.	3
प्रहणमुपगते	I.	6	श्रुत्वा गिरं	I.	42
जामातृनाश	I.	78	सत्यधर्मघृणा	I.	8
तनुमृदुल	I.	47	सुयोधनोऽय	I.	18
दालुमर्हेति	I.	34	सुरासुराणां	I.	53
दुःशासनपरा	I.	7	सृजसि यदि	I.	40
दुष्टवादी गुण	I.	16	सेनानिनात्	I.	5
देवात्मजैर्मनुष्याणां	I.	30	सोऽय खद्गः	I.	51
धर्मात्मजौ	I.	19	स्याल तव	I.	26
ननु एवं धिय	I.	33	हे शाङ्गकौमोदकि	I.	32

दूतघटोत्कचस्य कथावस्तु ।

अथ प्रवृत्ते कुलविग्रहे बहुभिर्मिलित्वा वीरववीरैर्नालोऽमिमन्युर्निहतः ।
ततो श्रीकृष्णप्रेरितो घटोत्कचो दुर्योधनपक्षे दौत्येन प्राप्तः । ततो दुर्योधनेन
प्रतिसंदिष्टम्— “ मम वचनादेवं स कृष्णः वक्तव्यः— तिष्ठ त्व सह पाण्डवैः
प्रतिवचो दास्यामि ते सायकैरिति ” । अथ संदर्भोऽपूर्वः क्विना स्वयमुत्प्रेक्ष्य
निवदः ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

- धृतराष्ट्रः—बृहदो दुर्योधनपिता ।
- मटः—जयभ्रातो वार्ताहरः ।
- दुर्योधनः—कुरुराजः ।
- दुश्शासनः—कुरुराजस्य यवीयान् भ्राता ।
- शकुनिः—मातुलः कुरुराजस्य ।
- घटोत्कचः—दौत्येनागतो भीमपुत्रो राक्षसः ।

स्त्रियः—

- गान्धारी—माता दुर्योधनस्य ।
- दुःशला—स्वसा दुर्योधनस्य, जयद्रथपत्नी ।
- प्रतिहारी—राजकुले द्वारपालिका ।

॥ श्रीः ॥
भासनाटकचक्रे
दूतघटोत्कचम् ।

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

नारायणस्त्रिभुवनैकपरायणो वः
पायादुपायशतयुक्तिकरः सुराणाम् ।
लोकत्रयाधिरतनाटकतन्त्रवस्तु-

प्रस्तावनप्रतिसमापनसूत्रधारः ॥ १ ॥

(परिक्रम्य) एवमार्यमिश्रान्विज्ञापयामि । अये किं नु खलु मयि
विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव ध्रुयते । अङ्ग पश्यामि ।

३ (नेपथ्ये)

भो भो निवेद्यतां निवेद्यतां तावत् ।

सूत्रधार.—भवतु । विज्ञातम् । एष खलु संशप्तकानीकनिवाहिते^१

६ जनार्दनसहाये धनअये तदनन्तरमुपगतमीप्सवधामर्षितैर्घातैराष्ट्रेः
परिवार्य निपातित. कुमारोऽभिमन्यु । तथाहि

यान्त्यर्जुनप्रत्यमियानमीता

यतोऽर्जुनस्तां विशमीक्षमाणाः ।

नराधिपाः स्वानि निवेशनानि

सौभद्रयाणाद्धितनष्टसंज्ञा ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

१. *दुपायगत० । २. निर्वासिते ।

(ततः प्रविशति भटः ।)

भटः—भो भोः ! निवेद्यतां तावत्पुत्रशतश्लाघ्यवान्धवाय विज्ञान-
विस्तारितविनयाचारदीर्घचक्षुषे महाराजाय धृतराष्ट्राय । एष खलु

योधस्यन्दनवाज्जिवारणवधैर्विद्विभ्य राज्ञां बलं

बालेनार्जुनकर्म येन समरे लीलायता दर्शितम् ।

सौभद्रः स रणे नराधिपशतैर्वेगागतैः सर्वशः

खे शक्रस्य पितामहस्य सहसैवोत्सङ्गमारोपितः ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति धृतराष्ट्रो गान्धारी दुःशला प्रतिहारी च ।)

धृतराष्ट्रः—कथं नु भोः !

केनैतच्छ्रुतिपथदूषणं कृतं मे

कोऽयं मे प्रियमिति विप्रियं ब्रवीति ।

कोऽस्माकं शिशुवधपातकाङ्कितानां

वंशस्य क्षयमवधोपयत्यमीतः ॥ ४ ॥

गान्धारी—महाराज ! अतिथ रण जाणीअदि केवलं पुत्रसंखअका-

रओ कुळविग्गहो भविस्सिदि त्ति । [महाराज ! अस्ति पुनर्ज्ञायते

३ केवलं पुत्रसंखयकारकः कुलविग्रहो भविष्यतीति ।]

धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! ज्ञायते ।

गान्धारी—महाराज कदा णु खु । [महाराज कदा नु खलु ।]

६ धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! शृणु

अद्याभिमन्युनिघनाज्जनितप्रकोपः

सामर्पकृष्णधृतराश्मिगुणप्रतोदः ।

पार्थः करिष्यति तदुग्रधनुःसहायः

शान्तिं गमिष्यति विनाशमवाप्य लोकः ॥ ५ ॥

गान्धारी—हा वळ्ळ अभिमञ्जो ! ईदिसे वि णाम पुरुसखअकारणं

- कुलविगाहे वत्तमाणे वालभाषणिमञ्जणं अम्हाणे मग्गकमेण
 ३ करअंतो कहिं दाणि पोत्तअ ! गदोसि । [हा वत्त अमिमन्यो !
 ईदोऽपि नाम पुरुषशयकारके कुलविगाहे वर्तमाने वालभाषणिमञ्जण-
 मस्माक भाग्यक्रमेण कुर्वन् कुत्रेदानीं पौरु ! गतोऽसि ।]
- ६ दुःशला-जेण दाणि वहुए उत्तराए वैधव्वं दाइदं, सेण अत्तणो
 जुवदिजणस्स वैधव्वमादिदं । [येनेदानीं वध्वै उत्तरायै वैधयं दत्तं,
 तेनात्मनो युवतिजनाय वैधयमादिष्टम् ।]
- ९ धृतराष्ट्रः-अथ केनैप ष्यसनार्णवस्य सेतुवन्धः कृतः ।
 मट.-महाराज ! मया ।

धृतराष्ट्रः-को भवान् ।

- १२ मट.-महाराज ! ननु जयत्रातोऽसि ।

धृतराष्ट्रः-जयत्रात ।

केनामिमन्युर्निहतः कस्य जीवितमप्रियम् ।

पञ्चानां पाण्डवाम्नीनां आत्मा केनेन्धनीकृतः ॥ ६ ॥

मट.-महाराज ! बहुमिः किल पार्थिवैः समागतैर्निहतः कुमारोऽ-
 भिमन्युः । स्यात्तु जयद्रथो निमित्तभूतः ।

- ३ धृतराष्ट्रः-हन्त जयद्रथो निमित्तभूतः ।

मट.-महाराज अथ किम् ।

धृतराष्ट्रः-हन्त जयद्रथो निहतः ।

- ६ (तच्छ्रुत्वा दुःशला रोदिति ।)

धृतराष्ट्रः-कैपा रोदिति ।

मवीहारी-महाराज ! भट्टिदारिजा दुदशत्रा । [महारज ! मर्त-

- ९ दारिका दुःशला ।]

धृतराष्ट्रः-वत्से अलमलं रुदितेन । पश्य,

भर्तुस्ते नूनमत्यन्तमवैधव्यं न रोचते ।

येन गाण्डीयिवाणानामात्मा लक्षीकृतः स्वयम् ॥ ७ ॥

दुःशला-तेण हि अणुजाणादु मं तादो, अहं वि गमिस्सं बहूए
उत्तराए सआसं । [तेन धनुजानावु मां तातः, अहमपि गमिष्यामि
वर्षा उत्तरायाः सकाशम् ।]

धृतराष्ट्रः-घत्से किमभिधास्यसि ।

दुःशला-ताद ! एवं च भणिस्सं-अजकाळिअं च दे वेसग्गहणं

अहं वि उवधारइस्सामि त्ति । [तात ! एवं च भणिष्यामि-अच-
कालिकं च ते वेपप्रहणमहमप्युपधारयिष्यामीति ।]

गान्धारी-पुत्तिए ! मा खु मा खु अमंगळं भणाहि । जीवदि खु

दे भत्ता । [पुत्रिके ! मा खलु, मा खत्वमङ्गलं भण । जीवति खलु
ते भर्ता ।]

दुःशला-अम्व । कुतो मे एत्तिआणि भाअघेआणि । जो जण-

इणसहाअरस घणंजअस्स विप्पिअं फरिअ कोहि णाम जीविरिसदि ।

[अम्व ! कुतो मे एतावन्ति मागघेयानि । यो जनार्दनसहायस्य
घनञ्जयस्य विप्रियं कृत्वा को हि नाम जीविष्यति ।]

धृतराष्ट्रः-सत्यमाह तपस्विनी दुःशला । कुतः,

कृष्णस्याष्टमुजोपधानरचिते योऽष्टे विवृद्धचिरं

यो मत्तस्य हलायुधस्य भवति प्रीत्या द्वितीयो मदः ।

पार्थानां सुरतुल्यविक्रमवतां स्नेहस्य यो भाजनं

तं हत्वा क इहोपलप्स्यति चिरं स्वैर्दुष्टैर्जीयितम् ॥८॥

जयत्रात ! अथ तदवस्थं पुत्रं दृष्ट्या किं प्रतिपन्नं तेन गाण्डीय-
धन्यना ।

भटः-महाराज ! किं यार्जुनसमीपे घृत्तमेतत् ।

धृतराष्ट्रः—कथमर्जुनोऽपि नात्रासीत् ।

भटः—महाराज ! अथ किम् ।

६ धृतराष्ट्रः— कथमिदानीं घृत्तमेतत् ।

भटः—श्रूयतां—संशप्तफानीकनिवाहिते^१ जनार्दनसहाये धनंजये स
वालभावाददृष्टद्वेषः संग्राममवतीर्णः कुमारोऽभिमन्युः ।

७ धृतराष्ट्रः— हन्त युक्तरूपोऽस्य वधः । कोद्दि संनिहितशार्दूलं
गुहां धर्षयितुं शक्तः । अथ शेषाः पाण्डवाः किमनुविष्टन्ति ।

भटः—महाराज ! श्रूयताम् ।

चित्तां न तावत्स्वयमस्य देहमारोपयन्त्यर्जुनदर्शनार्थम् ।

तेषां च नामान्युपधारयन्ति यैस्त्वस्य गात्रे प्रहृतं नरेन्द्रैः ॥१॥

धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! तदागम्यताम् । गङ्गाकूलमेव यास्यावः ।

गान्धारी—महाराज ! णं तर्हि गाहामो । [महाराज ! ननु तत्र

३ गाहावहे ।]

धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! ऋणु ।

अद्यैव दास्यामि जलं हतेभ्यः स्वेनापराधेन तयात्मजेभ्यः ।

न त्वस्मि शक्तः सलिलप्रदानैः कर्तुं नृपाणां शिषितोपरोधम् ॥१०॥

(ततः प्रविशति दुर्योधनो दुरशासनः शङ्कुनिश्च ।)

दुर्योधनः—वत्स दुरशासन !

यातोऽभिमन्युनिधनान् स्थिरतां विरोधः

भ्रात्रो जयः प्रचलिता रिपयो निरस्ताः ।

उन्मूलितोऽस्य च भद्रो मधुसूदनस्य

लघो मयाथ सममभ्युदयेन शब्दः ॥ ११ ॥

दुरशासनः—अहो तु सख,

१. निर्वासिते ।

रुद्धाः पाण्डुसुता जयद्रथबलेनाक्रम्य शत्रोर्वलं
सौभद्रे विनिपातिते शरशतक्षेपैर्द्वितीयेऽर्जुने ।
प्राप्तैश्च व्यसनानि भीष्मपतनादस्माभिरद्याह्वे

तीव्राः शोकशराः कृताः खलु मर्नस्येषां सुतोत्सादनात् ॥१२॥

शकुनिः—

जयद्रथेनाद्य महत्कृतं रणे नृपैरसंभावितमात्मपौरुषम् ।

प्रसह्य तेषां यदनेन संयुगे समं सुतेनाप्रतिमं हृतं यशः ॥१३॥

दुर्योधनः—मातुल ! इतस्तावत् । दुश्शासन ! इतस्तावत् । तत्र-
भवन्तं तातमभिवादयिष्यामः ।

३ शकुनिः—वत्स दुर्योधन ! मा मैवम् ।

कामं न तस्य रुचितः कुलविप्रहोऽय—

मस्मांश्चगर्हयति स प्रियपाण्डवत्वात् ।

युद्धोत्थितैर्जयमवाप्य हि तुल्यरूपं

एवं प्रहृष्टवदनैरेभिगन्तुमेनम् ॥ १४ ॥

११ दुर्योधनः—मातुल ! मा मैवम् । यथा तथा भवतु । तत्रभवन्तं तात-
मभिवादयिष्यामः ।

३ उभौ—वाढम् । (परिक्रामति ।)

दुर्योधनः—तात ! दुर्योधनोऽहमभिवादये ।

दुश्शासनः—तात ! दुश्शासनोऽहमभिवादये ।

६ शकुनिः—शकुनिरहमभिवादये ।

सर्वे—कथमाशीर्वचनं न प्रयुज्यते ।

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! कथमाशीर्वचनमिति ।

१. मनाक्तेषां २. * गुंत्वे हि गन्तुम् ।

सौभद्रे निहते बाले हृदये कृष्णपार्श्वयोः ।

जीविते निरपेक्षाणां कथमाशीः प्रयुज्यते ॥ १५ ॥

दुर्योधनः—तात ! किं कृतोऽयं संभ्रमः ।

धृतराष्ट्रः—किं कृतोऽयं संभ्रम इति ।

एका कुलेऽस्मिन्बहुपुत्रनाथे लब्ध्वा सुता पुत्रशताद्विशिष्टा ।

सा बान्धवानां भवतां प्रसादाद् वैधव्यमश्रद्गध्यमवाप्स्यतीति ॥१६॥

दुर्योधनः—तात ! किं चात्र जयद्रथस्य ।

धृतराष्ट्रः—तेन किल धरविदग्धेन रुद्धाः पाण्डवाः ।

३ दुर्योधनः—आः, तेन रुद्धाः । बहुभिः खल्वन्यैः ।

धृतराष्ट्रः—भोः ! कष्टम् ।

बहूनां समवेतानामेकस्मिन्निघृणात्मनाम् ।

बाले पुत्रे प्रहरतां कथं न पतिता भुजाः ॥ १७ ॥

दुर्योधनः— तात !

वृद्धं मीप्सं छलेर्हत्वा तेषां न पतिता भुजाः ।

हृत्वारमरकं पतिष्यन्ति तमबालपराक्रमम् ॥ १८ ॥

धृतराष्ट्रः—वत्स ! किं मीप्सस्य निपातनमभिमन्योश्च बधः समः ।

दुर्योधनः—तात ! कथं न समः ।

३ धृतराष्ट्रः—पुत्र ! श्रूयताम्,

स्वच्छन्दमृत्युर्निहतो हि मीप्सः स्वेनोपदेशेन कृतात्मवृष्टिः ।

अयं तु बालः कुरुवंशनाथश्छिन्नोऽर्जुनस्य प्रथमः प्रवालः ॥१९॥

दुश्शासनः—तात ! बालो न बाल इति । अभिमन्युना,

धृतराष्ट्रः—किं किं दुश्शासनो व्याहरति ।

३ दुश्शासनः—अथ किम् ।

१. कथं । २. कृतात्मवृष्टिः ।

सर्वेषां नः पश्यतां युध्यतां च
व्यायामोष्णं गृह्य चापं करेण ।

सूर्येणैवाभ्यागतैरंशुजालैः

सर्वे बाणैरङ्किता भूमिपालाः ॥ २० ॥

धृतराष्ट्रः—कष्टं भोः !

१ धालेनैकेन तावद्भोः ! सौमद्रेणेदृशं कृतम् ।

पुत्रव्यसनसन्तप्तः पार्थो वः किं करिष्यति ॥ २१ ॥

दुर्योधनः—किं करिष्यति ।

धृतराष्ट्रः—तत्करिष्यति, यत्सायशेषायुषो द्रक्ष्यथ ।

३ दुर्योधनः—तात ! कस्तावदर्जुनो नाम ।

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! अर्जुनपि न जानीषे ।

दुर्योधनः—तात ! न जाने ।

६ धृतराष्ट्रः—तेन हि अहमपि न जाने । किन्तु, अर्जुनस्य बलवीर्यज्ञाः

बहवः सन्ति । तान् पृच्छ ।

दुर्योधनः—तात ! केऽर्जुनस्य बलवीर्यज्ञा मया प्रष्टव्याः ।

९ धृतराष्ट्रः—पुत्र ! श्रूयताम् ।

शकं पृच्छ पुरा निवातकवचप्राणोपहारार्चितं

पृच्छास्त्रैः परितोपितं बहुविधैः कैरातरूपं हरम् ।

पृच्छामि भुजगाहुतिप्रणयिनं यस्तर्पितः स्याण्डवे

विद्यारक्षितमद्य येन च जितस्त्वं पृच्छ चित्रांगदम् ॥२२॥

दुर्योधनः—यद्येतद्वीर्यमर्जुनस्य किन्नरमाकं बले न सन्ति प्रतियोद्धा-

रोऽर्जुनस्य ।

३ धृतराष्ट्रः—पुत्र ! के ते ।

१. व्याधामोष्णं ।

दुर्योधनः—ननु कर्ण एव तावत् ।

धृतराष्ट्रः—अहो हास्य. खलु तपस्वी कर्णः ।

६ दुर्योधनः—केन कारणेन ।

धृतराष्ट्रः—श्रूयतां,

शक्रापनीतकरचोऽर्धरथः प्रमादी

व्याजोपलब्धविफलास्त्रवलो घृणावान् ।

कर्णोऽर्जुनस्य किल यास्यति तुल्यभायं

यद्यस्त्रदानगुरवो दहनेन्द्ररुद्राः ॥ २३ ॥

शकुनिः—प्रभवति भवानस्मानवधीरयितुम् ।

धृतराष्ट्रः—शकुनिरेप व्याहरति । भोः शकुने !

त्वया हि यत्कृतं कर्म सततं द्यूतशालिना ।

तत्कुलस्यास्य वैराभिर्वालेष्वपि न शाम्यति ॥ २४ ॥

दुर्योधनः—अये,

भूमिकम्पः सशब्दोऽयं कुतो नु सहस्रोत्थितः ।

उल्काभिश्च पतन्तीभि. प्रञ्जालितमिवाम्बरम् ॥ २५ ॥

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! एवं मन्ये,

सुव्यक्तं निहतं दृष्ट्वा पौत्रमायस्तचेतसः ।

उल्कारूपाः पतन्त्येते महेन्द्रस्याश्रुविन्दवः ॥ २६ ॥

दुर्योधनः—जयत्रात ! गच्छ, पाण्डवशिविरे शङ्खपटहसिंहनादरवो-
न्मिश्रः किं कृतोऽयं शब्द इति ज्ञायताम् ।

३ मठः—यदाज्ञापयति । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महाराजः । संशत-
फानीफनिवाहितप्रतिनिष्टृत्तेन धनंजयेन निहतं पुत्रमङ्कस्यमश्रुभिः
परिपिच्य जनार्दनावभर्त्सितेन प्रतिह्वारं किलानेन ।

६ दुर्योधनः—किमिति किमिति ।

भटः—

तस्यैव व्यवसायतुष्टहृदयैस्तद्विक्रमोत्साहिभि-

स्तुष्टास्यैर्जितमित्यवेक्ष्य सहसा नादः ग्रहर्पात्कृतः ।

आक्रान्ता गुरुभिर्धराधरवरैः संश्लोभितैः पार्थिवै-

भूमिश्चागतसंभ्रमेव युवतिस्तस्मिन् क्षणे कम्पिता ॥ २७ ॥

घृतराष्ट्रः—

प्रतिज्ञासौरमात्रेण कम्पितेयं वसुन्धरा ।

सुव्यक्तं धनुषि स्पृष्टे त्रैलोक्यं विचलिष्यति ॥ २८ ॥

दुर्योधनः—जयत्रात ! किमनेन प्रतिज्ञातम् ।

भटः—

येन मे निहतः पुत्रस्तुष्टिं ये च हते गताः ।

श्वः सूर्येऽस्तमसम्प्राप्ते निहनिष्यामि तान्हम् ॥ २९ ॥

इति ।

दुर्योधनः—प्रतिज्ञाव्याघाते किं प्रायश्चित्तम् ।

३ भटः—चित्तारोहणं किल गाण्डीवेन सह ।

दुर्योधनः—मानुष ! चित्तारोहणं चित्तारोहणम् । यत्स दुदशासन !

चित्तारोहणं चित्तारोहणम् । वयमपि तावत्प्रतिज्ञाव्याघाते प्रयत्न-

६ मनुतिष्ठामः ।

घृतराष्ट्रः—पुत्र ! किं करिष्यसि ।

दुर्योधनः—ननु सर्वांशौहिणीसन्दोहेन च्छादयिष्ये जयद्रथं ।

९ अपि च,

द्रोणोपदेशेन यथा तथाहं संयोजये व्यूहमभेद्यरूपम् ।

खिन्नाशयास्ते सगजाः सयोधा अप्राप्तकामा ज्वलन्तं विशेयुः ॥३०॥

१. प्रकर्षात् । २. स्वामात्रेण ।

मन्ये सुरैस्त्रिदिवरक्षणजातशङ्कै-

खासान्निमीलितमुखोऽत्रभवान् हि सृष्टः ॥ ३५ ॥

(उपसृत्य) पितामह ! अभिवादये घटोत्क (इत्यर्थोक्ते) न न
अयमक्रमः । युधिष्ठिरादयश्च मे गुरवो भवन्तमभिवादयन्ति ।

३ पश्चाद्घटोत्कचोऽहमभिवादये ।

धृतराष्ट्रः-पहोहि पुत्र ।

न ते^१ प्रियं दुःखमिदं ममापि

यद् भ्रातृनाशाद् व्यथितैस्त्रिवात्मा ।

इत्थं च ते नानुगतोयमर्थो

मत्पुत्रदोषात्कृपणीकृतोऽस्मि ॥ ३६ ॥

घटोत्कचः-अहो कल्याणः खल्वत्रभवान् । कल्याणानां प्रसूतिं
पितामहमाह भगवांश्चक्रायुधः ।

३ धृतराष्ट्रः-(आसनादुत्थाय ।) किमाज्ञापयति भगवांश्चक्रायुधः ।

घटोत्कचः-न न न । आसनस्थेनैव भवता श्रोतव्यो जनार्दनस्य सन्देशः ।

धृतराष्ट्रः-यदाज्ञापयति भगवांश्चक्रायुधः । (उपविशति ।)

६ घटोत्कचः-पितामह ! श्रूयताम् । हा यत्स अभिमन्यो ! हा यत्स

कुरुकुलप्रदीप ! हा यत्स यदुकुलप्रवाल ! तव जननीं मातुलं च

मामपि परित्यज्य पितामहं द्रष्टुमाशया स्वर्गमभिगतोऽसि । पिता-

९ मह एकपुत्रविनाशादर्जुनस्य तावदीदृशी खल्वयस्था, का पुन-

र्भवतो भविष्यति । ततः क्षिप्रमिदानीमात्मयत्नाधानं कुरुष्व । यथा

ते पुत्रशोकसमुत्थितोऽग्निर्न दहेत्प्राणमयं हविरिति ।

१. न मे (प्रियादाखमिदं ?) ममापि २. प्यसितः ।

१२ धृतराष्ट्रः-

सन्नोधव्यवसायेन कृष्णेनेतदुदाहृतम् ।

पश्यामीव हि गाण्डीनी सर्वक्षत्रवधे धृतः ॥ ३७ ॥

सर्वे-अहो ह्यस्यमभिधानम् ।

धृतेरुक्तचः-किमेतद्वास्यते ।

३ दुर्योधनः-एतद्वास्यते ।

देवैर्मन्त्रयते सार्धं स कृष्णो जातमत्सरः ।

पार्थेनेकेन यो वेत्ति निहतं राजमण्डलम् ॥ ३८ ॥

धृतेरुक्तचः-

हससि त्वमहं वक्ता प्रेषितश्चक्रपाणिना ।

श्रायितं पार्थकर्मदमहो युक्तं तत्रैव तु ॥ ३९ ॥

अपि च, भवतापि श्रोतव्यो जनार्दनसन्देशः ।

दुःशासनः-मा तावत् भोः ! क्षत्रियावमानिन् !

पृथिव्यां शासनं यस्य धार्यते सर्वपार्थिवैः ।

सन्देशः श्रोष्यतेऽप्यन्यो न राजस्तस्य संनिधौ ॥ ४० ॥

धृतेरुक्तचः-कथं दुःशासनो व्याहरति । अरे दुःशासन ! अराजा

नाम भवतां चक्रायुधः । हं भो !

मुक्ता येन यदा पुरा नृपतयः प्रभ्रष्टमानोच्छ्रयाः

येनार्घ्यं नृपमण्डलस्य मिषतो भीष्माग्रहस्तादृतम् ।

श्रीर्यस्याभिरता नियोगसुमुखी श्रीवक्ष्शश्यागृहे

श्लाघ्यः पार्थिवपार्थिवस्तव कथं राजा न चक्रायुधः ॥४१॥

दुर्योधनः-दुःशासन ! अलं विवादेन ।

१. वरापुरानृपतयः । २. श्रीवत्स० ।

राजा वा यदि वा राजा बली वा यदि वा बली ।
बहुनात्र किमुक्तेन किमाह भवतां प्रभुः ॥ ४२ ॥

घटोत्कचः-अथ किमथ किम् । प्रभुरेव त्रैलोक्यनाथो भगवांश्च-
क्रायुधः । विशेषतोऽस्माकं प्रभुः । अपि च,
अवसितमवगच्छ क्षत्रियाणां विनाशं
नृपशतविनिचित्या लाघवं चास्तु भूमेः ।
न हि तनयविनाशादुद्यतोप्राणमुक्तेः
समरशिरसि कश्चित्फल्गुनत्यातिभारः ॥ ४३ ॥

शकुनिः-

यदि स्याद्वाक्यमात्रेण निर्जितेयं वसुन्धरा ।
वाक्ये वाक्ये यदि भवेत्सर्वक्षत्रबधः कृतः ॥ ४४ ॥

घटोत्कचः-शकुनिरेप व्याहरति । भोः शकुने !
अक्षान्विमुञ्च शकुने ! कुरु वाणयोग्य-
मष्टापदं समरकर्मणि युक्तरूपम् ।
न ह्यत्र दारहरणं न च राज्यतन्त्रं
प्राणाः पणोऽत्र रतिरुपैवलेश्च वाणैः ॥ ४५ ॥

दुयोधनः-भो भोः ! प्रकृति गतः ।

क्षिपसि वदसि स्वर्क्षं लंघयित्वा प्रमाणं
न च गणयसि किञ्चिद्वाहरन्दीर्घहस्तः ।
यदि सलु तव दर्पो मावृषक्षोमरूपो
वयमपि सलु रौद्राः राक्षसोमस्वभावाः ॥ ४६ ॥

घटोत्कचः-शान्तं शान्तं पापम् । राक्षसेभ्योऽपि भयन्त एव क्रूरतराः ।
कुतः,

न तु जतुगृहे सुप्तान् भ्रातॄन् दहन्ति निशाचराः
 शिरसि न तथा भ्रातुः पत्नीं स्पृशन्ति निशाचराः ।
 न च सुतवधं संरये कर्तुं स्मरन्ति निशाचराः
 विकृतवपुषोऽप्युमाचारा घृणा न तु वर्जिता ॥ ४७ ॥

दुर्योधनः-

दूतः खलु भवान् प्राप्तो न त्वं युद्धार्थमागतः ।

गृहीत्वा गच्छ सन्देशं न वयं दूतघातकाः ॥ ४८ ॥

घटोत्कचः-(खरोपम्) किं दूत इति मां प्रधर्षयसि । मा तावद् भोः !
 न दूतोऽहम् ।

अलं वो व्यवसायेन प्रहरध्वं समाहताः ।

न्याच्छेदाद्दुर्बलो नाहमभिमन्युरिह स्थितः ॥ ४९ ॥

महानेप केशोरफोऽयं मे मनोरथः । अपि च,

दष्टोष्टो मुष्टिमुद्यम्य तिष्ठत्येप घटोत्कचः ।

उत्तिष्ठतु पुमान् कश्चिद्गन्तुमिच्छेद्यमालयम् ॥ ५० ॥

(सर्वे उत्तिष्ठन्ति ।)

घृतराष्ट्रः- पौत्र घटोत्कच । मर्षयतु मर्षयतु भवान् । मद्बचनाव-
 ३ गन्ता भव ।

घटोत्कचः- भवतु भवतु । पितामहस्य वचनाद्दूतोऽहमस्मि ।

तथापि हि न शक्नोमि रोपं धारयितुम् । किमिति विज्ञाप्यः ।

६ दुर्योधनः- आ कृत्य विज्ञाप्यम् । मद्बचनादेवं स वक्तव्यः,

किं व्यर्थं धद्म भापसे न खलु ते पारुष्यसाध्या वय

कोपान्नाहसि किञ्चिदेव वचनं युद्धं यदा दास्यसि ।

निर्याम्येप निरन्तरं नृपशतच्छत्रायलीमिर्वृत-

स्तिष्ठ त्वं सह पाण्डवैः प्रतिवचो दास्यामि ते सायकैः ॥ ५१ ॥

१. समागताः । २. पौर (व । प्य) साध्या ।

घटोत्कचः— पितामह ! एष गच्छामि ।

घृतराष्ट्रः— पौत्र ! गच्छ, गच्छ ।

३ घटोत्कचः— भो भो राजानः ! श्रूयतां जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः ।

धर्मं समाचर कुरु स्वजनव्यपेक्षां

यत्कांक्षितं मनसि सर्वमिहानुतिष्ठ ।

जात्योपदेश इव पाण्डवरूपधारी

सूर्याशुभिः सममुपैष्यति वः कृतान्तः ॥ ५२ ॥ इति ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

दूतघटोत्कचं नामोत्सृष्टिकाङ्क्षं समाप्तम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका ।

अक्षान्विसुख	I.	45	पृथिव्यां शासनं	I.	40
अद्यामिमन्यु	I.	5	प्रतिज्ञासार	I.	28
अद्यैव दास्यामि	I.	10	प्रयामि सौभद्र	I.	33
अपि प्रविष्ट	I.	31	बहुना समुपेतानां	I.	17
अहं वो व्यथ	I.	49	बालेनैकेन	I.	21
अवसितमवगाच्छ	I.	48	मनुस्वे नून	I.	7
एका कुलेऽस्मिन्	I.	16	मूर्ध्निर्कंपः	I.	25
कार्मं न तस्य	I.	14	मुक्ता येन यदा	I.	41
किं व्यर्थं बह	I.	51	यदि स्यात् वाज्य	I.	44
कृष्णास्याष्टभुजो	I.	8	यातोऽभिमन्यु	I.	11
केनामिमन्यु	I.	6	यान्त्यर्तुन	I.	2
केनेतत्	I.	4	येन मे निहतः	I.	29
करमेवं भरपतिम्	I.	32	यौघस्यन्दन	I.	3
क्षिपसि यदसि	I.	46	राजा वा यदि	I.	42
चितां न तावत्	I.	9	रक्षाः पाण्डु	I.	12
जपद्रयेनाथ	I.	13	वृद्धं भीष्मम्	I.	18
तस्यैव व्यवसाय	I.	27	वृद्धोऽप्यनातत	I.	35
त्वया हि यत्	I.	24	शक्रे पृच्छ पुरा	I.	22
दृष्टोष्टो मुष्टि	I.	50	शक्रापनीत	I.	23
दूतः खलु भवान्	I.	48	सक्रोधव्यव	I.	37
देवैर्मन्त्रयते	I.	38	सर्वेषां न. पश्यताम्	I.	20
द्रोणोपदेशेन	I.	30	सुव्यक्त निहतम्	I.	26
धर्मं समाचर	I.	52	सौभद्रे निहते	I.	15
न तु जतुगृहे	I.	47	स्वच्छन्दशुश्रु	I.	19
न ते प्रियं	I.	36	हससि त्वमहं	I.	39
नारायणस्त्रिभुवनै	I.	1	हैदिम्भोऽस्मि	I.	34

कर्णभारस्य कथावस्तु ।

संदर्भेऽस्मिन् ब्राह्मणच्छब्देने शक्राय कर्णस्य कवचकुण्डलार्पणमुपनिषद्म् ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

कर्णः—अङ्गेश्वरः कौरवसेनापतिः ।

शल्यः—शल्यराजः कर्णमृतः ।

भटः

शक्रः—ब्राह्मणरूपधारीन्द्रः ।

॥ श्री. ॥
भासनाटकचक्रे
कर्णभारम् ।

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

नरमृगपतिवर्ष्मालोकैकध्रान्तनारी -

नरदनुजसुपर्वव्रातपाताललोक ।

करजकुलिशपालीमिन्नदैत्येन्द्रवक्षाः

सुररिपुधलहन्ता श्रीधरोऽस्तु श्रिये व० ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान्विज्ञापयामि । (परिक्रम्य, कर्णं दत्त्वा ।) अये किं नु
सल्ल मयि विज्ञापनव्यमे शब्द इव श्रूयते । अङ्ग ! पश्यामि ।

३

(नेपथ्ये)

भो भोः ! निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजायाङ्गेश्वराय ।

सूत्रधारः— भवतु विज्ञातम् ।

संप्रामे तुमुले जाते कर्णाय कलिताञ्जलिः ।

निवेदयति संध्रान्तो भृत्यो दुर्योधनाज्ञया ॥ २ ॥

(निष्क्रान्त ।)

प्रस्तावना ।

६

(ततः प्रविशति भट ।)

भटः— भो भो. ! निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजायाङ्गेश्वराय युद्धकाल
उपस्थित इति ।

१. मुपर्ण० इत्यादर्शपुस्तकेषूपलभ्यते ।

करितुरगरथस्थैः पार्थकेतोः पुरस्तात्

मुदितनृपतिसिंहैः सिंहनादः कृतोद्य ।

त्वरितमरिनिनादैर्दुस्सहालोकवीरः

समरमधिगतार्यः प्रस्थितो नागकेतुः ॥ ३ ॥

(परिक्रम्य विलोक्य) अये अयमङ्गराजः समरपरिच्छदपरिवृतः
शल्यराजेन सह स्वभवनाग्निष्कम्भेय एवाभिघर्तते । भोः ! किं नु

३ खलु युद्धोत्सवप्रमुखस्य दृष्टपराक्रमस्याभूतपूर्वो हृदयपरितापः ।
एष हि

अत्युपदीप्तिविशदः समरेऽप्रगण्यः

शौर्ये च संप्रति सशोकमुपैति धीमान् ।

प्राप्ते निदाघसमये घनराशिरुद्धः

सूर्यः स्वभावरुचिमानिव भाति कर्णः ॥ ४ ॥

यावदपसर्पामि । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः कर्णः शल्यश्च ।)

३ कर्णः—

मा तावन्मम शरमार्गलश्चभूताः

संप्राप्ताः क्षितिपतयः सजीवशेषाः ।

कर्तव्यं रणशिरसि प्रियं कुल्लणां

द्रष्टव्यो यदि स भवेद्धनंजयो मे ॥ ५ ॥

शल्यराज ! यत्रासावर्जुनस्तत्रैव चोद्यतां मम रथः ।

१ शल्यः— वाढम् । (चोदयति)

३ कर्णः— एहो नु खलु

१. दुःसहं लोकवीरः । २. मभिगतार्यः ३. किं प्राप्ताः ।

अन्योन्यशस्त्रविनिपातनिरुत्तगात्र-
 यौधाश्चकारणरथेषु महाहवेषु
 दुद्धान्तऋप्रतिमत्रिभूमिणो ममापि
 वैधुर्यमापतति चेतसि युद्धकाले ॥ ६ ॥

भोः कष्टम् ।

पूर्वं कुन्त्या समुत्पन्नो राधेय इति विदुतः ।
 युधिष्ठिरादयस्ते मे यवीयामस्तु पाण्डवाः ॥ ७ ॥

अयं स काल क्रमलब्धगोमनो
 गुणप्रकर्षो दिवसोऽयमागतः ।
 निरर्थमस्त्र च मयाहि शिश्रित
 पुनश्च मातुर्वचनेन वारित ॥ ८ ॥

भो. शल्यराज श्रूयतां ममास्त्रस्य वृत्तान्तः ।

शल्य.- ममाप्यस्ति यौतूहमेन वृत्तान्तं श्रोतुम् ।

३ कर्ण - पूर्वमेवाह जामदग्न्यस्य सदाश गतरानस्मि ।

शल्य - ततस्ततः ।

कर्ण - वत् ,

विद्युद्धतामपिब्लुङ्गजदाकृत्वाप-
 मुद्यत्प्रमात्रलयितं परशु दधानम् ।
 ध्वजान्तरं मुनिपरं भृशुरशकैतुं
 गत्वा प्रणम्य निरुटे निभृत स्थितोऽस्मि ॥ ९ ॥

शल्य - ततस्ततः ।

कर्ण - ततो जामदग्निना ममाशीर्वचनं दत्त्वा पृष्टोऽस्मि । को भवान्

३ किमर्थमिहागत इति ।

१. निरस्तमस्त्र । २. जामदग्न्येन ।

शल्यः— ततस्ततः ।

कर्णः— ततः भगवन् अखिलान्यस्त्राण्युपशिक्षितुमिच्छामीत्युक्त-
६ वानस्मि ।

शल्यः— ततस्ततः ।

कर्णः— ततः उक्तोऽहं भगवता ब्राह्मणेपूपदेशं करिष्यामि न क्षत्रिया-
९ णामिति ।

शल्यः— अस्ति खलु भगवतः क्षत्रियवंश्यैः पूर्ववैरम् । ततस्ततः ।

१२ कर्णः— ततो नाहं क्षत्रिय इत्यस्त्रोपदेशं प्रहीतुमारब्धं मया ।

शल्यः— ततस्ततः ।

कर्णः— ततः कतिपयकालातिक्रमे कदाचित्फलमूलसमित्कुशकुसुमा-
१५ हरणाय गतवता गुरुणा सहानुगतोऽस्मि ।

शल्यः— ततस्ततः ।

कर्णः— ततः स गुरुर्वनभ्रमणपरिश्रमान्मदङ्के निद्रावशमुपगतः ।

१८ शल्यः— ततस्ततः ।

कर्णः— ततः

कृत्ते वज्रमुखेन नाम कृमिणा दैवान्ममोरुद्वये

निद्राच्छेदभयादसह्यत गुरोर्धैर्यात्तदा वेदना ।

उत्थाय क्षतजाप्लुतः स सहसा रोषानलोदीपिनो

बुध्वा मां च शशाप कालविफलान्यस्त्राणि ते सन्त्विति ॥१०॥

शल्यः— अहो कष्टमभिहितं तत्रभवता ।

कर्णः— परीक्षामहे तावदस्त्रस्य वृत्तान्तम् । (तथा कृत्वा) एतान्यस्त्राणि
३ निर्वीर्याणीव लक्ष्यन्ते । अपि च ।

इमे हि दैन्येन निमीलितेक्षणा

मुहुः स्खलन्तो विवशास्तुरङ्गमाः ।

गजाश्च सप्तच्छददानगन्धिनो

निवेदयन्तीव रणे निवर्तनम् ॥ ११ ॥

शङ्खदुन्दुभयञ्च निःशब्दाः ।

शल्यः-भोः कष्टं किं नु खल्विदम् ।

कर्णः-शल्यराज ! अलमलं विपादेन ।

हतोऽपि लभते स्वर्गं जित्वा तु लभते यशः ।

उभे बहुमते लोके नास्ति निष्फलता रणे ॥ १२ ॥

अपि च

इमे हि युद्धेष्वनियर्तिताशा

हयाः सुपर्णेन समानवेगाः ।

श्रीमत्सु फान्द्योजकुलेषु जाताः

रक्षन्तु मां यद्यपि रक्षितव्यम् ॥ १३ ॥

अक्षयोऽस्तु गोत्राक्षणानाम् । अक्षयोऽस्तु पतिव्रतानाम् । अक्षयोऽस्तु

रणेष्वपराङ्मुखानां यौधपुरुषाणाम् । अक्षयोऽस्तु मम प्राप्तकालस्य ।

३ एष भोः प्रसन्नोऽस्मि ।

समरमुखमसहं पाण्डवानां प्रविश्य

प्रथितगुणगणार्ढ्यं धर्मराजं च बद्ध्वा ।

मम शरधरधेनैर्जुनं पातयित्वा

घनमिव हतसिंहं सुप्रवेशं करोमि ॥ १४ ॥

शल्यराज ! यावद्रथमारोहावः ।

शल्यः-घाटम् ।

३ (उभौ रथारोहणं नाटयतः ।)

कर्णः—शल्यराज ! यत्रासावर्जुनस्तत्रैव चोद्यतां मम रथः ।

(नेपथ्ये)

६ भो कण्ण ! महत्तरं भिक्खं याचेमि । [भोः कर्ण ! महत्तरां भिक्षां याचे ।]

कर्णः—(आकर्ष्य) अये वीर्यवान् शब्दः ।

श्रीमानेष न केवलं द्विजवरो यस्मात्प्रभावो महा—

नाकर्ष्य स्वरमस्य धीरनिर्दं चित्रार्पिताङ्गा इव ।

उत्कर्णस्तिमिताञ्चिताक्षवलितप्रीवार्पिताप्रानना—

स्तिष्ठन्त्यस्ववशांगयष्टि सहसा यान्तो ममैते हयाः ॥ १५ ॥

आहूयतां स विप्रः । न न ! अहमेवाह्वयामि । भगवन्नित इतः ।

(ततः प्रविशति ब्राह्मणरूपेण शक्रः ।)

शक्रः—भो मेघाः ! सूर्येणैव निवर्त्य गच्छन्तु भवन्तः । (कर्णमुपगम्य)

३ भो कण्ण ! महत्तरं भिक्खं याचेमि । [भोः कर्ण ! महत्तरा भिक्षां याचे ।]

कर्णः—दृढं प्रीतोऽस्मि भगवन् !

यातः कृतार्थगणनामहमद्य लोके

राजेन्द्रमौलिमणिरञ्जितपादपद्मः ।

विप्रेन्द्रपादरजसा तु पवित्रमौलिः

कर्णो भवन्तमहमेष नमस्करोमि ॥ १६ ॥

शक्रः—(आत्मगतम्) किं नु खलु मया वक्तव्यं, यदि दीर्घायुर्भवेति

वक्ष्ये दीर्घायुर्भविष्यति । यदि न वक्ष्ये मूढ इति मां परिभवति ।

३ तस्मादुभयं परिहृत्य किं नु खलु वक्ष्यामि । भवतु दृष्टम् । (प्रकाशम्)

१. धीरमधुरं ।

भो कण्ण ! सुय्ये विअ, चन्दे विअ, हिमवन्ते विअ, सागळे विअ,
चिट्ठु दे जसो । [भोः कर्ण ! सूर्य इव, चन्द्र इव, हिमवान् इव,
६ सागर इव तिष्ठतु ते यशः ।]

कर्णः-भगवान् ! किं न वक्तव्यं दीर्घायुर्भवेति । अथवा एतदेव
शोभनम् । कुतः-

घर्मो हि यत्नैः पुरुषेण साध्यो भुजंगजिह्वाचपला नृपश्रियः ।
तस्मात्प्रजापालनमात्रबुध्या हतेषु देहेषु गुणा घरन्ते ॥ १७ ॥

भगवान् , किमिच्छसि । किमहं ददामि ।

शक्रः-महत्तरं मित्रं याचेमि । [महत्तरा भिक्षा याचे ।]

३ कर्णः-महत्तरां मित्रां भवते प्रदास्ये । श्रूयन्तां महिम्नः ।

गुणयदमृतकल्पक्षीरधारामिषिर्षि
द्विजवर ! रुचितं ते वृषवत्सानुयात्रम् ।
तरुणमधिकमर्थिप्रार्थनीयं पवित्रं
विहितकनकशृङ्गं गोसहस्रं ददामि ॥ १८ ॥

शक्रः-गोसहस्रं त्ति । मुहुत्तरं रिशं पिचामि । नेच्छामि कण्ण !

नेच्छामि । [गोसहस्रमिति । मुहुत्तरं क्षीर पिचामि । नेच्छामि कर्ण !

३ नेच्छामि ।]

कर्णः-किं नेच्छति भवान् । इदमपि श्रूयताम् ।

रवितुरगसमानं साधनं राजलक्ष्म्याः
सकलनृपतिमान्यं मान्यकाम्बोजजरतम् ।
सुगुणमनिलवेगं युद्धदृष्टापदानं
सपदि षड् सहस्रं पाजिनां ते ददामि ॥ १९ ॥

शक्रः—अस्स त्ति । मुहुत्तअं आलुहामि । णेच्छामि कण्ण !
णेच्छामि । [अश्व इति । मुहूर्तकमारोहामि । नेच्छामि कर्ण !

३ नेच्छामि ।]

कर्णः—किं नेच्छति भगवान् । अन्यदपि श्रूयताम् ।

मदसरितकपोलं पट्पदैः सेव्यमानं
गिरिवरनिचयाभं मेघगम्भीरघोपम् ।
सितनखदशनानां वारणानामनेकं
रिपुसमरविमर्दं वृन्दमेतद्ददामि ॥ २० ॥

शक्रः—गअ त्ति मुहुत्तअं आलुहामि । णेच्छामि कण्ण ! नेच्छामि ।
[गज इति । मुहूर्तकमारोहामि । नेच्छामि कर्ण ! नेच्छामि ।]

३ कर्णः—किं नेच्छति भवान् । अन्यदपि श्रूयताम् । अपर्याप्तं कनकं
ददामि ।

शक्रः—गह्णिअ गच्छामि । (किञ्चिद्गत्वा) णेच्छामि कण्ण !

६ णेच्छामि । [गृहीत्वा गच्छामि । नेच्छामि कर्ण ! नेच्छामि ।]

कर्णः—तेन हि जित्वा पृथिवीं ददामि ।

शक्रः—पुहुवीए किं करिस्सम् । [पृथिव्या किं करिष्यामि ।]

९ कर्णः—तेन ह्यग्निष्टोमफलं ददामि ।

शक्रः—अग्निष्टोमफलेण किं कट्ठयं । [अग्निष्टोमफलेन किं कार्यम् ।]

कर्णः—तेन हि मच्छिरो ददामि ।

१२ शक्रः—अविहा अविहा । [अविहा अविहा ।]

कर्णः—न भेतव्यं न भेतव्यम् । प्रसीदतु भवान् । अन्यदपि श्रूयताम् ।

अङ्गैः सहैव जनितं मम देहरक्षा
देवासुरैरपि न भेद्यमिदं सहास्रैः ।

देयं तथापि क्वचं सह कुण्डलाभ्यां

प्रीत्या गया भगवते रुचितं यवि स्यात् ॥ २१ ॥

शक्र - (सहर्षम् ।) देदु, देदु । [ददातु, ददातु ।]

कर्ण - (आत्मगतम्) एष एवास्य कामः । किं नु सख्यनेककपट-

३ बुद्धेः कृष्णस्योपायः । सोऽपि भवतु । धिगयुक्तमनुशोचितुम् ।

नास्ति संशयः । (प्रकाशम्) गृह्यताम् ।

शल्य - अङ्गराज ! न दातव्यं न दातव्यम् ।

६ कर्ण - शल्यराज ! अलमलं चारयितुम् । पश्य

शिक्षा क्षयं गच्छति कालपर्ययात्

सुनद्धमूला निपतन्ति पादपाः ।

जलं जलस्थानगतं च शुष्यति

हुतं च दत्तं च तथैव तिष्ठति ॥ २२ ॥

तस्मात् गृह्यताम् । (निवृत्त्य ददाति ।)

शक्र - (गृहीत्वा आत्मगतम् ।) हन्त गृहीते एते । पूर्वमेवा (एतम् ?)-

३ जुनविजयार्थं सर्वदेवैर्यत् समर्थितं तद्विदानीं मयानुष्ठितम् । गम्पा

दहमप्यैरावतमास्त्राजुनकर्णयोर्द्वन्द्वयुद्धं पश्यामि । (भ्रमणम् ।)

शल्य - भो अङ्गराज ! वञ्चितः सखु मयाग ।

६ कर्ण - केन ।

शल्य - शक्रेण ।

कर्ण - न सखु । शक्रः सखु मया पश्चिमः । कृष्णः,

अनेक्यहाहुतितर्पितो द्विजैः

किरीटिमान् दानधर्मं चामर्षिनः ।

सुरद्विपास्फालनरुक्मिणाङ्गुलि-

र्मया कृत्वायः मरु पादनायकः ॥ २३ ॥

(प्रविश्य ब्राह्मणरूपेण)

- देवदूतः—भोः कर्ण ! कवचकुण्डलप्रहणाजनितपश्चात्तापेन पुरंदरे-
 ३ णानुगृहीतोऽसि । पाण्डवेष्वेकपुरुषवधार्थममोघमखं विमला नाम
 शक्तिरियं प्रतिगृह्यताम् ।
 कर्णः—धिग् , दत्तस्य न प्रतिगृह्णामि ।
 ६ देवदूतः—ननु ब्राह्मणवचनाद् गृह्यताम् ।
 कर्णः—ब्राह्मणवचनमिति । न भयातिक्रान्तपूर्वम् । कदा लभेय ।
 देवदूतः—यदा स्मरसि तदा लभस्व ।
 ९ कर्णः—वाढम् । अनुगृहीतोऽस्मि । प्रतिनिवर्ततां भवान् ।
 देवदूतः—वाढम् । (निष्क्रान्तः ।)
 कर्णः—शल्यराज ! यावद्रथमारोहावः ।
 १२ शल्यः—वाढम् । (रथारोहणं नाटयतः ।)
 कर्णः—अये शब्द इव श्रूयते । किं नु खल्विदम्
 शङ्खध्वनिः प्रलयसागरघोषतुल्यः
 कृष्णस्य वा न तु भवेत्स तु फाल्गुनस्य ।
 नूनं युधिष्ठिरपराजयकोपितात्मा
 पार्थः करिष्यति यथाबलमद्य युद्धम् ॥ २५ ॥
 शल्यराज ! यत्रासावर्जुनस्तत्रैव चोद्यतां मम रथः ।
 शल्यः—वाढम् ।
 ३ (भरतवाक्यम्)
 सर्वत्र सम्पदः सन्तु नश्यन्तु विपदः सदा ।
 राजा राजगुणोपेतो भूमिमेकः प्रशास्तु नः ॥ २५ ॥
 (निष्क्रान्तौ ।)
 कर्णभारमवसितम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अङ्गे. सहैव	I	21	मदसरितकपोल	I	20
अर्युप्रदीप्ति	I.	4	मा तावन्मम	I.	5
अनेक्यज्ञाहुति	I	23	याव. कृतार्थ	I.	16
अन्योन्यदास्य	I	9	रवितुरगममान	I	19
अय स कालः	I.	8	विद्युहता	I.	9
इमे हि दैन्येन	I.	11	शस्त्रघ्वनि प्रलय	I	24
इमे दि युद्धे	I.	13	शिक्षा क्षय गच्छति	I.	22
करिनुरगरथ	I	3	श्रीमानेन न	I.	15
कृते वचमुत्तेन	I	10	संप्रामे तुमुळे	I	2
गुणवदमृत	I	18	समरमुत्तमसद्य	I.	13
घर्मो हि यस्मै	I.	17	सर्वत्र सपद.	I	25
नरमृगपति	I	1	हतोऽपि लभते	I	12
पूर्वं कुन्त्या	I	7			

ऊरुभङ्गस्य कथावस्तु ।

अत्र सीमेन गदायुदे दुर्योधनोऽमञ्जन प्रतिपाद्य वस्तु ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

मयाः

बलदेवः—दुर्योधनस्य गदायुदे गुहः ।

दुर्योधनः—कुरुराजः ।

धृतराष्ट्रः—दृष्टो दुर्योधनपिता ।

दुर्जयः—दुर्योधनस्य पुत्रः ।

अश्वत्थामा—द्रोणपुत्रः ।

स्त्रियः—

गान्धारी—कुरुराजस्य माता ।

देव्यी—कुरुराजस्य महिष्यी ।

एतद्रूपं हतगजाश्वनरेन्द्रयौघं
 संकीर्णलेख्यमिव चित्रपटं प्रविद्धम् ।
 युद्धे वृकोदरसुयोधनयोः प्रवृत्ते
 यौघा नरेन्द्रनिधनेकगृहं प्रविष्टाः ॥ ३ ॥

(निष्क्रान्तौ)

स्थापना

३ (ततः प्रविशति भद्रास्त्रयः ।)

खर्वे—एते स्मो भोः ! एते स्मः ।
 प्रथमः—वैरस्यायतनं घलस्य निकर्षं मानप्रतिष्ठागृहं
 युद्धेष्वप्सरसां स्वयंवरसभां शौर्यप्रतिष्ठां नृणाम् ।
 राज्ञां पश्चिमकालवीरशयनं प्राणामिहोमकृतं
 संप्राप्ता रणसंज्ञमाश्रमपदं राज्ञां नभःसंक्रमम् ॥ ४ ॥

द्वितीयः—सम्यग्भवानाह ।

उपलविपमा नागेद्राणां शरीरधराधरा
 दिशि दिशि कृता गृध्रावासा हतातिरथा रथाः ।
 अवनिपतयः स्वर्गं प्राप्ताः क्रियामरणे रणे
 प्रतिमुखमिमे तत्तत्कृत्वा चिरं निहताहताः ॥ ५ ॥

तृतीयः—एवमेतत् ।

करिवरकरयूपो वाणविन्यस्तदर्भो
 हतगजचयनोच्चो वैरवह्निप्रदीप्तः ।
 ध्वजविततवितानः सिंहनादोच्चमन्त्रः
 पतितपशुमनुष्यः संस्थितो युद्धयज्ञः ॥ ६ ॥

प्रथमः— इदमपरं पश्येतां भवन्तौ ।

एते परस्परजरैर्हृतजीवितानां

देहे रणाजिरमर्ही समुपाश्रितानाम् ।

कुर्वन्ति चात्र पिशितार्द्रमुखा विहङ्गा

राज्ञां शरीरशिथिलानि विभूषणानि ॥ ७ ॥

द्वितीयः—

प्रसक्तनाराचनिपातपातितः समप्रयुद्धोद्यतकल्पितो गजः ।

विशीर्णवर्मा सशरः सकार्मुको नृपायुधगारमिवावसीदति ॥८॥

तृतीयः— इदमपरं पश्येता भवन्तौ ।

माल्यैर्ध्वजाप्रपतितैः कृतमुण्डमाल

लङ्गैकसायकजरं रथिनः त्रिपन्नम् ।

जामातरं प्रवहणादिव बन्धुनार्यो

हृष्टाः शिवा रथमुखादवतारयन्ति ॥ ९ ॥

सर्पे— अहो तु सलु निहतपतितगजतुरगनरस्धिरकलिलभूमिप्रदेशस्य

त्रिक्षिप्तवर्मचर्मातपत्रचामरतोमरशरकुन्तकत्रचक्रन्धादिपर्याकुलस्य

३ शक्तिप्रासपरशुभिण्डपालशूलमुसलमुद्गरवराहकर्णकणयकर्षणशङ्कु-

त्रासिगत्रादिमिरायुधैरवकीर्णस्य भ्रमन्तपञ्चकस्य प्रतिभयता ।

प्रथम - इह हि,

रुधिरसरितो निस्तीर्यन्ते हृतद्विपसत्रमा

नृपतिरहितैः स्रस्तैः सूतैर्वहन्ति रथान् हयाः ।

पतितशिरसः पूर्वाभ्यासाद् द्रवन्ति कवचकाः ।

पुरुपरहिता मत्ता नागा भ्रमन्ति यतस्ततः ॥ १० ॥

१. स्रस्ते० । २. हाटक० ।

द्वितीयः— इदमपरं पश्येतां भवन्तौ । एते,

गृध्रा मधूकमुकुलोन्नतपिङ्गलाक्षा

दैत्येन्द्रकुञ्जरनताङ्कुशतीक्ष्णतुण्डाः ।

भान्त्यम्बरे विततलम्बविकीर्णपक्षा

मांसैः प्रवालरचिता इव तालवृन्ताः ॥ ११ ॥

तृतीयः— एषा निरस्तह्यनागनरेन्द्रयौधा

व्यक्तीकृता दिनकरोमकरैः समन्तात् ।

नाराचकुन्तशरतोमरखङ्गकीर्णा

तारागणं पतितमुद्ग्रहतीव भूमिः ॥ १२ ॥

प्रथमः—अहो ईदृश्यामप्यवस्थायामविमुक्तशोभा विराजन्ते क्षत्रियाः ।

इह हि,

स्रस्रोद्वर्तितनेत्रपट्पदगणा ताम्रोष्ठपत्रोत्करा

भ्रूभेदाञ्चितकेसरा स्वमुकुटव्याविद्धसंवर्तिका ।

वीर्यादित्यविबोधिता रणमुखे नाराचनालोन्नता

निष्कम्पा स्थलपद्मिनीव रचिता राज्ञामभीतैर्मुखैः ॥ १३ ॥

द्वितीयः— ईदृशानामपि क्षत्रियाणां मृत्युः प्रभवतीति न शक्यं खलु

विषमस्थैः पुरुषैरात्मबलाधानं कर्तुम् ।

३ तृतीयः— मृत्युरेव प्रभवति क्षत्रियाणामिति ।

प्रथमः—कः संशयः ।

द्वितीयः— मा मा भवानेवम्

स्पृष्ट्वा खाण्डवधूमरञ्जितगुणं संशप्तकोत्सादनं

स्वर्गाक्रन्दहरं निवातकवचप्राणोपहारं धनुः ।

पार्थेनास्त्रबलान्महेश्वररणक्षेपावशिष्टैः शरै—

दर्पोत्सिक्तवशा नृपा रणमुखे मृत्योः प्रतिप्राहिताः ॥ १४ ॥

सर्वे- अये शब्दः ।

किं मेघा नितदन्ति बध्नपतनैश्चूर्णीकृता पर्वता
निर्घातैस्तुमुलस्वनप्रतिभयैः किं दार्यते वा मही ।

किं मुञ्चत्यनिलावधूतचपलक्षुब्धोर्मिमालाकुलं
शब्दं मन्दरकन्दरोदरदरीः संहत्य वा सागरः ॥ १५ ॥

भवतु, पश्यामस्तावत् । (सर्वे परिक्रमन्ति ।)

प्रथमः- अये एतत्खलु द्रौपदीकेशधर्पणावमर्षितस्य पाण्डवमध्यमस्य

३ भीमसेनस्य भ्रातृशतवधकुद्वस्य महाराजदुर्योधनस्य च द्वैपायन
हलायुधकृष्णविदुरप्रमुखानां कुर्यदुकुलदैवतानां प्रत्यक्षं प्रवृत्तं
गदायुद्धम् ।

६ द्वितीयः-

भीमस्योरसि चारुकाञ्चनशिलापीने प्रतिस्पालिते
मित्रे वासवहस्तिहस्तकठिने दुर्योधनांसस्यले ।
अन्योन्यस्य भुजद्वयान्तरतटेऽवासज्यमानायुधे
यस्मिंश्चण्डगदाभिघातजनितः शब्दः समुत्तिष्ठति ॥ १६ ॥

तृतीय - एष महाराजः,

शीर्षोत्कंपनवल्लगमानमकुट कोधोमिकाश्रानन-
स्थानाक्रामणयामनीवृत्ततनु प्रत्यग्रहस्तोच्छ्रयः ।
यस्यैषा रिपुशोणितार्द्रकलिला भास्यग्रहस्ते गदा
कैलासस्य गिरेरियामरचिता सोल्का महेन्द्राशनिः ॥ १७ ॥

प्रथमः- एष सप्रहाररुधिरसिक्काङ्गस्तापद्दृश्यतां पाण्डवः ।

निर्मिन्नामललाटवान्तरुधिरो भद्रांसकूटद्वयः
सान्द्रेर्निर्गलितप्रहाररुधिरैरार्द्रैकृतोर स्वलः ।

१. शिशो० । २. क्रोधाधि० ।

भीमो भाति गदाभिघातरुधिरकृन्नावगाढव्रणः

शैलो मेरुरिवैष धातुसलिलासारोपदिग्धोपलः ॥ १८ ॥

द्वितीयः— भीमां गदां क्षिपति गर्जति बलमानः

शीघ्रं भुजं हरति तस्य कृतं भिनत्ति ।

॥ चारीं गतिं प्रचरति प्रहरत्वमीक्षणं

शिक्षान्वितो नरपतिर्वलवांरतु भीमः ॥ १९ ॥

तृतीयः— एष वृकोदरः,

शिरसि गुरुनिखातस्रस्तरक्तार्द्रगात्रो

धरणिधरनिकाशः संयुगेष्वप्रमेयः ।

प्रविशति गिरिराजो मेदिनीं वज्रदग्धः

शिथिलविसृतधातुर्हेमकूटो यथाद्रिः ॥ २० ॥

प्रथमः—एष गाढप्रहारशिथिलीकृताङ्गं निपतन्तं भीमसेनं दृष्ट्वा,

एकाप्रांगुलिधारितोन्नतमुखो व्यासः स्थितो विस्मितः

॥ द्वितीयः—

दैन्यं याति युधिष्ठिरोऽत्र बिदुरो वाष्पाकुलाक्षः स्थितः ।

तृतीयः—

स्पृष्टं गाण्डिवमर्जुनेन गगनं कृष्णः समुद्धीक्षते

सर्वै-

॥ शिष्यप्रीततैया हलं भ्रमयते रामो रणप्रेक्षकः ॥ २१ ॥

प्रथमः—एष महाराजः,

वीर्यालयो विविधरत्नविचित्रमौलि-

र्युक्तोऽभिमानविनयद्युतिसाहसैश्च ।

वाक्यं वदत्युपहसन्न तु मीम ! दीनं
वीरो निहन्ति समरेषु भयं त्यजेति ॥ २२ ॥

द्वितीय.—एष इदानीमपहास्यमानं मीमसेनं दृष्ट्वा स्वमूर्खमिदं
कामपि संज्ञां प्रयच्छति जनार्दनः ।

३ तृतीयः—एष संज्ञया समाश्वासितो मारुतिः,

संहृत्य भ्रुकुटीर्ललाटविवरे स्वेदं करेणाक्षिपन्
बाहुभ्यां परिगृह्य मीमवदनञ्चित्राङ्गदां त्यां गदाम् ।
पुत्रं दीनमुदीक्ष्य सर्वगतिना लब्ध्वेव दत्तं बलं
गर्जनं सिंहवृषेक्षणं क्षितितलाद्भूयः समुत्तिष्ठति ॥ २३ ॥

प्रथम.—हन्त पुनः प्रवृत्तं गदायुद्धम् । अनेन हि,

भूमौ पाणितले निघृण्य तरसा बाहू प्रमृज्याधिकं
सन्दष्टोष्ठपुटेन विक्रमबलात् क्रोधाधिकं गर्जता ।
त्यक्त्वा धर्मघृणां विहाय समयं कृष्णस्य संज्ञासमं
गान्धारीतनयस्य पाण्डुतनयेनोर्षोर्षिमुक्त्वा गदा ॥ २४ ॥

सर्वे—हा धिक् पतितो महाराज ।

तृतीय. एष रुधिरपतनद्योतिताङ्गं निपतन्तं कुरुराजं दृष्ट्वा स्वमुत्पतितो

३ भगवान् द्वैपायनः । य एष ,

मौलासंवृतलोचनेन हलिना नेत्रोपरोधः कृतः
दृष्ट्वा क्रोधनिभीलतं हलधरं दुर्योधनापेक्षया ।
संभ्रान्ते. करपञ्जरान्तरगतो द्वैपायनहापितो
मीमः कृष्णभुजावलंबितगतिर्निर्वाह्यते पाण्डवैः ॥ २५ ॥

प्रथम.—अये अयमप्यमर्षोन्मीलितरभसलोचनो मीमसेनापक्रमण-
मुदीक्षमाणः इत एवाभिघर्तते भगवान् हलायुधः । य एष ,

चलविलुलितमौलिः क्रोधताम्रायताक्षो
ध्रमरमुखविदष्टां किञ्चिदुल्लुप्य मालाम् ।

असिततनुविलम्बितवस्त्रानुकर्पी

क्षितितल्मवतीर्णः पारिवेपीव चन्द्रः ॥ २६ ॥

द्वितीयः—तदागम्यतां वयमपि तावन्महाराजस्य प्रत्यनन्तरीभवामः ।
उभौ—बाढम् । प्रथमः कल्पः ।

३

(निष्क्रान्ताः ।)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति बलदेवः ।)

६ बलदेवः—भो भोः पार्थिवाः ! न युक्तमिदम् ।

मम रिपुबलकालं लाङ्गलं लङ्घयित्वा
रणकृतमतिसंधिं मां च नावेक्ष्य दर्पात् ।

रणशिरसि गदां तां तेन दुर्योधनोर्वोः

कुलविनयसमृध्या पातितः पातयित्वा ॥ २७ ॥

१ भो दुर्योधन ! मुहूर्तं तावदात्मा धार्यताम् ।

सौभोच्छिष्टमुखं महासुरपुरप्राकारकूटाङ्कुशं
कालिन्दीजलदेशिकं रिपुबलप्राणोपहारार्चितम् ।

हस्तोत्क्षिप्तहलं करोमि रुधिरस्वेदार्रपंकोत्तरं

भीमस्योरसि यावदद्य विपुले केदारमार्गाकुलम् ॥ २८ ॥

(नेपथ्ये)

प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् हलायुधः ।

३ बलदेवः—अये एवंगतोऽप्यनुगच्छति मां तपस्वी दुर्योधनः । य एषः,

श्रीमान् संयुगचन्दनेन रुधिरेणार्द्रानुलिप्तच्छवि-

भूसंसर्पणरेणुपाटलभुजो बालव्रतं प्राहितः ।

१. प्रचलललित० ।

निर्वृत्तेऽमृतमन्यने क्षितिधरान्मुक्तः सुरैः सासुरै-
राकर्षन्निव भोगमर्णवजले श्रान्तोऽङ्घ्रितो वासुकिः ॥ २९ ॥

(ततः प्रविशति भग्नोऽस्युगलो दुर्योधनः ।)

दुर्योधनः-एष भोः !

मीमेन मित्वा समयव्यवस्थां गदाभिघातक्षतजर्जरोरुः ।

भूमौ भुजाभ्यां परिकृष्यमाणं स्यं देहमर्घोपरतं घहामि ॥ ३० ॥

प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् हलायुधः ।

त्यत्पादयोर्निपतितं पतितस्य भूमा-

वेतच्छिरः प्रथममद्य विमुञ्च रोपम् ।

जीवन्तु ते कुक्कुलस्य निवापमेघा

वैरं च विप्रहृकथाश्च वयं च नष्टाः ॥ ३१ ॥

बलदेवः-भोः दुर्योधन ! मुहूर्तं तावदात्मा धार्यताम् ।

दुर्योधनः-किं भवान्करिष्यति ।

३ बलदेवः-भो श्रूयताम् ,

आक्षिप्तलाङ्गलमुत्सोद्धिरितैः शरीरै-

निर्दारितासहृदयान्मुसलप्रहारैः ।

दास्यामि संयुगदतान्सरथाश्चनागान्

स्वर्गानुयात्रपुरुपांस्तव पाण्डुपुत्रान् ॥ ३२ ॥

दुर्योधनः-मा मा भवानेवम् ।

प्रतिज्ञावसिते मीमे गते भ्रातृशते दिवम् ।

मयि चैव गते राम ! विप्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

बलदेवः-मत्प्रत्यक्षं वञ्चितो भवानित्युत्पन्नो मे रोपः ।

दुर्योधनः-वञ्चित इति मा भवान् मन्यते ।

३ बलदेवः-कः संशयः ।

दुर्योधनः—हन्त भोः ! दत्तमूल्या इव मे प्राणाः । कुतः

आदीप्तानलदारुणाज्जतुगृहाद्बुध्यात्मनिर्वाहिणा
युद्धे वैश्रवणालयेऽचलशिलावेगप्रतिस्पालिना ।

भीमेनाद्य हिडिंबराक्षसपतिप्राणप्रतिप्राहिणा

यद्येवं समवैपि मां छलजितं भो राम ! नाहं जितः ॥ ३४ ॥

बलदेवः—भीमसेन इदानीं तव युद्धवञ्चनामुत्पाद्य स्थास्यति ।

दुर्योधनः—किं चाहं भीमसेनेन यञ्चितः ।

३ बलदेवः—अथ केन भवानेवंविधः कृतः ।

दुर्योधनः—श्रूयताम् ,

येनेन्द्रस्य स पारिजातकतरुर्मानेन तुल्यं हृतो

दिव्यं वर्षसहस्रमर्णवजले सुप्तश्च यो लीलया ।

तीव्रां भीमगदां प्रविश्य सहसा निन्योजयुद्धप्रिय-

स्तेनाहं जगतः प्रियेण हरिणा मृत्योः प्रतिप्राहितः ॥ ३५ ॥

(नेपथ्ये)

उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह । [उत्सरतोत्सरतार्याः !

३ उत्सरत ।]

बलदेवः—(विलोक्य) अये अयमत्र भवान् धृतराष्ट्रः गान्धारी च
दुर्जयेनादेशितमार्गोऽन्तःपुरानुबन्धः शोकाभिभूतहृदयश्चकितगति-

६ रित एवामिवर्तते । य एषः,

वीर्योकरः सुतशतप्रविभक्तचक्षु—

द्विर्पेक्षितः कनकयूपविलम्बबाहुः ।

सृष्टो ध्रुवं त्रिदिवरक्षणजातशंकै-

द्वैरैरातितिमिराञ्जलिताडिताक्षः ॥ ३६ ॥

(ततः प्रविशति धृतराष्ट्रो गान्धारी देव्यौ दुर्जयश्च ।)

धृतराष्ट्रः— पुत्र कासि ।

३ गान्धारी—पुत्रअ ! कहिं सि । [पुत्रक ! कासि ।]

देव्यौ—महाराज ! कहिं सि । [महाराज ! कासि ।]

धृतराष्ट्रः—भोः ! कष्टम् ।

वञ्चनानिहतं श्रुत्वा सुतमद्याहवे मम ।

मुखमन्तर्गतास्त्राक्षमन्धमन्धतरं कृतम् ॥ ३७ ॥

गान्धारि ! किं धरसे ।

गान्धारी—जीवाविदन्दि मन्दभाआ । [जीवितस्मिं मन्दभागा ।]

३ देव्यौ—महाराज ! महाराज ! [महाराज ! महाराज !]

राजा—भोः ! कष्टम् । यन्ममापि स्त्रियो रुदन्ति ।

पूर्वं न जानामि गदामिघात-

रुजामिदानीं तु समर्थयामि ।

यन्मे प्रकाशीकृतमूर्धजानि

रणं प्रविष्टान्यवरोधनानि ॥ ३८ ॥

धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! किं दृश्यते दुर्योधननामधेयः कुलमानी ।

गान्धारी—महाराज ! ण दिस्सदि । [महाराज ! न दृश्यते ।]

३ धृतराष्ट्रः— कथं न दृश्यते । हन्त भो ! अद्यास्म्यहमन्धो योऽहम-
न्वेष्टव्ये काले पुत्रं न पश्यामि । भोः कृतान्ताहतक !

रिपुसमरविमर्दं मानवीर्यप्रदीप्तं

सुतशतमतिधीरं वीरमुत्पाद्य मानम् ।

धरणितलबिकीर्णं किं स योग्यो न भोक्तुं

सकृदपि धृतराष्ट्रः पुत्रदत्तं निवापम् ॥ ३९ ॥

१. ' मानी ' इति स्यात् ।

गान्धारी—जाद सुयोधन ! देहि मे पडिवधणं । पुत्तसदविणास-
दुत्थिदं समस्सासेहि महाराजं । [जात सुयोधन । देहि मे प्रति-
३ वचनम् । पुत्रशतविनाशदुःस्थितं समाधासय महाराजम् ।]

बलदेवः—अये । इयमत्रभवती गान्धारी ।

या पुत्रपौत्रवदनेष्वकुतूहलाक्षी
दुर्योधनास्तमितशोकनिपीतधैर्या ।

अस्त्रैररजस्रमधुना पतिधर्मचिह्न-

मार्द्राकृतं नयनबन्धमिदं दधाति ॥ ४० ॥

धृतराष्ट्रः—पुत्र दुर्योधन ! अष्टादशाक्षौहिणीमहाराज ! कासि ।
राजा—अद्यास्मि महाराजः ।

३ धृतराष्ट्रः—एहि पुत्रशतज्येष्ठ । देहि मे प्रतिवचनम् ।

राजा—ददामि खलु प्रतिवचनम् । अनेन वृत्तान्तेन व्रीलितोऽस्मि ।

धृतराष्ट्रः—एहि पुत्र ! अमिवादयस्व माम् ।

६ राजा—अयमयमागच्छामि । (उर्यानं रूपयित्वा पतति) हा धिक् !
अयं मे द्वितीयः प्रहारः । कष्टं भोः !

हृतं मे भीमसेनेन गदापातकचग्रहे ।

सममूरुद्वयेनाद्य गुरोः पादामिवन्दनम् ॥ ४१ ॥

गान्धारी—एत्थ जादा ! । [अत्र जाते !]

देव्यौ—अरुये ! इमा म्हे । [आव्ये ! इमे स्वः ।]

३ गान्धारी—अण्णेसह भत्तारं । [अन्वेपेथा भर्तारम् ।]

देव्यौ—गच्छाम मन्दभाआ । [गच्छवः मन्दभागे ।]

धृतराष्ट्रः—क एष भो ! मम वस्त्रान्तमाकर्षन् मार्गमादेशयति ।

६ दुर्जयः—ताद ! अहं दुज्जओ । [तात ! अहं दुर्जयः ।]

धृतराष्ट्रः—पौत्र दुर्जय ! पितरमन्विच्छ ।

दुर्जयः—ताद ! परिस्संतो खु अहं । [तात ! परिश्रान्तः खल्वहम् ।]

- १ धृतराष्ट्रः- गच्छ, पितुरङ्के विश्रमस्य ।
 दुर्जय,- ताद ! अहं गच्छामि । (उपसृत्य) ताद ! कर्हि सि । [तात !
 अह गच्छामि । तात कासि ।]
- १२ राजा- अयमप्यागतः । भोः ! सर्वावस्थायां हृदयसंनिहितः पुत्र-
 स्नेहो मां दहति । कुतः ,

दुःखानामनभिहो यो ममाङ्कशयनोचितः ।

निर्जितं दुर्जयो दृष्ट्वा किन्नु मामभिवास्यति ॥ ४२ ॥

- दुर्जयः- अअं महाराओ भूमीए उवविट्टो । [अयं महाराओ भूम्या
 सुपविष्टः ।]
- ३ राजा- पुत्र किमर्थमिहागतः ।
 दुर्जय,- तुषं चिरायसि त्ति । [त्व चिरायसीति ।]
 राजा- अहो अस्यामवस्थायामपि पुत्रस्नेहो हृदयं दहति ।
- ४ दुर्जयः- अहं पि सु दे अङ्के उवविसामि । (अङ्कमारोहति) [अह-
 मपि एउ ते अङ्के उपविसामि ।]
- राजा- (निरार्थ) दुर्जय ! दुर्जय ! भोः । कष्टम् ।

हृदयप्रीतिजननो यो मे नेत्रोत्सवः स्वयम् ।

सोऽयं कालविपर्यासाशन्द्रो बह्वित्वमागतः ॥ ४६ ॥

- दुर्जयः-अङ्के उववेसं किण्णिमित्तं तुषं वारेसि । [अङ्क उपवेशं
 किण्णिमित्तं त्व वारसि ।]
- ३ राजा-

त्यक्त्वा परिचितं पुत्र ! यत्र तत्र त्वयास्यताम् ।

अद्यप्रभृति नास्तीदं पूर्वमुक्तं तथासनम् ॥ ४४ ॥

- दुर्जय.- कर्हि गु हु महाराओ गमिरिसदि । [कुत्र नु एउ महाराओ
 गमिष्यति ।]

- ३ राजा— भ्रातृशतमनुगच्छामि ।
 दुर्जयः— मं पि तहि णेहि । [मामपि तत्र नय ।]
 राजा— गच्छ पुत्र ! एवं वृकोदरं ब्रूहि ।
- ६ दुर्जयः— एहि महाराज ! अण्णेसीअसि । [एहि महाराज !
 अन्विष्यसे ।]
 राजा— पुत्र केन ।
- ९ दुर्जयः— अय्याए अय्येण सन्वेण अन्तेउरेण अ । [आर्ययापेण
 सर्वेणान्तःपुरेण च ।]
 राजा— गच्छ पुत्र ! नाहमागन्तुं समर्थः ।
- १२ दुर्जयः— अहं तुमं णइस्सं । [अहं त्वां नेष्यामि ।]
 राजा— बालस्तावदसि पुत्र ।
 दुर्जयः— (परिक्रम्य) अय्या ! अअं महाराओ । [आर्याः ! अयं
- १५ महाराजः ।]
 देव्यौ— हा हा ! महाराओ । [हा हा ! महाराजः ।]
 धृतराष्ट्रः— कासौ महाराजः ।
- १८ गान्धारी— कहिं मे पुत्तओ । [कुत्र मे पुत्रकः ।]
 दुर्जयः— अअं महाराओ भूमीए उवविट्ठो [अयं महाराजो
 भूम्यामुपविष्टः ।]
- २१ धृतराष्ट्रः— हन्त भोः ! किमयं महाराजः ।
 यः काञ्चनस्तन्मसमप्रमाणो लोके किलैको वसुधाधिपेन्द्रः ।
 कृतः स मे भूमिगतस्तपस्वी द्वारेन्द्रकीलार्धसमप्रमाणः ॥४५॥
 गान्धारी— जाद सुयोधण ! परिस्संतोसि । [जात सुयोधन ! परि-
 श्रान्तोऽसि ।]
- ३ राजा— भवत्याः खल्वहं पुत्रः ।
 धृतराष्ट्रः— केयं भोः ! ।

गाधारी-महाराज । अहममीदपुत्तप्पसविणी । [महाराज ।
६ अहममीतपुत्रप्रसविनी ।]

राजा-अद्योत्पन्नमिवात्मानमगच्छामि । भोस्तात किमिदानीं
वैकुण्ड्येन ।

९ घृतरष्ट्र -पुत्र कथमविह्वो भविष्यामि ।

यस्य वीर्यमलोत्सिक्त सयुगाध्वरदीक्षितम् ।

पूर्वं भ्रातृशत नष्ट त्वय्येकस्मिन्हृते हतम् ॥ ४६ ॥

(पतति ।)

राजा-हा धिक् । पतितोऽत्रभवान् । तात । समाश्वासयान्-
भवतीम् ।

घृतरष्ट्र -पुत्र । किमिति समाश्वासयामि ।

राजा-अपराह्मुसो युधि हत इति । भोस्तात । शोकनिग्रहेण

६ कियता ममानुग्रह ।

त्वत्पादमात्रप्रणताप्रमौलिर्ज्वलन्तमप्यग्निमचिन्तयित्वा ।

येनेन मानेन सम प्रसूतस्तेनैव मानेन दिव प्रयाभि ॥ ४७ ॥

घृतराष्ट्र -

वृद्धस्य मे जीवितनि स्पृहस्य निसर्गसमीलितलोचनस्य ।

धृतिं निगृह्यात्मनि सप्रवृत्तस्त्रीत्रसमाक्वामति पुत्रशोक ॥ ४८ ॥

बलदेव -भो । कष्टम् ।

दुर्योधननिराशस्य नित्यास्तमितचक्षुष ।

न शक्नोम्यत्रभवत कर्तुमात्मनिवेदनम् ॥ ४९ ॥

राजा-विज्ञापयाम्यत्रभवतीम् ।

गाधारी-भणाहि जाद । । [भण जात ।]

१ कथ विह्वो ।

- राजा—नमस्कृत्य वदामि त्वां यदि पुण्यं मया कृतम् ।
अन्यस्यामपि जात्यां मे त्वमेव जननी भव ॥ ५० ॥
- गान्धारी—मम मनोरहो खु तुष्ट भणितो । [मम मनोरथः खलु स्वया भणितः ।]
- ३ राजा—मालवि ! त्वमपि शृणु ।
मिन्ना मे भ्रुकुटी गदानिपतितैर्व्यायुद्धकालोत्थितै—
र्वक्षस्युत्पतितैः प्रहाररुधिरर्हारावकाशो हतः ।
पदयेमौ व्रणकाञ्चनाङ्गदधरौ पर्याप्तशोभौ भुजौ
भर्ता ते नपराङ्मुखो युधि हतः किं क्षत्रिये रोदिपि ॥५१॥
- देवी—बाव्य एसा सहधर्मचारिणी रोदामि । [बाला एषा सहधर्म-
चारिणी रोदिमि ।]
- ३ राजा—पौरवि ! त्वमपि शृणु ।
वेदोक्तैर्विधिधर्मखैरमिमतैरिष्टं धृता वान्धवाः
शत्रूणामुपरि स्थितं प्रियशतं न व्यंसिताः संश्रिताः ।
युद्धेऽष्टादशबाहिनीनृपतयः संतापिता निग्रहे
मानं मानिनि ! वीक्ष्य मे न हि रुदन्त्येवंविधानां स्त्रियः ॥५२॥
- पौरवी—एककिदप्पवेसणिञ्चआ ण रोदामि । [एककृतप्रवेशनिश्चया
न रोदिमि ।]
- ३ राजा—दुर्जय ! त्वमपि शृणु ।
धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! किं नु खलु वक्ष्यति ।
गान्धारी—अहं पि तं एव चिन्तेमि । [अहमपि तदेव चिन्तयामि ।]
- ६ राजा—अहमिष पाण्डवाः शुभ्रूपयितव्याः, तत्रभवत्याश्चांवायाः
कुन्त्या निवेशो वर्तयितव्यः । अमिमन्योर्जननी द्रौपदी चोभे माह-
वत्पूजयितव्ये । पदय पुत्र !

इह तु विजयभूमौ द्रष्टुमद्योद्यतास्रः

सरभसमहमेको द्रोणपुत्रः स्थितोऽस्मि ॥ ५७ ॥

किमनया ममाप्यप्रतिलाभविजयश्लाघया समरश्रिया । (परिक्रम्य)

मा तावत् । मयि गुरुनिवपनव्यमे वञ्चितः किल कुरुकुलतिलक-

१ भूतः कुरुराजः । क एतच्छ्रद्धास्यति । कुतः,

उद्यत्प्राञ्जलयो रथद्विपगताश्चापद्वितीयैः करै-

र्यस्यैकादशवाहिनीनृपतयस्तिष्ठन्ति धाक्योन्मुखाः ।

मीप्सो रामशरायलीढकवचस्तातश्च योद्धा रणे

व्यक्तं निर्जित एव सोऽप्यतिरथः कालेन दुर्योधनः ॥ ५८ ॥

तत् क तु खलु गतो गान्धारीपुत्रः । (परिक्रम्यावलोक्य)

अये २ अयमभिहतगजतुरगनररथप्राकारमध्यगतः समरपयोधिपाराः

३ कुरुराजः । य एषः,

मौलीनिपातचलकेशमयूखजाले-

गात्रैर्गदानिपतनश्चतशोणितार्द्रैः ।

मौल्यस्तमस्तकशिलातलसंनिविष्टः

सन्ध्यावगाढ इव पश्चिमकालसूर्यः ॥ ५९ ॥

(उग्रवृत्त्य) भोः कुरुराज ! किमिदम् ।

राजा-गुरुपुत्र ! फलमपरितोषस्य ।

१ अश्रयामा-भोः कुरुराज ! सत्कारमूलमावर्जयिष्यामि ।

राजा-किं भयान् करिष्यति ।

अश्रयामा-श्रयताम् ।

युद्धोद्यतं गरुडपृष्ठनिविष्टदेह-

मैष्टार्धमीममुजमुद्यतशार्ङ्गचक्रम् ।

कृष्णं सपाण्डुतनयं युधि शम्भुजालैः
संकीर्णलेखमिव चित्रपटं क्षिपामि ॥ ६० ॥

यज्ञ-मा मा भवानेवम् ।

गतं धात्र्युत्संगे सकलममिपिक्तं नृपकुलं
गतः कर्णः स्वर्गं निपतिततनुः शन्तनुसुतः ।
गतं भ्रातृणां मे शतमभिमुखं सयुगमुखे
वयं चैवंभूताः गुरुसुत ! धनुर्मुञ्चतु भवान् ॥ ६१ ॥

अश्वत्थामा-भोः कुरुराज ।

संयुगे पाण्डुपुत्रेण गदापातकचमहे ।
सममूर्द्धयेनाद्य दर्पोऽपि भवतो हृतः ॥ ६२ ॥

रजा-मा मेवम् । मानशरीरा राजानः । मानार्थमेव मया निग्रहो
गृहीतः । पश्य गुरुपुत्र ।

यत्कृष्टा करनिग्रहाञ्चितकचा द्यूते तदा द्रौपदी
यद्वालोऽपि हतस्तदा रणमुखे पुत्रोऽभिमन्युः पुनः ।

अश्वव्याजजिता वनं धनमृगीर्यत्पाण्डवाः संश्रिता
नन्वल्पं मयि तैः कृतं विमृश भो ! दर्पाहृतं दीक्षितः ॥ ६३ ॥

अश्वत्थामा-सर्वथा कृतप्रतिज्ञोऽस्मि ।

भवता चात्मना चैव वीरलोकैः शपाम्यहम् ।
निशासमरमुत्पाद्य रणे धन्यामि पाण्डवान् ॥ ६४ ॥

बलदेव.-एतद्भविष्यत्युदाहृतं गुरुपुत्रेण ।

अश्वत्थामा-हलायुधोऽत्रभवान् ।

३ घृतराष्ट्रः-हन्त ! साक्षिमती खलु वञ्चना ।

अश्वत्थामा-दुर्जय ! इतस्पायत् ।

१. दर्पनतं ।

पितृविक्रमदायाचे राज्ये भुजवलाजिते ।

विनाभिपेकं राजा त्वं विप्रोक्तैर्वचनैर्भव ॥ ६५ ॥

- राजा-हन्त ! कृतं मे हृदयानुज्ञातम् । परित्यजन्तीव मे प्राणाः ।
 इमेऽत्रभवन्तः शन्तनुप्रभृतयो मे पितृपितामहाः । एतत्कर्णमप्रतः
 ३ कृत्वा समुत्थितं भ्रातृशतम् । अयमप्यैरावतशिरोविषक्तः काक-
 पक्षधरो महेन्द्रकरतलमवलम्ब्य क्रुद्धोऽभिभापते मामभिमन्युः ।
 सर्वश्यादयोऽप्सरसो मामभिगताः । इमे महार्णवा मूर्तिमन्तः । एता
 ६ गंगाप्रभृतयो महानद्यः । एष सहस्रहंसप्रयुक्तो मां नेतुं वीरवाही
 विमानः कालेन प्रेषितः । अयमयमागच्छामि । (स्वर्गं गतः ।)

(यवनिकास्तरणं करोति ।)

९ घृतराष्ट्रः-

याम्येष सज्जनधनानि तपोवनानि
 पुत्रप्रणाशविफलं हि धिगस्तु राज्यम् ।

अश्वत्थामा-

यातोऽद्य सौप्तिकयधोद्यतबाणपाणिः

(भरतवाक्यम्)

बलर्देवः-मां पातु नो नरपतिः शमितारिपक्षः ॥ ६६ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

ऊरुभङ्गं नाम नाटकं समाप्तम् ॥

—

श्लोकानुक्रमणिका ।

आक्षिप्तलाङ्गल	I.	32	मिथ्या मे शुकुटी	I.	51
आदीप्तानल	I.	34	मीमस्योरसि	I.	16
उद्यत्प्राञ्जलयः	I.	58	मीमां गदां	I.	19
उपलधिपमा	I.	5	मीमेन मित्वा	I.	30
एकाप्रांगुलि	I.	21	मीध्मद्रोगतटां	I.	1
एतद्गणाहत	I.	3	भूमौ पाणितले	I.	24
एते परस्पर	I.	7	मम रिपुबल	I.	27
एषा निरस्त	I.	12	मालासवृत	I.	25
करिवरकर	I.	6	माल्यैर्ध्वजाप्र	I.	9
किं मेधा निनदन्ति	I.	15	मौलीनिपात	I.	59
गतं धान्युरसद्गो	I.	61	य काञ्चन	I.	45
गृध्रा मधूक	I.	11	यत्कृष्टाकर	I.	63
चलविलुलित	I.	26	यस्य वीर्यंयलो	I.	46
छलबलदलितो	I.	57	या पुत्रपौत्र	I.	40
खवत्वा परिचित	I.	44	याम्येष सञ्जन	I.	66
खत्पादमात्र	I.	47	युद्धोद्यतं गरुड	I.	60
खत्पादयोः	I.	31	येनेन्द्रस्य	I.	35
दुःखानां	I.	42	रिपुसमरविमर्दं	I.	39
दुर्योधन	I.	49	रधिरसरितो	I.	10
दुर्योधने	I.	55	चञ्चनानिद्वयं	I.	37
नमस्तुव्य वदामि	I.	50	वीर्यांकर सुव	I.	36
निर्भिन्नाप्र	I.	18	वीर्यालयो विविध	I.	22
पितृधिक्रम	I.	65	वृद्धस्य मे	I.	48
पूर्वं न जानामि	I.	38	वेदोक्तैर्विधिभिः	I.	52
प्रतिज्ञावसिते	I.	33	वैरस्यायतनं	I.	4
प्रसक्तनाराच	I.	8	शिरसि गुरु	I.	20
भवता चात्मना	I.	64	शिष्टोत्कंपन	I.	17.

श्रीमान् संयुग	I.	29	स्पृष्ट्वा खाण्डव	I.	14
श्लाघ्यश्रीः	I.	63	स्फुटितकमल	I.	56
संयुगे पाण्डु	I.	62	खस्तोद्वर्तित	I.	18
संहृत्य भ्रुकुटी	I.	23	स्वर्गार्थमाहव	I.	2
सम्राट्कुण्डुभि	I.	54	द्वं मे भीम	I.	41
सौमोच्छिष्ट	I.	28	हृदयप्रीति	I.	43

बालचरितस्य कथावस्तु ।

बालचरिते बालस्य श्रीकृष्णस्य जन्मदिनादारभ्य कंसहननान्तं सर्वं चरितं प्रतिपाद्यं वस्तु ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

नारदः—देवर्षिः ।

वसुदेवः—कृष्णस्य जनकः ।

नन्दगोपः—वसुदेवस्य मित्रं गोकुलाध्यक्षः ।

उग्रसेनः—कंसस्य पिता ।

दामोदरः }
सङ्कर्षणः } — मगवन्ती वसुदेवसुतो ।

गरुडः—विष्णोर्वाहनम् ।

चक्रः }
शार्ङ्गः } — मगवत आयुधवराणि ।
शङ्खः }
नन्दकः }

राजा—मयुराधीशः कंसः ।

चाणूरः }
शुष्टिकः } — मठविशेषी कंससम्बन्धिनौ ।

भटः—कंसस्य भृत्योः प्रुवसेननामा ।

काञ्चुकीयः—कंसस्य भृत्यो बालाकिनामा ।

शापः—शापाधिदेवता ।

उर्वे—रक्षिपुत्रपाः ।

कुण्डोदरः }
 शूलः } — कार्त्वीयन्या भृत्याः ।
 नीलः }
 मनोजवः }

वृद्धगोपालकः—कश्चिद् गोपालकः ।

दामकः—कश्चिद् गोपालकः ।

अरिष्टर्षभः—असुरविशेषः ।

कालियः—यमुनाद्वन्द्वनिवासी महानागः ।

स्त्रियः—

देवकी—कृष्णस्य जननी ।

प्रतिहारी—देवक्या द्वारपालिका ।

घात्री—मायादारिकाया उपमाता ।

सर्वाः—चण्डालयुवतयः ।

कार्त्वीयनी—कंसहस्तादुत्प्लुत्याकाशस्थिता देवी ।

सर्वाः—गोप्यो घोपमुन्दर्यादयः ।

राजश्रीः—राज्याधिदेवता ।

प्रतिहारी—कंसस्य द्वारपालिका मधुकरिका ।

प्रतिहारी—कंसस्य द्वारपालिका यशोधरा ।

कौमोदकी—भगवत आयुधवरम् ।

॥ श्रीः ॥
भासनाटकचक्रे
वालचरितम् ।

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूतधारः ।)

सूतधारः—

शङ्खक्षीरवपुः पुरा कृतयुगे नाम्ना तु नारायण-
खेतायां त्रिपदार्षितत्रिभुवनो विष्णुः सुवर्णप्रभः ।
दूर्वाद्यामनिभः स रावणवधे रामो युगे द्वापरे

नित्यं योऽञ्जनसन्निभः कलियुगे च पातु पामोदरः ॥१॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये किन्तु सख्यु मयि विज्ञापनव्यग्रे
शब्द इव श्रूयते । अन्न ! पश्यामि ।

३

(नेपथ्ये)

अहं गगनसञ्चारी ।

सूतधारः—भद्रतु, विज्ञातम् ।

पतत्यसौ पुष्पमयी च वृष्टिर्नदन्ति तूर्याणि च देवतानाम् ।

द्रष्टुं हरिं वृष्टिणकुले प्रसूतमभ्यागतो नारद एष तूर्णम् ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना

(ततः प्रविशति नारदः ।)

३ नारदः—

अहं गगनसञ्चारी त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।

ब्रह्मलोकादिह प्राप्तो नारदः कलहप्रियः ॥ ३ ॥

भोः !

क्षीणेपु देवासुरविप्रद्वेषु नित्यप्रशान्ते न रमेऽन्तरिक्षे ।

अहं हि वेदाध्ययनान्तरेपु तन्त्रीश्च वैराणि च घट्टयामि ॥ ४ ॥

अपि च,

भक्तिः परा मम पितामहभाषितेषु

सर्वाणि मे बहुमतानि तपोवनानि ।

सत्यं ब्रवीमि करजामहता च धीणा

वैराणि भीमकठिनाः कलहाः प्रिया मे ॥ ५ ॥

तद् भगवन्तं लोकादिमनिघनमव्ययं लोकहितार्थं कंसवधार्थं

वृष्णिकुले प्रसूतं नारायणं द्रुष्टमिहागतोऽस्मि । अये, इयमत्र-

३ भवती देवकी । मायया शिशुत्वमुपागतं त्रिलोकेश्वरं प्रगृह्य वसु-

देवेन सह शनैः स्वगृहान्निष्कामति । यैषा,

लोकानामभयकरं गुरुं सुराणां

दैत्यानां निघनकरं रथाङ्गपाणिम् ।

शोकार्ता शशिवदना निशि प्रशान्ता

बाहुभ्यां गिरिमिव मन्दरं वहन्ती ॥ ६ ॥

एष एष भगवान् नारायणः,

अनन्तवीर्यः कमलायताक्षः सुरेन्द्रनाथोऽसुरवीर्यहन्ता ।

त्रिलोककेतुर्जगतश्च^१ कर्ता भर्ता जनानां पुरुषः पुराणः ॥ ७ ॥

हन्तेतदुत्पन्नं कलहस्य मूलम् । यावदहमपि भगवन्तं नारायणं

प्रदक्षिणीकृत्य ब्रह्मलोकमेव यास्यामि । नमो भगवते त्रैलोक्य-

१ कारणाय ।

१. जगतां च कर्ता ।

नारायणाय नरलोकपरायणाय

लोकाननाय कमलामललोचनाय ।

रामाय रामत्रिरोचनपातनाय

वीराय वीर्यनिलयाय नमो वराय ॥ ८ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति बालहस्ता देवकी ।)

३ देवकी-हृद्धि, पुत्रअस्स मे महणुभावत्तणं सुअइस्सन्दाणि जम्म
समअसमुच्चमूदाणि महाणिमिच्चानि पच्चक्खीकरअन्ती अवि कंस-
हृदअणिससत्तण चिन्तअन्ती सुद्धु ण पच्चआमि मन्दभाइणी ।

६ कर्हि णु गदो अय्यउत्तो । (परिग्रह्य अग्रतो विलोक्य) अम्मो, एसो
अय्यउत्तो हरिसविम्हअफुल्लणअणो इदो एव्व आअच्छदि ।

[हा विक्र, पुत्रकस्य मे महानुभावत्त सुचियिष्यन्ति जन्मसमयसमु-

९ द्भूतानि महानिमिच्चानि प्रत्यक्षीकुर्यन्त्यपि कसहत्तकुरुशसत्त्व चिन्तयन्ती
सुधु न प्रत्येमि मन्दभागिनी । क्व तु गत आर्यपुत्रः । अम्मो, एष आर्य-
पुत्रो हर्षविस्मयफुल्लनयन इत एवागच्छति ।]

१२ (ततः प्रविशति यमुदेवः ।)

यमुदेवः- (सदिमर्शम्) भो । किं तु गल्लिदम् ।

भ्रमति नभसि विद्युच्चण्डजातानुविद्धै-

र्नजलदनिनादैर्मेदिनी सप्रकम्पा ।

इह तु जगति नूनं रक्षणार्थं प्रजाना-

मसुरसमितिहन्ता विष्णुरद्यावतीर्णः ॥ ९ ॥

(विलोक्य) एषा देवकी,

अगणितपरिखेदा याति षण्णां सुताना-

मपचयगमनार्थं सप्तमं रक्षमाणा ।

बहुगुणकृतलोभा जन्मकाले निमित्तैः

सुत इति कृतसंज्ञं कंसमृत्युं वहन्ती ॥ १० ॥

देवकी—(उपसृत्य) जेदु अप्यउत्तो । [जयत्वार्यपुत्रः ।]

वसुदेवः—देवकि ! अर्धरात्रः खलु वर्तते । प्रसुप्तो मथुरायां सर्वो
३ जनः । तस्माद् यावन्न कश्चित् पश्यति, तावद् बालं गृहीत्वा-
पक्रामामि ।

देवकी—कहिं अप्यउत्तो इमं णइस्सदि । [क्षार्यपुत्र इमं नेप्यति ।]

६ वसुदेवः—देवकि ! सत्यं ब्रवीषि । अहमपि न जाने । किन्तु,
एकच्छत्रच्छायां पृथिवीं समाज्ञापयति दुरात्मा कंसः । तत् क नु
खल्वयमायुष्मान् नेतव्यो भविष्यति । अथवा यत्र दैवं विधा-
९ स्यति, तत्र बालं गृहीत्वापक्रामामि ।

देवकी—अप्यउत्त ! इच्छामि दाव णं सुदिट्ठं कत्तुं । आर्यपुत्र !
इच्छामि तावदेनं सुट्ठं कर्तुम् ।]

१२ वसुदेवः—अयि अतिपुत्रवत्सले !

किं द्रष्टव्यः शशाङ्कोऽयं राहोर्वदनमण्डले ।

त्वयाप्यस्य सुदृष्टस्य कंसो मृत्युर्भविष्यति ॥ ११ ॥

देवकी—सन्वहा ण भविस्सदि । [सर्वथा न भविष्यति ।]

वसुदेवः—यद् भवत्याभिहितं, तत् सर्वदैवतैरभिहितं भवतु ।

३ आनय ।

देवकी—गहदु अप्यउत्तो । [गहत्वार्यपुत्रः ।]

वसुदेवः—(गृहीत्वा) अहो गुरुत्वं बालस्य । साधु,

विन्ध्यमन्दरसारोऽयं बालः पद्मदलेक्षणः ।

गर्भे यया धृतः श्रीमानहो धैर्यं हि योपितः ॥ १२ ॥

देवकि ! प्रविश त्वमभ्यन्तरम् ।

देवकी—एसा गच्छामि मन्दभाजा । (निष्क्रान्ता ।) [एषा गच्छामि

३ मन्दभाजा ।]

वसुदेवः—एषा देवकी,

हृदयेनेह तत्राङ्गैर्द्विधाभूतेव गच्छति ।

यथा नभसि तोये च चन्द्रलेखा द्विधाकृता ॥ १३ ॥

हन्त प्रविष्टा देवकी । यावदहमपि नगरद्वारं संश्रयामि । एष भोः,

प्रथममुत्तयिनाशजातमन्युर्नृपतिभयाकुलितः प्रगृह्य बालम् ।

त्यरिततरमिह प्रयासि मार्गे गिरिमिव मन्दरमुद्धहन्भुजाभ्याम् ॥ १४ ॥

(परिक्रम्य) इदं नगरद्वारम् । यावत् प्रविशामि । (प्रविश्य) अये

प्रसुप्तो मथुरायां सर्वो जनः । यावदपक्रामामि । (परिक्रम्य)

३ निष्क्रान्तोऽरिर्न मथुरायाः । अहो बलवांश्चायमन्धकारः । सम्प्रति
हि,

छिम्पतीय तमोऽङ्गानि वर्पतीवाजनं नभः ।

असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्निष्फलतां गता ॥ १५ ॥

अहो तमसः प्रसुत्वम् ।

अप्रकाशा इव विशो घनीभूता इव द्रुमाः ।

मुनिविष्टस्य लोकस्य कृतो रूपविपर्ययः ॥ १६ ॥

नाहं गन्तुं समर्थः । अये दीपिकालोकः । किन्तु खलु दुरात्मा कंसो

ममापक्रमणं ह्यात्वा दीपिकामिः परिवृतो मां प्रदीतुमागतो भवेत् ।

३ भयत्यहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि । (एतद्गमुत्कोशयति । निवृत्त्यावलोक्य)

अये न कश्चिद् दृश्यते । आ,

तमसा संवृते लोके मम मार्गमपश्यतः ।

अपक्रमणहेतोस्तु कुमारेण प्रभा कृता ॥ १७ ॥

एष मार्गः । यावदपक्रामामि । अये इयं भगवती यमुना काल-
वर्षसम्पूर्णा स्थिता । अहो व्यर्थो मे परिश्रमः । किमिदानीं
३ करिष्ये । भवतु, दृष्टम् ।

इमां नदीं प्राहभुजङ्गसङ्कुलं

महोर्मिमाळं मनसापि दुस्तराम् ।

भुजङ्गवेनाशु गतार्थविच्छयो

यहामि सिद्धिं यदि दैवतं स्थितम् ॥ १८ ॥

(तथा कृत्वा सविष्मयम्) हन्त द्विधा छिन्नं जलम्, इतः स्थितम्,
इतः प्रधावति । दत्तो मे भगवत्या मार्गः । यावदपक्रामामि ।
३ (अवतीर्य) निष्क्रान्तोऽस्मि यमुनायाः । अये हुङ्कारशब्द इव
श्रूयते । व्यक्तं घोषसमीपे वर्तते मन्दभाग्यः । आ, अत्र च
समीपघोषे मम वयस्यो नन्दगोपः प्रतिवसति । स खलु मया
६ फंसाह्वया निगलितः कशामिहतश्च । यावत् प्रविशामि । अथवा
रात्रौ वसुदेवः प्रविष्ट इति शङ्किता गोपालका भविष्यन्ति ।
तस्मादिह न्यग्रोधपादपस्याघस्तात् प्रभातवेलां रजन्याः प्रतिपाल-
९ यामि । भो भो न्यग्रोधदेवताः ! यद्ययं बालो लोकहितार्थं कंस-
घघार्थं घृष्णिङ्कुले प्रसूतश्चेद्, घोपात् फञ्चिदिहागच्छतु । न, न,
मम वयस्यो नन्दगोप एवागच्छतु ।

१२ (ततः प्रविशति दारिकां गृहीत्वा नन्दगोपः ।)

नन्दगोपः—(सशोकम्) दाळिए ! दाळिए ! किं दाणि णो गेहळ्पि
णळ्मिअ त्तदो णो उज्झिअ णं गच्छपि । एम्पदि हि महिपपद-

१५ सम्पादपदियं अहो घळिअं अन्धआळं ।

१. (स) मि (हि) ता. २. लोकहितार्थः ।

दुर्दिगविगृहोहा लक्ष्मीं वदृष्टिनिनीञ्जिआद्या ।

पम्पाइदम्पपुत्ता णीञ्जिवपणा जहा गोपी ॥ १९ ॥

- अत्र हि अदृष्टत्वे अम्हाग बुद्धुम्बिणीए जपोदाए पपूदा इत्तं च
 दारी तपस्विणी जाइमत्ता एव्व ओग्गदप्पाणा पंबुत्ता । पुवे
 ३ अम्हाणां घोपप्य इदो इन्दयब्बो णाम च्चपुवो मविप्यदि । ता मा
 न्नु एदं दुक्खं गोपजणेहि अणुत्तमाणं त्ति मए एक्काइणा
 णिगत्तगुल्लुचरणेण इत्तं दाळ्ळिअं गह्विअ णिग्गदो म्हि । जपोदा
 ६ पि तपस्विणी णैय जाणादि दाळ्ळो वा दाळ्ळिआ वा पपूद त्ति
 मोहं गता । दाळ्ळिए । दाळ्ळिए । । [दारिके ! दारिके ! किमिदानीं
 नो गेहलक्ष्म्या न रत्त्वा ततो न उच्चित्वा ननु गच्छसि । समति हि
 ९ मदिपद्यत्तसंपातसदृशोऽहो बलवान्घकार ।

दुर्दिगविनष्टज्योत्स्ना रानिर्नते निमीलिताकारा ।

संप्रावृतप्रमुक्ता नीलनिवसना यथा गोपी ॥ १९ ॥

- अथ क्षर्पयत्रेऽस्माकं बुद्धुम्बिन्या यशोदया प्रसूतेय च दारी तपस्विनी
 जातमात्रैवापगतप्राणा सवृत्ता । श्वोऽस्माकं घोपस्वोचित इन्द्रपरो
 ३ नामोत्सवो मविप्यति । तद् मा खल्वेतद् दुःखं गोपजनैस्तुभूयमान
 मिति मयैकाकिना निगल्लुचरणेनेमा दारिका एहीत्वा निर्गतोऽस्मि ।
 यशोदापि तपस्विनी नैव जानाति दारिको वा दारिका वा प्रसूत इति
 ६ मोह गता । दारिके । दारिके । ।]
 चमुदेय -को नु खल्वयं रात्रौ परिदेषयति । अत्तत्सप्रह्लाचारी
 खल्वय तपस्वी ।
 ९ नन्दगोप -किं दाणिं णो गेहल्लप्पि ण ल्लमिअ तदो णो उच्चिअ णं
 गच्छसि । [किमिदानीं नो गेहलक्ष्म्या न रत्त्वा ततो न उच्चित्वा ननु
 गच्छसि ।]

- १२ वसुदेवः—स्वरेण प्रत्यभिजानामि । मम वयस्येन नन्दगोपेन भवितव्यम् । यावच्छब्दापयामि । वयस्य नन्दगोप । इतस्तावत् ।
 नन्दगोपः— (समयम्) अविहा को दाणि मं पुदपुल्लुवेण विअ पळ-
- १५ योगेण णन्दगोव ! णन्दगोव ! त्ति मं पद्दावेदि । किण्णु ङ्कखशा वा, आहु पिपापो वा । ईदिपीए पदिमअळअणीए मदळिआ दाळिआ मम हत्थे । किं णु हु कळिप्पं । [अविहा क इदानीं मां
- १८ श्रुतपूर्वेणैव स्वरयोगेन नन्दगोप ! नन्दगोप ! इति मां शन्दयति । किं नु राक्षसो वा, उत पिशाचो वा । ईदृश्यां प्रतिमयरजन्यां मृतादारिका मम हस्ते । किं नु खलु करिष्यामि ।]
- २१ वसुदेवः—वयस्य नन्दगोप । अलमन्यशङ्कया । इतस्तावत् ।
 नन्दगोपः—(कर्णे दत्त्वा । सावधानम्) अम्मो, पळयोगेण भट्टा वपुदेव त्ति जाणामि । जाव उवपप्पिप्पं । अहय तहि मम किं कप्प्यं ।
- २४ एदिणा कंप्प ङ्ळब्बो वअणं पुणिअ अवळ्ळदो कपाहि ताळिअ णिअळेहि वदो ण्हि । ता ण गमिप्पं । अहय धिक्खु मे णिपं भावं । मम गुणपहप्पं किदं, दुक्खे दुक्खइ, पुहे पुहिणो होदि,
- २७ तहयि पुमब्बामि व्याअपापणेण किदं एकवन्धणं । जाव उवपप्पिप्पं । इयं दात्री । किं कळिप्पं । होदु एवं दाव कळिप्पं । (उपसत्त्वावलोक्य च । सविस्मयम्) पभादा ङअणी । एपो भट्टा वपुदेवो
- ३० दाळअं गह्निअ द्विदो । (उपसृत्य) जेदु मट्टा जेदु । [अम्मो, स्वरयोगेन भर्ता वसुदेव इति जानामि । यावदुपसर्स्यामि । अथवा तत्र मम किं कार्यम् । एतेन कंसस्य राशो वचनं श्रुत्वापरादः कथानिश्चाद-
- ३३ यित्था निगतैर्नदोऽस्मि । तत्र गमिष्यामि । अथवा धिक् राखु मे शृगंशभावन् । मम गुणसहस्रं कृतं, दुःसे दुःस्पति, मुत्ते मुत्ती भवति, तथापि स्मरामि राजशासनेन कृतनेकवन्धनम् । यावदुपस-
- ३६ र्स्यामि । इयं दारी । किं करिष्यामि । भवत्वेवं तावत् करिष्यामि ।

प्रमाता रजनी । एष मर्ता वसुदेवो दारकं गृहीत्वा स्थितः । जयतु
मर्ता जयतु ।]

३९ वसुदेवः—वयस्य नन्दगोप ! अपि भगवतीभ्यो गोभ्यः कुशलम् ।

नन्दगोपः—आम भट्टा ! कुपळं । [आम मर्तः ! कुशलम् ।]

वसुदेवः—अथ भवतः परिजनस्य कुशलम् ।

४२ नन्दगोपः—परिजनमिति । आम भट्टा ! कुपळं । [परिजनमिति ।

आम मर्तः ! कुशलम् ।]

वसुदेवः—वयस्य ! किमिदानीं प्रच्छाद्यते ।

४५ नन्दगोपः—भट्टा ! णत्थि किञ्चि । [मर्तः ! नास्ति किञ्चित् ।]

वसुदेवः—मम खलु प्राणैः शापितः स्याद्, यदि सत्यं न ब्रूयात् ।

नन्दगोपः—का गइं । पुणादु भट्टा । अञ्ज अड्ढळत्ते अम्हाणं कुहु-

४८ म्बिणीए, ण हि ण हि, तुम्हाणं दापीए जपोदाए पपूदा इअं च
दायी तवप्पिणी जादमत्ता एव ओग्गदप्पाणा पंवुत्ता । पुवे
अम्हाणं घोपए उइदो इन्दयञ्जो णाम उप्पवो भविप्पदि । ता मा

५१ सु एदं दुक्खं गोवज्जेहि अणुहूअमाणं त्ति मए एक्काइणा णिगळ-
गुलुचळणेण इमं दाळिअं गह्निअ णिग्गदो म्हि । जपोदा वि
तवप्पिणी णैव जाणादि दाळओ दाळिआ वा पपूद त्ति मोहं

५४ गदा । [का गति । भृणोतु मर्ता । अद्यार्धरात्रेऽस्माकं कुट्टम्बिन्या,
न हि न हि, सुप्पाक दास्या यशोदया प्रसूतेषु च दारी तपस्विनी
जातमात्रैरापगतप्राणा सवृत्ता । श्वेऽस्माकं घोषस्योचित इन्द्रयज्ञे

५७ नामोत्सवो भविष्यति । तद् मा खल्वेतद् दुःखं गोपजनैरनुभूयमानमिति
मयैकाकिना निगलमुखचरणेनेमा दारिका गृहीत्वा निर्गतोऽस्मि । यशोदाणि
तपस्विनी नैव जानाति दारिको दारिका वा प्रसूत इति मोह

० गता ।]

वसुदेवः—हन्त भोः ! न शक्यं लोकस्याधिष्ठानभूतं कृतान्तं वञ्च-
यितुम् । वयस्य ! काष्ठभूतं कलेवरं त्यज्यताम् ।

६३ नन्दगोपः—ण पक्कुणोमि । भट्टा ! ण पक्कुणोमि । [न शक्नोमि
भर्तः ! न शक्नोमि ।]

वसुदेवः—ईदृशो लोकधर्मः । त्यज्यताम् ।

६६ नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । दाळिए ! दाळिए ।। (इति रोदिति ।)
[यद् भर्ताशपयति । दारिके ! दारिके ! ।]

वसुदेवः—वयस्य ! अलमलं रुदितेन उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।

६९ नन्दगोपः—(तथा कृत्वोपगम्य) जेदु भट्टा । इमिणा दापजणेण किं
कत्तव्वं । [जयतु भर्ता । अनेन दासजनेन किं कर्तव्यम् ।]

वसुदेवः—वयस्य ! ननु त्वमपि जानासि दुरात्मना कंसेन मम

७२ पद् पुत्रा निधनमुपानीता इति ।

नन्दगोपः—जाणामि भट्टा ! जाणामि । [जानामि भर्तः ! जानामि ।]

वसुदेवः—तत् सप्तमोऽयं दीर्घायुः । नास्ति मम पुत्रेषु भाग्यम् ।

७५ तव भाग्याज्जीवितुं गृह्यताम् ।

नन्दगोपः—भाआमि भट्टा ! भाआमि । जदि कंसो व्याजा पुणादि-
वपुदेवप्प दाळओ णन्दगोवप्प हत्ये णापो णिक्खित्तो त्ति, किं
बहुणा, गदं एव्व मे षीपं । [विमेषि भर्तः ! विमेषि । यदि कंसो
राजा शृणोति—वसुदेवस्य दारको नन्दगोपस्य हस्ते न्यासो निक्षिप्त
इति, किं बहुना, गतमेव मे शीर्षम् ।]

८१ वसुदेवः—(आत्मगतम्) हन्त विपन्नं कार्यम् । उच्यतेः खलु
नृशंसाः । तदेवं कथयामि । (प्रकाशम्) वयस्य नन्दगोप !

यद्यस्मि भवतः किञ्चिन्मया पूर्वकृतं भवेत् ।

तस्य प्रत्युपकारस्य कालस्ते समुपागतः ॥ २० ॥

वसुदेवः—हन्त भोः ! न शक्यं लोकस्याधिष्ठानभूतं कृतान्तं वञ्च-
यितुम् । वयस्य ! काष्ठभूतं कलेवरं त्यज्यताम् ।

६३ नन्दगोपः—ण पक्कुणोमि । भट्टा ! ण पक्कुणोमि । [न शक्नोमि
भर्ताः । न शक्नोमि ।]

वसुदेवः—ईदृशो लोकधर्मः । त्यज्यताम् ।

६६ नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । दाळिए । दाळिए । । (इति रोदिति ।)
[यद् भर्ताशापयति । दारिके ! दारिके ! ।]

वसुदेवः—वयस्य ! अलमलं रुदितेन उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।

६९ नन्दगोपः—(तथा कृतवोपगम्य) जेदु भट्टा । इमिणा दापजणेण किं
फत्तव्वं । [जयतु भर्ता । अनेन दासजनेन किं कर्तव्यम् ।]

वसुदेवः—वयस्य ! ननु त्वमपि जान्तासि दुरात्मना कंसेन मम

७२ पद् पुत्रा निधनमुपानीता इति ।

नन्दगोपः—जाणामि भट्टा ! जाणामि । [जानामि भर्ताः ! जानामि ।]

वसुदेवः—तत् सप्तमोऽयं दीर्घायुः । नास्ति मम पुत्रेषु भाग्यम् ।

७५ तय भाग्याञ्जीवितुं गृह्यताम् ।

नन्दगोपः—भाआमि भट्टा ! भाआमि । जदि कंपो व्याआ पुणादि-
वपुदेवप्प दाळओ णन्दगोवप्प हत्थे णापो णिक्खित्तो त्ति, किं

७८ बहुणा, गदं एव्व मे पीपं । [विमेमि भर्ताः ! विमेमि । यदि कंठो
राजा शृणोति—वसुदेवस्य दारको नन्दगोपस्य हस्ते न्यासो निक्षिप्त
इति, किं बहुना, गतमेव मे शीर्षम् ।]

८१ वसुदेवः—(आत्मगतम्) हन्त विपन्नं कार्यम् । उक्तज्ञाः खलु
नृशंसाः । तदेवं कथयामि । (प्रकाशम्) वयस्य नन्दगोप !

यद्यस्मि भवतः किञ्चिन्मया पूर्वकृतं भवेत् ।

तस्य प्रत्युपकारस्य कालस्ते समुपागतः ॥ २०

नन्दगोपः—किं किं पच्युषकाळं त्ति । जदि कंपो वा होदु, कंपप्प पिदा उग्गपेणो वा होदु । आणेदु भट्टा दाळअं । [किं किं प्रसु-
३ पकार इति । यदि कवो वा भवतु, कंसस्य पितोप्रसेनो वा भवतु ।
आनयतु भर्ता दारकम् ।]

वसुदेवः—वयस्य ! गृह्यताम् ।

६ नन्दगोपः—भट्टा ! अचोक्खिदम्मि, मदळिआ दाळिआ गहीदा ।
मुहुत्तअं पडिवाळेदु भट्टा । जान जमुणाहळं गच्छिअ
चोक्खं कळेमि । [भर्तः ! असौचितोऽस्मि, मृता दारिका गृहीता ।

९ मुहूर्तक प्रतिपालयतु भर्ता, यावद् यमुनाजल गत्वा शौचं करोमि ।]

वसुदेवः—वयस्य ! घोपवासात् प्रकृत्या शुचिरेव भवान् ।

नन्दगोपः—तेण हि अम्हाणं घोपप्प उइदं पङ्खुणा चोक्खं कळेमि ।

१२ [तेन ह्यस्माकं घोपस्योचितं पासुना शौचं करोमि ।]

वसुदेवः—कोऽत्र दोषः । क्रियतां शौचम् ।

नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । (तथा कुर्वन् सविस्मयम्) अच्छ-

१५ लीअं अच्छलीअं भट्टा ! अच्छलीअं । पङ्खुणि मग्गमाणप्प घळणीं

मिन्दिअ जुगप्पमाणा पळिळघाळा उट्टिदा । [यद् भर्ताज्ञापयति ।

आश्चर्यमाश्चर्यं भर्तः । आश्चर्यम् । पासुन् मार्गयतो घरणीं मित्वा युग-

१८ प्रमाणा सल्लिधारोस्थिता ।]

वसुदेवः—वाल्लस्यैव प्रभावः । क्रियतां शौचम् ।

नन्दगोपः—भट्टा ! तह । (तथा कृत्वोपसृत्य) भट्टा ! अअम्मि ।

२१ [भर्तः ! तथा । भर्तः ! अयमस्मि ।]

वसुदेवः—गृह्यताम्

नन्दगोपः—भट्टा ! अदिदुव्वळा मे वाहा मन्दळपदिपं दाळअं

२४ गहिदुं ण पमत्था । [भर्तः ! अतिदुर्बली मे बाहू मन्दरसदृशं बालकं

ग्रहीतुं न समर्थः ।]

वसुदेवः—वयस्य ! महाबलपराक्रमः खलु भवान् ।

- २७ नन्दगोपः—पुणाटु भद्रा मम बलपलकर्म । पन्दाळिअमाणे वपने
पिङ्गं गह्विअ मोचेमि । पङ्कुणिमग्गाणि भण्डपअडआणि आप-
ट्टआमि । ईदिपो दाणि अहं दाळअं गह्विअं ण पमत्थो ण्दि ।
३० [शृणोतु भर्ता मम बलपराक्रमं । सुन्दार्यमाणे वृषभे शृङ्गं गृहीत्वा
मोचयामि । पङ्कनिमभान् भाण्डशकटकान् आघट्टयामि । ईदृश इदानीमहं
दारकं ग्रहीतुं न समर्थाऽस्मि ।]

३३ (ततः प्रविशन्ति पञ्चायुधानि गरुडश्च)

गरुडः—

अहं सुपर्णो गरुडो महाजवः शार्ङ्गयुधस्यास्य रथो ध्वजश्च ।
पुरा हि देवासुरविग्रहेषु बहामि भो विष्णुबलेन विष्णुम् ॥ २१ ॥

चक्रः—

चक्रोऽस्मि कृष्णस्य कराग्रशोभी मध्याह्नसूर्यप्रतिमोप्रतेजः ।
त्रिविक्रमे चागृतमन्थने च मया हता दानवदैत्यसङ्घाः ॥२२॥

शार्ङ्गः—

शार्ङ्गोऽस्मि विष्णुकरलग्नसुवृत्तमध्या
स्त्री विप्रहात् पुरुषवीर्यबलतिदर्पा ।
यस्यार्थमाहवमुखेषु मयारिसङ्घाः

प्रभ्रष्टनागरथवाजिनराः प्रमत्ताः ॥ २३ ॥

कौमोदकी—

कौमोदकी नाम हरेर्गदाहमाज्ञावशात् सर्वरिपून् प्रमथ्य ।
मया हतानां युधि दानवानां प्रक्रीडितं शोणितनिम्नगासु ॥ २४ ॥

शङ्खः—

अहं हि शङ्खः क्षीरोदाद् विष्णुना स्वयमुद्धृतः ।
मम शब्देन नश्यन्ति युद्धे ते देवशत्रवः ॥ २५ ॥

१. प्रपीडितं ।

नन्दकः—

नन्दकोऽहं न मे कश्चित् सद्ग्रामेष्वपराङ्मुखाः ।
गच्छामि स्मृतमात्रेण विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २६ ॥

चक्रः—

चक्रशार्ङ्गगदाशङ्खनन्दका वैद्यमर्दनाः ।
वासुदेवस्य कार्यार्थं प्राप्ताः पारिपदा वयम् ॥ २७ ॥

तस्मादागम्यताम् । वयमपि मनुष्यलोकमवतीर्णस्य भगवतो
विष्णोर्बालचरितमनुचरितुं गोपालकवेपप्रच्छन्ना घोषमेवाप्रति-

३ प्यामः ।

सर्वे— तथास्तु । (विष्णुमुपस्थिताः)

वासुदेवः—वयस्य ! बाल एव नमम्यताम् ।

६ नन्दगोपः—भद्रा ! तद् । आभद्राब्ज । णमो दे णमो दे । ही,
होदु, अत्ताणं एव अत्ताणं णिब्बावेहि । अम्हाणं गोपजणप्प तुमं
गहिदुं को वळपळक्कमो । [भर्तः । तथा । राजदारक ! नमस्ते

९ नमस्ते । ही, भवतु, आत्मनेवात्मान निर्वाहय । अस्माकं गोपजनस्य
त्वा ग्रहीतु को वलपराक्रमः ।]

चक्रः—नमो भगवते नारायणाय । भगवन् ! महाविष्णो !

कार्याण्यकार्याण्यमरासुराणां

त्वया भविष्यन्ति बहूनि लोके ।

तस्माज्जनस्यास्य लघुत्वयोगात्

कुरु प्रसार्दं यदुवंशकेतो ! ॥ २८ ॥

वासुदेवः—गृह्यताम् ।

नन्दगोपः—जं भद्रा आणवेदि । (गृह्णाति) [यद् भर्ताशापयति ।]

३ वासुदेवः—वयस्य ! प्रभाता रजनी ! प्रतिनिवर्ततां भवान् ।

नन्दगोपः—अच्छळीअं अच्छळीअं भद्रा ! अच्छळीअं । इमे

१. (दिहळ होहि दूरत्तण्येव अत्ताण णिण्यामेमि ?) २. 'ण्य (खिल)

मराणा. ३. व (ल ! ला) नि.

बाल. ३५

१३

वन्धणे पडिदे । [आश्चर्यमाश्चर्यं भर्तः ! आश्चर्यम् । इमे वन्धने
६ पतिते ।]

वसुदेवः—सर्वमेतत् कुमारस्य प्रभावः । प्रतिनिवर्ततां भवान् ।

नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

९ वसुदेवः—अथवा एहि तावत् ।

नन्दगोपः—भट्टा ! अअम्हि । [भर्तः ! अयमस्मि ।]

वसुदेवः—

जाने नित्यं वत्सलं त्वां प्रकृत्यां

त्नेहोऽप्यस्मिन्नर्थ्यते रूढभावः ।

अस्मिन् काले दग्धभूयिष्ठशेषं

न्यस्तं धीजं रक्षितुं यादवानाम् ॥ २९ ॥

कुमारस्य किं करिष्यति भवान् ।

नन्दगोपः—पुणादु भट्टा । एकर्षिपि गेहे गच्छिअ खीरं पिबइ,

३ अण्णर्षिपि गेहे गच्छिअ दधिं भक्खइ । अपरर्षिपि गेहे गच्छिअ

णवणीदं गिलइ । अण्णर्षिपि गेहे गच्छिअ पाअपं मुअइ । इद-

६ व्यर्षिपि गेहे गच्छिअ तक्कघटं पळोअदि । किं बहुणा, अम्हाणं

घोपप्प पदी होइ । [श्रुणोतु भर्ता । एकस्मिन् गेहे गत्वा खीरं

पिबति । अन्यस्मिन् गेहे गत्वा दधिं भक्षयति । अपरस्मिन् गेहे

गत्वा नवनीतं गिलति । अन्यस्मिन् गेहे गत्वा पायसं भुङ्क्ते ।

९ इतरस्मिन् गेहे गत्वा तक्कघटं प्रशोकते । किं बहुना, अस्माकं घोपस्य

पतिर्भवति ।]

वसुदेवः—एवमस्तु । प्रतिनिवर्ततां भवान् ।

१२ नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । (निष्क्रान्तः ।) [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

वसुदेवः—ननु निर्गतो नन्दगोपः । यावद्दहमपि मधुरामेव

यास्यामि । (परिक्रम्य) रुदितशब्द इव श्रूयते । किं नु खलु कंसभयात्

- १५ प्रतिनिवृत्तो नन्दगोपः । (परिक्रम्य) अये प्रत्यागतप्राणेयं दारिका ।
यावदिमां गृहीत्वा देवक्या हस्ते निक्षिप्य दुरात्मानं कंसं यञ्च-
यामि । (गृहीत्वा) अहो गुरुत्वमस्याः । एतदपि कुमारात्
१८ किञ्चिदन्तरं महद् भूतम् । यावदपक्रामामि । अये इयं भगवती
यमुना तथैव स्थिता । यावदपक्रामामि । निष्क्रान्तोऽस्मि
यमुनायाः । एतन्नगरद्वारम् । तथैव प्रसुप्तो मथुरायां सर्वो जनः ।
२१ यावत् प्रविशामि । (प्रविश्य) इदं खलु दुरात्मनः कंसस्य गृहं
ज्येष्ठाश्रितमिव दृश्यते । इदमस्मदीयं गृहं श्रियारूढमिव दृश्यते ।
यावद्दहमप्यन्तःपुरं प्रविश्य देवकीं समाधासयामि । ईश्वराः
२४ स्वस्ति कुर्वन्तु । (निष्क्रान्तः ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशन्ति चण्डालयुवतयः ।)

- ३ सर्वाः—आअच्छ भद्रा ! आअच्छ । अम्हाणं कण्णाणं तुए सह
विवाहो होदु । [आगच्छ भर्त. ! आगच्छ । अस्माकं कन्यानां स्वयां
सह विवाहो भवतु ।]

६ (ततः प्रविशति राजा ।)

राजा-भोः ! किन्नु खल्विदम् ।

यन्मेदिनी प्रचलिता पतिताप्रहर्ष्या
सन्तारनौरिव विकीर्णमहोर्मिमाला ।

सेव्यैः प्रधानगुणकर्मफलैर्निमित्तैः

किं वाप्रतो व्यसनमभ्युदयो नु तन्मे ॥ १ ॥

सर्वाः-आअच्छ भट्टा ! आअच्छ । अन्ह्राणं कण्णआणं तुए सह
विवाहो होदु । [आगच्छ । भर्तः ! आगच्छ । अस्माकं कन्यकानां

३ त्वया सह विवाहो भवतु ।]

राजा-

यस्मान्न रक्षिपुरुषाः प्रचरन्ति केचिद्

यस्मान्न दीपकधराः प्रमदाश्चरन्ति ।

तस्मादिमा मम गृहं समनुप्रविष्टा

नीलोत्पलाञ्जननिभा भयदाः श्वाक्यः ॥ २ ॥

सर्वाः-आअच्छ भट्टा ! आअच्छ । अन्ह्राणं कण्णआणं तुए सह
विवाहो होदु । [आगच्छ भर्तः ! आगच्छ । अस्माकं कन्यकानां

३ त्वया सह विवाहो भवतु ।]

राजा-अहो सृष्टाः खल्वेताश्चण्डालयुवतयः-

क्रोधेन नश्यति सदा मम शत्रुपक्षः

सूर्यः शशी हुतवहश्च वशे स्थिता मे ।

योऽहं यमस्य च यमो भयदो भयस्य

तं मापवादवचनैः परिघर्षयन्ति ॥ ३ ॥

सर्वाः-आअच्छ भट्टा ! आअच्छ । [आगच्छ भर्तः ! आगच्छ ।]

राजा-आ अपेध्वंस । कथं सहसैव नष्टाः । यावदिदानीमभ्य-

३ न्तरमेव प्रविशामि ।

(ततः प्रविशति शापः ।)

शापः-हं, केदानीं प्रविशसि । इदं खलु मम गृहं संघृत्तम् ।

६ राजा-

कोऽयं विनिष्पतति गर्भगृहं विगाह्य

उल्कां प्रगृह्य सहसाञ्जनराशिवर्णः ।

मीमोप्रदं प्रवदन्नो ह्यहिपिङ्गलाक्ष

क्रोधो महेश्वरसुरादिव गा प्रपन्न ॥ ४ ॥

को भवान् ।

शाप - किं न जानीये माम् । अहं खलु मधुकस्य ऋषे शापो
३ चम्रवाहुर्नाम ।

श्मशानमध्यादहमागतोऽसि चण्डालवेपेण विरूपचण्डम् ।

कपालमालातिविचित्रवेप कसस्य राज्ञो हृदय प्रवेष्टुम् ॥ ५ ॥

कस - असम्भाव्यमर्थं प्रार्थयसि ।

सौवर्णकान्तरकन्दरकूटकुञ्ज

मेरु न कम्पयति वायसपक्षवात ।

हास्योऽसि भो । समकरक्षुमितोर्मिमाल

पातु य इच्छसि कराञ्जलिना समुद्रम् ॥ ६ ॥

शाप - काले ज्ञास्यसि ।

राजा - हं, कथं सहसैव नष्ट । यावदहमपि शयनमुपगम्य नयन
३ व्याक्षेप करोमि । (स्वपिति ।)

शाप - अये प्रसुप्त । अलक्ष्मि । खलति । कालरात्रि । महानिद्रे !

पिङ्गलाक्षि । तदागम्यतामभ्यन्तरं प्रविशाम ।

६ सर्वा - एषं होतु । [एव भवतु ।]

(प्रविश्य)

राजधी - न खलु प्रवेष्टव्यम् ।

९ शाप - का भवती ।

श्रीः—हं,

लङ्कोपमं मम गृहं नविचिन्त्य मूढ !

कस्यान्नयाद् विशसि मामवधूय रात्रौ ।

किं भाषितेन बहुना न च शक्यमेतद्

द्रष्टुं प्रवेष्टुमिह तेऽद्य मयामिजुष्टम् ॥ ७ ॥

शापः—भगवति पद्मालये ! अपक्रामतु किल कंसशरीरात् ।
विष्णुराज्ञापयति ।

३ श्रीः—कथं विष्णुराज्ञापयतीति भोः ! कष्टम् ।

न चाहं चिरसंवासात् त्यक्तुं शक्नोमि पार्थिवम् ।

बलवान् गुणसङ्ग्राहो दृढं तपति मामयम् ॥ ८ ॥

भवतु । अनतिक्रमणीया विष्णोराज्ञा । तस्माद्दहमपि विष्णुसकाश-
मेव यास्यामि । (निष्क्रान्ता ।)

३ शापः—अपक्रान्ता राजश्रीः । हन्तेदानीमिदमस्माकमावासः संवृत्तः ।

अलक्ष्मि ! खलति ! कालरात्रि ! महानिद्रे ! पिङ्गलाक्षि ! अभ्य-
न्तरं प्रविश्य स्वजातिसदृशी क्रीडा क्रियताम् ।

६ सर्वाः—अञ्जप्पहुदि अबणीदधम्मचारित्तो होहि । [अयमम-
त्यपनीतधर्मचारित्रो भव ।]

शापः—

परिष्वजामि गाढं त्वां नित्याधर्मपरायणम् ।

प्राप्नोमि मुनिशापस्त्वामचिरान्नाशमेप्यसि ॥ ९ ॥

(भन्तर्हितः ।)

(प्रविरय)

३ प्रतिहारी—जेडु भट्टा । [धयतु मर्ता ।]

एवा—ह !

प्रतिहारी-भट्टा ! जसोधरा सु अहं । [भर्तः ! यशोधरा खल्वहम् ।]

६ राजा-यशोधरे । किं त्वया मातङ्गीजनप्रवेशो न दृष्टः ।

प्रतिहारी-हं मादङ्गिजणत्ति । णिच्चं भट्टिपादमूले वत्तमाणस्स व
जणस्स इह प्पवेशो दुळ्ळ्हो, किं उण मादङ्गिजणस्स । [हं

९ मातङ्गीजन इति । नित्यं भट्टपादमूले वर्तमानस्यैव जनस्येह प्रवेशो दुर्लभः,
किं पुनर्मातङ्गीजनस्य ।]

राजा-किं स्वप्नो नु मयानुभूतः । यशोधरे ! गच्छ । बालाकिः

१२ काञ्चुकीयः प्रवेश्यताम् ।

प्रतिहारी-जं भट्टा आणवेदि । (निष्क्रान्ता ।) [यद् भर्ताज्ञापयति ।]
(ततः प्रविशति काञ्चुकीयः ।)

१५ काञ्चुकीयः-जयतु महाराजः ।

राजा-आर्य बालाके ! प्रष्टव्यौ सांवत्सरिकपुरोहितौ—अद्य
रात्रौ वातोद्भ्रामभूमिकम्पोल्कापात्ता देवतप्रतिमाश्च प्रतिभासिताः

१८ किमर्थमिति ।

काञ्चुकीयः-महाराज । सांवत्सरिकपुरोहितौ विज्ञापयतः ।

राजा-किमिति ।

२१ काञ्चुकीयः-श्रूयताम् ।

भूतं नभस्तलनिवासि नरेन्द्र ! नित्यं
कार्यान्तरेण नरलोकमिह प्रपन्नम् ।

आकाशदुन्दुमिरयैः समहीप्रकम्पै-

स्तस्यैष जन्मनि विशेषकरो विकारः ॥ १० ॥

राजा-

कस्मिञ्जाते सशैलेन्द्रा कम्पितेयं यसुन्धरा ।

हायतां तस्य पुत्रोऽयं किं वा जन्मप्रयोजनम् ॥ ११ ॥

इति ।

- काञ्चुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयंतु
 ३ महाराजः । प्रसूतवती किल देवकी ।
 राजा—किं प्रसूतम् ।
 काञ्चुकीयः—दारिका प्रसूता ।
 ६ राजा—मा तावत् । एतानि महानिमित्तानि दारिकाप्रसूतिमात्रेण
 उत्पद्यन्ते ।
 काञ्चुकीयः—प्रसीदतु महाराजः । अनृतं नामिहितपूर्वं मया । भवतो
 ९ भृत्यवर्गपरिवृतायाः धात्र्या हस्ते दृष्टा सा ।
 राजा—अथवा ब्राह्मणवचनमनृतमपि सत्यं पश्यामि । गच्छ,
 वसुदेवस्तावदाहूयताम् ।
 १२ काञ्चुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)
 राजा—धर्मशीलः सत्यवादी वसुदेवः । अथ तु मम समीपेऽनृतं न
 ब्रवीति । भवतु, श्रोष्यामस्तावत् ।
 १५ (ततः प्रविशति वसुदेवः ।)
 वसुदेवः—
 पण्णां सुतानां समुपेत्य नाशं बहन्निदं शोककृशं शरीरम् ।
 आहूयमानोऽकरुणेन राज्ञा गच्छाम्यहं भृत्य इवास्वतन्त्रः ॥१२॥
 भोः ! एवंविधा लोकवृत्तिः ।
 स्मरतापि भयं राजा भयं न स्मरतापि वा ।
 उभाभ्यामपि गन्तव्यो भयादप्यभयादपि ॥ १३ ॥
 (उपसृत्य) शौरसेनीमातः ! आस्यत्रे ।
 राजा—यादवीमातः ! आस्यताम् ।
 ३ वसुदेवः—धाढम् । (उपविश्य) शौरसेनीमातः ! किमर्थं ययमाहूताः ।
 राजा—यादवीमातः ! प्रसूतवती किल देवकी ।
 वसुदेवः—अथ किम्, प्रसूतयती ।

६ राजा—किं प्रसूतम् ।

वसुदेवः—(आत्मगतम्) मयापि नामानृतं वक्तव्यं भविष्यति ।
अथवा कुमाररक्षणार्थमनृतमपि सत्यं पश्यामि । किमिदानीं

९ करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । (प्रकाशम्) दारिका प्रसूता तया ।

राजा—दारिका वा कुमारो वा हन्तव्यः सर्वथा मया ।

दैवं पुरुषकारेण वञ्चयिष्याम्यहं ध्रुवम् ॥ १४ ॥

(प्रविश्य)

प्रतिहारी—जेदु भट्टा । अम्हाजं भट्टिणी विण्णवेदि—दारिजत्ति

३ वाळेत्ति अ करीअदु किळ महाराण्ण अणुकोसो । [जयदु भर्ता ।

अस्माकं भट्टिनी विशापयति—दारिकेति बालेति च क्रियता किल महा-
राजेनानुशोः ।]

६ वसुदेवः—शौरसेनीमातः ! क्रियतां तपस्विन्या देवक्या वाक्यम् ।

दारिकासु स्त्रीणामधिकतरः स्नेहो भवति ।

राज—किं भवान् स्मरति समयम् ।

मधूकस्य ऋषेः शापं श्रुत्वा मे समयस्तदा ।

देवक्या धारितान् गर्भान् दास्यामीति त्वया कृतः ॥१५॥

वसुदेवः—समय इति । एष न व्याहरामि ।

प्रतिहारी—भट्टा किं त्ति अम्हाजं भट्टिणीए णिवेदिदव्यं । [मर्तः !

३ किमिन्यस्माकं भट्टिन्यै निवेदयितव्यम् ।]

राजा—यशोधरे ! उच्यतां देवक्याः—न युक्तमिदानीं निर्वन्धममि-
घातुम् । अन्यत् प्रियतरं करिष्यामीति ।

६ प्रतिहारी—जं भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताशापयति ।]

राजा—यशोधरे ! एवं क्रियताम् ।

प्रतिहारी—सुहं पविसदु किळ भट्टा । [सुखं प्रविशतु किल मर्ता ।]

९ वसुदेवः—विधिकमिच्छता मयापि नाम परापत्यं निधनमुपनेतव्यं
भवति । किन्तु सल्लु कुमारमेयानीय प्रयच्छामि । जयचा,

१. य (या ? या)

दारिकेयं मृता पूर्वं पुनरेव समुत्थिता ।

अस्य बालस्य माहात्म्याञ्चैषा षडमषाप्स्यति ॥ १६ ॥

यावद्दहमपि देवकीं समाश्वासयामि । (निष्क्रान्तः ।)

राजा—यशोधरे ! प्रवेश्यतां सा दारिका ।

३ प्रतिहारी—जं भट्टा आणवेदि । (निष्क्रान्ता)

(ततः प्रविशति दारिकां गृहीत्वा धात्री रक्षिपुरुषाश्च ।)

सर्वे—सणिअं सणिअं अय्या । इदं मज्झमदुवाळं । पविसदु

६ अय्या । [शनैः शनैरायां । इदं मध्यमद्वारम् । प्रविशतायां ।]

धात्री—(प्रविश्य) जेदु भट्टा । इअं दारिआ अम्हेहि चिरप्पहुदि रक्खिदा । [बन्धु भर्ता । इयं दारिकास्मामिक्षिरात् प्रभृति रक्षिता ।]

९ राजा—अहो राजदर्शनीयेयं दारिका । मयापि नाम स्त्रीवधः कर्तव्यो भवति ।

धात्री—सणिअं सणिअं भट्टा ! । [शनैः शनैः भर्तः ! ।]

१२ राजा—इयं कंसशिला । यावत् साहसमनुष्ठास्यामि ।

अयं हि सप्तमो गर्भं ऋषिशापबल्योत्थितः ।

अस्मिन् नाशं गते गर्भे मम शान्तिर्भविष्यति ॥ १७ ॥

(गृहीत्वा प्रहृत्य) अये,

एकांशः पतितो भूमावेकांशो दिवमुन्नतः ।

मां निहन्तुमिहोद्भूतः करैः शस्त्रसमुज्ज्वलैः ॥ १८ ॥

अये इयमिदानीं

तीक्ष्णाप्रं शुल्मालम्ब्य रौद्रवेपेण जृम्भते ।

विनाशकाले सम्प्राप्ते कालरात्रिरिवोत्थिता ॥ १९ ॥

(ततः प्रविशति क्षार्त्यायनीं स्पर्शिता ।)

क्षार्त्यायनी—

सुम्भं निमुम्भं महिषं च हत्वा कृत्वा सुरांतान् हतशत्रुपक्षान् ।

अहं प्रसूता यमुदेववंशे क्षार्त्यायनी कंसकुलश्रयाय ॥ २० ॥

१. एकाशपतितो । २. सुर(ना ? ना)हतशत्रुपक्षान् ।

कुण्डोदरः—

कुण्डोदरोऽहमजितो रणचण्डकर्मा
 देव्याः प्रसूतिजनितोममहानिनादः ।
 शीघ्रं प्रयासि गगनादवनीं विशालां
 दृष्ट्वाब्जं जिघांसुरसुरानतिवीर्यदर्पान् ॥ २१ ॥

शूलः—

शूलोऽस्मि भूतमिह भूमितले प्रपन्नो
 देव्याः प्रसादजनितोज्ज्वलचारुवेषः ।
 कंसं निहत्य समरे परिकर्षयामि
 तं पादपं जलनिघेरिव कार्त्तिकेयः ॥ २२ ॥

नीलः—

अहं हि नीलः कलहस्य कर्ता सङ्ग्रामशूरो न पराङ्मुखश्च ।
 निहन्मि कंसं युधि दुर्विनीतं क्रौञ्चं यथा शक्तिधरः प्रकृतः ॥२३॥
 मनोजवः—

मनोजवो भारततुल्यवेगो देव्याग्नौ कार्यार्थमिदोपयागः ।

करोमि सङ्ग्रामशिरःसु दैत्यान् षड्विंशानां निलयं यथैव ॥२४॥

कार्यायनी—कुण्डोदर ! शङ्कुकर्ण ! महानील ! मनोजव ! तदागत्य-
 ताम् । भगवतो विष्णोर्वालचरितमनुभवितुं गोपालकयेपप्रच्छन्ना
 धोपमेयावतरिष्यामः ।

सर्वे—चदाज्ञापयति भगवती । (निष्क्रान्ता गवरिषारा कार्यायनी ।)

राजा—अये प्रभाता रजनी

अतः प्रविश्य शान्त्यर्थं शान्तिप्रार्थितं गृहम् ।

करोमि विपुलां शान्तिं मम शान्तिर्भविष्यति ॥ २५ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति वृद्धगोपालकः ।)

- ३ वृद्धगोपालकः—भो मेघदिण्ण ! क्खु, वपभदिण्ण ! क्खु, कुम्भदिण्ण !
क्खु, घोपदिण्ण ! क्खु पकाळेथ पकाळेथ गोघणं । एदेप्पि वुन्दा-
घणे पकामे पाणीअं पादूणं हुम्भारयं करन्तो आअन्तु गोघणं ।
- ६ एपो गोवज्जहादो णिकमिअ परिघट्टिअवम्मीअमूळो भुजङ्गेहि
कुवण्णेहि णीलुप्पळादामेहि पिणळग्गेहि विअ वपभो पोभदि ।
अण्णो वि एपो वपभो उपिदप्पपारिअपुच्छो णिकुञ्चि-
९ अजाणू पपीव घवळङ्गो अग्गविपाणेहि महीं उव्वहन्तो
विअ पोभदि । जाव दाणि दामअं पहावआमि । अळे दामअ !
भअवदीणं पुथळे ओदाळिअ पहवच्छाणं तुयं पि आअच्छ ।
- १२ [भो मेघदत्त ! खलु, वृषभदत्त ! खलु, कुम्भदत्त ! खलु, घोपदत्त !
खलु, प्रकालयत प्रकालयत गोघनम् । एतस्मिन् वृन्दावने प्रकामं
पानीयं पीत्वा हुम्भारयं कुर्वदायतु गोघनम् । एष गोव्रजान् (?)
- १५ निष्क्रम्य परिघट्टितवल्मीकमूले भुजङ्गैः कुवर्गैः नीलोत्पलदामभिः
भृङ्गलमैरिव वृषभः शोभते । अन्योऽप्येव वृषभ उच्छ्रितप्रसारितपुच्छो
निकुञ्चितजानुः शशीव धवलाङ्गोऽप्रविश्राणाभ्यां महीमुद्वहन्निव शोभते ।
- १८ यावदिदानीं दामकं शन्दयामि । अरे दामक ! भगवतीः सुस्पलेऽवतार्यं
सहवत्सारस्त्वमप्यागच्छ ।]

(ततः प्रविशति दामकः ।)

- २१ दामकः—अहो महन्तं तिणजाळं पामिणो गन्दगोवप्प । पुदजण-
णदिणादो आळहिअ अदिअदळं आगन्दुच्चमुदं पद्दइ । भोदु, इह
चिट्ठदु गोघणं, जाव मादुळं उवपप्पिप्पं । (उगण्य)
- २४ मादुळ ! वन्दामि । [अहो महत् तृगत्रालं स्वामिनो नन्दगोपस्य ।

१. (घोपगाहज्जहादो ?) गोवपहज्जहादो (गोवृषभमपूयात् इति च्याया).

सुतजननदिनादारभ्याधिकतरमागन्दाव्मुतं वर्धते । भवतु, इह तिष्ठतु
गोधनं, यावन्मातुलमुपसप्स्यामि । मातुल ! वन्दे ।]

२७ बृद्धगोपालकः—पन्ती होट्टु पन्ती होट्टु अम्हाणं गोघणप्प अ ।
[शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवत्वस्माकं गोघनस्य च ।]

दामकः—मादुळ ! जदप्पहुदि नन्दगोवपुत्ते पपूदे, तदप्पहुदि अम्हाणं
३० गोघणं वज्जिअरोअं पंबुत्तं । ण (णं ?) पव्वाणं गोवज्जणाणं पीदी
वड्ढइ । अण्णं च, खादे खादे मूळ्याणि, फळाणि गुम्हे गुम्हे ।
मधु केत्तिअं दुह्वदि क्खीरं तत्तअं एव्व धिदं । [मातुल ! यदा-

३३ प्रभृति नन्दगोपपुत्रः प्रभृतः, तदाप्रभृत्यस्माकं गोघनं वज्जितरोगं संवृत्तम् ।
ननु सर्वेषां गोपजनानां प्रीतिर्वर्धते, अन्यच्च, एते एते मूल्यानि,
फलाणि गुल्मे गुल्मे । मधु कियद् दुह्यते क्षीरं तावद् एव घृतम् ।]

३६ बृद्धगोपालकः—अण्णं च इदं अच्छळिअं । दपरत्तप्पपूदे णन्दगोव-
वुत्ते पूतणा णाम दाणवी विपपम्पूरिदत्थणा णन्दगोवीए रूवं
गह्निअ आअदा । तदो ताए दाळअं गह्निअ तप्प सुहे स्थणं

३९ पक्खित्तं । तदो तं विजाणिअ पुधिदा पाडिदा चम्मवपेपा
दाणवी भविअ तत्तो एव्व मुदा । तदो मापमत्ते णन्दगोववुत्ते
पअडो णाम दाणवो पअडवेपं गह्निअ आअदो । तं पि जाणिअं

४२ एकपादप्पहारेण चुण्णीकिदो पो वि दाणवो भविअ तत्तो एव्व
मुदो । तदो मापपरिचुत्ते नन्दगोववुत्ते एकप्पि गोहे गच्छिअ खीरं
पिवइ, अण्णप्पि गोहे गच्छिअ दधिं भक्खइ, एकप्पि गोहे

४५ गच्छिअ णवणीदं गिळदि, अण्णप्पि गोहे गच्छिअ पाअसं
मुअइ, अपरप्पि गोहे गच्छिअ तक्कघटं पळोअदि । तदो
ळुट्ठाहि गोवज्जुवदीहि णन्दगोवीए उत्तं । तदो लुट्ठाए णन्द-

४८ गोवीए दामं गह्निअ तप्प मज्झे वन्धिअ पेपं उट्ठहळे
वज्जं । तदो तं पि उट्ठहळं आघट्टअन्तं पेक्खिअ जमळज्जुणे

- णाम दाणवे णिक्खित्तं । तदो दुवे एक्कीभूदे । तेषं अन्तळेण
 ५१ गच्छन्तेण णन्दगोववुत्तेण आघट्टअन्तेण पमूळविडवं चुण्णीकिदे
 ते वि दाणवे भविअ तत्तो एव्व मुदे । तदो गोवजणेहि उत्तं-
 ५४ आहावणप्पहावणमत्ते णन्दगोववुत्ते पळंबो णाम दाणवो णन्द-
 गोववेसं गह्विअ आअदो । तदो पङ्कळियणं कण्ठे णिक्खिविअ
 गच्छन्तं तं विजाणिअ भट्टिणा पङ्कळियणेण तप्प दाणवप्प पीपे
 ५७ मुट्टिप्पहारो किदो । तेण प्पहारेण उक्खित्तचक्खू पो वि दाणवो
 भविअ तत्तो एव्व मुदो गोवजणेहि परिवुदो ताळहळ्ळणि गह्विदुं
 ताळवणं गदो । त्हिं ताळवणे घेणुओ णाम दाणवो गहभवेसं
 ६० गह्विअ आअदो । तदो तं पि जाणिअ भट्टिदामोदळेण तप्प
 वामपादं गह्विअ उक्खिविअ पादिदाणि ताळफळ्ळणि । पो वि
 दाणवो भविअ तत्तो एव्व मुदो । तदो केसी णाम दाणवो
 ६३ तुळङ्गवेसं गह्विअ आअदो । तदो तं पि जाणिअ भट्टिदामो-
 दळेण तप्प मुहे कोप्परो दिण्णो । तदो तेण दुवी (?)
 पाडिदो तुळङ्गो । पो वि दाणवो भविअ तत्तो एव मुदो ।
 ६६ एदाणि अण्णाणि (अ) कम्माणि किदाणि भट्टिदामोदळेण ।
 [अन्यच्चेदमाश्चर्यम् । दशरत्नप्रसूते नन्दगोपपुत्रे पूतना नाम दानवी
 विषसम्भूरितस्तना नन्दगोप्या रूपं गृहीत्वागता । ततस्तया दारकं
 ६९ गृहीत्वा तस्य मुखे स्ननः प्रक्षिप्तः । ततस्तां विधाय सुप्ता पातिता
 सापि दानवी भूत्वा तत एव मृता । ततो मासमात्रे नन्दगोपपुत्रे शकटो
 नाम दानवः शकटवेपं गृहीत्वागतः । तमपि शास्त्रैकपादप्रहारेण चूर्णी-
 ७२ कृतः सोऽपि दानवो भूत्वा तत एव मृतः । ततो मासपरिवृत्तो
 नन्दगोपपुत्र एकस्मिन् गोहे गत्वा क्षीरं पिबति, अन्यस्मिन् गोहे
 गत्वा दधि भक्षयति, एकस्मिन् गोहे गत्वा नवनीतं गिरति, अन्य-

- ७५ स्मिन् गेहे गत्वा पायसं सुदुक्ते अपरस्मिन् गेहे गत्वा तक्रघटं प्रलोकते । ततो रूष्मिर्गोपयुवतिमिर्नन्दगोप्यै उक्तम् । ततो रूष्वा नन्दगोप्या दाम गृहीत्वा तस्य मध्ये बद्ध्वा शेषमुल्लखले बद्धम् ।
- ७८ ततस्तदप्युल्लूखलमाघट्टयत् प्रेक्ष्य यमलार्जुनयोर्नाम दानवयोर्निक्षिप्तम् । ततो द्वावेकीभूतौ । तयोरन्तरेण गच्छता नन्दगोपपुनेणाघट्टयता समूल-विट्पं चूर्णीकृतौ तावपि दानवो भूत्वा तत एव मृतौ । ततो
- ८१ गोपजनैरुक्त—महाबलपराक्रमोऽद्यप्रभृति मर्तृदामोदरो नाम भवतु इति । तत आघातनप्रपावनमात्रे नन्दगोपपुत्रे प्रलम्भो नाम दानवो नन्दगोपवेपं गृहीत्वागतः । ततः सकर्षणं फण्टे निक्षिप्य गच्छन्तं तं
- ८४ विशाय भर्त्रा सकर्षणेन तस्य दानवस्य शीपे मुष्टिप्रहारः कृतः । तेन प्रक्षरेणोत्क्षिप्तचक्षुः सोऽपि दानवो भूत्वा तत एव मृतः । गोपजनैः परिवृत्तस्तालफलयानि गृहीतुं तालवन गतः । तत्र तालवने धेनुको नाम
- ८७ दानवो गर्दभवेप गृहीत्वागतः । ततस्तमपि ज्ञात्वा मर्तृदामोदरेण तस्य धामपादं गृहीत्वोत्क्षिप्य पातितानि तालफलयानि । सोऽपि दानवो भूत्वा तत एव मृतः । ततः केशी नाम दानवः तुरङ्गवेपं गृहीत्वा-
- ९० गतः । ततस्तमपि ज्ञात्वा मर्तृदामोदरेण तस्य मुपे कूर्परो दत्तः । ततस्तेन द्विधा पाटितस्तुरङ्गः । सोऽपि दानवो भूत्वा तत एव मृतः । एतान्यन्यानि (च) कर्माणि कृतानि मर्तृदामोदरेण ।]
- ९१ दामकः— मादुळ ! पळ्यं द्राव चिट्टदु । अज्ज भट्टिदामोदळ्यो इमत्पिण्डु बुन्दावणे गोवकण्णआहि पह हळ्ळीपअं णाम पकीळ्ळिदुं आअ-च्छदि । [मादुळ ! सर्वं तावत् तिष्ठतु । अद्य मर्तृदामोदरोऽस्मिन्
- ९६ धृन्दावने गोपकन्यकामिः सह हल्लीसकं नाम प्रक्षीदितुमागच्छति ।]
- बृहदगोपालकः— तेण हि पळ्वेहि गोवजणेहि पह भट्टिदामोदळ्यप्य हळ्ळीपअं पेक्खम्ह । [तेन हि सर्वेर्गोपजनैः सह मर्तृदामोदरस्य
- ९९ हल्लीसकं पश्यामः ।]

दामकः— जं मादुळो आणवेदि । [यद् मातुल आज्ञापयति ।]

(निष्क्रान्तौ ।)

१०२

प्रवेशकः ।

(प्रविश्य)

बृद्धगोपालकः—

अणुदिअमत्ते पुय्ये पणमह पञ्चादळेण पीपेण ।

णिच्चं जगमादूणं गोणाणं अमिदपुण्णाणं ॥ १ ॥

अहो अम्हाणं पक्कणाणं पमिद्धी । आडोवपज्जाओ पडहरूववेसाओ
वाहळिटुं गच्छामो । अम्हाअं गोवकण्णआओ ! घोपपुन्दळि !

३ वणमाले ! चन्दळेहे ! मिअक्खि ! आअच्छह आअच्छह पिग्घं ।

[अनुदितमात्रे सूयें प्रणमत सर्वादरेण शीषेण ।

नित्यं जगन्मातृणां गवाममृतपूर्णानाम् ॥ १ ॥

अहो अस्माकं पक्कणाना समुद्धिः । आटोपसज्जाः पटहरूपवेवा व्याहर्तुं
गच्छामः । अस्माकं गोपकन्यकाः ! घोपसुन्दरि ! वनमाले ! चन्द्ररेखे !

३ मृगाक्षि ! आगच्छतागच्छत शीघ्रम् ।]

(ततः प्रविशन्ति सर्वाः ।)

सर्वाः— मादुळ ! वन्दामो । [मातुल ! वन्दामहे ।]

६ बृद्धगोपालकः— दाळिआ ! एपो भट्टा दामोदळो गोक्खीरपण्डरेण
भट्टिणा पड्डळिपणेण पड गोवाळएहि अ परिवुदो गुहाणिक्खित्तो
पिहो विअ इदो एव्व आअच्छदि । [दारिकाः ! एप भर्ता दामो-

९ दरः गोक्षीरपाण्डरेण भर्शा सङ्कर्षणेन सह गोपालकैश्च परिवृतः गुहानिक्षिप्तः
सिंह इवेत एवागच्छति ।]

(ततः प्रविशति गोपजनपरिवृतो दामोदरः सङ्कर्षणश्च ।)

१२ दामोदरः— (सविस्मयम्) अहो प्रकृत्या रमणीयानां गोपकन्यकानां
वेपप्रहणविशेषः ।

(सर्वे नृत्यन्ति ।)

बृद्धगोपालकः—ही ही पुट्टु ईदं । पुट्टु वाइदं । पुट्टु णच्चिदं । जाव
१८ अहं वि णच्चेमि । परिस्सन्तो खु अहं । [ही ही सुष्ठु गीतम् ।
सुष्ठु वादितम् । सुष्ठु नर्तितम् । यावदहमपि नृत्यामि । परिभ्रान्तः
खल्वहम् ।] (प्रविश्य)

२१ गोपालकः—हा हा भट्टा अवक्कमदु इमादो देसादो । [हा हा भर्ता
अपक्रामत्वस्माद् देशाद् ।]

दामोदरः—दामक ! किमसि सम्भ्रान्तः ।

२४ गोपालकः—एषो अळिद्धवपभो णाम द्वाणवो पिण्डीकिदणीग्घादरूवो
भूमिदळं खुरपुडेहि ङ्गिहन्तो, जप्प घोपो मेघरवत्ति पङ्कितो
जादो । [एषोऽरिष्टवृषभो नाम दानवः पिण्डीकृतनिर्घातरूपो भूमितलं

२७ खुरपुटैल्लिखन्, यस्य घोपो मेघरव इति शङ्कितो जातः ।]

दामोदरः—एवं, प्राप्तोऽरिष्टर्षभः । इमा नो गोपदारिका दारकांश्च
गृहीत्वैतत् पर्वतशिखरमारुह्य दुरात्मनो मम च युद्धविशेषं पदय-

३० त्वार्यः । अहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि ।

(सङ्कर्षणस्तैः सह निष्क्रान्तः ।)

दामोदरः—एष एष दुरात्मारिष्टर्षभः ।

कृत्वा खुरैर्भूमितलं प्रमिन्नं शृङ्गैश्च कृतानि समाक्षिपंश्च ।

भयार्तगोपैः प्रसमीक्ष्यमाणो नदन् समाधायति गोघृपेन्द्रः ॥४॥

(ततः प्रविद्यत्यरिष्टर्षभः ।)

अरिष्टर्षभः—एष भोः !

शृङ्गाप्रकोटिकिरणैः समिवालिखंश्च

शत्रोर्वधार्थमुपगम्य घृपस्य रूपम् ।

घृन्दावने सलिलं प्रतिगर्जमान-

माक्रम्य शत्रुमहमद्य मुत्तं घरामि ॥ ५ ॥

हुङ्कारशब्देन ममेह घोषे स्तवन्ति गर्भा वनिताजनस्य ।

सुरामपातीर्लिखितार्धचन्द्रा प्रकम्पते सट्टमकानना भूः ॥ ६ ॥

क नु खलु गतो नन्दगोपपुत्रः । भो नन्दगोपपुत्र ! कासि ।

दामोदरः— भो गोवृषाधम ! इत इतः । एष स्थितोऽस्मि ।

३ अरिष्टर्षभः— (दृष्ट्वा) अहो,

सारवान् खल्वयं बालो यो मां दृष्ट्वा महाबलम् ।

उग्ररूपं महानादं नैव भीतो न विस्मितः ॥ ७ ॥

दामोदरः—

किमेतद् भो ! भयं नाम भवतोऽद्य मया श्रुतम् ।

भीतानामभयं दातुं समुत्पन्नो महीतले ॥ ८ ॥

अरिष्टर्षभ — भो ! बालस्त्वम् । अतः खलु भय न जानासि ।

दामोदरः— भो गोवृषाधम ! किं बाल इति मां प्रधर्षयसि ।

किं दृष्ट्वा कृष्णसर्पेण बालेन न निह्न्यते ।

बालेन हि पुरा क्रौञ्च स्कन्देन निधनं गतः ॥ ९ ॥

भवितव्यम् ।

अपीदं शृणु मूर्ख ! त्वं कठिनोपलसञ्चयः ।

किं न पल्लवमात्रेण शैलो वज्रेण पातितः ॥ १० ॥

अरिष्टर्षभ.— भो नन्दगोपपुत्र ! किं व्यसितम् ।

दामोदरः— त्वां निधनमुपनेतुम् ।

३ अरिष्टर्षभः— समर्थो भवान् ।

दामोदरः— कः संशयः ।

अरिष्टर्षभ.— तेन हि गृह्यतां स्वजातिसदृशं प्रहरणम् ।

६ दामोदरः— प्रहरणमिति । हं भोः !

गिरितटकठिनांसावेव वाहू ममेतौ

प्रहरणमपरं तु त्यादृशां दुर्वलानाम् ।

अथ मम भुजदण्डैः पीड्यमानश्च शीघ्रं

यदि न पतसि भूमौ नास्मि दामोदरोऽहम् ॥ ११ ॥

अरिष्टर्षभः— तेन हि प्रवर्ततां युद्धम् ।

दामोदरः— भो गोवृषाधम ! यदि ते शक्तिरस्ति, मां पादेनैकेन

३ स्थितं स्थानात् कम्पय ।

अरिष्टर्षभः— कोऽत्र संशयः । (तथा कर्तुं चेष्टयित्वा मूर्छितः पतति ।)

दामोदरः— भो गोवृष ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि । अनेन वीर्येण

६ भवान् गर्वितः ।

अरिष्टर्षभः— (आश्वस्य, आत्मगतम्) अहो दुष्प्रसहोऽयं बालः ।

रुद्रो वायं भवेच्छक्रो विष्णुर्वापि स्वयं भवेत् ।

अमिथ्या खलु मे तर्कः स एव पुरुषोत्तमः ॥ १२ ॥

आ,

यत्र यत्र वयं जातास्तत्र तत्र त्रिलोकधृत् ।

दानवानां वधार्थाय वर्तते मधुसूदनः ॥ १३ ॥

भवतु । विष्णुना हतस्याप्यक्षयो लोको मे भविष्यति । तस्माद् युद्धं

करिष्यामि । (प्रकाशम्) भो नन्दगोपपुत्र ! पुनरपि जातो मे दर्पः ।

३ दामोदरः— हम् । तिष्ठ तिष्ठेदानीम् ।

किं गर्जसे भुजगतो मम गोवृषेन्द्र !

पातप्रवृद्ध इव वार्षिककालमेघः ।

एहि क्षिपामि धरणीतलमभ्युपेहि

वस्त्राहतस्त इवाञ्जनपर्यतस्य ॥ १४ ॥

(तथा कृत्वा) एष दुरात्मारिष्टर्षभः,
 विसृतरुधिरधाराङ्घ्रिन्ननासास्यनेत्रं
 चलितककुदवाल प्रस्फुरत्पादकर्णः ।
 निपतति विगतात्मा भूतले वञ्चमित्रो
 गिरिरिव शिखराभैर्गोवृषो दानवेन्द्रः ॥ १५ ॥
 (प्रविश्य)

दामकः-जैट्टु भट्टा । एषो भट्टा पङ्कजिषणो पञ्चदादो जमुणाहळे
 ३ काञ्जिओ णाम महाणाओ उट्टिदो त्ति पुण्णिअ त्तं पडिगओ ।
 वाळेहि वाळेहि भट्टा । पङ्कजिषणं । [जयतु मर्ता । एष मर्ता
 संकर्षणः पर्वताद् यमुनाहदे कालियो नाम महानाग उट्थित इति श्रुत्वा
 ६ त प्रतिगतः । वारय वारय भर्तः । संकर्षणम् ।]

दामोदरः-कालियो नाम मयापि श्रूयते सदर्षः पन्नगपतिः । भव-
 त्वहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि ।

गोवाह्वणादयस्तेन सुजूप्यन्ते किल प्रजाः ।

अद्यप्रभृति शान्तात्मा निष्प्रभः स भविष्यति ॥ १६ ॥

(निष्क्रान्तौ ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति दामोदरः ।)

दामोदरः—

एता मत्तचकोरशावनयनाः प्रोद्भिन्नकम्पस्तनाः

कान्ताः प्रस्फुरिताधरोष्ठरुचयो विस्रस्तकेशस्रजः ।

सम्भ्रान्ता गलितोत्तरीयवसनास्त्रासाकुलव्याहृता-

स्त्रस्ता मामनुयान्ति पन्नगपतिं ध्रुवैव गोपाङ्गनाः ॥ १ ॥

(ततः प्रविशन्ति गोपकन्यकाः ।)

सर्वाः—मा खु मा खु भेट्टा ! एदं जळ्यासअं पविसिदुं । एसो खु
३ दुद्धमहोरअकुळ्यावासो । [मा खळ मा खळ भर्तः ! एतं जलशयं
प्रवेष्टुम् । एष खलु दुद्धमहोरगकुलावासः ।]

दामोदरः— न खलु न खलु विषादः कार्यः । पश्यन्तु भवत्यः ।

निष्पक्षिव्यालयूथं भयचकितकरिघ्रातविप्रेक्षिताम्भो-

गम्भीरं सिन्धनीरं हृद्मुदधिनिभं क्षोभयन् सम्प्रविश्य ।

गोपीभिः शङ्किताभिः प्रियहितवचनैः पेशलैर्वार्यमाणः

कालिन्दीवासरक्तं भुजगमतिबलं कालियं धर्षयामि ॥ २ ॥

सर्वाः—भेट्टा ! पङ्कळिपण ! वाळेहि वाळेहि भट्टिदामोदळं ।

[भर्तः ! संकर्षण ! वारय वारय भर्तृदामोदरम् ।]

३ (प्रविश्य)

सङ्कर्षण.—अलमलं भयविषादाभ्याम् । दर्शितोऽनुरागः । पश्यन्तु
भवत्यः ।

विपदहनशिखाभिर्यन्मुखात् प्रोद्वृताभिः

कपिशितमशिषाभिश्चक्रवालं विशानाम् ।

सरभसमभियान्तं कृष्णमालक्ष्य शङ्की

नमयति शिरसान्तर्मण्डलं चण्डनागः ॥ ३ ॥

सर्गः—हं भट्टिदामोदये वि तादिसो एन । [हं भट्टिदामोदयेऽपि तादश एव ।]

३ दामोदरः—सर्वप्रजाहितार्थं द्रुततरं नागं मे वशं करोमि । (इति ह्रू प्रविष्टः ।)

सर्वाः—हा हा धूमो उट्टिदो । [हा हा धूम उट्थित ।]

६ दामोदरः—अहो हृदस्य गाम्भीर्यम् । इह हि,

सितेतरामुप्रदुकूलकान्तिद्रुतेन्द्रनीलप्रतिमानवीचिम् ।

इमामहं कालियधूमधूम्रां सान्त्वर्निपाप्ति यमुनां करोमि ॥ ४ ॥

(निष्क्रान्त ।)

(ततः प्रविशति वृद्धगोपालकः ।)

३ वृद्धगोपालकः—हा भट्टा ! एषो कण्णआहि वाळिअमाणो जमुणा हळं पविट्टो । मा खु मा खु पाहपं कळिअ पविपिदुं । एत्थ वग्घा वराहा हत्थिणो पाणीअं पिविअ तर्हि तर्हि एव्व विमरन्ति ।

६ कहं ण दिस्सदि । किं दाणिं करोमि । ह्रीदु, इमं दानं कुम्भपलाअं आळुहिअ णिज्जाआमि । (आरुह्यानलोक्य) हा हा धूमो उट्टिदो । [हा भनः ! एष कन्यकामिर्वायमाणो यमुनाह्रू प्रविष्टः । मा खलु

९ मा सउ सारसं कृत्वा प्रवेष्टुम् । अन व्याघ्रा वराहा हस्तिनः पानीय पीत्वा तत्र तत्रैव विभ्रियन्ते । कथं न दृश्यते । किमिदानीं करोमि । भयतु, इमं तावत् कुम्भपलाशमारुह्य निष्यायामि । हा हा धूम

१२ उट्थितः ।]

सङ्कर्षण.—पदयन्तु भवत्यः ।

दामोदरोऽयं परिगृह्य नागं विक्षोभ्य तोयं च समूलमस्य ।

भोगे स्थितो नीलमुजङ्गमस्य मेघे स्थितः दाम इवावभाति ॥ ५ ॥

वृद्धगोपालक—ही ही पाहु भट्टा ! पाहु । [ही ही साधु मर्तः ! साधु ।]

३ (ततः प्रविशति कालियं गृहीत्वा दामोदरः ।)

दामोदरः—एष भोः !

निर्मत्स्य कालियमहं परिविष्फुरन्तं

मूर्धाश्रितैकचरणभ्रलवाहुकेतुः ।

भोगे विपोल्वणफणस्य महोरगस्य

हल्लीसकं सललितं रुचिरं वहामि ॥ ६ ॥

सर्वाः—अच्छळीअं भट्टा ! अच्छळीअं । काळिअस्स पञ्च फणाणि
अक्कमन्तो हळ्ळीपअं पकीळदि । [आश्चर्यं भर्तः ! आश्चर्यम् ।

३ कालियस्य पञ्च फणानाकामन् हल्लीसकं प्रकीडति ।]

दामोदरः—यावदहमपि पुष्पाण्यवचिनोमि ।

कालियः—आः,

लोकालोकमहीधरेण भुवनाभोगं यथा मन्दरं

शैलं शर्वधनुर्गुणेन फणिना यद्वञ्च यादोनिधौ ।

स्थूलाखण्डलहस्तिहस्तकठिनो भोगेन संवेष्टितं

त्वामेव त्रिदशाधिवासमधुना सम्प्रेषयामि क्षणात् ॥७॥

बृहगोपालकः—हा हा भट्टा ! । एसो भट्टिदामोदळो पुष्फाणुकारेहि
पदेहि आआरवन्तं विअ जमुणाहळं महाणाअं पादेण परिघट्ट-

३ अन्तो पुष्फाणि अवइणोदि । (अवतीर्थ) पाहु भट्टा ! पाहु ।

फळ्ळेहि फळ्ळेहि । अहं वि पहाओ होमि । अहो भाआमि
भट्टा ! भाआमि । जाय इमं युत्तन्तं णन्दगोवप्प णिवेदेमि ।

६ (निष्क्रान्तः ।) [हा हा भर्तः ! एष भर्तृदामोदरः पुष्पानुकाराभ्यां पदा-
भ्यामाकारवन्तमिव यमुनाद्वंदं महानागं पातेन परिघट्टयन् पुष्पाण्यवचिनोति ।

साधु भर्तः ! साधु । फल्लय फल्लय । अहमपि सहायो भवामि । अहो

९ विमेषि भर्तः ! विमेषि । यावदिमं वृत्तान्तं नन्दगोपाय निवेदयामि ।]

दामोदरः—

विध्वस्तमीनमकराद् यमुनाह्रदान्ताद्

दर्पोच्छ्रयेण महता दृढमुच्छ्वसन्तप ।

आशीविषं कल्पमायतवृत्तभोग-

मेप प्रसह्य सहसा भुवि विक्षिपामि ॥ ८ ॥

कालियः—एष भोः !

रोपेण धूमायति यस्य देहस्तेनैव दाहं पृथिवी प्रयाति ।

३ ज्वालावलीभिः प्रदहामि सोऽहं रक्षन्तु लोकाः समरुद्रणास्त्वाम् ॥९॥

दामोदरः—कालिय ! यदि ते शक्तिरस्ति, दह्यतां ममैको भुजः ।

कालियः—हहह,

चतुःसागरपर्यन्तां ससप्तकुलपर्वताम् ।

ददेयं पृथिवीं कृत्स्नां किं भुजं न दहामि ते ॥ १० ॥

हं, तिष्ठेदानीम् । एष त्वां भस्मीकरोमि । (विपामिं मुञ्चति)

दामोदरः— हन्त दर्शितं ते वीर्यम् ।

३ कालियः—प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् नारायणः ।

दामोदरः—अनेन वीर्येण भवान् गर्वितः ।

कालियः—प्रसीदतु भगवान् ।

गोवर्धनोद्धरणमप्रतिमप्रभावं

बाहुं सुरेश ! तव मन्दरतुल्यसारम् ।

का शक्तिरस्ति मम दग्धुमिमं सुवीर्यं

यं संश्रितास्त्रिभुवनेश्वर ! सर्वलोकाः ॥ ११ ॥

भगवन् ! अज्ञानादतिक्रान्तवान्, सान्त.पुरः शरणागतोऽस्मि ।

दामोदरः—कालिय ! किमर्थमिदानीं यमुनाह्रदं प्रविष्टोऽसि ।

३ कालियः-भगवतो वरवाहनाद् गरुडाद् मीतोऽहमिह प्रविष्टोऽस्मि ।
तदिच्छामि गरुडादभयं भगवत्प्रसादात् ।

दामोदरः-भवतु भवतु ।

मम पादेन नागेन्द्र ! चिह्नितं तव मूर्धनि ।

सुपर्ण एव दृष्ट्वेवमभयं ते प्रदास्यति ॥ १२ ॥

कालियः-अनुगृहीतोऽस्मि ।

दामोदरः-प्रविशतु भवान् ।

३ कालियः-यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः ।

दामोदरः-अथवा एहि तावत् ।

कालियः-भगवन् ! अयमस्मि ।

६ दामोदरः-अद्यप्रभृति गोब्राह्मणपुरोगासु सर्वप्रजास्यप्रमादः कर्तव्यः ।

कालियः- भगवन् ! मद्विषदूषितमिदं जलम् । तदिदानीमेव विषं
संहृत्य तमुनाद्दान्निष्कामामि ।

९ दामोदरः-प्रतिनिवर्ततां भवान् ।

कालियः-यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । (सपरिजनो निष्क्रान्तः ।)

दामोदरः-यावदहमपि दूदाद् गृहीतानि पुष्पाणि गोपकन्यकाभ्यः

१२ प्रयच्छामि ।

सर्वाः-एसो भट्टा अम्हाणं हिअआणन्दं करन्तो अक्खदसरीरो
इदो एव आअच्छदि । जेटु भट्टा । [एष मर्तास्माकं दृश्याणन्दं

१५ कुर्वन् अश्वतशरीर इत एवागच्छति । जयतु मर्ता !]

सङ्कर्षणः-दिष्टया गोब्राह्मणहितं कृतम् ।

दामोदरः-गृह्यन्तां पुष्पाणि ।

सर्वाः-भट्टा ! एदाणि मुणिसङ्घेहि अणयइदपुव्याणि पुष्पाणि पब्बा-

१८ मिट्ठाणि चन्दादिक्किरणेहि अपरिमहिदाणि । भाआमो भट्टा ! !

[मर्तः ! एतानि मुनिसङ्घैरनवचितपूर्वाणि पुण्याणि परामृष्टानि चन्द्रा-
दित्यकिरणैरपरिमदितानि । निमीमो मर्तं. !]

२१ दामोदरः—पूर्वं दृष्टभया वित्रस्तास्तपरिवन्धः । न भेतव्यं न
भेतव्यम् । इदानीं खलु मत्करस्पर्शनात् सौम्यभावमुपगतानि
गृह्यताम् ।

२४ सर्वाः—जं भद्रा आणवेदि ! [यद् भवांश्चापयति ।]

(प्रविश्य)

मटः—भो गोपालक ! क्व गतो नन्दगोपपुत्रः ।

२७ गोपालकः—एषो भद्रा कालिअं णाम महाणाअं परिपीडिअ गोव-
कण्णआहि परिवुदो ट्टिओ । [एष मर्ता कालिय नाम महानारां
परिपीड्य गोपकन्यकामिः परिवृतः स्थितः ।]

३० मटः— (उपगम्य) भो नन्दगोपपुत्र ! अनुगतार्थनामधेयस्य महा-
राजस्योपसेनस्य पुत्रः कंसराजो भवन्तमाज्ञापयति ।

दामोदरः—कथमाज्ञापयतीति ।

३३ मटः— मधुरायां धनुर्महो नाम महोत्सवो भविष्यति । तमनुभवितुं
सपरिजनाभ्यां भवद्भयामागन्तव्यमिति ।

दामोदरः—आर्य ! अयं ननु देवरहस्यकालः ।

३६ सङ्घर्षेण—शीघ्रमिदानीं गमिष्याव ।

दामोदरः—वाढम् । प्रथमः कल्पः । एष भोः !

प्रभ्रष्टरत्नमुकुटं परिकीर्णकेशं

विच्छिन्नहारपतिताङ्गदलम्बसूत्रम् ।

आकृष्य कंसमहमद्य दृढं निहन्मि

नागं भृगेन्द्र इव पूर्वकृताश्लेषम् ॥ १३ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति राजा ।)

३ राजा—

श्रुत्वा ब्रजे विपुलविक्रमवीर्यसत्त्वं
 दामोदरं सह बलेन समाचरन्तम् ।
 आदिश्य कार्मुकमहं तमिहोपनीय
 महेन रङ्गगतमद्य तु घातयामि ॥ १ ॥
 ध्रुवसेन ! ध्रुवसेन !

(प्रविश्य)

३ भटः—जयतु महाराजः ।

राजा—ध्रुवसेन ! किमागतो नन्दगोपपुत्रः ।

भटः—श्रोतुमर्हति महाराजः—प्रविशन्नेव दामोदरः ससङ्कर्षणो

६ गोपजनपरिवृतो रजकेभ्यो वस्त्राण्याच्छिद्य गृहीतवानिति श्रुत्वा
 महामात्रेणोत्पलापीडो नाम गन्धहस्ती सञ्चोदितस्तमभिघात-
 यितुम् । ततः,

तमापतन्तं सहसा समीक्ष्य संमीतगोपालकवृन्दमध्ये ।

बालो बलेनाद्रिनिभं गजेन्द्रं दन्तं समाकृष्य जघान शीघ्रम् ॥ २ ॥

राजा—कथं जघानेति । गच्छ । भूयो शायतां वृत्तान्तः ।

भटः—यदाक्षापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु

३ महाराजः । एष इदानीं नन्दगोपपुत्र वत्सवाधिकारोच्छ्रितध्वज-
 पताकमवसक्तमाल्यदागालङ्कृतमुत्थापितागुरुधूपसमाकुर्वं राज-

महापर्यं प्रविश्य राजकुलद्वारे गन्धसमुद्गायसत्तद्वस्तां मदनिकां नाम

६ कुञ्जिकां दृष्ट्वा तस्या हस्ताद् गन्धमादाय स्वगात्रमनुलिप्य
 तेनेव हस्तेन कुञ्जस्यानुमार्जनेन विगतकुञ्जभाषां तां श्रुत्वा

१. व (मे) तगो०

मुष्टिकः—

लोहमयमुष्टिहृत्यो णामेण अ मुष्टिओ लुट्ठि ।
पादेमि अज्ज व्जमं गिल्लिवळ्ळकूटं जहा वज्जो ॥ ५ ॥

[लोहमयमुष्टिहस्तो नाम्ना च मुष्टिको रुष्टः ।

पातयाम्यद्य रामं गिरीवरकूटं यथा वज्रः ॥]

भटः—एष महाराजः । उपसर्पेतां भवन्तौ ।

उभौ—(उपेत्य) जेदु भट्टा । [जयतु भर्ता ।]

३ राजा—चाणूरमुष्टिकौ ! सर्वप्रयत्नेन युवाभ्यामानृष्यं कर्तव्यम् ।

उभौ—सुणादु भट्टां । अद्धिदकरणसन्धाबन्धप्पहारेहि जुद्धविसेसेहि
सिद्धिं गच्छामो । हं पेक्खदु भट्टा । [शृणोतु भर्ता ।

६ (अद्धिद ?) करणसन्धाबन्धप्रहारैर्युद्धविशेषैः सिद्धिं गच्छामः । हं
पश्यतु भर्ता ।]

राजा—बाढमेवं क्रियताम् । ध्रुवसेन ! प्रवेश्यतां गोपदारकौ ।

९ भटः—अदाहापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशतो दामोदरसङ्कर्षणौ ध्रुवसेनेन सह ।)

दामोदरः—आर्य्य !

मर्त्येषु जन्म विफलं मम तानि घोपे

कर्माणि चाद्य नगरे घृतये न तावत् ।

यावन्न कंसहतकं युधि पातयित्वा

जन्मान्तरासुरमहं परिकर्षयामि ॥ ६ ॥

सङ्कर्षणः—

प्रविश्य रङ्गं कृतलोहमुष्टिं तं मुष्टिना मुष्टिकमद्य रुष्टम् ।

हत्वा चरिष्याम्यनिलप्रचण्डः प्रलम्बमम्भोदमिवान्तरिक्षे ॥७॥

भटः—एष महाराजः । उपसर्पेतां भवन्तौ ।

उभौ-आः कस्य महाराजः ।

३ भटः- सर्वस्य जगतोऽस्माकं च ।

दामोदरः- अद्यप्रभृति न भविष्यति ।

भटः- जयतु महाराजः । एतौ तौ ।

६ राजा- (विलोक्य) अयं स दामोदरः । अहो,

श्रीमान् मदान्धगजघ्नवीरविलासगामी

श्यामः स्थिरांसभुजपीनविकृष्टवक्षाः ।

पूर्वं श्रुतानि चरितानि न चित्रमस्य

लोकत्रयं हि परिवर्तयितुं समर्थः ॥ ८ ॥

अयं तु ललितगम्भीराकृतिः पूर्वजोऽस्य राम इति श्रूयते ।

अभिनवकमलामलायताक्षः शशिनिभमूर्तिरुदारनीलवासाः ।

रजतपरिघवृत्तदीर्घबाहुश्चलदसितोत्पलपत्रचित्रमालः ॥ ९ ॥

दामोदरः- आर्य ! एतावेवावाभ्यां युद्धसन्नद्धाविति मन्ये ।

सङ्घर्षणः- भवितव्यम् ।

३ राजा- ध्रुवसेन ! प्रवर्ततां युद्धम् ।

भटः- यदाज्ञापयति महाराजः (माला क्षिपति ।)

मल्लो- अहो ! वादेयं वादेयं सङ्घपटहाणि । [अहो ! वाद-

६ यत वादयत सङ्घपटहान् ।]

चाणूरः- एहि दामोदर ! अज्ज मे भुजजुअळेहि सिद्धि गच्छ ।

[एहि दामोदर ! अद्य मे भुजयुगलेन सिद्धि गच्छ ।]

९ दामोदरः-

प्राप्तोऽस्मि तिष्ठ मम वेगमिमं सहस्र

मुष्टिकः- ए ए व्याम ! अज्ज मे मुष्टिपिट्ठिगतगळ्ळिअल्लुहिळपढळ्ळमज्जो

जीविअं ळज्जसि । [ए ए राम ! अद्य मे मुष्टिपिट्ठमानगळ्ळितसधिर-

३ पटलमज्जो जीवितमुज्जसि]

१. वादे (ह) वादे (ह).

सङ्कर्षणः—

त्वामद्य मुष्टिक ! यमाय निवेदयामि ।

६ (सर्वे नियुद्धं कुर्वन्ति ।)

दामोदरः—(चाणूरं निहत्य)

भग्नस्थिरेष निहतो

सङ्कर्षणः—

निहतो मयापि

दामोदरः—

कंसासुरं च यमलोकमहं नयामि ॥ १० ॥

(प्रासादमारुह्य कंसं शिरसि निगृह्य पातयित्वा) एष एष दुरात्मा कंसः,

विस्तीर्णलोहितमुखः परिवृत्तनेत्रो

भग्नसकण्ठकटिजानुकरोरुजङ्घः ।

विच्छिन्नहारपतिताङ्गदलम्बसूत्रो

वज्रप्रभमशिखरः पतितो यथाद्रिः ॥ ११ ॥

(नेपथ्ये)

हा हा महाराजः ।

३ (पुनर्नेपथ्ये)

भो भो वृष्णिगोधाः ! अनावृष्टिशिवकहृदिकपृथुकसोमदत्ताक्रूर-

प्रमुखाः ! अयं खलु भर्तृपिण्डनिष्कयस्य कालः । शीघ्रमागच्छन्तु

६ भवन्तः ।

दामोदरः— आर्य ! संवार्यतां सैन्यम् ।

सङ्कर्षणः— अयमयं वारयामि ।

द्रुततरगरयेभभ्रान्तयोधोप्रनादं

विलसदमलरङ्गप्रासशक्त्युष्टिकुन्तम् ।

पवनवलविकीर्णं फेनजालोर्मिमालं

जलनिधिमिव दोर्भ्यां क्षोभयाम्येष सैन्यम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति वसुदेवः ।)

वसुदेवः—भो भो मधुरावासिनः । अलमलं साहसेन ।

ज्येष्ठोऽयं मम तनयस्तु रौहिणेयो

देवक्यास्तनयमिमं च किं न वित्य ।

सन्नाहं त्यजत किमायुधैश्च कार्यं

कंसार्थं स्वयमिह विष्णुराजगाम ॥ १३ ॥

सङ्कर्षणः— (विलोक्य) अये तातः । तात ! सङ्कर्षणोऽहममिवादये ।

दामोदरः—तात ! दामोदरोऽहममिवादये ।

३ वसुदेवः—अक्षयप्रिजयिनौ भवेतां भवन्तौ । सत्पुत्रजन्मफलमद्य
प्राप्तवानरिम ।

उभौ—अनुगृहीतौ स्वः ।

६ वसुदेवः—कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

भटः—जयत्वार्यपुत्रः ।

९ वसुदेवः—अपयिध्यन्तां कलेवराणि ।

भटः—यदाहापयत्यार्यपुत्रः ।

गोपालहा.सर्वे—ही ही गोवाळआणं रज्जं संनुत्तं । [ही ही

१२ गोपालमाना राग्यं संवृत्तम् ।]

वसुदेवः—कोऽत्र ।

भटः—जयत्वार्यपुत्रः ।

१५ वसुदेव—गच्छ, शीघ्रं दामोदरस्वादेशादनाभृष्टिमाहापय—महा-
राजमुपसेनमपनीय निगलात्रिर्वृत्तामिपेकं कृत्वा प्रवेशयेति ।

मः—यदाज्ञापयत्पार्यपुत्रः । (निष्क्रान्तः ।)

१८ वसुदेवः—अये,

नदन्ति सुरतूर्धाणि वृष्टिः पतति कौसुर्मा ।

कंसान्तकस्य पूजार्थं प्रायो देवाः समागताः ॥ १४ ॥

(नेत्रये)

श्रीमानिमां कनकचित्रितहर्म्यमालं

विस्तीर्णरात्रभवनापणगोपुराद्वाम् ।

पावान् सदैव मधुरां कमलायताश्र-

स्त्रैलोक्याजिन् सुरधरस्त्रिदशेन्द्रनाथः ॥ १५ ॥

वसुदेवः—भो भो मधुरावासिनः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

अस्य खलु दैत्येन्द्रपुरांग्लोत्पादनपटोः सर्वक्षत्रपराङ्मुखावलेकिनो

३ वसुदेवसम्भवस्य वासुदेवस्य प्रसादान् पुनरधिगतपण्यस्योमसेनस्य
शासनमिदानीमवधुष्यते ।

सर्वे—प्रतिष्ठितमिदानीं वृष्णिराज्यम् ।

६ वसुदेवः—प्रवेदयतां महाराजः ।

मः—यदाज्ञापयत्पार्यपुत्रः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशत्युत्तरेणः ।)

९ उत्तरेणः—

चिरोपरोधसम्प्रातः हेतुं मे केशिमूदनान् ।

अपनीतः स्ववीर्येण यथा विष्णोः शतक्र (तु ? तो) ॥ १६ ॥

भगवत्प्रसादाद् व्यसनार्गवाद्दुत्चारितोऽस्मि ।

(ततः प्रविशति नारदः ।) .

नारदः—कंसे प्रमथिते विष्णोः पूजार्थं देवशासनान् ।

सगन्धर्वाप्सरोमिश्र देवलोकादिहागतः ॥ १७ ॥

दामोदरः—अये देवर्षिर्नारदः । देवर्षे । स्वागतम् । इदमर्थं पाद्यं च ।

नारदः—सर्वं गृह्णामि । गन्धर्वाप्सरसो गायन्ति ।

नारायण ! नमस्तेऽस्तु प्रणमन्ति च देवताः ।

अनेनासुरनाशेन मही च परिरक्षिता ॥ १८ ॥

दामोदरः—देवर्षे ! परितुष्टोऽस्मि । किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

नारदः—

प्रहृष्टो यदि मे विष्णुः सफलो मे परिश्रमः ।

गमिष्ये विबुधावास सह सर्वैः सुरोत्तमैः ॥ १९ ॥

दामोदरः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

नारदः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । (निष्क्रान्तः ।)

(भरतवाक्यम्)

इमा सागरपर्यन्ता हिमवद्विन्ध्यकुण्डलाम् ।

महीमेकातपत्राङ्गां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ २० ॥

(निष्क्रान्तः सर्वे)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अवसितं बालचरितम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका ।

अगणितपरि	I.	10	कोऽयं विनिष्प	II.	4
अणुदिअम	III.	1	कौमोदकी ना	I.	24
अतः प्रविश्य	II.	25	क्रोधेन नश्य	II.	3
अनन्तवीर्यः	I.	7	क्षीणेपु देवासुर	I.	4
अपीदं शृणु	III.	10	गिरितटकृदि	III.	11
अप्रकाशा इव	I.	16	गोव्राह्मणाद	III.	16
अभिनवकम	V.	9	गोवर्धनोद्	IV.	11
अयं हि सप्त	II.	17	चक्रशाङ्गदा	I.	27
अहं गगन	I.	3	चक्रोऽस्मि कृष्ण	I.	22
अहं सुपर्णो	I.	21	चतुस्सागरप	IV.	10
अहं हि नीलः	II.	23	विरोपरोध	V.	16
आपीडदाम	V.	3	जाने नित्यं व	I.	29
इमां नदीं आ	I.	18	ज्येष्ठोऽयं मम	V.	13
इमो सागरः	V.	20	तमसा संवृते	I.	17
एकांशपतितो	II.	18	तमापतन्तं	V.	2
एताः प्रफुल्ल	III.	2	तीक्ष्णामं शूल	II.	19
एता मत्तचक्रो	IV.	1	दामोदरोऽय	IV.	5
एसो म्हि जुद्ध	V.	4	दारिका वा कु	II.	14
कस्मिन्जाते स	II.	11	दारिकेयं मृता	II.	16
कंसे प्रमथिते	V.	17	दुष्टिणविण्ट	I.	19
कायांप्यकार्यां	I.	28	द्रुततुरगस्ये	V.	12
किं गर्जंसे भुज	III.	14	न चाहं चिरस	II.	8
किं दष्टः कृष्ण	III.	9	नदन्ति सुरत्	V.	14
किं द्रष्टव्यः श	I.	11	नन्दकोऽहं न मे	I.	26
किमेतद् भो !	III.	8	नारायण ! नमस्ते	V.	18
कुण्डोदरोऽहम्	II.	21	नारायणाय	I.	8
कृत्वा खुरैर्भू	III.	4	निर्भत्स्यं कालि	IV.	6

निष्पक्षिण्याल	IV.	२	लोकानामम	I.	6
पतत्यसौ पुष्प	I.	2	श्लोकालोचन	IV.	7
परिष्वजामि गार्ढ	II.	9	विध्वस्तमीनम	IV.	8
प्रथमसुतविना	I.	14	विन्ध्यमन्दर	I.	12
प्रभ्रष्टरत्नमकु	IV.	13	धिपदहनाशि	IV.	3
प्रविश्य रङ्गं कृत	V.	7	विस्तृतधिर	III.	16
प्रहृष्टो यदि मे	V.	19	विस्तीर्णलोहि	V.	11
प्राप्तोऽस्मि तिष्ठ	V.	10	शङ्खक्षीरवपुः	I.	1
भक्तिः परा मम	I.	5	शङ्खोऽहमस्मि	I.	25
भूतं नमस्तल	II.	10	शाङ्गोऽस्मि वि	I.	23
भ्रमति नमसि	I.	9	शूलोऽस्मि भूत	II.	22
मधूकस्य क्रयेः	II.	15	शृङ्गाप्रकोटि	III.	6
मनोजयो मारुत	II.	24	श्मशानमध्या	II.	6
मम पादेन ना	IV.	12	श्रीमान् सदा	V.	8
मर्त्येषु जन्म वि	V.	6	श्रीमानिमां कन	V.	15
यत्र यत्र ययं	III.	18	श्रुत्वा व्रजे विपु	V.	1
यद्यस्मि भवतः	I.	20	पण्णां सुतानां	II.	12
यन्मेदिनी प्रच	II.	1	सारवान् खल्व	III.	7
यस्माद्य रक्षि	II.	2	सितेतरामुम	IV.	4
रक्तैर्वसुकडि	III.	3	सुभं निसुभं	II.	9
रुद्रो वायं म	III.	12	सौवर्णकान्ततर	II.	6
रोपेण धूमायति	IV.	9	स्मरतापि भपं	II.	13
लङ्कोपमं मम	II.	7	हुङ्कारशब्देन	III.	9
लिम्पतीव त	I.	15	हृदयेनेह तत्रा	I.	13
			कोहमयमुद्धि	V.	5

Metrical Analysis

(Stanzas marked with an asterisk are in Prakṛta.)

अनुष्टुप् (श्लोक)

पञ्चमं लघु सर्वत्र सप्तमं द्विचतुर्यमो ।

गुरु षष्ठं च पादानां चतुर्णां स्यादनुष्टुभि ॥

Svapna : I. 2, 7, 10, 15, IV. 6, 8, 9, 10; V. 6, 7, 8, 9, 10, 11; VI. 3, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19. Pratijñā : I. 1, 2, 7, 9, 10, 15-17; II. 5-7, 10, 11, 13; III. 3, 7-9; IV. 8, 10, 14, 15, 17, 19-21, 23-25. Avimāraka : I. 4; II. 4, 10; IV. 7, 14; V. 3; VI. 3, 6, 8, 12-14, 17, 22. Carudatta : I. 7, 19, 22, 24, 25, 27, 28; III. 12, 14-17, 19; IV. 2, 3, 5, 7. Pratimā : I. 4, 6, 9-13, 15-17, 19-21, 23, 24, 26-28, 31; II. 3, 5, 6, 8-12, 15-18, 20; III. 4-6, 8, 10, 12, 14, 16, 19, 20, 23, 24; IV. 3-5, 11, 12, 14, 15, 19, 26, 28; V. 6, 8, 9, 12-15, 20-22; VI. 5, 9-11, 13-15; VII. 5, 8, 13, 15. Abhiseka : I. 3, 8, 12, 15, 18-21, 23, 24; II. 3, 7, 12, 13, 15, 16, 18-20, 23, 24; III. 5, 6, 8-11, 13-15, 18, 20, 22, 24-26; IV. 4, 8-11, 14, 16, 19-22; V. 2, 5, 8-10, 12, 14-17; VI. 8-10, 18, 20, 22, 23, 25-29, 35. Pañcaratram : I. 2, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 24, 26, 32, 33, 35, 36, 41, 42, 44, 48-54; II. 4, 6, 8, 12-14, 16, 17, 19-21, 23, 25, 28, 34, 36-38, 41, 47-50, 53, 53, 55-59, 61-69, 71; III. 9, 10, 13, 15, 17-21, 23-26. Madhyamavya-
yoga : I. 2, 7, 12-23, 28-31, 33-40, 42-45, 47, 49-51. Dntavakyam : I. 1, 2, 7, 8, 16, 17, 20, 25-27, 29-31, 33, 34, 36, 38, 43, 46, 50, 55, 56. Dntaghaṭotkaca : I. 6, 7, 15, 17, 18, 21, 24-26, 28, 29, 31, 32, 34-40, 42, 44, 48-50. Karmabharām : I. 2, 7, 12, 25. Ūrubhan-
gam : I. 33, 37, 41-44, 46-49, 50, 62, 64, 65. Balacari-
tam : I. 3, 11-13, 15-17, 20, 25-27; II. 8, 9, 11, 13-19, 25; III. 7-10, 12, 13, 16; IV. 10, 12; V. 14, 16-20.

इन्द्रवज्रा

स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ नः ।

Avimāraka : III. 6; IV. 2; VI. 2, 15, 16. Pratimā : I. 29; IV. 25; VII. 14. Pāficarātram : I. 1, 23, 31, 40, 47; II. 11, 70; III. 3. Dutaghaṭotkacam : I. 10, 16, 30. Balacaritam : IV. 5, 9.

उपेन्द्रवज्रा

उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ ।

Svapna : V. 13. Avimāraka : I. 9. Cārudatta : I. 10* (Pāda a has one Syllable in excess). Abhiṣeka : I. 26; III. 3, 19; V. 11. Pāficarātram : I. 13. Madhyamāvyayoga : I. 52.

उपजाति

स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ नः ।

उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ ॥ (इत्यन्योरुपजातिः ।)

Svapna : V. 5. Pratijñā. : I. 5, 12; II. 1; IV. 2. Avimāraka : I. 3, 10; II. 8, 9, 12; III. 18, IV. 6, 15, 16, 17, 21; V. 1, 5; VI. 5, 10, 20, 21. Cārudatta : I. 4, 12,* 23,*; III. 3, 7; IV. 1. Pratimā : I. 1; III. 15; IV. 9, 13; V. 3, 4, 5; VI. 16; VII. 3. Abhiṣeka : II. 14; IV. 6; V. 1; VI. 14, 21, 32. Pāficarātram : I. 10, 19, 27, 43, 46; II. 9, 30, 60; III. 12, 14. Madhyamāvyayoga : I. 9, 41. Dutavakyam : I. 9, 18, 19, 22, 28, 52, 53. Dutaghaṭotkacam : I. 2, 9, 19, 36. Karṇabhāram : I. 13, 17, - (Pāda b is a वंसस्य), Ūrubhangam : I. 30, 38, 45, 47, 48, 55. Balacaritam : I. 2, 4, 7, 21 (Pāda a is a वंसस्य), 22, 24, 28; II. 5, 12, 20, 23, 24; III. 4, 6. IV. 4; V. 2, 7.

शालिनी

मासौ गौ चेष्टाङ्गिनी वंद लोकेः ।

Svapna : I. 13; IV. 6; VI. 10. Pratijñā : I. 13, 18; II. 14; IV. 11. Avimāraka : I. 7; III. 5. Cārudatta : III. 9. Pratimā : II. 13; III. 18; V. 17. Abhiṣeka I. 13,

Pāficarātram : I. 22, 23; II. 2, 10, 40, 46. Dūtaghaṭotkacācam : I. 20. Bālacaritam : I. 29.

द्रुतविलम्बित

द्रुतविलम्बितमाह नमो मरी ।

Abhiṣeka : III. 4.

पुष्पिताम्रा

अयुजि नयुगरेफतो यकारो युजि च नजौ जरगाश्च पुष्पिताम्रा ।

Svapna : I. 5; VI. 1. Pratijñā : II. 12; IV. 5, 9. Avimāraka : II. 11; III. 4, 9, 11, 13; IV. 12, 20; V. 4; VI. 4, 9, 18. Cārudatta : I. 16, 20. Pratimā : II. 21; IV. 18; V. 19, VI. 8. Abhiṣeka : I. 8, 14, 22; II. 2, 5, 11, 17, 25; III. 2, 16, 23; IV. 3, 5, 12, 18, V. 3; VI. 2, 12, 13, 17, 24, 33. Pāficarātram : I. 17, 30; II. 35, 51. Madhyamavyāyoga : I. 4, 24, 25. Dūtavākyaṃ : I. 6, 37.

भुजंगप्रयात

भुजंगप्रयातं चतुर्भिर्यकारैः ।

Abhiṣeka : VI. 15.

वंशस्थ

अतौ तु वंशस्थमुदीरितं जरी ।

Pratijñā : III. 2; IV. 18, 22. Avimāraka : IV. 23. Cārudatta : I. 3, 15*, 26; III. 4. Pratimā : III. 13; IV. 20; VI. 1, 2. Abhiṣeka : I. 2. Pāficarātram : I. 20, 25, II. 1, 18, 32, 33, 43, 44; III. 1, 8, 11, 10. Madhyamavyāyoga : I. 10. Dūtavākyaṃ : I. 21. Dūtaghaṭotkacācam : I. 13, 33. Kārṇabhāraṃ : I. 8, 11, 22 (Pāda a; is इन्द्रवशा), 23. Ūrubhaṅgam : I. 8. Bālacaritam : I. 18.

वैश्वदेवी

पञ्चाशैस्त्रिंशत्ता वैश्वदेवी ममो यी ।

Svapna : I. 9. Pratijñā. : I. 3; II. 8. Abhiṣeka : I. 1; VI. 5.

प्रहर्षिणी

श्यामाभिमनजरगाः प्रहर्षिणीयम् ।

Avimāraka : I. 8; IV. 3. Cārudatta : IV. 6. Pratimā
I. 30; IV. 6; V. 18. Abhiṣeka : I. 7, 10, 17; III. 17.
Pañcarātram : II. 3, 54; III. 5. Dutaghatotkacam : I. 4.
Karnabhāram : I. 5. Bālacaritam : I. 6; V. 13.

वसन्ततिलका

श्रेया वसन्ततिलका समजा जगौ गः ।

Svapna. : I. 4, 6, 11; IV. 2; V. 1-3; VI. 2, 4, 5, 15.
Pratijñā : I. 4, 6; II. 2, 9; III. 4; IV. 4, 6, 7. Avimāraka:
I. 2, 6, 11; II. 1, 2, 7, 13; III. 1, 7, 8, 10, 12, 15-17,
19; IV. 1, 5, 8, 13, 18, 22; V. 2, 7; VI. 1, 11, 19. Cāru-
datta : I. 2, 5, 8*, 9, 11, 18; III. 1, 2, 5, 10, 18; IV. 4.
Pratimā : I. 7, 8, 22; II. 2, 4; IV. 1, 2, 16, 22, 24; V. 10,
11; VI. 4, 6, 7, 12; VII. 4, 6, 7, 9-11. Abhiṣeka : I. 1, 4,
9, 11; III. 21, 27; IV. 7, 13, 23; V. 4, 7, 13, 16; VI. 1, 7.
Pañcarātram : I. 18, 29, 34, 37, 39; II. 27, 31, 42; III.
22. Madhyamavyāyoga : I. 1, 3, 8, 11, 27, 48. Dutavā-
kyam : I. 3-5, 11-14, 23, 41, 42, 44, 49, 54. Dutagha-
ṭotkacam : I. 1, 5, 11, 14, 23, 35, 45, 52. Karnabhāram:
I. 4, 6, 9, 16, 21, 24. Ūrubhangam : I. 2, 3, 7, 9, 11, 12,
19, 22, 31, 32, 36, 40, 54, 59, 60, 66. Bālacaritam : I.
5, 8, 23; II. 1-4, 6, 7, 10, 21, 22; III. 2, 5, 14; IV. 6, 8,
11, 13; V. 1, 3, 6, 8, 10, 11, 15.

मालिनी

ननमययपुतेचं मालिनी भोगिल्लोकेः ।

Pratijñā : I. 11, 14; II. 3; IV. 3, 13. Avimāraka : II. 5;
III. 2; IV. 9. Cārudatta : I. 13, 14, 17, 29. Pratimā : I.
14, 25; III. 9, 21; IV. 10, 20. V. 7; VII. 1, 2, 12. Abhi-
ṣeka : I. 16, 25; II. 8, 9, 21, 26; IV. 15; V. 15; VI. 4.

6, 11. Pañicarātram : I. 38, 45, II. 5, 15, 45, III. 2, 4.
 Madhyamavyāyoga : I. 5, 6, 32, 46. Datavākyaṃ : I. 10,
 35, 39, 40, 45, 47, 48. Dataghatotkacam : I. 43, 46.
 Karṇabhāram : I. 1, 3, 14, 18-20. Ūrubhangam : I. 6,
 20, 26, 27, 39, 56, 57. Bālacaritam : I. 9, 10, III. 11,
 15, IV. 3; V. 12.

पृथ्वी

जसा जसयला वसुमहयतिश्च पृथ्वी गुणः ।

Āvimāraka : II. 6

हरिणी

नसमरसला ग पद्मेदेहैर्देहैर्हरिणी मता ।

Svapna : VI. 8. Pratimā : I. 18, III. 17; IV. 8; V. 2.

Dataghatotkaca : I. 47. Ūrubhangam : I. 5, 10.

शिररिणी

रसे रुद्रैश्छिन्ना यमनसमला ग शिररिणी ।

Svapna : I. 14, 16. Pratimā : II. 4. Āvimāraka : I. 5;

II. 3, III. 14. Pratimā : II. 14; III. 1, 2, 22; IV. 7.

Abhiseka : IV. 17. Pañicarātram : I. 3, 14, 21; II. 7, 22,

24. Ūrubhangam : I. 61.

शादूलविनीहित

Karṇabhāram : I. 10, 15. Ūrubhaṅgam : I. 1, 4, 13-18, 21, 23-25, 28, 29, 34, 35, 51-53, 58, 63. Bālacaritam : I. 1; III. 3; VI. 1, 7.

सुवदना

ज्ञेया सप्तशतद्विभर्त्तभनययुता म्लौ गः सुवदना ।

Pratimā : III. 7, 11. Pañcarātram : I. 6. Dūtavākyaṃ : I. 15.

स्रग्धरा

अभैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता स्रग्धरा कीर्तितेयम् ।

Avimāraka : I. 1, 12; IV. 19. Pratimā : IV. 17. Abhiseka : III. 7, 12. Dūtavākyaṃ : I. 51. Bālacaritam : IV. 2.

मेघमाला (सङ्कृतिभेदः)

Pratimā : III. 3.

दण्डक (चण्डवृष्टिः २२ । ७२)

Avimāraka : V. 6.

वैतालीय

पह्विपमेऽष्टौ समे कलास्ताश्च समे स्युर्निरंतराः ।

न समात्र पराश्रिता कला वैतालीयेऽन्ते रलौ गुरुः ॥

Pratijñā : III. 1*.

आर्या

यस्याः पादेप्रथमे द्वादश मात्रास्तथा तृतीयेऽपि ।

अष्टादश द्वितीये चतुर्थके पंचदश सार्याः ॥

Svapna : I. 1; IV. 3, 4. Pratijñā : IV. 1*. Caruḍatta : I. 1*, 21. Pratimā : I. 2; II. 7. Bālacaritam : I. 19*; III. 1*; V. 4*.

उपगीति

आर्योत्तरार्धगुस्यं प्रथमार्धमपि प्रयुक्तं चेत् ।

कामिनि तामुपगीतिं प्रतिभाषन्ते महाकवयः ॥

Bālacaritam : V. 5*.

	Śraṇṇa	Prā. Yaṅg.	Avimbrala	Carudatta	Pratimā	Abhisāla	Pāścārātram	M. Vyāyoga	Dūtāvākyaṃ	Dūtā-śhata	Karṇabhāraṃ	Crubhaṅga	Bhālarita	Total
Śloka ..	26	29	15	17	75	68	76	84	22	22	4	12	37	437
Indravajrā ...			5	...	3	...	8	3	2	21
Upendravajrā ..	1	...	1	1	...	4	1	1	9
Upajāti ..	1	4	17	6	9	6	10	2	7	4	2	6	17	91
Śālinī ..	3	4	2	1	3	1	6	1	1	22
Druṣavilambita	1	1
Puṣpitaṅgrā ..	2	3	11	2	4	22	4	3	2	2	55
Bhufangaprayāta	1	1
Vandāśha	3	1	4	4	1	12	1	1	2	4	1	1	35
Vaiśvadevi ..	1	2	2	5
Prāharṣiṇī	2	1	3	4	3	1	1	...	2	17
Vasantatilaka ...	11	8	27	12	22	15	9	6	13	8	6	16	26	179
Malini	5	3	4	10	11	7	4	7	2	6	7	6	72
Pr̥thvī	1	1
Harinī ..	1	4	1	...	2	...	8
Śukharīṇī ..	2	1	3	...	5	1	6	1	...	19
Śardulavī ..	6	5	5	5	9	15	9	1	2	8	2	21	4	92
Suvasanā	2	...	1	...	1	4
Bṛagdhārā	3	...	1	2	1	1	8
Meghamālā	1	1
Dandaka	1	1
Vaitāliya	1	1
Āryā ..	3	1	...	2	2	3	11
Upagītī	1	1
Total ...	57	66	97	55	157	154	152	52	56	52	25	66	103	1092

List of irregular Constructions and Solecisms

Irregular Sandhi

स्मराम्यचन्त्याधिपतेः सुतायाः । P. 39

इत्वा रिपुप्रभवमप्रतिमं तमौघम् । P. 316

कोऽयं विनिष्पतति गर्मगृहं विगाद्य^१ उल्कां प्रगृह्य । P. 526

१. इह विस्मिता दृश्यते । श्लोकार्थे च संहिता नित्या ।

Use of Parasm. for Ātm.

आपृच्छामि भवन्तौ । P. 11

सायुजनहस्तगतैषा नोत्कण्ठिष्यति । P. 12

दृष्टिर्न सृष्यति परिष्वजतीव साङ्गम् । P. 143

पुत्रं पितेव च परिष्वजति प्रहृष्टः । P. 171

गाढं परिष्वज सखे । P. 175

आपृच्छ पुत्रकृतकान् हरिणान् द्रुमांश्च । P. 298

आपृच्छामि अग्रभवतीम् । P. 310

तं हत्वा क इहोपलप्स्यति चिरं स्वैर्दुष्कृतैर्जावितम् । P. 462

परिष्वजामि गाढं त्वाम् । P. 528

रोषेण धूमायति यस्य देहः । P. 553

Use of Ātm. for Parasm.

अपरिचयात् न त्रिष्यते मे मनसि । P. 3

काले काले टिपते रुहते च । P. 50

देषप्रामाण्याद् अद्रयते वर्धते वा । P. 58

कथमगणितपूर्वं द्रुह्यते तं मरेन्द्रः

कथमपुरुषवाक्यं श्रोष्यते सिद्धवाक्यः । P. 67

कुरङ्गीमभिलपमाणो । P. 154

यदि विमुञ्चे इत्येते भवान् । P. 165

शीलशान्तः कान्तिः परिम्लायते । P. 198

Intransitive roots used transitively

इमं हृदवीणं ण रमामि । P. 223

अदो एष्व एदं अहं ण रमामि । P. 224

सीता मामविवेकिनी न रमते । P. 333

स्रवति धनुस्यां शरनदीम् । P. 398

मत्प्रत्यक्षं लज्जते शेष पुत्रम् । P. 413

Simplex for the Causative

भूयः परव्यसनमेत्य विमोक्तुकामा । P. 113

अमच्चो अव्यभूदिओ ... महाराएण पूइदो पत्थिदो अ । P. 127

तात अभिवादनक्रममुपदेष्टुमिच्छामि मातृणाम् । P. 220

मम हस्ते निक्षिप्तं तव राज्यं चतुर्दशवर्षान्ते प्रतिग्रहीतुमिच्छामि । P. 291

Irregular Compounds

एवं लोकास्तुल्य^१ धर्मो यनानां । P. 50

स्वस्ति भवते सपरानीकाय^२ । P. 185

जयवर्मणे सुमित्रा प्रदीयता काशिराज्ञे^३ । P. 187

च्यूढोरा^४ वज्रमध्यो । P. 429

उत्सादयिष्यन्निव सर्वराज्ञः ।^३ P. 445

१. 'धर्मादिनिच् केवलात्' (V. 4-124) इति 'अनिच्' विहितः ।
 सोऽत्र न कृतः । २. 'प्रकृत्याशियि' (VI. 8-83) इति सूत्रेण आशिपि
 विहितः प्रकृतिभावः सहशब्दस्य । अत्र तु तस्य समावः विधिविरुद्धः । ३.
 'राजाह. सलीम्यः' (V. 4-91) इति समासान्तप्रत्ययो न कृतः । ४.
 'उरःप्रकृतिम्यः कप्' (V. 4-151) इति नित्यं 'कप्' प्रत्ययविधानम् ।

Irregular Syntactical Combinations

अप्ये^१ मा दाणिं अर्यं चिन्तिअ । P. 18

मा मा^२ भूयो अवहणिअ । P. 23

अप्यउत्तो इह आधाच्छिअ इमं कुमुमसमिद्धिं पेकेत्तअ सम्माणिदा

मनेअं । P. 23

दुःखं त्यक्तुं यदमूलोऽनुरागः । P. 32

मा^१ दाणि भवं अणरथं चिन्तिअ । P. 44

मा^१ दाणिं मद्वा ! अदिमत्तं सन्तप्पिटुं । P. 50

मा^१ ता मा सु मं चविटुं । P. 87

यत्थेवं नलागिरिप्रहणार्थं विमुक्तश्चेद्^२ । P. 104

याचेमि मा^१ णिब्बन्धिअ । P. 134

इयं चे^३ देकचित्ताना यद्यग्निः साभयिष्यति । P. 151

यावत्^३ प्रच्छन्नरूपेण तावत् संत्सर व्रजेः । P. 178

अळं दाणि भवं अदिमत्तं सन्तप्पिटुं । P. 196

मा^१ स्वयं मन्नुमुत्पाय । P. 258

अलमुपहतासु^४ स्त्रीपुत्रिपु स्वमाज्जेममुपनिक्षेत्तम् । P. 259

अळं^४ दाणि महाराओ अदिमत्तं सन्तप्पिअ परवसं अत्तागं वाडु । P. 266

परसाङ्गामलं^४ क्तुं गृह्यता मरतो ह्ययम् । P. 279

कुमार ! अलं^४ गुरुजनापवादप्रमिधातुम् । P. 285

अलमिदानीं^४ व्रणे प्रहर्तुम् । P. 290

ह अय्यउत्त ! मा^१ खु मा सु एवं मणिटुं । P. 313

—भो भो वग्गध्यक्ष ! सन्नाहमाशापय^५ वानरवाहिनीम् । P. 347

राशा वानरवाहिनी प्रतिमया सन्नाहमाशापिता^५ । P. 347

‘यदि दातये राज्ये किमस्माभिः सह मन्त्यसे । P. 385

मा^१ खु मा सु मद्वा एद बळासअं पविस्सिटुं । P. 544

मा^१ खु मा सु पाहसं कळिअ पविस्सिटुं । P. 545

१. इह मा शब्दयोगे ‘क्त्वा’ प्रत्ययः ‘तुमुन्’ प्रत्ययो वा प्रयुक्तोऽशास्त्रीयः ।

२. यदिशब्दचेच्छब्दयोः सहप्रयोगोऽपूर्वः । ३. ‘अन’ यावत् , ‘तावत्’

शब्दौ केरलं पादपूरणार्थकौ द्रष्टव्यौ । ४. “अलंगत्वोः” (III. 4. 18)

इति सूत्रेण अलं लल्ल इत्येतयोः प्रतिषेधवाचिनोरुपपदयोर्घातोः क्त्वा प्रत्ययो

विहितः । अत्र तु ‘तुमुन्’ कृतः । ५. अत्र द्विकर्मकत्व चिन्त्यम् । ६. अन

यदिशब्दस्य सत्सत्तम्याश्च सहप्रयोगोऽपूर्वः ।

भा ना. ३८

Anomalous Formations

अद्यापि गन्धेन न संध्र्यन्ते । P. 150

ताते घनु' नमयि । P. 261

क्रमेण शुश्रूपयिष्ये^३ । P. 289

सुस्सुसद्दन्वो^३ । P. 290

मुञ्चु खल्विह लक्ष्मणः शुश्रूपयतु । तत्रस्थो मां भरतः शुश्रूपयतु^३ । P. 290

शुश्रूपयस्व भगवन्तम् । P. 299

न प्रत्यायति शोकार्ता । P. 337

विजयविख्यात विंशद्वाहुशालिनि^४ । P. 359

लङ्कामभ्युपयामि बन्धुसहितः सीतां समाघासितुम्^६ । P. 365

अहमेवैनं मोक्षयौमि । P. 411

अशान् क्षिपन् सक्तितवर्म् । P. 445

द्रुपदराजमुतां रुदन्वीम्^५ । P. 445

व्यायामोष्णं गृध्रं^७ चापं करेण । P. 466

अहमित्य पाण्डवा शुश्रूपयितस्याः^५ । P. 504

घोषे जागरिमा^{११} । P. 539

१. संधयन्ते इति प्रामादिकं रूपम् । “संधयन्ते” इति तु युक्तम् ।
२. अस्य स्थाने ‘नमय’ इति वा ‘नमतु’ इति वा पठितुं योग्यम् ।
३. ‘शुश्रुस्मृदृशां सनः’ (I. 3. 57) इति सूत्रेण सन्नन्तात् आत्मनेपदं विहितम् । अत्र तु स्वार्थे णिचः प्रयोगः अवैधः । ४. ‘प्रत्येति’ इत्यर्थे “प्रत्यायति” रूपं चिन्त्यम् । प्रत्याहपूर्वस्यापने रूपमेतदिति समाधेयम् । अपनेरात्मनेपदं च न कृतम् । ५. ‘विंशति’ इत्यस्य स्थाने ‘विंशद्’- इति रूपं प्रामादिकम् । ६. अत्र णिञ्श्लेषः प्रामादिकः । ७. “मोक्षे” “मुञ्चुते” इति शास्त्रीयं रूपम् । स्वार्थे णिञ्विहितः । ८. ‘सकैतवम्’ इत्येपेक्षितं मानि । ‘स क्तिवः’ इति पाठः सूचितः । ९. इह ‘तुम्’ अशास्त्रीयः । १०. नरास्थाने स्वपूर्वः अशास्त्रीयश्च । ११. अत्र जागरशब्दान् इमनिचः प्रयोगः चिन्त्यः ।

Implied alternative sentences

¹ श्रीदेयं नियमस्पृहा । P. 257

² किं क्षमा निर्मनस्यता । P. 260

³ कथं तिष्ठतु, यात्विति । P. 285

⁴ तान् धारयिष्यसि, मृगैः सह वर्तयन्तु । P. 383

⁵ अनुशातोऽसि किं तेन, न राश साययिर्मदान् । P. 396

⁶ इहायं सम्रदाचारे, ग्रहणं परिभूयते । P. 404

१. अन हि विकल्पः आक्षिप्त । वाद्यब्दस्याप्रयोगात् ।

Use of मे at the beginning of a quarter

¹ मे शापितो न परिरक्षसि चेत् स्वराज्यम् । P. 291

१. अन पादादौ युष्मच्छब्दस्य “ मे ” आदेशः न युक्तः ।

APPENDIX C

References to Bhasa or his works in literature—

(१) भासनाटकचक्रेऽपि च्छेकैः सिते परीक्षितुम् ।

स्वप्रवासवदत्तस्य दाहकोऽभूत् पावकः ॥

Attributed to Rajaśekhara in Saktimuktavali

(२) “ तुल्यवेतनोऽस्मि, भवद्भिः सहभोग्यमिदं राज्यं, मयामिहितः परोऽभि-

हन्तव्यः ” इति, वेदेष्वप्यनुश्रूयते--

‘ समाप्तदक्षिणानां मशानामवभृशेषु सा, ते गतिर्यां शूराणाम् ’ इति अपीह श्लोको भवत —

‘ यान् यशसद्घैस्तापसा च विद्या. स्वर्गोपिण. पानत्रयाश्च यान्ति ।

क्षणेन तान्यप्यतियान्ति शूरा प्राणान् सुयुद्धेषु परित्यजन्त ॥

‘ नव शरावं सलिलस्य पूर्णं सुससृष्टं दर्भहतोत्तरीषम् ।

तत् तस्य मा भूत्तरकं च गच्छेद् यो भर्तृपिण्डस्य कृते न युष्येत् ॥

इति मन्त्रिपुरोहिताम्यामुल्वाहयेद् योधान् ॥

From Kautaliya Arthaśāstra, Adhikarana X—Adhyāya III.

(३) प्रथितयशसा भाससौमिल्लकविपुनादीनां प्रसूचानतिक्रम्य ” etc. ’

—Kālidāsa in *Malavikāgnimitra* Act I.

(४) “ अणेण मम भ्राता हदो अणेण मम पिता, अणेण मम सुदो ”

From *Pratijñā* seems to be referred to in

हतोऽनेन मम भ्राता मम पुत्रः पिता मम ।

मातुलो भागिनेयश्च स्या संरुषचेतसः ॥ ४४ ॥

vide काव्यालंकार of भासह chapter iv, verses 40-47

(५) सूत्रधारकृतारम्भैर्नाटकैर्वहुभूमिकैः ।

सपताकैर्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥

— हर्षचरितम्

(६) लिम्पतीव तमोऽङ्गानि कर्पतीवाञ्जनं नमः ।

असत्युदयसेवेव दृष्टिर्निष्फलां गता ॥

From *Bālacarita* and *Cārudatta* cited by Daṇḍin in *Kāvyaḍarśa*. II. 226

(७) “ यो भर्तृपिण्डस्य कृते न युज्येत् ”

From *āratijñā* cited by Vāmana in *Kāvyaḍāṅkāra*, *Adhikaraṇa*. II.

(८) यासां बलिर्भवति मद्गृहदेहलीनां

हंसैश्च सारसगणैश्च विद्वन्पूर्वः ।

तास्वेव पूर्वबलिरुदयवाद्भुरासु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुत्तावन्दीढः ॥

Cited by Vāmana in his *Kāvyaḍāṅkāra*, *Adhikaraṇa*. V.

(९) शरच्छशाङ्कगौरेण धाताविद्वेन मामिति ।

कासपुष्पल्येनेदं साधुपातं सुरं मम ॥

From *Svapna*. cited by Vāmana in *Adhikaraṇa* IV *Adhyāya* III.

(१०) भासमि जलमिति कन्तीदेवे अ जस्य रहुआरे ।

सोदयने अ कन्धमि हारियन्दे अ आगन्दो ॥

— गडहयहो-वैदग्ध्यगणनम् ।

(११) महाकविना भासेनापि स्वप्रवृत्त्य उक्तः—

नेतायुगं तद्धि न मैथिली सा

यमस्य रागपदवी मृदु चास्य चेत ।

लब्ध्वा जनस्य यदि रावणमस्य काय

प्रोत्कृत्य तन्न तिलशो न वितृप्तिगामी ॥

अभिनवभारती— P. 320. Comm. on नाट्यशास्त्र

(Gaekwad's Oriental Series)

(१२) सञ्चितपद्मरूपाट नयनद्वारं स्वरूपतडनेन (१) ।

उद्गात्र्य सा प्रविष्टा हृदयगुहं मे नृपतनूजा ॥

Abhinavagupta's comm. on ध्वन्यालोक.

(१३) “ क्वचित् श्रीढा यथा स्वप्रगासपदत्तायाम् ”

From Abhinavabhāratī

Also—तत एव विक्रमोर्वशीयस्वप्रगासपदत्ता (चे) नाटकमिति व्यनहरन्ति ।

Abhinavabhāratī, Page 17, Gaekwad's Oriental

Series XXXVI

(१४) The following stanza from काव्यादर्श II. 280 is also given by Bhojadeva:—

‘ मृतेति प्रेय संगन्तुं यथा मे मरणं मतम् ।

सैनावन्ती मया लब्धा कथमनेन जन्मनि ॥

अत्र स्थायिनो विभावानुभावत्रयभिचारिसंयोगाद्रसनियत्तिरिति रतिरेव शृङ्गार-
रूपेण निष्पद्यते । अत्रावन्त्या वासवदत्ताया आलम्बनविभावमूतायाः सकाशादुत्पन्नो
वत्सेश्वरस्य रतिस्थापिभावः, तस्याः पुनर्जीवनादिभिश्चद्दीपनविभावैरद्दीप्यमानो मृतेत्या-
दिना वागारम्भानुभावेनानुमीघमानैर्हर्षभृतिप्रभृतिभिः मुक्तात्मकैर्व्यभिचारिभिः संसृ-
ज्यमानः करुणान्तर. संमोगः शृङ्गाराख्या लभते ॥

— सरस्वतीकण्ठाभरणम् ।

पञ्चमो परिच्छेदः ।

(Kāvya-māla No. 94—P. 595)

- (१५) शकार किं प्रार्थनया प्रावारेणामिषेण वा ।
अकार्यवर्जं मे द्रुहि किमभीष्टं करोमि ते ॥

— सरस्वतीकण्ठाभरणे पञ्चमपरिच्छेदे ४११

the dislocated elements of which are found in मृच्छकटिक. It is, however, probable that Bhoja may have versified the prose of the मृच्छकटिक.

(१६) स्वप्नवासवदत्ते पद्मावतीमस्वस्था द्रष्टुं राजा समुद्रगृहकं गतः । पद्मावती-
रहितं च तदवलोक्य तस्या एव शयने सुष्राप । वासवदत्ता च स्वप्नदस्वप्ने ददर्श ।
स्वप्नायमानश्च वासवदत्तामात्रभागे । स्वप्नशब्देन चेह स्वापो वा स्वप्नदर्शनं वा
स्वप्नायितं वा विवक्षितम् ।

— from शृङ्गारप्रकाश of भोजदेव.

- (१७) प्रधान्तरसभूयिष्ठं प्रशान्तं नाम नाटकम् ।
न्यासो न्याससमुद्भेदो बीजोक्तिर्नीजदर्शनम् ॥
ततोनुद्दिष्टसंहारः प्रशान्ते पञ्च सधय ।
स्वप्नवासवदत्ताख्यमुदाहरणमत्र तु ॥
आच्छिद्य भूपाद्भयसनादिवी मागधिकानरे ।
न्यस्ता यतस्ततो न्यासो मुखसन्धिरयं भवेत् ॥
न्यासस्य च प्रतिमुग्नं समुद्भेद उदाहृतः ।
पद्मावन्या मुग्नं वीक्ष्य विशेषकविभूषितम् ।
जीवत्यावन्तिवैत्येतज्जु शत भूमिभुजा यथा ॥
उत्कण्ठितेन सोद्वेग बीजोक्तिर्नाम कीर्तनम् ।
एहि वासवदत्तेति क यासीत्यादि दृश्यते ॥
सहावस्थितयोरैकप्रापदान्यस्य गणेषणम् ।
दर्शनस्पर्शनालापैरेतत्स्याद् बीजदर्शनम् ॥
चिरप्रमुग्नः कामो मे वीणया प्रतिबोधितः ।
ता तु देवी न पश्यामि यस्या घोषवती प्रिया ॥
किं ते भूयः प्रियं कार्यमिति वागत्र नोच्यते ।
तदनुद्दिष्टसंहारमिषाहुर्मतादय ॥

— भावप्रकाश of शारदातनय

(१८) स्वदेशमात्मसात्कर्तुम् उदयनस्य पद्मावतीपरिणयोऽर्थशृङ्गारः स्वप्न-
वासवदत्ते, तृतीयस्तस्यैव वासवदत्तापरिणय कामशृङ्गारः ।

— अमरश्लोकासर्वस्ये सर्वाण्डविरचिते । P. 147.

(१९) “ कृष्ण सङ्कोचने ” चुरादिर्दीर्घादिरिति धातुप्रदीप. । तथा च
“ कृष्ण बाहुयुग ” मिति भासकवि ।

टीकासर्वस्ये । P. 305.

(२०) यथा स्वप्नवासवदत्ते । नेपथ्ये सूत्रधार. उत्सारणा श्रुत्वा पठति ।
अथे कथं तपोवनेऽप्युत्सारणा । (विलोक्य) कथं मन्त्री यौगन्धरायणो वत्स-
राजस्य राज्यप्रत्यानयनं कर्तुं काम. पद्मावतीयजनेनेत्सार्थते ।

— नाटकलक्षणरत्नकोशः of सागरनन्दिन ।

(२१) शृङ्गाराश्च नयः । धर्मशृङ्गारः । कामशृङ्गारः । अर्थशृङ्गारः । ...
तथाद्यौ यथा । कामकायनाड्ये नन्दयन्त्या ब्राह्मणभोजनादि । स्वदेशमात्म-
सात्कर्तुं उदयनस्य पद्मावतीपरिणय अर्थशृङ्गारः । कामशृङ्गारः तस्यैव वासव-
दत्तापरिणयः ।

— नाटकलक्षणरत्नकोशः । P. 117.

(२२) पादामान्तानि पुष्पाणि सोम्य चेद शिलातलम् ।

नूनं काचिदिहासीना मा दृष्ट्वा सहसा नता (गता ?) ॥

नाम्यदर्पणं of रामचन्द्र and गुणचन्द्र

(२३) यथा चारुदत्त —

शुष्कद्रुमगतो रीति आदित्याभिमुखं स्थितः ।

कथयत्यनिमित्तं मे वायसो ज्ञानपण्डित ॥

— नाटकलक्षणरत्नकोशे । P. 41.

(२४) A reference to the story of Avimaraka:—

शौनकमिय बन्धुमती कुमारमविमारकं कुरङ्गीव ।

अर्हति कीर्तिमतीय वरन्त वन्याणवर्माणम् ॥

— कौमुदीमहोत्सवे II. 15, and v 9

(२५) चारुदत्ते पुनः सूत्रधारस्यापि प्राकृतम्

— शाकुन्तल्याख्या

(२६) सुविमत्तमुनाचद्गैर्घ्यत्तल्लक्षणवृत्तिभिः ।

पेतोऽपि स्थितो भासः शरीरेणैव नाटकै ॥

— अवन्तिमुन्दरीकया दण्डिन् v II.

Cited in Ind. Hist. Quarterly 1929, 726

APPENDIX D

Stanzas attributed to Bhāsa in the Anthologies,
but not found in the existing texts.

1 दग्धे मनोभवतरौ बालाकुचकुम्भसंभृतैरमृतैः ।
त्रिवलीकृतालथाला जाता रोमावली वही ॥

सदुक्तिकर्णामृते

2 पेया सुरा प्रियतमामुखमीक्षणीयं
प्राह्यः स्वभावललितो विकटश्च वेपः ।
येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षवर्त्म
दीर्घायुरस्तु भगवान् स पिनाकपाणिः ॥

3 तीक्ष्णं रविस्तपति नीच इवाचिराढयः
शृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्रमिवाकृतज्ञः ।
तोयं प्रसीदति मुनेरिव चित्तमन्तः
कामी दरिद्र इव शोपमुपैति पङ्कः ॥

शाङ्गधरपदती

4 बाला च सा विदितपञ्चशरप्रपञ्चा
तन्वी च सा स्तनभरोपचिताङ्गयष्टिः ।
लज्जां समुद्वहति सा सुरतावसाने
हा कापि सा किमिव किं कथयामि तस्याः ।

मुभापितावल्याम्

5 कपाले मार्जारः पय इति करोल्लेदि शशिन-
स्तरुच्छिद्रप्रोतान्विसमिति फरी संकलयति ।
रतान्ते तल्पस्थान् हरति यनिताप्यंशुकमिति
प्रभामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो विप्रवयति ॥

शाङ्गधरपदती

6 कठिणहृदये मुञ्च क्रोधं सुखप्रतिघातकं
 लिप्तति दिवसं यातं यातं यमः किल मानिनि ।
 वयसि तरुणे नैतद्युक्तं चले च समागमे
 भवति कल्हो यावत्तावद्वरं सुभगे रतम् ॥

सुभाषितावल्याम्

7 कृतककृतकैर्मायासख्यैस्त्वयास्म्यतिवञ्चिता
 निभृतनिभृतैः कार्यालपैर्मयाप्युपलक्षितम् ।
 भवतु विदितं नेष्टाहं ते वृथा किमु खिद्यसे
 ह्यहमसहना त्वं निःश्रेहः समेन समं गतम् ॥

सुभाषितावल्याम्

8 विरहिवनितावक्रौपम्यं विभर्ति निशापति-
 र्गलितविभवस्याज्ञेवाद्य द्युतिर्मसृणा रवेः ।
 अमिनवधधूरोपस्वादुः करीपतनूनपा-
 दसरलजनाश्लेषकूरस्तुपारसमीरणः ॥

सदुक्तिकर्णामृते

9 यदपि विद्युधैः सिन्धोरन्तः कथंचिदुपार्जितं
 तदपि सकलं चारुस्त्रीणां मुखेषु विलोक्यते ।
 सुरसुमनसः श्वासामोदे शशी च कपोलयो-
 रमृतगधरे तिर्यग्भूते विषं च विलोचने ॥

सूक्तिमुक्तावल्याम्

10 दुःसार्ते मयि दुःखिता भवति या हृष्टे प्रहृष्टा तथा
 दीने दैन्यमुपैति रोपपरुषे पथ्यं वचो भापते ।
 फालं वेत्ति कथाः करोति निपुणा मत्संस्तवे रज्यति
 मार्या मन्त्रिधरः सखा परिजनः सैका बहुत्वं गता ॥

सुभाषितावल्याम्

APPENDIX D

Stanzas attributed to Bhāsa in the Anthologies,
but not found in the existing texts.

1 दग्धे मनोभवतरौ बालाकुचकुम्भसंभृतैरमृतैः ।
त्रिवलीकृतालयाला जाता रोमावली बह्नी ॥

सदुक्तिकर्णामृते

2 पेया सुरा प्रियतमामुखमीक्षणीयं
ग्राह्यः स्वभावललितो विकटश्च वेपः ।
येनेदमीदृशमददयत मोक्षवर्त्म
दीर्घायुरस्तु भगवान् स पिनाकपाणिः ॥

3 तीक्ष्णं रविस्तपति नीच इवाचिराटथः
शृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्रमिवाकृतज्ञः ।
तोयं प्रसीदति मुनेरिव चित्तमन्तः
कामी दरिद्र इव शोपमुपैति पङ्कः ॥

शाङ्गधरपद्मती

4 बाला च सा विदितपञ्चशरप्रपञ्चा
तन्वी च सा स्तनभरोपचिताङ्गयष्टिः ।
लज्जां समुद्वहति सा सुरतावसाने
हा कापि सा किमिव किं कथयामि तस्याः ।

सुमाधितारवल्याम्

5 कपाले मार्जारः पय इति करौल्लेडि शशिन-
स्तरुच्छिद्रप्रोतान्विसमिति करी संकलयति ।
रतान्ते तल्पस्थान् हरति बनिताप्यंशुकमिति
प्रभामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो विह्वलयति ॥

शाङ्गधरपद्मती

6 कठिणहृदये मुञ्च क्रोधं सुरप्रतिघातकं
 लिप्तति दिवसं यातं यातं यमः किल मानिनि ।
 वयसि तस्मिन्नेतद्युक्तं चले च समागमे
 भवति कलहो यावत्तावद्वरं सुभगे रतम् ॥

सुभाषितावल्याम्

7 कृतककृतकैर्मायासख्यैस्त्वयास्म्यतिवञ्चिता
 निभृतनिभृतैः कार्यालापैर्मयाप्युपलक्षितम् ।
 भवतु विदितं नेष्टाहं ते वृथा किमु खिद्यसे
 ह्यहमसहना त्वं नि.जेहः समेन समं गतम् ॥

सुभाषितावल्याम्

8 विरहिवन्नितायकत्रौपम्यं विभर्ति निशापति-
 र्गलितविभवस्याज्ञेवाद्य शुतिर्मसृणा रवेः ।
 अमिनववधूरोपस्वादुः करीपतनूनपा-
 दसरलजनाश्लेषकूरस्तुपारसमीरणः ॥

सदुक्तिकर्णामृते

9 यदपि विवुधैः सिन्धोरन्तः कथंचिदुपार्जितं
 तदपि सकलं चारुस्त्रीणां मुखेषु विलोक्यते ।
 सुरसुमनसः श्वासामोदे शशी च कपोलयो-
 रमृतमधरे तिर्यग्भूते धिपं च विलोचने ॥

सुक्तिमुक्तावल्याम्

10 दुःखार्ते मयि दुःखिता भवति या हृष्टे प्रहृष्टा तथा
 दीने दैन्यमुपैति रोषपरूपे पथ्यं चचो भापते ।
 कालं येत्ति कथाः करोति निपुणा मत्संस्तवे रज्यति
 भार्या मन्त्रिवरः सखा परिजनः सैका बहुत्वं गता ॥

सुभाषितावल्याम्

- 11 प्रत्यासन्नविवाहमङ्गलविधौ देवार्चनव्यप्रया
दृष्ट्वाग्ने परिणेतुरेव लिखितां गङ्गाधरस्याकृतिम् ।
उन्मादस्मितरोमलज्जितरसैर्गीर्वा कथंचिच्चिरा-
दृद्धः स्त्रीवचनात्प्रिये विनिहितः पुष्पांजलिः पातु वः ॥
सदुक्तिकर्णामृते
- 12 अस्या ललाटे रचिता सखीभि-
र्विभाव्यते चन्दनपत्रलेखा ।
आपाण्डुरक्षामकपोलभित्ता-
वनङ्गवाणघ्नणपट्टिकेव ॥
दयितावाहुपाशस्य कुतोऽयमपरो विधिः ।
जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यपवर्जितः ॥
शाङ्गधरपद्वती

APPENDIX E

Select Glossary

- अट्टालः (पृ. १४१)-प्रानारादुपरि-
सममुन्नतं स्थानम् ।
अतिपाति (कायं) (पृ. ३३४)-
विलम्बासहम् ।
अधिकरणं (पृ. ५४)-साक्षी.
अङ्गमगसिलावट्टएहिं (पृ. २२)-
अर्धमनःशीलपट्टकैः ।
अनभिवादकः (पृ. ११६)-प्रतिवृत्त-
वाक् ।
अनिविष्टः (कल्प्ये) (पृ. ११५)-
अचिराहितः ।
अनूर्जिता (पृ. ६०)-अमहती ।
अन्तलिङ्गजवाद्यो (पृ. १४५)-अन्त-
रीयवाद्यः, परिधानवस्त्रम् ।
अपनयः (पृ. ५४)-अपनयनम् ।
अभ्यनपत्तुक्कामः (पृ. ९)-रक्षां परि-
श्राणं वा चिकीर्षुः ।
अयः (वासवदत्तायः) (पृ. ५७)-
शुभावहः विधिः ।
अवजिदिं (पृ. १२)-अपचितिं,
निष्कयम् ।
अवतीर्णम् (पृ. १)-अवतारः ।

अश्वारोहणीयम् (पृ. ६०)-सुरङ्ग-
सादित्रलम् ।

असमायुक्तः (पृ. १०२)-असम्भक्
शिक्षितः ।

आदत्तो (पृ. ९७) आधीकृतः ।

आधारय (वृत्तान्तं (पृ. ६६)-
ईपत् स्थापय, विरमय ।

आपन्नं (पृ. ६६)-विपद्गतम् ।

आर्यपुनः (पृ. ४४)-काञ्चुसीयेन
भटेन वा प्रयुक्तोऽयं राज्ञ आमन्त्रण-
शब्दोऽपूर्वः ।

आवर्तयति (विद्या) (पृ. १५४)-
चिन्तयति ।

आसन्नं (पृ. ४४३)-अन्तिकं,
निकटम् ।

उष्वादो (पृ. २५६)-उद्दातः,
कार्योपक्रमः ।

उपक्रोशः (पृ. १०५)-निन्दा ।

उल्लालिभ (पृ. १९४)-उल्लाल्य,
अपच्यन्त्य ।

एकायनस्थः (पृ. ६४)-अगतिकः ।

ओषष्टिइओ (पृ. ५९)-औपस्थितिक
उपस्थितिं समीपावस्थानं नित्य-
मर्हति सः । अन्तिकचरः ।

कण्डिलं (पृ. ८७)-सुरयुक्तम् ।

कण्डिलमुण्डिगिणी (पृ. ९४)-कण्डिल-
शौण्डिकी कण्डिला-मत्ता मद्य-
विक्रयिणी ।

कपिदीर्घम् (पृ. १४१)-प्राकार-
ग्रम्

कर्णटकखण्डः (पृ. १४९)-संदंशकयुक्ता
खण्डः ।

कर्मकारः (पृ. ३३१)-लौहकारः ।

कवोदसन्दाणभं (पृ. २७३)-कपोत-
सन्दानकं, कपोतनीडम् ।

कस्थूलिका (पृ. ८१)-निशाहिमजले,
अवश्यायसलिलम् ।

काकली (पृ. २२८)-सन्ध्युत्पाद-
कक्षोरसाधनविशेषः ।

काशः (पृ. ४४५)-कटासः ।

काल्यं (पृ. २२८)-प्रत्युपः ।

केहरः (पृ. ४५१)-वटिरः, नेत्र-
वियुक्तः ।

कौतुकक्रिया (पृ. १०६) मङ्गलकर्म ।

क्षुपाः (पृ. १७७) क्षुद्रवृक्षाः ।

क्षुष्ममाला (पृ. ९७)-अर्धचन्द्रमाला ।

गण्डभेद (पृ. १२१)-गण्डिभेदश्च ?
ग्रन्थिभेदकः, कुम्भीलकः ।

गृष्टिः (पृ. १७१)-सकृत्प्रसूता गौः ।

घोडभ (पृ. ३९१)-घोटकः, अश्वः ।

चाङ्गेरिका (पृ. १४६)-चाङ्गेरी वात-
पित्तहरा काचिदोषधिः ।

जम्भकः (पृ. १७१, ४५२)-मायावी ।

डिण्डिकः (पृ. ८२)-विस्तृतवेगमापो
वाचकः ।
तपः (पृ. २८२)-तृष्णा ।

- त्रिवर्णा (दशा) (पृ. १०)-
त्रिरूपा ।
- त्वरता (पृ. ११५)-स्वरा ।
- दुर्गुणितम् (पृ. १२२)-दुरभ्यस्तम् ।
- दूतसंपातः (पृ. ५) दूतसंप्रेषणम् ।
- देशिकः (राजधर्मस्य) (पृ. ५)-
उपदेष्टा ।
- नन्दिपटहः (पृ. २५०)-आनन्द-
सूचकः मङ्गलपटहः ।
- नवयोगा (पृ. ४६)-नवतन्त्रीभिः
प्रतियोजिता ।
- निर्विष्टः (पृ. १८१)-कृतदारपस्त्रिहः ।
- निशान्तम् (पृ. ३३१)-मन्दिरं,
गृहम् ।
- निष्ठाणिता (पृ. ८७)-तेमन्युक्ता,
दध्यादिव्यञ्जनयुक्ता ।
- नैत्यकम् (पृ. २७६)-नित्यकर्म ।
- न्यङ्गम् (पृ. ६०, २८५)-अवचम्,
दोषः ।
- पक्कणं (पृ. ३९१)-आभीरशाबरा-
दीनां निवासस्थानम् ।
- पचन्तवासी (पृ. ६२)-प्रत्यन्तवासी,
अनार्यदेशवासी ।
- परिणीवित । (पृ. ७३)-स्थूलित,
परिवृंहित ।
- परिष्फन्दो (पृ. २२१)-परिस्पन्दः
पराक्रमः, ऊर्जितं कर्म ।
- परिवेष्टामि (पृ. २२६)-परिवर्त-
यामि, प्रत्यर्पयामि ।
- परिस्पन्दः (पृ. ३९९)-पराक्रमः ।
- पिअक्खाणिअं (पृ. २५३)-प्रियाख्या-
निकं, प्रियवार्ता ।
- पुष्यरथः (पृ. २५०)-क्रीडारथः ।
- प्रक्षेपभूमिः (पृ. १६०)-निषिद्धा
भूमिः ।
- प्रतिच्छन्दः (पृ. १२२)-प्रतिमा ।
- प्रतिसरा (पृ. ५८)-हस्तधार्य रक्षा-
सूत्रम् ।
- प्रतीक्षः (पृ. ७३)-प्रतीक्षमाणः ।
- प्रतीहारः (अदेशकालः प्रतीहारस्य),
(पृ. ४५)-प्रवेशद्वारम् ।
- प्रतोली (पृ. १४१)-अभ्यन्तरमार्गः ।
- भृङ्गारः (पृ. १०५)-स्वर्णरञ्जित-
पात्रविशेषः ।
- मगामदअणीए (पृ. ६१)-मार्ग-
मदन्या, मार्गं भृगसमूहः तन्मद-
यति इति मार्गमदनी, तथा ।
- मरुत्प्रपातः (पृ. १५२)-पर्वतपतन-
स्थानं, भृग्वादि प्राणत्यागार्थम् ।
- यवनिका (पृ. ५४)-मुखाच्छादन-
वस्त्रं, अवगुण्टनम् ।
- योगः (पृ. १२६)-ध्यानम्,
संगमश्च ।
- रत्नविभ्रष्टं (पृ. २८३) राज्यविभ्रष्टं,
राज्यभ्रंशः ।

लण्डुओ (पृ. १९२)- लण्डितः ।
उत्खिप्तः ।

वद्विवस्सअज्जणो (पृ. १९१)-घरि
वस्यनजनः, प्रतानुशापको धार्मिकः ।

वणिआरं (पृ. १३५)-वर्णिजारं ।

वयस्थः (पृ. २७९)-वयसि पूर्वे
स्थितः । युवा ।

वरण्टी (पृ. १९२)- वरण्ड, वृग-
सञ्चयः ।

वादसोण्दिं (पृ. २०)-वातशोजितम्,
तत्सोमन्नितविजारः ।

विघट्टाः (पृ. २००)-विमार्गाः ।

विद्यारक्षितः (पृ. ४६६)-विद्याधरः ।

वीरमानी (पृ. ८१, ३५५) वीरं
आत्मानं मन्यते सः ।

वेदालिभा (पृ. ७५)-वैतालिकी,
वीणादिवादनवृत्तिः स्त्री ।

व्यवाश्रयण (पृ. ६)-प्रार्थना ।

व्याक्षेपः (पृ. १५४)-चित्तविक्षोभः,
चित्तभ्रमः ।

शिरःस्थानानि (पृ. २६४)-प्रधाना-
वशयानि ।

शृङ्गाटकम् (पृ. १४०)-चतुष्पथम् ।

समाहिदं (पृ. २५)-समाहितं,
सुश्लिष्टम् ।

संजर्ताग्निः (पृ. ३२५)-प्रख्याग्निः ।

सानूरुपां (पृ. ३९४)-रयस्य अघो-
धरणदाय अनुकुर्याल्यं, तलुक्ता ।

साधिम् (पृ. ६०) साधेगम् ।

सुमणापग्गभ (पृ. २१)-सुमनो-
वर्णकं पुष्पलेपनादि ।

श्रुतिविशेषणार्थं (पृ. ८)- श्रुतीना
विशेषपरिचयार्थम् ।

सोपस्नेहता (पृ. २२८)-वृषलता-
बाहुल्यप्रयुक्तं स्निग्धत्वम् ।

हस्तघारः (पृ. ४०४)-हस्तबल,
बाहुबलम् ।